Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vor danske Jul gennem tiderne

af Hans Ellekilde

VOR DANSKE JUL GENNEM TIDERNE

AF

HANS ELLEKILDE

KØBENHAVN

G. E. C. GADS FORLAG

1943

Copyright 1943 by
HANS ELLEKILDE, COPENHAGEN

Printed in Denmark by
F. E. BORDING A-S, COPENHAGEN

INDHOLD

Urdansk Jul ..... Side 1

Indledning S. 1—6: Dansk Juls tre Rødder, urnordisk Midvinterfest, kejserromersk Nytaarsfest og oldkristen Fødselsfest S. 1; Ordet Juls Ælde og Betydning S. 3; Oldsagsforskning og Folkemindeforskning S. 5. *Den hedenske Juls Tidspunkt* S. 6—15: I senhedensk Tid i Norge S. 6; i Danmark S. 7; senhedensk Indførelse af juliansk Tidsregning S. 9; det bundne Maaneaar S. 10; Nytaarsny S. 11; Solhvervsfester i Nutidens Norge S. 12; hos Prokop o. 550 S. 13; Solhverv og Nytænding S. 14. *Julens Offerskikke* S. 15—30: Hjemmets Vætter S. 15; den oldislandske »Aarmand« S. 16; lavere Dyrkelse hos Landnamsmændene S. 17; ublodige Offergaver S. 18; Grød S. 19; Brød S. 20; Øl S. 22; Smagebidder S. 25; Ofre til Højens Vætter S. 26; til Hjemmets Ild S. 27; til hjemlige Afgudsbilleder S. 29. *Julens Udspring* S. 30—32: I yngre Stenalder S. 31; Lævn i Nutidsskikke som Nissens Julegrød S. 32.

Olddansk Jul ..... Side 33

Drikke Jul S. 33—56: Harald Haarfagers Jul S. 34; Haakon Adelstensfostres Flytning af den hedenske Jul til 25/12 S. 36; Offerhorn ved Aarets Fester i Trøndelagen S. 37; Kong Haakon skal deltage i hedenske Offergilder S. 40; Olav Trygvesøn kristner den hedenske Juledrik S. 44; Ølgilder viede til Krist og St. Maria til Aar og Fred S. 45; Olav den Hellige og Trøndelagens fordækte Hedenskab S. 47; det hellige Løfte S. 50; Offergalten S. 51; verdslig Jul i hedensk Tid S. 54, i tidlig kristen Tid S. 56. *Lege Jul* S. 57—59. *Andre Juleskikke* S. 59—65: Spaakvindens Jul S. 59; Troldmandens Jul S. 60; de Dødes Jul S. 61; Odins Julebesøg hos Olav Trygvesøn S. 64. *Danskernes Aarsfester* S. 66—69: Skildret af Ermoldus 830 S. 65, af Ibrahim af Tortosa S. 67; Midvinterfest hvert niende Aar i Danmark og Sverige S. 68.

Romersk Nytaar ..... Side 70

Aarets Begyndelse i Rom S. 71—81: Flyttet fra første Marts til første Januar S. 71; Fester ved Konsulskifte første Januar S. 72; egentlige Nytaarsskikke S. 73; Nytaarsgaver S. 74; Indflydelse fra Saturnaliefesten S. 75; Libanius' Nytaarsskildring o. Aar 375 S. 76; Nytaarsdag som kristen Helligdag S. 81. *Keltisk Nytaarsfest* med Forklædninger i Dyreskikkelse S. 82—83. *Oldnordiske Nytaarsskikke* S. 83—86: Julegaver fra Konger til Undergivne S. 83, fra Undergivne til Konger S. 85. *Tysk Middelalder* S. 87: Nytaarsgaver.

Oldkirkens Jul ..... Side 88

Ældste Tidsrum S. 88—90: Ingen Fødselsdagsfest før Aar 300 S. 89; Martyren Stefanus' »Fødselsdag« d. 26/12 S. 90. *Den hellenske Aabenbaringsfest d. 6te Januar* S. 90—96: Fødselsminder i Jerusalem og Betlehem o. 385 S. 91; ældste Julehymner i Ægypten S. 94, hos Afrem Syrer S. 95. *Den romerske Fødselsfests Udspring og Udbredelse* S. 97—108: I Rom S. 97, i Antiochia S. 99; Ansættelse af Kristi Fødselsfest til 28de Marts S. 102, til den ubesejrede Sols Dag S. 103; Fødselsfest d. 25/12 indføres i Palæstina S. 105; Mariadyrkelse i Maria Maggiore-Kirken i Rom S. 106. *Romersk-katolsk Julegudstjeneste* S. 109—117: De tre Julemesser Juledag S. 109; katolsk Gudstjeneste i Almindelighed S. 110; Gudstjenesten Julenat S. 111; den hellige Nadver S. 113; de andre Julemesser S. 117. *Oldkirkens Hymner* S. 118—126: Ambrosius S. 118; Prudentius S. 119; Sedulius S. 121; ambrosianske Hymner S. 123; Gregor den Store S. 123; Mariahymner S. 125. *Julefestkredsens Udvikling* S. 126—133: Marie Bebudelse S. 126; Jesu Omskærelse S. 127; Marie Renselsesdag (Kyndelmisse) S. 128; Julens andre Helligdage S. 129; Helligtrekongersdag S. 131; Advent S. 132.

Den ældre Middelalders Jul ..... Side 134

Kristendommens Indførelse i Danmark S. 134—144: Willibrords og Ebos Mission S. 134; Ermolds Skildring af Kong Haralds Daab S. 135; Indtryk af katolsk Gudstjeneste paa Nordboeres Sind S. 136; Ansgars Mission S. 139; Poppo og Harald Blaatand S. 141. *Den første kristne Tid* S. 144—153: Svend Tveskægs Arveøl S. 144, Knud den Store i England S. 145, Ulf Jarls Drab S. 146, Bisp Vilhelm og Kong Svend S. 147, Knud Lavards Mord S. 149, Olav Hungers Jul S. 151, Absalons Juledrøm S. 152. *Julehelg i Middelalderlovene* S. 153—155. *Latinitetens Storhedstid* S. 155—160: Ave Maria paa danske Runestene S. 156; Aakirkeby-Fonten S. 157; middelalderlig Sekvensdigtning S. 158; Anders Sunesøns Julesalme S. 159.

Den yngre Middelalders Jul ..... Side 161

Tiden 1241—1340 S. 161—166: Mariaklagen o. 1300 S. 163; latinske Gildeskraaer S. 164; Gildebrødrenes Gilde-Minder S. 165. *Den danske Folkevises Jul* S. 166—180: Paa Kongeslottet S. 166, paa Herregaarde S. 169, paa Bondegaarde S. 171; spise Julegaas S. 173; Mariaviser S. 174, Jesus i Urtegaarden S. 178, Jesus Lidelse S. 179. *Katolske Julesalmer* S. 181—189: Peder Ræv Lille S. 181; Den signede Dag er os beteed S. 182; Et Barn er født S. 185; den gamle Dagvise S. 186; Hr. Mikael i Odense S. 187; Poul Helgesen S. 188; Andre Mariahymner S. 189. *Katolske Privatgudstjenester* S. 189—193: Dronning Margrethe S. 189, Adelsmænd S. 190, Trefoldighedsgildet i Odense S. 191. *Den yngste Middelalders Mariadyrkelse* S. 193—204: Overdrevne Mariabønner S. 193, Julebønner S. 196, apokryfisk Evangelium om Marias Barndom og Ungdom S. 197; Folkebogen om Jesu Barndom S. 200. *Katolske Juleprædike-*

ner S. 204—212: Ældste danske Juleprædiken 204; svensk-dansk Juleprædiken S. 206, Christiern Pedersen 1515 S. 207. *Middelalderens Slutning* S. 212—215: Juleevangeliet i dansk Oversættelse S. 212; Pilegrimsvejviser i Jerusalem og Betlehem S. 213; Rimkrøniken om Julens Udspring S. 214.

Den ældre Lutherdoms Jul ..... Side 216

Lutheransk Salmedigtning S. 216—233: Malmø-Salmebogen 1528 S. 217; Den udvidede Malmøsangbog 1529 S. 224; Tillæg til Malmø-Salmebogen o. 1532 S. 227; Hans Tausens Salmebog 1553 S. 229, Hans Thomissens Salmebog 1569 S. 230. *Den lutherske Julegudstjeneste i Reformationstiden* S. 233—246: Den tyske lutherske Gudstjeneste S. 234, Malmø-Messen 1528 S. 236, Gudstjenesten efter Kristian den Tredies Ordinans 1537 S. 239; Julegudstjenesten efter Ordinansen S. 244, i Palladius' Visitatsbog S. 245. *Julegudstjeneste i Frederik den Andens Tid* S. 246—249: Efter Hans Thomissens Salmebog 1569 S. 246, efter Niels Jespersens Gradual 1573 S. 248. *Julesalmer i Tiden 1569—1689* S. 249—255: Sthen S. 250; H. P. Resen S. 251; Romdorph S. 252; Anders Bording S. 253; Urbimontanus S. 254; E. Naur S. 255. *Kingos Julesalmer* S. 256—270: I »Vinterparten« 1689 S. 257; i den »Kingoske Salmebog« 1699 S. 265; Julegudstjeneste efter Kingos Salmebog S. 267. *Folkelige Julesange* S. 270—275; Helligtrekongersvisen S. 271; »Allerkæreste Jesulille« S. 273; »Vær velkommen Herrens Aar« S. 274.

Juletønde og Julestue ..... Side 276

Tiden 1515—1648 S. 276—289: Christiern Pedersens Julemoral S. 278; Julelege S. 280; Julens Forberedelser S. 282; Jule- og Nytaarsgaver S. 285; Julevarsler og Julemærker S. 287. *Tiden 1650—1670* S. 289—294: Københavns Belejring S. 290; Frederik den Tredies sidste Tid S. 291; Henrik Gerner 1670 S. 292. *Kristian den Femtes Tid* S. 294—302: Latinske Disputatser om Julen S. 295; Peder Syvs Ordsprog S. 294; Julelege i Mathias Moths Ordbog S. 300. *Frederik den Fjerdes Tid* S. 302—315: Minder om de ældre Julestuer S. 302; Brorsons og Naurs Reaktion imod Julestuerne S. 304; Digte om Julelege S. 305; Paullis Julestue S. 308; Holbergs Julestue S. 309; Nytaarsgaver S. 311; Nytaarsdigtning til Frederik den Fjerde S. 313; Folkelig Nytaarsdigtning S. 314.

Det attende Aarhundredes verdslige Jul ..... Side 316

Kampen om Julestuerne S. 317—323: Erik Pontoppidans Fejekost 1736 S. 317; Landsdommer Bircherods fynske Folketro S. 320; Kristian den Sjettes Helligdagsforordning S. 322; Holbergs Reaktion mod Pietismen S. 323. *Afskaffelsen af overflødige Helligdage* S. 324—327: Reaktionen i Vestnorge S. 324; Reaktionen i Østfyn S. 325. *Skildringer af Bondens Jul* S. 328—338: Gudbjærg i Østfyn o. 1770 S. 328; Sydsjælland og Nordsjælland S. 338. *Nytaarsskikke i København* S. 338—351: Nytaarsvisiter S. 339; give Nytaar S. 340; »Nytaarsgaver« i Bogform S. 342; Nytaarsbreve S. 344; Nytaarsdigte S. 345; Nytaars-

ønsker til Kristian den Sjette S. 348, Frederik den Femte S. 348, Kristian den Syvende S. 349, Frederik den Sjette S. 350. *Jens Baggesens* Jul S. 351; *Adam Oehlenschlægers Jul* S. 354; Portrætmaler Hans Hansens Jul S. 358; *borgerlig Jul* i Helsingør o. 1820 S. 359; *Ingemanns* Barndomsjul S. 362; *Grundtvigs* Barndomsjul S. 364.

Den yngre Lutherdoms Jul ..... Side 367

H. A. Brorsons Julesalmer S. 367—377: Nogle Julesalmer 1732 S. 369; Nogle Adventssalmer 1733 S. 375; »Troens rare Klenodie« 1739 S. 376; »Svane-Sang« 1765 S. 377. *Erik Pontoppidans Salmebog* 1740 S. 378—379. *Guldbergs Salmebog* 1778 S. 380—381. *Ramus', Nordahl Bruns, Frimanns og Kampmanns Julesalmer* S. 381—383. *Evangelisk-Christelig Salmebog* 1799 S. 383—387. *N. F. S. Grundtvigs Julesalmer* S. 387—397: Ældre Julesalmer S. 389; Sang-Værk 1837 S. 392; yngre Julesalmer S. 395. *B. S. Ingemanns Julesalmer* S. 397—400. *C. J. Boyes Jule- og Nytaarssalmer* S. 401—402. *Det nittende Aarhundredes Salmebøger* S. 402—410: Mynsters Tillæg 1845 S. 402; J. F. Fenger Psalmer og Sange til Julen 1845 S. 404; Roskilde Konvents Salmebog 1855 S. 404; Tillæg I 1873 S. 406; Tillæg II S. 407; Psalmebog for Kirke og Hjem 1899 S. 408. *Det tyvende Aarhundredes Salmebøger* S. 410—413: Widdings, Severinsens og Ludwigs Tillæg S. 410; »Dansk Kirkesangs« Tillæg 1928 S. 412; »Salmetillæg« 1938 S. 412. *Indførelse af Gudstjeneste Juleaften og Nytaarsnat* S. 413—416: Liturgisk Julegudstjeneste 1853 S. 414; Ryslinge Valgmenigheds Juleaftensgudstjeneste S. 415.

Det nittende Aarhundredes verdslige Jul ..... Side 417

Juletræets Indførelse i Danmark S. 417—433: Juletræets Forhistorie i Danmark som Majtræ S. 418, i Sverige som »Julruska« S. 419, i Tyskland S. 420; *Goethe* oplever Juletræet i Leipzig 1765, i Elsass 1770, beskriver det i »Werther« 1774 S. 420. *Ingemann* oplever Juletræet hos Lucie Mandix o. 1815 S. 425, hans Digt om Juletræet som Livets Træ S. 426; A. P. Liunges Nytaarsgave »Juletræet« 1821 S. 427; *Heibergs* Julespøg 1817 S. 429; *Grundtvigs* Afvisning af Heiberg S. 430; Tilslutning til Ingemann S. 431; Jens *Baggesen* og Juletræet 1807 S. 432. *Juletræets Erobring af Danmark* S. 433—443: Det første Juletræ i København 1811 S. 433; paa Holsteinborg S. 434; i København 1817—30 S. 435; P. Faber S. 436; H. C. Andersens Æventyr S. 438; i Ryslinge S. 441; i det nordlige Sønderjylland S. 442. *Danskes Jul udenfor Danmark* S. 443—447: I Rom 1818 S. 443; i Scoresbysund 1891 S. 445; Mylius-Erichsen 1906 S. 446.

Vor Tids Jul ..... Side 448

Barndomshjemmets Jul S. 448—457: I Landsby i Djursland o. 1925 S. 449; Fiskerhjem i Harboøre 1892 S. 450; Arbejderhjem ved Vejle 1925 S. 452; Arbejderhjem paa Nørrebro 1939 S. 455. *De »Juleløses Jul«* S. 457—461. *Juleudsendelser i Radioen* S. 461—463: Til Søfolkene S. 461, til Grønland S. 462. *Sønderjyderne i Felten* S. 463—466: Vestfronten S. 463; Østfronten S. 465; i Nutiden S. 466. *Sydslesvigernes Jul* S. 466—467. *Julen 1940* S. 468. *Julen 1943 og Nytaar 1944* S. 469. *Ønsker for Fremtidens Jul* S. 470.

De to sønderjydske Guldhorn fra Gallehus.
(Efter Fotografi i Nationalmuseet).

URDANSK JUL

Vore hedenske Forfædre for tusind Aar siden havde den Opfattelse, at Guders og Menneskers Verden som Midtpunkt havde et vældigt Verdenstræ Yggdrasil, hvis Krone naaede op til Himlen, og som havde tre Rødder. Dødsgudinden Hel boede under den ene Rod, Jætterne under den anden og Menneskene under den tredie Rod. Et saadant mægtigt Træ med tre Rødder, en uforgængelig kraftig Stamme og en vældig Krone er vor danske Jul gennem Tiderne.

Den første, mest iøjnefaldende af vor danske Juls tre Rødder er den kristne Jul. *Fødselsfesten* for vor kristne Religions Stifter, Jesus af Nazareth, en Fest, der ved Aar 325, uden Hjemmel i den hellige Skrift, af Romerkirken blev henlagt til den 25de December, selvsamme Dag som den senromerske Kejsertids Fødselsdagsfest for den ubesejrede Sol, Solhvervsdag i den julianske Kalender. Vor danske Juls anden Rod er den romerske Kejsertids *Nytaarsfest,* en hedensk Fest for det nye Aar, der begynder den første Januar, fejret med stor Jubel og Glæde af alle Borgere i det vidtstrakte romerske Verdensrige. Fra denne romerske Nytaars-

fest stammer ikke blot en Mængde Nytaarsskikke og megen Nytaarstro, men ogsaa Julelege, som Optog med Julebukken, der ikke paa tilfredsstillende Maade kan forklares ud fra den tredie og dybeste Rod for vor danske Jul, en gammelnordisk *Midvinterfest*, fejret her som i det øvrige Norden, længe før den kristne Fødselsfest med den romerske Nytaarsfest i sit Følge overskred vore Grænser ved Kristendommens Indførelse i Danmark.

Planen for denne Undersøgelse, »Vor danske Jul gennem Tiderne«, er at følge de tre Rødder fra deres Udspring, til de ved Kristendommens Indførelse mødes her i Danmark, først som en fælles Stamme, siden som en forgrenet Krone, der breder sig ud i alle Retninger. Vi begynder med i to Kapitler »Urdansk Jul« og »Olddansk Jul« at skildre den hjemlige Forudsætning for Nutidens danske Jul, den oldhedenske Midvinterfest, hvis Formaal var at bevæge Guddomsmagterne til at skænke sine Dyrkere »Aar og Fred«, dvs. en god Høst og ydre og indre Landefred til at nyde Høstens Gaver. Vi gaar derefter over til i Kapitel 3 at skildre den romerske hedenske Nytaarsfest, hvis Lighed med den verdslige nordiske Jul er meget paafaldende, og i Kapitel 4 den kristne Fødselsfests rige Udvikling fra sit første Udspring ved Aar 200, til den kort efter Aar 825 ved Erkebiskop Ebo af Reims og hans Lærling Ansgar, Nordens Apostel, for Alvor naaede indenfor vore Landegrænser og slog Rod her, saa den aldrig mere vil kunne lade sig udrydde af danske Sind.

Men er det nu ogsaa sikkert, at vi har tre Rødder for vor danske Jul? Har vi overhovedet haft nogen hedensk Jul? En fremragende tysk Forsker, Professor *Gustav Bilfinger* har i et lærd og skarpsindigt Værk »Das germanische Julfest« 1901 for ramme Alvor villet paastaa, at den tyske og nordiske Nutidsjul kun havde to Rødder, den kristne Fødselsfest den 25de December og den kejserromerske Nytaarsfest den 1ste Januar; den tredie Rod, det ældgamle nordiske og tyske Hedenskabs Midvinterfest, var det ham plat umuligt at faa Øje paa. Bilfinger slutter derfor sin lange indgaaende Undersøgelse af den germanske Julefest med den Overbevisning, at der »ved nærmere Betragtning af den germanske Julefest intet andet Urgermansk bliver tilbage end selve Navnet Jul.«

Bilfinger maa indrømme den ganske selvfølgelige Ting, at selve Be-

nævnelsen *Jul* er urgermansk, det vil sige, at Jul er Navn paa en hedensk Fest, ældre end Kristendommens og den kejserromerske Nytaarsfests Komme til Norden. Men Bilfinger kan ikke give denne hedenske Fest noget Indhold, forskelligt fra den romerske Nytaarsfest, som han regner for den verdslige nordiske Juls ubetinget eneste Kilde. I Virkeligheden er det, som Læserne vil se i det næste Kapitel, en meget let Sag. Vi véd med Sikkerhed, at Ordet Jul forefindes i et oldnordisk Digt fra sikker hedensk Tid, et Skjaldekvad, digtet til Ære for Kong Harald Haarfager, som for første Gang samlede Norge til eet Rige, paa Højde med de to langt ældre nordiske Riger, Sverige og Danmark. Den norske Digter Thorbjørn Hornklove siger om Kong Harald Haarfager, at han i Modsætning til de blødagtige norske Smaakonger »*drikker Jul*« ude paa Havet, ikke i Bygdekongernes lune, hyggefyldte Velvære paa selve Landjorden. Thorbjørns korte Strofe om den hedenske, norske Jul, ikke mere end otte smaa Linier, er den lille Tue, der vælter Professor Bilfingers store Læs, og som gør hans Bortforklaringer af Snorres og de øvrige islandske Sagamænds generende Vidnesbyrd om den nordiske hedenske Jul til Hjernespind. Vi ved med fuld Sikkerhed, at Julen i Norge paa Kong Harald Haarfagers Tid 870 har været en virkelighedspræget hedensk Fest, med et ganske reelt, hedensk og nordisk Indhold, som vi nærmere skal beskrive og tolke i vort Afsnit 2: Olddansk Jul. Men hvor længe før 870 er denne hedenske Jul blevet drukket i nordiske Kongers og Høvdingers Hal? Er det en ældgammel nordisk Fest, eller er det maaske blot en sydfra nyindført hedensk Fest?

Vi ved med Vished, at Julefesten ikke var en nyindført hedensk Fest, da Skjalden Thorbjørn o. Aar 875 lod sin store beundrede Konge drikke Jul ude paa Havet. Vi ved med meget stor Sikkerhed, at Julen har været kendt mindst 400 Aar før Harald Haarfagers Tid i Norge, og vi ved ogsaa, at Ordet Jul paa Urnordisk, det Sprog, der blev talt af Guldhornssmeden HlewagastiR ved Aar 500, har lydt »*jolu*«. Det kan vi vide, fordi vor største og genialeste Sprogforsker, afdøde Professor *Vilhelm Thomsen*, har paavist, at Finnerne i deres Sprog har bevaret ikke saa helt faa Laaneord fra Urnordisk, (et Sprog, vi ellers kender fra de urnordiske Runeindskrifter), og det i forstenet urnordisk Form, mens de selvsamme Ord paa nordisk Grund har undergaaet en meget stærk Vide-

reudvikling og Omdannelse. Vort Ord Jul, oldnordisk jól, hedder paa Nutidsfinsk Joulu, dvs. at Ordet Jul, der jo ikke findes i de urnordiske Runeindskrifter, i Guldhornstidens urnordiske Sprogform har heddet *jolu.* »Jolu« er Intetkøn Flertal af et Ord, der i Enkelttal i urnordisk Sprogform maa have heddet »*jola*«, ganske som Ordet Horn paa det korte Guldhorn hedder horna. Finnerne har ikke laant Enkelttalsformen jola af deres urnordiske Naboer, men derimod Flertalsformen jolu, der i urnordisk Tid maa have været den gængse Form, rimeligvis fordi Julen strakte sig over flere Dage, antagelig ligesom i senhedensk, oldnordisk Tid tre Dage. Vi kan derfor med sproghistorisk Vished slutte, at den sønderjydske Dannemand, Guldhornssmeden HlewagastiR ved Aar 500 har, ligesom Harald Haarfager o. 870, kendt til at holde hedensk nordisk Jul, ja, det er slet ikke udelukket, at han har »drukket Jul« af sit eget pragtfulde Guldhorn til Ære for de Guder, hvis Billeder han har indridset paa sit Guldhorn, tolket af Axel Olrik som Odin, Thor og Frøj.

Men har nu Sproghistorien bevist, at Julefesten har været til paa det korte Guldhorns Tid ved Aar 500, saa kunde det ogsaa være morsomt at vide, hvad Ordet Jul betyder, og hvornaar man sproghistorisk maa tænke sig, at Julen har faaet sin Oprindelse i Norden?

Der er givet mangfoldige Forklaringer paa Ordet Jul af Sproghistorikerne, mest tiltalende er Professor Sofus Bugges Forklaring, at Ordet Jul skulde være rodbeslægtet med det latinske Ord joculus og betyde noget i Retning af *Jubel.* Jubel mener vi over Solens Genfødelse til ny Styrke efter Vintersolhverv. Men sikrest er det alligevel at tilstaa, at vi slet ikke ved, sproghistorisk set, hvad Ordet Jul, Urdansk Jolu, betyder. Dets første Udspring skjuler sig i Urtidens Mørke. Ordet Jul hører sammen med andre Ord, især Stednavne, hvis oprindelige Betydning vi ikke kender, saa ældgamle er disse Bestanddele af vort Sprog. Vi kan som Exempel paa et saadant ældgammelt uforklarligt dansk Ord nævne Navnet Fyn. Ingen, selv den lærdeste og mest skarpsindige Sprogforsker, kan med Sikkerhed sige, hvad Navnet Fyn betyder. Sproghistorien kan altsaa med Sikkerhed fortælle os, at Julen er en ældgammel hedensk Fest med et Navn af saa urtidsagtig Ælde, at vi er ude af Stand til at give en sikker Forklaring paa denne Fests oprindelige Betydning

og Indhold, end mindre paa dens allerførste Udspring hos de nordiske Folk. Vi maa gaa til andre Videnskaber end Sprogforskningen, for om muligt at faa disse Spørgsmaal klaret.

Det er rimeligt i første Række at henvende os til den danske *Oldsagsforskning* for at høre, hvad denne Videnskab kan fortælle os om de ældste Former for vor nordiske Jul og dens mulige Udspring. Raadspørger vi nu Hovedværket, Johannes Brøndsted Danmarks Oldtid I-III, finder vi ikke et Ord om Jul eller om vor hedenske Tids tre andre store Aarsfester, Vaarfesten ved Sommerens Indtræden, Midsommer og Høstfesten ved Vinterens Indtræden.

Hvad skal vi nu gøre, naar Oldsagsforskningen ikke kan eller vil imødekomme vor Videbegærlighed med Hensyn til den ældgamle hedenske danske Fest Jul, dens Indhold og dens Udspring? Vi bør prøve at henvende os til en ny Videnskab, *Folkemindevidenskaben.*

Folkemindeforskningen mener, støttet til sine ældre Søstre Sprogforskningen og Oldsagsforskningen, at kunne give nogenlunde sandsynlige Svar paa Spørgsmaalet om vor hedenske Juls Tidspunkt, Indhold og omtrentlige Udspring.

Folkemindeforskningen gaar ud fra den Forudsætning, at Folketroen indeholder Lævn af ældre Tiders Kulturtilstande, snart af forholdsvis ung Oprindelse, snart af ældgammelt Udspring. Som Eksempel paa Folketro af ældgammelt Udspring skal jeg nævne en Fortælling, et Folkesagn, som min Farbroder i Hellebæk ved Helsingør har fortalt mig i 1908:

Der stod to Kællinger og sloges paa Stranden. Da kom en Mand op fra Stranden med en Torsk under hver Arm. Han gik ind mellem de to Kællinger og skilte dem ad, idet han vaskede dem om Ørerne med Torsken. Men den ene Kælling blev gal og raabte: »Det skal Du faa betalt, Du skal blive syg, og Du skal ikke komme Dig, før jeg er raadnet i Jorden.« Og Manden blev syg, og han var syg i tyve Aar, da blev han pludselig rask — da var Kællingen raadnet i Jorden.

Dette Folkesagn som saadant er selvfølgelig ikke ældgammelt, en Variant af Sagnet fra Hornbæk nævner en bestemt navngiven Mand, født o. 1800, der skulde have lidt af denne lange, pludselig helbredte Sygdom, men Folketroen, der ligger til Grund for Sagnet, er ældgammel. Den svarer ganske mærkeligt til den Dødetro, som efter Oldsagsforskningens

Vidnesbyrd maa have levet i vort Land i den ældre Stenalder, den saakaldte Køkkenmøddingetid: Mennesket lever efter Døden, men kun saa længe dets Legeme er bevaret. Naar Legemet er gaaet til Grunde, er Menneskets Tilværelse efter Døden ophørt, det har ikke længere Magt til som ondt Genfærd at skade og forulæmpe sine efterlevende Fæller.

Oldsagsforskningen viser tydeligt og uimodsigeligt, at den yngre Stenalders Overklasse, der byggede de stolte Stendysser og Jættestuer, maa have haft en anden og yngre Tro paa Livet efter Døden, at Menneskets Tilværelse efter Døden er sikret, ikke blot den korte Tid det i Reglen varer, til Liget er raadnet bort, men saa længe som Stenen *lever,* saa længe det uden menneskelig Overlast evige og uforgængelige Stenkammer bliver bevaret. Dødningens frygtelige Hævn ramte den formastelige, der forgreb sig paa Stendyssen, derfor har vi lykkeligvis bevaret saa mange af vort Lands skønneste Oldtidsminder, fordi den ældgamle Folketro fra Stendyssens egen Tid har værnet om den og hindret dens Ødelæggelse, dens Tilintetgørelse.

Vi nævner blot dette, for at Læseren kan faa et umiddelbart Indtryk af, at det ikke er nogen fuldkommen Urimelighed, naar Folkemindeforskeren i Nutidens Folkeoverlevering søger Svar paa de ovenfor stillede Spørgsmaal om den folkelige hedenske Juls Tidspunkt, dens omtrentlige Indhold og dens formentlige Udspring. Disse Spørgsmaal vil vi prøve at give nogle forhaabentlig ikke ganske urimelige og meningsløse Svar paa.

Den hedenske Juls Tidspunkt. Snorre fortæller i Følge et troværdigt norsk Folkesagn om Kong Haakon Adelstensfostre, at han satte det i Loven, at man skulde holde Jul paa samme Tid som kristne Mænd, men før havde man holdt Jul *Midvinternat,* og man havde holdt Jul i tre Døgn (sml. S. 36 f.).

I Følge norsk Folkeoverlevering i Nutiden falder Midvinternat *den 12te Januar.* Man tror i Norge, at nu er den halve Vinter gaaet, men den største Kulde staar tilbage, man ved ogsaa, at nu er Dagen tiltaget »et Haneknæ« i Længde. I Solør, en vild afsides Fjældegn ved Kølen i Østnorge, kaldtes Midvinterdagen Toredagen. Man lavede da Torelud, dvs. Lud lavet af Aske, der var blevet til de tre nærmest foregaaende Dage. Lige efter Solnedgang Midvinteraften blev denne Torelud hældt over et Slangehjærte og et Bjørnehjærte og i tre Dage (altsaa det Tidsrum, hvori den gamle hedenske Midvinterfest blev fejret), sat i en ubrugt

Mur, f. Eks. en Skorsten eller Pejs, og saa skulde man gemme den, efter at man omhyggeligt havde siet Vandet af. Denne Torelud blev især brugt til at blande i Badevandet, første Gang man badede en nyfødt Dreng. Man sagde da:

Jeg lauger (dvs. tvætter) Dig i Torelud,
at Du skal holde Verden ud.

Dette Badevand blev kaldt Torevand, eller Torelaug. Af Slangehjærtet i Torelauget fik Drengen Hævnlyst, af Bjørnehjærtet fik han Mod og Styrke.

Navnet Torelud staar efter vor Opfattelse i Forbindelse med den fjerde Vintermaaneds Navn, paa Islandsk Thorri, lille Fader Thor, som vi vil opfatte dette Navn. Men enten nu denne Forklaring er rigtig eller ej, har vi i denne Folketro fra det vildeste Østnorge et mærkeligt Lævn af ældgammel hedensk Folketro knyttet til den hedenske Jul, de tre Midvinternætter. Luden, lavet af Aske fra de tre sidste Forberedelsesdage til den hedenske Jul, iblandet Slange- og Bjørnehjærte, faar sin Kraft til at gøre det nyfødte Drengebarn uforsonligt og bjørnestærkt af selve den hedenske Juls Helg.

I vort eget Land falder Midvinterdagen ikke den 12te Januar, men derimod *den 2den Februar*, Kyndelmissedagen, der bliver en afgørende Mærkedag til at tage Varsler om det kommende Aars tidlige eller senere Græsvækst, den forestaaende Sommers bedre eller ringere Høst osv. Som en almindelig Regel kan vi sige, at den danske Midvinterdag, Kyndelmissedags Vejrlig helst skal være saa haardt og strengt som muligt, des tidligere Græsvækst og des rigeligere Høst har man Ret til at vente sig af det kommende Aar. Er Kyndelmisse derimod usædvanlig mild og blid, venter man sig omvendt en sen Vaar og en ringe Høst. Hvem kender ikke Folkeordet: »Lige saa mange Dage Lærken synger før Kyndelmisse, lige saa mange Uger skal den tie efter«.

Kyndelmisseaften blev ofte i ældre Tid fejret som en Helligaften. Især paa Fyn var det Skik, at man skulde spise Bygmelspandekager Kyndelmisseaften, for ellers vilde man ikke faa nogen god Byghøst. Mærkeligst er Skikkene, som de kendes fra Havrebjærg Nord for Slagelse o. Aar 1810.

I Havrebjærg ryddede de først Julen ud Kyndelmisseaften. Denne Aften fejredes saaledes, at man levede lige saa højt som Juleaften. Man

spiste Grød og Klipfisk med kogt Øl, og Folkene fik en Julekage og en Juleost. Næste Morgen Kyndelmissedag skulde Karlen og Pigen tidligt op at pløje et Bed, førend Solen stod op. De skulde da spise af Julekagen og Osten og drikke af Øllet, før Pløjningen begyndte.

Man skulde under Pløjningen have Vanter paa, saa vilde man faa et godt Pløjeaar. Ved Pløjningen Kyndelmissemorgen før Solopgang skulde Pigen køre Hestene, mens Karlen kørte Ploven.

Denne mærkelige Pløjning før Solopgang Kyndelmissemorgen hører slet ikke til de kristne Kyndelmisseskikke, Lysfesten i de katolske Kirker i Anledning af Jomfru Maries første »Kirkegang« 40 Dage efter sin Barselfærd, den maa ligesom den østnorske Toreludsskik være en magisk Fremgangsmaade, karakteristisk hver paa sin Maade for den hedenske Midvinterfest. Pløjningen Midvintermorgen før Solopgang har selvfølgelig ingen praktisk Nytteværdi, men den har den største rituelle Værdi, den gør Jorden rede til at modtage Solens livgivende, frugtbargørende Straaler i en af Aarets fire højhelligste Stunder, Solopgang paa Midvintermorgen. Havde vi at gøre med en fra Kristendommen laant magisk Skik, skulde denne rituelle Pløjning sikkert være udført *fastende*, saaledes som man efter dansk Folkeskik bør gaa fastende til den største kristne Højtidsstund, Nydelsen af den hellige Nadver. Nu skal tværtimod Karl og Pige gaa til den rituelle Pløjning styrkede af saa højhellige Ting, ud fra hedensk Julebetragtning, som Brød, Ost og Øl, der skulde spises ude paa Marken, umiddelbart før Pløjningen begyndte.

Hverken den 12te Januar i Norge eller den 2den Februar i Danmark er de Dage, hvor vi egentlig skulde vente den senhedenske norske eller danske Midvinterdag. For Norges Vedkommende skulde vi vente 14de Januar som Midvinterdag, for Danmarks Vedkommende 1ste Februar. Vi skulde vente den 14de Januar som norsk Midvinterdag, fordi Sommerens første Dag i Følge norsk Folketro er 14de April, og Vinterens første Dag er 14de Oktober. Midvinter skal da falde d. 14de Januar og Midsommerdag 14de Juli. Dansk Folkeskik kender slet ikke 14de April som Sommerens første Dag, men derimod 1ste Maj, den danske Bondes virkelige Nytaarsdag. Vinterens første Dag vil da falde 1ste November, Midvinter 1ste Februar og Midsommer 1ste August. Den lille Kalenderændring skyldes baade i Norge og Danmark Indflydelse fra katolske Helligdage, i Norge Indflydelse fra Helligtrekongersdags Ot-

tendedagsfest den 13de Januar, i Danmark derimod Kyndelmissedag den 2den Februar.

Henlæggelsen af hedenske Helligdage til Dagtal, bestemt af den julianske Kalender som 14de Januar og 1ste Februar, kan ikke gaa særligt langt tilbage i hedensk Tid. Mange vil maaske mene, at den julianske Kalender først kan være indført i Norden efter Kristendommens Indførelse. Vi vil heroverfor hævde, at det maatte være ganske umuligt for den norske Konge Haakon Adelstensfostre at gennemføre, at hans norske Folk skulde holde deres Midvinterfest, deres hedenske Jul, paa samme Tid som den, hvorpaa de kristne Folk holdt Fødselsfest, med mindre han samtidig indførte de kristne Folks Kalender, altsaa den julianske Kalender i simplificeret kristen Form. Vi ved, hvor stærkt et Indtryk Ansgar gjorde paa den mægtige danske Hedningekonge Haarik den Ældre ved Aar 845. Uden at indlade sig paa selv at ville lade sig døbe gav Haarik Ansgar Tilladelse til at opføre den første danske Kirke, Mariekirken i Slesvig. Det skulde ikke ligge udenfor Mulighedens Grænse, at Kong Haarik blev klar paa, at hans kristne Ven Ansgar støttede sig til en Tidsregning, der gav langt fastere og klarere Hold paa Tiden end hans Folks nedarvede hedenske Tidsregning, og at han derfor, ligesom Haakon Adelstensfostre sidenhen i Norge, indførte sydlandsk juliansk Tidsregning, saaledes at de romerske Maanedsnavne blev erstattet med danske Maanedsnavne: Glug, Blide, Tor, Fare, Skærsommer osv., og den hedenske Festkalender blev nyreguleret efter juliansk Kalender, saaledes at Sommerens Indtræden blev henlagt til 1ste Maj, Majmaaned, og Vinterens Indtræden til 1ste November, Slagtemaaned.

Men hvorledes dette nu end forholder sig, saa er det klart, at Reguleringen af den hedenske Aarsinddeling og Festordning efter den julianske Kalender er en sen Ordning, der umuligt kan gaa langt tilbage i den hedenske Tid, Indførelsen af den julianske Kalender hører saa at sige til Kristendommens Morgendæmring før Kristendommens Solopgang. Vi maa i ældre Tid have haft en hel anden Maade at beregne Tiden paa, en Ordning, der ikke som den julianske Kalender ganske lader Maanen ude af Betragtning, idet denne Kalender indfører Maaneder paa 30 eller 31 Dage, som er en halv eller halvanden Dag længere end den normale Maanemaaned fra Nytænding til Nytænding, der er paa $29^1/_2$ Døgn. Men den ældgamle nordiske Tidsorden har nødvendigvis maatte tage

Hensyn til Maanen, som gav en praktisk Inddeling af Tiden ved Iagttagelse af Maanens Gang. Det fremgaar ogsaa tydeligt nok af et af de ældste nordiske Eddakvad, vi har bevaret, Vafthrudnesmaal, at vi har haft en hedensk Tidsregning efter *baade Sol og Maane.* Digteren af dette Kvad opfatter Søster Sol og Broder Maane som Børn af samme Fader Mundelføre og siger om dem: »De to skal bevæge sig over Himlen hver Dag, Menneskene til Aarberegning«.

Denne Aarberegning baade efter Maane og Sol maa nødvendigvis være den velkendte primitive Tidsregning, som man kalder det *bundne Maaneaar,* velkendt den Dag i Dag som Grundlag for den ældgamle kristne Paaskeberegning, bestemt af den første Fuldmaane efter Foraarsjævndøgn. Princippet for denne Tidsberegning er, at man indskyder Skudmaaneder, saa ofte det bliver nødvendigt. Og det bliver ret hyppigt nødvendigt, regelmæssigt mindst hvert tredie Solaar, da et Maaneaar paa 12 Maanemaaneder, hver paa $29^1/_2$ Døgn, kun udgør 354 Døgn, mens vort Solaar som bekendt er lidt mindre end $365^1/_4$ Døgn.

Mens det jødiske-kristne bundne Maaneaar, der ligger til Grund for vor nuværende kristne Paaskeberegning med de fra Aar til Aar skiftende Paaskeansættelser, har Foraarsjævndøgn som Regulator, synes vort nordiske bundne Maaneaar at have haft Vintersolhverv som Regulator, saaledes at Midvinterfesten faldt den første Nytænding efter Vintersolhverv paa den Nytænding, som vi her i det nuværende Danmark kalder Nytaarsny, men vore gamle Landsmænd i Skaane kalder Nykongen, Kongen for det kommende Aars Ny. Denne Nytænding fremhæves stadig i den danske Folkeoverlevering som det ypperste og mægtigste af alle Aarets Ny. Man gaar ud, rækker Brød og Fødevarer op imod Nytaarsny og beder Maanen om at give en god Høst. I senere Tid har man ogsaa rakt Penge op imod Maanen, eller man har taget Varsler ved at slaa op i en Salmebog og lade Maanen skinne ned paa dens Blade. I Skaane fremsagde man ved Aar 1750 en rimet Bøn til Maanen:

Velkommen Nykong,
velkommen Herre,
med Korn og med Kærne
med Flæsk og med Bøste (dvs. Skinke)
og med godt Korn om Høste.

Hundrede Aar senere kendes Bønnen til Nykongen i det østlige Skaane i en udvidet Form, der endnu tydeligere lader Nyenes Konge vide, hvad man venter af ham i det kommende Høstaar:

Velkommen Nykonge,
velkommen Maane,
i Halland og Skaane,
med Korn og med Kærne,
med Sol og med Varme,
med Flæsk og med Bøste,
med godt Øl om Høste,
fød (dvs. nær) Ko, Ko i Baas,
giv Havre til Gaas,
Galtene i Skoven,
Tærskerne paa Loen,
Fiskene i Floden,
fød Ko, Ko i Baas.

I det nuværende Danmark kendes den gamle Bøn til Nytaarsny i mere kortfattet og forvansket Form, der dog tydeligt viser den ældgamle Tankegang, at Nytaarsny har Magt til at give god Høst. Paa Anholt maatte man ikke se ud paa Nytaarsnyet under Tagskægget, for saa fik man daarlige Øjne. Nej, man skulde gaa ud med et Stykke Brød i Haanden og sige:

Nytaarsny, giv mig Smør paa mit Brød,
giv mig Flæsk, giv mig Bøste (dvs. Skinke),
giv mig godt Korn at høste.

Man plejede andre Steder, saaledes paa Mols, at tage et Brød, løbe ud dermed og række det op mod Maanen og sige:

Nytaarsny, Flæskebøste!
Vorherre give os godt Korn at høste.

I Sverige holder man stadig Fest paa den middelalderlige julianske Solhvervsdag den 13de December, Luciedagen, eller rettere den foregaaende Nat, som af Folketroen stadig regnes for Aarets længste Nat. Man faar Bugt med denne strenge Nat ved et kraftigt Maaltid midt om Natten. Fra denne Skik udgaar den kendte, smukke svenske Festskik Luciabruden. Ogsaa den gregorianske Solhvervsnat Thomasmessenatten spiller

en Rolle i Folketroen: Intet Hjul maa gaa rundt i denne Nat, hvor Solen staar stille. Det har den praktiske Betydning, at der ikke maa males Korn Thomasmessenat.

Ingen af de to svenske Solhvervsfester rækker efter vor Formening tilbage i primitiv Tid, det gør derimod en ejendommelig norsk Fest, fejret til Ære for Solens genvundne Magt, kortere eller længere Tid efter det teoretiske Solhverv den 21de December.

I Valders var det for ikke ret længe siden Skik at »give Solen Smør«. Naar Husene laa saa dybt nede i Dalen, at Solen var borte en Del af Vinteren, lagde Husmoderen et Smørgran paa det Sted i Stuen, som Solen om Vaaren først skinnede paa. Dette skulde da opfattes som en tavs Bøn om, at den dog tit og ofte maatte sende sine varmende Straaler didhen i Aarets Løb. Ogsaa i Sundalen var det Skik at give Solen Smør, naar den begyndte at skinne om Vaaren første Gang, efter at den havde været borte hele Vinteren. Man lægger lidt Smør, helst i Vinduet eller ogsaa stundom paa en Væg udenfor Stuen imod Syd, saa Solen kan skinne derpaa, naar den kommer op over Synskredsen. Naar man gør dette, vil der blive meget Solskin om Sommeren. Man tror, at Solen skal se paa en med et behageligt Øje. I Gudbrandsdalen var det enkelte Steder Skik, at første Gang Solen kommer tilbage og skinner ind i Stuen om Vinteren, kliner man lidt Smør paa det Sted, hvor den skinner, og saa faar den god Lyst til at skinne hele Sommeren. Ogsaa i Østerdalen var det gammel Skik at fæste en Smule Smør paa det Sted paa Væggen, hvor Solen først skinner efter Vintersolhverv. En ung Pige fra Østerdalen sagde, at hun havde hørt, at naar man gjorde saaledes, skulde man faa godt Aar.

Nord for Polarkredsen, hvor Solen var helt borte en Del af Vinteren, var det Skik i Salten, at man gik op paa en eller anden nærliggende høj Bakke, for at se Solen, naar den ved sin Tilbagekomst er kommen saa højt over Synskredsen, at den kan ses. Man tog saa en Salmebog med sig. Man slog op i den uden at se i den, for at tage Varsel af den Salme, man traf paa for at se, hvad Skæbne man kunde vente sig i Aarets Løb. Traf man nu paa en »Dødssalme«, skulde man ikke leve Aaret om. Andre Steder i Nordland, hvor man kender det samme Salmebogsvarsel, der jo her i Landet er fastknyttet til Nytaarsny, var det Skik at drikke et Glas Vin den Dag efter Nytaar, man først faar Solen at se, saaledes

at »Soløjet« er fuldt. I Harstad brugte man før i Tiden at kaste noget af den Vin, man drak paa den første Soldag, ud i Vejr og Vind. Her i Nordland har man altsaa et fremmed Vinoffer i Stedet for de sydligere norske Egnes ældgamle Smøroffer.

Denne nordlandske Solfest ved Solens Tilbagekomst efter Mørketiden, saa man igen kan se den fulde Solskive over Synsranden, er den allersidste Rest af en ældgammel nordnorsk Solfest, som vi har ganske mærkelige Efterretninger om i et græsk Skrift om Østgotekrigen 535—553, skrevet af en Forfatter *Prokop*, hvis Fødsels- og Dødsaar vi ikke kender, men som var samtidig med den byzantinske Kejser Justinian (527—65), hvis indre Styre han officielt roste og uofficielt angreb paa det skarpeste.

Prokop fortæller om Barbarfolket Herulerne, der blev overvundet i Kamp af de kristne Langobarder i Norditalien, at det tog den Beslutning at slaa sig ned ved den yderste Ende af den beboede Verden. Gennem Danernes Omraade naaede de omsider til Verdenshavet, indskibede sig der, og landede paa Øen Thule. Denne Ø er langt den største Ø af alle, thi den er mere end ti Gange saa stor som Britannien. Størstedelen af denne Ø er ubeboet, men i de beboede Egne er tretten talstærke Folk bosat, hvert med sin egen Konge. Et af disse Folk kaldes udtrykkeligt i den græske Tekst for Skridfinner, et norsk Navn for Lapperne. Paa denne Ø Thule, der utvivlsomt maa opfattes som det nordligste af den skandinaviske Halvø, gaar Solen ved Sommersolhverv slet ikke ned, men bliver i et Væk i hele denne lange Tid synlig over Jorden i 40 Døgn. Seks Maaneder senere omkring Vintersolhverv er Solen ikke synlig over denne Ø 40 Døgn, men der er en stedsevarende Nat udbredt over Øen. Derfor griber hele denne Tid igennem en Nedslagenhed de derboende Mennesker, saa at de i hele denne Tid ingen Lyst har til at besøge hinanden.

Prokop har ikke selv haft Lejlighed til at besøge dette fjærne Land Thule, for selv at blive Øjenvidne til, hvad han her fortæller, men dem, som er kommet derfra, har han spurgt ud, hvorledes de da var i Stand til at beregne Døgnenes Antal, naar Solen hverken stod op eller gik ned i de nævnte Tidsrum. Prokop sagde, at han havde faaet en sandfærdig og troværdig Beretning derom. Om Sommeren lagde Thules Beboere Mærke til, naar Solen nærmede sig det Sted, hvor den plejede at staa op, og saa regnede de, at der var gaaet et Døgn. Men naar Nætternes

Tid kom, regnede de Tiden efter Maanens og Stjernernes Gang, og de beregnede derefter Døgnenes Antal.

Men naar nu en Tid af 35 Døgn af denne lange Nat var forløbet, blev nogle Folk sendt op paa Bjærgenes Toppe, saadan som det er brugeligt hos dem, og naar de fra Bjærgtoppene blot kunde se et Skimt af Solen, saa bragte de Bud til Folkene nedenfor, at i Løbet af fem Dage vilde Solen vise sig for dem. De fejrede nu i Massevis det glade Budskabs Fest, og det i Mørke. Dette er hos Thuleboerne den største af deres Fester. Prokop havde det Indtryk, at disse Øboere levede i Frygt for, selv om denne Tildragelse skete hvert Aar, at Solen engang fuldstændigt vilde blive borte fra dem.

Saa gammel og værdifuld Prokops Skildring af den nordnorske Solfest for Solens Tilbagekomst end er, saa kan den næppe have haft almindelig Gyldighed over hele Norden i urnordisk Tid, netop fordi den ikke tager mindste Hensyn til Maanens Stilling. Jo højere mod Nord vi kommer, des mere fremherskende er Solens Stilling, men jo længere mod Syd vi kommer i Sydnorge og det gamle Danmark, des mere maa Søster Sol som Tidsbestemmer dele Herredømmet over Tiden og Festernes Afholdelse med Broder Maane. Det er en ufravigelig Regel i nordisk Folketro, at hvad man ønsker skal trives og fremmes, skal foretages *i Ny*. En saa vigtig Fest som Midvinterfesten, hvis lykkelige Fuldendelse er lykkevarslende for Aarets Høst, kan ikke afholdes *i Næ* med dens ulykkespaaende Fremtidsvarsler, den maa afholdes i Ny. Derfor kan man ikke i Danmark for Alvor fejre Midvinterfest, den ældgamle hedenske Jul, før ogsaa Maanen var kommet i Ny, lige saa lidt som man kan holde Jul, mens Maanen er i Ny, men Solen endnu er i sin aarlige Tilbagegangsperiode, før Vintersolhverv. Dette Solhverv bestemmes ikke af teoretiske Undersøgelser, men af praktiske Iagttagelser, f. Eks. ved den norske Prøve, om Solen formaar at smelte det paa bestemt Sted anbragte Smør, saa man kan være ganske sikker paa, at Solen har faaet ny Kraft, saa Dagene er begyndt at længes, selv om Vinteren tager til at strenges.

Vi mener derfor, at vi har fundet det rette Tidspunkt for Midvinterfesten i ældre nordisk hedensk Tid, første Nytænding efter praktisk Solhverv, svarende til den Nytænding, som vi her i Danmark kalder Nytaarsny og i det gammeldanske Skaane Nykongen. Tre Maanemaaneder efter dette Midvinterny kommer Løvspringsny med Festen for Som-

merens Begyndelse; tre Maanemaaneder senere kommer Midsommerny med Festen for Høstens Begyndelse; atter tre Maanemaaneder senere kommer Løvfaldsny med Festen for Høstens Afslutning og Vinterens Indtræden; tre Maanemaaneder senere (i Skudaar hvert tredie Aar fire Maanemaaneder senere) kommer igen Midvinterny. Saaledes tænker vi os i Hovedsagen den Tidsregning og den Festordning, som vore nordiske Forfædre har haft, ikke alene paa Guldhornenes Tid ved Aar 500, men ogsaa helt tilbage i Broncealderens Dage, hvor denne Tidsregning efter baade Maane og Sol har faaet sin egentlige Udformning, men den gaar formentlig i sit allerførste Udspring tilbage til den yngre Stenalders Dage, da Agerbrug og Kvægavl for første Gang blev indført i vort Land.

Julens Offerskikke. Vi har set, at nogle af den oprindelige Midvinterfests Skikke fra Broncealderen stadig knytter sig til Nytaarsny, andre derimod til den senhedenske Midvinterdag, i Norge oprindelig 14de Januar, i Danmark 1ste Februar, men Hovedmassen af den hedenske Juls Festskikke og Trosforestillinger flyttede med til det efter den kristne Juls Indførelse for alle Tider gyldige Tidspunkt den 25de December. Af disse Juleskikke skal vi prøve at vælge en Gruppe, der synes at kunne give os Oplysninger om den ældre hedenske Jul.

Vi vælger hertil de temmelig primitive og derfor sandsynligvis ældgamle Offerskikke, der knytter sig til de saakaldte Hjemmets Vætter, under Hjemmets Gulv, i Stald og Lade, i Arnen, i Træet midt paa Gaardspladsen, i Sten eller Gravhøj, der ligger i Hjemmets umiddelbare Nærhed. Bedst kendt af disse Hjemmets Vætter er Hyldemor eller Hyldefrue, som hun kaldes i Skaane, og som faar Offer af Juleøl. Og endnu mere kendt er Stalden og Ladens værnende Vætte, Gaardboen, allerbedst kendt under sit oprindeligt sønderjydske Kælenavn Nisse, der jo faar Offer af Julegrød med et dygtigt Smørhul i, ellers sørger han ikke som ellers for Hestes og Kvægs Trivsel og for de indsamlede Forraads Drøjsel Vinteren igennem.

Kan nu virkelig saadanne Væsener som Hyldefrue og Nisse gaa tilbage til vor hedenske Oldtid?

Jeg nærer ikke mindste Tvivl derom, eftersom vi i de oldnordiske Sagaer møder, ikke helt de samme, men dog ganske nærbeslægtede hjemlige Vætter. Om den gamle Kodran paa Gilja fortælles, at der i den store, fremtrædende Sten nær ved hans Gaard boede en *Aarmand,* der, ligesom

vore Dages danske Nisse, passede hans Kvæg, og som desuden raadede ham til, hvad han burde foretage sig, og hvad han burde vogte sig for, og som forudsagde ham mange uskete Ting. Aarmanden plejer at vise sig for sin Dyrker i et herligt Klædebon og med et lyst og straalende Ansigt, men da Kodran af sin kristne Søn Thorvald Vidførle lader sig overtale til en Styrkeprøve mellem Faderens Hjælper i Stenen og den tyske Missionsbiskop Frederik, som overhælder Aarmandens Bolig med Vievand, viser Aarmanden sig tre Gange for Kodran under Søvnen i en gammel styg Skindpels og med mørkt forgræmmet Ansigt. Aarmanden klager bitterligt over, at baade han selv og hans smaa Børn bliver skoldet af de brændende hede Draaber, som løber ned gennem Loftet paa hans Bolig. »Jeg maa nu flygte bort til øde Steder, og vi maa skilles, men hvem skal herefter saa troligt sørge for Din Ejendom, som jeg har gjort. Du har gengældt mig Godt med Ondt.«

Benævnelsen *Aarmand* maa rimeligvis betyde den Mand, den Vætte, som giver godt Aar til sin Dyrker. Vi genfinder Navnet i det islandske Fjældnavn Aarmandsfjæld tæt ved Tingvolden, hvor Altinget fra Aar 930 blev holdt. I dette Fjæld boede en meget mægtig Bjergvætte, som var i Stand til at skaffe Tingfolkene deres bortløbne Heste tilbage. Fra en saadan hjælpende Vætte blev Benævnelsen Aarmand overført til de Mænd, der som Forvaltere bestyrede den norske Konges Ejendomme og som »Aarmænd« søgte at skaffe Kongen saa stort aarligt Udbytte af Ejendommen som muligt (S. 48). Vi hører ogsaa i en islandsk Æventyrsaga, Ketil Høngs Saga, Tale om en Høj, Aarhøj i Gestrikland; den bliver om Julen dyrket af Kong Framar og hans Folk med den Hensigt at opnaa godt Aar.

Desværre faar vi ikke nærmere Underretning om de Ofre, der blev ydet Aarhøj om Julen, ikke heller om de Ofre, der i det gode Venskabs Tid blev ydet Kodrans Aarmand i den store iøjnefaldende Sten nær Gaarden Gilja. Umuligt er det ikke, at Kodran i Julens Tid har overhældt Stenen med Juleøl, eller at han har ofret Julegrød eller Julebrød til sin Aarmand, men der fortælles intet direkte derom i de islandske Sagaer. Der kan dog meget vel, ganske som i den højere Gudsdyrkelse, vi i næste Afsnit skal omtale, være Tale om Slagtofre af Offerdyr med Overhældning af Blod over selve den Sten, der opfattes som Aarmandens Bolig. De oldnordiske Kilder bruger nemlig samme Ord »blote« om Ofringer til

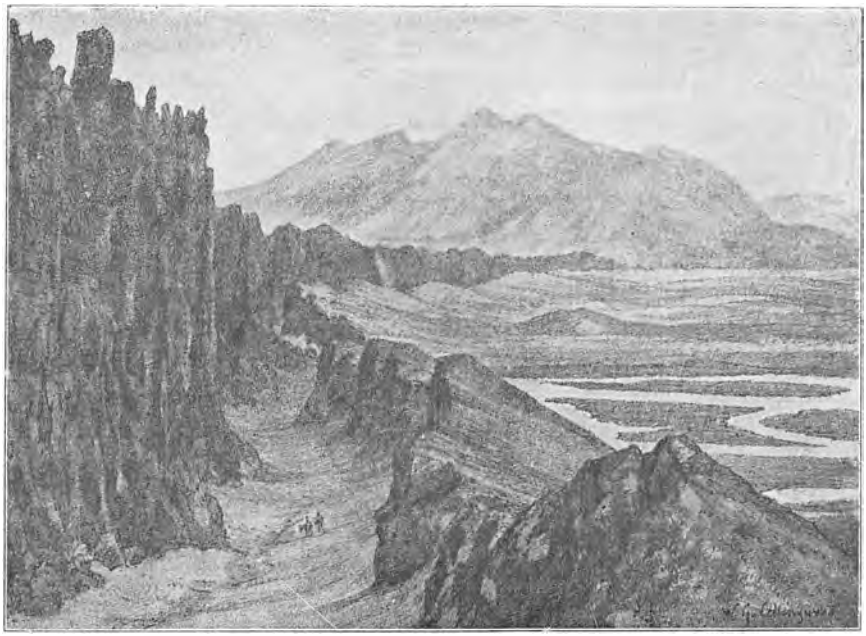

Aarmandsfjæld ved Tingvolde, Vestisland. Fjældet ses i Baggrunden til højre.
(Nordens Gudeverden, I, S. 157).

Hjemmets Vætter, som de bruger om de højtidsfulde Slagtofre til Folkets Storguder Njord og Frøj, Odin og Thor. Det siges om en islandsk Landnamsmand Lodin Ongul, der stammede fra Helgeland, at han tog som sit Landomraade hele Flatødalen lige op til Gunnstenene, og dem blotede han til. Hans nærmeste Nabo Thorer Snepill, der boede paa Gaarden Lund, blotede til Lunden, hvoraf Gaarden havde Navn. En tredie Landnamsmand, Thorsten Rødnæb paa Gaarden Fos, var en stor Blotmand; han blotede til Fossen, og man skulde bære alle Madlevninger ud i Fossen, han var ogsaa meget fremsynet. Han ejede saa mange Faar, fordi han om Høsten kunde se, hvilke af dem der vilde dø i Vinterens Løb, og dem lod han saa slagte, men den sidste Høst han levede, sagde han ved Hjemdriften af Faarene: »Slagt nu kun, hvad Faar I vil, enten Faarene eller jeg skal ikke leve længe, eller maaske ingen af os.« Den Nat Thorsten døde, styrtede hele hans Faareflok i Fossen og druknede.

Nutidsoverleveringens ublodige Juleofre af Juleøl, Julebrød eller Julegrød er ikke helt ukendt i den ældre nordiske Litteratur. De kendes rimeligvis i Gotlandsloven, hvor det siges, at hvis nogen overbevises om, at han med sin Mad og Drikke har øvet en saadan Dyrkelse, som ikke stemmer overens med kristen Sæd, da skal han bøde tre Mark Sølv til Kirkens Mænd. Ogsaa i en oldislandsk Prædiken imod hedensk Vankundighed, tillagt den hellige Augustin, dadles somme Kvinder, »der er saa vidløse og blinde for deres egen Tarv, at de tager deres Mad og fører den ud paa Røser eller i Huler og indvier den til Landvætterne, at de siden skal spise den, for at Landvætterne skulde være dem hulde, og for at de skulde eje bedre Bo end før«.

Som Helhed kan vi sikkert sige, at de hjemlige Juleofres ublodige Karakter skiller sig paafaldende fra den senhedenske Tids blodige Slagtofre, baade i den saakaldte højere Dyrkelse af Guderne, og den saakaldte lavere Dyrkelse af Hjemmets Vætter med Dyrkelse bl. a. af Resterne af al Slags Mad. Sammenhængen er efter vor Opfattelse den, at vore hjemlige Juleofre, især af Juleøl, Julebrød og Julegrød, gaar tilbage til en ældgammel Tid, der er præget af ublodige Ofre. Dette er ikke Tilfældet i hverken Jernalder eller Broncealder, men det synes at være Tilfældet i den yngre Stenalder, hvor Slagtofre efter Fundenes Vidnesbyrd næsten synes at have været fuldstændig ukendte.

Hele Dyrkelsen af Hjemmets Vætter afspejler en Gudsdyrkelsesform af nærboende *jordiske* Guddomme med begrænset Magt, der synes at svare baade til Køkkenmøddingetiden og den yngre Stenalders Guddomsbegreber, men derimod ikke til Bronzealderens *himmelske* Solguddomme eller til Jernalderens Videreudvikling af de for en Del fra Bronzealderen overtagne himmelske *Storguder*. Men de Offergaver, der gives disse jordiske Smaaguddomme, synes at vidne om Julens Opstaaen i den yngre Stenalder, Agerbrugs og Kvægavls Nybrudstid. Offergaverne er helt forskellige fra Køkkenmøddingetidens Ofre af Naturens egne Gaver som f. Eks. Sten, Kviste, Bær. Juleoffergaverne stammer fra Agerbrug, saaledes som de mest udbredte af alle Juleofre som Juleøl, Julebrød og Julegrød. Offergaver fra Kvægavlen spiller en langt mindre Rolle, Mælkeofre af Kærnemælk, der nævnes saa hyppigt efter Ugens Kærning, spiller næsten ingen Rolle i Juleofrene, og Smørret er ikke den

Den svenske Tomte.

Den danske Gaardbo eller Nisse.

(Nordens Gudeverden, I, S. 306 og S. 297).

egentlige Offergave, men en nærmere Understregning af Julegrødsofret, der faar sin rette Smag i Gaardboens Mund, hvis der er dygtigt med Smør i Julegrøden, eller har den Hensigt at gøre Julebrødsofret endnu mere tiltalende for den offermodtagende Vætte i Gaardens Gravhøj.

Igennem Offergaverne til Hjemmets Vætter synes vi at kunne udfinde en ældgammel Tids Maaltidsskikke ved Julens Tid. Som Hovedregel gælder, at Gaardboen i Danmark og Tomten i Sverige kun faar Julegrød som Offer, derimod ikke Julegrødens Tilmad, enten det nu er kogt Svinehoved som i Sønderjylland, Ribbensteg som mange Steder i danske Bondehjem, Klipfisk som Arv fra Danmarks katolske Middelalder eller Gaasesteg, men kun *Julegrød.* Aarsagen hertil er efter vor Opfattelse, at der engang har været en Tid, antagelig i Julens Udspringstid, hvor man alene fik Julegrød som Julens Festmaaltid, men endnu slet ikke de forskellige Retter, der i Landets forskellige Egne gælder som Julens Hovedmaaltid.

Fra denne ældgamle Tid stammer antagelig den Opfattelse, at Grøden

skal spises ved Julemaaltidet som Varsel om god Høst. Paa Samsø maatte ingen af Husstanden begynde at spise af Julegrøden, før Husbonden selv havde taget tre store Skefulde Grød af Fadet og spist dem, en Skefuld for Rug, en Skefuld for Byg og en Skefuld for Havre, for ellers vilde det ikke blive noget godt Kornaar. Det gjaldt paa Sjælland om at faa saa meget Grød paa Skeen som muligt, saa meget større og rigere vilde den kommende Høst blive. I Dalsland i Vestsverige gik Husbonden ud, mens Konen hældte Julegrøden op i et Fad og lagde en stor Smørklump midt i Grøden. Han gik først tre Gange rundt om Huset, naar han saa kom til Indgangsdøren tredie Gang, kunde han se, hvad der skulde hænde det følgende Aar. Siden gik han ind og bøjede sig tre Gange, første Gang ved Døren, anden Gang midt paa Gulvet, og tredie Gang ved Bordet, hvor den dampende Julegrød stod. Saa satte han sig ned ved Bordet, tog en Ske, fyldte den med Grød, dyppede i Smørhullet og sagde: »Jeg mejer i tyk Ager.« Derefter tog hans Kone en Ske med Julegrød og sagde: »Jeg tager op i tyk Ager.« Til sidst tog Tjenestedrengen en Ske og sagde: »Jeg gør Baand og binder i tyk Ager.« Bar man sig saaledes ad, naar man begyndte at spise Julegrød, troede man i Dalsland, at Sæden i Høstens Tid skulde komme til at staa tyk paa Marken.

Hvor højtvurderet Grøden var af Fortidens Mennesker, kan vi faa et Indtryk af gennem den strenge middelalderlige norske Kirkelovgivning, med dens skarpe Bestemmelser for Overtrædelse af Forbudene mod Helligdagsarbejde. Men i Borgartingsloven, hvor man skal bøde seks Øre Sølv, hvis man blev grebet i Helligdagsarbejde, var Grøden undtaget fra disse Bestemmelser. Det hed i denne sydnorske Lov: »Grød maa man lave, enten det er søgnt eller helligt, den er saa hellig, at den maa ingen Mand betale Bøde for.« I Borgartingsloven er det ogsaa tilladt at bage Brød paa en Helligdag, men man maa slet ikke bage mere Brød, end man absolut skal bruge samme Helligdag, der maa ikke blive noget til Rest til en følgende Dag.

Ogsaa *Julebrødet* har utvivlsomt spillet en Rolle som Del af den ældste nordiske Juls festlige Maaltid. Julebrødet spiller en ikke hel ringe Rolle blandt Offergaverne til Hjemmets Vætter og Helligdomme, oftest dog som et Tillæg til Juleøllet. Paa Gaarden Barstad ved Mandal hældte Folkene hver Jul en Skaal Øl ud paa den østre Ende af deres Gravhøj,

og de nedgravede i Højen en Mellemmad med nykærnet Smør for at blive fri for Ulykker paa Folk og Fæ i det kommende Aar og for at faa rig Grøde næste Høst. Paa Gaarden Egaas i Gjerstad i Sætesdalen bar man ligeledes foruden en Ølbolle et Stykke Smørrebrød med nykærnet Smør ud til den gamle Birk i Egaaslunden for at skaffe sig Lykke med Kvæget. Ret almindeligt er det, at Kværnens Vætte i Norge, Kværnknurren, faar en Mellemmad lagt ind mellem Kværnstenene. I Vestagder skulde dette Smørrebrød være saa godt, som de paa nogen Maade kunde faa det, til Tak for, at Kværnen havde malet Melet til deres Mad. Men det typiske for Anvendelsen af Julebrødet i Juleskikkene er at bruge det som Skuebrød, der skal staa fremme i Julens Tid, fyldes med Julens Kraft og derefter gemmes i Sædebingen, til Foraarspløjningen skulde finde Sted, saa skulde Julebrød og Juleøl uddeles til Pløjefolkene og Pløjedyrene og derved sikre en god Høst.

I Fru-Alstad Sogn i Sydskaane svingede paa den første Vaararbejdsdag hele Arbejdsstyrken op foran Stuedøren. Husmoderen kommer ud i fuld Søndagsstads og bærer en Hankekurv fyldt af Brød, gemt fra Julen med Smør og Ost, Paaskeæg og en Træflaske med Juleøl. Alle Karle, Køresvende og Kørepiger skulde nu sidde paa Plovens Aas og spise hver sit Stykke af den fra Julen gemte Kage og af Paaskeæggene, og de skulde drikke Juleøl dertil. Julebrødet og Juleøllet skulde spises og drikkes med Vanter paa. Alle Dyrene skulde hver have sit Stykke af Julebrødet, for at de ikke skulde blive magtesløse under Vaarpløjningen; der skulde ogsaa blandes noget af Julebrødet i Sædekurven.

Undertiden fremhæves det udtrykkeligt, at det Julebrød, der skulde gemmes til Vaarpløjningen, skulde laves af den Sæd, som havde den stærkeste Kraft, Sæden af Høstens sidste Neg. I Tanum i Bohuslen bagtes der ved den store Bagning før Jul af Sæden i det sidste Neg en Julekage, der kaldtes Julebonden. Den første Pløjedag om Vaaren sønderskes denne Julekage paa Styret af Ploven, lige før Pløjningen tog sin Begyndelse. Derpaa fortæredes »Julebonden« af begge Trækdyrene og af Plovkarlen. I Ørslev i Sydsjælland brugte en Bonde hver Jule-, Nytaars- og Helligtrekongersaften at lægge et Brød og en Kage paa Julebordet, gøre Korstegn med Kniven over Brødet og lægge dem op paa sit Hængeskab. Dagen før den første Vaarpløjning blev disse Endeskiver lagt i Vand en Dagstid sammen med Sæd af Rug, Byg og Havre,

før Hestene fik dem i det sidste Foder, lige inden de blev spændt for Ploven den første Vaararbejdsdag.

Kun undtagelsesvis kendes det, at Julebrødet, som man egentlig skulde vente, pløjes ned i den første Plovfure. I Dalsland sagde man, at Agergubben skulde have dette nedpløjede Julebrød, saa vilde man faa en god Høst. Derimod er det meget almindeligt, at Julebrødet i dets forskellige Former søndersmules i Sædekurven og udsaas sammen med den første Vaarsæd.

Har Grød og Brød været den ældste nordiske Juls Festretter, saa har *Øllet* været Festdrikken, naar man igen var naaet saa vidt hen paa Vinteren, at man atter kunde begynde at tænke paa at drikke Jul. Juleøllet er den mest udbredte af alle Julens Offergaver og derfor rimeligvis ogsaa den allerældste af disse Offergaver, endnu ældre end Grød og Brød.

Selve Brygningen af Juleøllet var omgivet af en vældig Spænding. Det var ingen Sag at koge lækker Julegrød, naar man brugte Mælk eller Fløde til at koge den i, i Stedet for som til daglig Vand, og det var ogsaa forholdsvis let at faa Julebagningen til at lykkes, men det var meget usikkert, om Brygningen vilde lykkes, saa man kunde faa godt Øl til Julen og derved sikre sig en god Jul. Det var i høj Grad nødvendigt at give Arnevætten noget, ellers vilde man ikke kunne faa godt Juleøl. Det maatte en Bondekone paa Lund i Evje, Sætesdalen, sande. Hun kunde slet ikke faa sit Juleøl til at gære, endda hun strævede hele Dagen. Henimod Aften satte hun sig træt og modløs paa Sengen og faldt i Søvn. Da kom der, syntes hun, en fremmed Kone, hun mente, hun skulde kende, og gav sig i Snak med hende. Hun fortalte hende da om sin Nød med Ølbrygningen. »Har Du givet Arnevætten noget?« »Nej det har jeg ikke.« »Hvor kan Du saa vente, at Du faar Øllet til at gære?« spurgte den fremmede Kvinde. »Du maa stadig slaa en Slurk Ølurt paa Arnestenene, naar Du brygger, om det ellers skal gaa vel for sig. Nu kan Du lægge Dig til at sove, saa skal jeg klare Øllet.« Da Konen paa Lund vaagnede, havde Øllet gæret, saa det bruste over Karret og alt, hvad der var, men den fremmede Kone var borte. Saa stærkt og godt Juleøl havde de aldrig før haft paa Gaarden Lund.

Naar Juleøllet var færdigt, skulde man i Vestagder hælde noget af

det første Øl paa Arnen til Arnevætten, og ligesaa i hvert Hjørne af Ildhuset til Vætterne, saa skulde man nok have god Lykke med Juleøllet. I Bilstad paa Jæderen tog en Bonde de første Draaber af det nybryggede Juleøl og hældte lidt deraf i hver af Køkkenets fire Kroge og sagde: »Det skal de have,« men tilsidst hældte han lidt i Ilden, idet han sagde: »Det skal Ildgrim have.« I Voss maatte ingen smage paa Øllet, før Ilden og Dørkællingen havde faaet sit. En Skvæt Øl i en Øse kastedes mod Døren: »Der har Du Dit,« og en anden Skvæt Øl kastedes i Ilden: »Der har Du Dit.«

Foruden Ilden og Ildhusets Vætter skulde ogsaa Stuens underjordiske Vætter have deres Offer af Juleøl. I det sydøstlige Skaane »vandede man de gode Vætter« ved Juleaften at hælde Øl ud i Stuens Kroge og i Staldene. I Borrby, Østskaane, hældte Husfaderen, før man lagde sig, en Skvæt af Juleøllet til den »gode Vætte« under Bordet inde i Stuen. I Borgaa, Svensk Finland, tog Husmoderen en Trækop med det første klare Øl og hældte det i Gulvsprækken. Det skulde Underbyggerne have, for hvis de ikke fik Juleøl, kunde det let hænde, at de for bort og tog alle Rigdomme og al Lykke med sig. Man kunde dog ogsaa som i Tusby vente til Juleaften. Man tog da det første Øl frem, som ingen havde faaet Lov til at smage ved selve Julebrygningen, og hældte i Gulvsprækkerne til Underbyggerne. I Svensk-Finland er Ofret af Juleøl ofte erstattet af Julebrændevin. I Egnen om Borgaa hældte man Juleaften Brændevin i et Træstob, dernæst smagte alle paa det, og det, som blev tilovers, hældtes i Gavlhjørnet. Det var et Offer til »Raaderen«, som boede i Jorden, og som gav Jorden dens Evne til at give rige Høste.

Det var ret sjældent i den nordiske Folkeoverlevering, at Juleøllet hældtes ud paa selve Ageren. I Tåstorp i Vestergøtland blev saaledes en Bonde 1699 stævnet for Retten, fordi han Juledagsmorgen havde gaaet og stænket Øl paa sin Ager, for at Ageren skulde bære mere Korn. Det var i Reglen, især i Norge, Gaardens Sten, Gaardens Træ eller Gaardens Gravhøj, der fik Offer af Juleøl.

Til »Grannen«, Gaardens Sten paa Gaarden Oftedal i Bakke Sogn ved Mandal, ofrede man af al ny Afgrøde, der avledes paa Gaarden. Især skulde man hælde de første Mælkedrip af Kvien, første Gang den kælvede, og ligesaa de første Draaber af Juleøllet. Gjorde man ikke det,

Slindebirken ved Sogndalsfjorden.
(A. Olrik: Nordisk Aandsliv, 1927, S. 39).

vilde Kvien ikke trives, og Juleøllet ikke blive godt. Til en anden »Granne« paa Gaarden Aasen i Fjotland ved Mandal ofrede man Juleøl og Finbrød Juleaften.

I Skaane hældte man Juleaften Juleøl eller Mælk over sine Hyldebuskes Rødder, idet man sagde: »Her har Hyldefrue noget til sig og sine, saa faar jeg næste Aar noget til mig og mine.« Paa Gaarden Moseid ved Mandal hældte man hvert Aar en Del Øl ud ved et stort Lønnetræ. Man troede, at en Huldre ejede Træet, og at hun hvert Aar kom for at se, om Træet havde faaet sit Øl. Hvis man glemte det, vilde hverken Kvæg eller Folk paa Gaarden kunne trives, der vilde komme Armod og Fattigdom i Stedet. Paa Gaarden Løvdal glemte en Gang imod Sædvane hver enkelt Mand i Gaarden at hælde Juleøl ud paa det store Træ midt i Gaarden, men saa blev der ogsaa en saadan Dyrtid det følgende

Aar, at man maatte spise Barkebrød. Især store Træer paa Gravhøje var Genstand for Offer af Juleøl. Paa Gaarden Indre Slinde ved Sogndalsfjorden gik Folkene endnu 1827 hver Juleaften ud til deres pragtfulde Slindebirk paa Hydneshøjen langt borte i deres Udmark, og hver af Gaardens Folk hældte en Kande godt Juleøl paa dens Rødder.

Men Gaardens Gravhøj kunde faa Juleøl, selv om der ikke groede noget stort Træ paa Højen. Paa Gaarden Øslebø ved Mandal maatte de, som bragte Juleøl og andre gode Sager til Højen, altid ønske: Guds Fred i Højen.

Ved Offer til Gravhøjen var det i Reglen ikke nok at ofre Juleøl, der skulde enten være Julebrød eller ogsaa Julegrød. Paa Lande i Halsaa Sogn ved Mandal bar man hver Juleaften Øl og Grød ud til en trævokset Høj for at faa Lykke med Kvæget. Man kunde faa sine egne Køer bedækkede af Højfolkenes Tyr ved at lede den tre Gange om Højen, saa vilde dens Afkom blive ypperligt Malkekvæg, men man maatte ikke forsømme at lægge en eller anden Gave ved Højen som Gengæld. I Gaarden Naasen ved Vossestranden, hvor Bonden sagde til ved Gravhøjen, naar en af hans Køer var tyregal, kom Huldrefolket om Natten ind i Kostalden med Tyren. Bonden bar ogsaa hver Juleaften Øl og Flødegrød hen til dem paa Loen. Til Gengæld passede de hans Kvæg hele Vinteren igennem, havde Tilsyn med Køerne, naar de kælvede, og drøjede Foderet for dem, saa de stadig var pæne og ved godt Huld.

I Danmark glemmer man Ofret af Juleøl og ofrer kun Julegrød til Højens Vætter. Julegrøden blev sat ind i Øm Jættestue Juleaften, og den var fortæret næste Morgen. I Rovenborg ved Struer, hvor man satte Grød ud til Ellefolket i en Høj ved Gaarden, sørgede de for, at alt trivedes vel i Gaarden. I Drøsselbjerg ved Store Bælt satte en Mand altid hver Juleaften et Fad veltillavet Grød ud i Forstuen for aaben Dør til Vættemanden i Vættetøj, Sydvest for Gaarden. Næste Morgen var Fadet altid tomt.

Den yngste Juleofferform, den nordiske Juleoverlevering har bevaret, er at give Gravhøjens Vætter og den ganske nærbeslægtede Staldens og Ladens Vætte, som Svenskerne kalder Tomte, vi Danske Gaardbo eller Nisse, *Smagebidder* af alle de gode Sager, der blev fremsat paa Julebordet. En unavngiven Mand i Vestsjælland bød hver Juleaften sin Kone at lægge noget af det bedste, der var i Huset af Fødevarer, Kage,

Flæsk og Pølse i en Kurv. Før Julenadveren blev nydt, red han paa en graa Hest hen til en Høj paa sin Mark, red nogle Gange omkring Højen og lagde derefter Kurven med de gode Sager paa en stor Sten ved Siden af Højen. Tilsvarende Ofre til Gaardboen eller Nissen er sjældne i Danmark, hvor Nissen næsten altid lader sig nøje med Julegrød uden nogen som helst Slags Tilmad, men vi har ikke faa Vidnesbyrd om disse ganske unge Ofre fra Sverige, især i Uppland. I Jumkil maatte saaledes Husbonden Juleaften, før han skulde gaa i Seng, sætte ud til Tomten Julemad i en Æske, bestaaende af en Haandfuld Sæd og en Brødskive dyppet i Juleøl og dertil en Skefuld af hver eneste Ting paa Julebordet: Fisk, Steg, Sovs, Sødgrød og Kage, overhældt af et Glas Brændevin. Her i Jumkil fik Tomten ogsaa nye Klæder Juleaften af Størrelse som til en Syvaarsdreng, og de skulde lægges i det bedste Kammer i Huset.

Ser vi tilbage paa denne Oversigt over Julens Madofre til Hjemmets Vætter, faar vi et lille Indtryk af den ældste nordiske Jul, vi foreløbig formaar at komme tilbage til. Vætterne i Arneilden og de under Huset boende Vætter faar Offer af Juleøl, der hældes ned til dem, men de Døde i Dyssen eller Gravhøjen nøjes ikke med Øl. De faar sikkert fra først af Ofre af Julens Festretter efter deres Død, ganske som i levende Live Julegrød og Julebrød. Selv om Slagtofrene nu ogsaa trænger ind i Bronzealderens Overklasses personlige Festskikke og f. Eks. gør sig stærkt gældende ved Helligkildeofret, saa er de ældgamle Juleofre til Gravhøjens Vætter af Julebrød og Julegrød saa traditionsbundne af Aarhundreders, ja Aartusinders Hævd, at de ikke i det jævne Folks Bevidsthed udfyldes med nye Ofre af Slagtofferkarakter før op imod vor egen Tid, hvor Højens Vætter og Staldens Tomte af og til kan faa Smagebidder af alt, hvad der kommer paa Julebordet.

Man tænker sig, at Højens Vætter drikker Jul, ligesom Menneskene, i deres Høje, og Sagnet fortæller om, hvorledes Menneskene søger at komme til at deltage i Højfolkenes Julegilde. Et gammelt Horn eller Bæger, nedarvet i Slægten fra Arilds Tid, og hvis virkelige Oprindelse man ikke længer mindes, opfattes som røvet fra Højens Vætter ved et saadant Julegilde, naar Højen staar paa røde Pæle, og Højfolket drikker og danser derinde.

En typisk dansk Sagnudvikling er, at den unge dristige Karl rider

op til Højen paa sin Husbonds bedste Hingst. Udenfor Højen møder han en ung Pige fra Højen, der byder ham en Velkomstdrik i et gyldent Horn eller Bæger. Han tager Hornet op paa Hesten, som om han vil drikke, og han hælder Drikken ud bag over sit Hoved, og hvor Højfolkenes Juledrik rammer Hestens Ryg, bliver Haarene svedne af. Han rider nu bort med Hornet, skarpt forfulgt af Højfolket, men da han holder sig til Ageren og undgaar at komme ud paa Vejen, lykkes det ham at komme hjem til sin Husbonds Gaard med det kostbare Drikkehorn.

I norsk Udformning er det ikke en ung Bjærgpige, men selve Dødningen, »Draugen« i Højen, der viser sig for den dristige Rytter. En gammel Sagnfortælling fra 1595, der lever i bedste Velgaaende over 300 Aar senere i samme Egn, fortæller om et saadant gammelt Horn paa Gaarden Aas i Flatdal, Telemarken, at det skulde være kommet fra Vallarhøj, lige Nord for Gaarden. I gamle Dage havde der boet en Mand Gunder Gjesemand paa Aas, der ved Juletid red hjem til sin Gaard fra Herdal og kom forbi Vallarhøj. Da raabte han: »Hør Du Draug i Vallarhaug, stat op og giv Gunder Gjesemand Drikke.« Da svarede Draugen i Højen Ja og raabte til sin Dreng: »Tap udi og giv ham Drikke, ikke af det bedste og ikke af det værste.« Da Gunder hørte det, drev han paa Hesten, men der kom saa en ud af Højen, kastede Hornet efter ham og ramte Hesten paa Lænderne, saa baade Haar og Hud gik bort. Da Hornet faldt ned, tog Gunder Hornet op med en Økse, kaldet Skudhjørne, og førte det hjem til sin Gaard. Og siden, naar de drak af samme Horn og slog det imod Bordet, da blev der straks Slagsmaal, saa mange som der var i Stuen.

Vi har i den norske Folkeoverlevering Offerskikke af langt yngre Oprindelse end de ældgamle primitive Ofre af Juleøl til Arneilden og Stuens Vætter. Vi nævner først et mærkeligt Offer til Hjemmets Ild, ikke ved Ølbrygningen eller selve Juleaften, men paa den saakaldte Ildbjærgningsdag, der afslutter Julen. Denne Fest er arvet fra den ældre hedenske Jul, der som paavist falder senere paa Vinteren end den kristne Jul.

I Naverstad Sogn i Bohuslen drak man 1746 Ildbjergningsskaal paa følgende Maade. Kyndelmissedag før Daggry gjorde Husmoderen Ild op i Bageovnen, smurte Kagebrød og hældte Øl op i en Skaal. Naar Ilden

brændte saa godt som muligt, kaldte hun alle sine Husfolk sammen og stillede dem i en Halvkreds midt for Ovnshullet. Under Knæbøjning og Lykønskning spiste de alle hver sin Bid af Smørrebrødet, og de drak hver sin Slurk Ildbjærgningsskaal. Hvad der var tilovers af Smørrebrød og Øl, blev kastet i Ilden, og man troede nu, at man det Aar vilde blive forskaanet for Ildsvaade. I Telemarken drak man 1786 »Elbjørminde« den 7de Januar til glædelig Erindring om, at Solen med sin Ild nu vendte tilbage. Madmoderen kom ind med Ølbollen, vendte sig i Nærværelse af alle sine Husfolk imod Arnen og drak Ildens Skaal, hvorpaa hun hældte noget Øl i Ilden med disse Ord: »Saa højt min Ild og ikke højere og hedere heller.« I Valders drak man omkring 1860 St. Ilbjørsminne Tyvendedagsjul, den saakaldte Ildbjørskvæld. Man lagde flere Favnfulde Birkeved paa Skorstenen, ragede Gløderne frem, naar Ilden var brændt ud. En stor Bolle fuldt af stærkt godt Juleøl, som man havde gemt til dette Brug, gik fra Haand til Haand. Idet man tog Bollen i Haanden, rejste man sig op, bukkede for Ilden og sagde: Jeg drikker St. Ildbjørsminne til (dvs. Skaalen til Ære for den formentlige katolske Helgeninde St. Ildbjør). Derpaa tog man lidt Øl i en Ske, stænkede hen paa Glødedyngen og bad om, at den røde Hane ikke maatte gale over Hus og Ejendom. Naar alle havde drukket Skaalen, tog den gamle Kone en Ske fuld af Øl, satte den ind i Ilden og lod den brænde op. I Vang ogsaa i Valders, lavede man Tyvendedagsjul om Aftenen en stor Kaminild. Samtlige Husets Beboere stod rundt omkring den og drak Ildens Skaal. Husfaderen tog derpaa en Træske, fyldte den med Øl og Brændevin og satte den ind i Ilden med de Ord: »Godt Aar, Varme! (dvs. Ild), gid Du ikke kom videre, end jeg kunde styre Dig.«

Vi har i denne Ildbjærgningskik ligesom i Toreludsskikken fra Solør (S. 6) en karakterfuld Skik, knyttet til den norske hedenske Jul. Man vil ved selve den højhellige Fest paa den ene Side *takke Ilden* for dens livsnødvendige gavnlige Virksomhed at opvarme Huset og koge eller stege Maden, og man ofrer den derfor i Bohuslen Midvintermorgen før Solopgang Julebrød og Juleøl, efter at man selv havde spist og drukket af Brød og Øl, ganske som Fossen ved Thorsten Rødnæbs Gaard fik Resten af alle Madlevninger som Offer. Paa den anden Side vil man *tæmme Ilden*, hindre, at den under normale Forhold saa velsignelsesrige Ild skal kunne rive sig løs, gøre sig til Hersker og brænde Hjemmet op;

derfor udtaler man i Telemarken samtidig med Ildofret af Juleøl: »Saa højt min Ild og ikke højere og hedere heller.« I Valders drikker man Ildens Skaal, som om den var en katolsk Helgeninde St. Ildbjørg, og man beder den bønligt om at skaane Hus og Hjem for Ildsvaade, eller som i Vang Husbonden ønsker »Varmen« godt Aar med det Ønske: »Gid Du ikke kom videre, end jeg kunde styre Dig.«

I Norge har vi ogsaa bevaret i Folkeoverleveringen Dyrkelse af Afgudsbilleder i det enkelte Hjem, som det øvrige Norden har glemt. Vi anfører naturligvis kun her om Juleofrene til disse hjemlige Afgudsbilleder.

Paa Gaarden Fladeland i Vraadal i Telemarken var der o. 1700 et Afgudsbillede, der blev kaldt Thorbjørn, som havde sin Hædersplads i Gaardens Højsæde. Det var en Træblok med Hoved, Hals og Ansigt, men uden særskilte Arme eller Ben. Paa det fladt afskaarne Hoved kunde der om Julen anbringes en Ølskaal, og derved kom Thorbjørn til at se ud, som om han havde en Hjælm eller Stridshue paa Hovedet, saa han med sine gloende Tinøjne saa drabelig ud. Naar Gæsterne var samlede, tog Værten Ølbollen af Thorbjørns Hoved, som om det var ham der skænkede, og sagde: »Godt Aar, Thorbjørn!« Enhver af Gæsterne, til hvem Skaalen kom paa dens Tur omkring Bordet, hilsede Thorbjørn paa samme Maade, idet han tog imod Skaalen, drak og gentog Ordene: »Godt Aar, Thorbjørn!« Naar alle havde drukket, gav de Thorbjørn Skaalen igen ved at sætte den paa hans Hoved.

Naar Beboerne af Gaarden Fladeland kalder deres Afgudsbillede Thorbjørn, er det, fordi de har Angst og Ærefrygt for at nævne Afgudens virkelige Navn Thor. Vi faar gennem denne Skildring fra 1775 et Indtryk af, hvorledes jævne nordiske Bønder i Hedenskabets Tid har drukket Jul, imens de hyldede Hjemmets kæreste Gud Thor og haabede, at han vilde skænke sine Dyrkere et godt Aar.

Paa lignende Maade har man i Sætesdalen dyrket Guden Frøj under Dækkenavnet Fakse. Faksen paa Rygnestad fik Juleaften Plads i Højsædet sammen med Husbonden, der sad ved hans venstre Side. Ogsaa her skulde Ølskaalen staa paa Afgudens Hoved en vis Tid. Saa drak Manden først Fakse til, og derefter sendte han Ølskaalen rundt til de andre. Der fortælles ogsaa om Fakse, at han ved Solhvervstid blev indsmurt med Flæskesvær og varmet ved Pejseilden, og naar Øllet var før-

digbrygget, hældte man altid den første Bolle af det nye Øl i denne Fakse. Om en anden Fakse paa Gaarden Brokke fortælles, at han fik Offer som Vætterne i Gaardens Træ eller Høj, og at Maden blev lagt ind i det Skab, hvorpaa hans Billede stod, ligesom paa et Alter. De kom Smør i hans Hoved, og de hældte Kærnemælk paa Billedet hver Lørdag, naar de kærnede, og Førstedraaberne af Øllet, naar de bryggede.

Julens Udspring. Der kunde nævnes endnu mange Vidnesbyrd om ældgammel nordisk Juletro og Juleskik i Folkeoverleveringen, men det vil være rimeligt at nøjes med denne samlede Overleveringsgruppe, knyttet til Dyrkelsen af Hjemmets ældgamle Vætter og Helligdomme i Julens Tid. Ser vi nu tilbage paa den meddelte Overlevering, vil det være klart, at Julens Fest som hedensk Midvinterfest, fejret fra først af, naar Solen har faaet Magt efter sin største Svaghed, og Maanen ved Nytaarsny gaar over fra Næ til Ny og dermed kommer i inderlig Samklang med Solens stigende Bevægelse, har til Hensigt at skaffe Deltagerne i Festen en god kommende Høst. Det medfører selvfølgelig, at Julen ikke kan være opstaaet i Norden, før Agerbruget kom til os i den yngre Stenalder, med andre Ord, at vore Forfædre i Køkkenmøddingernes Tid ikke har kendt til at holde Jul.

Efter vor Opfattelse er Julen ved Midvintertid og de tre andre store Aarsfester ved Løvspring, Midsommer og Løvfald vandret ind i vort Land sammen med Agerbruget i den yngre Stenalder med alle dets primitive Fremgangsmaader og Skikke. Det skulde ikke undre os, om en genial Sprogforsker engang med Sikkerhed kunde paavise Urnordisk Jolu (S. 4) og det ældre endnu ukendte Sprogtrin, som et urgammelt Laaneord fra Agerbrugets og Julens allerførste Komme til vort Land. Der synes at være en oprindelig Skillelinie i Julens Offerskikke, idet man har ofret nybrygget Juleøl til de Naturhelligdomme og Naturvætter, man overtog fra sine Forfædre i Køkkenmøddingetiden, men Grød ved Siden af Øl til de velsindede Døde i Dysse, Jættestue og Gravhøj. Det bliver sikkert ogsaa med Tiden oplyst, hvad der har været ofret til den yngre Stenalders mærkelige Økseguddomme, som Overleveringen har glemt. I den berømte langelandske Boplads ved Troldebjærg har Købmand Winther i Rudkøbing fundet en flad Grube brudt gennem et af Husgulvene, og deri var opstillet en sleben tyndnakket Flintøkse med Æggen opad, ved Siden af den stod et lille Lerkar, som i Stenalderens Dage har indeholdt Madofre eller Drikofre, vi ved desværre ikke hvilke.

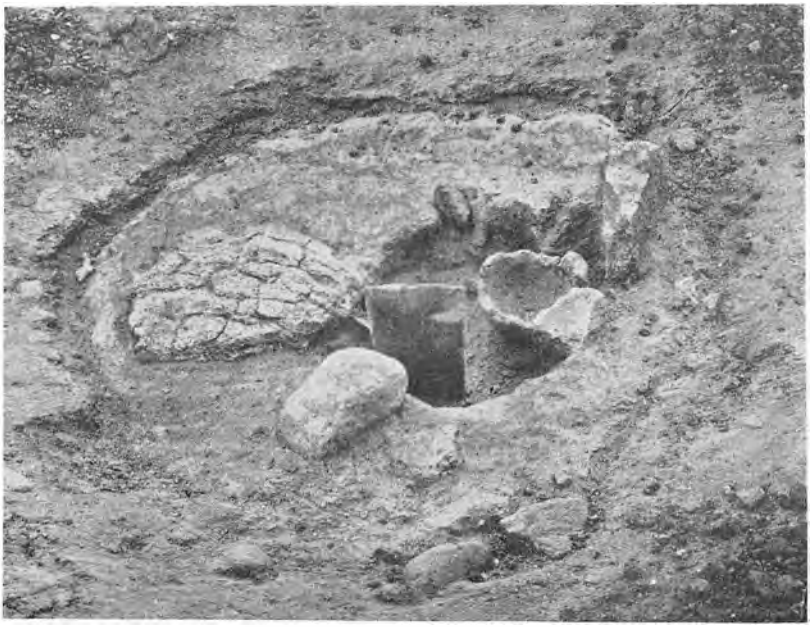

Økseguddommen fra Troldebjærg.
(Efter Købmand Winthers Fotografi).

Vi føler os overbevist om, at vi med Ofre af Juleøl og Julegrød til Hjemmets Naturvætter og Døde i Gravhøjen er i inderlig Samklang med den yngre Stenalders jordbundne, virkelighedsnære Religion. Udviklingen i Bronzealderens Overklasse kan vi slet ikke følge paa samme intime Maade i Overleveringen, men usandsynligt er det vel ikke, at et Træk som Bønnen til Midvinternyet, som Skaaningerne kalder Nykongen, er et oprindeligt Bronzealders Træk, ligesom den rituelle Pløjning før Midvinterdags Solopgang, og i det hele den nordnorske Solfest, Prokop taler om. Fra simple Tidsbestemmere i yngre Stenalder bliver antagelig i Bronzealderens Overklasse Sol og Maane Genstand for en Dyrkelse paa Aarets hellige Tider med en forlængst glemt Pragt og Mystik til vore Lurers underfulde Toner.

Men i de jævnere Klasser af Folket holder den dybt indgroede yngre Stenalders Agerbrugsreligion sig baade gennem Broncealder, Jernalder og kristen Tid. Mange af dens Yttringer er efterhaanden døde bort i vort eget Land, saaledes er Juleølsofret næsten helt forsvundet hos os,

men endnu udøver, i det mindste efter den her fremstillede Opfattelse, den yngre Stenalders Agerbrugs- og Kvægavlsreligion sin Indflydelse helt op i vor egen Tids Jul. Takket være Troskaben imod ældgammel Skik spiser vi *Grød* som vor nationale Julespise med Juleøl til, og vi har givet Gaardboen, Ætlingen af Gravhøjens Dødningehjælper, Personifikationen af Gaardens ældste Beboer, ny Betydning som Børnenes elskede Ven og Gavebringer, *Julenissen*, der paa Tusindvis af Julekort og Julebilleder spiser Julegrød med Nissekone og Nissebørn sammen med deres næsten uadskillelige Fælle Missekatten, der vel turde være den, der allerhyppigst har sat Gaardboens, lille Nielses, Julegrød til Livs. Et enkelt Vidnesbyrd om en mærkelig Sammenhæng gennem Tiderne fra en af de dybeste Rodtrevler til en af de yderste Kviste i den vældige Krone, som den danske Jul hvælver over sine mangfoldige Nutidselskere og Dyrkere.

Ældste Billede (o. 1880) af Julenissen, Julemissen og Julegrøden.

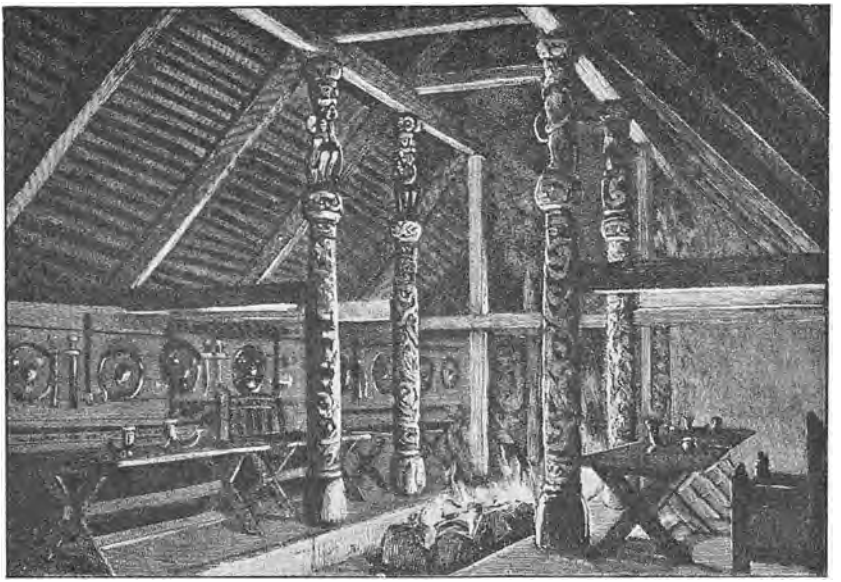

Oldnordisk Hal, Rekonstruktion.
(A. Olrik: Nordisk Aandsliv, 1927, S. 20).

OLDDANSK JUL

Vi har i det første Afsnit om urdansk Jul, fra dens allertidligste formodede Udspring med det første Agerbrugs og Kvægavls Komme til vort Land, bevæget os paa gyngende Grund, idet vi har opfattet Offerskikke, kendt i Nutidsoverleveringen, som ældgamle og primitive, stammende ned fra de urgamle Tider, den yngre Stenalders Tid. Nu føres vi over paa langt mere paalidelig Grund, de litterære Vidnesbyrd fra især den oldnordiske Digtning og Litteratur, som giver os en temmelig sikker Viden om, hvorledes Julen og de øvrige tre Aarsfester blev fejret i de højere Samfundslag i Norge i Hedenskabets allersidste Tid, og noget mindre sikker Viden om, hvorledes Julen samtidig blev fejret i svensk og dansk Overklasse paa selvsamme Tid. Vi regner ogsaa her med en ikke helt bevist Forudsætning, det ganske nære aandelige og sjælelige

Slægtskab mellem alle Folkene af dansk Tunge, Nordmænd, Islændinge, Sveer og Daner, ganske som vi som Forudsætning for vor Fremstilling af den nordiske Juls Udspring regnede med den nutidige Folkeoverleverings Evne til at gemme og genspejle ældgamle Kulturtrins religiøse Forhold. Vi tager vort Udgangspunkt i det lille otteliniede Skjaldevers om Kong Harald Haarfager, der, som vi Side 3 har hævdet, var skæbnesvangert for den lærde Forsker Gustav Bilfingers forfejlede Undersøgelse af vor urgermanske Juls Opstaaen.

Den norske Skjald Thorbjørn Hornklove har den Opfattelse af sin store kongelige Helt Harald Haarfager, hvis Lov han kvæder, at han rigtignok ikke fejrer Jul paa Kong »Kødbjerg«s og de andre blødagtige norske Smaakongers nedarvede Vis. Kong Harald gaar ikke som disse usle norske Smaakonger i Vinterkvarter for at fejre Jul i Vellevned og Overdaadighed, nej:

Ude (dvs. paa Havet) vil han drikke Jul,
Den højtstræbende Fyrste,
om han skal kunne ene herske;
ude vil han øve Frøjs Leg.
Som ung fik han Lede ved Ildhygge
og ved at sidde inde,
ved den varme Kvindestue
og ved de dunfyldte Vanter.

Efter den norske Skjalds Thorbjørn Hornkloves Mening kan altsaa de samtidige hedenske norske Smaakongers norske Jul karakteriseres paa følgende Maade: 1) De drikker Jul, underforstaaet til Ære for Guden Njord og hans Søn Frøj, 2) de leger Jul til Ære for Guden Frøj, 3) de hygger sig ved Ilden inde paa deres Kongsgaarde i Selskab med deres Kvinder, klædte i varme bløde Klæder, hvoraf en meget betegnende Del, de dunfyldte Vanter anføres. Med andre Ord, de hedenske norske Smaakonger og Storbønders Jul har været karakteriseret af fredfyldt Velvære omkring den blussende Ild i deres Høvdingegaarde uden Tanke paa Krig og Krigsforberedelser, hvor de i varme Festklæder i Kvindernes Selskab holder Drikkelag, »drikker Jul«, og afholder Julelege til deres Guders Ære.

Den store Krigerkonge Harald Haarfager bar sig rigtignok ganske anderledes ad. Han *drak Jul* ude paa Havet i Søfærd, i Selskab med

modige, kamplystne Krigere, uden Paahæng af gantelystne Kvindfolk, han *legede Jul*, ikke ved erotisk Elskovsleg i Kvindestue, men ved at begynde Kamp. Man faar af Thorbjørns Kvad det Indtryk, at det afgørende Slag i Hafrsfjord 872, hvor de samlede norske Smaakonger led et tilintetgørende Nederlag, fandt Sted netop i Julens Tid, i den for Kong Haralds Modstandere allermest ubelejlige Tid, i selve den fredfyldte nydelsesrige Juletid, thi Thorbjørns fyldige Skildring af Hafrsfjordslaget følger nemlig umiddelbart efter den vigtige Strofe om den hedenske Jul. Skildringen af Hafrsfjordslaget slutter med Fortællingen om de slagne Smaakongers ilsomme Flugt hjem til deres tabte Kongsgaarde og den forladte Mjøddrik:

»Østkøllerne« fik rasende travlt,
og de løb over Jæderen
hjem fra Hafrsfjord,
de tænkte paa deres Mjøddrikning.

I Modsætning til de fejgt flygtende Smaakonger vier den sejrrige Kong Harald og hans Krigere Valpladsen til deres Yndlingsgud Odin med alle de faldne Krigere og deres Vaaben:

Valen laa der paa Sandet,
viet til den enøjede,
Friggs Favntager,
Vi frydedes over denne Daad.

Har Slaget i Hafrsfjord, som vi mener, i Tilknytning til Thorbjørn Hornkloves Tankegang, virkelig været holdt ved Juletid, saa havde Kong Harald og hans trofaste Mænd, hvortil Skjalden Thorbjørn Hornklove selv hørte, god Grund til at være stolte af det Juleoffer, de var i Stand til at give Kampguden Odin, der havde skænket sin Dyrker Kong Harald den stolteste, mest afgørende Sejr, den Sejr hvorved Norge for første Gang blev samlet til eet Rige for al senere Eftertid, nemlig Juleofret af hele den vældige Dynge af Lig paa Hafrsfjordens sandede Bred, det rige Bytte af Vaaben og Hærklæder, der blev skænket Odin til Tak for den stolte, straalende Sejr.

For at faa en nærmere Forstaaelse af, hvad vore hedenske Forfædre o. Aar 900 forstod ved at »drikke Jul«, gaar vi over til Snorres Fortælling om Kong Haralds yngste Søn, Kong Haakon Adelstensfostres

forgæves Forsøg paa at indføre Kristendommen, og de Oplysninger, han giver om hedensk Festskik i Trøndelagen i Tiden umiddelbart før Kristendommens første Komme til Norge.

Snorre, der levede i Aarene 1178—1241 paa Island, og som første Gang besøgte Norge i Aaret 1218, bygger altsaa i sine Oplysninger om Hakon Adelstensfostre paa Folkesagn fra Trøndelagen, der har levet i Folkemunde o. 200 til 250 Aar efter Kong Haakon Adelstensfostres egen Levetid. Det er derfor ikke underligt, at disse Sagn har været et velkomment Maal for Bilfingers Kritik, men vi maa hævde, at i hin Tid har Hukommelsen ikke været saa overfyldt af forskelligartet Stof som i Nutiden, hvor Hukommelsesevnen ikke faar den fornødne Træning og Udvikling, og vi stoler derfor paa Snorres Folkesagn om Haakon Adelstensfostre, mens vi vilde vogte os vel for at skrive Historie paa Nutidens Folkesagn, f. Eks. om den store Svenskekrig Aar 1657—60, hvor stærkt et Indtryk denne skæbnesvangre Begivenhed end har gjort paa den danske Almues Sind. Vi mener os derfor berettigede til at nære Tillid til de norske Folkesagn om Kristendommens Indførelse, som Snorre har bevaret i sit prægtige Værk Heimskringla, handlende om de norske Kongers Historie.

Snorre fortæller altsaa om Kong Haakon Adelstensfostre:

Kong Haakon var god Kristen, da han kom til Norge, men fordi Landet var fuldhedensk, og der var megen Blotskab (dvs. hedensk Gudsdyrkelse), og der var mange hedenske Stormænd, hvis Hjælp han ikke kunde undvære, og en hedensk Almue, hvis Venskab han maatte søge bevaret, saa valgte Kongen den Udvej at fare lønligt med sin Kristendom, men han holdt Søndagshelg og Fredagsfaste. Han satte det i Lovene, at man skulde begynde Jul paa samme Tid som kristne Mænd, og da skulde hver Mand brygge et bestemt Maal Øl og ellers betale Bøde, og man skulde holde helligt, saa længe Øllet slog til, men før havde man begyndt at holde Jul »Hagenatten«, det vil sige Midvinternat, og der blev holdt Jul i tre Døgn.« (Sml. S. 6).

Vi har allerede anført dette Kildested i forkortet Form og søgt at bevise, at Midvinternat i Tiden før Haakon Adelstenfostre skiftede fra Aar til Aar, omtrent som Paaskesøndag gør nu. Den var bestemt af Maanens Gang i Samklang med Solens Løb, første Nytænding

Et udgravet islandsk Tempel nær Myvatn.
Man ser fortil Guderummet, midt i Billedet den Skranke, hvorpaa Gudebillederne stod, og bagerst i Billedet Gildehallen, hvor Menigheden samledes til Julefest. (Axel Olrik: Nordisk Aandsliv, 1927, S. 35).

efter det praktiske Solhverv, faldende omtrent i Tiden mellem Helligtrekonger og til lidt efter Kyndelmisse. Efter Kong Haakons Indførelse af den kristne julianske Tidsregning, uden hvilken det var umuligt at fastlægge den hedenske Jul paa ganske bestemt juliansk Dato, 25de December, blev hedensk Jul og hedensk Midvinter skilt ud, og hedensk Midvinter blev fastlagt til 14de Januar i Norge, nu uden mindste Hensyn til Maanens Gang. Benævnelsen Hagenat for Midvinternat er ikke sikker, andre Haandskrifter af Heimskringla har Læsemaader, der kan oversættes Huggenat eller Høgenat, og vi kan derfor ikke bygge noget paa denne i sig selv dunkle, ganske usikre Betegnelse. Vi gaar videre med Snorres berømte, efter vort Skøn paalidelige Sagnskildring af, hvorledes de store nordiske hedenske Aarsfester blev holdt i Trøndelagen i senhedensk Tid. Sagnet fortæller om, hvorledes Haakon Jarls Fader, Sigurd Jarl paa Lade ved Trondhjem, holdt »Blot«, dvs. hedensk Offergilde.

Sigurd Jarl paa Lade var en meget stor »Blotmand«, og ligesaa var Haakon, hans Fader. Sigurd Jarl opretholdt alle Blotgilder paa Kongens

Vegne dér i Trøndelagen. Det var ældgammel nedarvet Skik, naar der skulde være Blot, at alle Bønder skulde indfinde sig der, hvor Hovet (dvs. Templet) var, og føre deres Forraad didhen, som de skulde have, mens Gildet stod. Til det Gilde skulde alle Mænd yde Øl. Der blev ogsaa slagtet alle Slags mindre Husdyr og ligesaa Heste, men alt det Blod, som kom fra de slagtede Dyr, blev kaldt »Hlaut«, dvs. Offerblod, og »Hlautboller« blev de Boller kaldt, som Blodet blev samlet i, og der var »Hlauttene«, lavet som Stænkekoste (til Vievand), og med dem skulde man blodfarve Stallerne (dvs. Gudebilledernes Pladser) og ligesaa Templets Vægge udvendig og indvendig, og man skulde ligeledes stænke Helligblod paa Mændene. Men Slagtedyrenes Kød skulde man koge til Mandsglæde. Der skulde være Baal midt paa Gulvet i Hovet, og der skulde være Kedler over Baalene. Man skulde bære *»full«*, dvs. bredfyldte Horn, om Ilden. Men den, som foretog Gildet og var dets Høvding, han skulde først vie Hornet og ligesaa alt Offerkødet, og han skulde først drikke *Odins Horn* — det skulde man drikke til Sejr og Vælde for sin Konge, men derefter skulde man drikke *Njords Horn* og *Frøjs Horn* til »Aar og Fred«. Mange Mænd havde den Skik dernæst at drikke *Brages Horn*, Mænd drak ogsaa Horn til Ære for deres Frænder, de som var blevet højlagt, og det blev kaldt *»Minde«*.

Umiddelbart efter disse mærkelige Oplysninger om de store hedenske Aarsfester, fortæller Snorre om Sigurd Jarl, ogsaa i Følge Trøndelagens Folkesagn:

»Sigurd Jarl var den rigeste af alle Mænd, han udførte det Værk, som blev meget berømt, at han gjorde et stort Offergilde paa Lade, og han udredte selv alene hele Bekostningen.« Sin Vane tro bekræfter Snorre saa vidt muligt sine Folkesagns Vidnesbyrd med et Skjaldevers fra Sigurd Jarls egen Tid, et Par Strofer af den islandske Skjald Kormak Øgmundssøns Sigurdsdrapa. Kormak levede i Tiden o. 935—70, og han digtede sit Æredigt til Sigurd Jarl o. Aar 960. Det hedder heri:

Man have ikke Kar eller Æske
med Mad eller Drik med sig
til den gavmilde Jarl.
Hvem skulde vel kunne maale sig med
Helligdommens værnende Vogter,
det fryder meget den gavmilde Jarl.

Undtagelsen bekræfter Regelen, plejer man at sige, og Hovedregelen ved de oldnorske Aarsfester var altsaa, at de deltagende Bønder — ligesom ved de store gammeldags Bondebryllupper for snart hundrede Aar siden — skulde bringe Føring med til det fælles Offergilde i Bygdens Tempel eller dets Høvdingegaard. Hvorledes den enkelte Bondes Bidrag af Mad og Drik var fastlagt, ved vi naturligvis ikke, der var sandsynligvis visse Normer for, hvad der var passende at yde af den enkelte Bonde, antagelig i nogen Grad afpasset efter hans større eller mindre Velstand, saa at den rige Bonde ydede forholdsvis mere, den fattige Bonde forholdsvis mindre af Kød, Brød og Øl til det fælles Gilde, medført i Kar eller Æsker, saaledes at alle kunde have lige Glæde af at deltage i det store Aarfestgilde fire Gange om Aaret.

Brød og Øl blev øjensynligt ført med hjemmefra den enkelte Gaard i tilberedt Stand, men Offerdyrene, baade de mindre Husdyr som Svin, Faar og Kvæg samt det fornemste Offerdyr Hesten, blev ført levende til Templet og slagtet dér. De slagtede Dyrs Blod blev samlet i en fælles Offerbolle, og med Hlauttene stænket paa Gudernes hellige Pladser, paa Templet udvendigt og indvendigt og paa de deltagende Bønder, der aabenbart blev indviede til den store Helg ved at blive overstænket med det hellige Blod. Offerdyrenes Kød blev kogt over Baal i selve Templet, Kødet blev indviet af Offerfestens Høvding, i Lade i Trøndelagen af Sigurd Jarl paa Kong Haakon Adelstensfostres Vegne.

Naar Maven var blevet mæt ved Spisning af kogt Kød, begyndte Drikkelaget til Gudernes Ære. Offergildets Høvding udtalte først, hvilken Gud det enkelte bredfyldte Horn var viet, og dette Horns Formaal. Altsaa først fremsiger Sigurd Jarl højtidsfuldt: »Odins Full (dvs. Horn) — til Sejr og Vælde for vor Konge«, han drikker af Hornet og lader det saa gaa solret fra Mand til Mand. Hver enkelt der drikker, gentager formentlig Indvielsesordene »Odins Horn — til Sejr og Vælde for vor Konge«; men gør han det ikke lydeligt, gentager han sikkert i Stilhed de hellige, indviende Ord for sig selv og drikker højtidsfuldt, vi kan meget vel sige sakramentalt, Odins Horn. Naar Odins Horn har gaaet Kredsen solret rundt, og er kommet tilbage til Offergildets Høvding, udsender han et nyt bredfyldt Horn, nævner det med de viende Ord »Njords Horn« og med det tilhørende, sikkert ældgamle Ønske »Til Aar og Fred«, dvs. til Grøde og ydre og indre Landefred. Naar Njords Horn

er gaaet hele Raden solret rundt, kommer Turen paa samme Maade til Frøjs Horn, der paa tilsvarende Vis drikkes med Bøn til Guden Frøj, Njords Søn, om Aar og Fred.

Saa fortæller Snorre, at man derefter ofte havde den Skik at drikke Guden Brages Horn, men her kan vi med ret stor Sikkerhed regne med, at Snorre har misforstaaet sin Kilde, det trondhjemske Folkesagn. Vi kan ikke vel tænke os, at vore hedenske Forfædre skulde have drukket Horn til Ære for en saa ganske ubetydelig Guddom som Brage og have forbigaaet den mest folkeelskede af alle nordiske Guder, den beundrede Vogter af Midgaard, Guders og Menneskers fælles Verden, den stærke Thor. I Olddigtet om Helge Hjørvardssøn tales der ikke som hos Snorre om Braga-full, dvs. Brages Horn, men om *Bragarfull,* dvs. den ypperstes Horn. Og hvem den ypperste var, var der ikke Tvivl om for de allersidste senhedenske Nordboere, det var hverken Odin, Gudernes Konge, eller Njord, den ældgamle Trivselsgud, ej heller hans Søn Frøj, det var derimod den stærke Thor. Snorre fortæller intet om, med hvad Formaal den ypperstes Horn blev drukket, men det lader Kvadet om Helge Hjørvardssøn os ikke i mindste Tvivl om. Man udtaler ved »den ypperstes Horn« Løfter om Stordaad, man vil udføre i den kommende Tid, og man har formentlig viet dette Løftehorn til den ypperste af Aserne, den stærke Thor, for at man ved hans Hjælp og Bistand skulde kunne udføre den Stordaad, man havde bundet sig til at udføre ved selve det hellige Løfte. Vi skal siden komme tilbage til dette for de hedenske Nordboer meget vigtige og livsnødvendige Motiv: det hellige Løfte.

Efter Bragebægeret nævner Snorre en femte Art af Horn, der kunde blive drukket ved de store Aarsfester, de afdøde Frænders Horn, der blev kaldt *»Minde«*, vistnok fordi de blev drukket til Minde om, til en stedsevarende Erindring om de kære afdøde, højlagte Frænder.

Vi skal nu høre, hvorledes det gaar Kong Haakon Adelstensfostre med hans mislykkede Forsøg paa at indføre Kristendommen i Norge og om hans nødtvungne Deltagelse i de hedenske Offergilder.

Paa Trøndernes Hovedting Frostatinget vover Kong Haakon sig efter en Række Aars lønlig Kristendom frem med Kravet om, at alle hans Undersaatter, ung og gammel, rig og fattig, Mænd og Kvinder skulde lade sig kristne og tro paa een Gud, Krist, Marias Søn, men opgive alle

Blot og hedenske Guder, holde helligt hver syvende Dag fra alt Arbejde og ligeledes faste hver syvende Dag.

Paa Bøndernes Vegne taler Asbjørn af Melhuse Kongen haardt imod: »Det mente vi Bønder, Kong Haakon, da Du havde holdt det første Ting her i Trøndelagen, og vi havde taget Dig til Konge og modtaget vor Odel af Dig, at vi havde da faaet selve Himlen i vore Hænder, men nu ved vi ikke, om vi virkelig har faaet vor Frihed tilbage, eller Du ikke snarere ønsker at trælbinde os, saa at vi skulde vrage den Tro, som vore Fædre har haft før os, og ligesaa alle vore Forfædre, først i Brandalderen, men nu i Højalderen, og de har været langt gævere end vi, men ogsaa vi har haft Gavn af denne Tro. Vi har haft saa megen Tillid til Eder, at vi har ladet Eder raade for alle vore Love og vor Landsret. Nu er det vor Villie, som Bønderne samtykker med os i, at vi vil holde de Love, som Du fastsatte for os her paa Frostatinget, og som vi indvilligede i. Vi vil alle følge Dig og holde Dig for Konge, saa længe der er Liv i hver af os Bønder, som er her paa Tinget, saa længe, Du Konge, vil eje det Maadehold at bede os alene om de Ting, som vi kan yde Dig, og som ikke er ugørlige for os. Men hvis I vil vælge at gennemføre denne Sag med saa megen Fordringsfuldhed, at I vil prøve Kraft og Styrke med os Bønder, saa har vi Bønder taget den Beslutning, at vi alle vil skilles fra Dig og tage os en anden Høvding, som vil føje os i, at vi i Frihed skulde kunne have den Tro, som vi vil. Nu skal Du Konge, træffe dit Valg om disse Vilkaar, før Tinget er sluttet.« Til Asbjørns Tale gav Bønderne stort Bifald, og de raabte, at de vil have det saaledes, som Asbjørn havde talt.

Men da der igen blev Lyd paa Tinget, saa svarede Sigurd Jarl og sagde: »Det er Kong Haakons Villie at rette sig efter Eder, Bønder, og aldrig bryde Venskabet med jer.« Efter denne Sejr stiller Bønderne deres Modkrav til Kong Haakon. Bønderne forlanger, at Kong Haakon skal blote »til Aar og Fred«, for dem, saaledes som hans Fader, Kong Harald Haarfager, havde gjort. Med dette Krav til den kristne, døbte Konges nærmere Overvejelse standser da Bøndernes støjende Adfærd, og dermed slutter Tinget for denne Gang.

Efter Tinget raader Sigurd Jarl indtrængende sin Herre og Konge til at give efter for Høvdingernes og Bøndernes enstemmige Krav og

lover, at han skal nok finde paa en eller anden god Udvej, og det bliver Konge og Jarl saa enige om. I den tilsvarende, mere kortfattede Skildring i »Fagrskinna« hedder det, at Bønderne paa et talrigt Ting paa Møre i Trøndelagen i det 16de Aar af Haakons Kongedømme gav ham det Vilkaar, at han skulde blote efter de tidligere Kongers Vane og saaledes »opfylde de ældgamle nedarvede Love »til Aar og Fred«, ellers vilde de drive ham ud af Riget.« Mellemmændene mellem Bønderne og Kongen faar ham til at forstaa, at det ikke gik an, at Blotmændene med Rette skulde kunne sige, at Kongen brød Landets Love, og saa gjorde han efter sine Venners Raad og blotede.

Om Efteraaret fortæller Snorre — stadig efter de trondhjemske Folkesagn — at der imod Vinterens Begyndelse var Blotgilde i Lade, og Kongen indfandt sig derved. Han havde stadig før været vant til, naar han var til Stede, hvor der var Blot, at spise i et lille Hus med faa Mænd, men Bønderne gav ondt af sig over, at han ikke sad i sit Højsæde, naar Mændenes Festglæde var paa sit højeste. Sigurd Jarl sagde da, at saaledes maatte han ikke bære sig ad. Det skete da ogsaa, at Kongen satte sig i sit Højsæde. Men da det første Horn var iskænket, da mælte Sigurd Jarl over det og viede det til Odin, drak af Hornet og rakte det til Kongen. Kongen tog imod det og gjorde Korsets Tegn derover. Da sagde Kaar af Gryting: »Hvorfor bærer Kongen sig nu saaledes ad, vil han stadig ikke blote?« Sigurd Jarl svarer: »Kongen gør saaledes som alle de, der tror paa deres egen Magt og Styrke, og vier sit Horn til Thor. Han gjorde Hammermærke over det, før han drak.« Saa var der roligt den Kvæld.

Dagen efter, da Folk gik til Bords, da ilede Bønderne frem mod Kongen og sagde, at han skulde spise Hestekød. Det vilde Kongen for ingen Pris. Da bad de ham drikke Suppen. Han *vilde* det ikke. Da bød de ham æde Fedtet. Det vilde han heller ikke, og det var lige ved, at de vilde have faret løs paa ham. Sigurd Jarl sagde, at han vil forlige dem, og han bad Bønderne ophøre med deres Fremstormen. Saa bad Sigurd Kongen gabe over Kedelhanken, som var fedtet af Emmen fra det kogte Hestekød. Da gik Kongen til og lagde en Lindug om Hanken og gabede derover og gik siden til sit Højsæde, men ingen af Parterne var tilfredse.

Om Vinteren efter var der lavet til Jul for Kongen inde paa Møre, men da det led mod Jul, mødtes de otte navngivne Høvdinger, som mest raadede for Blotene i hele Trøndelagen. De blev enige om, at de fire Høvdinger fra det ydre Trøndelagen skulde lægge Kristendommen øde, men de fire Høvdinger fra det indre Trøndelagen skulde tvinge Kongen til at blote. Udtrønderne for med fire Skibe sydpaa til Nordmøre, dræbte tre Præster og brændte tre Kirker, og de for siden tilbage. Da Kongen og Sigurd Jarl kom ind paa Møre med deres Hær om Julen, da var Bønderne kommet der i meget stort Tal. Den første Dag af Julegildet gik Bønderne løs paa ham og bød ham blote og truede ham ellers med Voldsgerninger. Sigurd Jarl var da Mellemmand mellem de stridende Parter, og det endte med, at Kong Haakon aad nogle Bidder af Hesteleveren, og han drak alle de Horn, som Bønderne iskænkede ham, uden Korstegn.

Men da Julegildet var sluttet paa Møre, for Kongen og Jarlen straks ud til Lade. Kongen var meget vred og vilde straks drage bort med hele sin Styrke fra Trøndelagen og truede med, at han en anden Gang skulde komme med en større Styrke til Trøndelagen, og saa betale Trønderne det Fjendskab, de havde udvist imod ham. Sigurd Jarl bad Kongen ikke at vredes paa Trønderne af den Grund, og siger, at det ikke vilde gavne Kongen at udstøde Trusler imod eller fare hærgende imod Rigets egne Folk, og mindst dér, hvor Rigets største Styrke var, nemlig i Trøndelagen.

Da Kong Haakon var ved at gøre Alvor af sin Trusel, bliver Norge angrebet af Kong Eriks fordrevne Sønner, og Trønderne følger da Kong Haakon i Troskab, saa at han sammen med dem kan sejre paa Agvaldsnæs, hvor Kong Eriks Søn Guthorm faldt. Nogle Aar senere, da Kong Haakon blev dødelig saaret i Slaget paa Stord mod Gunhildssønnerne, og da han ingen Søn efterlod sig, men kun en Datter Thora, bad han sine Venner om at sende Bud til sine Broderbørn Gunhilds Sønner, at de skulde være Konger over Landet, og han bad dem om Skaansel for sine Venner og Frænder. »Hvis der bliver beskaaret mig Liv, da vil jeg drage ud af Landet og bort til kristne Mænd og bøde det, som jeg har forbrudt mod Gud, men hvis jeg dør her i Hedendommen, saa giv mig her den Grav, som I synes.« Hans Venner førte hans Lig nordpaa til Sæheim paa Nordhordeland, og der lagde de Kongen i Høj med hans fulde

Udrustning og hans bedste Klædning, men ikke med noget andet Gods. De talte saaledes over hans Gravhøj, som det var hedenske Mænds Skik, og de viste ham til Valhal.

Skjalden Øjvind Findssøn ender sit berømte Mindedigt om Kong Haakons Optagelse i Valhal med disse to Strofer:

Ubunden
til Mandkøns Bygder
Fenrisulv skal fare,
inden atter
i de øde Spor,
jævngod Konge kommer.

Dør Fæ,
dør Frænder,
lægges Land øde,
siden Haakon for
til Hedninge-Guder,
Trængsel Folket tynger.

Efter Gunhildssønnernes halvkristne og Hakon Jarls fuldhedenske Regering i Norge indførte Kong *Olav Trygvesøn* i Aarene 995—1000 med stor Kraft og Dygtighed Kristendommen i Norge. Han brød Bøndernes Modstand ved et Midsommerblot paa Møre, hvor han knuste Thors Billede med sin Økse. I Forvejen havde han grebet tolv af de ypperste Bondehøvdinge, der var hans Gæster, og truet med at ofre dem til de hedenske Guder, hvis de ikke antog Kristendommen.

Kong Olav var klog nok til ikke fuldstændig at tilintetgøre de hedenske Skikke, han kristnede den gamle Skik at drikke Jul til Odin, Njord, Frøjs og Thors Ære ved at lade disse Horn blive rettet til de kristne Guddomme, Jesus og hans milde Moder Maria; det hedder nemlig om Kong Olav i Agrip, dvs. det korte Udtog af de ældre Kongesagaer:

Olav Trygvesøn var 27 Aar, da han kom til Norge, og i de fem Aar han bar Kongenavn, kristnede han fem Lande: Norge, Island, Shetlandsøerne, Orkenøerne og Færøerne, og han rejste som den første Kirker paa sine egne Hovedgaarde. Kong Olav afskaffede Blot og Blotdrikkelag, men han lod i Stedet i Føjelighed overfor Almuen indføre Højtidsdrikkelag om Jul og Paaske, St. Hansøl og Høstøl om Mikkelsmesse.

Kong Olavs Mening var altsaa den, at de fire nedarvede, folkeelskede hedenske Aarsfester med Offergilder og Drikkelag skulde erstattes af fire tilsvarende kristelige Aarsfester, saaledes at Paaskedrikkelaget skulde erstatte Vaarblotet ved Sommerens Indtræden, St. Hansøllet skulde erstatte Midsommerblotet i den varmeste Højsommer, Høstøllet om Mikkelsdag skulde erstatte Høstblotet ved Vinterens Indtræden, og endelig skulde Juledrikkelaget erstatte det gamle Juleblot om Midvinter.

Kong Olav den hellige og hans Søn Magnus den Gode samt de efterfølgende norske Konger fulgte samme religiøse Politik, og vi finder derfor Højtidsdrikkelaget knyttet til Høstgilde og Julegilde optaget i den ældste og mærkeligste af de kristne norske Love, *Gulatingsloven* gældende for Vestnorge med Midtpunkt i Bergen. Vi anfører disse mærkelige Lovbestemmelser i deres Ordlyd:

»Herefter følger den Bestemmelse, at vi har lovet at brygge Øl. Det kalder Folk Sammenskudsøl. Husbonden skal yde sit Maal Øl, men Hustruen sit Maal Øl. Mindst tre Bønder skal føre deres Øl sammen, med mindre en Bonde bor saa yderligt paa en Ø eller saa øverligt paa et Fjæld, at han ikke er i Stand til at føre sit bryggede Øl til andre Bønder, men da skal han alene brygge lige saa meget Øl, som tre almindelige Bønder. Men hvis han har mindre end seks Køer paa sin Gaard eller seks Tønder Sæd, da skal han blot brygge det Øl, han selv vil. Dette Øl skal senest være brygget før Allehelgensmesse. Men det Øl skal man signe som Tak til Krist og Sankta Maria »til Aar og til Fred.« Men hvis han ikke brygger Øl før Allehelgensdag, da skal han bøde tre Øre Sølv til Biskoppen og brygge Øl, selv om det blev senere paa Aaret. Men hvis han ikke gør det, og hvis han bliver overbevist om, at han i tolv Maaneder efter Høsten ikke har brygget Sammenskudsøl, saa skal han derfor bøde tre Mark Sølv til Biskoppen.«

Det var nu den gamle Gulatingslovs Bestemmelse om Høstøllet, vi skal nu høre den tilsvarende og samhørende Bestemmelse om Juleøllet:

»Vi har endvidere lovet at brygge Øl, Bonde og Husbond samme Maal og vie det den hellige Nat som Tak til Krist og Sankta Maria »til Aar og til Fred.« Men hvis det ikke bliver gjort saaledes, da skal han bøde for det tre Mark Sølv til Bispen. Men hvis han sidder saaledes tre Vintre igennem, at han ikke foretager disse Ølbrygninger, og han bliver overbevist om denne Brøde, da har han forbrudt hver Penning af sit Gods.

Middelalderligt norsk Drikkehorn.
(Nordens Gudeverden, I, S. 611).

Halvdelen af det forbudte Gods skal Kongen have, og Halvdelen Biskoppen. Men han har Lov til at gaa til Skrifte og sone sin Brøde overfor Kristus og være i Norge. Men hvis han ikke vil det, da skal han fare ud af vor Konges Land og Rige.«

Med andre Ord, det var en Samfundspligt for en vestnorsk Bonde i Gulatingomraadet at takke Kristus og hans hellige Moder for den indhøstede Sæd ved at brygge et af Loven fastsat Maal Øl og drikke det, om Høsten med mindst to Naboer, om Julen med sin Hustru og hele Husstand, indvie Øllet til Kristus og hans Moders Ære og bede dem begge om »Aar og Fred« i den kommende Vaar og Sommer. Vi begynder at forstaa lidt af, hvad Thorbjørn Hornklove ved Aar 875 mener med det tilsyneladende saa simple Udtryk »at drikke Jul«. De norske Bønder drikker i Fællesskab Jul til deres Guder Njords og Frøjs Ære med inderlig Bøn om, at de til Gengæld vil skænke deres trofaste Dyrkere Aar og Fred, og ganske de selvsamme Bønner blev rettet til Njord og Frøj paa de tre andre store Aarsfester, Vaarblotet ved Sommerens Indtræden, Midsommerblotet midt i den hedeste Højsommer, Høstblotet ved Vinterens Indtræden. Efter Kristendommens Indførelse ved

Olav Trygvesøn beder gode norske Bønder stadig de samme livsnødvendige Bønner om »Aar og Fred«, ikke længere til de fortrængte hedenske Afguder Njord og Frøj, men til de nye stærke kristne Guddomme Kristus og hans hellige Moder, til hvem det hellige Høstøl og Juleøl indvies »til Aar og til Fred«.

I Kristendommens første Tid var det ikke vanskeligt for trofaste hedenske Bønder at skjule deres nedarvede Dyrkelse af de elskede gamle Guder under en tilsyneladende kristen Maske. Snorre fortæller efter trøndelagske Folkesagn udførligt om, hvorledes Olav den hellige i Aaret 1021 til 1022 afslører og afstraffer Indtrøndernes skjulte Hedendom.

I Høsten 1021 blev dér fortalt Kong Olav de Tidender fra det indre Trøndelagen, at Bønderne der havde haft talrigt besøgte Offergilder ved Vinternætter, dvs. ved Vinterens Indtræden (14de Oktober). Der var store Drikkelag. Det blev fortalt Kongen, at alle Horn blev viet til Aserne efter gammel hedensk Skik. Man fortalte ogsaa, at der var slagtet Kvæg og Heste, og Stallerne var rødnede med Blod, og der blev holdt Blot med den Indvielse af Blotet, at det skulde være til Forbedring af Aaret. Man mente hos de hedenske Bønder i Indtrøndelagen, at den daarlige Høst i Sommeren 1021 var en Følge af, at Guderne var blevet vrede over, at Helgelændingene havde omvendt sig til Kristendommen. Kongen stævnede de ypperste indtrøndske Bønder til sig under Førerskab af Ølver paa Egg. Ølver svarer paa Bøndernes Vegne, at Bønderne rigtignok ingen hedenske Offergilder havde holdt, blot Selskaber og Omgangsdrikkelag, og somme havde haft Vennelag. »Men, hvad der er sagt Eder om os Trønderes Udtalelser, naar vi drikker, da forstaar alle forstandige Mænd at vare sig for den Slags Snak, men jeg kan rigtignok ikke svare for, hvad dumme og drukne Mænd finder paa at sige.« Kongen giver Indtrøndernes maalsnilde Talsmand og de øvrige Bønder Afsked med de truende Ord, at »Indtrønderne selv skal komme til at aflægge Vidnesbyrd om, hvorledes de bliver troet.«

Senere paa Vinteren faar Kongen at vide, at Indtrønderne i stort Tal havde samlet sig paa Møre, og der var store Blot ved Midvinter (14de Januar), de blotede da til Fred og til et godt Forløb af Vinteren. Kongen stævner de ypperste af Indtrønderne til sig, men de der havde været hos Kongen i Begyndelsen af Vinteren, var meget ulystne til at paatage sig den Færd, men paa alle Bøndernes Bøn beredte Ølver sig til

Færden. Da han kom til Kongens Gaard, beskyldte Kong Olav Bønderne for, at de havde haft Midvinterblot. Ølver svarer og siger, at Indtrønderne var uskyldige i Kongens Beskyldning. »Vi har derimod haft Julegilder og Drikkelag i Fællesskab rundt omkring i vore Herreder. Bønderne samler ikke saa knappe Forraad til deres Julegilder, at der ikke bliver store Overskud tilovers, og det overskydende Øl, Herre, drak Bønderne lang Tid efter. Der er jo ogsaa et Hovedsamlingssted paa Møre med store Huse og en stor Bygd rundt omkring, og Folk synes, at det hjælper godt paa Glæden at drikke mange i Fællesskab.« Kongen svarede kun faa Ord og temmelig forbitret, han mente, at han vidste noget andet sandere og rigtigere, end hvad man her diskede op for ham med. Han bad Bønderne drage hjem, han skulde nok blive saa vis paa Sandheden, at det ikke kunde nytte Bønderne at nægte eller snakke sig fra, hvad de havde gjort. »Men hvordan det saa har været indtil nu, saa gør det aldrig siden.«

I Aaret 1022 faldt Paasken den 25de Marts. Kong Olav havde selv et stort Gilde om Paasken, og han havde mange Bymænd fra Trondhjem og ligesaa Bønder til Gilde hos sig. Efter Paaske lod han sine Skibe udruste, og han lod sende Bud til Værdalen til sin Aarmand (sml. S. 16), Thoralde paa Haug. Thoralde beder først Kongen om at værne ham mod Bøndernes Hævn, hvis han fortæller Kongen den fulde Sandhed om Indtrøndernes Hedenskab. »Hvis jeg skal sige Jer, som det er, saa er næsten hele Folket i det indre Trøndelag fuldhedensk i deres Tro, selv om nogle Mænd der skulde være døbte. Men det er deres Sæd at have Blot om Høsten, og da byde Vinteren Velkommen, et andet Blot om Midvinter, men et tredie imod Sommeren, da byder de Sommeren Velkommen. Tolv er de Mænd, som paa Omgang har at forestaa Blotene paa Inderøen, Sparbu, Værdalen og Skaun, og det tilfalder nu i Vaar Ølver paa Egg at forestaa Gildet. Han er nu i stor Travlhed paa Møre, og did bliver ført alle de Forraad, som er nødvendige for at gennemføre Offergildet.«

Kongen giver øjeblikkelig sine Mænd Ordre til at bemande sine Skibe, og han styrer ind gennem Fjorden, og ingen Mand paa Møre kunde ane, at Kongen kunde naa saa hurtigt til Møre fra Trondhjem. Det lykkes derfor at overrumple Indtrønderne paa fersk Gerning, mens de holdt Vaarblot. Ølver blev fanget og henrettet, og mange andre Mænd sam-

men med ham. Kongen lod alle de indsamlede Forraad til Offergildet føre ud paa sine Skibe. Ligesaa lagde han Beslag paa alt det Gods, som Indtrønderne havde bragt sammen paa Møre, baade Hussager, Klædninger og andre Kostbarheder, og det lod han fordele mellem sine Mænd, ganske som om det var Krigsbytte. Kongen stævnede Bønderne til Ting og holdt Dom over dem for deres Brøde. Nogle af de mest skyldige lod han dræbe, andre lemlæste, atter andre lod han landsforvise, men af nogle tog han Bøder. Ølver maatte ligge paa sine Gerninger, og Kongen inddrog alt, hvad han ejede og havde. Bønderne i det indre Trøndelagen maatte love Kongen Lydighed og tage imod den rette Tro.

Heks, ridende paa Ulv med Hugorm til Tømme.
Fra Hunnestad Runestenen i Skaane.
(Danmarks Runemindesmærker, I, S. 271).

Vi har nu faaet Indtryk af, hvorledes de hedenske Aarsfester er blevet holdt i en ret begrænset Del af Norge, i Egnen omkring selve Trondhjem og i det indre Trøndelagen. Vi har faaet et umiddelbart Indtryk af, at de fire Aarsfester, Vaarblot, Midsommerblot, Høstblot og Midvinterblot eller hedensk Jul blev fejret paa ret ensartet Maade, sikkert mere ensartet i Følge Folkesagnenes Vidnesbyrd 200—250 Aar efter selve Begivenhederne, end disse Fester i Virkeligheden har formet sig. De har utvivlsomt haft hver sine Ejendommeligheder, de to Sommerfester vistnok fra først af under aaben Himmel, de to Vinterfester derimod i Hallen eller Tempelsalen om de luende Baal. En fælles Særegenhed for de to Vinterfester synes ogsaa de højtidsfulde Løftehorn at have været, de synes, i al Fald efter de altfor sparsomme Kilders Vidnesbyrd, at have været ukendte ved Vaar- og Midsommerblotet. Særegen for Midvinterblotet synes en ejendommelig Skik, der omtales i Prosaindskuddene i Helge Hjørvardssønskvadet og den i sagnhistorisk Henseende højst mærkelige Hervørs og Heidreks Saga, at have været.

I Prosaindskuddet til Helge Hjørvardssønskvadet i den ældre Edda fortælles følgende mærkelige Sagn:

Om Helges Broder Hedin fortælles, at han var hjemme hos sin Fader, Kong Hjørvard i Norge. Hedin gik alene hjem fra Skoven en Juleaften og mødte en Troldkvinde. Hun red paa en Ulv og havde Slanger til Tømmer, og hun tilbød Hedin sit Følgeskab. »Nej«, svarede han. Hun sagde: »Det skal du undgælde ved Bragehornet«.

Om Aftenen var der Løfteaflæggelser. Sonargalten (dvs. Offergalten) blev ført frem, og Mænd lagde saa deres Hænder paa den, og de aflagde da Løfter ved Bragehornet. Hedin aflagde Løfte om at vinde Svava, hans ældre Broder Helges Elskede til Hustru. Bagefter fortrød han saa dybt sit uværdige Løfte, at han gik bort ad vilde ubanede Stier syd om Land og opsøgte sin Broder Helge i Danmark.

Derefter begynder det skønne lille Digt, der handler om, hvorledes Hedin kan holde sit Løfte uden at tilføje sig selv eller sin ældre Broder Helge Vanære. Helge faar, som han anede det, Banesaar i Holmgang mod Kong Alf, han beder før sin Død sin Fæstemø Svava om at ægte Hedin, Svava vægrer sig først derved, men hun giver ham sin Tro, da han lover ikke at komme tilbage, før han har hævnet den Høvding, som var den bedste under Solen, nemlig hans faldne ædelmodige og uselviske Broder Helge.

Vi anfører til Prøve et Par Strofer af dette gamle nordiske Juledigt. Den døende Helge beder sin Elskede:

Beder jeg, Svava!
— Brud, Du ej græde —
om mine Ord
Du agte vil:
Brudebolster
brede Du Hedin,
ungen Ædling
Din Elskov und.

Herpaa svarer den dybtbedrøvede, trofaste Svava:

Fast jeg loved
i frydfuldt Hjem,
da mig Helge
Haandringe gav,
fri jeg ej skulde,
var Fyrsten død,
Drot uden Daad
drage i min Favn.

I selve det lille Oldkvad nævnes slet ikke Løftet paa Sonargaltens Ryg Juleaften, men alene Løftet ved Bragehornet. Hvorledes Sammenhængen er mellem det yngre Prosaindskud og det ældre Kvad, kan ikke siges med fuld Sikkerhed.

Da baade Hedin og navnlig hans ældre Broder Helge viser en Resignation, der synes ganske unorsk, for ikke at sige uislandsk, er Digtgrundlaget for Helge Hjørvardssønskvadet sandsynligvis dansk, beskrivende Helte af typisk dansk Karakter, mindende om Folkevisens Ridder Hr. Aage eller Sivert Snarensvend. Derfor er det maaske en dansk Juleskik, der omtales i Prosaindskuddet, at aflægge Løfter paa Sonargaltens Ryg. I Digtets yngre Udformning, hvor Hedin er gjort til Nordmand, erstattet med gængs norsk Løfteaflæggelsesskik, Løftet ved den ypperstes Horn.

Det er naturligvis foreløbig kun en Gisning, men hvad der er sikkert og vist, er, at vi genfinder Løftet paa Sonargaltens Ryg i Hervørs og Heidreks Saga knyttet til Kong Heidreks Hof i Reidgoteland ved Weichselflodens Munding, et vistnok sydsvensk Koloniomraade fra Gøtaland eller Gotland. Sagaen findes i tre Gengivelser, hver med sin karakteristiske Fremstilling af den sjældne og mærkelige Skik. I Gengivelsen H. fra Hauksbog fortælles der følgende om denne Sonargalt:

Kong Heidrek i Reidgoteland dyrkede Frøj. Den Galt, som faldt størst ud, skulde han give Frøj. De regnede den Galt for at være saa hellig, at over dens Børster skulde man sværge i alle store Anliggender, og man skulde ofre den Galt ved Sonarblotet. Juleaften skulde man lede Sonargalten i Hallen for Kongen, og Mændene lagde saa Hænderne paa dens Børster og aflagde Løfter. Kong Heidrek selv aflagde det Løfte, at ingen skulde have forbrudt sig saa stærkt imod ham, at denne Fjende ikke skulde have Ret til at blive dømt af Kongens Vismand, hvis det skulde lykkes Kong Heidrek at faa ham i sin Magt. Den fangne Fjende skulde ligeledes være fredhellig, hvis han kunde opgive Gaader saa vanskelige, at Kong Heidrek selv ikke kunde gætte dem.

I Gengivelsen U af Heidreks Saga fortælles der ligeledes, at Kong Heidrek er Frøjsdyrker, at Sonargalten bliver ført ind i Hallen Juleaften, og at der bliver aflagt Løfter paa dens Børster. Men Gengivelsen U har den selvstændige Oplysning, at Sonargalten blev givet til Frøja til Aarforbedring i Begyndelsen af Februar Maaned. Redaktionen U's Forfatter er ikke klar over, at det hedenske Juleblot og det af ham omtalte Februarblot til Frøja maa være eet og samme Blot, Midvinterblotet, der

i Sverige og Danmark aabenbart er faldet noget senere end i Norge, nemlig i Begyndelsen af Februar Maaned. Sonargalten er sikkert fra først af blevet slagtet ved Juleblotet Midvinternat, efter at de hellige Juleløfter var aflagt ved, at man lagde Hænderne paa dens Rygbørster. Dens Blod er blevet opsamlet i et særligt Kar, og Deltagerne i reidgotske Juleblot har nydt Sonargaltens Kød med samme Velbehag som den, hvormed de hedenske Bønder i Trøndelag har nydt det Hestekød, som Haakon Adelstensfostre saa haardnakket vægrede sig ved at spise ved Høst- og ved Midvinterblotet.

Offergaltens Blod nævnes i det andet Gudrunskvad som en vigtig Bestanddel af den stærke Glemselsdrik, der overrækkes Gudrun, for at hun skulde glemme sin dræbte Ægtemand Sigurd Faavnesbane. Denne Glemselsdrik faar sin Styrke øget »ved Jordens Kraft, ved den iskolde Bølge og ved Sonarblotet.« Prosaisk talt vil det jo sige, at der tilsættes Glemselsdrikken Jord, Havvand og Blod af Offergalten. Da Havvandet kaldes »iskoldt«, styrker det Heidreks Sagas Fremstilling, hvor Ofret af Sonargalten finder Sted i den strengeste Vintertid.

En fjerde Hentydning til Ofringen af Førergalten har vi i Ynglingesaga. Snorre fortæller her, at da Upsalkongen Dags hellige Spurv ikke vendte hjem igen, gik han til Fritning (dvs. Udspørgen af Guderne) ved Sonarblotet, og han fik da til Svar, at hans Spurv var dræbt paa Vörve.

Disse Hentydninger om Offergaltens Blod og om Fritning af Gudernes Viden og Villie ved Ofringen af Førergalten støtter vor Opfattelse, at vi bør betragte den ældre Eddas og Heidreks Sagas paa Forhaand saa underlige og utroværdige Beretninger om Løfteaflæggelser paa Førergaltens Ryg som troværdige og meningsfulde. Vi anser det derfor for en ældgammel hedensk Juleskik, som de til Reidgoteland udvandrede Gøter har medbragt fra deres oprindelige Hjemland, det historiske Sydsverige. Hvad der her er sket Juleaften ved Midvinterfesten for o. 1200 Aar siden, er omtrent følgende: Den gamle Førergalt, hellig gennem sin stærke Avlekraft, og derfor fra sin voksne Alder viet til Frugtbarhedsguden Frøj og hans Søster Frøja, bliver Juleaften højtidsfuldt ført ind i Høvdingehallen eller Tempelsalen; der bliver aflagt hellige Løfter paa Førergaltens Ryg med samme Gyldighed som Løfter og Eder aflagt ved Haandspaalæggelse af Bibelen i kristen Tid; der finder Fritninger af Gudernes Villie Sted i livsvigtige Spørgsmaal, vistnok først, naar Fører-

galten er blevet slagtet, og dens Blod og Indvolde nøje bliver undersøgt af Midvinterblotets Leder. Blodet af Førergalten bliver opbevaret som en hellig Drik med stærke magiske Virkninger, og Kødet af Offergalten bliver nydt ved det hellige Fællesmaaltid i selvsamme Midvinternat.

Vi har da en oldsvensk, vistnok ogsaa olddansk hedensk Juleskik ved Midvinterfesten, typisk forskellig fra senhedensk norsk Juleskik fra Trøndelagen. Hos Trønderne var Hestekødet den hellige hedenske Julespise, som den kristne Kong Haakon maatte bekvemme sig til at smage paa Juleaften, trods sin kvalme Modbydelighed for denne Hedendomsskik; hos Gøterne i Sydsverige var derimod Svinekødet, Kødet af Førergalten, den hellige Julespise. Vi har aabenbart ogsaa indenfor det hedenske Norden haft helt forskellig Ritus med Hensyn til Aflæggelse af hellige Løfter, en Løfteaflæggelse ved Drik af Bragehornet, den ypperstes Horn, til Ære for Thor, og en ældgammel Løfteaflæggelse paa den hellige Førergalts Ryg til Ære for Frøj, en Skik fra Syd- og Østsverige, der er fulgt med Udvandrerskarerne til Reidgoteland ved Weichselens Munding.

Det hellige Løfte ved Julegildet spiller en stor Rolle i den oldnordiske Digtning, ja, det er ikke sjældent et yndet Digtmotiv til at sætte Handlingen i Gang. Vi nævner nogle Vidnesbyrd om saadanne Løfteaflæggelser om Julen.

Mest berømt er Bersærken Angantyrs Løfteaflæggelse hjemme i Bolm i det vestligste Smaaland, det yderste og vildeste Hjørne af det gamle historiske Sverige.

En Juleaften i Bolm aflagde Angantyr Løfte ved Bragehornet, at han skulde eje Ingeborg, Datter af Kong Yngve i Upsala, den Mø, som var fagrest og klogest af alle de Møer, som talte den danske Tunge, eller i modsat Tilfælde falde og ikke have nogen anden Hustru. Der er ikke fortalt om Løfteaflæggelser fra Angantyrs elleve Brødre.

Eller vi kan nævne den prægtige Skildring fra Hörd Grimkelssöns Saga: Islændingen Hørd Grimkelssøn har faaet Vinterophold hos Harald Jarl i Vestergøtland. Da Jarlens Søn Roar kom hjem fra Hærtog, bliver der hurtigt et godt Venskab mellem ham og Hørd. Da Mændene var komne til Sæde den første Julekvæld, stod Roar op og sagde: »Her sætter jeg Fod paa Stok og aflægger Løfte om, at jeg skal have brudt Sote Vikings Høj før næste Jul«. Hans islandske Ven Hørd siger: »Mon det

ikke er sømmeligt at følge dine Skikke? Jeg aflægger Løfte om at fare til Sotes Høj med dig og ikke fly bort fra Højen før Du.« Hørds Følgesvende Geir og Helge aflægger Løfte om at følge deres Herre og ikke skilles fra ham, uden Hørd selv vilde det.

En tredie berømt Skildring af det hellige Juleløfte kendes fra den kristne Fortælling om Find Svendsøns Omvendelse:

Find var Søn fra et hedensk Hjem i Trøndelagen, hans Fader stod som andre Blotmænd i Venskab med Haakon Jarl. Find var hedensk Fritænker og ringeagtede Gudebilledernes Magt. En Vinter om Julen under Drikkelaget sagde Find: »Viden omkring vil der i Aften afgives Løfter, som vil være af samme Art som de Løfter, vi afgiver her. Men nu aflægger jeg Løfte om, at jeg skal tjene den Konge, som er den ypperste og mægtigere end alle andre.« Find afviser med Foragt den Tanke, at han tænkte paa at tjene Haakon Jarl, han vidste nok at gøre Forskel paa en Konge og en Jarl. Find rejser efter Julen til Danmark, og her finder han i den danske Bispegaard Billedet af den mægtige Konge, han har aflagt Løfte om at tjene, nemlig Kristus. Find bliver døbt og vier sit fremtidige Liv til Kristi Tjeneste.

I kristen Tid ebber Skikken at aflægge højtidelige Løfter om Julen efterhaanden ud, men den kendes endnu paa Island i Sturlungetiden o. 1200. Det fortælles nemlig om Thord Kakali paa Myre, at han bød alle de bedste Mænd i Vestfjordene til Julegilde, og her aflagde han det Løfte, at han aldrig vilde føre nogen Fjende bort til Henrettelse, der havde søgt Tilflugt i en Kirke, og det Løfte holdt han. Ved Afskeden gav han alle sine Gæster store Gaver, og de var alle i højere Grad hans Venner end før.

Ligesom man i Nutidens Danmark i mange Hjem har en ganske verdslig Jul, hvor man hengiver sig til Julens Glæder uden Husandagt eller Salmesang, har man øjensynlig ogsaa i hedensk Tid haft en saadan ureligiøs Jul, hvor Hovedsagen var den festlige Kost, de rusende Drikke og de muntre Lege, de morsomme Julegilder — uden Hensyn til, at man burde æde Jul, drikke Jul eller lege Jul til Gudernes Ære, for at opnaa deres Hjælp og Bistand til Grøde, Trivsel og Fred i det kommende Aar. Vi anfører nu som Prøve nogle enkelte af de herhenhørende Vidnesbyrd:

Om Erik den Røde paa Grønland fortælles det, at han blev mere og mere nedslaaet, efterhaanden som Julen nærmede sig. Han frygtede, at

det skulde spørges, at hans Gæster ikke har haft nogen Jul saa ringe som den, der nu stod for Døren. Men saa tilbyder heldigvis hans senere rige Svigersøn Karlsevne at give ham Mel og Malt og Korn fra sine Ladninger, saa Erik kan gøre et Julegilde, der sømmer sig en Stormand som ham. Derved blev Erik den Rødes Julegilde saa prægtigt, at Mændene næppe mente at have oplevet en saadan Jul. Om hans Sønnesøn Thorkild paa Brattelid, Leif den Lykkeliges Søn, fortælles det, at skønt der dengang sjældent blev holdt Juledrik paa Grønland, lod Thorkild brygge Øl, fordi han vil hædre sig selv med at have Julegilde, og han indbyder Venner i stort Tal til Julen. Køkkentøj, Klæder og Kar blev laant paa Stokkenæs, og paa Brattelid drak Folk Jul med stor Glæde og Skæmt.

Vi har hørt, at Kong Haakon Adelstensfostre, der fastlagde den hedenske Jul paa samme Tid, som kristne Mænd holdt Kristi Fødselsfest, nemlig den 25de December, udvidede den gamle hedenske Jul, hvis normale Længde var tre Dage, til saa længe Øllet slog til. En Skildring af en saadan udvidet hedensk, men vistnok ganske verdslig Jul, har vi fra det dengang hedenske norske Jæmtland.

Kong Olav den Hellige sendte Snorre Godes Søn Thorod med 11 Mand til Jæmtland for at kræve Skat. Jæmterne havde givet sig ind under den hedenske Svenskekonge, og de havde Aaret før dræbt Trond den Hvide og hans tolv Ledsagere, der var sendt i samme Ærinde som Thorod. Jæmterne besluttede sig til at ofre de tolv nye Skatteopkrævere til Guderne, naar Svenskekongens Sysselmænd havde indfundet sig, men indtil da skulde de holdes tilbage under Venskabs Maske under Paaskud af, at Jæmterne skulde først have samlet den afkrævede Skat. Thorod og hans 11 Mænd blev da fordelt to og to hos de velstillede Bønder. Hos Thorods Vært Thorar var der stort Julegilde og Sambæringsøl. Der var mange Bønder tilsammen i Egnen, og de drak alle tilsammen om Julen.

I en nærliggende Landsby boede Thorars Svoger, rig og mægtig med sin voksne Søn. Under Julegildets Mandjævning mellem Nordmænd og Jæmter om de norske og svenske Konger nu og i ældre Tid kommer den unge Bondesøn i sin Rus til at røbe for Thorod Jæmternes Plan om at ofre ham og hans elleve Fæller til Guderne. Thorod flygter om Natten med sin Ledsager, men bliver eftersøgt af Jæmterne med Sporhunde og grebet. De bliver holdt fangne i en dyb Grav med laaset Dør. Da Midjul kom, drog Thorar med alle frie Mænd til sin Svoger, men hans Trælle

skulde blive hjemme at vogte Fangehullet. Trællene havde faaet rigelig Drikke at gøre sig til Gode med, men de holdt ikke Maade, de drak sig fulde straks den første Kvæld, saa det blev muligt for Thorod og hans Følgesvend, hvem Trællene ligeledes havde sørget godt for med Mad og Drikke, at undslippe. Senere blev de hjulpet paa Vej af den ypperlige Skiløber Arnljot Gelline, velkendt for Nutiden gennem Bjørnsons berømte Digtning.

I kristen Tid i Norge var det næppe altid saadan, at den nedarvede Juledrik bestandig skulde være forbundet med Tanker paa Kristus og hans hellige Moder. Juledrikken som saadan bliver det væsentligste, endogsaa ved selve Olav den Helliges Hof og hos hans allernærmeste Venner.

Kong Olavs trofaste Hovedskjald Sigvat modtog om Julen Efterretning om sin Ven Erling Skjalgssøn fra Jæderens Fald. Han siger selv i en bevaret Kvadstrofe: »Jeg drak ikke Øllet om Julen meget glad den Dag, da de fortalte mig Erling, Jæderhøvdingens Død.« Før Stiklestadsslaget den 29de Juli 1030 spørger Olav den Hellige sin frafaldne Hirdmand, Thorgeir af Kviststad, som han faar Øje paa i Bøndernes fjendtlige Rækker: »Du husker vistnok nøje, hvorledes Julen var før i Sammenligning med nu?« Men Thorgeir svarer: »Jeg har drukket mangen Jul, saaledes at jeg ikke nøje husker den enkelte Jul.« — »Jeg skal da minde Dig om det«, svarer Kong Olav. »Du var dengang indenfor min Hird, og Du bar ikke da Dit Hoved lavere, end jeg bar mit«.

Hvor folkeyndet den hedensk-kristne Juledrik var for det norske Folk, kan vi tydeligt nok skønne af Kong Inges bitre Bemærkninger efter hans Ven og Støtte Lendermanden Gregorius Dagssøns Fald den 7de Januar 1161. »Jeg vilde have draget Gregorius til Hjælp, da man kunde vente, at han var udsat for Hævn efter Haldors Drab, men dette Folk mener, at der ikke er noget, der kan lignes ved Juledrikken, og de var ikke til at formaa til at afbryde den. Jeg ved vist, at havde jeg været til Stede, saa havde Kampen faaet et andet og bedre Udfald, eller Gregorius og jeg havde draget sammen til et og samme Gæstebud for os begge.«

Har vi nu ikke saa faa forskellige, oplysende Efterretninger om, hvorledes man i Norden i senhedensk og tidlig kristen Tid har *drukket* Jul, saa er det desværre kun sparsomme og tilfældige Efterretninger, vi har om, hvorledes man i senhedensk og tidlig kristen Tid har *leget* Jul til Frøjs Ære.

Om Væringerne i Miklegaard (dvs. Konstantinopel) har vi en Efterretning, der ligesom giver Genlyd af den Jubel, som Julen vakte i Nordboernes Sind. Der fortælles, at to Afdelinger af Væringerne, den ene fra Livvagten, den anden fra Flaaden, optræder med sine Høvdinger for den græske Kejser. Ved hver Afdeling forekom to Personer, udklædte i Pelse med Haaret udad og i Masker. Samtlige Optrædende var bevæbnede med Skjolde og Stænger, og idet de slog med Stængerne paa Skjoldene, raabte de »Jul, Jul!« og udførte Ringdanse.

Fra Grønland har vi en Efterretning, der peger paa den grelle Modsætning mellem de nordiske Hedningers støjende Julelege og de nyomvendte Kristnes fromme Betragtninger.

Den nyomvendte Thorgils Thordssøn og Hedningen Jostein af Kalfsholt og deres Folk strander paa Vejen til Grønland, men de redder sig i Land en Uge før Vinterens Indtræden, og de bygger sig en Stue med Tværdeling. Thorgils bad sine Mænd være tavse og paapasselige om Aftenen og holde vel ved deres kristne Tro. Jostein og hans Folk havde derimod natlige Lege med stor Støj, sagde man. Henimod Jul beder Thorgils sine Folk om at være tavse og gaa tidligt i Seng. Julens anden Dag kommer Jostein og hans Folk ind, da de andre havde sovet en Tid, og er temmelig støjende. Da de havde lagt sig ned, bliver der slaaet et stort Slag paa Døren, og en af Josteins Folk løber ud. Straks efter bliver han vild, og om Morgenen dør han. Siden efter dør Jostein og hans Folk, og det opfattes af den kristne Forfatter som en Straf for hele deres støjende Adfærd før og under Julen.

Temmelig magre Efterretninger om Julelege har vi fra det gamle Land Norge.

Om Kong Harald Haarfager fortælles der, at under hans Julegæsteri paa en Gaard lige under Fjældet i Gudbrandsdalen var Kongens Mænd en Dag ude at holde Leg, og Kongen sad og saa paa Legen. Da sagde Kongen: »Hvad er det, jeg ser i Fjældet, er det en Hvirvelvind, eller er det en Mand, der løber paa Skier?« Da var det Helgelændingen Vighard, der i flyvende Fart løber ned ad et Fjæld, som kun de færreste Mænd turde løbe paa. Vighard tilbyder Kongen sin Tjeneste, og Kongen lader ham være Ledsager med Hauk Haabrok paa dennes derefter følgende livsfarlige Bjarmelandsrejse.

Er Skjalden Thorbjørn Hornklove, som vi forlængst har set, stolt af

sin Herre og Konges barske haardføre Krigerjul ude paa Havet, saa er det ikke fri for, at hans Undersaatter, ja sagtens ogsaa hans egne Hirdmænd har skumlet ikke saa helt lidt over den magre Jul, han imod almindelig nordisk Sædvane undte sine tro Mænd. Harald Haarfager, hans Fader Halvdan Svarte og hans Efterslægt faar den Folkedom over sig, at de er karrige paa Mad, selv om de er gavmilde paa Guld. Ingen af de to, Harald Haarfager eller hans Fader Halvdan Svarte, havde Lykke med deres Jul, siges der i Agrip, den kortfattede Fremstilling af de norske Kongers Historie. Thor tog engang al Julekosten fra Kong Harald, og Odin tog Julekosten fra hans Fader Halvdan. Ved et Julegilde paa Hadeland forsvandt alt Maden og alt Øllet, Kongens Mænd søgte fortrydelige bort, og Kong Halvdan sad nedslaaet tilbage.

Vi har desværre kun det hadelandske Sagn om den stjaalne Julekost bevaret i en meget afledt og meget udvisket Form hos Snorre, men dens ældre Form synes at have været den, at Kong Halvdan fangede Odin i Skikkelse af en troldkyndig Lap og lod ham pine for at tvinge Sandheden om den stjaalne Julekost ud af ham. Kongesønnen Harald slap Odin fri og opholdt sig i Odins Hal til ud paa Vaaren, da Kong Halvdan ved Isbruddet i en ganske ung Alder druknede i Randsfjord. Halvdans uventet tidlige Død blev af den hadelandske Sagndigtning opfattet som Odins Hævn, men af Bønderne blev Kong Haralds store Held med at erobre Norge opfattet som hans Fosterfader Odins Hjælp og Tak, fordi han havde sluppet Odin løs af Fangenskabet om Julen i Faderens Kongsgaard.

Vi har bevaret en enkelt Skjaldestrofe, der skal stamme fra Kong Harald Haarfagers Mund. Ved et Gilde, det siges dog ikke udtrykkeligt Julegilde, mumler han hen for sig: »I stort Tal har mine gamle graahaarede Kæmper indfundet sig, altfor tørstige efter Mjød, hvorfor er I saa altfor mange?« Kong Harald og hans Fader Halvdan Svarte har aabenbart tænkt sig det muligt at dæmme op for den altfor store Overdaadighed ved Maaltider og Drikkelag, knyttet til Julen og de øvrige store aarlige Fester i Kongens Hal, men de to Konger har ikke vundet Folkets Medhold i disse snusfornuftige, husholderiske Synspunkter. Da saa Kong Haralds yngste Søn, Kong Haakon Adelstensfostre, som vi har hørt, prædiker Kristendom paa Frostatinget og tilskynder Bønderne til Fredagsfaste, saa knurrer Folket højlydt og lader Ord falde om Konge-

ættens sørgelige Karakterfejl, at den var gridsk paa Mad, selv om den var gavmild paa Guld.

Vi har nu gennemgaaet den oldnordiske Digtning og Sagnoverlevering, der udfylder og nærmere forklarer det Grundbillede af oldnordisk hedensk Jul, som vi mener at kunne øjne i Thorbjørn Hornkloves Hyldestdigt til sin store Helt og Herre, Norges Enehersker, Kong Harald Haarfager. Vi gaar nu over til det Stof, der slet ikke direkte eller indirekte berøres i Thorbjørn Hornkloves Kvad, men som paa forskellig Vis udfylder de Oplysninger, vi allerede har faaet. Vi vil efter Kildernes Vidnesbyrd skildre Spaakvindens, Troldmandens og de Dødes Jul.

Om *Spaakvindens* Jul faar vi et enkelt lille Glimt i Odd Munks Olav Trygvesøns Saga fra 1190, kendt i tre islandske Bearbejdelser. Odd Munk fortæller, at ved Garderiges nordiske Kongehof i Rusland var det Skik, at Kong Valdemars spaadomskyndige Moder, der var affældig af Ælde, Juleaften blev baaret i en Stol hen foran Kongens Højsæde, for at hun skulde kunne udsige, om hun saa nogen Fare true hans Rige i det kommende Aar. Var der ingen saadan Fare i Udsigt, gav Mændene sig trøstigt til at drikke. Hun svarede, at hun ikke fik Øje paa noget, der saa truende ud for hendes Søn eller hans Rige, eller som kunde bringe hans Lykke til at vakle. »Men jeg ser et stort og prægtigt Syn. Nu er paa disse Tider og i dette Aar født en Kongesøn i Norge, som vil blive opfostret her i Garderige, og som vil blive en storladen Høvding. Han vil ikke skade dit Rige, snarere vil han paa mangfoldig Vis øge Din Magt. »Derefter spaar Kong Valdemars gamle synske Moder om Kong Olavs Kongegerning i det fjerne Norge, som dér skulde blive lige saa straalende, som kortvarig.

Desværre fortæller den ivrigt kristne Odd Munk slet ikke, hvorledes Kong Valdemars Moder i Garderige bar sig ad med at se ind i Fremtiden, om hun, som næppe usandsynligt, udfrittede de hedenske Guder om Fremtidens Skæbne og ved Ofre til Guderne søgte at faa den til at falde saa gunstig ud som muligt for Garderigskongen og hans Folk. Vi har i al Fald sagnagtige Vidnesbyrd om, at man ved det hedenske Midvinterblot søgte at opnaa andre Velgerninger af Gudernes Gunst end, hvad der var selve Folkets Hovedattraa, »Aar og Fred«.

I sin Skjaldskabslære fortæller Snorre om Stamfaderkongen Halvdan den Gamle, ni sagnberømte Kongeætters fælles Stamfader, at han gjorde

et stort Blot ved Midvintertid, og at Kong Halvdan blotede med det Formaal, at han skulde leve 300 Vintre som Konge. Men han fik de Svar tilbage — ved sin Udfritning af Gudernes Villie —, at han ikke skulde leve mere end en god Menneskealder, men i 300 Vintre skulde der ikke komme nogen Kvinde eller nogen uanseelig Mand i hans Efterslægt. Desværre nævnes der ikke et Ord om Midvinterblot eller Jul i Eddadigtet Hyndluljod, Hovedkilden til vor Viden om den mærkelige gamle olddanske Stamfaderkonge, Halvdan den Gamle. Der nævnes blot, at han har 18 Sønner med Almveig, Stamfædre til hver enkelt af de sagnberømte Slægter, der skulde nedstamme fra Halvdan den Gamle, allerførst de danske Skjoldunger. Skønt Sagnet hos Snorre saaledes er ungt, nærer jeg ikke Tvivl om Sagnets Virkelighedsgrundlag, at mangen en nordisk Konge eller Høvding — eller Stormandsæt — i senhedensk Tid ved Offer til Guderne under den største af Aarets fire Fester, Midvinterfesten, den hedenske Jul, har søgt at opnaa den Gunst af Guderne at faa inden næste Jul den længselsfuldt ventede Arving, allerhelst en Søn, til al den Ære, Rigdom og Magt, som for Tiden var samlet i det stolte unge Herskerpars Hænder. Eller man prøvede maaske, ikke ved sømmelige Ofre til Guderne, men ved *Troldmandens* hemmelige uhyggelige Kunster og hans snilde Anvendelse af den hellige, virkekraftige Tid, der var timedes en, at opnaa sine fremtidige Ønskers Opfyldelse. En saadan Troldmands »Udesidning« i den hellige Julenat kendes fra Orkenøerne i kristen Tid.

Ved Orkenøjarlen Paals Gaard var der bygget en stor Drikkehal i nær Forbindelse med Kirken i Jorfjara. Hirdmændene gik lige fra Aftensang i Kirken til Drikkelag i Hallen. Mens de øvrige derefter gik at sove, dog saaledes at de overværede den natlige Gudstjeneste, *sad* Troldmanden Svend Brystreb efter sin Vane *ude* om Natten. Efter Højmessen næste Dag indfandt Hirdmændene sig igen til Drikkelaget, mellem dem Svend Brystreb. Han gav Ondt af sig, fordi hans Navne og Uven Svend Aasleifssøn, efter hans Mening fik skænket mindre i sit Kar at drikke, og fordi han kun drak Nippedrik. Efter Eftermiddagsgudtjenesten Kl. tre blev der udbragt Skaaler paa højtidsfuld Vis, der blev »mælet for Minde« og drukket af Hornene. Svend Aasleifssøn rakte det store Omgangshorn til sin Navne, at han skulde »mæle for Minde« og drikke deraf. Men Svend Brystreb »mælte for Minde« paa sin egen Troldmands-

vis, idet han mumlede i Skægget: »Svend skal blive Svend til Bane, Svend skal blive Svend til Bane«. Men Øjvind Melbrigdasøn havde forstaaet Troldmandens Mumlen, hvorved han vilde sikre sig Magt til at dræbe sin Uven, og Øjvind fortæller sin Ven Svend Aasleifssøn det med den Bemærkning, at »det maatte Djævelen have mælt ham for, da han sad ude om Natten.« Øjvind rækker Svend en Økse for at dræbe Svend Troldmand med, naar Jarlen gik fra Drikkebordet til Aftensang foran sine Mænd, og det skete. Drabsmanden flygter til Biskop Vilhelm, som takker ham for Drabet paa Svend Troldmand og siger, at det havde været en Rensning af Landet. Svend Aasleifssøn opholdt sig da hos Bispen Resten af Julen.

De Dødes Jul i hedensk og tidlig kristen Tid belyses bedst af Ørebyggernes Saga. Det er den berømte Fortælling om Genfærdene paa *Frodaa* i Vestisland.

Tre Uger før Jul var seks af Gaardens Folk med Husbestyreren Thorer Vidlæg i Spidsen død af en farlig smitsom Sygdom, som først i Høslættens Tid havde ramt en fremmed keltisk Kvinde paa Gaarden, Thorgunna. Yderligere forliste Husbonden Thorod og seks af hans Folk, da de var sejlet ud for at hente Tørfisk paa Gaarden Næs. Skibet og Tørfisken drev op, men Husbonden og hans Mænds Lig blev ikke fundet. Hans Hustru Thurid og hans Søn Kjartan byder deres Naboer til Arveøl, og de tog da deres Juleøl og anvendte det til Arveøl. Det siges ikke udtrykkeligt, at Arveøllet fandt Sted netop i selve Julehelgen, men Thorod og hans druknede Folk indfandt sig til Arveøllet i drivvaade Klæder og satte sig omkring Ilden uden at hilse nogen, mens Folkene i Gaarden og Gæsterne forsvandt. De druknede sad ved Ilden, til Baalet var brændt til Aske, da forsvandt de. Saaledes gik det hver Aften, mens Arveøllet stod. Der blev talt meget derom ved Arveøllet.

Efter Arveøllets Afslutning kom de druknede ind til de optændte Maaltidsilde og gav sig til at vride deres Klæder. Fra Kirkegaarden kom derefter Thorer Vidlæg og hans Flok, og de gav sig til at ryste Muld af sig paa Thorod og hans Folk. Gaardens Husstand forsvandt den Aften fra Ildhus og Baal, og de havde den Nat hverken Lys eller Varme eller nogen anden Gavn af Ilden. Næste Aften prøvede man at tænde Maaltidsild i et andet Hus end Ildhuset, hvor man mente, at de to Dødningefølger næppe vilde komme, men de indfandt sig begge ogsaa her. Den

tredie Aften raadede den unge Søn Kjartan at tænde en stor lang Ild i Ildhuset til de Døde, men en mindre Maaltidsild i et andet Hus til Gaardens levende Husstand. Det gik ogsaa, som han havde ventet, at de to Dødningeflokke samledes om Langilden i Ildhuset, saa Gaardens Husstand i Fred kunde samles om den lille Ild, og nu kunde de levende hele Julen igennem have Fred ved deres lille Ild for Gengangerne i Ildhuset. Efter Julen tog Smitsoten fat igen, men da gik det mest ud over Gaardens Kvinder. Fra Høsten til femte Vintermaaned, Goemaanedens Indtræden, var der død ikke mindre end atten Folk, fem løb bort, og der var foruden Kjartan og hans Moder kun fem Husfolk paa Frodaa ved Begyndelsen af Goemaaneden.

At atten af otteogtyve Husfolk dør i Løbet af et halvt Aar paa Frodaa, er en saa ganske enestaaende og unormal Hændelse, at vi paa Forhaand vanskelig kan bruge den som Vidnesbyrd om normal og bestandig tilbagevendende Skik. Min gamle afdøde Lærer og højtbeundrede Forgænger i Udforskningen af den nordiske Juls Historie, H. F. Feilberg paa Askov, har Uret, naar han opfatter dette gribende Sagn som Vidnesbyrd om Julen som en oprindelig Dødningefest i Vinterens mørkeste og uhyggeligste Tid. Hvis Feilberg havde Ret i sin Opfattelse, skulde man vente, at Sagnet fortalte, hvorledes Husmoderen Thurid og Sønnen Kjartan i Spidsen for deres fornemme Naboer og deres jævne Husstand bød den druknede Husbonde og hans Folk Velkommen ved Arveøllet eller Julegildet i Stedet for, at de sammen med Naboer og Husstand flygter bort og lader de Døde sørge for sig selv omkring Ilden. Man kan omvendt sige, at Nordmænd og Islændinge, som i senhedensk Tid var vante til at fejre Jul i Templet sammen med deres Guder, slet ikke længer var vante til at holde Jul sammen med deres Døde eller forstod sig det mindste derpaa. De nøjedes med at drikke deres kære højlagte Frænders Minde ved Juleblotet, men de skulde ligesom vi meget have sig frabedt, at de troppede op ved Julegildet, gav sig til at vride deres drivvaade Tøj ved de Levendes Ild, eller de gav sig til at ryste Dødningemulden af deres Ligklæder. Oldtidens Nordboere følte, at derved krænkede de Døde de Levendes Ret, og de Levende vidste ikke bedre end at fly og oprette det nedbrudte Skel mellem Levende og Døde ved at tænde sig selv en Maaltidsild i et Hus for sig, mens de Døde indtil videre fik overladt Husets normale Midtpunkt og Opholdssted, Ildstuen.

Vi gaar videre med et andet af de berømte Beviser for Feilbergs Op-

fattelse af Julen som en ældgammel Dødningefest. Det er Fortællingen om den onde Genganger *Glam Faarehyrde* i Gretters Saga. Heller ikke her er der Tale om de Dødes, om man saa maa sige hævdvundne, normale Julebesøg i deres gamle Hjem, men om noget ganske usædvanligt, noget højst unormalt.

Den svenskfødte Faarehyrde Glam paa Thorhallsstad i Forsæledal vil, som den svenske Hedning han er, ikke finde sig i kristen Fastekost Juleaftensdag, og Husmoderen maa føje ham. Glam vender ikke hjem med sine Faar Juleaften ved Solnedgang, og man ledte ikke efter ham, da det var Fog og Næ med bælgmørk Aften. Juledag findes hans Lig ved Randen af en Kløft, sort som Hel og tykt som en Okse. Det var forgæves at prøve paa at føre Liget til Kirke, de maa dysse det, hvor det blev fundet. Glam laa ikke roligt, og mange faldt i Uvid, naar de saa hans Genfærd, men hjemme paa Gaarden Thorhallsstad viste Glam sig først straks efter Jul. Julens kristne Hellighed synes aabenbart at have holdt det onde hedenske Genfærd paa passende Afstand i selve Julens Tid.

En ny Faarehyrde, den stærke Udlænding Thorgaut, fæstes til næste Vinternat. Juleaftensdag bad Husmoderen ham om at være særlig forsigtig, men han slog det hen. Thorgaut kom ikke som vanlig hjem, naar det var halvmørkt. Hans Husbonde vil, at der skal søges efter ham, men Kirkefolket undslog sig for at vove sig ud under Troldehænder ved Nattetid. Juledag blev Thorgauts Lig fundet ved Glams Dysse med knækket Hals og med hvert Ben i sig brudt. Hans Lig blev ført til Kirke, og han gik ikke igen, og ingen Mand fik siden Men af Thorgaut. Men Glam tog til paa ny at vinde i Styrke. Kort efter Midvinter blev en Kvæghyrde fundet dræbt i Kostalden af Glam, med Hovedet i den ene Baas og med Fødderne i den anden og med knækket Ryg. Glam drev sit Uvæsen saa vidt, at alle Folk løb bort fra Thorhallsstad undtagen Husbonden og Hustruen. Det er den stærke Folkehelt Gretters store Bedrift at overvinde og uskadeliggøre det onde Genfærd Glam. Det sker efter Vinternætternes Indtræden, men det knyttes ikke udtrykkelig til Julens eller Midvinterens Tid.

Den ondsindede Genganger Glam er naturligvis endnu mindre end den paa Forhaand velsindede Genganger, den druknede Husbond Thorod paa Frodaa, i Stand til at være Genstand for Dyrkelse og venskabelige Velkomstfølelser.

Et andet folkeligt islandsk Sagn i Gretters Saga har en fra Glamsagnet

afvigende Opfattelse, at det netop er i selve Julens Tid, at Jætter og Troldtøj har den stærkeste Magt.

Paa Sandhaugar forsvandt Husbonden Julenat, mens Hustruen var borte til Julemesse. Gaardens faatallige Folk havde hørt stor Støj ved hans Seng, men ingen turde staa op for at bringe ham Hjælp. Næste Julenat forsvandt en Huskarl fra Gaarden paa samme Maade, man saa kun nogle efterladte Blodpletter paa Yderdøren. Tredie Aars Julenat kæmper Gretter hele Natten med en Troldkvinde, der vil rive ham med sig, og kan kun frigøre sig for hende ved at hugge Armen af hende. Gretter mente selv, at han havde styrtet Troldkvinden i et Svælg i Ødalsaaen. Han lader sig derfor efter Julen hejse ned i Ødalsaaen, og han dræbte her en Jætte, der fandtes i en Hule i Fjældet under Fossen.

Sandhaugar-Sagnets Tro paa, at Troldkvindens Magt til at skade Menneskers Liv og Velfærd i Julen stemmer ganske med den almindelige nordiske Tro paa, at Hekse og Troldmænd og alt deres Anhang har deres største Magt Majnat, der i Danmark og Sverige afløser den hedenske Fest for Sommerens Indtræden, eller ved de kristne Fester, der afløser gamle hedenske Festtider, Skærtorsdag eller St. Hansdag. Det er dog i Virkeligheden kun en logisk Følge af den almindelige nordiske Folketro, at ved Aarets Højdepunkter, de hellige Tider, har ikke blot Tilværelsens opretholdende Kræfter deres største Gavnekraft, men paa tilsvarende Maade har Tilværelsens nedbrydende Kræfter deres største Skadekraft, og det betyder selvfølgelig ikke, at Julen fra først af skulde være blevet til for at fejre de nedbrydende Væsener og deres Skadekraft, hvad enten det saa er onde dødssmittende Genfærd, ødelæggende Jætter eller skadevoldende Hekse. Julen og de andre Aarsfester er selvfølgelig et Led i de gode mægtige Væseners Kamp og Stræben for at værne Menneskeverdenen, »Midgaard«, som de gamle Nordboere talte om, mod Undergang, Ødelæggelse og Skade.

I Hedenskabets Tid havde de nordiske Guder som højthædrede Gæster overværet de hedenske Julegilder ved Midvintertid, men ved Kristendommens pludselige Gennemførelse ved Kong Olav Trygvesøn var de jo lukket ude fra det kære sædvanlige Festsamvær med deres nordiske Dyrkere, og Sagnet paa Karmøen i Vestnorge fortæller nu, hvorledes selve Odin i Forklædning som gammel Mand besøger sin bitreste Fjende, Kong Olav Trygvesøn, ved et Julegilde paa Agvaldsnæs i Vestnorge.

Mens Kong Olav sad ved Juledrikkelaget paa Agvaldsnæs, indfandt der sig en gammel enøjet Mand med Hætte over Hovedet. Han blev ført frem for Kongen, og Kongen udspurgte den gamle Mand om Sagn fra gamle Dage. Den gamle kunde fortælle meget om gamle forhenværende Konger og deres Kæmper, blandt andet om den Konge, som Agvaldsnæs havde faaet Navn efter, Kong Agvald, der dyrkede en Ko som sin Gud. Kong Olav kan slet ikke skilles fra den gamle Mand ved Nattetid, saa betaget er han ved at høre ham fortælle om gamle Dage. Men til sidst mindede Bispen i nogle Ord om, at Kongen burde ophøre at tale med ham. Omsider faldt Kongen i Søvn, men da han vaagnede, var den gamle Mand forsvundet, og Vagten blev forgæves sendt ud at lede efter ham. Overkokken fortalte, at den gamle enøjede Mand havde bebrejdet ham, at han satte en mager Steg paa Kongens Bord, og i Stedet vist ham to meget fede Oksesider, der vilde være passende Steg. Dette Oksekød blev kastet for en Hund, og den døde straks, da den aad det. Oksestegen blev brændt, saa den ikke kunde gøre yderligere Skade. Derefter blev der holdt Gudstjeneste og tre Julemesser. Kongen mente, at den hemmelighedsfulde enøjede Gæst havde været Odin.

Vi har nu fremlagt en lang Række af litterære Vidnesbyrd, der paa den ene og den anden Maade belyser Julen i Norden, ganske særlig i det gamle Norge i senhedensk og tidlig kristen Tid. Vi har dog, som man let vil forstaa, foreløbig kun behandlet den hedenske nordiske Jul og dens Eftervirkninger i tidlig kristen Tid, ikke derimod Arven fra oldromersk Nytaar og især fra oldkristen Fødselsfest, fastlagt i Rom o. Aar 300—350 til den ubesejrede Sols Dag, den 25de December. Desværre er det kun meget lidt, vi med absolut Vished kan hjemle som olddansk Juleskik og Juletro, af hvad vi har fremført i dette lange Kapitel, men vi er overbevist om, at Danmark som Helhed i senhedensk Tid har haft samme Skik og samme Tro som sit norske Broderfolk, saaledes at vi ogsaa i Danmark har drukket Jul til Gudernes Ære, drukket Odins Horn til Sejr og Vælde for vor Konge og Njords Horn og Frøjs Horn »til Aar og Fred«. Vore danske Forfædre har efter al Sandsynlighed aflagt hellige Løfter ved Juletid, enten de som Nordmændene har drukket Bragehornet til Thors Ære, eller de til Frøjs Ære som Reidgoterne har lagt Hænderne paa Sonargaltens Ryg, før den som Offer til Frøj blev slagtet ved Mid-

vinterblotet. Vore danske Forfædre har sikkert ogsaa ligesom Nordmændene drukket Mindehorn til Ære for deres afdøde højlagte Frænder, uden at de iøvrigt ligesom Islænderne paa Frodaa vilde føle sig synderlig henrykte til Mode ved at se samme afdøde Frænder i deres Ligklæder søge sig Sæde ved den varmende Ild eller ved at lade Hornene gaa fra varme levende Munde til kolde Dødningekæber. Der har ogsaa i vort Land i hedensk Tid været leget Jul til Frøjs Ære, og man har ogsaa, om man vil, ædt Jul, for Eftervirkningerne af den gamle, olddanske hedenske Jul har, som vi rundt om i de følgende Afsnit skal se, holdt sig helt ned til vor egen Tid. Svigter Sakse os ved ikke som Snorre at fortælle os noget om olddansk Jul i hedensk Tid, saa fortæller han lejlighedsvis til Gengæld, som vi snart skal se, træffende Ting om vor Middelalderjul, skønt ikke paa langt nær, hvad han kunde have fortalt os, hvis han havde kunnet drømme om, at hans Landsmænd i Eftertidens Danmark kunde have den største Glæde af at blive kendt med saadanne selvfølgelige Ting, der ikke forekom ham Umagen værd at skrive ned. Ja tænk, hvis Sakse havde fortalt os om den ganske almindelige Jul i sin Faders sjællandske Gaard nær Baldersbrønde og Roskilde, og tænk, hvis han havde fortalt om Julen i de ældgamle Mænds og Kvinders Minde, de desværre for alle Tider tabte, ganske ligefremme Minder om vor olddanske senhedenske Jul.

Vi har dog fra fremmede Hjemmelsmænd Skildringer af danske Forhold, der vel ikke ligefrem skildrer den senhedenske danske Jul, men som alligevel kaster saa betydningsfulde Strejflys over dansk Festskik og Højtidstro lige før og kort efter Kristendommens Indførelse, at vi mener det rigtigt at anføre Uddrag af disse Beretninger.

Ældst er en Skildring paa latinske Vers af den frankiske Digter *Ermoldus Nigellus* til Kejser Ludvig den Frommes Forherligelse. Vi anfører siden Uddrag (S. 135 f.) vedrørende den danske Konge Haralds Daab i Ingelheim ved Mainz i Aaret 826, her anfører vi i Hans Olriks Oversættelse Uddrag vedrørende den danske Hedendom, som Kong Harald ved sin opsigtsvækkende Daab brød med. Oplysningerne stammer sandsynligvis fra Biskop *Ebo af Reims*, der nogle faa Aar før Ansgar havde begyndt Missionen i Danmark. Ermold lægger Kong Harald følgende Ord i Munden:

»Idet jeg længe har fulgt de fædrende Love,
har jeg og længe beholdt, hvad der hos Folket var Skik.
Til mine Guder og mine Gudinder jeg altid har ofret,
forebragt Bønner for dem, Løfter jeg gav dem saa fromt,
for at ved deres kraftige Gunst min fædrene Krone,
Folk og Land og min Æt skærmede skulde bestaa,
sikrede huldt mod Hunger og trygge for ødende Vanheld
signede mildelig med smilende Lykke og Held.«

Oversat til Nordisk vil det sige, at Kong Harald roser sig af, at han før sin Overgang til Kristendommen fromt har overholdt de »ældgamle nedarvede Love til »Aar og Fred«, som de norske Bønder krævede, at den kristne Konge Haakon Adelstensfostre skulde overholde.

Som de danske Hovedguder nævner Ermold flere Steder Neptun og Jupiter:

Hedensk de længe bevarede Afgudsdyrkelsens Skændsel,
saa de i Skaberens Sted ærede Afguders Tant;
ikke Gud, men Neptun, og ikke Kristus, vor Frelser,
derimod Jupiter kun, bragte de Gaver og Skænk.

Et andet Sted siger Ludvig den Fromme om Kong Harald:

Bort fra de hæslige Vætter og Jupiter maa han sig vende!
han maa forlade Neptun, Kirken maa være hans Ly.

Ved Jupiter tænker Ermold enten paa Odin som Gudernes Høvding eller paa Thor som Tordenguden; ved Neptun tænker Ermold enten paa Njord, til hvem de bredfyldte Horn i Norge vies til »Aar og Fred«, eller paa Ægir, Havets mægtige Guddom, efter hvem Ejderen, sandsynligvis Grænsen for denne Kong Haralds Magtomraade, har sit Navn, idet Navnet Ejder egentlig betyder »Ægirs Dør«.

En noget yngre Skildring af Købstaden Slesvig, da Kristendommen var begyndt at faa Indpas i Landet, og den første danske Kirke var bygget der af Ansgar, skyldes Araberen Ibrahim fra Tortosa i det nuværende Spanien, der besøgte Byen paa Kejser Otto den Stores Tid:

»Slesvig er en meget stor By ved den yderste Ende af Verdenshavet. Dens Indbyggere er Siriusdyrkere, undtagen en lille Del, som er Kristne

og har en Kirke dér. Tartushi (dvs. Tortosamanden) fortæller, at de holder en Fest, hvortil de alle kommer sammen for at ære Guden og for at spise eller drikke. Den, som slagter et Offerdyr, sætter ved sin Husdør et Trætrug og lægger som Offer deri enten en Okse eller en Vædder, en Buk eller en Galt, for at Folk kan vide, at han bringer dette Offer til sin Guds Ære. Byen er forøvrigt kun fattig og frembyder ikke mange af Jordens Goder. Indbyggerne lever for Størstedelen af Fisk, som de have i stor Mængde.«

Naar Ibrahim kalder Slesvigerne for Siriusdyrkere, maa det bero paa en Misforstaaelse, da vi ikke ellers kender Stjernedyrkelse fra oldnordisk Litteratur eller Folkeoverlevering; Festen maa være holdt paa et Tidspunkt, hvor Sirius igen viser sig paa Morgenhimlen (snarest Midsommerfesten) eller paa et Tidspunkt, hvor denne Himlens største og mest straalende Fiksstjerne staar højest paa Himlen, altsaa maaske ved Midvinterfesten. I alt Fald kan vi se, at Anvendelsen af Offerdyr ligger betydeligt over de fattige Indbyggeres sædvanlige Levevis, idet de til daglig ernærede sig af Fisk. Okse, Vædder, Buk eller Galt nævnes som Festens Slagtedyr, men ikke Gaas, Høns eller Vildt.

En tredie fremmed Forfatter, Biskop *Thietmar af Merseborg* (975—1018) fortæller o. Aar 1012 i Anledning af Henrik den Førstes Krigstog mod Danmark i Aar 934 om Danskernes hvert niende Aar gentagne Rigsofferfest ved Midvintertid:

»Der er et Sted i hine Egne, Hovedstaden i dette Rige, hvor de hvert niende Aar, efter den Tid, hvori vi fejrer Herrens Aabenbaringsfest (6. Jan.), alle kommer sammen og dér ofrer deres Guder 99 Mennesker og lige saa mange Heste, Hunde og Haner tilligemed Høge, idet de troede, at disse Ofre skulde tjene til at udsone begaaede Forbrydelser.«

Vi kender ikke lignende Skildring fra det først 872 samlede Norge eller fra Island, men derimod har vi Adam af Bremens berømte Skildring af en tilsvarende vældig for hele Riget gældende Offerfest i Upsala, det nuværende Gammel Upsala i Sverige. Det hedder hos Adam af Bremen:

»Hvert niende Aar plejer de at holde en Fest i Upsala, fælles for alle Sveriges Landskaber. Af alt levende ofres der ni Handyr, og med deres Blod er det Skik at forsone Guderne. Men Kroppene ophænges i Lunden . . . der hænger ogsaa Hunde og Heste sammen med Mennesker. En kristen Mand har fortalt mig, at han har set 72 Lig i Lunden,

Mennesker og Dyr ophængt i Flæng.« I et Indskud i Adams Tekst fortælles, at der i Upsala holdes Ofringer af denne Art med Gildeslag i ni Dage; hver Dag ofres der eet Menneske og saa mange Dyr, at det i ni Dage bliver 72 levende Væsener, der ofres.

Adams Skildring af det store Rigsoffer i Upsala hvert niende Aar regnes for ganske paalidelig, hidrørende fra ganske samtidige Hjemmelsmænd og Øjenvidner ved Aar 1070. Sandsynligheden taler for, at det samme gælder Thietmars Skildring som Helhed betragtet. Antallet af Offerdyr er derimod sikkert meget stærkt overdrevet. Men vi anser det for sandsynligt, at der er blevet ofret i alt 99 Slagtofre, ni Mennesker og 90 Dyr, snarest ni af ti forskellige Slags af de for Datidens Danske nyttigste Dyr, deriblandt de Dyr, som bliver udtrykkeligt nævnt af Thietmar: Heste, Hunde, Haner og Høge. Desuden snarest Dyr som Tyr, Vædder, Buk, Orne og Gase. Baade i Upsala og Danmark, antagelig Tislund ved Ringsted, er denne mærkelige Niaarsfest, vistnok begge Steder i ni Døgn, blevet holdt om Midvinter, men ikke paa samme Tid som den hjemlige Julefest, der er Niaarsfestens Forudsætning. I Upsala blev den store Offerfest fortsat som Distingsmarked ved Fuldmaane i 4de Vintermaaned omkring Kyndelmisse. I Danmark har man formentlig valgt første Fuldmaane efter Solhverv, i senere Tid fastlagt til en Dag i Januar Maaned efter den kristne Aabenbaringsdag. Den store Rigsfests Mening har vel været at skaffe Trivsel hos Guderne i ni Aar for de Væsener, hvis Repræsentanter blev ofret ved det store Rigsoffer, enten vi saa vælger at tro Thietmars ukendte Hjemmelsmand, at Repræsentanternes Antal har været 99, eller, som vi i Overensstemmelse med Adam af Bremen snarest vil tro, blot *ni*. I alle Tilfælde kan vi slutte os til Thietmar, naar han glæder sig over, at hans Konge, Henrik den Første, Aar 934 hindrede de gamle Danske i at udføre saa afskyelig en Dyrkelse. Men vi glæder os ogsaa over, at vort Folk ikke blev tvangsomvendt af en fremmed Voldshersker, saaledes som vore Naboer Sakserne af Karl den Store, men at det først og fremmest var en hjemlig dansk Konge, Kong Harald Blaatand, eller hellere, som han kaldes af sin Hustru, Harald den Gode, som var den Harald, »der vandt sig det fulde Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«.

Den keltiske Gud Kerunnos med Hjortehornene.
Fra Sølvkedelen fra. Gundestrup i Himmerland.
(Danske Studier, 1918, S. VI).

ROMERSK NYTAAR

Vor danske Nutidsjul har, som vi allerede har betonet det i de to første Hovedafsnit af denne Bog, sin ene Hovedrod i den fællesnordiske hedenske Jul, som fra ældgammel Tid havde udviklet sig i de nordiske Lande omkring Midten af Januar. Vi vilde dog gøre os skyldig i ganske tilsvarende Fejlsyn som Gustav Bilfinger, hvis vi for Alvor vilde hævde, at vor verdslige danske Juls eneste Rod var denne hedenske nordiske Jul med dens Forkærlighed for materielt Velvære i Midvinterens Tid, for Grøde og Trivsel, for »Aar og Fred«.

Vor Nutidsjuls anden Hovedrod er utvivlsomt den oldromerske *Nytaarsfest*, der havde udviklet sig i ældre og yngre Kejsertid i hele det vældige romerske Rige, og som ved Kristendommens afgørende Sejr under Kejser Konstantin den Store o. Aar 325 efter Kristus med den sejrende Kristendoms nye Fødselsfest, den kristne Jul, fulgte Kristendommen paa dens Sejerstogt til de nordiske Lande. Fra den romerske Nytaarsfest stammer blandt andet følgende danske Skikke: Nytaarsgaven, der var Forudsætning for de nu saa elskede Julegaver; endnu

Grundtvig lader i en Julesalme fra 1817 Kristus nedstige fra Himlen med »Nytaarsgaver, Fryd og Fred.« Dernæst Nytaarsløjerne for at fejre det nye Aars Ankomst, de mange Nytaarsvarsler, den danske Konges Nytaarskur m. m.

I de berømte danske Landsbylove, de saakaldte »Vider og Vedtægter«, spiller Nytaarsdag saa godt som ingen Rolle; yderst sjældent bliver saaledes Bylavenes nye Oldermænd udvalgt Nytaarsdag. I Virkeligheden har de gamle danske Bylove bevaret den gammel-nordiske Aarsinddeling, hvor Sommerens Indtræden med Valborgdagen den første Maj saa at sige er Aarets første Dag. I Rom har Aarets Begyndelse heller ikke fra først af ligget den første Januar, men derimod den første Marts. Det bærer endnu den Dag i Dag vore fra Rom laante officielle Maanedsnavne det mest umiskendelige Vidnesbyrd om, idet Maanedsnavnet September betyder den *syvende* Maaned, medens det jo i Virkeligheden er det nuværende Aars *niende* Maaned. Paa ganske samme Maade betyder Oktober den *ottende* Maaned, November den *niende* Maaned og December den *tiende* Maaned, skønt de mindst 2000 Aar har været Aarets *tiende*, *ellevte* og *tolvte* Maaned. Denne Flytning af Aarets Begyndelse fra første Marts til første Januar blev indført i Aaret 153 før Kristi Fødsel, og den blev for alle Tider fastlagt i Julius Cæsars berømte Kalender, den saakaldte julianske Kalender, indført Aar 45 før Kristi Fødsel. I Hovedsagen klarer vi os med den den Dag i Dag, trods den store Mangel, at Februar, der let kunde have faaet 30 Dage, desværre kun har faaet tildelt 28 Dage.

Aarsagen til Flytningen af Aarsskiftet fra første Marts til første Januar var den endelige Fastlæggelse af *Konsulskiftet* til første Januar i Aaret 153 før Kristi Fødsel. Tidligere havde Konsulskifterne hvert enkelt Aar ligget paa skiftende Dag, nu følte man Trang til en fast og bestemt Ordning, og saa gjorde man første Januar, Kalendæ Januarii, som den kaldtes, til Tiltrædelsesdag for de nye Konsuler; de afgaaende Konsuler, de saakaldte Prokonsuler, fik i Republikkens sidste Dage sædvanlig hver en Provins at bestyre med Kommandoen over den derværende Hær. Konsulerne besad efter Kongernes Fordrivelse fra Aar 509 før Kristi Fødsel den romerske Republiks øverste udøvende Myndighed i Fred og Krig, Iværksættere af Senatets, egtl. Gammelmandsraadets, Beslutninger. Aaret blev opkaldt efter disse Konsuler, som *vi* vilde kalde

Præsidenter, og deres Tiltrædelse til Embedet skete første Januar med meget store og iøjnefaldende Festligheder.

Tidlig om Morgenen paa Tiltrædelsesdagen skulde der indhentes Varsler for de to Konsulers Embedsaar. Et særligt gunstigt Varsel var det, hvis der havde vist sig Lyn paa Varseltagerens venstre Side. De tiltrædende Konsuler anlagde Gala, Toga med Purpurbræmmer og hvide Sko, de modtog i Morgengryet i deres Hjem deres Venner, som bragte dem deres Lykønskninger, og fulgt af disse Venner i Procession drog den nye Konsul med en Æresvagt af 12 Liktorer, der bar laurbærklædte Risbundter, de saakaldte Fasces (jfr. Fascist), foran sig til Kapitolet, tiljublet undervejs af festklædte romerske Borgere i hvid Toga. Paa Kapitolet mødtes de to Konsulers Processioner, og de tog nu for første Gang Plads paa deres Æressæde, de to hvide elfenbensindlagte Stole, og der blev foretaget Offer af to hvide Tyre, der aldrig havde været brugt til Arbejdsdyr, til Ære for Jupiter, og der blev lovet Himlens Fader et lignende Offer næste Aar. Der blev ogsaa brændt Virak paa Jupiters Alter foran Kapitolet.

Som Symbol paa Konsulernes velsignelsesrige forestaaende Embedsaar foretog de nu, idet mindste i senere Tid, Frigivelsen af en Slave. Saa blev der holdt et Senatsmøde, i hvilket Konsul Nr. 1 førte Forsædet. De to Konsuler skiftedes hver Maanedsdag til at føre Forsædet som første og anden Konsul, den oprindelige Orden blev ofte bestemt ved Lodtrækning, naar deres Valg fandt Sted. Dette Senatsmøde begyndte ved Middagstid. Her aflagde Senatorerne Ed paa at ville overholde Statens Forfatning enten saaledes, at een udvalgt Senator aflagde Eden paa alles Vegne, eller saaledes, at de enkelte Senatorer aflagde Eden. I Kejsertiden, hvor Konsulvalget stadig blev foretaget, men nu kun var en tom Æresstilling, havde Konsulerne Pligt til i en Tale at bringe den virkelige Magthaver, Kejseren, en Takketale for deres Æreshverv. Efter Senatsmødet begav Konsulerne sig paany, ledsaget af Senatorer og deres Venner, hver til sit Hjem, og her gav Konsulen i ældre Tid Festmaaltid for Senat og Magistrat. I den senere Kejsertid indbød Kejseren de to Konsuler, Statens højeste Embedsmænd og Senatet til sit Kejserslot.

Denne Konsulernes Embedstiltrædelsesdag, der som sagt fra Aar 153 før Kristi Fødsel blev fastlagt til første Januar, øvede en stærk Tiltrækning paa de gamle nedarvede Nytaarsskikke, knyttede til første

Marts. Oprindelig havde man i Rom, ganske ligesom vi den første Maj, opstillet nyudsprungne Grene, de saakaldte »strenæ«, som Lykkevarsel for det nye Arbejdsaar. Og der blev fra Modtagerens Side ydet Takkegaver, fra først af antagelig Gaver af Madvarer, men siden hen Penge. Baade Lykkekvisten og Lykkemønten bar Navnet strenæ. Denne Lykkegren- og Lykkemøntskik blev overført til første Januar, Konsulernes Embedstiltrædelsesdag, og de Gaver, som de velstillede paa den Dag ydede deres fattige Klienter, fik Navnet strenæ, der mere og mere antog Betydningen Gave, en Betydning, der er bevaret i det franske Ord étrennes. Derved blev Nytaarsgaven til som Lykkevarsel for det nye Aar, som man mere og mere regnede med indtraadte, naar de nyudvalgte Konsuler tiltraadte deres Embede.

De gamle Martsofre for Husets Skytsguder, de saakaldte Larer, blev overført til første Januar og knyttet sammen med det fra tidligere Tid paa første Januardagen anvendte Offer til Guden Janus. Man anvendte som Offergaver, sikkert nedarvet fra ældgammel Tid (sml. S. 18), Kager lavet af Mel og Salt, ligesom ogsaa Virak og Vin. Man overførte ligeledes de gamle Nytaarsvarsler fra første Martsdag til første Januar, Varsler om, hvad Aaret skulde bringe ud fra selve Aarets første tilfældige Ugedag. Man troede saaledes, at hvis Konsulernes Tiltrædelsesdag faldt paa en Søndag, saa kunde man vente Krig, høje Embedsmænds Død og store indre Uroligheder; faldt den paa en Mandag, skulde der dø mange Børn, og der skulde blive Dyrtid paa Levnedsmidler; faldt den paa en Tirsdag, skulde man faa rig Høst af Vin og Olie, men ogsaa store Ildebrande og hærgende Farsot. Faldt første Januar paa en Onsdag, ventede man, at mange Kvinder skulde dø netop i deres bedste Aar osv. Kirkefædre, som Johannes Krysostomus og Ambrosius, advarer deres Menigheder imod denne Overtro paa den tilfældige Ugedags særlige lykke- eller ulykkevarslende Betydning.

Tildragelserne paa den nye Nytaarsdag af gunstig eller ugunstig Karakter var varslende for det nye Aar. Det gjaldt om at undgaa alt, hvad der maatte give ugunstige Varsler. Det fortælles om Konsulen Norbanus, der tiltraadte sit Embede i Aar 19 efter Kristi Fødsel, at han var en lidenskabelig Elsker af Trompetmusik. Han lod det nye Aar og sin Embedstiltrædelsesdag fejre med Trompetmusik. Norbanus tog sig imidlertid ikke i Agt for, at Trompetmusik hørte til Jordfæstelsesskikkene, og

Forsamlingen foran Konsulhuset ansaa derfor denne Musik for et meget daarligt Varsel og frygtede et smerteligt Dødsfald i Aarets Løb. Deres onde Anelser gik virkelig i Opfyldelse. Folkets Yndling, den store Hærfører Germanicus døde den 10de Oktober Aar 19, efter Folkets Mening forgivet paa Tilskyndelse af sin misundelige Farbroder Kejser Tiberius.

Man tog Varsel for det nye Aar af det første Møde, man havde paa denne Dag, enten med Mennesker eller med Dyr, især Fugle, hvis Flugt man iagttog. Dannede Romere tog Varsel for det nye Aar ved at slaa op paa et tilfældigt Sted i Homer eller Virgil og lægge Mærke til den Strofe, ens Øjne først faldt paa. I tidlig kristen Tid tog man paa samme Maade Varsel ved at slaa op i Bibelen, i luthersk Tid i Salmebogen (S. 10). Man troede, at hvis man drak ublandet Vin tidligt den første Januar paa fastende Hjerte, saa fik man ikke Podagra i Aarets Løb. Man skulde spise søde Frugter som Dadler, Figner eller ogsaa Honning og Kager, saa vilde Aaret forløbe paa en behagelig Maade.

For at Aarets Arbejde skulde forløbe paa en gunstig Maade, tog man paa symbolsk Vis fat paa sit Arbejde, sit Haandværk eller sin Landbrugssyssel for at sikre sig et gunstigt Varsel, og man tilbragte iøvrigt Dagen i størst mulig Festglæde. Man lagde Vægt paa, at Dagen skulde være en Glædesdag for en selv og alle ens Omgivelser. Man udtalte derfor gode Ord til hinanden, gav hinanden gode Ønsker for Aaret, trykkede hinandens Hænder og sendte hinanden de før omtalte Nytaarsgaver. Man brugte med Forkærlighed smaa Lamper af Ler med Indskrifter som: »Et nyt velsignet, lykkeligt Aar ønskes Dig«, ofte med Tilføjelse af Vennens Navn. Man kunde ogsaa give sig selv saadanne Gaver, saa lød Indskriften: »Et velsignet, lykkeligt nyt Aar for mig her i mit Hus.« Vi ved, at Lyrikeren Tibull havde skænket sin Elskede Neæra en Rulle Digte den første Marts, den tidligere Nytaarsdag, og der er af senere Vidnesbyrd (sml. S. 286) Grund til at slutte, at mangen Forfatter har brugt Nytaarsdag, første Januar til at overrække sin Mæcen eller sin Elskede det nye Værk, de nye Elskovsdigte.

Oprindelig havde man i Rom, længe før Nytaarsfesten blev overført til første Januar, en særlig Fest den tredie Januar, de saakaldte Compitalia, en ældgammel landlig Fest, ved de Altre og Smaahelligdomme, der ved Korsvejene var indviede for de Smaaguddomme, de saakaldte Larer, der beskyttede Vejene og de Vejfarende. Denne Fest blev i Kejsertiden

sluttet sammen med Nytaarsdagshøjtiden til en flerdages Nytaarsfest, saaledes at man den tredie Januar især afholdt Festskuespil og Cirkusforestillinger. I Kejsertiden blev denne Dag særlig viet til Kejserens Dyrkelse og Konsulen ofrede i Triumfatordragt en hvid Tyr til Kejserguden.

Den anden Januar tilbragte man i Stilhed, det var fra først af som Dagen derpaa efter den store Festdag en *sort* Dag (sml. vor Folketro paa Ugens *anden* Dag, Mandag, som en Ulykkesdag efter første Dag, Søndag som Lykkedag). Som Tidsfordriv paa denne arbejdsfrie, men ikke til stor Festlighed egnede Dag anvendte man Terningspil. I Tidens Løb overføres den store Decemberfest *Saturnaliernes* mest paafaldende Ejendommelighed til Nytaarsfesten, nemlig Nedbrydningen af den sædvanlige Standsforskel mellem Herrer og Slaver, der nu paa jævn medmenneskelig Vis tilbragte Dagen i Hjemmet med stilfærdigt Tidkort.

Disse Saturnalier havde Navn efter Saturn, en gammel romersk Agerbrugsgud, Saaningens Gud. Det var en ældgammel Folkefest, der blev holdt efter Vintersaaningens Afslutning, fra først af sikkert blot een Dag, den 17de December, men senere udstrækkende sig over det meste af Tiden til den ubesejrede Sols Fødselsdag den 25de December, Solhvervsdagen. Alle var, saa længe Saturnalierne varede, Ligemænd; Herren beredte Festbord for sine Slaver, ja opvartede dem endog, spiste og morede sig sammen med dem og fandt sig i en ret udstrakt Ytringsfrihed af Slaverne i Saturnaliernes Tid. Denne Fest var i saa høj Grad fristende for de nyomvendte Kristne, at Kirkefaderen Tertullian (o. 160—o. 230) skrev: »Vi har Fester, som Gud elsker, og vore Folk fejrer Saturnalierne.«

Man havde den Tro, at Saturn oprindelig havde været en Konge i Italien, en Freds- og Lykkekonge som vor Oldtidssagnkonge Frode den Fredgode, da herskede der Fred i Riget, og Vaabnene var gemt hen. Landet havde i Kong Saturns Tid oplevet idel Lykke og Velsignelse. Bækkene flød med Vin, og fra Træerne dryppede der Honning. Man søgte hvert Aar, naar Saturnalierne vendte tilbage, at opleve denne tabte Lykketid, omtrent som vi selv søger at gøre Julen til en saadan Lykketid langt ud over det daglige for Hjemmet selv, for Slægt og Venner, for Tyende og de Fattige, nær og fjern.

Som Nytaarsfesten udvidedes fra sin oprindelige ene Dag den første Januar frem i Tiden, saaledes at den, som vi straks skal se, i det hedensksindede Rom ebbede ud den femte Januar, saaledes udvidedes Fe-

sten ogsaa tilbage i Tiden, saa at den tog sin Begyndelse Nytaarsaften. Man øvede baade Nytaarsaften og Nytaarsdag Løjer, der ganske svarede til vore Nytaarsløjer. Folkene ude fra Landet var bange for at komme til Byen, thi de var udsat for Spot, Mishandling, ja endog Ran af de omkringdrivende Drikkebrødre. Ogsaa for rolige Borgere kunde det være ubehageligt at gaa ud Nytaarsdag, og de var ikke heller sikre imod Overlast i deres egne Hjem. Skarer af Taskenspillere og Gøglere belejrede Dørene, navnlig hos de forhadte Toldere, indtil der blev kastet Penge ud til dem, og de saa kunde gaa videre og hjemsøge næste Offer. Drengene løb omkring med smaa Gaver af Æbler, hvori de havde stukket Sølvsøm, og de ventede gerne at faa mere end det dobbelte til Gengæld.

For Kirkefædrene var de hedenske Nytaarsfester i høj Grad usympatiske, saaledes udtaler Augustin (353—430) i en Prædiken imod Nytaarsfesten blandt andet: »Skil jer dog ud fra Hedningerne, gør det modsatte af det, de gør. *De* giver hinanden Gaver, giv I derfor Almisser; *de* synger verdslige Sange, læs I derfor Guds Ord; *de* løber til Skuespil, gaa I derfor i Kirke; *de* beruser sig, I derimod skal faste!«

Omvendt var Nytaarsfesten i Kejsertidens Rom, baade før og efter Kristendommens afgørende Sejr, af de uomvendte Hedninge omtrent lige saa elsket som Julen i Nutiden er det af høj og lav. Vi faar et levende Indtryk af, hvor almindelig yndet og udbredt Nytaarsfesten var, ved at fordybe os i en meget udførlig Skildring af den romerske Nytaarsfest o. Aar 375 af en af det romerske Hedenskabs mest begavede Talsmænd, den lilleasiatiske Visdomslærer *Libanius* (314—393). Paa mange Punkter har denne Nytaarsskildring en saa slaaende Lighed med vor danske Jul, at vi ikke kan undlade at føle os overbevist om, at den romerske Nytaarsfest, i Tidens Løb nær forbundet med den oldkristne Fødselsfest, har øvet ganske betydelig Indflydelse baade paa vor hedenske og kristne danske Jul.

Det hedder hos Libanius: Kalendefesten (dvs. Nytaarsfesten) bliver fejret overalt, saa langt det romerske Riges Grænser strækker sig. Paa dette vide Omraade er alt i Bevægelse, alle glæder sig, alle er i løftet Stemning. Vilde det være muligt at bevinge Tidens Løb, hvert Folk, hver By, hver Familie, hver enkelt vilde i saa Fald fremskynde Festens Ankomst. Overalt bliver Festen holdt: i alle Dale, paa alle Høje, paa alle Bjerge, paa Søer og Floder, paa alle Skibe, der bemandet af Folk

sejler paa Vandet. Ja, hvis ikke Søfarten paa Havet ved Aarstiden havde fundet sin Afbrydelse, saa vilde det Skuespil frembyde sig, at Skibsmandskab og Købmænd midt under Farten ude paa det aabne Hav hengav sig til Festglæden.

Overalt ser man Drikkelag og rigtbesatte Borde; ødsel Overdaad viser sig i den riges Hus, men ogsaa i den fattiges Hus bliver der disket noget bedre op end sædvanlig. Trangen til at ofre noget derpaa griber enhver. Hvem der hele Aaret har haft sin Glæde i at lægge Styver paa Styver, bliver nu paa een Gang ødsel. Hvem der hidtil var vant til at tage til Takke med mager Kost, han gør sig nu til Gode, saa vidt hans Midler tillader ham det. Og det smukkeste er, han angrer det slet ikke bagefter, han tror kun at have opfyldt en Pligt. Festen vil have det saaledes, at man spiser og drikker dygtigt, og hvem der gør det efter Ævne, han har kun opfyldt Nytaarsfestens Fordringer.

Men man er ikke blot gavmild overfor sig selv, men ogsaa mod sine Medmennesker. En Strøm af Gaver udbreder sig til alle Sider, fra Land til By, fra By til Land, fra Landsby til Landsby. Man giver det bedste, der vokser op i Stald og Hønsegaard, det lækreste Jagtbytte. Hele Skarer af belæssede Mennesker og Lastdyr bedækker Landeveje og Fodstier. Endnu kostbarere er de Gaver, som i Købstaden bliver baaret i stor Mængde gennem Gader og Stræder. Med samme Lyst giver man Gaver og modtager man Foræringer. Og den, som ikke selv faar nogen Gaver, glæder sig i det mindste ved at give, og gør det i Overensstemmelse med sine Ævner. Som de tusind Blomster, der overalt spirer frem, er Vaarens Pryd, saaledes er de tusind Gaver, der strømmer til alle Sider, Nytaarsfestens Smykke. Man tør med Rette sige: det er Aarets skønneste Tid, og hvis hele det øvrige Aar svarede til disse første Dage, saa havde Mennesker ingen Anledning til at tale med Længsel om de Saliges Øer. Smuk er ogsaa den Tid, hvor man hilser den første Svales Ankomst, men den er forbundet med Møje og Arbejde. Nytaarsfesten derimod bandlyser alt, som har med Møje at gøre og tillader Mennesket at hengive sig til uformindsket Nydelse. For de unge Mennesker tager den to Angster fra Sjælen, Angsten for Læreren og Angsten for den strenge Opdrager.

Ogsaa Slaven lader Festtiden, saa vidt det er muligt, aande Frihedens Luft. Har han gjort sig skyldig i noget, der ellers vilde paadrage ham Straf, saa har han nu ingen Prygl at befrygte. Unddrager han sig Arbejdet

for at sætte sig til Terningbægeret, Nytaarsfesten skaffer ham Tilgivelse. Processer, Klager, Straffe opnaar under Festtiden en Opsættelse, Dørene til Fængslerne bliver lukket, og ligesaa Anklagemyndighedernes Munde. Selv i Fængslernes Nat falder der en Straale af Festglæde. Jeg har engang spurgt en Slutter, om Nytaarsfesten ogsaa gjorde sin Indflydelse gældende bag Fængslets Mure. Han svarede Ja til mit Spørgsmaal, idet han sagde, at ogsaa dér kunde man spore Nytaarsfestens Magt, den opklarede ogsaa her i faa Dage de Ulykkeliges bedrøvede Ansigter og vilde være i Stand til at trylle et Smil frem selv paa *deres* Læber.

Den Fader, som begræder sin tidlig afdøde Søns Bortgang, og som i vild Smerte skyder enhver Næring fra sig, udsoner Nytaarsfesten igen med Livet, han tager for første Gang Spise til sig, unddrager sig sin Nedstemthed, aflægger sine Sørgeklæder og gaar igen i Bad. Festens Fortryllelse har udvirket, hvad end ikke de stærkeste Trøstegrunde har formaaet over ham. Nytaarsfesten stifter almindelig Forsoning mellem Borger og Borger, mellem Gæsteven og Gæsteven, mellem Dreng og Dreng, mellem Kvinde og Kvinde. Er der udbrudt en Tvist mellem Slægtninge, genopretter Nytaarsfesten den gamle Kærlighed, Mæglerne lader alle Forsoningsgrunde, som de hidtil har peget paa, falde, og de indskrænker sig til det ene Trylleord: det er Nytaar i Dag.

Det er ogsaa en stor Egenskab ved Festen, den lærer Menneskene ikke at klæbe altfor meget ved deres Penge, men at skille sig fra dem for at lade dem gaa over i fremmede Hænder. Kejseren selv følger denne Lære: meget tidligt Nytaarsmorgen, naar Hanerne galer, staar han op, gaar ind i sit Skatkammer og udvælger sine Gaver, som han forlener en ganske særlig Værdi, at han fordeler dem med egen Haand i Stedet for hertil at betjene sig af sine Slaver.

Ganske særlig kær er Nytaarsfesten for Lærerne, saa kær som Høsttiden er for Sædemanden: nu tør de plukke de gyldne Frugter, nu kan de med Tilfredshed se tilbage paa Aarets sure Møje og sige sig selv, at de aldeles ikke har arbejdet forgæves. Nu er den Tid kommet, hvor de faar Løn for al Møje, idet de taknemmelige Lærlinge nedlægger deres Gaver ved Foden af deres Lærestole. Lige stor er Glæden hos Givere og Modtagere, de sidste høster Lønnen for deres Møje, de første er derimod besjælet af den glade Bevidsthed, at de har vist sig taknemmelige og erkendtlige. En ganske særlig Pryd for Nytaarsdagen er det,

at Konsulerne i Rom paa denne Dag tiltræder deres Embede, de gamle Konsuler tager Afsked, og de nye viser sig nu for første Gang i deres festlige Embedsdragt, ledsaget af et talrigt Følge samt af hele den jublende Mængde. Men Gudernes Altre modtager nu ikke længere den tilkommende Ære, thi Loven er skredet ind derimod (dvs. den sejrende Kristendoms Lovgivning). Før dette Forbud blev udstedt, saa man ved Nytaarsfesten alle Vegne Gudernes Altre dryppe af Offerdyrenes Blod, Offerflammerne lue op, og Fedtdampen stige op imod Himlen, og saaledes havde ogsaa Guderne paa Nytaarsdagen deres festlige Maaltid.

Hermed slutter Libanius' første Beretning, der findes en anden vistnok yngre Beretning om Nytaarsfesten af ganske tilsvarende Udførlighed. Vi anfører af denne sideløbende Beretning kun, hvad der udfylder den ældre Beretning paa den ene eller anden Maade.

Libanius taler først om Længslen efter Nytaarsfesten. Folk glæder sig til Nytaarsfesten, som Søfarere glæder sig til endelig igen at sætte Foden paa det faste Land. Naar Festen saa indfinder sig, føler enhver Trang i sig til at give Penge ud ... den ene lader sin Klædning vaske ren, den anden udlaaner en ren Højtidsklædning. Paa Dagen, der gaar forud for Nytaarsfesten, bliver allehaande Gaver baaret igennem Gaderne ... det er dels Gaver fra fornemme til fornemme, der gensidig vil vise hinanden en Opmærksomhed, dels Gaver fra lavere til højerestaaende, dels fra højere til ringere, idet de første beviser de andre deres Ærefrygt, de andre vil lade de ringere nyde godt af deres Overflod.

Naar Nytaarsaften kommer, gives der kun faa, der lægger sig til at sove. De fleste driver rundt i Gaderne under Sang, Spring og alle Haande Drillerier. De trænger ind i Værkstederne, spotter deres Indehavere, banker paa deres Døre og hindrer dem i at sove. Og naar disse Folk bliver uvillige over deres Spotterier, saa opvækker det ny Latter. Den strengeste Sædelærer kan ikke faa sig til at dadle dem, den mest alvorlige Tilskuer kan ikke bare sig for Latter.

Næppe gryr Morgenen, næppe hører man Hanerne gale, saa begynder nogle at smykke Dørene til deres Hus med Laurbærgrene og andet Løvværk. Andre ledsager, hyllet i Purpurdragter, under glade Tilraab Mænd, der er i Besiddelse af Væddeløbsheste, ind i Gudernes Templer, hvor talrige Fakler oplyser Morgendæmringens Dunkelhed. Efterfølgende Tjenere fordeler smaa Pengemønter mellem Folkemængden. Der opstaar

en Puffen og Slagsmaal om Byttet. Den føler sig lykkelig, der i Trængselen kan faa fat i en Mønt, men heller ikke de, der bliver traadt under Fødder af Mængden, taber deres gode Lune. Naar nu Væddeløbshestenes Ejere har bragt et Offer og bedt Guderne om Sejr, begiver de sig til de øverste Embedsmænd, mellem hvis Tjenere de ligeledes fordeler Guldstykker. Det øverste Raad er til Stede, ser, hvad der foregaar, og følger deres Exempel, thi ogsaa Medlemmerne af Raadet giver Tjenerne lignende Gaver. Den øverste Embedsmand modtager Besøgeren med et Kys, hvorved han modtager Guldstykker som Gave og selv deler dem ud. Ogsaa andetsteds flyder Guldet i Strømme, idet nogle følger den højeste Embedsmands Eksempel, andre benytter Dagen til at fri sig for en Gæld, der har tynget paa dem hele Aaret ...

Naar nu Dagen helt bryder frem, ser de, som har svælget Natten igennem, sig nødsaget til at gaa i Seng for at sove deres Rus ud, for mange holder det for en nødvendig Fordring af Nytaarsfesten at drikke sig en stor Rus. Men de, som har holdt sig ædru, beskæftiger sig med Afsendelsen af deres Gaver. Mange af dem, som har modtaget Gaver, fordeler dem i Søjlehallerne og paa Gaderne mellem Mængden: den ene giver den største Del bort, den anden intet, den tredie ofrer alt, hvad han har faaet, og han gør derved Giverne en kun saa meget større Glæde.

Den anden Januar bliver der ikke mere sendt Gaver ud, det er Skik, at man denne Dag bliver hjemme. Alle sidder bag Terningerne, Herrer og Slaver, alle i et og samme Selskab. Gør en Tjener sig skyldig i et og andet, i disse Dage behøver han ikke at frygte Straf. Drikker han sig en Rus, ogsaa denne Fejl dækker Nytaarsfesten med Overbærenhedens Kaabe. Almindelig Lighed er Dagens Løsen, Pisk og Stok er bandlyst. Alt aander Fred, Frihed og Glæde. Ogsaa den fattigste Tigger kan spise sig mæt paa de dyreste Lækkerier. De kosteligste Retter er til Stede i rigelig Mængde. Man behøver kun at række Hænderne ud. Det er, som om Jorden af sig selv frembød sine Gaver.

Den tredie Januar kommer Væddeløbene. Hestene bliver spændt for Væddeløbsvognene, og der udspinder sig en vældig Kappestrid om Sejren. En stor Menneskemængde forsamler sig i Cirkus. Naar Væddeløbet er forbi, gaar alle til Bad. Saa bliver der opstillet Borde, ved hvilke Mængden fornøjer sig med Terningspil med saadan Iver, at mange fortsætter Spillet den hele Nat igennem uden at besvære sig over den gennemvaa-

gede Nat. Den fjerde Januar daler Festglæden ned fra sit Højdepunkt, men heller ikke den femte Januar er den endnu helt og holdent til Ende. I mere og mere dæmpet Tone klinger Festglæden efterhaanden ud, idet Festens Glæder antager en mindre støjende Karakter. Tøvende og ugerne vender Menneskene sig igen til deres Arbejde som en Hest, der efter længere Afbrydelse igen skal have Seletøjet spændt paa sig. Og idet de gaar til deres daglige Virksomhed, tænker de igen med Fryd og Længsel paa den næste Nytaarsfest.«

Vi skal i næste Afsnit se, at Kristi Fødselsdag først ved Aar 350 i Rom blev fastlagt til den 25de December. Skønt det i Følge Lukas 2, 21 var ganske logisk at lægge en Fest paa *ottende* Dag efter Kristi Fødselsdag, altsaa Nytaarsdag, til Minde om Kristi Omskærelse og Navngivning, saa varede det dog næsten 400 Aar, før den romerske Kirke drog denne Konsekvens, idet den paa Karl den Stores Tid (S. 128) gjorde Nytaarsdag til officiel kirkelig og folkelig Helligdag. Indtil da havde man fra kirkelig Side forgæves søgt at fortrænge Nytaarsfesten, saaledes som man havde fortrængt saa mange andre hedenske Fester, ved at gøre Juledag til det nye Aars første Dag. Det havde til Følge, at mange hedenske Skikke og Trosforestillinger fra Nytaarsaften og Nytaarsdag blev overført til Juleaften og Juledag, og at Julen derfor, folkelig set, mere og mere gennemtrængtes af Forestillinger knyttet til den hedenske Nytaarsfest, ogsaa en Fødselsfest, ikke for den nye Sol, men for det nye Aar. Saaledes blev ogsaa de i sig selv for troende Kristne saa sympatiske Forestillinger om den tilgrundliggende Lighed mellem alle Mennesker fra de romerske Saturnalier og Nytaarsfester overført til den kristne Julefest, af hvis Stemning og Tiltrækning de udgør en ikke uvæsentlig Del, helt op til Nutiden, over 1500 Aar efter Libanius.

Det bliver da ikke et purt og rent kristent Juleevangelium, der kan vinde Indpas i Norden, først og fremmest i det sydligste af de tre nordlige Lande, det bliver en kristen Fødselsfest med et stærkt Islæt af romersk Nytaarstro og Skik og romerske sociale Idealer (vi kan gerne kalde dem med et langt senere Slagord: Frihed, Lighed og Broderskab mellem Herre og Træl), som skulde erobre og gennemsyre de nordiske Lande med deres fra ældgammel Tid nedarvede Midvinterfest med Ofre til Guderne om Sejr og Vælde for deres Høvding om »Aar og Fred« for selve Folket, men uden ophævet Standsforskel i Midvinterens Tid (sml. S. 56),

hvor der jo fortælles om, at Trællene i Jæmtland faar deres gode Juleforplejning af Mad og Øl, men ikke deltager i Storbøndernes Julegilder.

Paa sin Vej nordpaa havde den romerske Nytaarsskik opsuget i sig *keltisk Maskeradeskik* for at give et ganske nymodens Ord for den Udvikling, der fandt Sted. Kelterne havde som Arv fra deres hedenske Religion, med deres Hovedgud Kernunnos opfattet som Hjortegud, bevaret en stærk Tilbøjelighed til at udklæde sig i Hjorteham med Hjortehorn paa Hovedet. At udklæde sig som Hjort er en enestaaende Betegnelse hos Kirkefædrene for de forhadte Nytaarsoptog, især naar det gælder religiøse Forhold i det romaniserede Gallien, Kelternes gamle Hjemland.

Det var dog ikke Hjorten alene, men mange andre Forklædninger, det oldfranske Folk havde Forkærlighed for. En levende Skildring af disse forskelligartede Forklædninger gives i en Prædiken imod det franske Nytaars Uskikke, sandsynligvis stammende fra det 6te eller 7de Aarhundrede: »I disse Dage klæder Hedningene med Overgreb overfor Naturens Orden sig ud i uanstændige Vanskabninger. Disse elendige Mennesker og, hvad der er endnu værre, endog vore Trosfæller antager falske Skikkelser og uhyggelige Masker, hvorover man maa blues, men endnu mere bedrøves. Thi hvilket Fornuftvæsen skulde tro, at Mennesker, der er ved deres sunde Sans, vilde, ved at spille Hjort, paatage sig Dyrenes Væsen. Andre klæder sig i Huderne af deres Kvæg, andre tager Dyrehoveder paa, idet de glæder og fornøjer sig over, at de omskabte sig saaledes i vilde Dyrs Skikkelse, at de ikke synes at være Mennesker.« Der omtales ogsaa Forklædninger af Mænd i Kvindeklæder, der ligeledes vækker den kristne Prædikants Forargelse: »Hvor er det ogsaa skændigt, at Mandkøn tager Kvindeklæder paa og i den skændigste Forklædning med Pigedragter gør selve den mandige Kraft kvindagtig, de, som ikke rødmer over at stikke deres kraftige Krigerarme i Kvindeklæder, de bærer skæggede Ansigter til Skue, og dog vil de gælde for Kvinder.«

Tilbøjeligheden til Udklædning ved Nytaarstid i Dyre- eller Kvindeskikkelse var fra Kelterne blevet overført til de nærboende Germaner hinsides Rhinen. Hos dem kom Kvindeforklædningen ikke til at spille samme Rolle som hos Kelterne, og de synes af Dyreforklædningerne at have foretrukket *Hesten* fremfor Kelternes Yndlingsudklædning Hjorten. I Danmark tordner Reformatoren Peder Palladius i 1543 imod Hesteudklædningen Hvegehors (S. 280), som han kalder det, overført fra

den tyske Udklædningsskikkelse »Skimmelrytteren«. Den i Norden mest yndede Dyreforklædning var *Bukken,* den velkendte Julebuk, som Palladius nævner i Forbindelse med Hvidebjørn og Hvegehors som strengt forbudte danske Julelege »aflagte under Kongens Sværd«.

Valget af *Buk* som det nordiske Folkeomraades Yndlingsudklædning turde ikke være sket helt uden Indflydelse fra den oldhedenske Myteforestilling om, at Thor blev trukket af Bukke, naar han kørte ud til Kamp imod Jætterne. Og paa samme Maade er Hesteforklædningen i Tyskland og Danmark næppe uden Forbindelse med den ridende Odin, den i Vinterstormen frembrusende Guddom, der i den nordiske Mytefantasi rider paa en ottebenet Hest ved Navn Sleipner. Det er dog næsten ikke muligt at føre et virkeligt bindende Bevis for disse Gisninger, da vi i sørgelig Grad mangler Kildestof fra Oldtid og Middelalder vedrørende de folkelige Skikke i Danmark, Sverige og Norge, vi kender saa vel fra senere Overlevering.

Vi har derimod andre utvivlsomme Vidnesbyrd om Indflydelse fra romerske Nytaarsskikke i senhedensk og tidlig kristen Tid her i Norden. I den danske Vederlagslov, givet af Knud den Store, bliver ikke den kirkelige Nytaarsdag Juledag, men den romerske Nytaarsdag bestemt som det rette Tidspunkt til at sige sin Tjeneste op eller modtage Opsigelse fra sin Herre. (S. 155). Som sædvanlig er det særlig fra den norsk-islandske Litteratur, at vi har de fleste Vidnesbyrd, ikke blot om den gamle Midvinter, men ogsaa om det nyindførte Nytaars Skikke.

I tidlig kristen Tid indføres i Norge den sydlandske Skik, at Kongen giver sine ypperste Hirdmænd og Skjalde Sold eller Julegaver, fortrinsvis den ottende Dag i Julen, altsaa den romerske Nytaarsdag. Det synes at være Erik Jarl, Olav Trygvesøns Fjende fra Svolderslaget Aar 1000, som havde indført denne Skik, den er i al Fald i Sagaoverleveringen særlig knyttet til ham og hans Eftermand og Overvinder Kong Olav den Hellige, Konge i Norge o. 1015 til 1030.

Den ottende Dag i Julen gav Erik Jarl sine Mænd Sold, som det er Høvdingers Skik i andre Lande. Han gav Skjalden Bjørn Hitdølekappe en Guldring, der vejede en halv Mark, og ogsaa Skjalden Thord Kolbeinssøn gav han et Sværd, et godt Klenodie, i Digterløn. Det fortælles ogsaa, at han sendte Sendemænd med Julegaver til sin Navne Erik Jarl i Vestergøtland. Om Olav den Hellige fortælles der, at han havde stort

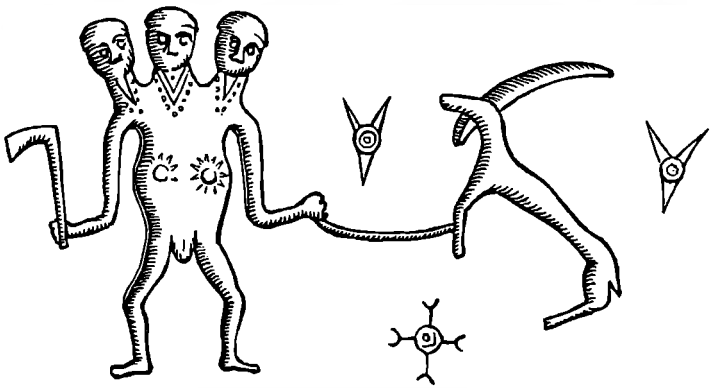

Thor med sin Buk paa det korte Guldhorn.
(Efter Fotografi i Nationalmuseet).

Julegæstebud, og der var kommet mange Stormænd til ham. Den syvende Dag i Julen fulgte Sighvat Skjald (S. 56) Kongen til det Hus, hvor han gemte sine Kostbarheder, Kongen vilde udvælge Vennegaver til næste Dag. Sighvat Skjald selv fik et guldprydet Sværd med guldindlagt Hjalte, men maatte taale ikke ringe Avind for denne Kongens Gave. Ved anden Lejlighed modtog Skjalden Bjørn Ulfalde et guldindlagt Sværd og Gaarden Vettaland i Bohuslen i Julegave. Saaledes fortæller Sagaen. Et bevaret lille Kvadbrudstykke nævner nok Kongsgaven: »Kongen gav mig den brune Brand og Vettaland«, men det omtales ikke, at dette just skulde være en *Julegave*.

Paa lignende Maade gaar det ogsaa med Sagaens berømte Fortælling om de pragtfulde Julegaver, som Skjalden Egil Skallagrimssøn skulde have faaet af sin hovedrige, trofaste Ven Arinbjørn. Arinbjørn gav Egil til Julegave Klæder med langt Slæb, lavet af Silke, sømmede med Guld og besat med Guldknapper. Endvidere gav Arinbjørn sin Ven en Klædning af engelsk Klæde, spillende i mange Farver, nyskaaren til Julen. En af Egils bevarede Skjaldestrofer lovpriser Arinbjørns Gavmildhed, men fremhæver ikke udtrykkeligt, at det var en Julegave, Egil modtog: »Af egen fri Villie har Vennen givet mig Silkeklæder med Guldknapper. Jeg faar aldrig bedre Ven.«

Om Harald Graafeld fortælles ogsaa, at han skal have givet sin rige

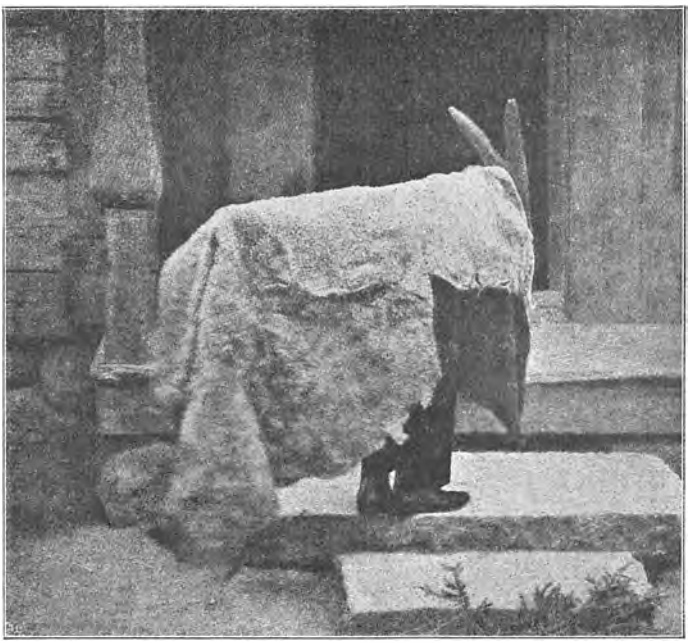

Julebuk fra Sko i Uppland.
(Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden, 5te Udg., VII, S. 45).

islandske Ven, Høvdingen Olav Paa paa Hjardarholt (sml. S. 137), Klæder skaaren af Skarlagen til Julen. Olav Paa havde tidligere givet Kong Harald og hans Moder Dronning Gunhild mange Kostbarheder, som han havde erhvervet i det vestlige Irland.

Ligesom i den romerske Kejsertid hører vi ogsaa Tale om, at Undersaatterne giver deres Herskere Gaver i Julen. Saaledes skænker Kong Olavs Landeværnsmand i Viken Ulv den Røde sin Konge Guldringen Hnitud, sammensat af syv Stykker, hver med sin Farve. Denne Ring skulde efter Sagnet fra først af være ejet af Sagnkongen Halv. Sagnet fortalte ogsaa, at Kong Olav den ottende Dag i Julen havde faaet to Drikkehorn af Navnet Grim, langt bedre end hans egne Drikkehorn Hyrningerne, som Gave af den mytiske Konge Gudmund af Glæsesvolde. Kong Olav lader dem fylde med godt Øl og lader sin Bisp Sigurd signe dem. Da vover Kong Gudmunds Budbringere ikke at drikke af det paa

kristent Vis signede Øl, de spilder med Villie Drikken paa Gulvet og forsvinder, mens Lyset bliver slukket. Da Lysene igen bliver tændt, ligger tre af Kong Olavs Hirdmænd døde paa Gulvet, dræbte af Kong Gudmunds Folk, men de to Horn ligger paa Gulvet ved Siden af.

Man kunde ved Kongsgaarden Alreksstad nær Bergen se det Skaar i Fjældet Grimaskaar, hvorigennem de to Budbringere af Navnet Grim var faret ned til Kongsgaarden, men dette Skaar var utilgængeligt for de allerfleste Kongsmænd. Kong Olav havde Hornene Grim med sig, da han forlod Norge paa Ormen den Lange. Men da Kong Olav forsvandt fra sit Skib under Slaget ved Svold, forsvandt ogsaa Hornene Grim, og ingen har set dem siden.

Da Kong Olav den Hellige var blevet dræbt i Slaget ved Stiklestad, krævede den danske Underkonge Svend Alfifasøn paa sin Fader, Knud den Stores Vegne »Julegaver« af sine overvundne norske Undersaatter. Til Jul skulde hver Bonde give Kongen et Maal Malt af hver Arne, Laaret af en treaars Okse og en Spand Smør, hver Bondekvinde et Bundt Lin uden Blaar saa stort, at man kunde spænde derom med den største og længste Finger, dvs. med Tommel- og Langfinger.

Disse »Julegaver« blev opretholdt af de efterfølgende norske Konger som en velkommen Skatteindtægt til at imødegaa Julens store Pengekrav, og de blev først afskaffet 1093 af Kongsæmnet Haakon Thoresfostre for at vinde Folkeyndest hos Trønderne og Oplændingene paa sin Modstander, Fætteren Magnus Barfods Bekostning. I Gulatingsloven (S. 45) fastslaas, at den Slags »Julegaver« aldrig i Fremtiden skal »være oppe«.

Om Norges store Middelalderkonge, Haakon den Gamle, Konge i Norge 1217—63, fortælles der i hans Saga, at han i sin Regerings 23de Aar, altsaa i Julen 1240, lod træffe Forberedelser til en langt prægtigere Julefest i Bergen, end det ellers var hans Vane. Han havde sendt Bud til Viken for at hente de ham tilkommende Forpagtningsafgifter og Landgilde for dermed at kunne betale sine Hirdmænd deres tilkommende Gaver. Men Pengene fra Viken kom for sent, og Kongen saa sig tvunget til paa Julens ottende Dag at hugge sine Sølvkar og sine øvrige kostbare Sølvting itu for at kunne udrede sine Folk den dem tilkommende Julegave.

For vort eget Lands Vedkommende har vi udover den vigtige Oplysning fra Vederlagsloven, at den ottende Dag i Julen var Hirdmændenes

rette Opsigelsesdag, og den indirekte Oplysning, at den af Nordmændene saa forhadte »Julegave-Skat« skulde stamme fra den danske Erobrerkonge Knud den Store, ingen direkte Oplysninger os bekendt om verdslig Nytaarsskik før i Reformationstiden. Her hører vi o. 1550 Tale om »Nytaarsgaver« skænket af danske Mænd til deres Venner og Forbindelser (S. 286), men vi har fra yngre Middelalder en dansk Oversættelse af den tyske Mystiker Heinrich Suso (1300—1366), hvor der fortælles om tysk Nytaarsgaveskik o. 1350: »Efter somme Landskabers gamle Sæd plejer de som have Venskab tilsammen at give hverandre Nytaarsgave paa denne Dag og ønske godt Aar«. Vi skal siden se, hvorledes denne fra Tyskland overførte Nytaarsskik trængte ind i Danmark, og særlig i det 18de Aarhundrede spillede en meget stor Rolle for Omformningen af dansk Juleskik og Juletro.

To Vismænd bringer Jesusbarnet Gaver.
Fra Madonnakrypten i Petrus' og Marcellinus' Katakombe.
(J. Wilpert: Ein Cyclus christologischer Gemälde, 1891, Tavle V).

OLDKIRKENS JUL

Hvorledes festligholdt de allerførste Kristne Kristi Fødselsfest, den kristne Jul, midt under de voldsomme Kristenforfølgelser i de tre første kristne Aarhundreder og i de mellemliggende mere rolige Tider, hvor den kristne Kirke blev til? Svaret er let nok at give: de første Guldkristne holdt overhovedet ikke Jul, de holdt kun Paaske og Pinse. De syslede trofast med Minderne om Kristi Død paa Korset, Dagen før Jødernes Paaske, Fuldmaanedagen i den jødiske Foraarsmaaned Nisan, og Herrens Opstandelse paa Ugens første Dag, som for dem blev Ugens store kristne Helligdag, Søndag, i Stedet for den nedarvede jødiske Sabbat paa Ugens sidste Dag, Lørdag. Syv Uger efter Paaskesøndag fejrede de den kristne Pinse til Minde om den hellige Aands Udgydelse over Apostlene og Indstiftelsen af den første kristne Menighed, ti Dage efter Kristi Himmelfart. Derimod fejrede de ikke som den senere Kristenhed i snart 1650 Aar Kristi Fødselsdag.

Det andet og det tredie Aarhundredes ledende Kirkefædre afviste ganske Tanken om, at kristne Mennesker skulde give sig til at festligholde Frelserens legemlige Fødselsdag, det var for dem ikke sand Kristendom, det var det rene, skære Hedenskab. Samtidens Hedninge i det tredie Aarhundrede fejrede Kejserens Fødselsdag med store larmende Fester, de mindedes afdøde Stormænds Fødselsdage, og de holdt deres egne og deres Børns Fødselsdage. De var ogsaa stærkt inde paa at tillægge deres Guddomme en bestemt Fødselsdag og fejre denne Højtidsdag, naar den paa ny indtraf i Aarets Gang som en stor Glædesfest. Romerne henlagde saaledes den i Tiden 250—350 stærkt dyrkede Solguds Fødselsdag til Vintersolhvervsdagen i den gældende julianske Kalender, den 25de December, som fik Navnet den ubesejrede Sols Dag. Grækerne henlagde paa lignende Maade Vinguden Dionysos' Fødsel til 6te Januar, næppe uden Forbindelse med, at Ægypterne havde opfattet den samme Dag, den 11te Dag i den ægyptiske Maaned Tybi som den ægyptiske Hovedgud Osiris' Fødselsdag.

Endnu Aar 296 kan den nyomvendte Visdomslærer *Arnobius* fra Sicca i Numidien i et Angrebsskrift mod Hedningerne haane disse for deres Fødselsdagsfester for deres Guder, uden Fare for, at det stærkt angrebne Hedenskabs Talsmænd skulde slaa ham paa Munden med de Ord: »I holder jo selv Fødselsdagsfest for jer egen kristne Guddom Jesus Kristus.« Arnobius siger nemlig spottende: »Ja, det er nok Tellus' Fødselsdag i Dag. Jo, ganske rigtigt, Guderne bliver jo født af Moders Liv, og man holder som Frydedage de Dage, hvor det er anmærket i Kalenderen, at de skulde have gjort deres første Aandedrag.«

Et godt halvthundrede Aar før hævdede *Origines* (182—254) fra Alexandria, den kristne Tros første store grundlæggende Dogmatiker, at de Kristne fejrede deres hellige Blodvidners og Martyrers Dødsdag, hvor de var indgaaet til den evige Salighed, som deres sande Fødselsdag. Ud fra denne oldkristne Tankegang skulde altsaa Langfredag og ikke Første Juledag være Kristi sande Fødselsdag.

En saadan »Fødselsdag« i oldkirkelig Forstand fejrer vi endnu den Dag i Dag Anden Juledag den 26de December, Stefansdagen, den kristne Kirkes allerførste Blodvidne efter Frelseren selv, den hellige Stefanus, der blev stenet ihjel, mens han raabte med høj Røst: »Herre Jesus, modtag min Aand!« Og mens Stenene regnede ned over ham, sank han paa Knæ

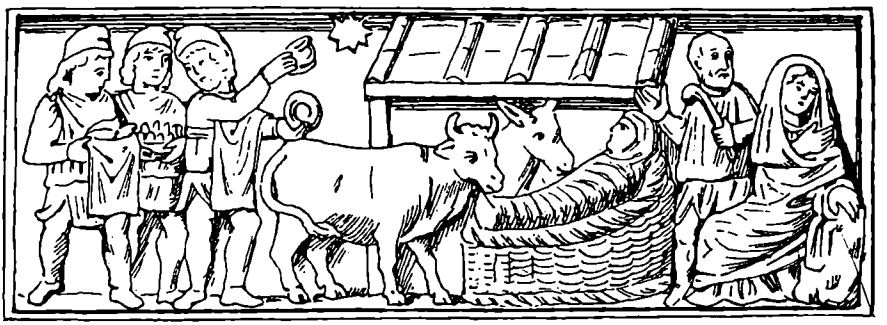

De tre Vismænd finder Jesusbarnet i Betlehems Stald.
Efter romersk Sarkofag omkring Aar 300.
(Max Schmid: Die Darstellung der Geburt Christi, 1890, S. 9).

og raabte med høj Røst: »Herre, tilregn dem ikke denne Synd!« Og som han sagde dette, opgav han Aanden.

Den katolske Kirkes Messebog hævder med stor Iver den indre Sammenhæng mellem Kristi Fødselsfest og den helllige Stefanus' Martyrdød: »Igaar fejrede vi vor evige Konges Fødsel i Tiden, i Dag møder vi hans første Blodvidnes Lidelse; igaar klædte vor Konge sig i jordisk Kød, i Dag farer hans Stridsmand laurbærkronet til Himmels; igaar blev Kristus svøbt i Klude, i Dag klæder han Stefanus i Udødeligheds Klædebon.« Stefanus' Mindedag, den 26de December, er saa tidligt bevidnet baade i den østlige og den vestlige kristne Kirke, at der synes at være Grund til at antage, at den 26de December er den hellige Stefanus' virkelige Dødsdag, efter Origines' Opfattelse hans aandelige Fødselsdag, og at denne Stefanus' Mindedag som Følge deraf er ældre end selve hans store Mesters Fødselsfest, der omkring 350 i Rom bliver henlagt til Solhvervsdagen den 25de December.

Efter Ordningen af de ældste kristne Fester, Paaske og Pinse, og Indførelsen af de ældste Blodvidners Mindedage, opstaar o. Aar 200 paa hellenistisk Grund, vistnok i Hellenismens daværende Hovedstad Alexandria, den mærkelige kristne Fest den 6te Januar, som paa Græsk kaldes Epifaniefesten, dvs. *Aabenbaringsfesten,* den Aabenbaring af Guddomsherlighed, som viste sig i Jesu Liv, først og fremmest ved hans Daab og hans første Undergerning, Brylluppet i Kana, hvor han forvandlede Vand til Vin. Hertil slutter sig i Tidens Løb Jesu Fødsel i Betlehems Stald

under Englenes Lovsange og de østerlandske Vismænds Tilbedelse af det lille Jesusbarn, som et guddommeligt Væsen, hvem de ofrede Guld, Røgelse og Myrrha.

Denne Udvidelse af Epifaniefesten, hvorved den fra at være en Mindefest for Jesu Daab tillige bliver en Mindefest for Jesu Fødsel og dens rige Minder, synes at være foregaaet i Jødeland, Jesu Kristi eget Fødeland, hvor Sansen for Minderne fra Jesu Fødsel i Betlehems Stald maatte være saa meget stærkere end noget andet Sted i den ved Aar 300 vidtspredte Kristenhed. Vi faar da i Jødeland en Fødselsfest, knyttet til Aabenbaringsfesten, som fra Jerusalem og Betlehem, hvor Konstantin den Stores Moder Helena har bygget Fødselskirken over den formentlige Fødselshule, breder sig til Konstantinopel og i det hele til den østlige Kirke. Vi er saa heldige, at vi har en Beskrivelse af denne palæstinensiske Fødselsfest, en Skildring af et treaarigt Ophold i Palæstina, som en fornem Dame fra Egnen omkring Rhone i Sydøstfrankrig har givet fra Tiden o. Aar 385. Desværre mangler der et Blad i Haandskriftet, hvor der maa have været givet en indgaaende Redegørelse for Fødselsfesten i Betlehem, Dagen og Natten før Epifaniedagen den 6te Januar.

Dagen før Aabenbaringsfesten drog Jerusalems Biskop, ledsaget af hele Præsteskabet, de forsamlede Munke og talrige Lægfolk ved Middagstid ud til Betlehem, for at afholde den natlige Andagt og fremfor alt overvære Midnatsmessen i Kirken over Fødselshulen. Derefter drager Bispen, der ikke kan undværes ved Aabenbaringsdagens Festgudstjenester i Jerusalem, tilbage til Byen, ledsaget af det fra Jerusalem kommende Præsteskab, Munke, Lægbrødre og Lægsøstre, mens Præsterne, Klerkene og Munkene, der hørte til i Betlehem, hvem de saa var, Natten igennem til Solopgang holdt Gudstjeneste i Betlehems Fødselskirke med Hymner og Vekselsange, og der blev i Betlehem holdt Gudstjeneste paa Aabenbaringsdagen og den derefter følgende Uge.

Den fornemme sydfranske Dame har ligeledes fortalt om Festgudstjenesterne i Jerusalem og paa de øvrige hellige Steder i Jerusalems Nærhed. Slutningen af den Midnatsgudstjeneste i Betlehem, som Gæsterne fra Jerusalem havde overværet, var viet Minderne om Indtoget i Jerusalem Palmesøndag: »Velsignet være den, som kommer i Herrens Navn.« Saa tiltraadtes Tilbagefærden til Jerusalem, hvor det var nødvendigt at drage temmelig langsomt afsted af Hensyn til Munkene, som gik til Fods. Saa-

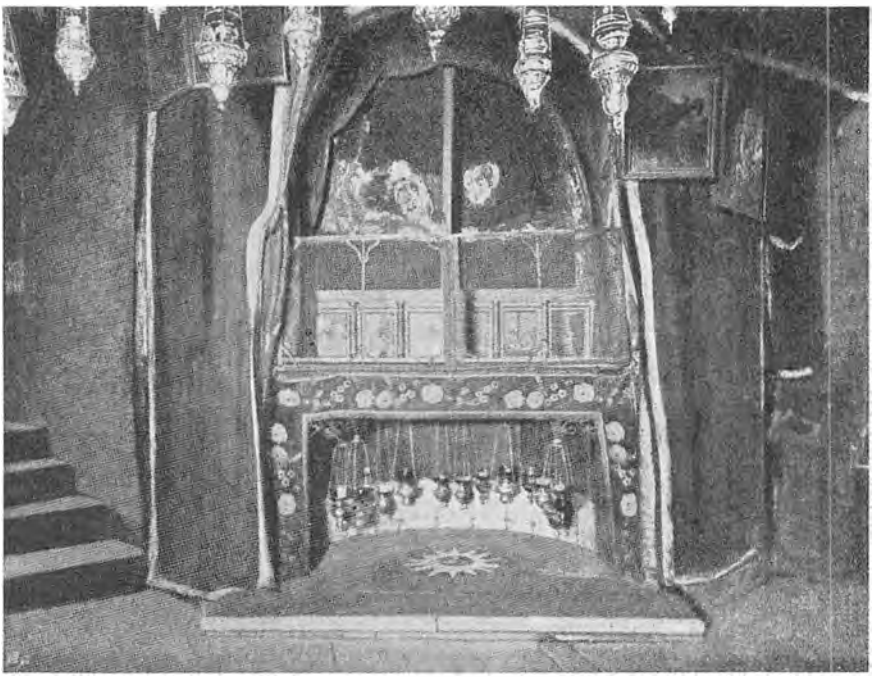

Fødselsgrotten i Fødselskirken i Betlehem.
Stjernen i Gulvet angiver det Sted i den tidligere Hule, hvor Kristus skal være født.
(Edv. Blaumüller: Hellig Jord, 1898, S. 100).

ledes ankom man til Jerusalem paa den Tid, hvor det ene Menneske begynder at kunne kende det andet, det vil sige i Morgendæmringen, før Solen er staaet op. Ved Ankomsten til Jerusalem begiver Biskoppen og alle med ham sig til Anastasia (dvs. Opstandelseskirken), hvis Kærter allerede lyser i usædvanlig Grad. Der synges først en Salme, holdes en Bøn, og Bispen lyser Velsignelsen først over de udøbte og derefter over de troende (S. 110). Biskoppen trækker sig nu tilbage, og hver gaar til sit Opholdssted, for at faa en Smule Hvile, men Munkene bliver i Anastasiakirken lige til Solopgang og synger Hymner.

Men naar Folk har hvilet sig lidt, samler alle sig igen ved Begyndelsen af den anden Time efter Solopgang i den store Kirke paa Golgata. Hvor pragtfuldt udsmykket denne Kirke, Opstandelseskirken og Korsets Kirke

i Jerusalem og Kirken i Betlehem er, er det næsten overflødigt at skrive om. Du ser ikke andet end Guld, Ædelstene og Silke. Forhængene, som Du vil faa at se, er af Silke med gyldne Borter, og paa lignende Maade er Vægtæpperne af Silke med gyldne Bræmmer. Paa den Dag anvendes kun hellige Kar helt af Guld og besat med Ædelstene. Hvem kunde vel udregne eller beskrive Antallet og Vægten af Kandelabre, Lamper og Lys, og af alt, hvad der i øvrigt hører til Gudstjenesten. Og hvor skulde jeg kunne tale om Pragten af de Kirkebygninger, som Kejser Konstantin med sin Moders Støtte, saa vidt hans Landes Rigdomme tillod det, har smykket med Guld, Mosaik og kostbart Marmor, saa vel den store Kirke paa Golgata som Opstandelsens og Korsets Kirke og de øvrige hellige Steder i Jerusalem.

Men for at vende tilbage til Sagen selv, saa sker selve Aabenbaringsdagens første Gudstjeneste i den store Kirke paa Golgata. Gudstjenesten her foregaar paa sædvanlig Vis med Prædikener, Bønner og Hymner, passende for Festdagen, og efter afsluttet Gudstjeneste gaar man efter Sædvane til Opstandelseskirken under Afsyngelse af Hymner, og her sluttes Gudstjenesten omtrent ved den sjette Time (dvs. ved Middagstid). Om Eftermiddagen i den tiende Time afholdes der Gudstjeneste, oplyst af Kærter, paa sædvanlig Vis i Opstandelsens og Korsets Kirke. Dagen efter og den tredie Dag holdes Gudstjenesten paa samme Maade i Kirken paa Golgata, saaledes at der tre Dage igennem holdes Frydefest i den Kirke, som Kejser Konstantin byggede, lige til Dagens sjette Time.« Paa Festugens fjerde Dag fejres der Festgudstjeneste i den pragtfuldt smykkede Kirke paa Oliebjerget; paa den femte Dag i Lazarus' By Betania; paa den sjette Dag i Sion; paa den syvende Dag i Opstandelseskirken og paa den ottende Dag i Korsets Kirke. Saaledes fejres altsaa denne Frydefest otte Dage igennem paa alle de hellige Steder, som jeg lige har nævnt.

Tilmed den fyrretyvende Dag efter Aabenbaringsdagen fejres her med den største Ære. Paa den Dag sker der en Procession til Opstandelseskirken, hvori alle deltager, alt indrettet paa samme frydefulde Maade som Processionen om Paasken. Alle Præster og ogsaa Bispen holder altid Prædikener paa denne Dag, og de behandler det Sted af Evangeliet (Luk. 2, 22—38), hvor Josef og Maria bragte vor Herre til Templet paa den 40de Dag, hvorledes de fremstillede ham i Templet, hvorledes Simeon og Profetinden Anna, Fanuels Datter, saa ham, og hvad Ord de sagde

ved Synet af ham. Naar denne Gudstjeneste er holdt paa sædvanlig Vis, saa nydes Nadveren, og Messen er endt (sml. S. 128 den senere Kyndelmisse, 40 Dage efter den romerske Fødselsfest).

Da den fornemme franske Pilegrim Ætheria besøgte Jerusalem o. 385, havde Fødselsfesten ved Betlehemsgrotten og i Jerusalems Hovedkirker naaet en saa rig Udvikling, at Festens Udspring sandsynligvis mindst maa gaa tilbage i Tiden til Begyndelsen af det 4de Aarhundrede.

Fra den Tid har vi i Ægypten Spor af de allerførst kendte, endnu ganske ufuldkomne Hymner til Jesu Fødsel. Det er et Papyrusblad, hvorefter Koret kunde synge — Bladet bærer Fingermærker af flittig Brug — og falde ind under Oplæsningen af Juleteksten, en af Lukas- og Mathæusevangeliet sammensat Tekst. Første Gang lyder Korets Sang: »Han er født i Betlehem og opdraget i Nazaret, og han har opholdt sig i Galilæa.« Anden Gang lyder den græske Sang: »Vi saa et Tegn fra Himlen, den lysende Stjerne«, og endelig falder Koret ind for tredie Gang: »Hyrderne græssende deres Hjord, undrede sig saare. De faldt paa Knæ og udbrød: »Ære være Faderen, Halleluja, Ære være Sønnen, Halleluja og den hellige Aand, Halleluja, Halleluja, Halleluja.«

Paa Bagsiden af det bevarede Sangblad har vi en Optegnelse vedrørende en Fest den 31te December til Ære for den hellige Johannes Døberen, »der har prædiket Bod i Verden til Forladelse for vore Synder« — den allerførste lille Spire til Adventsfesten forud for Kristi Fødselsfest, der jo netop for en stor Del har været viet Johannes Døberen. Et godt halvt Hundrede Aar senere optræder den kristne Kirkes første store Salmedigter, *Afrem Syreren,* der levede i Tiden o. 300 til Aar 373. Han opholdt sig i Edessa ved Eufrat de sidste ti Aar af sit Liv, efter at Perserne i Aar 363 havde erobret hans Hjemby, Nisibis mellem Eufrat og Tigris. Af hans Prædikener og Hymner faar vi et levende Indtryk af, hvad Aabenbaringsfesten den 6te Januar betød for Østens kristne Kirke.

De tretten Dage mellem Solhvervsdagen den 25de December og Epifaniedagen den 6te Januar symboliserer for Afrem de tolv Disciple og Mesteren selv. Aabenbaringsdagen er efter Afrem »en Frydens Dag, Førstegrøden saa vel som Tienden af alle Aarets Fester. Hvert Hus har smykket sin Indgang med Kranse, fra den ene Dør til den anden lyder der glade Stemmer, i Kirken jubler de hellige Rum i uvant Fryd, og i

Børnenes Mund lyder lykkevarslende Ord.« En natlig Fest gaar i Edessa ligesom i Jerusalem forud for den store Højtidsdag: »Hvem vilde ikke tilbringe den Nat søvnfri, i hvilken hele Verdensaltet vaager.«

I sine Hymner til Epifaniefesten forherliger Afrem Syrer baade Jesu Daab og Fødsel: »Besejret er Mørket og Mørkets Aand, sejret har vort Lys og Lysets Ophav. Fra det høje og fra det dybe er to Herolder givet Guds Søn, den ene paa Himlen, den anden paa Jorden. Den lysende Stjerne har aabenbaret hans Herlighed paa Himlen, og Johannes har prædiket hans Komme her paa Jorden. Den lysende Stjerne har gennemlynet dem, der sad i Mørket, med sine Straaler og ledet dem som blinde, at de gik det store Lys i Møde. De bragte deres Gaver, de modtog Livet, og de tilbad og vendte hjem. Med een Røst raaber den samlede Skabning, de vise Mænd hylder ham med Gaver, de ufrugtbare Ægtefolk (dvs. Johannes Døberens Forældre Zacharias og Elisabeth) og den lysende Stjerne raaber i Luften: »Skuer Kongens Søn! Himlene aabne sig, Vandene bruse op, Duen aabenbarer sig; Faderens Stemme, stærkere end Torden, gentager det: Dette er min elskede Søn. Englene forkynde det, Hyrderne juble og raabe Hosianna«.

Den senere Biskop Thomas Skat Rørdam har i 1879 oversat til Dansk et Udvalg af Afrem Syrers »Aandelige Sange«, desværre ikke den lige antydede Epifaniehymne om de vise Mænds Tilbedelse af Jesusbarnet og Jesu Daab i Jordansfloden. Vi anfører nogle Strofer af en pragtfuld Hymne om Jesu underfulde Undfangelse og hans Fødsel af den rene ubesmittede Jomfru Maria:

O hvilket Under stort, I Venner kære,
som hver maa undres paa, der det betænker,
hvorledes fra det høje Gud steg ned
og gjorde Bolig sig i Moderlivet!

Hvorledes selve Guddoms-Væsenet
sig Legeme som Menneske iførte,
og ej sig undslog for i Moders Liv
ni Maaneder som en af os at dvæle!

Hvorledes dette Moderliv af Kød
hin stærke Flamme mægtede at bære,
og Luen i det bløde Moderskød
mon bo, og dog fortærede det ikke!

Som Tornebusken hist paa Horebs Bjerg
i Ildens Lue fordum Gud mon bære,
saaledes nu vor Herre Kristus blev
i Jomfrulivet af Maria baaren.

Gud selv i sin Fuldkommenhed
steg gennem Øret ind i hendes Liv,
som Gud og Menneske tillige han
af Moders Liv gik hellig ud i Verden.

Se Kristus maaler Himlen med sit Spand
og et Spand lang han hvilede i Krybben;
han fatter Havet i sin hule Haand,
og i en Hule er han bleven født!

Afrem fremhæver meget stærkt, i sin lange Hymne om Kristi Fødsels Under, Jomfrumoderen i Strofer som disse:

Saa er i Dag da Marjam vorden os
en Himmel, som har baaret Gud;
thi Guddommen den højt ophøjede
steg ned og gjorde sig i hende Bolig.

Hun er den Kilde, hvoraf Livets Vand
fremstrømmede til alle dem, der tørste;
og de, som af dens søde Drik har smagt,
de bære Frugter vel i hundred Fold.

Vi anfører ogsaa et Par Strofer af et andet af Afrems lange Julekvad, der ligesom er talt til os i Dag:

Nu i Dag, da Altings Herre
kom til Trællene i Støvet:
nu bør Herrerne sig bøje
kærlig og til deres Trælle.

Nu i Dag, da han den Rige
for vor Skyld er fattig vorden,
bør de Rige og antage
Fattige ved deres Bord.

Nu i Dag, da Himmelporten
aabnet blev for vore Bønner,
lad os aabne og for dem, som
om Forladelse os bede.

Guds Natur i Dag sig præged
ind i Menneskenaturen;
for at nu og Mennesket
skal ved Guddomspræget frydes.

Fra Østens Kirke breder Aabenbaringsfesten sig til Vestens Kirke, og den vinder ogsaa Fodfæste her i en saadan Grad, at vi i vor Kirke tæller det nye Aars første Søndage før selve Paaskefesten ikke efter Juledag, men efter Epifaniedagens romerske Afløser, Helligtrekongersdag. Vi taler som bekendt om første til sjette Søndag efter Helligtrekonger. Vi ved ogsaa fra Historien, at den senere Kejser Julian den Frafaldne benyttede den 6te Januar 360 til en demonstrativ Kirkegang i den kristne Hovedkirke i Paris for udadtil at optræde som Kristen og derfor vinde Stemning for sin Sag hos de ham i Hjærtet saa dybt forhadte »Galilæere«.

Men i Vesten traf Epifaniefesten, den østlige Kirkes Fødselsfest, sin overmægtige Konkurrent, den vestlige Kirkes *romerske Fødselsfest* 25de Dec. Og Epifaniefesten blev overvundet i Kampen, ikke blot i Vesten, hvor den i Tidens Løb maatte nøjes med i det store og hele at være en Mindefest for de østerlandske Vismænds Tilbedelse af det lille Jesusbarn, men ogsaa i sit Hjemland, den østlige Kirke. Her sejrede den fra Rom stammende Fødselsfest overalt over den jødisk-hellenske Fødselsfest, saaledes at ved Aar 500 den romerske Fødselsfest havde sejret hos alle Datidens og Eftertidens kristne Folk, med een Undtagelse, Armenierne, dette fjerne, mishandlede kristne Folk, som endnu til vore Dage fastholder Epifaniedagen den 6te Januar som Kristi Fødselsdag og ikke vil vide af den 25de December.

Det er dog mærkelig lidt, vi ved om den nye romerske Fødselsfest i selve Oprindelsestiden i Førstningen eller maaske hen i Midten af det 4de Aarhundrede. Vi ved saaledes ikke med Vished, hvilken Pave eller anden ledende Personlighed i Rom det var, der førte den romerske Fødselsfest til Sejr i selve Rom. Vi har det faste Holdepunkt, at et romersk Kronografarbejde, den saakaldte *Philocalos Kalender,* der udmærker sig ved at bringe den bedste Konsulliste i hele Byen Roms lange Historie, fastslaar som en, man kan næsten sige uimodsigelig, Kendsgerning: »Otte Dage før 1ste Januar blev Christus født i Betlehem i Judæa«. Vi kan desuden af denne Datos Anbringelse allerførst i Listen over de kristne Mærkedage skønne, at det romerske Kirkeaar ikke, som ved Aar 800,

Stjernen over det guddommelige Barn.
Priscillakatakomben, Rom 3-4 Aarh.
(Arnold Meyer: Das Weihnachtsfest, 1933, S. 49).

begyndte med første Søndag i Advent, men derimod med selve Kristi Fødselsfest den 25de December.

En anden Kendsgerning er det, at Biskop *Ambrosius* i Milano, født af romersk Familie i Trier o. Aar 340, i et Skrift fra Aar 377 »Om Jomfruerne« udtrykkeligt nævner, at hans ældre Søster Marcellina blev indviet til Nonne af Pave *Liberius*, Pave fra Aar 352 til Aar 367, ved en Kristi Fødselsfest, af Ambrosius nævnt ikke ved den fra Grækerne laante Benævnelse Epiphania, men ved sit ganske hjemlige latinske Navn »*Natalis*«, som stadig i Fremtiden bliver brugt om den romerske Fødselsfest den 25de December. Ambrosius fortæller, at hans Søster havde opbevaret den afdøde Paves Indvielsesord i tro Hukommelse og yndede i sine Samtaler med den yngre bispeviede Broder at vende tilbage til disse Pavens Udtalelser. Vi kan derfor endnu i vore Dage anføre det Brudstykke af Pave Liberius' Juleprædiken, der vedkommer Marcellinas Nonneindvielse, mens vi desværre intetsomhelst har tilbage af den øvrige Del af Pavens Juleprædiken, den ældste Juleprædiken til 25de December, der vel overhovedet kendes:

»Mod et velsignet Bryllup, kære Datter, var dit Ønske stillet. Du ser, hvor talrigt Folket er strømmet sammen til Din Brudgoms Fødselsfest, og ingen vender umættet tilbage derfra. Ham er det, som indbudt til Bryllup, forvandler Vand til Vin ... ham er det, der med fem Brød har næret 4000 Mennesker i Ørkenen, og han havde kunnet mætte mange flere, hvis der havde været endnu flere at mætte omkring ham... Til Dit

Bryllup har han indbudt endnu flere Mennesker, men nu bliver der ikke rakt dem Brød af Byg, men selve hans Legeme fra Himlen. I Dag er han vel efter sin menneskelige Natur et Menneske, født af Jomfruen, men før alle Væseners Tilblivelse blev han avlet af Faderen. Han er derfor et Billede af sin Moder i sin legemlige Skikkelse, men i sin Virkekraft er han et Billede af Faderen«.

Er det nu Pave Liberius, der har indført eller gennemført den romerske Fødselsfest den 25de December? Man faar slet ikke det Indtryk, at han prædiker om noget for Tilhørerne nyt og ukendt, tværtimod. Man synes, at han taler om noget gammelkendt og fortroligt, der ligesom har haft Tid til at vokse sig fast, og som derfor maa udspringe noget længere tilbage i Tiden, men som dog ikke kan være noget fuldkomment ældgammelt, da vi jo maa tage Hensyn til Arnobius' Udtalelse rettet imod de hedenske Fødselsdagsfester for de romerske eller fremmede Afguder, hvoraf vi med Sikkerhed mener at kunne skønne, at Fødselsfester endnu ikke Aar 296 var blevet en almindelig kristen Skik. Hvorledes Talen derimod lyder, naar en begavet og veltalende Prædikant taler om den romerske Fødselsfest som en ny og ukendt Fest, han gerne vilde indføre i sin Menighed, faar vi et levende Indtryk af igennem en Prædiken af *Johannes Chrysostomus*, dvs. Gyldenmund, som vistnok i Aaret 386 eller et af de følgende Aar den 20de December ved Mindefesten for en tidligere Martyrbiskop Philogonios taler saaledes om den forestaaende Julefest til sin Menighed i Antiochia:

»En Fest staar for Døren, som mest af alle opvækker Ærefrygt og hellig Gysen, som man vel ikke kan give en mere træffende Benævnelse end alle Festers Moder. Og hvilken er det? Kristi legemlige Fødsel. Fra denne Fest har Aabenbaringsfesten, den hellige Paaske, Himmelfarten og Pinsen faaet Oprindelse og Indhold. Thi var Kristus ikke blevet født, saa var han ikke blevet døbt, det er Gudsaabenbaringen; han vilde ikke være korsfæstet og opstanden, det er Paasken; han vilde ikke have nedsendt den hellige Aand, det er Pinsefesten. Ligesom Floder, der strømmer til forskellige Sider fra en og samme Kilde, saaledes har disse Fester deres Udspring fra denne Fest ... Derfor retter jeg indtrængende Bønner til Eder alle at indfinde jer med hele jer Husstand, paa det at I kunde se Vor Herre ligge i Svøb i Krybben, dette ærefrygtbydende og underfulde Syn. Dette Alterbord er det Sted, hvor Krybben skal staa, thi ogsaa

der vil Herrens Legeme ligge, ikke i Svøb som dengang, men rundt omkring smykket af den hellige Aand. De indviede vil forstaa, hvad jeg mener« — selvfølgelig, at Menigheden ved den forestaaende Fødselsfest førstkommende 25de December skal nyde den hellige Nadver.

I sin store Juleprædiken fem Dage senere den 25de December, vistnok i sit allerførste Antiochia-Aar 386, giver Johannes Gyldenmund mærkelige Oplysninger om den romerske Juls Udbredelseskraft og dens formentlige historiske Udspring. Han siger blandt andet følgende:

»Forlængst har jeg begæret at opleve denne Dag (dvs. Kristi Fødselsdag den 25de December) og ikke blot selv at opleve den, men med en saa talrig Menighed som muligt, og uafladelig bad jeg Gud om, at Kirkerummet maatte fyldes, som man nu kan se det. Dertil er det lykkeligvis kommet. Og dog er det endnu ikke ti Aar siden, at Dagen blev aabenbar og kendt for os. Men alligevel er den blomstret op ved eders Iver for denne Fest, som om Festen var bleven fejret her fra gammel Tid og havde været overleveret os for mange Aar siden. Man kan derfor med Sandhed kalde denne Fest baade en ny og gammel Fest; en ny, fordi den nylig er blevet os bekendt; en gammel og oprindelig Fest, fordi den saa hurtigt har sluttet sig til disse ældre Fester med samme Værdighed som disse, og den har derved naaet samme høje Alder som disse selv. Thi ligesom ædle Planter næppe er fæstede i Jorden, før de rask skyder op til en stor Højde og fyldes med Frugt, saaledes er det ogsaa med denne Fest. Hos Vestens Folk har den allerede været kendt fra tidligere Tid, men først for nylig er den bragt til os for ikke mange Aar siden, og den er her paa een Gang skudt saaledes op og har baaret saadan Frugt, som man nu kan se det, hvor Sidegangene staar fulde af Tilhørere, og hvor den hele Kirke er for snæver til Mængden af tilstrømmende Folk. Hvad begærer I nu at høre i Dag? Hvad andet end om selve denne Dag.«

Johannes Gyldenmund søger nu at overbevise ogsaa de tvivlende og genstridige i sin Menighed om, at den 25de December maa være Frelserens rette historiske Fødselsdag. Han hævder først, at Festen ikke saa hurtigt havde kunnet bane sig Vej, hvis den ikke havde hvilet paa Sandhedens Grund. Han hævder saa, at man i Roms Arkiver havde nøjagtige Oplysninger om, hvornaar den Folketælling blev holdt, som Lukasevangeliet fortæller om, at »det skete i de Dage, at en Befaling udgik fra Kejser Augustus, at Alverden skal skrives i Mandtal, og at denne første Indskrivning skete, da Kvirinius var Landshøvding i Syrien.« »Hvad

hjælper det os, der ikke lever i Rom og ikke kan komme derhen,« siger maaske en af jer. »Lad Dig blot overtale til at tro og overbevise Dig om, at vi har overtaget Festen fra dem, der bor i Rom, og som er nøje underrettede om den rette Dag. Thi de, som lever i Rom og som selv fra tidlig Tid og af gammel Overlevering har fejret denne Dag, har nu til os ladet udgaa Efterretning om samme Fest. Det var en guddommelig Førelse, at Kejser Augustus lod udgaa sin første Forordning om Mandtal. Thi Messias skulde komme fra Betlehem i Judæa, men ikke fra Nazaret i Galilæa«.

Saa kommer Johannes Gyldenmund med sit tredie Bevis for den romerske Fødselsdatos historiske Paalidelighed: selve den hellige Skrift, det gamle og det ny Testamente. Som Overgang hertil gør Johannes Gyldenmund nøje Rede for Indretningen af det salomonske Tempel i Jerusalem. Dets inderste Rum, det Allerhelligste, var et Afbillede af Himlen, og det blev kun betraadt een Gang om Aaret, af Ypperstepræsten ved den store Løvsalsfest i Slutningen af September Maaned. Johannes Gyldenmund hævder nu, at det var ved Røgalteret i det Allerhelligste, at Zakarias fik Forjættelsen om, at hans gamle, hidtil ufrugtbare Hustru, Elisabeth, skulde undfange og føde en Søn, nemlig Johannes Døberen. Jomfru Maries Bebudelse skete, da hendes Frænke Elisabeth var seks Maaneder henne i sit Svangerskab, altsaa i Slutningen af Marts Maaned, og ni Maaneder efter fødte Jomfru Marie Verdens Frelser i Betlehem, altsaa den 25de December. Johannes afviser derefter ganske kort den hedenske Spot over Guds Fødsel i Betlehem og formaner Menigheden til at træde ind til Herrens Bord, værdige og velforberedte.

I vort Rigsarkiv har vi bevaret de mangfoldige Akter fra den første store Folketælling 1787 og fra de senere Folketællinger, men saaledes har det desværre ikke været Tilfælde i Rom. Mandtalsakterne fra Kejser Augustus' første Folketælling er fuldstændig forsvundne, saa vi ikke kan fastslaa de romerske Resultater af Folketællingen i Betlehem, om Josef og Maria fra Nazaret virkelig skulde staa paa de første Mandtalslister fra det lille Betlehem. Ud fra romersk Synspunkt maa det have været en ganske urimelig upraktisk Ordning ikke at tælle Ægtefællerne Josef og Marie paa deres faktiske Bopæl i Nazaret i Stedet for at jage dem og mangfoldige andre brave Folk bort fra deres Bopæl til Slægtens gamle Hjemsted i helt andre Dele af Landet.

Ud fra romersk Synspunkt maa ogsaa det efter Johannes Gyldenmunds

Mening uomstødeligt historiske Tidspunkt, den kolde mørke Vintertid, have været en højst upraktisk Tid at holde denne i Forvejen besynderlig upraktiske Folketælling paa. Naar saa dertil kommer, at de jødiske Hyrder netop ikke i denne Vintertid, hvor der er Regntid i Palæstina, ligger ude paa Marken med deres Hjord, saaledes som i Foraaret, Sommeren og den tidlige Efteraarstid, før Regntiden begynder, saa er der saa meget mindre Grund til at tro paa den 25de December, som vor Frelsers nøjagtige Fødselsdato. Hans Fødsel maa selvfølgelig have fundet Sted i den lange Tid af Aaret, hvor det var Skik og Sædvane for Hyrderne i det hellige Land at lade deres Hjorder overnatte i det fri.

Heller ikke Johannes' Bevis ud fra Skriften har den mindste historiske Værdi. Zacharias var ikke Ypperstepræst, han var ganske almindelig Præst; han faar Forjættelsen om sin Søn Johannes Døberen ved Røgelsealteret i Templet, uden at der i Lukasevangeliet antydes det mindste om, paa hvad Tid af Aaret dette Røgelseoffer fandt Sted. I Modsætning til Johannes Gyldenmund tror vi, at de ældre Kirkefædre fra det andet Aarhundrede har fuldkommen Ret, naar de hævder, at vi aldeles ikke kan vide nøjagtigt, hvad Dag der var Kristi Fødselsdag. Vi ved, at Klemens af Alexandria o. Aar 200 med stor Ironi udtaler sig om de Lærde, som mente, at det var muligt at udspekulere nøjagtigt, hvad Dag Kristus var født, idet nogle ansætter Kristi Fødselsdag til Natten mellem den 19de og 20de April, andre til 20de Maj osv. osv., mens han selv mener, at Kristus maa være født nøjagtigt 194 Aar, en Maaned og 13 Dage før Kejser Kommodus' Dødsdag, der faldt den 31te December Aar 192, altsaa til den 17de November i Aar 3 før vor Tidsregning. Ved Aar 243 søger en ukendt Forfatter i et Skrift »Om Paasketiden«, der fejlagtigt er blevet tillagt Biskop Cyprian af Kartago (halshugget 14de Sept. 258), paa højst sympatisk spekulativ Vis at udregne det ideale Fødselsdagtal for Verdens Frelser:

Verdens Skabelse maa, efter denne tænksomme Forfatter, være foregaaet paa et Tidspunkt, hvor Naturen igen lever op til nyt Liv, altsaa om Foraaret. Og da det hedder om den første Skabelsesdag, at Gud har delt mellem Lys og Mørke, og Gud kun kan dele fuldkommen ligeligt, saa maa den første Skabelsesdag være faldet paa Foraarsjævndøgn, altsaa den 25de Marts, der, ligesom Skabelsesugens første Dag, maa have været en Søndag. Paa den fjerde Skabelsesdag satte Gud Sol og Maane paa

Himmelhvælvingen, altsaa Onsdag den 28de Marts. Ud fra det Synspunkt, at hvad Gud skabte, maatte være fuldkomment og fuldendt, kommer vor ukendte Forfatter af Aar 243 til det Resultat, at den 28de Marts havde Gud sat Fuldmaanen paa Himlen. Paa selve denne højfornemme Dag, Solens og Maanens Skabelsesdag og første Fødselsdag, maa efter hans Opfattelse vor Frelser være født. Han udbryder: »O hvor herligt og guddommeligt viser ikke Guds Forsyn sig i, at Kristus blev født just paa den Dag, hvor Solen blev skabt, den 28de Marts, en Onsdag.« Derfor kunde med Rette Profeten Malakias sige om ham til Folket (Kap. 4, Vers 2): »For Eder, som frygte mit Navn, skal Retfærdigheds Sol opgaa med Lægedom under sine Vinger.« Forfatteren hævder derfor, at Kristus er den Herre, i hvis Billede Solen udfylder sit Aar i $365^1/_4$ Dag.

Beslægtede spekulative Synspunkter ligger til Grund for den romerske Kirkes afgørende Valg af Solens Fødselsdag, den gamle Solhvervsdag den 25de December som »Retfærdighedens Sols« Fødselsdag. Men de romerske Kirkemænd var ikke saa upraktiske som den saa beundringsværdige idealistiske Forfatter af »Om Paasketiden« fra Aar 243. De forstod meget godt, at ved Valg af den 28de Marts som Kristi Fødselsfestdag vilde de to store Fester, Fødselsfest og Paaske, ofte komme i haabløs Vildrede overfor hinanden. De verdenskloge romerske Kirkemænd kunde ikke heller bruge Epifaniefestens fastslaaede Dag den 6te Januar som Kristi Fødselsdag. Derved vilde denne store kristne Fest, som man med et folkeligt Ord siger, komme bagefter som det tynde Øl, komme bag efter en længere hedensk Periode med tre folkekære hedenske Fester: Saturnaliefesten den 17.—24. December, præget af Herrers og Slavers menneskelige Lighed, den ubesejrede Sols Fødselsdagsfest 25de December og de mere og mere folkeyndede Nytaarsfestligheder fra den 31te December til 5te Januar. Valget faldt paa Solens Fødselsdag, og den blev nu for al Fremtid opfattet som Kristi Fødselsdag. Vi ved ikke fra direkte Udtalelser ganske nøjagtigt, hvilke Overvejelser der var afgørende for dette for alle Tider gyldige, geniale Valg. Men jeg vil være tilbøjelig til at tro, at en yngre kristen Forfatter fra det 6te Aarhundrede, Jacob Bar Salibi, saa nogenlunde har ramt Pletten med følgende Udtalelse:

»Aarsagen til, at Fædrene ændrede Festen den 6te Januar og henlagde den til 25de December, var følgende: Hedningerne plejede nemlig den 25de December at fejre Solens Fødselsdag og til Ære for Solen at tænde

en Festild. I denne Forlystelse og dette Skuespil lod de ogsaa de Kristne deltage. Da nu Kirkens Lærere gjorde den Iagttagelse, at de Kristne følte sig tiltrukne af denne hedenske Fest, traf de deres Forholdsregler, og de fejrede for Fremtiden paa denne Dag den 25de December Festen for den sande Fødsel, men paa 6te Januar Aabenbarelsens Fest. Og saa holdt de fast ved denne Brug til denne Dag samtidig med Skikken at tænde Baal.«

Baade i Vestens og Østens ældste Juleprædikener møder vi samme Solmotiv, den tætte Sammenstilling af den gamle, om man vil, jordiske Sol og den nye, Retfærdighedens Sol, vor Herre Jesus Kristus.

I en Samling latinske Oversættelser af Johannes Gyldenmunds Prædikener har indsneget sig et Skrift »Om Solhverv og Jævndøgn« af en ukendt romersk Kirkemand af landlig Oprindelse, der søger at afvæbne den Kritik, som baade Hedninger og strenge Kristne kunde rette imod den 25de December, bestemt som Kristi Fødselsdag:

»Men man kalder ogsaa Dagen Invictus' Fødselsfest (dvs. den Ubesejredes F.) Ja, hvem er da saa ubesejret som vor Herre, der sejerrigt har underlagt sig Døden? Og naar man siger, at denne Dag skulde være Solens Fødselsdag, nu, saa er han selv Retfærdighedens Sol, og Forfatteren anfører det staaende Slagord fra Profeten Malachias: Opgaa vil over Eder, naar I frygter hans Navn, Retfærdighedens Sol, og der er Lægedom under dens Vinger.

Den navnløse Forfatter af dette Skrift har været blandt de romerske Kirkemænd og Kristne, der havde oplevet at se Retfærdighedens Sol gaa op over dem, da Kejser Konstantin den Store (307—337), den officielle hedenske Soldyrkelses stærke Talsmand, blev vundet for Retfærdighedens Sol, for hele Fremtiden gjorde Kristendommen til den officielle romerske Statsreligion og indkaldte til den kristne Sejrssynode i Nikæa i Lilleasien 325, hvor den nye kristne Statsreligion fik sin stærke, for al senere Tid grundlæggende Organisation.

Blandt de mange for Kristendommens Fremtid vigtige Spørgsmaal, der blev afgjort paa det store Kirkemøde i Nikæa 325, var ogsaa *Paaskeberegningen.* Den hellensk-romerske Paaskeordning, hvorefter Paaskesøndag var første Søndag efter Fuldmaane efter Foraarsjævndøgn, der blev fastsat efter de faktiske Forhold 325 til den 21de Marts (og ikke til det paa Cæsars Tid gældende Jævndøgn den 25de Marts) sejrede over den jødekristne Paaskeberegning, hvor Paaskedagen efter jødisk Skik var

Fuldmaanedagen, den 14de Dag i den jødiske Foraarsmaaned Nisan og altsaa faldt paa skiftende Ugedage ligesom vor Juledag. En lignende Strid om den rette Ansættelse af Julen, enten som i Østen Aabenbaringsdagen eller som i Rom den ubesejrede Sols Dag, blev ikke udkæmpet i Nikæa 325. Det var ikke endnu aktuelt, det blev det først henved hundrede Aar senere, da den ene efter den anden af de østlige Kirkeprovinser bukkede under for den sejerfyldte romerske Juleberegning, Antiochia, som vi har hørt i Aaret 386, Konstantinopel i Aar 395, Alexandria o. Aar 430.

Bortset fra det fjerne, aldrig besejrede Armenien bød det hellige Land den sejgeste Modstand imod den nye romerske Juleberegning. Her havde Fødselsfesten som Hovedbestanddel af Aabenbaringsfesten sine dybeste og stærkeste Rødder. Derfor kunde en ukendt romersk Forfatter fra Tiden o. 425 hævde i en Juleprædiken, at der paa hans Tid kun var een Kirkeprovins, hvor Fødsel og Daab blev fejret paa een og samme Dag, 6te Januar, nemlig Palæstina, mens alle de øvrige Kirkeprovinser nu skilte mellem Fødsels-- og Aabenbaringsfest. Rigtignok kan en vel der sige: »Hos os er Kristus født. Hvorledes skal de, som bor i det fjerne, vide bedre Besked om hans Fødselsdag end vi, som bor i Nærheden?« Herpaa giver den ukendte romerske Forfatter det Svar: »Det er Rom, som ved at modtage Petrus og Paulus, og de øvrige, som Jerusalem har fordrevet, repræsenterer den sande kristne Overlevering, mens Jerusalems Ødelæggelse (Aar 70) gør det umuligt for Kirken dér at paaberaabe sig apostolisk Tradition, den findes kun i Rom.«

Den kristne Kirke i det hellige Land giver siden Kirkemødet i Efesus 431 for saa vidt efter for sine mange Søsterkirker, som den gør den 25de December til en Helligdag. Den fejrer denne Dag ikke som Kristi Fødselsdag, som de andre Kirker, men som en Mindedag for Kristi jordiske Familie, hans Stamfader David, og hans yngre Broder Jakob, efter Overleveringen Jerusalems første kristne Biskop. Det varer dog kun endnu en 20—25 Aar, før den 25de December ogsaa i Jerusalem bliver helligholdt som Kristi Fødselsdag i Stedet for Epifaniedagen, og det er Biskop Juvenal (425—458), der i Slutningen af sin Embedstid indfører denne Forbedring. I senere Tid har Pilegrimme paa Aabenbaringsdagen draget til Jordanfloden for dér at overvære Indvielsen af Jordansvandet og tage sig et helsebringende Bad i Jordan paa Daabens højhellige Dag.

Men den gamle Dobbeltfest i Betlehem og Jerusalem vedbliver, nu selvfølgelig henlagt til Juleaften og Juledag, indtil Arabernes Indbrud i det hellige Land gjorde det umuligt for Bispen af Jerusalem *Sofronios* at fejre Julen paa vante nedarvede Vis. Vi har en Juleprædiken bevaret, holdt Juledag Søndag den 25de December 634 i Jerusalem, hvor Biskop Sofronios og hans Menighed skuer ud til det af Araberne besatte Betlehem som til det tabte Paradis: »Saracenernes Sabler forbyder Adgang til Betlehem, ligesom Kerubens Ildsværd spærrede Indgangen til Paradis.« Sofronios skuer som Moses ind i det forjættede Land, han ikke selv skal betræde: »Vi længes efter det levende Vands Kilde, som David efter en Slurk af Brønden ved Betlehems Porte. Gud har for vor Skyld iført sig menneskeligt Kød og Blod i Betlehem, men vi er, som Følge af vore utallige Synder og svare Vildfarelser, blevet uværdige til dette Syn. Mod vor Villie er vi tvunget til at blive her, ikke tynget af legemlige Lænker, men kneblet af vor Frygt for Saracenerne. Ja, var vi, var vi værdige til hine Goder, da vilde vi visselig være paa hint Sted, Betlehem, der ligger os saa nær. Da dansede vi Runddanse med Hyrderne, bragte med Vismændene Gud Gaver der og sang med Englene: »Ære være Gud i det højeste.« Disse Ord maa vi nu lade lyde her, men i at se Krybben og Fødselsgrotten, disse i Sandhed ophøjede og himmelske Ting og med den Himlens og Jordens Konge, deri er vi som uværdige for Øjeblikket hindret.«

Kirkemødet i Efesos 431 betød, at man langt stærkere end hidtil understregede Dyrkelsen af Jomfru Marie, næsten som om ogsaa hun var et guddommeligt Væsen. Der bliver nu overalt bygget Kirker til Jomfru Maries Ære, først og fremmest i Rom. Fra Konstantins Tid (307—337) havde Rom tre Kirker, nemlig Laterankirken, St. Peterskirken i Vatikanet og St. Paulskirken ved Vejen til Ostia. Pave Liberius (352—368) havde bygget en fjerde Kirke, der først fik Navn efter ham selv, altsaa blev kaldt Liberius' Basilica. Denne Kirke blev fornyet fra Grunden af af en senere Pave, Pave Sixtus den 3die, den Hellige, der regerede i Aarene 432—39. Sixtus forsynede Liberius' Kirke med Bolig og Spiserum og indviede denne Kirke til Jomfru Marie, saa at den kort og godt som Mariedyrkelsens Moderkirke fik Navnet Basilica St. Mariæ. Fra Pave Sixtus' Tid stammer de Mosaikbilleder, der endnu smykker Kirkens Triumfbuer med Billeder fra Bebudelsen og fra Frel-

St. Mariæ Maggiore — Kirken i Rom i vore Dage.
(Vilh. Bergsøe: Rom under Pius den Niende, 1877, S. 471).

serens Barndom fra Fødselen til Tempelbesøget og Mødet med Simeon og Anna.

Da der siden blev bygget endnu flere Mariekirker i Rom, især da Pave Bonifacius den 4de imellem 608 og 610 havde ombygget det gamle hedenske Pantheon og indviet den til Sankta Maria og alle Martyrerne, følte man Trang til en særskilt Betegnelse for den gamle Moderkirke, og man kaldte den da Mariekirken »med Krybben«, en Benævnelse, der tidligst er kendt i en Indskrift i selve Kirken fra det 6te Aarhundrede. Siden i det niende Aarhundrede fik den sit nuværende Navn St. Maria Maggiore, dvs. den større Mariekirke. Navnet »med Krybben« stammer fra, at der blev indrettet en Efterligning af Fødselsgrotten og Fødselskrybben i Betlehem i denne Kirke, som i den hellige Uge blev at betragte som Staden Roms Hovedkirke, mens ellers naturligvis St. Peterskirken havde denne Æresstilling.

Allerede Juleaftensdag maatte Paven holde Messe i Mariekirken med Krybben, hvor hele Pavehoffet, den saakaldte Kurie, maatte være til

Jomfru Marias ubesmittede Fødsel.
Ved hendes Side staar Salome med den visne Haand, se Side 199.
Elfenbensrelief fra Maximians Bispestol i Ravenna 550.
(Max Schmid: Die Darstellung der Geburt Christi, 1890, S. 36).

Stede. Efter Juleaftensmessen blev der af Biskoppen af Albano serveret et Festen værdigt Maaltid, hvor saftige Flæskestege ikke turde mangle. Paven var forpligtet til at blive Julenat i denne Mariekirke og lede den hellige Julenatsmesse ved Krybben efter den tredie Nattevagt. Ved Daggry havde Paven at begive sig til Fromesse i St. Anastasiakirken. Derfra drog Paven ad den foreskrevne Vej til Vatikanet, hvor han i St. Peterskirken afholdt Juledagens Højmesse. Saaledes blev Pavens Julegudstjenester holdt i ældre Tid, men fra Pave Benedikts Tid (o. 575) skete den Afvigelse af Hensyn til Dagens Korthed, at Paven fra St. Anastasiakirken begav sig tilbage til Maria Maggiorekirken og holdt Juledagens Højmesse dér.

I vore Dage er Maria Maggiore Kirkens største Helligdom selve den Krybbe, hvori Jesusbarnet skal have ligget i Betlehem. De fem ganske simple Brædder ligger i et Sølvskrin med krystaldækkede Aabninger og siges at være bragt til Rom under Pave Theodorus den Store i Aarene 640—649. Han var selv født i Palæstina, og han vilde redde den oprindelige Fødselskrybbe fra Muselmændenes Vanhelligelse. I 1893 foretog en lærd Jesuit en Undersøgelse, og det viste sig, at Træstykkerne var af det i Palæstina saa almindelige Morbærtræ. De synes at have været Bukke eller Fødder for et Trug, og uden for Mulighedens Grænse er det jo ikke, at de kan have baaret den Limstenskrybbe, hvori Jesusbarnet havde ligget, men Muligheden er jo unægtelig endnu større for, at

det er en af den katolske Kirkes mangfoldige uægte, for ikke at sige falske Relikvier.

De romerske Julemesser paa Vigilien før Juledag d. 24de December og de tre Julemesser Julenat, Julemorgengry og Juleformiddag, svarer ganske til de Fødselsfestmesser i Betlehem og Jerusalem, som vi kender fra den fornemme franske Dames Pilegrimsrejse til det hellige Land o. 385, saaledes at Pave Sixtus' Mariekirke repræsenterer Betlehem, hvor de to første Messer Juleaftensdag og Julenat bliver holdt, mens de to andre Kirker, St. Anastasiakirken og St. Peterskirken, repræsenterer Jerusalem. Ligesom Morgenmessen bliver holdt i Anastasiaskirken i Jerusalem, saaledes holdes Morgenmessen i St. Anastasiakirken i Rom, den oprindelige Opstandelseskirke, senere opfattet som viet til den hellige Anastasia, hvis Martyrdag var d. 25de December. Denne Kirke var o. Aar 500 Hofkirke for det byzantinske Hof paa Palatin, den laa lige nedenfor Kejserborgen, og Messen dér den tidlige Julemorgen var en Hyldest fra Pavens Side overfor Statens højeste Myndighed. Den tredie Juledagsmesse i St. Peterskirken blev ofte benyttet til Kroning af Konger, siden Leo den III i denne Messe Aar 800 havde kronet Kejser Karl den Store og saaledes havde skabt det hellige romerske Rige, bestaaende af Frankrig, Tyskland og Italien.

Endnu den Dag i Dag fejrer den katolske Kirke en Messe Juleaftensdag, der for de katolske Kristne er en Forberedelsens og Forventningens Fest, helt helliget Forvisningen om det, der skal finde Sted Julenat, den hellige Fødsel i Betlehems Stald. Ved Messen Julenat fejres selve Jesu Fødsel; ved Messen i Julemorgengry fejres Hyrdernes Tilbedelse af Jesusbarnet, og ved Højmessen Juledags Formiddag fejres hans Frelser- og Guddomsvæsen, som det aabenbarer sig for alle Folk. Vi gaar lidt nærmere ind paa disse katolske Julegudstjenester, dels fordi de i næppe meget afvigende Form er blevet fejret saaledes af det danske Folk i den katolske Middelalder, baade af Ansgar, Danmarks og Sveriges Apostel, Harald Blaatand, der gjorde Danerne kristne, Knud den Store og Knud den Hellige, Absalon og Valdemar den Store, Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe, Kristian den Anden og Christiern Pedersen, dels fordi den romerske Gudstjeneste som saadan er Fader til den protestantiske Gudstjenesteordning, og Æblet er her alligevel ikke faldet helt bort fra Stammen, selv om det er trillet temmelig langt.

Men romersk Gudstjeneste i Almindelighed, og naturligvis Julegudstjenesten i Særdeleshed, falder efter oldkirkelig Skik i to store Hovedafdelinger, som vi kan kalde 1) Undervisning i den kristne Lære og 2) Mysteriet. Til den første Del af Gudstjenesten havde i Oldkirkens Dage alle interesserede Adgang, selv om de endnu ikke ved Daaben var optagne i de Kristnes Samfund; til den sidste Del af Gudstjenesten Mysteriet, hvor den kristne Tro blev bekendt, og hvorNadveren blev nydt i Samfund med Kristus, i Tidens Løb saaledes, at Kristus ved det saakaldte Messeoffer selv bespiste sine Troende med sit eget Legeme og Blod under Skikkelse af Brød og Vin, havde de udøbte, de uindviede, ikke Adgang, de blev *sendt* bort, før Messeofret skulde finde Sted. Det latinske Ord for Messe »missa« (sml. Mission) betyder egentlig Bortsendelse.

Den første Del af den oldkristne Gudstjeneste, Undervisningen, har vi ved Reformationen videreført i vor lutheranske Gudstjeneste, derimod er Nadvertjenesten ikke, som stadig hos de romerske Katolikker, en ganske uadskillelig Del af Gudstjenesten, dens tilstræbte Højdepunkt, mens Nadvertjenesten hos os som bekendt udgør en temmelig tilfældig Bestanddel, som mange af de travleste Kirkegængere ikke giver sig Stunder til at overvære.

Vi holder os foreløbig til den første Del af Gudstjenesten, hvor Forskellen alligevel ikke er saa paafaldende stor, selv om vi Danske maa beklage, at den katolske Gudstjeneste bliver holdt paa et for Menigheden uforstaaeligt helligt Sprog, Latinen, og at Menighedssangen paa Modersmaalet ikke før op mod Nutiden har spillet nogen Rolle i Gudstjenesten. Baade Katolikkers og Lutheraneres Gudstjenester har stadig samme Hovedforløb: Indgangstjeneste, Oplæsning af Epistel, Oplæsning af Evangelium og Udlægning af Evangelium (dvs. Prædiken). Ved Julevigilien den 24de og de tre Julemesser Julenat, Julegry og Juledag den 25de December anvender den romerske Kirke følgende Epistel- og Evangelietekster: Ved Julevigilien læses som Epistel St. Pauli Brev til Romerne 1ste Kapitel, Vers 1—6, og Evangeliet Matthæus Kap. 1, Vers 18—21, der jo handler om Josefs Opdagelse af hans trolovede Marias Frugtsommelighed ved den Hellige Aand. Ved Gudstjenesten Julenat er Epistelen St. Pauli Brev til Titus Kap. 2, Vers 11—15, og Evangeliet Lukas Kap. 2, Vers 1—14 om Engelens Aabenbaring for Hyrderne, der

holdt Nattevagt over deres Hjord. Gudstjenesten i Julegryet har til Epistel St. Pauli Brev til Titus Kap. 3, Vers 4—6 og til Evangelium Lukas Kap. 2, Vers 15—18 om Hyrderne i Bethlehems Stald. Ved Højmessen Juledags Formiddag anvendes Epistlen af St. Pauli Brev til Hebræerne Kap. 1, Vers 1—12, og Evangeliet Johannes Evangelium Kap. 1, Vers 1—14 »I Begyndelsen var Ordet«, der jo som bekendt er vor nyindførte anden Tekstrækkes Juleevangelium.

Vi gennemgaar nu som Prøve paa den romersk-katolske Julegudstjeneste, hvis Ordning i Hovedsagen gaar tilbage til Pave Gregor den Stores Tid (590—604), en af de fire Julemesser, og vi vælger Messen Julenat.

Julenatsgudstjenesten begynder med, at Præsten gaar for Alteret sammen med flere Kordrenge, gør Knæfald for Sakramentet, der opbevares i Tabernaklet (dvs. Alterskabet), stiller Kalk og Disk fra sig under et Silkeklæde og beder saa dybt bøjet i Vekselbøn med Kordrengene Gradualet af Psalme 42 i Vulgata ved en vekselvis *Syndsbekendelse*, ganske som alle sædvanlige katolske Gudstjenester bliver indledt:

»Jeg bekender for den almægtige Gud, for den salige Marie, bestandig Jomfru, for den salige Mikael, Ærkeengelen, for den salige Johannes den Døber, for de hellige Apostle Peter og Paulus, for alle Helgene og for Eder, Brødre, at jeg har syndet saare meget, i Tanke, Ord og Gerning, min Skyld, min Skyld, min saare store Skyld. Derfor anraaber jeg den hellige Jomfru Maria, til evig Tid Jomfru, den hellige Ærkeengel Mikael, den hellige Johannes den Døber, de hellige Apostle Peter og Paulus, alle Helgene og Eder, Brødre om at bede for mig hos Herren vor Gud.« Præsten beder da: »Den almægtige Gud forbarme sig over Eder, og naar han har forladt Eders Synder, skænke Eder ved Døden det evige Liv.« Paa Guds Vegne tilsiger Præsten Kirkegængerne den almægtige og barmhjertige Guds Tilgivelse, Forladelse og Frigørelse for alle deres Synder.

Saa gaar Præsten op foran Alteret, kysser det og læser paa højre Side af dette den saakaldte *Introitus*, dvs. Indgangssalme, der Julenat har følgende Ordlyd:

»Herren sagde til mig: »Du er min Søn, jeg har født Dig i Dag. Hvorfor fnyser Hedningerne, og pønser Folkeslagene paa Forfængelighed? Ære være Faderen, Sønnen og den Helligaand.« Og Menigheden svarer: »Som det var i Begyndelsen, saa nu og altid — og i al Evighed, Amen.«

Mens Præsten staar midt for Alteret, istemmer Koret tre Gange den fra den græske Kirke laante Anraabelse: »*Kyrie eleison*«, dvs. Herre forbarm Dig, derefter tre Gange Christe eleison, dvs. Kristus forbarm Dig, og til sidst tre Gange igen Kyrie eleison, idet nu Tanken tredie Gang er henvendt paa den hellige Aands Forbarmelse.

Derefter intonerer Præsten ligesom ved alle andre Gudstjenester udenfor Faste- og Adventstiden den saakaldte Hymnus Angelicus, dvs. Englenes Lovsang af Lukas Evangelium 2, 14 *Gloria in excelsis,* Ære være Gud i det højeste. Denne Lovprisning lyder saaledes: Præsten synger først: »Ære være Gud i det højeste«, og Koret istemmer derefter: »Og Fred paa Jorden for de Mennesker, som have en god Villie. Vi love Dig, vi prise Dig, vi tilbede Dig, vi forherlige Dig. Vi takke Dig formedelst Din store Herlighed, Herre Gud, himmelske Konge, Gud, almægtige Fader! Herre, Du eenbaarne Søn, Jesus Kristus. Herre Gud. Guds Lam! Faderens Søn, Du, som borttager Verdens Synder, forbarm Dig over os! Du, som borttager Verdens Synder, modtag vor Bøn! Du, som sidder ved Faderens højre Haand, forbarm Dig over os! Thi Du alene er hellig, Du alene er den Allerhøjeste, Jesus Kristus med den Helligaand i Gud Faders Herlighed. Amen, Amen, Amen.«

Paa højre Side af Alteret hilser Præsten Menigheden med Ønsket: »Herren være med Eder«, og modtager Svaret: »Og med Din Aand«. Han beder derefter den for Julenat fastsatte Kirkebøn, svarende til, hvad vi kalder *Kollekt.* Den lyder saaledes:

»Gud, Du som har ladet denne højhellige Nat oplyses af det sande Lyses Glans, vi bede Dig, giv os, som paa Jorden har erkendt dette Lyses Hemmeligheder, ogsaa i Himlen at nyde dets Glæder ved vor Herre Jesus Kristus, Din Søn, som lever og regerer med Dig i den Helligaands Enhed, Gud i alle Evigheders Evighed.« Koret svarer Amen, og umiddelbart derefter synger Præsten Epistelen, der som anført Julenat er taget af St. Pauli Brev til Titus Kap. 2, Vers 11—15.

Efter Epistlen synger Koret det saakaldte *Graduale eller Halleluja,* der Julenat er taget af Davids Salmer (Vulgata Nr. 109), der lyder saaledes:

»Hos Dig er Herredømmet paa Din Magts Dag i de Helliges Glans. Af mit Skød har jeg avlet Dig før Morgenstjernen. Herren sagde til min Herre: »Sæt Dig ved min højre Haand, indtil jeg faar lagt Dine Fjender

som Dine Fødders Skammel. Halleluja, Halleluja. Herren sagde til mig: Du er min Søn, jeg har født Dig i Dag, Halleluja.«

Mens dette Graduale synges af Koret, bæres Messebogen om paa Alterets Evangelieside. Menigheden rejser sig, betegner Pande, Mund og Bryst med Korsets Tegn og hører saa Julenats Evangelium, der hos Katolikkerne Julenat slutter med Englenes Lovsang paa Betlehems Marker, mens Hyrdernes Tilbedelse i Betlehems Stald jo er Julegry-Messens Evangelium. Som sædvanlig indledes Oplæsningen af Evangeliet med, at Præsten synger: »Herren være med Eder«, og Koret svarer: »Og med Din Aand«.

Hermed er første Hovedafsnit af Julegudstjenesten afsluttet, den Del, som i Oldtiden de Uindviede, de Udøbte alene turde overvære, nu kommer det, som for Katolikkerne er Hovedsagen, Julenattens Nadvertjeneste, og denne Del af Gudstjenesten bliver som ved alle andre katolske Søndagsgudstjenester indledt med den katolske Trosbekendelse *Credo* (dvs. jeg tror), en noget udvidet Udformning af Trosbekendelsen fra Kirkemøderne i Nikæa Aar 325 og Konstantinopel Aar 381. Den katolske Trosbekendelse har følgende Ordlyd:

»Jeg tror paa een Gud, den almægtige *Fader,* Himlens og Jordens, alle synlige og usynlige Tings Skaber. Og paa een Herre, *Jesus Christus,* Guds enbaarne *Søn,* som er fra Evighed født af Faderen; Gud af Gud, Lys af Lys, den sande Gud af den sande Gud, født, ikke skabt, af samme Væsen som Faderen; ved hvem alt er skabt; som for os Mennesker og vor Frelses Skyld er nedstegen fra Himlen«.

Her knæler Præsten ned for i beundrende Taknemmelighed at tilbede den menneskevordne Gud: »Og han har paataget Kød ved den Helligaand af Jomfru Maria og er bleven Menneske. Han er ogsaa bleven korsfæstet for os under Pontius Pilatus, pint og begraven. Og han er opstanden paa den tredie Dag, efter Skriften, og opfaren til Himlen; han sidder ved Faderens højre Haand. Og han skal igen komme med Herlighed at dømme de Levende og de Døde, og der skal ikke være Ende paa hans Herredømme. Og paa den *Helligaand,* som er Herre og giver Livet, som udgaar fra Faderen og Sønnen, som tillige med Faderen og Sønnen tilbedes og forherliges, som har talt ved Profeterne. Og paa den ene, hellige, katolske og apostoliske Kirke. Jeg bekender een Daab til Syndernes

Forladelse, og jeg venter de Dødes Opstandelse og Livet i den tilkommende Evighed. Amen«.

Nu følger Mysteriet, hvor Kristus under Skikkelse af Brød og Vin ofrer sit eget Kød og Blod for Menigheden til Syndernes Forladelse. Oprindelig har dette Mysterium sikkert været noget saa jævnt og menneskeligt som den oldkristne Menigheds Fællesspisning efter Gudstjenesten, i aandeligt Samfund med deres opstandne, himmelfarne Herre og Frelser. Til denne Fællesspisning og til Menighedens Tjeneres Underhold i Ugens Løb bragte Menigheden sine Offergaver af Levnedsmidler med og lagde dem op paa Alteret. Det er selvsamme Skik, som vi har bevaret i vor Barndoms højtidsfulde og stemningsrige Højtidsoffer til Præst og Degn paa Alteret Juledag. I den katolske Gudstjeneste hedder første Underafsnit af Messeofret *Offertorium*, dvs. slet og ret Frembæring af Offergaverne.

Offertoriet til Julenat lyder saaledes:

»Himlene fryde sig, og Jorden juble for Herrens Aasyn; thi han er kommen.« Det stammer fra Psalme 95 i Vulgata. Under dette Offertorium afdækker Præsten Kalk og Disk og opløfter paa Disken en Oblat, den saakaldte Hostie, som han ofrer til Gud. Han gyder lidt Vin og nogle Draaber Vand i Kalken, og han opløfter ogsaa Kalken som et Offer. Samtidig ringer Messeklokken, for at tilskynde de Troende til aandeligt at tage Del i Ofringen. Præsten gaar derefter til højre Side af Alteret, tvætter sine Hænder under stadig Bøn, beder endnu midt for Alteret en ydmyg Bøn, vender sig til Menigheden og siger sagte: »Beder Brødre, at mit og Eders Offer maa blive modtaget vel af vor Gud og Herre«, og han fortsætter derefter med den for Julenat forordnede *Stillebøn:* »Herre, vi beder, lad denne Festdags Offer være Dig behageligt, for at vi med Din Naades Hjælp ved denne hellige Forening med Dig maa dannes i hans Billede, hos hvem vor Natur er forenet med Din. Han, som lever og regerer i den Helligaands Enhed, Gud gennem alle Evigheders Evighed.«

Det næste Underafsnit af Messeofret, den saakaldte *Præfation*, indledes Julenat som ellers med denne Vekselsang. Præsten synger: »Herren være med Eder«, og Koret svarer: »Og med Din Aand«. Saa synger Præsten: »Sursum corda« (dvs. Opløfter Eders Hjerter), og han modtager Svaret af Koret: »Vi have opløftet dem til Herren«. Præsten udbryder:

»Lader os takke Herren, vor Gud«, og idet Koret svarer: »Det er værdigt og ret«, indleder Præsten sin Præfation, der i Tiden fra Julenat til Helligtrekongersaften stadig har denne Ordlyd:

»Sandelig, det er værdigt og ret, rigtigt og frelsebringende, at vi altid og overalt takker Dig, hellige Herre, almægtige Fader, evige Gud. Thi ved det menneskevordne Ords Hemmelighed er Din Klarheds nye Lys fremstraalet for vor Sjæls Øjne, saa at vi, idet vi synligt erkender Gud, ved ham bliver draget til at elske det Usynlige. Hvorfor vi med Englene og Ærkeenglene, med Tronerne og Herredømmerne og med hele den himmelske Hærskare synger Din Herligheds Pris, idet vi uden Ophør udraaber: »Sanctus, Sanctus, Sanctus« (dvs. Hellig, Hellig, Hellig!) Herre, Gud Sebaoth! Himmel og Jord er fulde af Din Herlighed, Hosianna i det Høje.«

Denne Lovprisning, det tredobbelte *Sanctus*, synges af Koret, og derefter begynder den egentlige Nadverhandling, som begynder med Brød og Vins Forvandling til Kristi Legeme og Blod, ved at Præsten udtaler de kendte Indstiftelsesord i katolsk Udformning, efter at han stille har bedt for Guds hele Kirke, dens nærværende og fraværende Børn, og for dem, der særlig har anbefalet sig til hans Forbøn:

»Vorherre Jesus Kristus tog i den Nat, da han blev forraadt, Brødet i sine hellige Hænder, hævede sine Øjne mod Himlen, velsignede det og sagde: »Tager og æder, dette er mit Legeme, som hengives for Eder«. Ligesaa tog han og Kalken, velsignede den og sagde: »Drikker alle deraf; thi dette er mit Blod, som udgydes for Eder og for mange til Syndernes Forladelse. Saa ofte I gøre dette, gør det til min Ihukommelse.« Nu ses der efter katolsk Opfattelse kun tilsyneladende Brød og Vin paa Alteret, men i Virkeligheden er det Jesu Legeme og Blod. Under *Forvandlingen* beder Præsten knælende, idet han løfter den hellige Hostie og Kalken i Vejret til alle Tilbedelse:

»Jesus, den levende Guds Søn, jeg tror paa Dig; jeg tror fuldt og fast, at Du er nærværende her med Liv og Sjæl, med Kød og Blod, som Gud og Menneske. Jeg tilbeder Dig: Forbarm Dig over mig. Rens mig, o Jesus, ved Dit højhellige, uskyldige Blod. Lad mig aldrig forraade eller prisgive det ved en svær Synd.«

Efter Forvandlingen opofrer Præsten i en stille Bøn Jesu Legeme og Blod og beder for alle levende og døde Guds Tjenere og Tjenerinder en

Bøn, der slutter med Fadervors sjette Bøn. Præsten bryder nu den hellige Hostie i to Dele og beder en stille Bøn: »Paa Forbøn af den salige og hæderkronede, altid rene Jomfru, Guds Moder Maria og alle Helgener, giv os naadig Fred i vore Dage, for at vi ved Din Miskundheds Hjælp altid maa være fri for Synd og sikre for al Trængsel.« Under inderlig Bøn bereder Præsten sig nu til at modtage det hellige Sakramente, og imens synger Koret tre Gange: »O, Du Guds Lam, som borttager Verdens Synder, forbarm Dig over os.« Derefter kommer Altergangen i dens katolske Skikkelse.

Præsten fremtager nu en Guldkalk, der rummer Oblaterne, griber en Oblat, en Hostie, som Katolikerne siger, holder den op for alles Aasyn og siger:

»Ser det Guds Lam! Ser ham, som borttager Verdens Synder! O Herre, jeg er ikke værdig, at Du indgaar under mit Tag, men sig kun et Ord, saa bliver min Sjæl helbredet.« Saa rækker Præsten stille hver enkelt Nadvergæst Hostien, idet han siger: »Vor Herre Kristi Legeme bevare din Sjæl til det evige Liv, Amen.« Efter Nydelsen af Nadveren beder først Forbederen: »Herre, lad dit Legeme, som jeg har nydt«, og derefter Koret: »Og dit Blod, som jeg har drukket, gennemtrænge mit Inderste og forund mig, at der ikke bliver nogen Syndeplet tilbage i mig, hvem de rene og hellige Hemmeligheder har vederkvæget. Du, som lever og regerer fra Evighed og til Evighed. Amen.«

Saa afsluttes Messeofret, Præsten renser Kalken og tvætter sine Hænder, der har rørt ved Sakramentet, over Kalken, dækker den atter til med Silkeklædet, mens Kordrengene bærer Alterbogen til Epistelsiden af Alteret. Derefter sluttes med det særlige Julenats *Kommunionvers:* »I de Helliges Glans har jeg avlet Dig af mit Skød før Morgenstjernen.« Derefter læser Forbederen *Slutningsbønnen:* »Giv os, beder vi Dig, Herre vor Gud, at vi, der glæder os ved at fejre vor Herres Jesu Christi Fødsel ved de hellige Hemmeligheder, ved værdig Vandel maa opnaa at blive forenet med ham, som lever og regerer i hellig Aands Samfund, en sand Gud fra Evighed til Evighed, Amen.«

Saa afslutter Præsten Messen: »Gaar, Messen er fuldbragt. Lader os lovprise Herren«, og alle synger *»Deo gratias«* (Gud ske Tak!), og Messen ender med Præstens Velsignelse af Menigheden, idet han gør Korsets Tegn over den: »Velsigne Eder den almægtige Gud: Faderen, Sønnen og

den Helligaand«. Gudstjenesten slutter med Oplæsningen af Johannes Evangeliums første Kapitel i Uddrag: »I Begyndelsen var Gud«, og derefter forlader Menigheden Kirken.

Vi gennemgaar ikke de øvrige tre Julemesser, men vi fremhæver nogle faa Enkeltheder, som særlig karakteriserer den katolske Kirkes Opfattelse af Julen.

Ved Julevigilien den 24de December lyder Indgangssalmen ved Gudstjenestens Indledning:

»Gud, Du som Aar efter Aar glæder os ved Forventningen af vor Genløsning, forund os, at vi ogsaa uden Frygt maa kunne se Din Enbaarne komme som Dommer, ham, hvem vi glade modtager som Forløser, vor Herre Jesus Kristus.«

Ved den anden Julemesse i det tidlige Morgengry lyder Indgangssalmen: »I Dag skal Lyset straale over os; thi der er født os en Herre, og han skal kaldes Vidunderlig, Gud, Fredsfyrste, Evighedens Fader, og hans Rige skal aldrig faa Ende.« Siden mindes den katolske Kirke den hellige Anastasia: »Giv os, beder vi Dig, almægtige Gud, at vi, som fejrer Din salige Martyrinde Anastasias Fest, maa føle hendes Forbøn hos Dig.« Denne Julemesse slutter med Ordene: »Herre, Du har mættet Dine Tjenere med hellige Gaver; vi beder Dig da, opliv os altid ved hendes Forbøn, hvis Fest vi i Dag fejrer.«

Af Højmessen Juledag fremhæver jeg særlig det Gradual, der synges mellem Epistlen, Indledningen til Hebræerbrevet og Evangeliet »I Begyndelsen var Ordet«.

»Alle Jordens Riger har set vor Guds Frelse. Jubl for Gud, alle Lande! Herren har givet sin Frelse til Kende; for Folkenes Aasyn har han aabenbaret sin Retfærdighed. Halleluja, Halleluja. En hellig Dag er oprunden for os. Kom, I Folkeslag, og tilbed Herren; thi i Dag er et stort Lys steget ned over Jorden. Halleluja.«

Den ældgamle katolske Gudstjeneste i Almindelighed, den katolske Julemesse i Særdeleshed, som jeg her har prøvet at give lutheranske Læsere et fyldigt Indtryk af udfra Katolikkernes egne liturgiske Arbejder, har, trods sin ophøjede og følgerigtige Karakter, to store Mangler i vore Øjne: Det for Almuen uforstaaelige fremmede hellige Sprog, Latinen, som den katolske Kirke stadig klamrer sig til, og Mangelen paa Menighedssang paa Modersmaalet.

Denne Menighedssang, der jo i Julen faar sit Udtryk i vore folkeelskede Julesalmer, har dog sin Forudsætning i de *latinske Hymner*, som blev omdigtet i Reformationstiden af Luther og hans tyske Meningsfæller. Vi skal i den vældige Hymnelitteratur fortrinsvis dvæle ved de Julehymner, der blev Forudsætningen for vore lutherske Julesalmer. Foreløbig holder vi os til Julehymnerne fra Tiden o. 400 til 825, de Julehymner, som vi maa antage, at Danmarks store Apostel Ansgar, der blev født o. 801 i Pikardiet nær Belgiens Grænse, har kendt og ført med til Danmark, da han prædikede Kristendommen for 1100 Aar siden.

Den ældste latinske Hymnedigter, Biskop *Hilarius* i Poitiers (død 366), som overførte den græske Hymne til Vesten, har ikke digtet Julehymner, i det mindste ikke Julehymner, der har haft Værdi for Efterslægten. Den første store latinske Julehymnedigter er Biskop *Ambrosius* af Milano (o. 340—397). Hans ældste Julehymne »Veni redemptor gentium« blev gendigtet af Grundtvig 1837 i hans berømte »Sangværk for den Danske Kirke«, under Titlen »Hedenskabets Frelsermand«, men da hans Gendigtning intet virkeligt Indtryk giver Læseren af den allerførste latinske Julesalme, foretrækker vi at gengive Ambrosius' Hymne i den noget ubehjælpsomme, men i sin Tid saare folkeelskede Oversættelse efter Luthers Gengivelse, som Hans Thomissen optog i sin berømte Salmebog fra 1569:

Kom Hedningers Frelser sand,
en Jomfrus Barn foruden Mand,
hvad Alverden undre maa,
Gud den Fødsel skikket saa.

Ikke af Mands Kød eller Blod,
men udaf den Helligaand god,
Guds Ord et Menneske vorden er,
Livsfrugt af en Jomfru skær.

Jomfruens Liv frugtsommelig var,
dog blev Kyskhed ren og klar,
fremskinnet mange Dyder skøn,
det Barn er visselig Guds Søn.

Han af sit skønne Kammer gaar,
den Kongesal, saa kysk og klar,
et Menneske og Gud af sin Art,
løb som en Kæmpe med stor Fart.

Hans Udgang fra Faderen var,
til Faderen han igen gaar,
han for og til Helvede ned,
og opfor saa til Guds Sted.

Du, som est Gud Fader lig,
i Kødet beviser Sejer slig,
at din evige Guddoms Vold,
vort skrøbelige Kød kunde ophold'.

Din Krybbe skinner aabenbar,
Natten er baade lys og klar,
Mørkhed maa der ej komme til,
saa skinner Troen uden Tvivl.

Ambrosius har ogsaa digtet en Hymne til Aabenbaringsdagen »Illuminans altissimus« (dvs. Du allerhøjeste i Straaledragt), men den har ikke spillet nogen Rolle for den tyske og danske Lutherdom, fordi den paa Oldkirkens Vis i en og samme Hymne forherliger Jesu Daab, de vise Mænds Tilbedelse af Jesusbarnet, Brylluppet i Kana, og Jesu Bespisning af Folket i Ørkenen.

Det var Biskop Ambrosius' Hensigt, at det italienske Folk skulde synge hans Hymner, og de gjorde et overordentlig stærkt Indtryk, ikke alene paa selve Menigheden, men ogsaa paa en af Fremtidens Stormænd, den store Kirkefader Augustin (353—430). Augustin skildrer i sine Bekendelser, hvorledes det var det overvældende Indtryk af den ambrosianske Menighedssang, der førte ham, det frivole og skeptiske Verdensbarn, til Korsets Tro. »Tonerne flød ind i mine Ører, og Sandheden vældede ind i mit Hjerte, Sandhedens Ild flammede i mit Indre, Taarerne brød frem af mine Øjne, og jeg følte mig usigelig vel.«

For os er Ambrosius' Efterfølger, Spanieren *Prudentius* (født 348), der to Gange i sit Liv var Provinsstatholder, og som i Aaret 402 trak sig tilbage fra det offentlige Liv for at leve i kristelige Betragtninger, en langt større Digter en Ambrosius. Hans pragtfulde Julehymne »Corde natus ex parentis« (dvs. Født af Faderens Hjerte, før Verden blev skabt), findes i vor allerførste lutherske Salmebog, Malmøsalmebogen 1528, i en Oversættelse af den unge tyske Pige Elisabeth Moeseritz' lutherske Omdigtning af denne Hymne. Grundtvig har 1837 bearbejdet Hymnen i sit »Sangværk for den Danske Kirke« under Titelen »Sønnen af Guds

Fader-Hjerte«, men Søren Widdings frie Gengivelse 1912 giver langt bedre Indtryk af Prudentius' mærkelige oldkirkelige Julehymne end Grundtvigs Gendigtning:

Søn af Faderhjærtet milde,
født, før Verdens Grund blev lagt,
alt det skabtes Maal og Kilde,
A med Ø i evig Pagt,
alt, som var og er og kommer,
samles i hans Guddomsmagt.
Lover Gud! Halleluja.

Hid til Jord kom Guds enbaarne.
Salig Time, hellig Stund,
da Maria, Guds udkaarne,
vugged blidt Guds Søn i Blund,
og han selv, Alverdens Frelser,
aabned her sin Barnemund.
Lover Gud! Halleluja.

Strengeleg fra Himmeltroner,
Strengeleg fra Englekor,
mødes med et Hav af Toner,
stigende med Tak fra Jord.
Ingen Tunges Røst fortie
Glæden, som i Hjærtet bor.
Lover Gud! Halleluja.

Dag, hvis fjærne Dæmring lued
for de gamle Fædres Blik,
Dag, som Guds Profeter skued,
naar et Syn forbi dem gik.
Dagen kom i Tidens Fylde,
Tak, at vi den skue fik.
Lover Gud! Halleluja.

Fædre, Mødre, Børn i Skare,
gamle Folk fra Land og By,
Ynglinger med Øjne klare,
alle unge Piger bly:
Stemmer i med Læber rene
Julesangen evig ny.
Lover Gud! Halleluja.

En anden berømt Prudentius-Hymne »Salvete flores martyrum« (Hil Eder, I Martyriets Blomster) handler om Barnemordet i Jerusalem og viser, at allerede ved Aar 400 blev 4de Juledag helligholdt ved Gudstjeneste til Minde om de smaa uskyldige Drengebørn, Martyriets Førstegrøde, men denne Hymne kom ingen Rolle til at spille for den danske lutherske Salmedigtning, da vi ved Reformationens Indførelse afskaffede 4de Juledag som Helligdag.

Oldkirkens tredie store latinske Digter *Sedulius,* der hørte hjemme i Rom og levede omkring Midten af det 5te Aarhundrede (ikke, som man i Almindelighed tror, Irland), har digtet Hymnen om Kristi Liv »A solis ortus cardine (Fra Solens Vugge til Solens Grav). Denne Salme genfindes ogsaa i vor allerførste lutherske Salmebog, Malmøsalmebogen 1528 i Oversættelse efter Luthers Bearbejdelse »Christum wir sollen loben schön«, og den er nu optaget i Grundtvigs Oversættelse fra 1837 og 1868 i Samfundet Dansk Kirkesangs Tillæg til vor nuværende Salmebog af 1912 under Titelen «Fra Solens Vugge til Solens Grav«. Vi foretrækker at gengive Hymnen i Digteren Johannes Jørgensens Oversættelse fra 1897, optaget i den katolske Salmebog for 1918 med Udeladelse af sidste Vers:

Fra der, hvor Solen først gaar frem,
til Verdens sidste Grænsebræm
vi love vil vor Frelser kær,
dertil Maria, væn og skær.

Han, som har hele Verden skabt,
men vilde ej se os fortabt,
tog sig en Tjeners Klædning paa,
for mellem Mennesker at gaa.

Paa Almagtsord og Englebud
hans Moder blev en Jomfru prud,
og hun, som ingen Brudgom har,
sin Skaber under Hjerte bar.

Hun føder ham i Bethlehem,
som over Stjerner har sit Hjem,
og dier af sit Jomfrubryst
Ham, der er hele Verdens Trøst.

Han hviler her paa Krybbestraa,
der hvælved Nattehimlens Blaa,
og Han, som føder Dyr og Fugl,
i Stalden finder fattigt Skjul.

Thi glædes alle Himmelkor,
og Engle juble over Jord,
Han, som er Verdens Hyrde god,
blandt Hyrderne hans Vugge stod.

Hil Jesus, som for os er død,
og som af Jomfruen er fød,
med Faderen og Helligaand
nu og altid i allen Stund.

Af de tre oldkirkelige Julehymner staar uden Tvivl Sedulius' Hymne om Jesu Liv vort Hjerte nærmest. Her er spekulativ Tradition fra den østlige Kirke, som Afrem Syrer er den største Repræsentant for, for Alvor brudt, og der er skabt en hel ny Tradition, i den nøjeste Samklang med Juleevangeliet hos Lukas med den hjærtevindende Beskrivelse af den hellige Moder og hendes fattige Barn. Det er denne Tradition, som skaber den store katolske Kirkekunst med dets Yndlingsæmne Moder og Barn i Betlehems Stald, hvis skønneste Mindesmærke turde være Correggios herlige Maleri af Jesu Fødsel.

Et senere Afsnit af Sedulius' Digt om Jesu Liv blev i Tidens Løb omdannet til en Aabenbaringsdags Hymne »Hostis Herodes impie«, som i Luthers Gengivelse blev optaget i Hans Thomissens Salmebog 1569. Vi gengiver denne Oversættelse, ikke den mere moderne i Katolsk Salmebog 1903:

Herodes, hvi frygter Du saa saare,
at Christ den Herre os fødter var,
han søger ej dødeligt Kongerig',
som giver os sit Himmerig.

Den Stjerne, som de vise Mænd saa,
lærte dem til det rette Lys at gaa;
med Gaver tre beviste de dær'
det Barn Gud, Menneske og Konge at være.

Den himmelske Gud, vor Frelser god,
lod sig og døbe i Jordans Flod,
at han, som synded' ingenlunde,
vore Synder dermed afto kunde.

En underlig Gerning ogsaa skete:
i Bryllup stode seks Stenkar rede,
af Vandet fulde; det Krist til Vin
omvendte ved Ord og Guddom sin.

Lov, Ære og Tak ske Dig, Guds Søn,
som fødtes af en Jomfru skøn;
Gud Fader og den Helligaand,
ske Lov og Pris i alle Land.

Den fjerde store oldkirkelige Hymnedigter Biskoppen i Poitiers *Venatius Fortunatus*, der døde efter Aar 600, har været kendt her i katolsk Tid, men hans Hymner spiller ingen Rolle for vor Tids Julesalmedigtning. Jeg forbigaar derfor Fortunatus for at dvæle ved en Hymne af en ukendt Forfatter fra denne Tid af den ambrosianske Skole, Adventshymnen »Conditor alme siderum«, der efter Münzers tyske Bearbejdelse 1524 forefindes i Hans Tausens Salmebog »O Stjerners Skaber i himmelske Hus«, og som siden er gendigtet, dels af Grundtvig »Stjernernes Skaber og Himmelens Drot« og dels af Søren Widding, optaget som Nr. 704 i Tillæg til vor nuværende Salmebog under Titelen »Alverdens Skaber, Fader kær«. Jeg anfører nogle udvalgte Strofer af Tausens Gengivelse af denne Adventssalme fra o. Aar 600:

Der Verdens Aften lakkende kom,
da gikst Du ud som en Brudgom
af Herberget, hvor Du prydet var,
saa fødtes Du af en Jomfru klar.

For Din store Magt og Guddomskraft,
knæler alle Ting, som Du haver skabt,
i Himmelen og her paa Jord,
bekender Din Villie og lyder Dine Ord.

Ved Aar 600 skete der en Reaktion imod den ambrosianske Kirkesang, som efterhaanden var blevet mere verdsliggjort og var kommet i Forfald. Den store Pave *Gregor den Store* (590—604), der kaldte sig selv »Guds Trælles Træl«, gennemførte den langt strengere liturgiske Sang i Gudstjenesten, den saakaldte Cantus romanus, der tvang Menighedens Deltagelse i Kirkesangen tilbage, saa at den til sidst helt døde bort og blev erstattet med den Sang, som blev sunget af et særligt ind-

øvet Kor. Denne gregorianske Kirkesang var mindre et Udtryk for den religiøse Følelse end for Villien til at opfylde en alvorlig Pligt. Derfor blev Hymnerne, der tidligere havde kunnet svulme over alle Bredder, korte og knappe, saa at de kunde passe ind i den liturgiske Gudstjeneste. Typisk for den gregorianske Tid er saaledes Hymnen »Regina Coeli«, (dvs. Himmeldronningen) til Ære for Jomfru Maria, yderst kortfattet:

Fryd Dig, Himlens Dronning
Alleluja!
fordi den, Du blev værdig at bære,
Alleluja!
genopstod,
som han havde sagt.
Alleluja!
Bed til Gud for os.
Alleluja!

I Tidens Løb blev Regina Coeli udvidet og anvendt ved Paaskegudstjenesten. Vi anfører Udvidelsen i den Oversættelse, som findes i den katolske Salmebog 1918, nu en af de mange, mange Mariesalmer, der anraaber om Guds Moders Forbøn hos sin Søn Kristus:

Fryd Dig, Du Himmeldronning prud,
Fryd Dig, Maria!
fryd Dig i Tro og Haab til Gud!
Alleluja!
O bed for os, Maria.

Den Søn, som Himlens Gud Dig gav,
han har besejret Død og Grav.

Han, hvem Du saa i Graven lagt,
stod op, som selv han havde sagt.

Fryd derfor Dig, o, Himmelbrud,
Fryd Dig, Maria!
og bed for os til Naadens Gud!
Alleluja!
O bed for os, Maria.

Det kirkelige Sagn fortæller om denne Hymnes Opstaaen, at der engang under Pave Gregor den Store laa en pestfyldt Luft over Rom, hvorfor Pave Gregor foranstaltede en Procession med det af Evangelisten Lukas malede Mariebillede, som dengang opbevaredes i Kirken S. Maria in Aracoeli (dvs. Mariekirken med Himmelalteret). Under Processionen forsvandt Pesten, og der hørtes Englesang i Luften med Ordene »Regina coeli lætare« (dvs. Fryd Dig Himmelens Dronning), til hvilken Englehymne Pave Gregor saa føjede Bønnen: »Bed til Gud for os, Alleluja!«

Nær op imod Ansgars Tid (801—865) digtede en ukendt Mand den vistnok allerberømteste Mariehymne, hørende til Julefestkredsen »Ave maris stella«, som vi her gengiver paa Dansk efter den katolske Salmebog fra 1903:

Madonna med Barnet.
Elfenbensrelief fra Karl den Stores Tid.
(J. J. Tikkanen: Madonnabildens historia, 1916, S. 13).

Hil Dig, Havets Stjerne,
Bold Du for os værne,
Himmelport Du være,
Jomfrumoder kære!

Gabriel Dig hilser,
Og vi saa vor Frelser,
Navnet *Eva* skiftes,
Fred ved *Ave* stiftes.

Bryd dog Syndens Lænke
Blinde Lys, Du skænke!
lad af os Dig finde,
alt kan Du os vinde!

Te Du Dig som Moder,
alle Frelsens Goder,
vil vi naa ved Bønnen,
naar Du beder Sønnen.

Jomfru uden Lige,
Du Din Søn det sige,
at han os vil give,
mild og kysk at blive!

Naar Du os forsvarer
og for Synd bevarer,
intet da skal true,
hist vi Jesum skue.

Pris Gud Fader være
og vor Frelser Ære,
Aanden vi tillige
Lov og Tak udsige.

Tankegangen i denne skønne Hymne stemmer saa nær overens med vor danske Apostel Ansgars Tankegang, at man af Hjærtet kunde ønske, at det kunde bevises, at det var denne Mand, der havde digtet »Ave maris Stella«, men saa længe det er ganske ubevisligt, maa vi nøjes med at udtale, at denne Hymne efter Hymneforskningens ypperste Mands Guido Dreves' Udsagn maa antages at være opstaaet i det syvende eller ottende Aarhundrede, mens Ansgar levede i Begyndelsen af det niende Aarhundrede.

I de ældste latinske Julehymners Tid, Tiden o. 400 til 800, havde den katolske Julefestkreds lidt efter lidt naaet sin fulde Udvikling, saaledes at ikke blot Juletylvtens Dage havde faaet sin for alle Tider fastlagte katolske Gudstjeneste, men der ogsaa var blevet indrettet et Kirkeaar, begyndende med første Adventssøndag 4de Søndag før Jul, en Marie Renselsesdag den 2den Februar, 40 Dage efter Jesu Fødselsdag, samt en Marie Bebudelsesdag, ni Maaneder før Jesu Fødselsdag, den 25de Marts. I allervideste Forstand kan vi ogsaa sige, at Johannes Døberens Fødselsdag, den 24de Juni, hører til Julekredsen, fordi denne Helligdag blev fastlagt efter Lukasevangeliets Oplysning om, at Johannes blev født omtrent tre Maaneder efter Jesu Undfangelse, seks Maaneder før Jesu egen Fødsel.

Vi skal nu fortælle lidt om disse til Julekredsen hørende Helligdages Indførelse og ældste Historie, indtil Ansgars Ungdomstid o. 825, saa Læserne kan faa et Indtryk af den Julekredsgudstjeneste, som Ansgar førte ind i vort Land ved sit første Komme til Danmark Aar 826. Vi begynder med *Marie Bebudelse*, der jo stadig er bevaret i den svenske lutherske Kirke paa sin rette Dag den 25de Marts, men som i Danmark af Struensee 1770 blev henlagt til den saakaldte Marie Bebudelsessøndag, femte Søndag i Fasten, 14 Dage før Paaskesøndag.

Der havde, kirkeligt set, været god Mening i at fastlægge Højtiden for Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse til Adventstiden, til første eller anden Søndag i Advent, uden realistiske Hensyn til Kvinders normale Svangerskab paa ni Maaneder, fordi denne Henlæggelse til 25de Marts maa gribe forstyrrende ind i Paaskekredsen og dens Forberedelse, den lange Fastetid før Paasken, og der er virkelig kristne Kirker, der har henlagt Undfangelsesfesten til Tiden lige før Jul. Den oldspanske Kirke fastholdt saaledes paa Synoden i Toledo 656 den nedarvede spanske Bebudelsesdag den 18de December, en Uge før Jul, ligesom Milanos stadig meget selvstændige Bispedømme henlagde Festen til 4de Søndag i Advent. Rom sluttede sig derimod til den østlige Kirkes Opfattelse, at Bebudelsesdagen burde henlægges til 25de Marts, og det blev Rom, der sejrede, her som i mangfoldige andre Tilfælde, hvor den spanske eller den ambrosianske Kirke i Milano, ligesom den galliske i Frankrig, søgte at fastholde afvigende Opfattelser af det katolske Festaars rette Forløb. Stadig har Milanos Ærkestift i Norditalien og de spanske Ærkestifter i Salamanca og Toledo til vore Dage fastholdt deres egen afvigende Gudstjenesteritus, den saakaldte ambrosianske Messe i Milano, den saakaldte mosarabiske Messe i Toledo og Salamanca, hvis Afvigelser fra den almenkatolske Ritus det vilde føre for vidt at gaa nærmere ind paa.

Mens Marie Bebudelsesdag gaar ret langt tilbage i Kirkens Historie, gælder dette mærkelig nok ikke *Omskærelsesdagen* otte Dage efter Jesu Fødselsdag, der jo tilfældigt faldt sammen med den romerske Nytaarsfest af hedensk Oprindelse den første Januar. Man havde vel fra tidlig Tid en indre kirkelig Fest paa Fødselsfestens Ottendedag, ligesom man havde paa Epifaniedagens Ottendedag den 13de Januar, men faldt disse Fester paa en Hverdag, blev de ikke fejret af det store Folk med Kirkegang, Messe og Hviledag. Man skyede længe at lægge en for alle gyldig

Helligdag paa den hedenske Nytaarsdag, som man jo fra Kirkens Side paa alle Maader søgte at bekæmpe ved strenge Forbud og Bandlysninger. Som kristen Helligdag optræder Nytaarsdagen først paa Ansgars Tid, men Nytaarsdag har siden den Tid fastholdt sin ogsaa for Menigmand gældende Hellighed. Omskærelse var en jødisk Skik, som den kristne Kirke afviste, man optog i Stedet paa denne Dag en Dyrkelse af Jesu Navn, idet Jesu Navnegivning efter jødisk Skik faldt paa Omskærelsesdagen. En Mængde Hymner handler om Jesu Navn, men da de har været uden større Værdi for den senere danske Julegudstjeneste, skal jeg helt forbigaa denne Side af den katolske Hymnedigtning. Jeg vil lige gøre opmærksom paa, at der især i den franske Kirke ved Aar 800 var stærke Bestræbelser i Gang for at fejre den 1ste Januar som Jomfru Marias Fødselsdag, men her sejredes som sædvanlig den herskende romerske Opfattelse, og Marias Fødselsdag blev henlagt til dens nuværende Plads i det katolske Festaar, den 8de September. Af den sejrende Kristi Omskærelsesfest den 1ste Januar udviklede der sig i den yngre katolske Kirke en særskilt Jesu Navns Fest, som den hellige Bernhard (1091—1153) havde banet Vej for, og som blev paabudt af Pave Innocens den 13de den 20de Dec. 1721. Denne Fest fejres Søndag mellem Nytaar og Helligtrekonger. Hvis der mangler en Søndag i dette Tidsrum, henlægges Jesu Navns Fest til den 2den Januar, der derved bliver tvungen Helligdag.

Langt ældre end Omskærelsesdag og Jesu Navns Dag er den saakaldte *Marie Renselsesdag*, 40 Dage efter Jesu Fødsel, den 2den Februar, som vi kalder Kyndelmisse, dvs. Kærtemesse. Denne Højtidsdag knytter sig til jødisk religiøs Skik, at den førstefødte Søn skal fremstilles i Templet og vies til Herren 40 Dage efter Fødselen, og den har da ogsaa været kendt af de Jødekristne i Jerusalem før Aar 400, her naturligvis 40 Dage efter Epifaniedagen, altsaa den 15de Februar. Denne Fest omtales jo af den fornemme sydfranske Dame fra Rhoneegnen, der besøgte Jerusalem o. 385, og den beviser, at Epifaniefesten paa det Tidspunkt i Betlehem-Jerusalem opfattedes som Jesu' Fødselsdag. Derimod fremgaar det af den franske Dames Skildring (S. 93), at hun ikke kender en tilsvarende Fest fra sin Hjemegn i Sydfrankrig. Det synes rimeligt at antage, at ogsaa denne Fest som Ledsagefest til Fødselsfesten har sit Spredningsmidtpunkt i det hellige Land, og at Renselsesfesten derfra breder sig overalt. Først til Konstantinopel, hvor Festen kaldes Hypapante, dvs. Mødet, sig-

tende til Simeons og Annas *Møde* med Jesusbarnet i Templet, og hvor Festen blev indført paa Kejser Justinians Befaling i Aaret 542.

I Rom nævnes Festen i Pave Gelasius' Bestemmelser fra hans Pavetid 492—96, hvor den har Navn af »Renselsesfest«. Den kendes ikke i Spanien Aar 650, ikke i Paris o. 735—40, men fra den berømte Skildring af Ansgars Dødsleje i Aaret 865 ved vi, at den hellige Ansgar har sat meget stor Pris paa denne Højtidsdag. Hans Lærling og Efterfølger Rimbert fortæller nemlig i Ansgars Levnedsskildring, at da Ansgar, stærkt angrebet af sin livsfarlige Sygdom, Blodgang, havde levet Julen 864 over, og Helligtrekongersdag var gaaet, begyndte han at ønske, at det maatte blive ham forundt paa Maria Renselsesdag at gaa ind til Herrens Herlighed.

Da nu denne »Lysmessedag« i 865 nærmede sig, bød Ansgar, at der skulde beredes et Maaltid for Klerkene og de Fattige, saa at de kunde holde Gæstebud paa den højhellige Dag. Han bød ogsaa, at der skulde støbes tre store Vokslys af hans eget allerbedste Voks, og at man skulde tænde det første foran den hellige Marias Alter, det andet foran den hellige Peters Alter og det tredie Lys foran den hellige Johannes den Døbers Alter, for at de tre skulde modtage ham i det andet Liv. Og da nu Kyndelmissedagen oprandt, læste de tilstedeværende Præster Messer for ham, ligesom de tidligere havde plejet at gøre. Han selv tog sig for at anordne, hvorledes der skulde tales til Folket, og sagde, at han ikke vilde nyde noget, førend Højmessen var sunget. Først da Højmessen var til Ende, og han havde spist og drukket en Smule, vedblev han med Flid at opmuntre sine Omgivelser til at tjene Herren, især ved efter hans Død at tage sig af den Hedningemission i Norden, som havde været ham betroet. Næste Morgen døde Nordens trofaste Apostel, den 3die Februar 865.

Fra Kirkens ældste Tid havde man, som vi har set, baade i Øst og Vest haft en Mindefest for den hellige Stefanus' Dødsdag den 26de December. De to følgende Dage synes ogsaa ret tidligt at være indviet til Apostlene Johannes og Peter den 27de December, og Dagen efter blev indviet til de allerførste kristne Martyrer, endnu ældre end den hellige Stefanus, nemlig de spæde Børn i Betlehem, der blev myrdet af Kong Herodes i den Hensigt at faa dræbt det lille Jesusbarn.

I den romerske Kirke fejres endnu disse to Helligdage, saaledes at

Epistlen til Aposteldagen 3die Juledag er taget af Jesus Sirachs Bog Kap. 15 og Evangeliet af Johannes' Evangelium Kap. 21, Vers 19—24, de allersidste Vers om Peters og Johannes' fremtidige Liv inden Herrens Genkomst. I Katolicismens sidste Tid i Danmark kaldes Dagen St. Hans Apostelsdag, idet den gamle Johannes, og ikke Peter, der allerede havde lidt Martyrdøden i Rom, bliver opfattet som Dagens Hovedperson, Johannes, Herrens kæreste Lærling, og den han paa sit Kors overdrog Omsorgen for sin Moder Maria. Mens denne Dag kun i meget uegentlig Grad kan siges at høre til den virkelige Julekreds og med god Grund er slettet af vor officielle Helligdagsliste i 1770, hører de uskyldige Børns Dag med Rette til Julekredsen. Epistlen til denne Dag er i den romerske Kirke Johannes Aabenbaring Kap. 14, Vers 1—5, og Evangeliet er Matthæus Evangelium Kap. 2, Vers 13—18. Denne Dag fejres i Nutiden i den katolske Kirke som en Sørgefest uden Gloria in excelsis i Messen og i violette Messeklæder i Stedet for Julens hvide Messeklæder.

Kun, hvis denne Dag falder paa en Søndag, er Kirkefarven rød. I den lutherske Kirke er denne Helligdag bortfaldet ved Reformationens Indførelse, men i den katolske Kirke har den fra gammel Tid haft stor Betydning. Det kan vi skønne af de mange Hymner til Ære for de uskyldige Børn, Martyriets første Smaablomster, som Prudentius kaldte dem.

Søndagen mellem Jul og Nytaar falder nær sammen med Kyndelmissedagens Højtid, dog saaledes, at Hovedvægten ikke lægges paa Marias Renselse, men paa de gamle Mennesker Simeons og Annas Møde med det lille Jesusbarn i Templet. Den katolske Kirke anvender til denne Dag som Epistel St. Paulus' Brev til Galaterne Kap. 4, Vers 1—7 og Evangeliet Lukas' Evangelium Kap. 2, Vers 33—40, mens Kyndelmisses Evangelium er det foregaaende Stykke Lukas Kap. 2, Vers 21—32.

Da en af de fire Juledage jo ret ofte falder paa en Søndag, bliver der i saadanne Aar kun en almindelig Søndag i Juleugen i Tiden mellem Nytaarsdag og Helligtrekongersdag. Denne Søndag i Juleugen har i ældre Tid det her nævnte Evangelium om Simeon og Anna, mens den i den yngre katolske Kirke bliver Jesu Navnedag. I den katolske Kirke fejres Helligtrekongersaftensdag som Vigilie til Helligtrekongersdag, ganske som Juleaftensdag er Vigilie til Juledag med de tre Julemesser. I Evangeliet til denne Dag Matthæus' Kap. 2, Vers 19—23 fejres Jesu Til-

bagekomst fra Ægypten til Nazaret efter hans Forfølgers, Kong Herodes', Død. I vor Kirke henlægges dette Evangelium til Søndag mellem Jul og Nytaar.

I den romerske Kirke var Julen ikke ganske afsluttet med Aabenbaringsdagen, der holdtes en Efterfest otte Dage senere, hvor Evangeliet om Jesu Daab fremdroges efter Johannes' Kap. 1, Vers 29—34. Den første af Søndagene efter Aabenbaringsdagen kaldes af Katolikerne »Den hellige Families Fest«, men ligesom hos os fremdrages Evangeliet om den tolvaarige Jesus i Templet. Til anden Søndag efter Aabenbaringsdagen henlægges Evangeliet om Kristi første Undergerning, Vin-Underet ved Brylluppet i Kana. Vi iagttager herved, hvorledes den ældgamle hellenske Aabenbaringsfest er opløst i sine Bestanddele, idet denne Dags Arvtager, Helligtrekongersdag, kun beholder Evangeliet om de østerlandske Vismænds Tilbedelse af Jesusbarnet, mens Mindet om Kristi Daab henlægges til Aabenbaringsdagens Ottendedagsfest, og Mindet om Jesu første Undergerning til anden Søndag efter Aabenbaringsfesten. Af Folket kaldes denne Dag de tre hellige Kongers Dag, »Helligtrekonger«, skønt Evangeliet hos Matthæus slet ikke taler om *Konger*, kun om et ubestemt Antal af østerlandske *Vismænd*. Denne uevangeliske Udvikling fra Vismænd til Konger skyldes den folkelige Legendedigtning, der synes, at Tilbedelsen af det nyfødte Jesusbarn ligesom faar større Glans, naar det er fornemme Standspersoner som Konger, der tilbeder Barnet, end naar det blot er jævne Folk som Hyrderne paa Marken eller ganske almindelige vise Mænd fra Østerland. Det er en typisk middelalderlig Udvikling, der har sit Spredningsmidtpunkt, først i Milano, hvis Gejstlighed tidligt havde samlet Relikvier af de tre hellige Konger, og derefter i Køln, hvortil deres Relikvier blev overført fra Milano den 23de Juli 1164, som Følge af Milanos Ødelæggelse af den tyske Kejser Frederik Rødskæg.

Endnu er Julekredsen ikke fuldstændig, endnu staar Adventstiden tilbage.

I den første kristne Tid, hvor Kristi Fødselsfest ikke spillede nogen Rolle, begyndte Kirkeaaret med Paasken, der oprindelig var den første kristne Fest. Men da Kristi Fødselsfest, vor kristne Jul, fra Tiden omkring Midten og Slutningen af det 4de Aarhundrede gik sin Sejersgang over hele Kirken med Undtagelse af Armenien, maatte ganske naturligt

Julen opfattes som Aarets første Fest, og Kirkeaaret begyndte da med Juledag eller ved Julens Vigilie, dvs. Messen paa Juleaftensdag. Det vedblev man ogsaa med, da man i den romerske Kirke havde begyndt at betragte de fire, undertiden som i den franske Kirke de fem foregaaende Uger som Forberedelsesfest til Julen. Men disse Adventssøndage, der blev betegnet som fjerde, tredie, anden og første Søndag før Herrens Fødselsdag, regnes fra først af med til det gamle Kirkeaar, og de sættes derfor sidst i de kirkelige Messebøger, saaledes endnu i Pave Gregor den Stores Sacramentar fra hans Pavetid 590—604. Det ældste sikre Spor af Adventstidens endelige Indretning som en Faste- og Beredelsestid for Julen er en Bestemmelse fra Konciliet i Macon, der Aar 581 forordnede, at fra Mortensdag til Jul skulde Gudstjenesten indrettes ganske paa samme Maade som i den lange Paaskefaste, og der skulde fastes tre Dage om Ugen, nemlig Mandag, Onsdag og Fredag. I Rom forkastede man denne strenge Julefaste, men uddannede Adventstiden som en liturgisk Bestanddel af Kirkeaaret med første Adventssøndag som det kirkelige Aars Nytaarsdag. Det er da dette Kirkeaar i dets romerske Form, som Ansgar, Nordens Apostel, bragte til Danmark, og som blev gennemført i Danmark, saaledes at vi her, som Christiern Pedersens Jærtegnspostil i 1515 tydeligt angiver, fik følgende katolske Julefestkreds:

Vi har hos Christiern Pedersen først fire Adventssøndage med ganske samme Evangelietekster som paa vore lutheranske Adventssøndage, saa Juleaftensdag med den af Lutheranerne afskaffede Evangelietekst Matthæus Kap. 1, Vers 18—23, om Josef og den hellige Aand. Vi har tre Juledagsmesser ved Midnat, i Morgengry og Højmesse, de to første tilsammen omfattende vort Juleevangelium om Hyrderne paa Betlehems Marker og i Betlehems Krybbe, Højmessen derimod den betagende Indledning til Johannes' Evangeliet, som vi først i Aaret 1898 har optaget i vor saakaldte Anden Tekstrække. 2den Juledag er viet Mindet om St. Stefan, Kristenhedens første voksne Martyr, 3die Juledag den længst levende af Herrens Apostle, Apostlen Johannes, og 4de Juledag de allerførste Martyrer, de uskyldige Børn, som den onde Kong Herodes lod dræbe i Betlehem. Første Søndag efter Jul, enten den saa falder før eller efter Nytaarsdag, er viet Mindet om de to gamle, Simeon og Anna, der møder Maria i Templet. Nytaarsdag er viet Mindet om Kristi Omskærelse og hans Navnegivning. Hellig tre Kongersdag er viet Vismændenes

Tilbedelse af det lille Jesusbarn, og første Søndag efter Helligtrekongersdag er viet Mindet om den tolvaarige Jesus, der lærer i Templet, mens 2den Søndag efter Helligtrekonger er viet Jesu første Undergerning ved Brylluppet i Kana. Kyndelmissedag og Marie Bebudelsesdag den 25de Marts hører ogsaa med til den katolske Julefestkreds, selv om Christiern Pedersen ikke anfører Prædikener paa disse to Dage, for baade Kyndelmisse og Marie Bebudelsesdag blev, ligesom Marie Besøgelsesdag den 2den Juli, fastholdt som lutheranske Helligdage af de danske Reformatorer.

De tre hellige Vismænd tilbeder Jesusbarnet.
Kalkmaleri i Fjenneslev Kirke o. Aar 1200.
(Efter Fotografi i Nationalmuseet).

DEN ÆLDRE MIDDELALDERS JUL

Pinsedag 1826 holdt vi her i Danmark Tusindaarsfest for Kristendommens Indførelse i vort Land. Et af denne Tusindaarsfests varige Minder er Grundtvigs betagende Omdigtning af den middelalderlige gamle Dagvise »Den signede Dag med Fryd vi se af Havet til os opkomme«. Vel er 826 et meget vigtigt Aar i den danske Kristendoms Historie, det Aar, hvor første Gang en dansk Konge, Harald, blev døbt hos Kejser Ludvig den Fromme i Mainz; og det Aar, hvor Ansgar, Danmarks og Sveriges Apostel, før første Gang betraadte vort Land i Kong Haralds Følge, men det bør ikke blænde vort Blik for, at Kristendommen er forkyndt endnu tidligere end Aaret 826 i vort Land. Den første Missionær til Danmark

var Angelsakseren *Willibrord*, ved Aar 700, der mismodig maatte opgive det haabløse Forsøg, idet Kong Yngve, »haardere end en Sten og vildere end et Dyr«, nægtede at lade sig døbe, selv om han modtog Willibrord med sømmelig Hæder og tillod ham at forkynde Kristendommen.

Den næste, som gjorde Forsøget, var Biskop *Ebo af Reims*, Kejser Ludvig den Frommes Diebroder, der virkede her i Danmark i Sommeren 823, knyttet til Kong Haralds Hof, og omvendte og døbte mange. Sin største Betydning fik Ebo ved sin Indflydelse paa Kong Harald, der fordrevet fra sit Land søgte Tilflugt hos Kejser Ludvig den Fromme, lod sig overtale til at blive døbt og tage sit Land til Len af Frankerherskeren. Herom fortæller den frankiske Digter *Ermoldus Nigellus* udførligt i det Æredigt til Kejser Ludvig den Fromme, som vi allerede Side 67 har anført Prøver paa til Belysning af Danskernes Hedenskab. Vi anfører nu fra samme Digt Strofer, der belyser den Kristendom, der Aar 826 mødte Kong Harald, hans Hustru og Søn ved Ludvig den Frommes Hof.

Stærkere Indtryk end den pragtfulde latinske Messe har sikkert Vægbillederne af Kristi Liv i Kejserens Borg i Ingelheim øvet paa den danske Konges modtagelige Sind. Vi gengiver Ermoldus Digt om denne Billedrække i Hans Olriks danske Oversættelse:

Først daler Engelen ned og forkynder Maria sit Budskab,
saa at hun siger med Fryd: »Guds Tjenerinde jeg er«.
Dernæst Frelserens Fødsel, som længst Profeterne kendte,
Jesus i Linned blev svøbt, skønt han i Sandhed var Gud.
Her de gudfrygtige Hyrder, der følger Herrens Befaling,
dernæst de Vise, som saa Barnet ved Faderens Gunst;
saa Herodes, der raser og tror, at Krist vil ham styrte,
myrder uskyldige Børn, — Gud har dem skænket at dø.
Josef flyr til Ægypten, men bringer saa Barnet tilbage;
vokser nu Herren som Dreng, stedse dog lydig og tro.
Her han lader sig døbe, Guds Søn, der var kommen til Verden,
alle at fri med sit Blod, som i Fortabelsen laa.
Her hvorledes han faster, saaledes som Mennesker plejer,
Fristeren ser man at fly, ramt af hans mægtige Ord.

Meget stærkt var ogsaa Indtrykket af den Pragtgudstjeneste, Kejser Ludvig lod fejre til Kong Haralds Ære:

Alt var nu blevet beredt til at holde den hellige Messe,
Klokkerne kalder dem did efter sædvanlige Skik.
Kirken straaler af Præsternes Skare, omhyggelig ordnet,
klædte i prægtigste Skrud, pranger som fejreste Vaar:
dér staar Præster i Flok, som Clemensreglerne følger,
hist staar Leviternes Hob, stillet i Række med Pragt;
Theuto ordner med Omhu Klerkenes syngende Skare,
og Adhalvitus gaar frem, Staven han bærer i Haand,
hver, der trænger sig frem, han slaar, saa at Vejen han baner
ærefuldt foran sin Drot, Hoffet, hans Hustru og Søn.

Efter Kejserens og hans Families højtidsfulde Indtog i Kirken følger den stemningsvækkende Messe:

Men da nu Ludvig med afmaalte Skridt var kommen til Kirken,
bringer han Herren sin Bøn, som han det havde for Skik;
klart derefter fra Theutos Basun der lyder en Tone,
hvorpaa straks stemmer i Klerkenes samlede Kor.
Harald sig undrer, hans Hustru med ham, ja alle forbavses,
Frænderne, ogsaa hans Søn, over Guds vældige Magt,
Klerkene undres de ved som og ved den herlige Kirke,
Præsternes samlede Flok og deres hellige Dont;
Gaverne dog de beundrer, især fra den mægtige Kejser,
medens de se, at det alt udføres efter hans Bud.

Hverken Ermoldus Nigellus eller Rimbert i sin berømte Skildring af Ansgars Levned giver os en virkelig tilfredsstillende Skildring af det Indtryk, den katolske Gudstjeneste i Almindelighed og Julebudskabet i Særdeleshed, gjorde paa vore nordiske Landsmænds Sind ved det allerførste uventede Møde, her maa vi atter tage vor Tilflugt til den islandske Saga.

Om den gamle *Kodran paa Gilja* (S. 16), Thorvald Vidførles Fader, fortæller Sagaen, at han havde overværet en af de store Højtider, som Biskop Frederik afholdt med sine Klerke, mere af Nysgerrighed, end fordi han straks havde besluttet at antage Kristendommen. Da han hørte Klokkeklangen og Klerkenes skønne Sang og sporede den søde Røgelseduft, da han saa Bispen klædt i prægtigt Gevandt, og han saa alle dem, der tjente ham, iført hvide Klæder og med straalende Aasyn, og han dertil saa den store Glans i hele Huset af Vokskerternes liflige Lys og alle de andre Ting, som hørte til Afholdelsen af den kristne Højtid, saa beha-

gede alle disse Ting ham saare vel, og han kom samme Dag til sin Søn Thorvald og sagde: »Nu har jeg set og overvejet i nogen Grad, hvor alvorlig en Gudstjeneste I yder jeres Gud, og jeg forstaar ogsaa nok, at Eders Skikke er meget afvigende fra vore, thi det synes mig, at Eders Gud fryder sig ved det Lys, som vore Guder skyr.« Følgen bliver, at Kodran giver Biskop Frederik, Sønnens Ledsager, Tilladelse til den Styrkeprøve med Aarmanden i den store Sten nær Gilja, som ender med Aarmandens Flugt og den gamle Kodrans Omvendelse til Kristendommen.

Eller vi kan følge Østlandshøvdingen *Hall af Sidas* Omvendelse, saaledes som den skildres i Njals Saga:

Kong Olav Trygvesøn havde sendt den tyske Grevesøn *Thangbrand* som Missionær til Island, og han var blevet modtaget som Gæst af Hall af Sida. En Morgen tidligt om Høsten havde Thangbrand ladet slaa Telt op for at afholde Messe, og han havde meget at gøre, for det var en stor Festdag. Hall spurgte da Thangbrand: »Til hvis Minde holder Du denne Dag?« »Til Minde om Engelen Mikael« svarer han. »Hvad Bedrifter har den Engel udført?« »Mange« svarer Thangbrand. »Han skal maale alt, hvad Du gør, godt og ondt, og han er saa miskundelig, at han maaler større alt det, som er handlet vel.« »Ham vilde jeg gerne have til Ven,« sagde Hall. »Det vilde Du kunne faa, hvis Du i Dag giver Dig ham i Vold med Gud.« »Jeg vil dog betinge mig,« sagde Hall, »at Du lover mig paa hans Vegne, at han skal være min Følgeengel.« »Det vil jeg love Dig,« svarede Thangbrand, og Hall blev da døbt med hele sit Hus.

Om den unge Høvdingesøn *Kjartan*, Olav Paas Søn fra Hjardarholt, fortæller Laksdølernes Saga, at han gik frivillig over til Kristendommen, dybt bevæget ved det kristne Julebudskab, fremført af selveste Kong Olav Trygvesøn. Kong Olav lod i Begyndelsen af Vinteren (vistnok 998) foretage mange nyttige Ting, han lod Købstaden Trondhjem udvide, og han lod bygge en Kirke. Denne Kirke blev færdig om Julen. Da foreslog Kjartan sine hedenske islandske Fæller, at de skulde gaa saa nær Kirken, at de kunde se de Skikke, som de kristne Mænd havde med deres Gudstjeneste. Det var mange af Islænderne med paa, det kunde nok være meget morsomt. Kong Olav forkyndte Troen for sine Mænd, og han holdt baade en lang og klog Tale, og de kristne Mænd skænkede hans Tale stort Bifald.

Da nu Kjartan og hans Fæller var gaaet til deres Herberge, opstod der en ivrig Drøftelse af, hvad Kongen havde sagt ved den Fest, som kristne Folk kaldte omtrent deres største Højtid. »Kongen sagde jo, at i Nat var den Høvding født, som vi nu skal tro paa, hvis vi vil handle saaledes, som Kongen byder os.« Saa sagde Kjartan: »Jeg syntes godt om Kongen, første Gang jeg saa ham, og jeg kunde straks skønne, at han var en meget storslaaet Mand, og det Indtryk har jeg holdt fast ved, naar jeg saa ham paa Tinge. Men endnu langt bedre har jeg syntes om ham i Dag, og jeg mener, at det er af største Betydning for os, at vi tror, at *han* er den sande Gud, som Kongen byder os at tro paa. Nu kan Kongen paa ingen Maade være mere ivrig for, at jeg skal tage mod Kristendommen, end jeg kan være for at lade mig døbe. Kun det alene holder mig tilbage fra straks at opsøge Kongen, at Dagen allerede er skredet saa langt frem, at Kongen sidder ved sit Maaltid, og det vil nok tage meget af Dagen at døbe alle os Fæller.«

Men Kongen havde Spejdere i de hedenske Mænds Herberger, og han havde hørt Kjartans Udsagn, før Bordene var taget bort. Kong Olav blev meget glad derved, og han sagde: »Kjartan har nok sandet det Ord, at Højtider giver mest Held og Lykke.« Han modtager med Glæde Kjartan Anden Juledags Morgen, da han kommer med sin Flok for at lade sig døbe. Kjartan blev iført de hvide Klæder, og man sagde, at han blev Kong Olavs haandgangne Mand. Kongen bød Kjartan til sit Julegæstebud og ligesaa hans Frænde Bolle, der var blevet døbt sammen med ham før Messen Anden Juledag. Det var alle Mænds Tale, at der aldrig var kommet en gævere Mand fra Island til Norge end Kjartan.

Det vilde have været tiltalende, om vi paa lignende Maade kunde fortælle om ældre og yngre Danske, der blev omvendt af Ansgar og om deres Bevæggrunde til at foretrække den pragtfulde fremmede sydlandske Tro for deres egen hjemlige, vel ofte noget tyndslidte Hedendom. Vi maa nu nøjes med af Rimberts Levnedsskildring og paa anden Maade at faa et Indtryk af den Forkyndelse, som Ansgar øvede i vort hedenske Fædreland, ganske særlig af hans Julebudskab. Men lad os først minde om Hovedpunkterne i Ansgars danske Missionsvirksomhed.

Ansgar begyndte sin Virksomhed i Danmark med at frikøbe Drenge, der var solgte som Trælle, for at lade dem oplære til Kristendommen og fremtidig Missionsvirksomhed. Da Ansgars danske Beskytter, Kong Ha-

rald, der var døbt i Ingelheim ved Mainz, snart efter blev jaget bort fra Danmark, fik hans Mission i hans første Aar i Norden langt stærkere Fremme i Sverige, i Handelsstedet Birka, nu Björkö, i Mælaren, hvor Nordens første Kirke o. 830—35 blev bygget af den omvendte svenske Høvding Hergeir.

I Danmark fik Kristendommen først for Alvor Fodfæste omtrent 20 Aar efter Ansgars første Komme til Landet, da han o. 845 var blevet Biskop i Bremen. Han blev tillige Kong Ludvig den Tyskes Sendemand i Danmark, og det lykkedes ham at vinde den mægtige Danskerkonge *Haarik den Ældres* trofaste Venskab. Omvende Kong Haarik til Kristendommen kunde Ansgar ikke, skønt Kong Haarek villig hørte paa alt, hvad Ansgar fortalte ham af den hellige Skrift, tilstod ham, at han glædede sig meget derved og gerne vilde vinde Kristi Yndest. Kong Haarik tillod derfor Ansgar, at han maatte lade bygge en Kirke i Handelsstaden Slesvig, og han skænkede ham selv den Gaard, hvor Præsten kunde bo. Han gav ligeledes Tilladelse til, at enhver i hans Rige, der vilde, maatte gaa over til Kristendommen.

Nu kunde Ansgar sætte i Værk, hvad han saa længe havde ønsket. Han byggede en Kirke i Slesvig, indviet ligesom hans Kirke i Hamborg til den hellige Gudsmoder Marias Ære, og han indsatte en Præst. Der var allerede mange Kristne i Slesvig, som tidligere var blevet døbt, enten i Handelsstedet Dorstad i Holland eller i Hamborg, og blandt dem nogle af de mest ansete Mænd i Byen, og de var glade ved, at der gaves dem Lejlighed til at udøve deres kristne Gudstjeneste. Mange andre, baade Mænd og Kvinder, forlod den hedenske Afgudstjeneste, omvendte sig til Troen paa Herren og lod sig døbe, men mange lod sig kun »primsigne« (dvs. korstegne), hvorved de fik Lov til at gaa ind i den nye Mariekirke og overvære de hellige Handlinger. Disse primsignede Mennesker opsatte dog at modtage Daaben til deres Dødsseng for ikke helt at bryde Forbindelsen med det store Flertal af Slægt og Venner, der forblev Hedninge. De mente, som Rimbert siger, at de opsatte at blive døbt til deres Livs Ende, for at de, rensede ved Salighedens Bad, kunde rene og ubesmittede uden noget Ophold gaa ind gennem det evige Livs Porte.

Men en ny Trængselstid begyndte for Ansgar, da hans Velynder og Beskytter Kong Haarik den Ældre Aar 854 var faldet i Kamp imod nære Frænder under Ledelse af hans Brodersøn Vikingen Gudorm. Alle de

Stormænd, som havde staaet Ansgar nær og hørte til hans Venner, havde fulgt Kongen i Døden. Den fjendtlige Høvding Gudorm var ligeledes faldet i det vældige tre Dages Slag, og der var kun Drengen *Haarik den Yngre* tilbage, enten den ældre Kong Haariks Søn eller Sønnesøn. Hans Raadgivere, blandt dem Jarlen Hove i Slesvig, var Ansgar og Kristendommen fjendtlig stemt. Hove ophidsede Kongen til at udrydde den kristne Tro. Kongen lod Mariekirken i Slesvig lukke, han forbød Udøvelsen af den kristne Gudstjeneste i Slesvig og forjog Ansgars Præst fra hans Virksomhed i denne By.

Men Omslaget kom hurtigere, end Ansgar havde kunnet haabe. Jarlen Hove faldt i Unaade og blev selv forjaget fra Slesvig. En Høvding Borkar, som havde været Haarik den Ældres Raadgiver og Ansgars Ven, tilvejebragte Forbindelsen mellem Biskoppen i Bremen og den unge Konge i Danmark, og Ansgar opnaaede ikke blot samme Begunstigelser for Kristendommen som af Haarik den Ældre, men Haarik den Yngre gav ham Lov til, hvad der syntes Hedningerne en Skændsel, at Mariekirken i Slesvig maatte faa en Kirkeklokke. Desuden skænkede han Ansgar en Grund i Ribe til at bygge en Kirke paa og gav af sin kongelige Magt Tilladelse til, at en Præst maatte have stadigt Ophold der. Denne Kirke i Ribe er rimeligvis ikke den senere Domkirke, der er indviet til Jomfru Maria, men derimod en Kirke Nord for Ribe Aa og ligesom Kirken i Bremen indviet til St. Peter. Ligesom den første Mariekirke i Slesvig ligger denne Kirke udenfor Kærnen af den gamle hedenske Købstad. Baade i og efter Ansgars Levetid (død 3. Feb. 865) blev disse to Kirker Spredningsmidtpunkter for den kristne Tros Udbredelse i vort Fædreland. Her opstod de første to danske Bispedømmer med Aarhus o. 948 som det tredie af vore Bispedømmer.

Det havde været skønt, om vi kunde have vidst noget virkeligt om, hvorledes de første to danske Menigheder i Slesvig og Ribe holdt kristen Jul, og hvorledes de iøvrigt holdt Julegilder med deres Venner, om de ligesom de nyomvendte Nordmænd 150 Aar senere drak Jul til Kristi, Jomfru Marias eller St. Peters Ære, men herom fortæller Rimbert jo slet intet i Ansgars Levnedsbeskrivelse. Vi kan dog skønne ikke saa helt lidt om Ansgars og hans Efterfølger Rimberts Juleprædiken. Rimbert siger nemlig om sin store, beundrede Forgænger og Ven:

»Men vi maa ikke glemme at anføre, hvordan og hvor stor Ansgar var

med Hensyn til sin Naadegave som Hyrde. Paa ham har vi ret erfaret, hvor sandt det er, hvad den salige Pave Gregor den Store (590—604) har sagt om Kirkens Hyrder i sin Udlægning vedrørende de Hyrder, som ved Herrens Fødsel holdt Nattevagt over deres Hjord. »Hvad tyder det paa,« siger Gregor, »at Engelen aabenbaredes for de Hyrder, som holdt Nattevagt, og at Guds Herlighed omskinnede dem, uden netop paa dette, at *de* fremfor andre værdiges at skue det ophøjede, som forstaar omhyggeligt at vogte de troendes Hjord, og medens de selv med Fromhed vaager over Hjorden, bliver rigeligt overstraalede af den guddommelige Naade.«

Et andet Sted fortæller Rimbert, at Ansgar havde et eget Hjertesuk, som han kaldte »Offerrøgelse« til de mest rørende Steder af den hellige Skrift, især til alle Davids Salmer, naar de blev sunget for ham. »Han plejede at nynne disse Hjertesuk sagte for sig selv, og han vilde ikke sige dem højt til nogen.« Vi anfører et Par af disse Hjertesuk, der giver dybe Indtryk af den Forkyndelse, der gjorde saa stærkt Indtryk paa de ædle danske Hedningekonger, Haarik den Ældre og Haarik den Yngre, blot ikke stærkt nok til at faa dem selv til at antage Daaben og gøre Danerne kristne:

»Gud, al Barmhjertigheds Kilde, Du som for vor Skyld nedsteg i en Jomfrus Liv, blev udstrakt paa Korset, gennemboret med Nagler, medens man endog kastede Lod om dine Klæder, vi beder, at Du ikke vil glemme denne Miskundhed, men være den, der udriver Folket af Løvens Gab, Du som engang var en Frelser for Fædrene, der haabede paa Dig.«

Eller vi kan anføre et andet af den hellige Ansgars »Røgelsekorn«:

»Kærligste Gud, Du, som skrider frem fra Jomfruburets Skjul og har sat Dig som vor Frelser ved Din Faders højre Side, vi paakalder Din uendelige Barmhjertighed om, at det maatte forundes os, omvendte ved Din Lov, oplyste ved Dine Bud, oplærte ved Dine Vidnesbyrd, at frelses baade fra andres og fra egne skjulte Synder«.

Det næste store Navn i den danske Kristendoms Historie er ikke Rimbert (865—888), ikke Ærkebiskop Unni i Bremen (918—936), der har faaet Æresnavnene Danmarks anden og tredie Apostel, men derimod den villiestærke tyske Missionær *Poppo*, siden Biskop i Slesvig, der bar gloende Jern for Kristendommens Sandhed o. Aar 960 og ævnede,

hvad Ansgar ikke formaaede, at overbevise den mægtige danske Konge Harald Blaatand om Kristendommens Sandhed paa en saadan Maade, at han satte sig det som det ene store Maal for sin Kongegerning at gøre Danerne kristne. Denne Tildragelse fandt Sted o. Aar 960, og den beskrives paa tilforladelig Vis af den store samtidige saksiske Historiker Widukind af Corvey.

Widukind, som ved Aar 934 har fortalt, at Kejser Henrik den Første overvandt den danske Konge Gnupa og tvang ham til at lade sig døbe, fortæller under Aar 960, at Danskerne forlængst var Kristne, men at de ikke des mindre dyrkede deres Afguder paa hedensk Vis. Engang ved et Gilde, hvor Kong Harald var til Stede, opstod der Trætte om Dyrkelsen af Guderne, idet Danerne paastod, at Kristus nok var en Gud, men at der ogsaa var andre Guder, som var større end ham, da de lod Menneskene se langt større Tegn og Undere end Kristus. Herimod vidnede en Klerk, der nu har viet Gud sit Liv, en Biskop ved Navn Poppo, at der var en eneste sand Gud og Fader og hans enbaarne Søn, vor Herre Jesus Kristus, og den Helligaand, medens Afguderne var Dæmoner og ikke Guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han var ivrig efter at høre, men sendrægtig til at tale, spurgte ham nu, om han var villig til at bevise denne Tro paa sig selv, hvortil Poppo uden Tøven svarede Ja. Kongen lod saa Klerken sætte under Opsyn til Dagen efter, og da det var blevet Morgen, lod han et stort, tungt Stykke Jern ophede og bød Klerken bære det glødende Jern for den kristne Tro. Den Kristi Bekender greb uden Vaklen Jernet og bar det, saa længe Kongen bestemte, fremviste saa sin Haand, der var uskadt, og overbeviste saaledes alle om den kristne Tros Sandhed. Derover omvendte Kongen sig, besluttede at ære Kristus alene som Gud og bød de Folk, han herskede over, at forkaste Afguderne, og han viste senere Præsterne og Guds Tjenere skyldig Ære. Henvendt til Kejser Otto den første (936—73) tilføjer Widukind, at det ogsaa med Rette maa regnes hans Fader Kejser Henrik den Første (919—36) til Ære, da det skyldes hans Iver, at Kirkerne og Præstestanden er kommen til saa megen Ære i disse Egne, altsaa i det fremmede danske Rige.

Fra denne Kong Harald Blaatand stammer et af de allermærkeligste historiske Mindesmærker, vi overhovedet har i vort Land, den store Jællingesten med det allerførste Kristusbillede, vi ejer i Norden. Paa

denne Runesten lod Kong Harald indridse de stolte, meget selvbevidste Ord: »Harald Konge bød gøre disse Mindesmærker (dvs. Runesten og Mindehøj) efter Gorm sin Fader og Thyre sin Moder, den Harald, som vandt sig det fulde Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«. Tilsyneladende rejser Kong Harald denne Mindesten til Ære for sin Fader Kong Gorm den Gamle og sin Moder Dronning Thyre Danebod, men i Virkeligheden rejser han Mindestenen til Ære for sig selv, som havde tilkæmpet sig det fulde Danmark, Danmark fra Gøtaelv til Ejderen, som en ældre Navne, Harald Hildetand, havde skabt, hvem han overgik ved ogsaa at lægge Norge under sit Herredømme og ved at gøre Danerne kristne. Det er ikke det fattige Barn i Betlehems Stald, som Kong Harald afbilder paa Jællingstenen, det er den sejrrige Kristus med de stærke udbredte Arme, bag hvis Skikkelse Korset fuldstændig forsvinder. Et andet mærkeligt Billede lader Kong Harald Blaatand Runekunstneren fremstille paa den store Jællingsten, den bundne Drage, snarest symboliserende det gamle Hedenskab, som Kongen roser sig af, at han for alle Tider har bastet og bundet.

Ældste Kristusbillede i Norden.
Den store Runesten i Jælling.
(Danmarks Runeindskrifter, I, S. 49).

Som kristen Konge gennemfører Kong Harald selvfølgelig den almindelige katolske Helligdags- og Festordning, som havde udformet sig i den romerske Kirke og allermest i de sidste Aarhundreder siden Gregor den Stores Pavedømme (590—604), men vi er desværre meget mangelfuldt underrettede om Kong Harald Blaatands kirkelige Lovgivning. Vi har Grund til at tro, at det er efter hans Eksempel, at Kong Olav Trygvesøn indfører kristne Højtidsdrikkelag i Stedet for de hedenske Drikkelag ved de fire store Aarsfester, saaledes at Julen skulde træde

i Stedet for den hedenske Midvinterfest, Paaske i Stedet for Vaarfesten den første Maj, St. Hansdag den 24nde Juni i Stedet for Midsommerfesten den første August, og endelig Mikkelsdag den 29nde September i Stedet for Høstfesten før Vinterens Begyndelse den første November. I Stedet for Drikkehornene til Ære for Njord og Frøj til »Aar og Fred« (S. 38) skulde vi Danske nu drikke Horn til Ære for Kristus og Guds Moder om Jul og Paaske, St. Hansdag for Kristus og Johannes Døberen, og Mikkelsdag for Kristus og St. Mikael, ofte nævnt paa de yngre kristne Runestene, »Gud Herren og St. Mikael hjælpe hans Aand«, som det hedder paa den anden Nylarsker-Runesten.

Hvad der tyder paa den her nævnte Omformning af den gamle hedenske Gudsdyrkelse, er et berømt dansk Oldsagn om Kong Haralds Søn, Kong Svend Tveskægs Arveøl over den dræbte Fader, hvorved han afgav helligt Løfte om at erobre England, Svend Tveskægs ypperste Kongegerning. Dette Sagn er bevaret hos Snorre Sturlesøn, og det er hos ham flettet sammen med et norsk Sagn om Jomsvikingernes ubesindige Løfte om at erobre Norge. Vi skiller her de to ensartede, men hinanden uvedkommende Sagn fra hinanden og holder os alene til Sagnet om Kong Tveskægs Arveøl.

Efter sin Fader Kong Haralds Død — vi ved fra Adam af Bremen, at han døde Allehelgensdag, men Aarstallet er usikkert, vistnok 986, — vilde Kong Svend holde Arveøl efter sin Fader. Han indbød alle de Stormænd, der var i hans Rige, til Arveøllet. Første Dag ved Gildet, før Kong Svend steg op i sin Faders Højsæde, drak han hans Minde og aflagde Løfte om, at han, før tre Vintre vare ledne, skulde være draget med sin Flaade til England og enten have dræbt Kong Adelraad eller have drevet ham af Lande. Det Minde skulde alle drikke, som var til Stede ved Arveøllet. Men da dette Minde var drukket ud, skulde alle Gildedeltagerne drikke Kristi Minde. Men det tredie Minde var Mikaels Minde, og det drak ligeledes alle Gildedeltagerne. Derefter kommer i Snorres Fremstilling det norsk-islandske Sagn om Jomsvikingernes ubesindige Løfter om at ville erobre Norge, som vi stiltiende forbigaar.

Dette danske Folkesagn er opstaaet i en Tid, hvor man endnu har Kong Svends Erobringstog til England i stolt og taknemmelig Erindring, men dog saa længe efter hans egen Tid, at man har glemt, at der

gik en temmelig lang Tid, ikke tre, men næsten tyve Aar, før Kong Svend udførte sin største Kongedaad, Erobringen af England. Sagnet henlægger Arveøllet og Løfteaflæggelserne til Mikkelsdag, og Sagnfortællerne kender af egen Erfaring, at man i Danmark fejrede Mikkelsdag den 29nde September med at drikke Æresskaaler til Kristus og St. Mikael — ikke som i Gulatingsomraadet i Norge (S. 45) til Kristus og Sankta Maria. Kong Harald har altsaa, om vor Formodning holder Stik, ændret den hedenske Skaaldrikning til Njord og Frøj ved Vinterens Indtræden til en Skaaldrikning til Ære for Kristus og Ærkeenglen Mikael, og Svend Tveskæg har fastholdt Faderens Festordning. Svends, om Kristendommen ganske anderledes overbeviste Søn *Knud den Store*, har ikke afskaffet denne kristne Tillæmpning af en oprindelig hedensk Gudsdyrkelsesskik. I det mindste har i store Dele af Danmark Mikkelsdag helt ned til vor egen Tid, især paa de overleveringstro danske Øer, været den store Høstfestdag, hvor man holdt Mikkelsgilde og, som paa Lolland, skænkede Høstfolkene Mikkelsmessekager, ogsaa længe efter, at Mikkelsdag i Aaret 1770 blev afskaffet af Struensee som officiel dansk Helligdag.

Kong Knud den Stores almindelige gejstlige og verdslige Love er bevaret, desværre kun i oldengelsk, og ikke i olddansk Form. Vi har dog vistnok Lov til at slutte, at Knud den Store har indført nogenlunde samme Love i sit Arveland Danmark, som han paa Grundlag af ældre engelsk Lovgivning indførte i sit Kampland England. Loven blev givet ved Juletid i et af Knud den Stores sidste Regeringsaar, efter at han havde fordrevet Kong Olav den Hellige fra Norge i Aaret 1028, og det hedder i Lovens Fortale: »Dette er den Lov, som Kong Knud, Konge over hele England, Danernes og Nordmændenes Konge, har besluttet at udstede paa sit Witans (dvs. Stormandsfølges) Raad, Gud til Lov, sig selv til Ry og Nytte, og det var paa den hellige Midvintertid i Winchester.«

Det hedder i Kong Knuds Lov: »Det er til ingen Tid tilladt at øve Forbrydelse, men dog maa man vogte sig mest derfor til Festtider og Fastetider og paa hellige Steder. Og jo mægtigere eller af jo højere Stand den brødefulde er, saa meget dybere skal han sone sin Brøde overfor Gud og Verden.« Paa saadanne hellige Tider, blandt dem naturligvis Juletiden, skulde man ligesom i Foraarsfasten bøde dobbelt, og hvis man vil nægte sin Brøde, skal man rense sig med tredobbelt Rensning.

Om Juletiden bestemmer Kong Knud iøvrigt, at man ikke i denne Tid behøver at faste, ligesom heller ikke i Glædestiden mellem Paaske og Pinse efter Herrens Opstandelse og Himmelfart.

Knud giver følgende Afgrænsning af denne fastefri Juletid, nemlig fra Jul (i den oldengelske Tekst udtrykkelig kaldt Midvinter, sml. S. 6) og til Epifaniens Oktav, det er syv Nætter efter den 12te Messedag, eller hvad der i Norden kaldes Tyvendedagsjul, nemlig den 13de Januar. Gælder det Aflæggelsen af Gudsdomme og Eder, udstrækker Kong Knud Julehelgen endnu længere, nemlig fra Herrens Advent til den ottende Dag efter den 12te Messedag, altsaa snarest fra første Søndag i Advent til Tyvendedagsjul.

Den engelske Overlevering fortæller om, hvorledes Kong Knud vil fejre Kyndelmisse med Munkene i Ely og ror over Søen til deres Kloster. Ved at høre deres stemningsfulde Sang i det fjerne bryder Kongen selv ud i Sang:

Lifligt sang de Munke i Ely,
da Knud Konge roede derforbi:
»Roer Svende, nærmere til Land,
og lad os lytte til Munkenes Sang.«

Hjemme i Danmark fortæller Folkesagnet om, hvorledes Kong Knud selv brød Julens Helg, og hvorledes han af egen fri Villie sonede sin Brøde. Vi følger her Sakses Fremstilling:

»Paa den Tid af Aaret, da vor Skaber delte sin Udødelighed med os, bød Knud sin Svoger Ulf, Svend Estridssøns Fader, til Gilde i Roskilde. Ulf fik sig her en saadan Rus, at han ud paa Natten glemte sit Vid og gav sig til at prale af sin Færd under Kong Knuds Nederlag i Helgeaa-Slaget og kvad en Vise om, hvorledes Kong Knuds Hærmænd nys havde maattet lade deres Liv i Bølgen. Men da Kong Knud mærkede, at Ulf haanede ham for hans Mænds Nederlag lige op i hans aabne Øjne, blev han saa harm i Hu over hans Nidvise, at han vægrede sig ved at agte den Mand for Gæst, som vitterlig havde skilt ham af med hans raskeste Svende, og han lod Ulf dræbe af de omstaaende Mænd midt under Maaltidets Helg. Siden gav Knud sin Søster Estrid, den dræbtes Enke, to Herreder i Mandebod for sin Svoger, og dem overdrog hun senere som Offergave til Trefoldighedskirken i Roskilde«.

Den historiske Værdi af dette Folkesagn er meget tvivlsom, da de tre øvrige Vidnesbyrd afviger meget stærkt derfra. Efter den ældre danske Kilde, Roskildekrøniken, som sandsynligvis har den mest historiske, mindst sagnagtige Beretning om Tildragelsen, dræbes Ulf Jarl i Kirken, da han gik til Ottesang. Hans Hustru Estrid gav ham en hæderlig Begravelse og byggede i Trækirkens Sted en Stenkirke, som hun berigede paa mange Maader. Uafhængig af Roskildekrøniken fortæller Fagrskinna, at Kong Knud lod Ulf Jarl dræbe ved Ottesangen i en Kirke i Roskilde, og da Munkene laaste Kirken og lyste Band over Byen og de under Kirken liggende Omraader, gav Kongen et Herred med alle dets Indtægter til Kirken. Snorre henlægger Drabet til Luciakirken i Roskilde Mikkelsdag om Morgenen.

Sandsynligheden taler altsaa for, at Ulf Jarl er dræbt i Kirken ved Ottesang en ganske tilfældig Helligdag, men Sagndigtningen har omformet Virkeligheden ved hos Snorre at henlægge Drabet til den store Helligdag Mikkelsdag og ved hos Sakse at lade Ulf Jarl dræbe ved Julegildet under Maaltidets Helg. Vi ved, at dette Digtmotiv: Kongen der bryder sin egen Lov, i dette Tilfælde Loven om Julehelg, og derefter frivillig soner sin Brøde, har interesseret de gamle Danske stærkt. Tilsvarende Sagn er nemlig knyttet til to af de yngre danske Konger, Svend Estridssøn og Erik Ejegod. Det første af disse Sagn er ligeledes et Julehelgssagn, og det er derfor af Interesse for os trods sin uhistoriske Karakter. Muligvis har vi at gøre med en endnu yngre Sagnudformning af selve den gribende historiske Begivenhed, Ulf Jarls af Kongen iværksatte Drab i Roskilde Kirke. Vi følger igen Sakses fyldige og levende Sagnfremstilling:

»En hellig Nytaarsaften sad Kong Svend bænket til Gilde med de høje Herrer. Da han her erfarede, at nogle Stormænd i Løn havde lagt ham for Had og brugt Ukvemsord imod ham, tænkte han, at de i deres voldsomme Ølrus havde røbet deres skjulte Svig, og han sendte i sin Harme Folk ud, der skulde dræbe dem ved selve Ottesangen i Trefoldighedskirken i Roskilde. Bisp Vilhelm gav ikke paa nogen Maade Kongens Svende sin Vrede til Kende over deres Mordgerning i Herrens Hus. Men da han skulde holde Højmesse Nytaarsdag, stillede han sig i fuldt Bispeskrud op i Kirkedøren og formente Kongen Adgang, idet han stødte ham tilbage med sin Stav som uværdig til at indtræde i Herrens

Hus. Bisp Vilhelm kaldte ham ikke Herre Konge, men Menneskeslagter og lyste ham i Band midt i hans aabne Øjne. Kongens Hærmænd trængte ind paa ham og truede ham paa Livet, dog han stod fast og ænsede ikke deres dragne Sværd, men Kongen forbød sine Hærmænd at dræbe Bispen. Han ilede hjem til sin Kongsgaard, aftog sin straalende Kongedragt, lagde baade Krone og Spir og iførte sig en grov Kappe som Tegn paa sin Anger. Kongen gik barfodet tilbage til Kirkens Forhal, kastede sig ned paa Tærskelen og kyssede ydmygt Kirkens Gulv.

Imens havde Bisp Vilhelm inde i Kirken paabegyndt Nytaarsmessen. Han havde lige fuldendt den græske Bøn Kyrie Eleison, dvs. Herre forbarm dig over os (S. 112), og skulde derefter til at istemme Gloria in excelsis (Ære være Gud i det Høje), da han af sine Klerke fik at vide, at Kongen stod ydmygt bedende ved Døren. Straks afbrød han Messen, bød Præsteskabet holde inde med Sangen, ilede ned til Indgangen og spurgte Kongen om Aarsagen til hans Adfærd. Kong Svend skriftede sin Synd, lovede Kirken fyldestgørende Bod og bad Bispen hjælpe ham til Syndsforladelse. Bispen løste øjeblikkelig Kongen af Band, bad ham igen iføre sig sin kongelige Dragt og træde frem i Glans og Pragt, som det sømmede sig hans Kongehøjhed. Dernæst lod han gøre alt rede til Kirkeboden, bød alle Sangerne, der var til Stede ved Gudstjenesten, gaa Kongen højtideligt i Møde, tog straks ærbødigt imod ham og førte ham under alles Fryderaab helt op til Alteret. Saa genoptog Bispen igen den afbrudte Nytaarsmesse, og han sang: »Ære være Gud i det høje,« med Fryd i Hjærtet over Kongens Omvendelse.

Kong Svend tilbragte nu to Dage i Ro, men paa den tredie Dag traadte han, iført sin Kongedragt, under selve Messen frem paa et højt Stade i Kirken og lod en Herold højtideligt paabyde Stilhed. Saa rettede han i alles Paahør den haardeste Anklage mod sig selv og tilstod, at han groveligt havde forbrudt sig mod Kirken. Han priste Bispens Mildhed, fordi han havde tilgivet ham hans svare Synd og havde skyndt sig at løse ham af Band, skønt han var skyldig i saa stor en Brøde at lade Mennesker dræbe ved Gudstjeneste i Herrens Hus. Han kundgjorde, at han som Bod for sin store Brøde vilde skænke Kirken det halve Støvnæs Herred som Gave«. Støvnæs Herred var det nuværende Sokkelund Herred omkring København, og derved kom ogsaa den lille Fiskerby Havn, hvoraf siden København udviklede sig, i Roskildebispens Besiddelse.

Hvad der her er fortalt, er Sagn, kirkelig Sagndigtning, som den naturligt groede op i umiddelbar Nærhed af den stærkt voksende Bispestad Roskilde, hvor Sakse sikkert havde levet sin Barndom og var vokset op i sin Ungdom. Det kirkelige Sagn, der aabenbart først har været knyttet til Kong Knuds Drab af Ulf Jarl i selve Roskilde Domkirke, er blevet overført til en yngre dansk Konge, hans Søstersøn Kong Svend, et halvthundrede Aar eller saa efter Kong Svends og hans Ven og Sjælesørger Biskop Vilhelms omtrent samtidige Død omkring Aar 1075. Sagnet har levet i Folkelag, for hvem Kirkemagt og Kongemagt stod som ligeberettigede Samfundsmagter, der Haand i Haand skulde arbejde sammen til Folkets Gavn og hævde Kirkehelgens og Julehelgens fuldkomne Ukrænkelighed af denne Verdens egenmægtige og selviske Stormænd. Sagnet havde levet i vort Folk under Indtrykket af de frygtelige Følger af et Julehelgsbrud, der ikke som i Digtningens Verden fik en harmonisk Udløsning i den mægtige Konges og den ærværdige danske Biskops grundfæstede og ubrydelige Venskab, men tværtimod slog ud i en frygtelig, landsødelæggende Borgerkrig. Dette skæbnesvangre Julehelgsbrud var Knud Lavards Mord i Haraldsted Skov Nord for Ringsted, den 7de Januar 1131, som Sakse ligeledes fortæller om i sin uvurderlige Danesaga.

»For at kunne gennemføre Mordet paa sin Fætter Knud Hertug indbød Kong Niels' Søn Magnus ham til Julegilde i Roskilde sammen med en Mængde danske Stormænd. Magnus lod sig forlyde med, at han følte Lyst og Trang til en hellig Pilegrimsfærd. Han indsatte Knud til Værge for sin Hustru og sine Børn og gav ham Raadighed over sit Bo. Knud Lavards Hustru Ingeborg sendte ham et advarende Brev, men han afviste hendes Advarsel med de Ord, at han stolede lige saa trygt paa Magnus' Troskab som paa sin egen Hustrus.

Nu fejrede Stormændene Julefesten i Roskilde i samfulde fire Dage, sagtens de fire første Julehelligdage, og Resten af Julen tilbragte Knud og Magnus hver i sit Herberg. Helligtrekongersdag 1131 var Knud Gæst hos Knud den Helliges Svigersøn Erik, Jarl over Falster, paa hans Gaard i Haraldsted. I Skovtykningen i denne Gaards Nærhed lagde Prins Magnus og hans Mænd sig i Baghold, og de sendte en af de sammensvorne, en saksisk Sanger, til Erik Jarls Gaard med Bud til Knud, at han gerne vilde have Lov til at mødes med ham under fire Øjne. Knud vilde ride vaabenløs til Mødet, kun ledsaget af to Hovmænd og to Hestesvende,

saa dybt troede han Magnus, at han kun paa sin Tjeners indtrængende Bøn med Nød og næppe lod sig overtale til at tage Sværd med. Den godtroende Knud mente ikke, at han skulde have nødig at værge sig med Od og Æg. Den saksiske Sanger, der jo havde svoret Magnus Troskabsed, vilde alligevel gerne advare Knud Lavard uden at bryde sin Ed til Magnus, og han begyndte derfor at kvæde en herlig Vise om Grimhilds velkendte Troløshed imod sine Brødre, men da det ikke virkede, blottede han det øverste af den Brynje, han bar under sin Kofte, men heller ikke dette afholdt Knud fra at følge den saksiske Sanger til det aftalte Mødested.

Knud var lige naaet til Skovbrynet, da Magnus rejste sig fra den Vindfælde, hvor han sad, og bød ham Velkommen med hyklet Vennetale og med falske Kys og Kærtegn. Men ved Favntaget mærkede Knud, at Magnus var jernklædt, og spurgte ham udtrykkeligt, hvor det kunde være, at han bar en saadan Dragt. Magnus gav som Paaskud, at der var en fjendtligsindet Bonde, han vilde hjemsøge paa hans Gaard. Knud bad ham afstaa fra sit Forsæt, nu da det var Julehelg, og ikke ødelægge Julefesten ved at tilfredsstille sin Hævntørst. Men da Knud ikke kunde rokke Magnus fra hans Forsæt, lovede Knud ham, at han skulde faa al den Ret over Bonden, der tilkom ham, og han tilbød selv at gaa i Borgen for hans Bod.

I det samme hørtes der Vaabengny fra de Folk, der var lagt i Baghold, og da Knud spurgte, hvad den Skare af væbnede Mænd vilde ham, svarede Magnus: »Nu skal det afgøres, hvem der skal arve Land og Rige!« Knud svarede: »Gid din høje Fader leve mangen god Dag endnu, nu er det ej Tid til at tale om sligt.« Men nu greb Magnus ham i Haaret som en Slagsbroder, og før Knud fik draget sit Sværd halvvejs af Skeden, havde Magnus kløvet hans Hoved, saa han fik Ulivssaar, og de andre sammensvorne stak mange Spyd i den faldne Mands Lig.

Da nu Udaaden rygtedes trindt om Land, genlød hvert Hus af Sorg og Kvide. Overalt, hvor Ulykkesbudskabet om Knuds Mord kom Folket for Øre, blev der en brat Ende paa al Gildesgammen, som ellers hørte sig til paa denne Aarstid, Festglæden veg for Suk og Klage, Mand og Kvinde græd lige højt og sørgede som Ven for Ven«.

Vi lærer af denne gribende Efterretning om Knud Lavards Mord, at man i Juletiden fra Julens Indtræden til Ottendedagen efter Helligtre-

kongersdag ikke blot her i Danmark 1131 holdt Julehelg, hvor det var ukristeligt at efterstræbe sine Hverdagsfjender og være vaabenklædt, men ogsaa fejrede Julegilder med Slægt og Venner. Sagtens som i langt senere Tid med Julegilder paa Omgang fra Gaard til Gaard og med rigelig Anvendelse af Mad og Drikke uden Spor af den Faste og Kødets Spægelse, som Knud den Gamle saa viseligt i sine Love havde fritaget sine engelske og formodentlig ogsaa sine danske Undersatter for. Kunde det være skralt nok med Mad og Drikke til daglig i mangen en Gaard, i Julehelgen skulde hver Mand for Alvor føle sig som et Menneske og have fuldt op af Mad og Drikke. Savn og Mangel i Julens Tid var som et Tegn paa Guds Vrede over Folkets og den enkeltes Synder.

Paa gribende Vis fortalte derfor det danske Folkesagn om *Hungerkongen Olavs* Jul, Guds Straf over Folkets Drab af hans Broder Knud den Hellige i St. Albani Kirke i Odense den 10de Juli 1086. Herom fortæller igen Sakse:

»I Olav Hungers Tid ramte onde Uaar det danske Folk lige saa lang Tid, som Kong Knud havde staaet ved Styret, nemlig i ni Aar. Det var Guds Straf over Konge og Folk, thi alle de omboende Folk havde rig Høst. Om Vaaren og Sommeren svedes al Sæden af stærk Solhede, men om Høsten skyllede det saaledes ned, at al den Sæd, der alligevel var groet i Lavninger eller i sid og fugtig Jord, blev slaaet ned af den uafbrudte Regn. Bønderne for i smaa Baade rundt paa de oversvømmede Agre og høstede de Aks, der stak op; derpaa lagde de de møre Smuler til Tørre i glohede Bagerovne, og først saa kom Kornet i Kværnen. Men Melet duede ikke til Brød, saa de maatte lave Grød deraf.

Nød og Elendighed bredte sig rundt om i Landet, og mange døde af Sult. Nøden naaede ogsaa til sidst til Kongens Gaard. Da Kong Olav den sidste Jul, før han døde, skulde holde Jul, havde han ikke Brød nok i Huset; han søgte højt, han søgte lavt, men han fandt alt tomt. Da blev han ilde til Mode af Skam over, at han ikke havde Mad at sætte paa Bordet. Han holdt Hænderne for Ansigtet og græd over, at han kun havde saa mager Kost at byde saa mange Julegæster, og han fandt, at det var den største Skam og Vanheld at sulte paa denne signede Dag. Derpaa holdt han Bøn, vendte Blikket opad og bad sin Gud og Skaber om at vælte sin Vrede mod Folket over paa ham alene. Gud opfyldte hans Bøn og kortede hans Livs Løb, saa han ved sin fromme Bøn udvirkede sin egen

Død, men Frelse for Landet. Derfor mindedes hans Død med større Hæder end hans øvrige Daad, thi Fædrelandets onde Skæbne gik ham saa nær til Hjærtet, at den blev hans Bane. Saaledes ofrede Kong Olav Hunger sit Liv for sine elskede Landsmænd. Hungersnøden gik i Graven med sin Ophavsmand, og Tiden efter hans Død, Erik den Ejegodes Tid, vendte nu Faste til Overflod«.

I senere Tid krystalliserer Sagnet om Olaf Hungers Jul sig, saa man tror, at han dør selve Julenat, og ikke som i Virkeligheden den 18de Aug. 1095. Det hedder i den danske Rimkrønike:

Om Juleaften det syvende Aar,
som jeg i Danmark Konning vaar,
da havde jeg men (dvs. kun) Leve tre,
thi (dvs. fordi) var mig i mit Hjærte Ve.
Jeg satte mig ned med Haand under Kind,
jeg bad til Gud af alt mit Sind,
at han skulde kaste mig Hævn oppaa.
Vorherre han hørte min Bøn saa brat,
at jeg blev død den samme Nat.

I sin meget fyldige Beskrivelse af sin Samtids Historie, Valdemar den Stores, Knud den Sjettes og Absalons Tid, giver Sakse desværre ikke nogen fyldig Beskrivelse af sin Samtids Jul, saadan som f. Eks. af Knud Lavards Helgenkaaring og Kong Valdemars syvaarige Søn Knuds Salving som Arving til Danmarks Krone efter Faderens Død, men vi har en enkelt Beretning, der vidner om, at Julemessen her i Landet paa Absalons Tid blev fejret paa ganske samme Vis som i det oldkristne Rom.

Der fortælles om Absalon, at han fik Ordre af Kongen til at bemande et kunstfærdigt Drageskib, som den norske Kong Inge havde skænket ham i Vennegave, med Sømænd fra Roskilde, og saa styre til det danske Flaadestævne. Men i Isøres Havn ved Udløbet af Isefjorden blev Absalon lang Tid opholdt af Modvind. Og det var det værste, der kunde vederfares ham, at mens de andre drog i Leding, kom han, som det lod, til Sidsttjeneste, — han, der ellers var færdig og sejlklar før alle andre. Saa drømte han, mens han sov i Løftingen, at han mødte Bisp Tyge af Børglum, der bød ham nøje at lægge Mærke til, hvad han nu fik at høre, og han istemte derpaa ikke een, men to og tre Gange de Vers, som det er Sæd at messe om Julenat: »*I Morgen* skal Jorderigs Uret

lægges øde. *I Morgen* skal Verdens Frelser herske over os. *I Morgen* er Eders Frelses Dag, siger Hærskarernes Herre.«

Næste Morgen faldt Stormen af for Absalons Skib, og mens Vinden drev Gæk med de øvrige foransejlende Skibe, saa de snart sejlede i Øst, snart i Vest, naaede Absalon i rette Tid med god og stadig Bør vor Flaades bestandige Samlingssted, Masnedsund ved Vordingborg.

I Absalons Tid fik den middelalderlige kirkelige Julehelgslovgivning (sml. S. 145) sin endelige middelalderlige Udformning.

Baade den skaanske og den sjællandske Kirkelov har en Indledning, der oplyser om, at Kirkeloven var blevet mildnet, fordi den før havde været for haard. Det hedder i Indledningen til skaanske Lov: »Dette er den Ret, som blev fastsat paa Maalstævne i Lund af Biskop Eskild efter alle Skaaningers Bøn, fordi Retten før var for haard.« I den tilsvarende sjællandske Kirkelov, der blev lyst paa Landsting i Ringsted den 21de Juli 1171, lyder Indledningen: »Dette er den Ret, som blev fastsat paa Maalstævne i Ringsted Lund af Ærkebiskop Absalon efter alle Sjællandsfarers Bøn, fordi Retten før var for haard mellem Biskop og Bønder«.

De altfor haarde Kirkelove, som nu blev mildnet, tænker man sig uvilkaarlig udstedt af Knud den Hellige (1080—86), men vi kender ikke i Enkeltheder Knuds Helgbrudslove. Vi har kun den almindelige Udtalelse i Ælnoths Levnedsbeskrivelse af Martyrkongen: »Ved en kongelig Kundgørelse, hvori der ogsaa indeholdtes Straffebestemmelser, fastsatte Kong Knud Overholdelsen af Højtidsdagene og de regelmæssige Fastetider, som man ellers overholder dem overalt i Verden.« Nu faar vi i de to østdanske Kirkelove ret ensartede Bestemmelser om Aarets Helgtider. Det hedder i Skaanske Lov: »Disse er de Tider, som man skal kalde og holde Helg: Høsthelg fra Olavsmesseaften til en Dag efter Mikkelsmessedag (dvs. fra 28de Juli til 30te September); Julehelg fra den Tid, hvor Julen gaar ind, og til Ottendedag efter Tolvtedag; og fra Niugersfastens Indtræden og til Paaskeugen sluttes, Pinseuge og Korsmesseuge og alle helgbudte Dage, fra Middag Dagen før, hvor det er halvhelligt, og næste Dag (altsaa Helligdagen) til Kvæld. Og hvo som bryder Helg paa disse Tider, han skal bøde tre Mark Sølv (ud over hvad han ellers skal bøde), eller ogsaa skal han fralægge sig Beskyldningen med lovfaste (dvs. edsberettigede) Mænds Vidnesbyrd. Men hvad man

forbryder med Vaade og ikke med Villie, det skal man ikke bøde yderligere for som for Helligbrøde. Man kan ikke anklage yngre Mand end 15 Aar for Helligbrøde.«

Sjællandske Kirkelov har ganske tilsvarende Helgbrudsbestemmelser som den utidsfæstede, omtrent samtidige skaanske Kirkelov, Julehelgen varer lidt længere paa Sjælland end i Skaane, den varer nemlig fra Advent til Ottendedagen efter Tolvtedagen, altsaa til 13de Januar. I Jydske Lov, som blev vedtaget paa Danehoffet i Vordingborg i Kong Valdemar Sejrs Dødsaar 1241, varer Julehelgen fra »den Lørdag ad Aften, der Advent ganger ind, og til Ottendedag efter Tolvtedag, til Sol er gaaet ned.« Det bestemmes udtrykkeligt: »Hvo som overfalder en anden i den Tid, han bryder Helg.« I Jydske Lov bestemmes endvidere, at der i ethvert Kirkesogn umiddelbart efter Jul skal vælges to Nævninge af Sognemændene, og de har alene paa Bispens Vegne den Opgave at paadømme Helligbrøde i Julehelg, Høsthelg og de andre Helgtider.

Julehelg, Høsthelg, Fastehelg osv. betyder altsaa, at man bliver strengere straffet, hvis man begaar Manddrab, Overfald, Ran, Hærværk osv. i de helgfyldte Tider. Vi har set, at Skaanske og Sjællandske Kirkelov kræver en Tillægsstraf af tre Mark Sølv for at bryde Helg, Straffen har sandsynligvis været endnu meget strengere i Knud den Helliges Tid. Vi har vistnok et Lævn af ældre Tiders meget strenge Straffebestemmelser, naar det i Skaanske Lov bestemmes som Ubodemaal, dvs. Fredløshedssag, hvis man dræber en Mand Juledag, Paaskedag og Pinsedag, ligesom ogsaa Kyndelmissedag, Laurentiusdag (Lunds Domkirkes store Helgendag) og Allehelgensdag, saaledes at de meget store kristne Højtidsdage faar tildelt samme Hellighed og Ukrænkelighed som de højhelligste Steder: paa Tinge, i Kirke eller Kirkegaard.

Helgtiden i Almindelighed, Julehelgen i Særdeleshed, er at betragte som en Asyltid, hvor man ikke maa sagsøges for Forbrydelser med Undtagelse af Tyveri. Gælder det Tyveri, kan der i Følge Eriks sjællandske Lov holdes Ting i Julehelgen, Høsthelgen osv., men for at et saadant uregelret Ting skal regnes for lovmæssigt, maa der ikke møde færre end 24 Tingmænd, saaledes at ingen af dem er nær Slægtning til eller Fæster af den Mand, der som Sagsøger har ført Tyven til Tinge. Man kan i Datidens Sjælland meget vel bruge Julehelgen til at skøde Jord til den nærmeste Frænde, men denne Overdragelse af Jord kan ikke tinglyses

paa de lige nævnte Julehelgsting, thi det er kun et almindeligt regelret Ting, hvor man har Lov til at tinglyse Bortskødning af Jord.

Vi har endnu en gammel Lov, der taler om Julen eller rettere om Nytaarets Tid, endnu ældre end vore tre Landskabslove og vore to Kirkelove fra Valdemarstiden. Det er den gamle Vederlagsret, som Knud den Store gav til Fastlæggelse af Retsforholdene indenfor hans Huskarlelag, hans Hird. Vi faar her en Bestemmelse om Nytaarsdag, der godtgør, at Knud den Store ligesom vi har anset Nytaarsdag for Aarets første Dag og ikke, som det jævnlig var Skik i Datidens kristne Lande, regnet selve Kristi Fødselsdag den 25de December som det nye Aars første Dag. Det hedder nemlig i Vederlagslovens danske Tekst: »Om nogen vil skilles fra sin Herres Tjeneste, da skal han paa ottende Dags Aften i Julen, altsaa paa Nytaarsaften, det gamle Aars sidste Aften, lade opsige sin Tjeneste ved to Lagsmænd. Saa kan han siden anden Herre tjene.« Hos Sakse har Kongen samme Ret overfor sine Hirdmænd, at opsige den, han ikke mener gør Fyldest, Nytaarsaften. Det hedder hos Sakse: »Ydermere havde hverken Kongen eller hans Mænd Ret til at sige hinanden op, undtagen paa Nytaarsaften.«

I Modsætning til yngre Middelalder efter 1241 er ældre Middelalder en Latinitetens Storhedstid her i Danmark. Hvilken Betydning havde det ikke haft for dansk Nationalbevidsthed, om vore store Historikere Sakse og Svend Aggesøn, ligesom Snorre Sturlesøn og de ukendte islandske Sagaforfattere, havde skrevet deres store Danmarkshistorier paa Dansk Tunge, og ikke paa Latin. I denne Latinitetens Glanstid kan det gaa saa vidt, at selv Runeindskrifterne taler Latin, i Stedet for, som vi afgjort paa Forhaand skulde vente, vort eget Modersmaal. Vi finder ikke saa helt sjældent den berømte, folkeelskede latinske Bøn *Ave Maria, gratia plena,* gengivet i sin gamle latinske Form i vore middelalderlige Runeindskrifter, enten fuldstændigt eller i noget forkortet, undertiden antydet Form. Paa Hæstrup Kirkeklokke i Vendsyssel fra Tiden omkring o. 1200 lyder denne Hyldest til Jomfru Maria saaledes i dansk Gengivelse: »Hil Dig, Maria, fuld af Naade, Herren er med Dig, Du velsignede blandt Kvinder, velsignet være Dit Livs Frugt.« I denne ægte middelalderlige Form, sammensat af Englens Hilsen til Maria ved Bebudelsen, og af hendes Frænke Elisabets Velsignelse af hende under hendes Besøg (Lukas 1, 42) stammer Ave Maria fra det 11te Aarhundrede

Røgelsekar fra Ulbølle.
Ave Maria med Runer.
(Danm. Runeindskr., I, 161).

og har saaledes været ganske ukendt for den hellige Ansgar. Ave Maria kan ogsaa findes optaget i visse Runeindskrifter sammen med dansk Tekst. Paa en Ligsten fra Allerum ved Helsingborg fra romansk Tid tilføjes efter Ave Maria: »Her ligger Hildulf Svendssøn under.« Paa Ulbølle Røgelseskar fra Tiden o. 1200—1250 i Sydfyn hedder det: »Mester Rød gjorde mig. Han giver mig ... for sin kære Hustru Meretes Sjæl. Gud signe den, som mig gjorde.« Den eneste Runesten, hvor Ave Maria er indridset, er Søborgstenen i Nordsjælland, her staar blot selve Englehilsenen Ave Maria.

Paa de skaanske og især de bornholmske Runestene møder vi ofte Bønnen, at Krist og Guds Moder i Fællesskab skulde hjælpe den afdøde Synders Sjæl. Saaledes hedder det paa Aakerstenen I: »Thorfast og Troels og Bove sammen med Broder satte disse Mindesmærker efter N. N. Krist og Guds Moder hjælpe hans Aand.« Paa Runestenen Øster Larsker II nævnes St. Mikkel i deres Følge: »Broder og Emund lod rejse denne Sten efter deres Fader Sigmund. Krist og Sankt Mikkel og Sankta Maria hjælpe hans Sjæl.« Men vi har ikke i den ældre Middelalder som i den yngre Middelalder denne altopslugende Mariedyrkelse, som vi snart skal se Prøver paa. Den historiske N. Aasum Sten i Skaane betegner Kristus som Marias Søn, men beder ikke særskilt om Jomfru Marias Hjælp. Det hedder her: »Krist, Marias Søn, hjælpe dem, der byggede denne Kirke, Ærkebiskop Absalon og Esbern Mule.« Paa Klemensker I-Stenen, der hører til den ældste danske kristne Runestensperiode, nævnes kun Krist og Sankt Mikael. Den ældste Del af Indskriften lyder: »Gunhild lod denne Sten rejse efter Ødbjørn, hendes Ægtefælle; Krist hjælpe Ødbjørns Sjæl i Lys og Paradis.« Den yngre Del af Indskriften, indridset efter Enken Gunhilds Død, antagelig af deres Børn lyder: »Krist og Sankt Mikael hjælpe Ødbjørns og Gunhilds Sjæl i Lys og Paradis.«

Døbefonten i Aakirkeby.
De tre hellige Konger til Hest.
(Danmarks Runeindskrifter, I, S. 354).

Mærkeligst af de bornholmske Runeindskrifter er den lange enestaaende Runeindskrift paa Aakirkeby-Døbefonten, hvor vi fra en gotlandsk Mesters Haand har en Billedrække af Kristi Liv, der minder meget om Billedrækken i Kejser Ludvigs Palads i Ingelheim, som vi omtalte i Indledningen til dette Afsnit. Døbefonten, der hidrører fra det 12te Aarhundrede, indeholder 11 Billedfelter, hver med sin Underskrift med Runer i gotlandsk Sprogform: 1) Dette er Sankt Gabriel, som sagde til Sankta Maria, at hun skulde føde et Barn; 2) Dette er Elisabeth og Maria, .der hilser hinanden; 3) Her hviler Maria, da hun fødte Barnet, Himlens og Jordens Skaber, som forløste os; 4—5) Dette er de tre Konger, som først ofrede til Vor Herre. — Her tog han, Vor Herre, mod Kongernes Offer; 6—7) Her red de bort, de tre Konger, efter at de har ofret til Vor Herre; 8—9) Her fremtog Jøderne Vor Herre og bandt ham ved Træet og satte ham under Bevogtning; 10) Dernæst førte de ham bunden bort derfra; 11) Og her naglede Jøderne Jesus til Korset. Se frem til dette. Mester Sigraf (gjorde Døbefonten).

Af de latinske Runeindskrifter har Indskriften paa den saakaldte Bornholms-Amulet, antagelig fra det 11te Aarhundrede, særlig Interesse ved alene at nævne Kristus: »Du er Jesus Kristus, den levende Guds Søn. Nævn dette fromt i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn. Det fromme Blod lever; gid det beskærme det evige Liv.« Her nævnes altsaa Kristi Opstandelse, som Mester Sigraf ikke fik Plads til paa Aakirkebyfonten i sin Glæde over saa fyldigt som muligt at skildre Jesu Fødsel og Jesu Lidelse. Tilsammen giver disse Runeindskrifter, vi her har gennemgaaet, et Indtryk af den ældre Middelalders katolske Religiøsitet, hvor

Marie Bebudelse.
Alterbillede fra Ølst.
(P. Nørlund: Gyldne Altre, 1926, S. 136).

Jomfru Maria, Guds Moder, ikke fra først af spiller den altovervældende Rolle som i den yngste Middelalder, men hvor vi ser, at en vigtig Betingelse derfor, den mere og mere folkeyndede Englehilsen Ave Maria, breder sig paa det 13de Aarhundredes ældre og yngre Runeindskrifter, saaledes at Guds Moder til sidst er ved at overskygge Guds Søn. Paa den latinsk-danske Indskrift paa Ollerup-Røgelseskarret fra Tiden 1200—1250 nævnes ikke længere Kristus som Røgelseskarrets og dets Mesters Beskytter, men ene og alene Maria. Indskriften lyder: »Mester Jakob gjorde mig. Toke købte mig. Maria.«

Englehilsenen Ave Maria, gratia plena, er den eneste af Tidens Nyheder udefra paa Digtekunstens Omraade, vi med Sikkerhed ved, har været den danske Menigheds Eje i den ældre Middelalder til Aar 1241. Men vore ledende Kirkemænd, som studerede i Paris, maatte naturnødvendigt under deres Studieophold dér blive bekendt med den sidste store Nyhed indenfor den almenkatolske Hymnedigtning, *Sekvensen* og denne Digtforms Forfinelse og Tilslibning af den store Sekvensdigter *Adam af St. Viktor* (død 1192), Korherre ved Augustiner-Abbediet i Paris. Sekvensen er oprindelig Betegnelse for de tekstløse Toner, der følger efter Halleluja i den katolske Messe, de saakaldte Jubeltoner, og derefter Betegnelser for den til disse Toner digtede rimfri rytmiske Tekst, inddelt i Strofer i et højst uregelret Antal af Linier, vekslende som hos *Notke* af St. Gallen († 912), Sekvensdigtningens første store Navn, med Strofer fra tre til syv Linier indenfor en og samme Sekvens til Herrens Fødsel eller Marie Renselsesfest osv. Hersker her Kirkemelodien over

Teksten, saa hersker hos Adam af St. Viktor Teksten over Melodien, og han har sin Glæde ved at opbygge kunstfærdige Strofer, saaledes i sin Sekvens til den hellige Marias Himmelfart »Ave, virgo singularis« (Hil Dig, Du enestaaende Jomfru), hvis otteliniede Strofer ganske regelret har Rimstillingen aaabcccb. Hvad Absalon og Biskop Gunnar i Viborg har ment om den Slags Narrestreger, ved vi ikke, men vi gætter næppe forkert ved at antage, at Absalon havde foretrukket de gamle simple rimfri fireliniede Hymner som Ave, maris stella (S. 125).

Derimod var hans unge Frænde, den senere Ærkebisp *Andreas Sunesøn* (o. 1160—1228) henrykt over Adam af St. Viktor. Det kan vi meget tydeligt konstatere, for han har digtet to Sekvenser, der har ganske samme Rimstilling som hos det beundrede Forbillede Adam af St. Viktor. Den ene af disse Sekvenser »Stella solem præter morem« er lige saa ufordøjelig for Nutiden som hans digteriske Storværk Hexaëmeron (De seks Dage), handlende om Skabelsen, og dertil om den af Gud skabte Verdensorden, men hans anden Sekvens »Missus Gabriel de coelis« vil vi hilse med Honnør som den første Julesalme, nogen dansk Mand har skrevet, selv om vi maa beklage, at den er digtet paa Latin og ikke paa hans danske Modersmaal fra Høvdingegaarden i Knardrup.

Vi gengiver denne vor første danske Julesalme i Johannes Frederiksens fortrinlige Oversættelse, der ogsaa giver et Indtryk af Forbilledet, Adam af St. Viktors Rimkunst, ligesom af en dansk Middelalderstormands Beundring for Guds hellige Jomfrumoder, som han ogsaa hylder i Hexaëmeron i Udtalelser som disse:

> Om jeg prøvede paa, den Mø og Moder at prise,
> for hvad hun herligt har gjort og virket, sandelig vilde
> hendes Fortjenesters Ry hvert andet overgaa, ret som
> Solen Faklen, og Havet Draaben, og Linien Punktet.

Men det er vor allerførste danske Julesalme, som vi Danske for Alvor skal lære at kende:

> Gabriel paa Straalevinge
> kom fra Himlen til den ringe,
> rene Mø fra Gud at bringe
> Bud om Bod for alle Savn;
> og der lød i stille Stue
> Ord, Alverdens Ve maa kue;
> Ave hilste han vor Frue,
> vendte om paa Evas Navn.

»Ræddes ikke for din Lykke!
Dig vil Aanden overskygge
og Guds Kraft for Sønnen bygge
Tabernaklet i dit Skød.«
Tugtig svared hun i Ære:
»Vil jeg da min Herre bære,
mens min Jomfrustand kan være
lig et Segl, som ingen brød.«

Og der Møen gav sit Minde,
blev Guds Ord alt Kød i hende;
Mø dog var og blev den Kvinde,
som Guds Søn blev Mand udi.
Moder blev hun uden Lige,
vidste ej af Mand at sige;
derfor og den naaderige
fødte Sønnen kvidefri.

Lad din Tro paa Undret agte
og i Billed det betragte,
thi Guds Løndoms Tvinge magte
hverken Ævne eller Sans.
Som et Billed staar i Skæret
Tornebusken ufortæret,
blot din Fod, kun ubesværet
tør du nærme dig dets Glans.

Uden Saft og uden Væde
Blomsterpragt og Frugter klæde
Aarons Stav, og Moderglæde
svulmede i Jomfrubarm.
Herlig Frugt, hvori vi kende
Glædens Ophav, Sorgens Ende!
Havde Adam spist af denne,
var han fri for Synd og Harm.

Og vor Jesus, vor Forsoner,
som blandt Engles Millioner
ved Gud Faders højre troner,
født han blev i ussel Stald.
Han, som vilde friste dette,
al vor Syndeskyld udslette;
thi, hvor end vi Foden sætte,
overalt staar vi for Fald.

Josef, Maria og hendes Forældre.
Alterbillede fra Nørre Broby, o. 1500.
(Efter Fotografi i Nationalmuseet).

DEN YNGRE MIDDELALDERS JUL

Ved den yngre Middelalder forstaar vi Tiden fra 1241, hvor Danmarks middelalderlige Storhedstid afsluttedes med Kong Valdemar Sejrs Død, og til 1523, hvor Reformationskampene for Alvor blev indledt efter den gamle Ørn, Kristian den Andens Flugt for de overmodige herskesyge adelige Høge. Denne Tidsalder, Danmarks yngre Middelalder, falder i tre Underafsnit: 1) Tiden 1241—1340, Danmarks Ulyk-

kestid med Kongemord, Borgerkrig og Landets Pantsættelse til de holstenske Grever, Grev Gert og Johan den Milde; 2) 1340—1412 efter Niels Ebbesens Drab af Grev Gert, Danmarks Genrejsning til ny Storhedstid ved de to sidste store Herskere af den ældgamle danske Jællingæt, Kong Valdemar Atterdag og Dronning Margrethe, Kalmarunionens Skaber, til Storhedstiden ender ved Dronning Margrethes Død 1412; 3) De forbitrede Unionskampes Tid under de tyskfødte Konger, Erik af Pommern og Kristoffer af Bajern, og de tre første oldenborgske Konger, Kristian den Første, Hans og Kristian den Anden, under hvem Sverige for alle Tider rev sig løs fra den store nordiske Union.

I religiøs Henseende kendetegnes den yngre Middelalder ved den stigende, til sidst ganske overdrevne Mariedyrkelse. Man betoner ikke blot som i Oldkirken og den ældre Middelalder først og fremmest Marie Bebudelse og Jesu Fødsel, men ogsaa Marias Modersorg over sin korsfæstede Søn, som den især fremtræder i den berømte Mariahymne »Stabat mater dolorosa«, som uden tilstrækkelig Grund har været tillagt Franciskanermunken Jacopone da Todi (død 1306), og hvis første og sidste Strofe vi gengiver i middelalderdansk Oversættelse af en desværre ukendt Forfatter:

Hos Korsens Træ
med Sorg og Ve,
stod Kristi Moder
med Graadsens Floder,
hendes Søn paa Korset hængte.

O milde Mø,
naar jeg skal dø,
gak for din Søn
med moderlig Bøn,
at frelse min Sjæl af Vaade.

Den anden Hovedejendommelighed ved den yngre Middelalder er Brudet med Latinens Overherredømme, som den viser sig i stadig stigende Grad i Middelalderens Slutningstid, allermest i den allersidste Tid, umiddelbart før Reformationskampenes Tid. Vi møder derfor i yngre katolsk Middelalder først Oversættelser af religiøse Tekster, siden ogsaa originale Nydigtninger paa Modersmaalet af Hymner, Salmer og personlige Bønner.

Som typisk for dette Modersmaalets Gennembrud ved Aar 1300 nævner vi det med Runer skrevne nordskaanske Haandskrift *Marieklagen* fra Tiden o. 1325, der i Virkeligheden er en Oversættelse af den store franske Abbed Bernhard af Clairvaux (1091—1153), Cistercienserordenens Stifter, der har skrevet, naturligvis paa Latin, en Traktat om den hellige Jomfru Marias Klager. Kun et Brudstykke af dette Haandskrift er bevaret, det gengiver en Samtale mellem Jomfru Maria og en videbegærlig katolsk Dyrker. Vi anfører en lille Prøve deraf:

»Sig, min Frue, sig, min kære Moder: Var I i Jerusalem, der Eders søde Søn var fangen og draget for Annas og Kaifas?« Da svarede vor Frue: »Jeg kom da saare sorrigfuld til min kære Søn, og saa snart jeg saa ham blive pryglet med Næve, slaaet paa Kind og spyttet i Ansigt og kronet med Torne for alle Mænds Aasyn til Skam for os, saa sørgede jeg saa stærkt, at jeg nær havde opgivet Aanden, og jeg havde hverken Røst eller Sans. Der vare mine Søstre og mange andre Kvinder grædende for min kære enbaarne Søn, der var ogsaa Maria Magdalena, der græd mest af alle Kvinderne uden mig alene ....«

Fra samme Tid o. 1300 stammer følgende Lovprisning af Jomfru Maria, sandsynligvis efter en tabt latinsk Kilde:

»Sankta Maria, Jesu Kristi Moder, skær Jomfru før Fødslen og skær efter, er saa meget Lov værd, og utalligt er det, som intet Hjærte kan agte og ingen Tunge sige eller synge hendes Lov til Fuldkommenhed. .... Ingen Baade (dvs. Hjælp) have vi jævngod end denne søde Jomfru, der fik Budskab af den hellige Aand at føde den Søn, der skabte hende og alt Jorderige. Af den Grund skulle vi tro det, at ligesom Gud vilde ydmyge sig til at fødes af den rene Jomfru, Sankta Maria, saa er han ogsaa saa ydmyg at høre hendes Bøn for alle dem, der ville fortjene det, og Jesus Kristus gør daglig mange høje Jærtegn for sin kære Moders Skyld, ligesom han før har gjort, som denne Bog fortæller om«.

Desværre giver det mishandlede Haandskrift os kun et Brudstykke af de næppe faa Marielegender, det oprindeligt har indeholdt. Vi kan skønne, at det lille bevarede Brudstykke handler om, at Maria bebrejder en Munk, der synger vor Frues syv daglige Tider, at han ikke ogsaa synger hendes »Natsang«, lige før han skal lægge sig til Hvile.

Omvendt har vi i denne første Tid af den yngre Middelalder Haandskrifter skrevet paa Latin, hvor vi skulde vente Haandskriftet skrevet

paa Dansk. Det gælder nogle af de ældste bevarede Gildeskraaer, saaledes St. Knudsgildet i Malmø 1256, St. Knudsgildet i Storehedinge 1256, St. Eriksgildet i Bondebyen Kallehave 1266, St. Hansgildet i Uggerløse 1375 osv., mens derimod Skraaen for St. Knudsgildet i Flensborg o. Aar 1200 er skrevet paa Dansk, og ligesaa Skraaen for St. Knudsgildet i Odense o. 1245. Disse Gildeskraaer, enten de saa er paa Latin eller Dansk, plejer at give Oplysninger om Gildebrødrenes Sammenkomster Aaret igennem og naturligvis ogsaa i Julens Tid.

I Skraaen for St. Knudsgildet i Flensborg o. Aar 1200 bestemmes følgende om Afholdelse af Gilder: »Alle Gildebrødrene skulle komme til Gilde paa den Tid, de bliver tilsagt, og hvo som ikke kommer, han skal bøde ni Ørtug Penge. Tre Hindringer regnes for lovlige Hindringer, den første er Sygdom, den anden, hvis hans Hustru ligger i Sygeseng, og den tredie, hvis der er Ufred i Landet. Naar Gildet er rede, da skulle alle Gildebrødre og Gildesøstre, som hos ere, komme til Stede. Hvo, som ej vil komme, udrede dog lige saa meget som de, der drikke, og bøde ni Ørtug Penge. Betaler han ikke den Bøde før næste Gildedrik, da skal han bøde tre Mark. Alle Brødre er skyldige at forholde dem høvisk og tugteligt i Gildet. Det koster en Bøde paa een Øre Sølv at spilde sit Øl eller lade sit Kar med Øl falde paa Gulvet. Det koster to Øre Penge at bryde sit Kar i Stykker eller kaste sit Lys og bryde det itu. Men hvis nogen tager saa meget Mad og Øl til sig, at han giver det igen, eller gør nogen anden Ubekvemmelighed, saa skal han bøde tre Mark. Falder man i Søvn paa Gildebænken, saa at nogen kan skrive tre Kors over hans Hoved, saa bøder han ni Ørtug Penge. Hvis nogen vil sidde længere ved Gildet, end Tid er til om Aftenen, skal Stolsbroderen (Gildets ansvarshavende Embedsmand) skænke ham en rhinsk Drik og give ham et stakket Lys, og derefter kan Stolsbroderen gaa at sove, men ikke før«.

Saaledes holdt man Gilder i Almindelighed, Julegilder i Særdeleshed, i St. Knudsgildet i Købstaden Flensborg o. 1200. Ganske tilsvarende Bestemmelser finder vi i Bondegilderne ude i de danske Landsogne. Vi ser af den latinske Skraa for Eriksgildet i Kallehave 1266, at den gamle hedensk-kristne Skik, at drikke Skaaler til Ære for Kristus, hans Moder og hans Helgene, som vi kender fra det ældre Middelaldersagn om Kong

Svend Tveskægs Arveøl (S. 144), har fortsat sig ned i Tiden. Det hedder nemlig i St. Eriksgildets Skraa:

»Først skal man synge den hellige Eriks Minde (den svenske Kong Erik den Hellige, dræbt d. 18de Maj 1160), derefter Frelseren vor Herres Minde og endelig den hellige Jomfru Maries Minde. Ved hversomhelst af disse tre Minder bør Gildebrødrene modtage Bægrene siddende, og naar de har modtaget dem, bør de som een Sjæl rejse sig op og istemme den til Mindet hørende Sang«. I den latinske Skraa for St. Gertrudsgildet i Hellested i Stevns 1404 koster det to Lybsker, hvis nogen bliver siddende, naar Mindet bliver drukket, uden Tilladelse af Oldermand eller Stolsbroder, og samme Bøde skal han udrede, hvis han giver en anden sin Mindedrik. Saa sent som 1491 bestemmer Roskilde Smedes danske Lavsskraa: »Hvilken Broder og Søster, som ikke er nærværende, naar vi kvæde Sankt Trinitatis Minde og Jomfru Maries og Sankt Leos Minde, skal bøde en Hvid, med mindre han har ret Forfald, og hvem som ej tager sin Hætte af, naar Minderne synges, skal bøde en Hvid«.

Denne Skik, som blot nævnes udtrykkeligt disse faa Gange i vore mange middelalderlige Gilde- og Lavsskraaer, har været langt mere udbredt. Det kan vi tydeligt skønne af Peder Palladius' Visitatsbog 1543. Palladius advarer stærkt Almuen mod Brugen af »løsagtige Noder, Boleviser, eller ugudeligt Gildeminde eller Helgeners Paakald og anden Ubelejlighed, som Djævelen kommer afsted mange Steder.« Den myndige Biskop paabyder den sjællandske Almue: »I maa ingen andre Gildeminder sjunge udi Eders Gildehuse, end som I sjunge udi Eders Sognekirke; I maa ikke bruge Lys om Dagen for dem, som afdøde er. Findes det, at I bruge noget saadant udi Eders Gildehus, da skulle I faa vor naadigste Herres Brev, at Eders Gilde skal ødelægges. Det er jo bedre, at et Djævelens Gilde er aflagt, end Gud og Mennesker skal deraf længere fortørnes og forarges.« Nogle Aar senere skriver Hans Thomissen i Indledningen til sin berømte Salmebog 1569: »Gunstige, fromme Kristne, Eder tilskriver og skænker jeg denne Psalmebog, bedendes, at I den vilde tage til Takke og bruge den flittelig og gudfrygteligt i Eders Kirker, Skoler og Huse til at forhindre og aflægge hermed hine slemme papistiske Sange, Boleviser, og andre forfængelige, ugudelige, unyttige og forargelige Viser, som nu desværre allevegne bruges af letfærdige Mennesker, hvilke Gud visselig straffe vil.«

Hans Thomissen nævner ikke udtrykkeligt, hvilke Viser der hører til de slemme papistiske Sange, til Boleviser og til andre ugudelige, unyttige og forargelige Viser, men vi kan næppe tvivle om, at det blandt andet er mange af de katolskprægede middelalderlige Folkeviser, som han bryder Staven over, naar de blev sunget i Bøndernes og Borgernes Gildehuse i Stedet for de nye protestantiske, halvtyske Salmer.

Disse *danske Folkeviser* har deres sandsynlige Udspringstid i Valdemar Sejrs Tid 1202—1241, og deres Storhedstid i Danmarks Ulykkes- og Fornedrelsestid i Aarhundredet fra 1241, »hvor Kronen ved Kong Valdemar Sejrs Død faldt af Danskernes Hoved« og til den, ved Niels Ebbesens dristige Drab af den kullede Greve den første April 1340, blev sat paa den store Kong Valdemar Atterdags Hoved. Vi skal nu se, hvad Folkeviserne fortæller os om dansk middelalderlig Jul og om Folkets Tilegnelse af Juleevangelierne i den katolske Mariedyrkelses Aand.

Vi vil først fremhæve, at Folkeviserne trofast fastholder den olddanske Tradition, kendt fra hedenske og tidligt kristne Skjaldekvad, at man fejrer den store Højtid ved at *drikke Jul.*

I en gammel Opskrift af den berømte Svend Vonvedvise spørger Helten en Hyrde, han møder paa sin Vej:

Hør Du Hyrde, hvad jeg siger Dig,
hvis er det Fæ, Du driver for Dig?

Hvad er trindere end et Hjul,
hvor drikker man fejreste Jul?

Hyrdens Svar paa det første Spørgsmaal er gaaet tabt, men de to andre Spørgsmaal besvarer han paa følgende Maade:

Solen er trindere end et Hjul,
i Himmerig holder man fejreste Jul.

Om Julen paa Kongeslottet fortælles der i den oprindelig svenske Folkevise *Kong Birger og hans Brødre.* Den historiske Forudsætning er det tragiske Nykøbing-Gæstebud den 10de December 1317, hvor de to Kongebrødre Erik og Valdemar indbydes til Gæst af deres Broder Kong Birger (1280—1321), men indespærres i Nykøbing Fangetaarn, hvor de sulter ihjel. Den svensk-danske Vise frikender Kong Birger for Skyld,

Fornemt Gæstebud i Middelalderen.
Kalkmaleri fra Mariekirken i Helsingør.
(Efter Danmark i Fest og Glæde, I, S. 32).

men kaster Skylden paa Drost Brunke og den danskfødte Dronning, Kong Erik Menveds Søster Margrethe.

Visen fortæller om, at de to Kongesønner trods deres Moders, Fru Ingeborgs, Raad rider til Danmark, det hjælper ikke, at hun siger dem sin Drøm:

Jeg drømte, Eders Kaaber var af Bly,
mine ædelig Sønner, I vare deri.

De Herrer lydte ikke Fru Ingeborgs Raad,
de red til Danmark den samme Dag.

Der de kom paa hviden Sand,
der møder dennem Brunk, den utro Mand.

»I være Velkommen, I Brødre baade,
vil I drikke Jul med min Frues Naade?«

De lagde deres Harnisker udi den By,
de gik til Slottet i Hovklæder ny.

De Herrer ind ad Døren tren,
Dronningen stander dem op igen.

»I være Velkommen, I Brødre baade,
ville I drikke Jul med vor Naade?«

De Herrer tog Vand, de gik til Bord,
de aad og drak en liden Stund.

De dansed inde, de dansed ude,
alt dansed Brunk ved Dronningens Hand.

De Herrer stander paa Gulvet og kvad,
Brunk og Dronningen gik i Raad.

Hertugen taler til sin Broder:
»Min Broder, vi er begge forraad.«

De havde da drukket den Dag til Ende,
saa tændte de op Lys, de gik til Senge.

De Herrer gik op paa en Sal saa lang,
dennem fulgte saa mangen utro Mand.

Hertugen værged sig som en Mand,
han værged sig saa længe, som Sengestolper vandt
(dvs. holdt ud).

Der Sengestolper ikke længer vandt,
da vandt de dennem i Taarnet ind.

Visen slutter med, at de to Fanger sulter ihjel, idet Brunke kaster Nøglerne til Fangetaarnet i Vandet, men fem Maaneder efter kommer Kong Birger hjem fra Leding, og da bliver, i Følge Visens Udsagn, Brunke brændt paa Baalet, og Dronningen fik samme Dom. I Virkeligheden blev Drosten John Brunke som Syndebuk for Kongens Brøde henrettet paa Brunkeberg i Stockholm i Aaret 1319, men Dronning Margrethe døde først 1341 efter 23 Aars Landflygtighed i Danmark.

Spredt omkring i de danske Folkeviser bruges Udtrykket »drikke Jul«

om Kongsgaardens Jul. I Visen »Kong Valdemar og hans Søster« kommer i en enkelt Opskrift Kejseren og hævner sin Elskedes Død paa Kong Valdemars onde Dronning:

Dronningen blev lagt paa Stejle og Hjul,
Kongen og Kejseren de drak Jul.

I den unge Efterklangsvise »Hr. Peder Henriksen« truer denne med at voldtage sin Elskede, hvis hun ikke giver ham sit Minde, hun svarer:

Jeg haver syv Brødre i Kongens Gaard,
de drikker med Kongen deres Jul,
saa lader de Dig af Live tage,
og sætter Dine Ben paa Hjul.

I Visen »Hr. Stranges Død« klager hans Hustru sin Nød for sin Broder Kongen, at Hr. Strange mishandler hende og forhaaner hende ved at dele Seng med sin Slegfred. Kongen straffer den brødefulde, men Malfred sørger over den tunge Skæbne, der havde ramt den, hun engang havde elsket:

Den Herre blev sat paa Stejle og Hjul,
stolt Malfred hun drak saa sorrigfuld en Jul.

Om Julen paa Herregaarden fortæller den muntre Vise om »Hr. Palles Bryllup«, som maaske Peder Palladius og Hans Thomissen vilde regne for Boleviser, hvis de vidste dem sunget ved danske Bønders Julegilder:

Det var Jomfru Gundelille,
sin Moder spurgte hun ad:
»Maa jeg drikke Juledrik,
med unge Hr. Palle i Aar?«

»Vel maa Du drikke Juledrik
med rige Hr. Palle i Aar,
saa krænker han Din Ære,
som han saa længe eftertraar.«

»Jeg vil sætte derimod
alt baade Hus og Gaard,
at jeg vil faa min Køresvend
med rige Hr. Palle til Bord.«

»Jeg vil sætte derimod,
baade Ager og dertil Eng:
Jeg vil faa min Køresvend,
med rige Hr. Palle i Seng.«

Saa fortæller Visen om, hvorledes Hr. Palle mødte Jomfru Gundelille paa Vej til Julemesse, han kyssede hende og tog hende i sin Arm og afnødte hende Løftet om, at hun vilde følge ham hjem, naar Messen var udsungen. Efter Gudstjenestens Slutning byttede hun Klæder med sin Køresvend inde i Kirken, og det gik, som hun havde forudset, den unge Hr. Palle lod straks sætte hendes Køresvend paa Brudebænk:

Alt da sidder hendes Køresvend
og drikker den klare Vin,
selv gaar Jomfru Gundelil
og vander Hesten sin.

Ved Nattetid holder hun udenfor Hr. Palles Brudekammer med sin hængende Karm og redder sin Køresvend ud af hans store Forlegenhed, da Hr. Palle vil dræbe ham i sin Harme og Skuffelse. Han sprang ud ad Vinduet, og det lykkedes ham at redde ogsaa Jomfru Gundelils Hovedguld og hendes sølvspændte Sko. Jomfru Gundelil morede sig af Hjærtens Lyst over sin vellykkede List. Hun sendte Breve til Hr. Palle og lod deltagende spørge, om hendes Køresvend var Mø:

End gjorde Jomfru Gundelil,
hannem langt større Harm,
hun sendte ham Vugge og Svøbeklæde,
alt til sin Køresvends Barn.

I Ærgrelse ønsker Hr. Palle saa ofte: »Give det Gud i Himmerig, jeg var i sorten Jord!«, men:

Saa ofte Ridder Hr. Palle
sig ønskte selver død:
endnu lever Jomfru Gundelil,
hun er saa væn en Mø.

Den danske Folkevise fortæller ogsaa i Visen »Røverne for norden Skov«, hvorledes man i Middelalderen drak Jul i Bondens Gaard:

De Røvere de ligger for norden under Skoven,
og Skoven er deres Skjul,
om Natten ganger de til Bondens Gaard,
de drikker med Bonden god Jul.

De ganger dennem til Bondens Gaard
med dragne Sværd i Hænde:
»Du skal give os Øl og Mad,
Du est vores næste (dvs. nærmeste) Frænde.

Du skal give os Øl og Mad
og pleje os herlige og vel:
og vi ville hos Din Hustru sove
og slaa Dig selv ihjel«.

Mens Bonden klager sig over den Uret, Røverne vil tilføje ham, forlanger Røverne Vin:

Somme de kaste deres Sværd paa Bord,
og somme deres Skarlagenskind,
og somme bad Bondens Hustru,
skænke dem Vinen ind.

Tak have Bondens Hustru,
hun vilde ikke hos Røveren sove:
hun bar dennem ind den brune Mjød,
alt ind i Bondens Stue.

Imens de nu gør sig til gode med den brune Mjød, gaar Bondens Hustru, under Paaskud af at ville rede Seng, ved Nattetid gennem Skoven til Drosten Hr. Lovmand og faar Hjælp til at fange og derefter dræbe de syv Røvere med deres Fører Niels Ufred som den sidste og vanskeligste at overvinde. Det nytter ikke Ufred at byde tolv Kister fulde af det røde Guld i Løsepenge, Drost Lovmand lader ham henrette og klæde Stejle:

Nu sidder han paa Stejlen,
alt baade i Frost og Kuld.
Drosten Hr. Lovmand førte til Kongens Gaard,
vel tolv Kister fulde af Guld.

I en fynsk Nutidsopskrift møder vi ogsaa det ældgamle Juleudtryk

»lege Jul«. Da Bondekonen klager sin Nød for Drosten Hr. Peder, siger hun:

»Og hører I Drost, Herr. Peder,
I sover Eder saa dru (drøjt, dybt),
de Røvere, der hvile i Skoven ud,
de lege hos os goden Jul.

Den mest indgaaende Skildring af Bondens Jul i Folkevisen har vi sikkert i en Opskrift af Tryllevisen »Trolden og Bondens Hustru«, hvor det ikke er Røvere, men onde Trolde, der hjemsøger Bondens Gaard:

Der ligger en Ø i Vestersø,
der agter en Bonde at bygge,
han fører did baade Høg og Hund
og bygger op Hus saa trygge.

Han hugger ned Eg, og han fælder ned Bøg,
han bygger op Husene saa faste,
det svared den Trold, i Bjerget var:
»Hvi monne den Bonde saa braske.«

Det da svared den liden Trold:
vi sanker os i en Ring,
og vi ville fare til Bondens Gaard
og holde med hannem vor Jul.

Hunden gør i Gaarden,
og Hyrden tuder i Horn,
Hanen galer i Bænke,
som hannem gives Korn.

Bonden ud ad Vindvet saa,
og gjorde han Kors for sig:
»Hjælpe os Jesu, Marie Søn!
monne Troldene ville alle til mig?«

Bonden gjorde Kors i hver en Vraa,
og mest alt i sin Stue,
somme fløj Øster, og somme fløj Vester,
og somme til Norgelands Side.

Visen fortæller nu, hvorledes en af Troldene, den allerværste af dem, ikke som de andre Trolde ræddes for Julens værnende Korstegn, fordi

han i Virkeligheden er en forgjort Ridder, der kan omskabes til Menneske igen ved den unge Kones Kærtegn og Kys.

Ligesom vi her faar at vide, at ogsaa Middelalderbonden har værnet sin Gaard med Korstegn for de onde Troldes Anfald og Ødelæggelse, saaledes faar vi, endnu mere tilfældigt, af Tovevisen at vide, at man ogsaa i Middelalderen har spist Gaasesteg om Julen. I en af Opskrifterne af denne Vise hedder det:

Det var om en hellig Juledag,
til Kirken da vilde Tovelille far'.

Tovelil ganger ad Gaarden fram,
baade Silke og røde Guld efter hende svam.

Den paa Tove hadefulde, retmæssige Dronning Sofie indbyder hende om Aftenen til at gaa i Badstue med sig, og det svarer Tove Ja til:

Ikke saa er jeg badstueled,
jeg bader med Eders Naade, saa vel jeg ved.

Dronningen lader da Badstuen hede saa stærkt, at Tovelil brænder inde, da hun bliver laaset inde i Badstuen. I en anden Opskrift af Visen hedder det:

»Her er ikke Vand, her er ikke Lud,
for al Guds Ære I lader mig ud«!

Men der kommer ikke Hjælp til Tovelil, før det er for sent:

De hented Tovelil af Badstuen ud,
da var hun som en Gaas, de steger om Jul.

Digteren af Tovevisen har sikkert tænkt sig, at den Badstue, hvor Tovelil blev brændt inde af den hævngerrige Dronning Sofie, var Badstuen umiddelbart før Jul.

Julegaasen nævnes ogsaa i »de gamle danske Dyrerim« fra Tiden omkring 1400. Forfatteren lægger Gaasen følgende Ord i Munden:

Naar Jul eller anden Højtid kommer,
det maa jeg sige for Sande,
enten Vinter eller og Sommer,
saa er mit Liv ad Ende.

Jeg skal dø, jeg ved ej naar,
det monne nu fast tilstunde;
jeg skjulte mig gerne, vidste jeg hvor,
det hjælper dog ingenlunde.

Helt umuligt er det ikke, at Gaasestegen om Julen gaar tilbage til Oldtidens Danmark. Vi ved, at de »gæslingelyse« nordiske Høvdingedøtre havde Gæs som hengivne Kæledyr, og de maa da vel tænkes at have spist dem ved en saa festlig Lejlighed som Hjemmets Midvinterfest, saa meget mere som vi ved fra oldislandsk Kilde, at Gæssene har været anvendt som Offerdyr, naar det gjaldt om for en klog Kvinde at gøre en islandsk Helt som Skjalden Kormak usaarbar. Det mest sandsynlige er dog vist, at Gaasestegen om Julen er overført fra Mortensaften, saaledes at Mortensgaasen herhjemme er ældre end Julegaasen. Mortensgaasen er en tysk Høstskik, sikkert fra først af Festspise ved den store tyske Høstfest ved Vinterens Begyndelse, overført ved Kristendommens Indførelse til Martin af Tours Helgenfest den 11te November.

Hvad vi faar endnu bedre Oplysninger om i Folkeviserne end Enkeltheder vedrørende Julens Skikke som Korstegn paa Gaardens Nybygninger som Værn mod Troldene eller om Gaasesteg som Julens Festspise, er selve den folkelige danske Opfattelse af den kristne Jul og af den samlede Række af katolske Festdage. Det sker i den skønne Legendevise om *»Jesusbarnet, Stefan og Herodes«*.

I sit berømte Arbejde til Reformationens Tohundredaarsjubilæum, oversat af Jørgen Olrik under Titelen »Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg« 1923, fortæller Hofpræst Erik Pontoppidan, hvorledes en gammel fattig Kone kom til hans Dør, vistnok i hans Præstegaard i Hagenbjerg paa Als, og sang denne papistiske Julesalme. Da han udspurgte Konen, om hun nu ogsaa troede, at det var sandt, hvad hun sang, svarede hun: »Gud forbyde, at jeg skulde drage det i Tvivl.« Det var netop efter hendes Opfattelse et kort Begreb af den saliggørende Sandhed, som det var nødvendigt at tro paa. For Erik Pontoppidan syntes Visen udplukket af den papistiske Bog om Jesu Barndom (S. 200), en Skrabekage af Løgn og Digt, men for os er Visen et af de skønneste og mest harmoniske Vidnesbyrd om folkelig dansk Kristendom fra Katolicismens Dage, utvivlsomt digtet i den danske Folkevises Storhedstid, Tiden 1241—1340, med dens ædle, endnu ikke ud i Forvrængning drevne Mariedyrkelse:

En Jomfru ren oprunden er,
en Rose over alle Kvinder:
hun er den væneste, i Verden er,
hun kaldes Himmelens Kejserinde.

Hendes Hals saa hvid som Hermelin,
hendes Kinder saa roselig røde:
for hun var saadan en Jomfru fin,
skulde hun vor Herre føde.

Gabriel Engel blev til hende sendt,
til Jomfru Maria med Ære:
»Min Herre han haver mig til Eder sendt,
I skulle Kristi Moder være.«

Maria svarede saa dertil,
som Gud gav hende i Sinde:
»Jeg er vor Herre hans Tjenestekvinde,
mig ske alt efter Guds Villie«!

Udi to Snese Uger med Barnet hun gik,
foruden al Sorrig og Møde:
men det var paa en Julenat,
den Herre han lod sig føde.

Sankt Stefan han leder de Foler i Vand
alt ved den lyse Stjærne:
»For vist er nu Profeten fød,
som frelse skal al Verden!«

Kong Herodes han svarede saa dertil:
»Jeg tror ikke denne Tale:
foruden den Hane, paa Bordet staar stegt,
slaar ud sine Vinger at gale.«

Den Hane slog ud sine Vinger og gol,
vor Herre hans Fødsels Time:
Herodes faldt af sin kongelig' Stol,
af Sorrig begyndte at svime.

Kong Herodes bad sadle Gangeren graa,
til Betlehem lyster ham at ride:
han vilde der dræbe det lille Barn,
som agted mod hannem at stride.

Maria tog Barnet udi hendes Arm,
og Josef tog Asnet tillige,
saa rejste de gennem det jødiske Land,
til Ægypten, som Gud dennem viste.

Vel fjortentusinde Børn saa smaa
deres Blod lod han udgyde,
men Jesus var tredive Mile derfra,
før Solen den gik til Hvile.

Sammenligner vi nu denne skønne katolske Legendevise med dens formentlige Kilde »Jesu Barndomsbog«, den katolske Folkebog, der gaar tilbage til det saakaldte apokryfiske Evangelium Pseudo-Matthæus fra det 5te Aarhundrede (S. 200), saa nævnes St. Stefan slet ikke heri i Egenskab af Herodes Hestesvend. Vi finder derimod St. Stefan opfattet som Kong Herodes' Køgemester i en mærkelig engelsk Folkevise fra det 13—14de Aarhundrede, hvis Formaal er at forklare, hvorfor Stefansdag følger efter Kristi Fødselsdag som Julens anden store Helligdag. Stefan, Kong Herodes' Køgemester, saa Stjernen skinne over Betlehem, da han bar Galtens Hoved ind for Kong Herodes. Stefan opsiger da Herodes Huldskab og Troskab. Han erklærer: »Der er et Barn i Betlehem født, som er bedre end os alle, der er et Barn i Betlehem født, som skal hjælpe os af Nød.« »Ja, det er visselig lige saa sandt, som at den Hane, der ligger her paa mit Bord, skal gale,« svarer Herodes haanligt. Ikke saa snart var dette Ord udsagt, saa galede Hanen »Christus natus est« (dvs. Kristus er født) blandt alle de forsamlede Herrer. Straks byder Kong Herodes sine Bødler staa op, føre Stefan ud af Byen og stene ham. Det gjorde de, de stenede St. Stefan ihjel, derfor holder vi hans Festdag efter Kristi egen Dag.

En tilsvarende tabt dansk Folkevise eller Legende er en af vor katolske Folkevises Kilder. Muligvis har Visen fra først af, da den slutter temmelig brat, været fortsat med en Fortælling om Sædemarks-Underet paa Vejen til Ægypten, som kendes i en nutidig skaansk Variant af den gamle middelalderlige Legendevise, men ogsaa som en lille ganske selvstændig Folkevise, blot kendt fra falstersk Nutidsoverlevering:

Der gik en Bonde paa Marken ud
og saaede en Ager til Ende,
da Jomfru Maria kom gangende frem,
og hun havde Jesum ved Hænde.

»Og hør Du gode Bondemand,
hvad jeg Dig nu vil tilsige:
Du gaar nu hjem og henter Din Le
og mejer Din Ager tillige.«

Der kom fra Jerusalem et ridende Bud,
det mon Kong Herodes sende:
»Saa Du ikk' en Jomfru kom gangende frem
og havde et Drengebarn i Hænde?«

»Jo, da jeg gik og saaed min Ager,
og saaed min Ager til Ende,
da kom Marie gaaende frem,
og hun havde Jesum ved Hænde.«

Den Rytter han holdt og tænkte sig om:
»Hvad er det alt saa længe siden!«
saa vendte han hastig sin Ganger igen,
til Jerusalem monne han ride.

I vor Folkeviseskat finder vi en treliniet Vise om Kristi Fødsel, der synes at være en ligefrem dansk Oversættelse af en latinsk Sekvens om Kristi Fødsel (Sml. S. 158).

Vi vil sjunge alt om en skøn,
vor Jomfru Marie, hun fødte en Søn,
Velsignelse være over hans Hoved.

Vor Jomfru Marie hun fostred et Barn,
men Josef var Fosterfader deraf,
den hellig og dydefuld Kvinde.

Hun lignes ved Solen, om Sommeren er varm,
som aarle om Morgenen skinner saa klar,
hun over Alverden monne skinne.

De Engle de sjunger i deres Kor,
det hørte tre Hyrder paa Marken stod,
som vogtede paa deres Hjorder.

Op saa stode op de Hyrder tre,
til Betlehem saa ginge de ned,
de fandt et Barn i Krybben.

Det Barn var svøbt i arme Klude,
det maatte vel have en Silkepude,
for det skulde Alverden opholde.

Og hvem som vil i Himmerig bo,
ret aldrig skulde de Guds Ord forsmaa,
det er jo dennem saa sødelig.

Alle disse Folk i dette her Hus,
Gud sende Eder alle sin Helligaands Lys,
baade nu og evindelig, Amen.

Alle disse Viser holder sig i deres Æmne indenfor den korte Tid, fra Undfangelsen til Flugten til Ægypten, men vi finder ogsaa middelalderlige Folkeviser, der giver Udblik til Jesu senere Liv og Lære, ja til hans Død og Pine. Vi anfører først en Vise, vi kan kalde »Jesus i Urtegaarden«, ligeledes optegnet af Erik Pontoppidan paa Als:

Kristus blev fød en Julenat:
— Lovet være Jesu Navn! —
da blev en Stjærne paa Himmelen sat
Udaf den hellig Aand.

Maria lagde Jesum i Vuggen sin:
hun svøbte ham i det hvide Lin.

Maria hende faldt Søvnen paa:
borte blev Jesus, i Vuggen laa.

Maria og hun blev sorrigfuld:
hun søger efter ham i Frost og Kuld.

Maria tog Kæppen udi hendes Haand:
og saa gik hun ad Israels Land.

Der hun kom i Israels Land,
da mødte hun Josef, sin kære Mand.

»Hør du, Josef, kære Manden min:
saa du ikke Jesum, kære Sønnen min?«

»Vel saa jeg Jesum, kære Sønnen din:
han gik udi sin Urtegaard ind.«

Maria gik sig udi Urtegaard:
der fandt hun Jesum blandt Blomster staa.

»Hør du, Jesus, kære Sønnen min:
hvi gjorde du mig den Angest og Kvide?«

Jesus han svarede Moderen sin:
»Skal jeg ikke luge Blomsterne mine?

Jeg luger de store, jeg luger de smaa:
dem, Torne bær, kaster jeg fraa.

Dem, Torne bær, kaster jeg fraa:
— Lovet være Jesu Navn! —
jeg kaster dem i den mørke Vraa.«
Og saa den hellig Aand.

Muligvis har en Nutidsopskrift fra Søllerød bevaret en mere oprindelig Slutning paa Visen »Jesus i Urtegaarden«:

»Haver jeg ikke Lov til at være, hvor jeg vil?
thi Himlen og Jorden skal høre mig til.

Og paa Jorden skal jeg lade rinde mit Blod,
og i Himlen skal jeg lade sætte min Stol.

Og paa Jorden skal jeg lide Møje og Trang,
og i Himlen der hører jeg Englenes Sang.«

En ganske nærbeslægtet Vise lader Maria lede efter Jesus paa Vejen til Jerusalem, hun hører en gammel Mand fortælle, at han havde set Jesus i selve Jerusalem:

Jeg ham hørte, og jeg ham saa,
en Tornekrone havde han paa.

De sloge ham med Svøber,
de fletted hvasse Remme.

Denne Flyvebladsvise, kendt fra det 18de Aarhundrede, synes at mangle en eller to Strofer om selve Korsfæstelsen. Visen ender med denne Strofe:

Denne Vise skal nu kvædes paa ny,
for vi skal komme Kristus i Hu.

Den sidste af de katolske Folkeviser fra Danmarks Middelalder, jeg vil anføre, knuger Jesu Fødsel og Korsfæstelse sammen paa en næsten smertefuld Maade:

Jule-Julenat, Jule-Julenat, der Herren lod sig føde,
de Jøder pinte hannem saa haardelig til Døde.

De pinte hannem paa det hellige Kors,
Den haarde bitre Død taalte Jesus for os.

De pinte hannem paa de hvasse Pigge,
saa vel for den fattige som for den rige.

Visen er meget længere, handler om Jesu Opstandelse og Himmelfart, og den ender med den Strofe:

Nu haver Jesu Lidelse faaet en god Ende,
Gud unde os sin Naade foruden al Ende.

Vi mindes ved en saadan Vise den yngre middelalderlige Udvikling af Mariedyrkelsen. Ved Siden af den ældre Opfattelse af den unge, stolte Jomfrumoder, der har født Verdens Frelser, kommer Tanken om den dybtsørgende Moder, der stod ved Korsets Fod (S. 162):

Hvad Sorg og Nød
af Kristi Død
Guds Moder monne faa,
der hun det saa,
sin Søn da pintes saa saare.

Hvo er saa haard,
han fælder ej Taar,
om han kunde se,
med hvor stor Ve
Maria ved Korset pintes.

Desværre ved vi ikke nøjagtigt, hvornaar Hymnen »Stabat mater dolorosa« er oversat til Middelalderdansk, lige saa lidt som vi ved, hvor-

naar disse her anførte middelalderlige Folkeviser er digtet, men vi vil antage, at det maa være sket i den danske Folkevises Storhedstid, i al Fald for de bedste af disse katolske Folkevisers Vedkommende.

Danmarks Storhedstid under Dronning Margrethe (1375—1412) er nemlig en tydelig Svækkelsestid for den danske Folkevisedigtning, men den er Fremskridtstid for den danske religiøse Kunstdigtning, rimeligvis den Tid, da Danmarks første navngivne religiøse Digter, der digter paa vort Modersmaal, Munken *Peder Ræv Lille,* har levet. Vi ved dog saa lidt om Peder Rævs nærmere Livsomstændigheder, at det ikke er udenfor Mulighedernes Grænse, at Peder Ræv Lille først har levet paa Erik af Pommerns eller Kristoffer af Bajerns Tid. Ingen dansk Digter har som Peder Ræv Lille prist Jomfru Marias rent legemlige Skønhed og Ynde. Vi anfører nogle Prøver af hans Digte:

Dit Haar er gult, Dine Kinder ere røde,
som Rosen stander i fejreste Grøde,
den ædelig Kejserinde:
kom os til Hjælp udi vor Nød,
helst den Stund, der vi skal dø,
at vi det saa befinde (dvs. føler).

Dine Hænder ere hvide, Dine Fingre er smaa,
at Verden dem ej fuldt prise maa,
hver Engel i Himmerigs Rige:
Du skifter ud mindelig din Naade,
som Liljen spreder ud sine Blade,
ingen kan være, Jomfru, Din Lige.

Du est vel voksen, smal omkring,
Du lignes ved den alædleste Ting,
som Himmel og Jord kan have:
det volder, Gud Fader han haver Dig kær,
Du fødte hans Søn, baade ren og skær,
alt af den Helligaands Naade.

Dine Ben og Dine Fødder,
de maa vel lignes med Lillierødder,
som Mesteren skriver aabenbare:
som Liljen giver fra sig sin Døn (dvs. Duft),
saa gør Du med Din værdige Bøn,
for Mennesker beder Du saare.

Maria, jeg beder Dig om en Bøn,
Du giver os aldrig anden Løn,
end Glæde i Himmerigs Rige:
at leve foruden Vok (dvs. Vaande) og Ve,
hjælp, Jomfru Maria, at saa maatte ske,
at vi findes i Himmerigs Rige.

Peder Ræv Lille er Lyriker, ikke Epiker som den ukendte Folkevisedigter, der har digtet om Marie Bebudelse, St. Stefan og Herodes, han foretrækker at lovprise Maria med de skønneste Lignelser, han kan finde, men han søger ikke at genfortælle de gamle Legender om Marie Bebudelse og Jesu Fødsel paa en ny, hidtil ukendt Maade. Her maa vi fremhæve en dansk Oversættelse af den pragtfulde senmiddelalderlige latinske Hymne »Dies est lætitiæ« (dvs. Det er Frydens Dag i Dag), gengivet af Grundtvig i fri Fordanskning i hans Sangværk 1837 »Glæden hun er født i Dag.« (Sml. Nr. 127 i vor nuværende Salmebog). Den middelalderlige Oversættelse af denne Hymne hører til de katolske Salmer, som Hans Thomissen i 1569 optager i sin berømte Salmebog, og hvorom han skriver i Efterskriften til sit Storværk:

»Disse gamle Sange have vi ogsaa tilhobesamlet om de fromme Kristne, som levede før vor Tid udi den falske Lærdoms store Blindhed og Vildfarelse, paa det man jo maa se, hvor der haver alligevel altid været Guds Folk, som haver retteligen kendt den Herre Jesum Kristum, endog de saare underlig i samme Kundskab ved Guds Naade bleve beholdne. Og endog saadan danske Sange brugtes ikke meget i Kirkerne, thi alle Vraaer vare i Pavedømmet fulde af den Latinske Sang, hvilket den menige Almue ikke forstaa kunde, dog bleve de sunget for Døre og udi Huse.«

Den gammeldanske Oversættelse af »Dies est lætitiæ«, som man kunde fristes til at tillægge Peder Ræv Lille, er sikkert den ypperste af de gammeldanske Oversættelser af latinske Hymner, og den anføres her i sin Helhed, fordi den klarere end andetsteds oplyser os om den middelalderkatolske Opfattelse af Marias ubesmittede Fødsel af Jesubarnet, et aandshistorisk Dokument af højeste Værd:

Den signede Dag er os beted (dvs. vist for os)
thi maa vi frilige (dvs. frimodigt) kvæde,
Krist er født, det er nu sket,

thi maa vi os vel glæde.
Han er et Barn saa underligt (dvs. vidunderligt)
favert og skønt og lysteligt,
alt inden sin Manddoms Ære.
Hans Magt hun er utænkelig,
hans Kraft hun er ukrænkelig,
alt inden sin Guddoms Ære.

Moder hun er Datter værd,
Fader er Sønsens Herre,
hvo haver hørt slig underlig Færd,
at Gud vilde Menneske være!
Svenden haver Herremagt,
ihvor han gaar, han giver paa Agt,
vi kan det ikke besinde.
Han er baade nær og langt derfra,
som Skriften siger og undrer derpaa;
vi kan det ikke besinde.

Den, som alting haver i Vold
og Himlen haver at raade,
han fødtes i en Asenstald,
for Øksen og Asen baade.
Sol og Maane haver han gjort,
Alverden skabte han med et Ord,
Planeter og alle Stjerner;
han hviltes i den Krybbe saa trang.
For Mennesker vilde han lide den Tvang,
thi kendes vi hannem saa gerne.

Krist er født af en Jomfru ren,
det kunde han vel forlæste (dvs. ævne).
Som Rosen springer af Lilliegren
imod Naturens bedste,
han fødtes af en Jomfru, spæd og ung,
hendes Byrde var let og ikke tung,
det kunde vel Jesus raade.
De Spener (Bryster), der hun med gav at die
der var den Helligaands Dyd (dvs. Kraft) udi,
opfyldt med Guddoms Naade.

Som Solen ganger igennem et Glar,
og det vorder intet ad Skade,

saa er Maria en Jomfru klar,
udaf den Helligaands Naade.
Salig er den Barnemoder,
som Herre Gud gav Naaden stor,
at hun skulde Jesus føde.
Salig er det Liv hannem bar,
og saa de Lemmer, dermed var,
som os skulde frelse af Møde.

Kejseren lod byde over alt sit Land,
han lod det Folk beskrive;
Alverden stod da til hans Haand,
de skulde hannem Skatten give.
Opstod Josef og Maria glad,
saa fore de til Betlehems Stad,
de kunde ikke længer komme.
Og der det kom til Midnatstid,
da fødtes den Herre baade mild og blid,
os alle til Glæde og Fromme.

Englen taler til Hyrderne saa,
han fik saa vel til Orde,
der han fandt dem paa Marken gaa
og vogte deres Hjorde;
Nu er Himmerigs Konge født,
al Verdens Sorg hun er forødt,
det maa vi visselig agte;
han er en Herre over Englekor,
en Høvding over dem paa Jorden bor,
faver i alle sine Fakte (Gerninger, Livsytringer).

Herre Gud, som os haver skabt,
han lod sig dertil sømme,
frelste dem igen, som vare fortabt,
alt udaf Djævelens Gemme.
Forlad os det, som vi have brudt,
und os at gøre, som for Dig er godt,
vor Hu fra Synden at vende;
lad os leve i stadelig Tro,
med Dig at blive i evig Ro
og Fred foruden al Ende.

Blandt de mange gammelkatolske Julesalmer, som Hans Thomissen har optaget i sin Salmebog 1569, er ogsaa »Et Barn er født i Betlehem«,

svarende naturligvis til vor Salmebog Nr. 126, Grundtvigs berømte Omdigtning af den senkatolske latinske Middelaldersang »Puer natus in Betlehem«, der fra det 14de Aarhundrede har været anvendt som Vekselsang mellem Præsten og Menigheden. Vi anfører ogsaa denne Salme i dens gamle katolske Skikkelse, saaledes som den findes i Hans Thomissens Salmebog:

Et Barn er født i Bethlehem, i Bethlehem
thi glæder sig Jerusalem. Haleluja.

Han lagdes i et Krybberum, Krybberum
uden Ende er hans Herredom.

En Okse og Asen derhos stod, derhos stod
og saa der denne Herre og Gud.

De Konger af Saba komme der, komme der
ofrede Guld, Røgelse og Mirrh (Myrrha).

Han fødtes af en Jomfru skær, Jomfru skær
foruden Mand hans Fødsel er.

Vor Kød og Blod han paa sig tog, paa sig tog
uskadt af Djævelen blev han dog.

I Kød og Blod er han os lig, er han os lig
I Synden er han os ulig.

Dermed gør han os alle sig lig, os alle sig lig,
og fører os saa til Himmerig.

For denne samme naadelig Tid, naadelig Tid
ske Herren Lov i evig Tid.

Lov, Pris og Ære i Evighed, i Evighed
ske den hellige Trefoldighed. Haleluja.

Vi forbigaar foreløbig Oversættelsen af Sekvensen »Grates nunc omnes reddamus« (dvs. Nu lader os alle takke Gud), og ligesaa den gamle Gengivelse af »Resonet in laudibus« (dvs. Al den ganske Kristenhed, priser Guds Barmhjertighed), men vi vil dvæle et Øjeblik ved den gamle Salme »Pris og Ære og Dyd ganske meget«. Denne Salme har nemlig den Ejendommelighed, at hver anden Linie er Dansk, hver anden Linie

Latin. Jeg anfører Vers 4 som Efterdømme paa denne besynderlige Blandingsform fra senkatolsk Tid, som ogsaa Peder Ræv Lille i sin originale Digtning yndede:

Ret i en salig Tid, kom han hid
Nuntius fidelis, de cælis (det trofaste Bud fra Himlen).
For vor Skyld vilde han lide
Mundi tristitiam (Verdens Bedrøvelse).
han tog bort Sorrig og Kvide
reddens lætitiam (givende Glæden igen),
Vi ville ham derfor love,
af alt det vi formaae
pro nostro studio, cum tripudio (dvs. for vor Skyld med Jubelklang).

Det vil let ses, at vi her har Modersalmen til Vor Salmebog Nr. 129 »Julen har Englelyd.«

Hans Thomissen nævner endnu en Salme fra den gammelkatolske Tid, der ikke falder ind under de to nu omtalte Grupper, danske Oversættelser af latinske Hymner og Blandinger af Dansk og Latin. Vi har nemlig ogsaa originale Salmer fra den katolske Tid hos Hans Thomissen.

Blandt disse nævner Hans Thomissen den berømte gamle kristelige Dagvise, Modersalme til vor Nr. 402 »Den signede Dag med Fryd vi ser«. Det er muligt, at denne Salme oprindelig har været bestemt til at synges ved den katolske Julegudstjeneste i det tidlige Morgengry, men hvad der taler herimod er, at kun det andet Vers har med Julen at gøre. Vi anfører derfor kun de to første Vers af denne mærkelige dansk-svenske Salme:

Den signede Dag, som vi nu se
ned til os af Himmelen komme,
Gud lyser for os, jo længer og mer,
os alle til Lyst og Fromme,
Gud lade os ikke ske i Dag
hverken Last, Skam eller Vaande.

Den signede Dag, den signede Tid,
Vorherre hans Fødselstime,
da kom der Lys af Himlen ned,
saa vidt over Verden at skinne,
det lyser for os evindelig,
nu og foruden al Ende.

Vi anfører dog ogsaa sidste Vers, Grundlaget for Grundtvigs berømte Strofe »Saa rejser vi til vort Fædreland«:

Naar vi skulle til vort Fæderneland
og skilles ved dette Elende,
da befaler jeg Gud min Sjæl i Hand
i Himmerigs Glæde at sende,
Gud Fader, Søn og Hellig Aand,
han give vort Maal god Ende.

En særlig Interesse har Hans Thomissen 1569 vist det Hovedværk af senkatolsk religiøs Digtning, som Hr. *Mikael*, Sognepræst i Odense o. 1500, digtede under Titelen »Jomfru Marie Psaltere«. Thomissen siger om denne Bog: »Her vil jeg ikke stadfæste den slemme Afgudsdyrkelse og ugudelige Blindhed, som findes i den Bog eller andre af hans Skrifter, men kristeligen formane og paaminde alle Guds Børn, at de tage sig Vare for saadanne gammel papistisk Surdejg og andre farlige Bøger ... Hvad der findes ilde af ham lagt Jomfru Marie til, det haver jeg med Rette sat om vor Herre Jesu Christo.« Hans Thomissen maa fuldstændig kassere Strofer som Hr. Mikaels:

Min Hu, min Agt med alle mine Sinde
dem sætter jeg til en værdig Kvinde,
som er al Himmeriges Ære.
Ej klog, ej vis er jeg dertil,
fuld saare jeg det kære vil,
hendes Lov tilfulde at bære.

Hverken dette Vers eller Slutningsverset kunde Hans Thomissen bruge, det var for ramkatolsk:

Vor Frues Psaltere hedder den Bøn,
de, hannem vil læse, faa megen Løn,
det prøves i mange Maade.
Det kan ej siges tusendefold,
hvor Jomfru Marie er dem huld,
hun frelser dem af al Vaade.

Derimod omformer Hans Thomissen følgende Strofe af Hr. Mikkels Salme til Ære for Kristus:

Saa lægger Maria Djævelen øde,
de, Synden haver dræbt, rejser hun af Døde,
han maa alt for hende vige.
Hun er alle Menneskers Hjælp og Haab,
som tvinges efter Verdens Løb,
en Dronning af Himmerige.

Men der er andre katolske Mariesalmer paa Dansk, som slet ikke kan finde Naade for Hans Thomissens Øjne, han prøver slet ikke kristeligt at omdigte *Poul Helgesens* Salme o. 1530:

Hil Maria, Jomfru søde,
hvad Dig sømmer Ære og Pris:
Den Tid Du Guds Søn fødte,
Du est over alle Rosenris,
vi maa Dig derfor kalde,
et Blomster over dennem alle,
o ædle Jomfru vis.

Derimod var der ikke faa andre katolske Mariesalmer, der lod sig »kristelig forvende«. Blandt disse katolske Salmer nævner Hans Thomissen først og fremmest Salmen: »Jeg vil mig en Jomfru love«, der er »en gammel Sang om Jomfru Maria kristelig forvendt, Jesu Christo til Lov og Ære.« Det sker i dette Tilfælde ganske simpelt ved at indsætte Kristi Navn i Stedet for Jomfru Marias, saaledes f. Eks. Vers 9:

O Jesu Morgenstjerne,
som Balsam sødeste Lugt,
jeg vil Dig tjene saa gerne,
o Du velsignede Frugt.
Min Sjæl gør Du saa rene,
naar jeg for Dommen staar,
som Guld og ædle Stene,
Legemet som Solen klar.

Det samme gælder ogsaa den katolske Salme »Maria, hun er en Jomfru ren«, den bliver ligeledes »christelig forvendt, Jesu Christo til Lov og Ære«. Jeg anfører første og sidste Vers (Sml. S. 269):

Marie, hun er en Jomfru ren,
hun fødte en Søn foruden Men,
som Skriften monne bevise,
hannem skulle vi love og prise.
Han haver os alle af Synden løst,
han give os Trøst
og Himmerigs evige Lise.

Mine Synder ere som Sand i Strand,
mangfoldig som Sol i Strimer,
Gud løse mig nu af Syndens Baand,
og helst i Dødens Time,
Gud lade mig aldrig blive fortabt,
som mig haver skabt,
giv mig af Naaderne sine.

Ogsaa Salmen »Maria bold« er »christelig forvendt, Jesu Christo til Lov og Ære« (S. 227). Ligesaa er de latinske Hymner »Regina coeli«, (dvs. Himmelens Dronning) fra Gregor den Stores Tid (S. 124) og Hymnen »Salve regina misericordiæ« (dvs. Hil Dig, Barmhjærtighedens Dronning) blevet kristelig forvendt, den første under Titelen »Ærens Konge, o Christe, Halleluja«, den sidste af selve Hans Tausen under Titelen »Salve, Jesu Christe, vor Frelsermand«.

Denne sidste latinske Hymne, hvis middelalderdanske Oversættelse vi desværre ikke kender, har den særlige Interesse for os, at den utvivlsomt maa betragtes som vor store Dronning Margrethes Yndlingssalme. Denne Antifon, som den kaldes, »til Ære for Barmhjærtighedens Dronning, vort Liv, Lindring og Haab, som vi bønfalder sukkende og klagende i denne Taaredal, at hun som vor Talsmand skal vende sine barmhjærtige Øjne til os,« er digtet af en værkbruden Munk i Reichenau, *Herimannus Contractus* (1013—1054). Dronning Margrethe giver store Gaver til Kirker og Klostre for at faa sunget »Hil Dig, Barmhjærtighedens Dronning« og andre Mariehymner »for sine Forældres, sine Forfædres og sin egen Sjælefred.« Der skal i Følge hendes Indstiftelsesbreve bygges et Alter, f. Eks. i Børglum Klosterkirke, viet til Fader, Søn og Helligaand, og der skal holdes en sungen Messe for Fader, Søn og den Helligaand hver Dag indtil Dommen. Medens Messen synges, skal der brænde et Lys, og hver Dag straks efter den samme Messe skal synges et Lov af vor Frue, som hed-

der: »Hil Dig, Barmhjertighedens Dronning.« Dette skal gøres for fornævnte vor Frues, Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og Venners og hendes Sjæls Gavn og Bestandelse. En særlig højtidelig Sjælemesse skal holdes hvert Aar efter St. Trinitatis Søndag, hvor Biskoppen skal pleje Kannikerne, det bedste han kan, til Mad og Drikke, Peblingene skal have fri, og de skal have en Tønde Øl og 100 Brød og Mad dertil. Men Peblingene skal saa synge hvert Aar ligenævnte Vor Frue Lov »Salve regina misericordiæ« »for vor Frue Alter«.

Den gavmilde Dronning skænker ogsaa Aarhus Domkirke 1600 lødige Mark, 1000 Mark til at istandsætte Kirken for, 600 Mark til at købe Jordegods for, af hvis Renter »Kannikkerne skal hver Aften evindelig til Dommen mellem Aftensang og Natsang gøre en højtidelig Procession med Blus og Røgelse og med Klerke og Peblinge, som da hver Aften skal gøres i Aftensangsstunden ud af Koret og til vor Frue Alter næst sønden ved Korsdøren, derfor at blive standende og synge hjerteligt det Vor Frues Lov, som hedder »Hil Dig Barmhjærtighedens Dronning«, og det Lov derefter af vor Frue, som hedder »Bed for Folket, staa Gejstligheden bi« og den Versikel »Bed for os, Du hellige Guds Barneføderske« og bede tre Collecter, den første for vor Frue, den anden for Fred og den tredie for alle kristne Sjæle.«

Dronning Margrethes Exempel blev i den følgende Tid fulgt af mange af Landets fremtrædende Mænd, Bisper, Adelsmænd som Poul Laxmand og rige Købmænd, der sikrer sig, at denne eller hin, mere eller mindre kendte Mariehymne til Dommen skal synges hver Dag eller paa ganske bestemte Dage i deres Sognekirke.

Saaledes gav Bernt Hardenberg i 1479 til Helligaandsklosteret i København en Gaard, to blaa Messehagler, en forgyldt Sølvkalk og 100 Mark lybsk. Derfor skulde der om Søndagen læses en Messe for den helligste Trefoldighed, om Mandagen for de afdøde, om Tirsdagen for den hellige Anna, Jomfru Marias Moder, om Onsdagen for alle Helgener, om Torsdagen for Kristi Legeme og om Fredagen for de fem hellige Vunder. Men om Lørdagen skulde der synges en Messe for den allersaligste Jomfru, som begynder: »Rorate coeli«, dvs. Messen paa 4de Søndag i Advent »Strømmer I Himle med Retfærdighed« (Esaias 45, 8) med Sekvensen »Missus Gabriel«, dvs. vor første latinske danske Julesalme, Ærkebiskop Andreas Sunesøns Hymne (S. 159) »Gabriel med Straalevinge«.

Der blev ogsaa, navnlig i Katolicismens allersidste Tid her i Danmark stiftet Altre og Messer for Jomfru Marie Lidelse, saaledes blev der i Nikolajkirken i København af Borgeren Adser Tygesen stiftet to ugentlige Messer ved Hellig-Kors-Alteret til Ære for Jomfru Marias syv Smerter. Den ene af disse Messer for Jesu Christi Pinelse skulde læses om Fredagen, den anden Messe om Jomfru Marias Drøvelse skulde læses om Lørdagen, fra gammel Tid Jomfru Marias særlige Helligdag.

Men havde man ikke Raad til alene at stifte et Alter og en særskilt Gudstjeneste, saa kunde man løfte i Flok. Det gjorde man i rigt Maal i mange af Danmarks Købstæder ved at stifte Gilder eller Broderskaber til at opretholde særskilt Gudstjeneste for Gildets Medlemmer. Vi nævner som Exempel Trefoldighedsgildet i Odense af 1476.

I Trefoldighedsgildets Skraa bestemmes, at Gildebrødrene forbinder sig til »med Haand og Mund og under deres Broderskabs Segl at lade holde hver Dag en Messe til evig Tid, Gud den Helligtrefoldighed til Lov, Hæder og Ære og alle kristne Sjæle til Ro og Lise i Sankt Albans Kirke for Alteret bag den søndre Kirkedør, som kaldes St. Erasmus' Alter«. Det var Broderskabets Maal at blive saa rigt, at det kunde lønne en særlig Kapellan til at holde de daglige Gudstjenester »Gud til Lov, Jomfru Marie og Guds Helgene til Hæder og alle kristne Sjæle til Hjælp og Trøst,« saaledes at der om Søndagen kunde læses Messe for den hellige Trefoldighed, om Mandagen for alle kristne Sjæle, om Tirsdagen for St. Anna, om Onsdagen for St. Erasmus, om Torsdagen for Guds Legeme, om Fredagen for Jesu fem Vunder og om Lørdagen for vor Frue. En særlig Festgudstjeneste skal holdes hvert Aar for de afdøde Gildebrødres Sjæle Mandag Aften og Tirsdag Formiddag efter Helligtrekongersdag. Alle Gildets Brødre og Søstre skal møde til Aftengudstjeneste foran St. Erasmus' Alter i St. Albans Kirke, og naar Aftengudstjenesten er ude, skal de samles i det Hus, hvor Broderskabets Gilde skal holdes, og smage deres Øl. Næste Dag, Tirsdag, skal de uden Forfald komme til Messerne og ofre hver en Penning for hver enkelt af Dagens Messer. Kapellanen skal da opregne alle afdøde Brødres og Søstres Navne og bede gudeligt for dem, som det sig bør. Samme Dag er hvert Par forpligtet til at lade holde en Messe for sig selv i denne St. Albans Kirke, eller ogsaa om Onsdagen, hvis de ikke kan faa Præster nok til at lade afholde Messer om Tirsdagen.

Efter Tirsdagens Gudstjeneste lader Trefoldighedsgildet i Odense afholde et stort Fællesmaaltid og Drikkelag for Gildets Brødre og Søstre, som fire Brødre og Søstre skal forestaa. »De skulle fly os Hus, Ild og Lys og give os Mad, gode Skinker og Vildt og en god fersk Ret og dertil Smør og Ost, frit Brød og Sennop, og de skal have Korn af Gildets til at brygge os godt Øl for, men de maa ikke give flere Retter eller anden Kost under Bøde af en halv Læst Øl til Broderskabet. De maa byde saa mange Haabesøskende, de vil (dvs. Folk, der staar paa Gildets Venteliste), men af Folk helt udenfor Gildet maa de kun byde to Par, ellers skal de bøde et halvt Pund Voks til Broderskabet. Hvis det nu er saadan, at nogen Mands Øl, Brød eller Kost ikke var saa god, som sig burde, da skal ingen Broder eller Søster paatale det, under en Mark Voks i Bøde, men om Onsdagen paa fastende Stævne, da skal Oldermanden og Lensmænd tage otte Brødre med dem og gaa ud og ransage, hvo som har fejlet af de fire Søskende, som gjorde Kosten, og da skulle de have Fuldmagt til at fastsætte deres Bøde«.

I en gennemset Skraa for samme Trefoldighedsgilde i Odense af 1496 faar vi lidt nærmere Oplysning om Gildets Festgudstjenester i St. Albani Kirke. Om Morgenen før Klokken seks skal der synges en Messe for alle kristne Sjæle, før Klokken syv skal der synges en Messe for Jomfru Maria, og derefter Højmessen for den Hellige Trefoldighed, hvor alle Gildesøskende skal ofre deres Offer. Herved kommer Trefoldighedsgildets Gudstjenesteorden Mandag og Tirsdag efter Helligtrekonger til at minde stærkt om sit Forbillede: de fire Messer Juleaftensdag, Julenat, Julegry og Juledagens Højmesse. Vi kan rimeligvis antage, at Festmaaltidet efter Gildets Festgudstjeneste har efterlignet Julens Festmaaltid i et velstaaende borgerligt Hjem i Odense i Slutningen af det 15de Aarhundrede, der i saa Fald har bestaaet af Skinke, Vildt, Steg, og hvad vi vilde kalde koldt Bord med Ostepind, alt skyllet ned med rigeligt Juleøl. Derefter kommer Drikkelaget, hvor formentlig Trefoldighedens, Jomfru Marias og de afdøde Gildesøskendes Skaal bliver drukket, uden at denne Skik, som en ganske selvfølgelig Ting, bliver udtrykkeligt nævnt i dette Trefoldighedsgildes Vedtægter.

Skulde vi oversætte denne religiøse Skik til vor egen Tids Sprog, vilde det sige, at f. Eks. 40 velstaaende Ægtepar i Odense i vore Dage skulde slutte sig sammen, holde deres egen private Præst til daglige Gudstjene-

ster i St. Albani Kirke og til tvungen Festgudstjeneste med efterfølgende Festmaatid paa Lavets Højtidsdage Mandag og Tirsdag efter Helligtrekongersdag. Vi faar et umiddelbart og levende Indtryk af, at den religiøse Interesse i den sidste katolske Tid her i Danmark var stærk og brændende, og det faar vi ogsaa paa mange andre Maader bekræftet ved baade skriftlige og trykte Vidnesbyrd. Vi har en stor Mængde private Bønnebøger fra den Tid, vrimlende af Bønner, især til Jomfru Maria, der skal gaa i Forbøn for en hos Kristus, hendes allerkæreste Søn.

Størstedelen af disse *Mariebønner* lovpriser Jomfru Marias Herlighed i Almindelighed, forholdsvis faa Bønner dvæler efter Sagens Natur alene ved Bebudelse og Fødsel, saa de i snævrere Forstand kan betegnes som middelalderlige danske *Julebønner*. Vi anfører som Prøve paa den førstnævnte Art af Mariebønner den mest almindeligt forekommende, den mest overspændte af alle Datidens Mariebønner, der jo ganske afgjort ikke er efter vor Smag. Den betegner Mariedyrkelsens Udartning i den sidste Tid før Reformationens Indførelse, der i mange Maader er Reaktion imod den altfor overdrevne Mariedyrkelse:

»Signet være Du, Jomfru Maria, Sankta Maria, Guds Moder, Du som kaldes al Barmhjærtigheds Dronning, den hellige Trefoldigheds velsignede Tempel, Du er den velsignede Gud hans Moder, den, som var udvalgt af den hellige Aand, om hvilken Profeten Esaias skriver og siger saaledes, at ud af Jesse Rod skal oprinde en Kvist, hvilken Kvist den Helligaand skal hviles paa. Den samme Kvist kaldes Du at være, Guds allersødeste Moder, o Maria, velsignet være Du, som est en blomstrende Rose, den, der kaldes al Taalmods Rose; o Maria, velsignet være Du, som est en Lilieblomst, der kaldes Kyskhedens og Renhedens Lilie; velsignet være Du, o sødeste Jomfru Maria, der kaldes den Urtegaard, hvorinden vokser alle ædle Dyder, hvilke ere betegnet med og omskikket med den Helligaands Naade og Dyd; velsignet være Du sødeste Jomfru Maria, Guds allerkæreste Moder, der kaldes en Turteldue foruden al Galde; o Maria, velsignet være din allerkæreste Fader, Herr Sankt Joakim, og Din velsignede og ærværdige Moder, Sankta Anna, og hele Din hellige Byrd og Slægt; o sødeste Jomfru Maria, velsignet være alle Dine Tanker og Dine Ord; o Maria, velsignet være Din hellige Sjæl og Dit velsignede jomfruelige Legem; o Maria, velsignet være Din Livs Frugt, Jesus Kristus, hvilken har frelst os alle med sin helligste og haarde Pine

Madonnabillede fra Maribo Kirke.
Nu i Engestofte Kirke.
(Efter Fotografi i Nationalmusæet).

og Død; han for Din moderlige eller jomfruelige Bøn komme os alle mildelig til Hjælp og Trøst i al vor Nød og Drøvelse, legemlig saa vel som aandelig; o Maria, velsignet være Dit hellige Hoved, Haar og Hjærne og Hovedskal; o Maria, velsignet være Dit hellige Aasyn og Øren, Hals og Nakke; o Maria, velsignet være Din Næse og Dine Næsebor og Dine Kindben; o Maria, velsignet være Dine Læber, Tænder og hellige Tunge; o Maria, velsignet være Din jomfruelige Mund, som Din kære Søn Jesus Kristus saa tit kyssede med ret guddommelig Kærlighed; o søde Jomfru Maria, velsignet være Dit helligste jomfruelige Legeme og Dit helligste Bryst og Spener, som Din kæreste Søn Jesus Kristus diede af; o Maria, velsignet være Dine hellige Hænder, som bar og behandlede ham med en moderlig Kærlighed; o Maria, velsignet være alle Dine Indvolde, Lever og Lunge; velsignet være Du sødeste Jomfru Maria, der var lydig, den Tid Gabriel Engel hilsede Dig, og Du svarede med Ydmyghed: Se Guds Tjenestekvinde, vorde mig efter Dine Ord; o sødeste Jomfru Maria, velsignet være Dine benedidede Øjne, der evindelig beskuer det hellige Trefoldigheds alsomklareste Spejl. Du, der alle Tider er redebon til at bede for alle syndige Mennesker til Din signede Søn Jesum Kristum, bed troligt, sødeste Jomfru Maria, for os arme Syndere, som er stedt i Nød og Vaade, at vi aldrig skulle friste Helvedes Bedrøvelse eller Nød. O, Maria, velsignet være Dit hellige Skød, som Du satte Din kære Søn paa; o sødeste Jomfru Maria, velsignet være Dit ganske hellige jomfruelige Legeme og alle Dine Ledemod, og Dit velsignede Blod, Kød, Ben og Marv og Sener, og alt det, som er mellem Din Isse og Din Fodsaal, baade indvendigt og udvendigt, intet undtaget; o, velsignede sødeste Jomfru Maria, hjælp os arme Syndere til, at vi alle maa skue Din signede Søns alsomklareste Aasyn og komme til hans velsignede Rige, og der at love ham evindelig; o Maria, kom os arme Syndere altid til Hjælp i al Nød og Drøvelse; bed nu for os arme Syndere til Din signede Søn, at vi aldrig skulle smage den evindelige Død og Fordømmelse; o Du allerreneste Jomfru Maria, Jesu Kristi allerkæreste Moder, hjælp os nu og i vor Dødsstund. Hil Dig Maria, fuld af Naade. Amen.«

Langt mere tiltalende for vor Nutidssmag end denne altfor vidtdrevne Lovprisning af de enkelte Dele af den sødeste Jomfrus overvelsignede Legeme er det, naar det hedder i en middelalderlig Bønnebog: »O Maria, jeg beder Dig for de søde Kys, hvormed Du kyssede Din Søn, da han

var Barn, gem (dvs. vogt) alle kristne Mennesker og forhverv mig syndige Menneske Barmhjærtighed hos Gud.«

Eller med en yndig Iagttagelse af Moderen, der leger med sit elskede Barn: »Hellig er den Rod, som haver baaret det evige Blomster, som alt Himmerig og Jorderig glædes af, den Tid Maria fik Guds Søn den alsomskønneste og fødte ham foruden al Urenhed og bandt ham i Svøbeklude og legede med ham som med et andet Barn. Stundom legede hun med ham, og stundom bad hun til ham som til sin Gud. Derfor maa glæde sig i Dag alt det, i Verden er, baade Sol og Maane og alle Planeter, for den dydelige og kærlige Jomfru skulde føde os den Herre, som er fuld med al Naade og Barmhjertighed.«

Eller denne Julebøn, som man bad Julemorgen ved Morgengry:

»Det alsomædleste Barn er gangen igennem den gyldne Port, som aldrig blev oplukket, som en ædel kysk Brudgom af sin Brudeseng, og er kommen hid til Verden, og vi maa nu se hans Aasyn. Han sidder i sin Moders Skød, og alle hendes Ledemod glædes derved, og han haver opfyldt Alverden med sin Naade.«

Det er ikke saa underligt, om denne Mariedyrkelsens Tid levende interesserer sig for at faa saa indgaaende historisk Underretning om Jomfru Maria og Jesu Barndom, som det overhovedet var muligt at faa. Det var slet ikke nok, hvad der fortaltes i Matthæus- og Lukasevangeliets rene Kilde om Marie Bebudelse, om Jesu Fødsel, om Hyrdernes Tilbedelse, om de vise Mænds Offer af Guld, Røgelse og Myrrha, om Flugten til Ægypten og om Barnemordet i Betlehem. Man maatte nødvendigvis vide mere om Marie Slægt og Ungdomshistorie og om Jesu Barndom og tidlige Ungdom i Nazareth, end Evangelierne undte os Viden om. Man greb derfor til at læske sin brændende Tørst i Apokryfernes mere grumsede, i alle Tilfælde ganske upaalidelige Kilde.

I den af Marius Kristensen udgivne »En Klosterbog fra Middelalderens Slutning« 1933 finder vi paa Latin »Bogen om Jesu Barndom«, der slutter sig meget nær til det apokryfe Evangelium fra det femte Aarhundrede, den saakaldte Pseudo-Matthæus. Da dette Skrift er lettilgængeligt i Sognepræst Herm. G. Gregersens Bog »De apokryfiske Evangelier til det nye Testamente« 1886, er der ingen Grund til at give udførlige Uddrag af dette Skrift eller af dets middelalderlige ufuldstændige danske Oversættelse i Legendesamlingen »De hellige Kvinder« fra Tiden omkring

Jomfru Marias Barndom og Ungdom.
Øverst til venstre: Maria fødes; øverst til højre: Joakim og Anna mødes ved den gyldne Port; nederst til venstre: Marias Trolovelse med Josef; nederst til højre: Maria i Templet. I Midten Anna og hendes Datter Maria og hendes Barnebarn Jesus.
(Danmarks Kirker, VI, S. 178, Vordingborg).

1400. Vi anfører derfor kun de vigtigste Hovedtræk i denne senkatolske Jesu Barndoms Bog. Hovedindholdet drejer sig om Jomfru Marias Barndoms- og Ungdomshistorie.

Ligesom Johannes Døberen bliver Maria født af et Par Ægtefolk, der i lang Tid, over 20 Aar, var ufrugtbare, før de ved Herrens Naade fik Datteren Maria. Faderen Joakim skildres som en velstaaende israelitisk

Bonde, der gav en Trediedel af sine Indtægter til de nødlidende, en Trediedel til Præsteskabet og endelig den sidste Trediedel til sit eget Hus og Hjem. Moderen Anna er paa lignende Maade den ideale jødiske Husmoder, der sørger bitterligt over, at Gud ikke opfylder hendes og hendes Husbonds Haab om at faa en Søn eller Datter, som de kan overgive til Guds Tjeneste i hans Tempel. I Fortvivlelse over at blive haanligt afvist i Templet, fordi Gud ikke havde givet ham Frugt af hans Hustru, drog Joakim bort til et andet Land med sine Hyrder og sin Faarehjord, men baade han og Hustruen fik Bebudelse af Herrens Engel, at de skulde faa en Datter. Til Faderen siger Engelen, at den hellige Aand skal hviles i hende, og hun skal blive salig over alle Kvinder, saa at ingen skal sige, at hendes Lige var eller blev født udi Jorderige. Joakim vender straks hjem, Anna møder ham ved den gyldne Port, kaster sig om hans Hals, lover Gud og siger: »Jeg var ikke, men nu er jeg, jeg var gold, og nu er jeg med Barn.«

Ni Maaneder efter blev Jomfru Maria født, og hun blev fra sit tredie Aar opfostret i Templet, til hun blev voksen. Hun var den fejreste Mø, der var til, hendes Aasyn skinnede som Sne, og der var saa megen Guds Naade over hende, at ingen, der saa hende, fik kødelig Lyst til hende. Hver Dag kom Herrens Engel med Mad til hende. Som voksen afslaar hun at ægte Præsten Abiatars Søn, hun har nemlig lovet Gud fra sin Barndom, at hun skal være ham skær Mø. Nu fortælles der udførligt om, hvorledes Templets Præster udvælger Josef blandt alle Israels Ungersvende til at være hendes Værge og Vogter. Som Tegn paa, at han er den af Himlen udkaarne, stiger der en Due op af hans Vaand, forvaret med de andre Ungkarles Vaande i Templets Kor, skønt det var den lille oversete Vaand, de andre regnede for intet. Josef undslaar sig for dette Æreshverv, da han er gammel, men bøjer sig for, hvad han føler er Guds Bud. Maria flytter til hans Hus, og med hende efter Josefs Ønske nogle af de Møer, der blev opfostret sammen med hende i Templet.

I Josefs Hus sker da Engelen Gabriels Bebudelse, fortalt i det væsentlige som hos Lukas, men dernæst, hvorledes baade Josef og Marie maa drikke »Prøvelsevand« i Templet til Vidnesbyrd om, at de begge er uskyldige i Marias Svangerskab. Syv Gange gik hun omkring Alteret, og der fandtes ikke Plet paa hende.

Paa Vejen til Betlehem fortæller Maria, at hun ser to Folk foran sig,

»det ene græder, det andet glæder sig.« En fager Dreng i skinnende Klæder oplyser Josef om, at de Folk var Jøderne, der for fra deres Gud, og de Hedningekristne, der tog imod ham. Jesu Fødsel foregik i en Hule, mens Josef var borte for at finde Barnbyrdskvinder. Hulen, der før var mørk, skinnede af Lys derinde som Solen ved Middagstide. Da fødte hun den Søn, som Engle stod omkring og sang, og de sagde: »Ære være Vorherre i Himmerig, og Fryd blandt Folk i Jorderige, der have en god Villie.«

Den ene af de to Barnbyrdskvinder Zelemi undersøger Maria og finder, at hun er Mø, endnu efter sin Fødsel. Hun udbryder i sin Forundring: »Herre, Herre, forbarm Dig over mig. Jeg hørte det aldrig før, og jeg saa det aldrig, at Brysterne er fulde af Mælk, og at der er født en Søn, men Moderen er Mø, der var ingen Urenhed ved hans Fødsel og ingen Smerte, da Moderen fødte ham af sit Liv. Og hun var Mø ved Undfangelsen, Mø ved Barnsbyrden og Mø derefter.« Hendes Fælle Salome vilde ikke tro Zelemis Ord, men til Straf visnede hendes Haand, da hun undersøgte Maria. En skinnende Mand raadede hende til at tilbede det spæde Barn og lade ham røre ved hendes lamme Haand, for han er Frelser for alle dem, der haaber paa ham. Salome rørte ved Frynserne af de Klude, hvori Barnet var svøbt, og straks blev hendes Haand helbredt (Sml. S. 108).

De følgende Afsnit af Jesu Barndomsbog er bygget paa de to Evangelier, Lukas og Matthæus, Skildringen af Hyrdernes Tilbedelse, Omskærelsen i Templet og Mødet med Simeon og Anna og ligesaa de vise Mænds Besøg i Betlehem, da Jesus er to Aar gammel. Derimod udstyres Flugten til Ægypten med fabelagtige Beretninger om Barnets Undergerninger. Han hersker over Hulens Drager, saa de ikke skader hans Moder og Plejefader; han byder Palmetræet bøje sig ned til hans Moder, saa hun kan faa noget af dets Frugt, og han lader Kilden under dets Rod oplade sig, saa Ørkenvandrerne kan lindre deres Tørst. Han kan korte Vejen, saa at de kan fare i een Dag, hvad de under almindelige Forhold vilde være 30 Dage om. De ægyptiske Afguder i Staden Sotyne falder ned paa deres Ansigter for Jesusbarnet. Her slutter den latinske Jesu Barndomsbog, den fortæller ikke som Pseudo-Matthæus om Jesu Barndomsgerninger i Nazareth. Den gammeldanske Oversættelse af »De hellige Kvinder« lader efter Matthæus' Evangelium den hellige Familie vende tilbage til Nazareth efter Herodes Død.

I den allersidste katolske Tid, i Aaret 1508, trykker *Gotfred af Ghemen* den saakaldte »*Jesu Barndoms Bog*«, der i Aarene 1760 til 1884 har været genoptrykt mindst 33 Gange som dansk og norsk Folkebog, i høj Grad yndet af de lutheranske danske Bønder. Endnu 1840 var den i mangfoldige nordsjællandske Bondehjem en yndet Læsning i Juletiden. Ghemens Folkebog, den ypperste danske Folkebog, indeholder de samme Afsnit som den middelalderlatinske Jesu Barndoms Bog og Oversættelsen i Legendesamlingen »De hellige Kvinder«, men desuden et Udvalg af Jesu uevangeliske Barndomsundergerninger i Nazareth, og den slutter med Jesu Daab og Udvælgelsen af de tolv Apostle. Ghemens Folkebog følger ikke Pseudo-Matthæus slet saa uselvstændigt som den latinske Barndomsbog, den støtter sig til en yngre tysk Bearbejdelse ved Cartusianermunken Philip fra Klosteret Seitz i Steiermark o. 1250—1300, og den ukendte danske Forfatter digter videre paa det Stof, han kender fra sin latinske og tyske Kilde paa en overordentlig tiltalende Maade, som enhver vil sande, der læser denne senkatolske Folkebog i den lettilgængelige Udgave i Litteraturselskabets Udgave af Danske Folkebøger I 1915. Vi anfører som Prøve to af dens ypperste Afsnit, Skildringen af Jesu Fødsel og Skildringen af de vise Kongers Tilbedelse, sikkert de to Afsnit, der har haft særlig Betydning for Udviklingen af den folkelige danske Jul.

Om Jesu Fødsel fortæller Gotfred af Ghemens Jesu Barndoms Bog paa følgende skønne Maade:

»Den Tid Josef var bortgangen for at finde to Fødselshjælpersker, da afførte Jomfru Maria sig sin hvide Kjortel og blev i sin Særk igen, og hun tog sine Klæder af og løste sit Haar og bredte det ud paa sin Ryg og faldt paa sine Knæ og bad sin Bøn til Gudfader. Da kom der et meget fagert Skin, og hun foldede sine Hænder og saa op til Himlen og havde vendt sin Ryg til Krybben, og selv var hun vendt i Øster, og hun var opfyldt af den Helligaands Naade, og der fødte hun sit Barn Jesus, Guds Søn, med stor Ære og Glæde, Jomfru og Moder uden al Ve. Og Guds Engle kom fra Himmelen, og de gjorde dem stor Lov og Tjeneste der, hvor Barnet laa. Da sagde Jomfru Maria: »Vær velkommen, min Herre og min Gud og min kære Søn.« Barnet begyndte lidt at græde og skjalv af den Kulde, som kom fra Gulvet. Da ludede Moderen sig ned, tog Barnet op til sig med stor Glæde og Ydmyghed, lagde det til sit Bryst, satte sig ned og tog et Linnedklæde og lagde om Barnet, og saa svøbte

hun det uldne udenomkring. Saa tog hun et Kludebundt og bandt om hans Fødder og Arme, som Skik var. Saa tog hun et andet Klæde og bandt om Barnets Hoved og lagde ham i Krybben. Først da gik Josef ind med stor Ydmyghed. Der han saa Barnet, faldt han ned paa sine Knæ og bad til Barnet, og den Tid Jomfru Maria lagde Barnet i Krybben, da holdt Oksen og Asenet dem fra Krybben, nejede med deres Hoved og faldt paa deres Knæ og vederkendte sig deres Herre og Skaber.«

Vi gaar videre med den fyldige og smukke Skildring af de hellige tre Kongers Tilbedelse af Jesus.

»Der Guds Søn var født, tedes (dvs. viste sig) en skøn ny Stjerne for alle Mennesker, saadan en Stjerne var aldrig før set, og hun lyste over Alverden, og hun var meget større end andre Stjerner. Med den Stjerne betegnede Guds Søn, at han var Alverdens Herre og født af en Jomfru. Den Tid de hellige tre Konger fornumme af kloge Mestere, at den Stjerne betød, at Jesus var født, da redte de hellige tre Konger sig til Rejsen, og de toge Guld, Røgelse og Myrra og mange andre kostelige Ting, og de fore afsted med mange Folk, og de toge med dem store Dromedardyr, som bare deres Klæder og andet, hvad dem gjordes Behov i saa lang Vej. De fore efter Stjernen, og dem tykte, at hun for foran dem i Skyen, og de fore efter hende over Mark og Hede, og de havde intet Hinder af Vand eller andet Uføre. Og den Tid de kom noget nær til Jerusalem, da kom en stor Taage, og Stjernen blev usynlig ...

Da rede de hellige tre Konger i Jerusalem med meget Folk og med stor Ære, som saadanne ærværdige Konger vel burde. De rede op i Staden for Kong Herodes' Slot og sendte Bud til ham paa hans Palads og lode spørge ad, hvor Jødernes Konge og deres Herre var født, og hvor de skulde finde ham. Den Tid Herodes og Jøderne hørte det, da vare de sorgfulde, og de vare, som om de nær havde været fra deres Sind og Sanser af et saadant Spørgsmaal, og over at de vare komne did. Da søgte de Mestrene i Templet og spurgte dem ad, hvor Kristus skulde fødes... Da redte de sig straks bort, og de vare ej uden tre Timer i Jerusalem. Da sendte Herodes lønligt Bud til dem, at naar de havde fundet den Konge og ofret til ham, da skulde de komme igen til ham, og han sagde, at han vilde ogsaa fare til den Konge og ofre ham sit Offer og gøre ham Hæder og Ære.

Der de komme udenfor Staden, da saa de Stjernen, og hun for foran

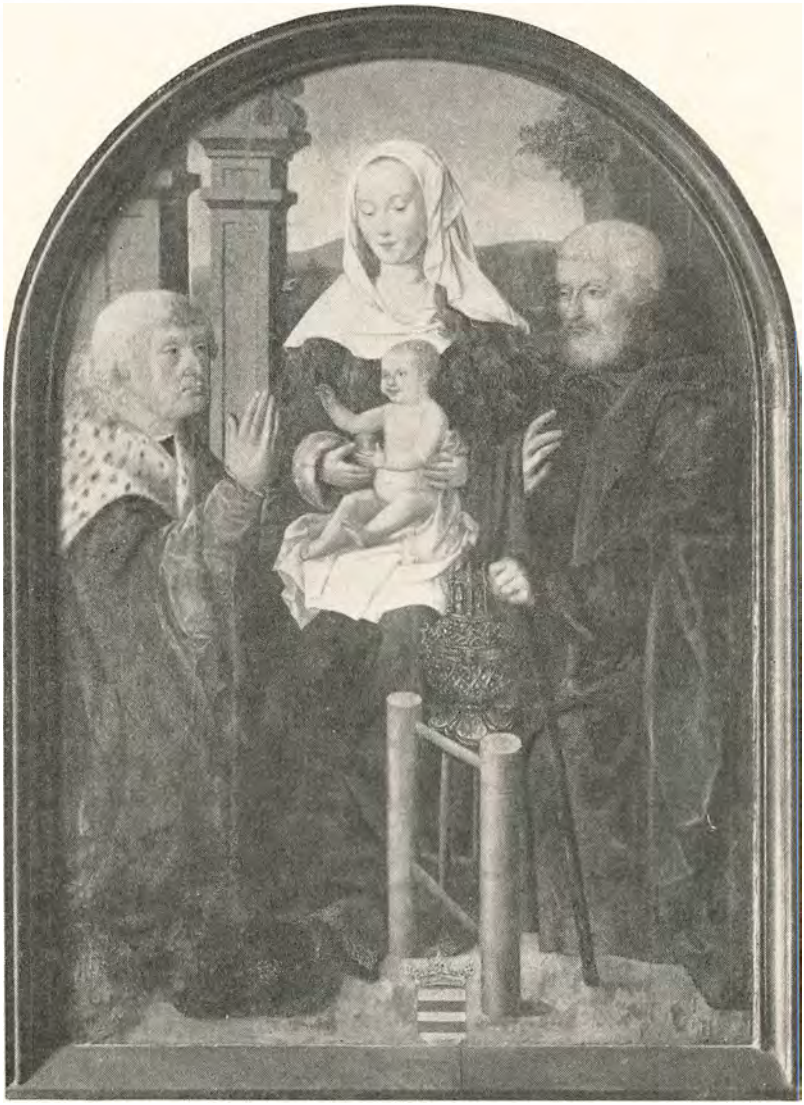

Kong Hans tilbeder det lille Jesusbarn.
Paa de to ikke her gengivne Fløje er afbildet de to andre hellige Konger, til venstre en Negerkonge, til højre Kronprinsen, den senere Kristian den Anden. (Efter Fotografi i Nationalmusæet af Altertavle fra Nykøbing, Falster).

dem til Betlehem, og stedtes over det Hus, hvor Barnet var inde. Der de komme nær Byen, da ginge de Hyrder mod dem og sagde dem, hvad de havde set og hørt den Nat, Kristus var født. »Vi vide, at I ere komne at se det Barn. Det er det skønneste Barn, i Verden kan være, og vi ville følge Eder did, hvor Barnet er.«

Som de hellige tre Konger de komme til Byen, da slog de deres Paulun op, og de redte dem til, at de skulde gaa for saadan en værdig Herre. Da førte de dem i deres kongelige Klæder, og de toge med dem kostelig Guld og Røgelse og Myrra at ofre til Barnet, og de ginge op i Byen med stor Ydmyghed. Der de komme til det Hus, hvor Barnet var inde, da sad Stjernen over Huset og begav sig højt op paa Himlen og gav sit Skin ind i Huset. Da indginge de hellige tre Konger til Barnet med stor Ydmyghed, og Jomfru Maria lod dem se Barnet, og saa ofrede de straks til Barnet og finge Jomfru Maria det samme Offer. Da lovede hun Gud. Da bøde de hende gode Nat, og de priste Barnet og fore hjem og ginge til deres Paulun og gjorde der Gæstebud for hverandre om Aftenen, at de vilde fare til Herodes igen om Morgenen. Men om Natten kom Guds Engel til dem fra Himlen og bad dem fare hjem til deres egne Lande igen ad en anden Vej og ikke fare tilbage til Herodes igen, fordi at han vilde slaa Barnet ihjel. Da gjorde de efter Engelens Raad og de fore en anden Vej, og de vare borte i to Aar, førend de komme til deres Lande igen.«

»Jesu Barndoms Bog«s sidste store Afsnit handler om Jesus og hans Moders Samtale om guddommelige Hemmeligheder, saaledes om Jesu Tilværelse, før Himmel og Jord blev skabt, og om Treenighedens Mysterium. Saa taler Jesus med sin Moder om sin Pine og Død og om hendes Skæbne efter hans Død og Opstandelse. Til sidst siger Jomfru Maria:

»Skal jeg aldrig se Dig mere med mine Øjne, hvor skal det gaa mig?« Jesus svarede: »Jeg vil komme ned til Dig af Himmerige med en stor Engleskare til Din Død og annamme Dig og føre Dig med mig til Himmerige. Der skal Du, kære Moder, beskue stor Fryd og Glæde og glædes med mig og Gud Fader og den Helligaand og være en Dronning baade over Himmerige og Jorderige og Husvaler for alle de Mennesker, som lader kalde paa Dig.« Josef hørte en Del af de Ord, som Jesus sagde til sin Moder, og da sagde Josef til Jesus. »Ve mig for

Tidende, Du siger, min kære Herre, for hvem skal Du taale Død? Gud unde mig, at jeg ikke skal leve den Dag, da jeg skulde se Din bitre Død med mine Øjne.« Jesus sagde: »Jeg maa fuldbyrde min Faders Villie, derfor for jeg ned af Himlen og tog Manddom, at jeg skulde forløse Menneskene med min bitre Død. Jeg siger Dig det for den store Troskab, Du haver vist mig og min Moder, da skal Du have den evindelige Glæde med mig i Himmerig.«

Paa denne skønne og harmoniske Maade ender vor, man kan godt sige ældste danske Juleroman. Med sit ældgamle oldkristne Stof er den paa ganske mærkelig Vis præget af dansk Aand, paa inderlig Maade beslægtet med Grundtvigs og Ingemanns tydeligt nationale Præg paa den fælleseuropæiske Julesalme, hvor Englene, de kære Julegæster, ikke gaar vor Dør forbi, og hvor det lille Barn danser paa Moders Skød af Glæde over, at det lille Jesusbarn er født. Det vilde være skønt at vide, hvilken dansk Mand der var Forfatter til dette elskelige og indtagende Arbejde, jeg gætter paa den store danske Kulturpersonlighed Lundekanniken *Christiern Pedersen*, paa hvis senkatolske Juleprædiken dette Arbejde har øvet saa stor Indflydelse, saadan som vi snart skal se. Mere end en Gætning er det naturligvis ikke.

Christiern Pedersens Juleprædiken 1515 er ikke den ældste danske Juleprædiken, vi kender, vi kender mindst to, der er ældre, men vi ved ikke sikkert, hvilken af de to der er ældst. Ingen af disse to er synderlig nationalt præget, ingen af dem har særlig Betydning ud over den Tilfældighed, at de er de ældste af deres Art, de ældste danske Juleprædikener paa vort Modersmaal.

I Blandingshaandskriftet AM. 76, 8 °: »En Klosterbog fra Middelalderens Slutning« finder vi nogle spredte Prædikentekster, en Adventsprædiken, en Prædiken paa Herrens Fødselsdag, en Prædiken om Nytaarsdag, en Prædiken til første Søndag efter Trinitatis, en Prædiken til de særlig katolske Fester Kristi Legemsfest og Marie Fødselsdag, den 8de September.

Den ukendte katolske Præst gaar i sin Juleprædiken ud fra Esaias' Kap. 9 Vers 8 »Et Barn er os født, en Søn er os given«; disse og andre Bibelord anføres først paa Latin, derefter paa Dansk.

»Disse Ord, mine kære Venner, jeg begyndte min Tale med paa Latin for Eder, dem skrev Profeten Esaias om Guds Søns Fødsel, der han sig

fødte for os i denne hellige Højtid af den milde Moder Jomfru Sankta Maria, alle os syndige Mennesker til Glæde og Salighed. Da skrev den hellige Profet mange Vintre før og sagde: Barnet er os født, og Sønnen er os given. Det er Guds Søn, dette signede Barn Jesus Kristus, sand Gud og sand Mand, han er os født. Han var ej født for Englenes Skyld i Himmerige, fordi at de trængte ikke til det, fordi at de aldrig mistede Guds Venskab. Djævlene i Helvede trængte heller ikke dertil, fordi at de faldt saa saare, at de kan aldrig faa Naade. Men den arme Mand, der var svegen af Djævelen, og som Gud havde lovet at gøre Naade mod, han var meget trængende til denne Fødsel. Jesus Kristus, Guds Søn, dette signede Barn, lod sig os føde for mange Aarsager og særdeles for trende Aarsager, som jeg vil tale til Eder om.

Den første Aarsag, hvorfor Guds Søn lod sig føde af Jomfru Sankta Maria, for det at han skulde helbrede hvert kristent Menneske i Verden, baade til Sjæl og Legeme. Derfor sagde Engelen i Læsten i Dag (Juleaftensdag) til Josef: »Josef, Davids Søn, ræddes ej, at jeg taler til Dig, Maria, der Dig er givet, det, i hende er født, det er af den Hellige Aand. Hun skal føde en Søn, og Du skalt kalde ham Jesus. Han skal helbrede sit Folk af deres Synder« ... Se mine kære Venner, nu kom vor Herre at helbrede os alle sammen, saadan som den hellige Læst siger om i Dag: »Se, jeg forkynder Eder en stor Glæde.« Læsten siger, at over Marken ved Betlehem, der Hyrder ginge og vogtede deres Fæ, da stod Guds Engel med meget Lys og meget Skin og sagde til dem: »Jeg bebuder Eder megen Glæde, det alt Folket vorder til Glæde, fordi at Eder er født i Dag en »Heler« (dvs. Læge), det er Kristus, som er Herre, og han er født i Konning Davids Stad, det er i Betlehem.« Derom skriver Sankt Poul (Galat. 4, 4) og siger saa: »Der Tidens Fylde kom, som Gud Fader havde forudset, da sendte Gud sin Søn, født af en Kvinde, født efter Loven, at han skulde hele alle.« Se, kære Venner, nu har I den første Aarsag. Den anden Aarsag var, at han skulde oplyse Alverden og drive bort det Syndemørke, der gik over Alverden. Om dette Mørke taler Profeten Esaias (9, 2): »Mørke over al Verden og Mulm over alt Folket« og Profeten David: »Du, der er min Gud, oplys mit Mørke.« For at borttage dette Mulm og dette Mørke, da lod Jesus Kristus sig føde i Dag, at han skulde være vort Lys. Som han siger i Læsten i Dag: »Jeg er Verdens Lys, hvo som mig følger, han skal ej gaa i Mørke,

men han skal have Livsens Lys, der aldrig slukkes ....« Den tredie Aarsag er, at han skulde lede dem til Himmeriges Glæde, alle de, der ham vilde tjene og efterfølge i Jorderige med gode Gerninger. Som han skriver i Læsten i Dag: »Hvo som mig tjener, han skal følge mig, og der, som jeg er, der skal min Tjenestemand være. Og hvo som mig tjener, den skal min hellige Fader tjene i Himmeriges Rige.« Af disse tre Aarsager lod Jesus Kristus sig føde for os«.

Paa samme Maade udlægger vor gamle katolske Præst næste Udsagn af Profeten Esaias: »En Søn er givet os,« ogsaa af tre Aarsager, som udførligt forklares: 1) At han skulde paatage sig alle vore Synder og al vor Ondskab. 2) At han skulde være en Mægler mellem Gud og Mennesker og faa Mennesker den Fred igen, som de havde mistet for Syndens Skyld. 3) At Guds Søn skulde give os den Rettighed, at vi maatte være hans Søskende, og vi maatte være hans Børn, og vi maatte være hans Arvinger, om vi selv vilde .... At han gav os Magt at være Guds Arvinger, det taler Sankt Poul om (Rom. 8, 17): »Ere vi Guds Børn, da ere vi Guds Arvinger.« Ja, siger han: »Vi ere Guds Arvinger, og vi skulle tage Arv med Jesus Kristus, hans signede Søn.« Der have vi de tre Aarsager, hvorfor Guds Søn var os given. Først, at han tog al vor Ondskab bort, og at han var en Mægler mellem Gud og Menneskene, og at han gjorde os til Arvinger i Himmeriges Rige med sig selv. Se kære Venner, i Dag lod vor Herre Kristus sig føde under Loven og vilde gives os i Dag. Amen.«

Helt sikre paa, at denne jævne, lidt spidsfindige Prædiken er den ældste bevarede Juleprædiken paa vort Modersmaal, kan vi ikke være. Der findes nemlig en Prædikensamling paa svensk-dansk Blandingsmaal, oversat paa noget, der skal forestille Dansk, fra en svensk Brigittinerprædikensamling, hvor der blandt andet findes fire Adventsprædikener, Prædikener til Juledag, Nytaarsdag, Søndag efter Jul, Helligtrekongersdag og Søndagene til Langfredag. I Virkeligheden drejer det sig altsaa her om svenske, ikke om ægte danske Prædikener. Vi anfører kun Slutningen af denne svensk-danske Juleprædiken:

»Da sagde Jesus til sine Apostle: »Jeg skal se Eder, og Eders Hjerte skal glædes, og ingen skal tage Eders Glæde bort fra Eder«. Og han sagde til dem: »Glæder Eder, at Eders Navne er skrevet i Himmerig«. Om disse Glæder sagde en hellig Mand i Sankta Birgittes Paahør: »Men om jeg havde taalt een Død for hver den Stund, jeg havde levet paa Jorderig,

og jeg altid igen livede op, aldrig havde jeg dog med alle dem formaaet fuldkomment at takke Gud for al hans Kærlighed, fordi hans Pris gaar aldrig bort fra min Mund, og Glæden gaar aldrig af min Sjæl, hans Ære og Hæder er aldrig ude af mit Syn, og Glæden lyder bestandig for mine Ører.« Thi som den hellige Kirke synger, bør vi glædes, at Kristus, som er Fredstifter og Mægler mellem Gud og Menneskene, er født af den helligste Jomfru og haver opbygget vor Natur i sin guddommelige Person. Lad os derfor elske ham og love og ære ham over alle Ting, idet vi ofte tillægger og siger dette: »Maria, Maria, Maria, Du est den allerhelligste og dyreste Ædelsten, vogt og værn os, der ydmygt tjener Dig mod den gamle Uvens tusinde Gange tusinde Svig. Amen.«

I denne Prædikensamling finder vi den ældste danske Oversættelse af Juleevangeliet. (Sml. S. 212).

Endnu stærkere fremtræder Mariedyrkelsen hos den første navngivne Dansker, hvis danske Juleprædikener vi kender, den store danske Kulturpersonlighed *Christiern Pedersen*, den danske Litteraturs Fader. Fra hans Haand har vi den første fuldstændige Prædikensamling til alle Kirkeaarets Søndage og store Helligdage, den saakaldte Jærtegnspostil fra 1515: »Alle Epistler og Evangelier, som læses alle Søndage om Aaret, paa samme Led Juledag, Paaskedag og Pinsedag med deres Udtydning og Gloser og et Jærtegn til hver Dag.« Vi har her (sml. S. 132) Prædikener til alle den ældre katolske Julekreds' Helligdage, undtagen Kyndelmisse og Bebudelsesdagen.

I sin Fortale til dette nationale Storværk, den første fuldstændige danske Prædikensamling paa vort eget Modersmaal, fremhæver Christiern Pedersen sin fædrelandskærlige Hensigt: »Den alsommægtigste Gud, Jomfru Maria og alle Guds Helgen i Himmeriges Rige til Lov og Ære, alle enfoldige Danske, som ikke forstaar Latin, til Nytte og Salighed, ere alle Epistler og Evangelier, som læses alle Søndage, udsatte paa Dansk med deres Udtydninger og et Jærtegn til hvert af dem. At de, som ikke Latine forstaa, maa nu selve læse paa Dansk, hvorledes de rettelig skulle leve efter Guds Budord, som stande i dem, og fange siden efter deres Død den evindelige Glæde foruden Ende.« Han slutter sin Fortale med et veltalende Angreb paa den forbenede katolske Tyrkertro paa Latinen som det hellige, eneste saliggørende Sprog. »Havde nogen af Apostlene skrevet Evangelierne til Danmarkes Rige, da havde han dem visselig

skrevet paa ret Danske, saa alle havde forstaaet det, thi hvert Menneske bør at kende dem paa sit eget Maal. Ingen skal tro, at Evangelierne er helligere paa et Tungemaal end et andet. De ere saa gode paa Dansk og Tysk, som de ere paa Latin. Thi kan intet ufornuftigt og avindsfuldt Menneske rettelig sige, at det er ilde gjort eller ubekvemmeligt at udsætte dem paa Dansk, mens ingen kan blive salige foruden dem og den hellige Tro.«

Ikke blot sprogligt betyder Christiern Pedersen det store afgørende danske Gennembrud i Evangeliets Historie i vort Fædreland, ogsaa rent menneskeligt betyder han det. Han tænker, føler, virker paa Dansk, ikke som sine ukendte Forgængere, der er bundne af Latinens Lænke, fordi det er dem tillært at tænke, føle, virke paa Latin: de prædiker ikke længer paa Dansk af Hjertets Trang og udaf Livets Fylde, men de famler sig frem i det uvante og fremmedblevne Sprog, omtrent som den tyskfødte Præst, der havde Ordre til at tale Dansk til de danske Menigheder i Sønderjylland efter 1864. Hos Christiern Pedersen vælder Modersmaalet frem af de dybeste Kilder; han er paa det Punkt den største danske Reformator, den største Gennembrudsmand i vort Folks Historie. Han virker ikke ved sammenplukkede Bibelcitater og ved utilstrækkelige Lignelser, men han søger at gennemlyse Teksten, saa at den staar hans danske Tilhørerskare fuldstændig klar. Vi tager som Exempel hans Udlægning af det os alle saa velkendte Juleevangelium:

»Den Tid Jomfru Maria havde baaret Jesum Kristum i sit allerreneste jomfruelige Liv i ni Maaneder og seks Dage, da kom Kejserens Bud og Brev, at hvert Menneske under Straf paa Liv og Gods skulde fare did, hvor han var født, og give Kejserens Bud en Sølvpenning, saa god som ti simple Penninge af deres Mønt, og lade sig indskrive til en Vedkendelse af, at han var under Kejseren. Den Tid Josef, som var født i Betlehem, hørte disse strenge Budord, da blev han ganske bedrøvet, thi han vidste ej, paa hvad Tid Maria skulde føde Jesus. Da sagde han ved sig selv: »O, jeg arme usle Mand, farer jeg nu til Betlehem, da faar jeg ikke at se denne allerhelligste Jesu Kristi Fødsel. Farer jeg og ikke did, saa mister jeg mit Liv. Hvad skal jeg derfor gøre?« Der han kom ind til Jomfru Maria, da saa hun, at han var bedrøvet. Thi sagde hun: »Kære Fader, I skulde nu være glad imod Jesu Kristi Fødsel, og nu sørger I. Hvad skader Eder?« Han svarede hende: »Allerkæreste Brud og Datter.

Saadanne strenge Kejserens Bud er her nu komne, at hver under sit Liv skal fare did, hvor han er født. Og farer jeg nu fra Dig, da faar jeg ikke set Din velsignede Søns Fødsel, som de hellige Patriarker og Profeter altid inderligt begærede af Gud, at de maatte blive værdige til at se. Farer jeg ikke did, da mister jeg mit Liv.« Jomfru Maria husvalede ham, som gode Dannekvinder bør at gøre ved deres Husbonder, naar de formærker, at de ere bedrøvede, og sagde: »Kære Fader, græder ikke, jeg vil følge Eder for Husvalelse, thi jeg er og af Davids Slægt.« Da blev Josef glad, at hun vilde følge ham. Men han tvivlede dog paa, hvad han skulde gøre. Thi han frygtede for, at hun skulde føde sit Foster paa Vejen i Mark eller Skov, og han bluedes ved, at hver Mand skulde straffe (dvs. bebrejde) ham og sige: »Hvi fører Du med Dig dette unge sygelige Kvindfolk saa lang Vej, Du maa skamme Dig derfor, naar det er saaledes fat med hende.« Maria svarede ham: »Kære Fader, skøtter ikke om, hvad de siger, naar Hjertet og Villien er god. Det er Guds Villie, at jeg skal følge Eder til Betlehem, thi min eneste Søn skal der fødes, som Profeten Micha skriver i sit femte Kapitel, første Vers: »Og Du Betlehem Efrata, liden til at være blandt Judas Tusinder, af Dig skal udgaa en til at være Hersker over Israel.«

Og saaledes bliver Christiern Pedersen ved med at tolke og udlægge den hellige Tekst og levendegøre den i alle dens Enkeltheder, saa hver Dannemand og Dannekvinde, der hørte Udlæggelsen i deres Kirke, maatte frydes derved. Højdepunktet er naturligvis selve Jesu Fødsel:

»Om Midnatstide da fornam Jomfru Maria af den hellige Aands særlige Naade, at hun da skulde føde Jesus Verdens Frelser. Thi blev hun ganske glad og lystig baade af Hu og Hjerte, mere end hun nogentid havde været i alle sine Dage, og hendes Ansigt skinnede som en Sol. Da sagde Josef: »O velsignede Jomfru, hvad betyder dette?« Hun svarede gladeligt: »Nu skal jeg føde Guds Søn.« Thi stod han hastelig op og vilde gange i Byen efter Kvinder, som skulde være hos hende paa den Tid. Hun forbød ham at gange nogetsteds, thi det gjordes hende ikke Behov at have Kvindfolk hos sig, som Kvinder plejer at have. Og hun sagde igen til Josef: »Ligervis som jeg undfik ham med Lyst og Glæde, saa skal jeg og føde ham med allerstørste Glæde og Fryd foruden al Ve og Sorg.« Josef svarede: »Jeg vil gøre efter Eders Villie, allerhelligste Jomfrue, thi I vide bedre, hvorledes det skal være end jeg.«

Jesu Fødsel, Kalkmaleri i Elmelunde Kirke, Møn.
Til venstre Josef, der koger Barselgrød.
(Efter Fotografi i Nationalmusæet).

Thi mange fare vilde herudi desværre, som sige, at der skulde have været Kvindfolk og Jordemoder hos Jomfru Maria paa den Tid. Det er Usandhed og Løgn ... Thi at ligervis, som et Solskin ganger gennem et klart Glas, og det bliver helt og uskadt, saa gik ogsaa Guds Søn af Jomfru Maries allerklareste jomfruelige Liv, hende uskadt, hvilken hun straks annammede med sine velsignede Hænder, standende paa sine Knæ, og gjorde ham den allerstørste Reverens med Hæder og Ære og bad til ham sin Gud, Søn og Skaber og sagde: »O vældigste Herre, vær velkommen til Jorden at frelse alle Mennesker. O velsignede Herre, som de hellige Patriarker og Profeter saa længe begærede at se, jeg beder til Dig af alt mit Hjerte, thi, idet Du est Gud, da est Du min Skaber, idet Du est Menneske, da est Du min Søn.«

Saa kyssede hun ham paa hans Fødder, idet han var hendes Gud, saa kyssede hun ham paa hans Hænder, idet han var hendes Skaber, og siden paa hans Mund, idet han var hendes Søn. Saa bad hun til ham hundrede Gange, saa sigendes: »Du est min Herre og Gud, Du est min Frelsere, Du est min allerkæreste Søn.« Da gik Josef frem og græd af ret Glæde og sagde: »O allerkæreste Jomfru, tillad, at jeg nu maa bede til Din Søn og Guds Søn, som de hellige Forfædre saa længe begærede.« Og dette var hans Bøn: »O Du alsommægtigste Gud, velsignet være Du til evig Tid, som nu haver undt mig arme syndige Menneske saadan Naade, at jeg maa se Dig, som mange Profeter og Konger begærede at se tilforn og saa dog ikke.«

Saa begyndte Vorherre at græde, thi det var stor Frost og Kulde. Thi varmede Josef nogle smaa Klude, som Jomfru Maria gav hannem, i hvilke hun siden svøbte sin Søn udi. Saa vilde Josef ganget i Byen og hentet en Kvinde, som skulde give Vorherre Die, hvilket hun ham strengelig forbød. Da sagde han: »O helligste Jomfru Maria, hvad ville I da gøre, mens I have intet Die.« Hun svarede: »Gud Fader i Himlen skal det forsyne.« Saa faldt hun paa Knæ og bad til ham saa sigendes: »O Gud Fader i Himmerig, vi have baade en Søn tilsammen. Thi værdiges nu at forsyne ham med Mælk og Die, som Du forsyner alle Skabninger med, som ere til paa Jorden.« Saa bleve straks begge hendes Bryster og Spener fulde af Die, som vi synger i den hellige Kirke Helligtrekongersaften: »Jomfruen alene gav Englenes Konge fra Himlen Die af sit fulde Bryst«.

Christiern Pedersen slutter nu sin lange Juleprædiken med en Betragtning over Jomfru Marias store Fattigdom, der dog efter hans Mening er en moralsk Paamindelse for Rige og Fattige, symboliseret ved den stærke Okse og det usle Æsel, om at dyrke Guds Søn ved Bøn til hans hellige Moder:

»Den Tid hun lagde ham i Krybben, da græd hun svarligt, at hun for sin store Fattigdoms Skyld nødtes til at lægge ham paa haarde Straa og Halm, og hun havde ingen Ting, hverken Pude eller Klæde, som hun kunde lægge under hans Hoved. Og hun vidste sandelig, at han var den allermægtigste Gud, som havde skabt Himmel og Jord og var Herre og Konge over alle andre Konger og Fyrster. O hvilken stor Armod Himmerigs Dronning da led, mens hun ej havde saa mange Klæder, at hun kunde bevare sin eneste Søn med for Frost og Kulde, men nødtes til at tage Hjælp af Oksen og Asenet, at de skulde varme ham med deres Aande. Hvo er saa haard af Hjerte eller Hu, at han ej nu med Jomfru Maria græde vilde, om han saa ham i saadan Armod og Usselhed, som hun da gjorde. Denne Fattigdom led han godvillig for vor Skyld, at han vilde gøre os alle evindelig rige med sig i Himmerige. Dernæst maa siges, at hun det gjorde os alle til Exempel, at vi skulle være hørige og lydige for vore Konger og Herrer. Thi at en Okse er et stort Dyr og haver to Horn, med hvilke mærkes (dvs. symboliseres) Verdens Herrer og Fyrster. Med Asenet, som bærer svar Byrde, mærkes Bønder og menig Almue. Thi lagde Jomfru Maria sin Søn mellem dem begge at betegne os, at vi kunde

alle blive salige og fange Himmerigets Rige, saa vel mægtige og rige som fattige. De mægtige Herrer og Fyrster, idet de leve retviselig mod deres Undersaatter og ej gøre dem Uret for Had, Avind eller Gavers Skyld. De Fattige, idet at de ere deres Herrer og Husbonder hørige og lydige og leve retviseligt mod deres Jævnkristne, at vi maa alle komme til Himmeriges Rige. Det unde os Jomfru Maries benedidede Søn, som er velsignet og benedidet til evig Tid, Amen«.

Faa Aar efter Udgivelsen af denne første fuldstændige danske Prædikensamling i katolsk Aand blev Christiern Pedersen som saa mange andre Danske i den Tid overbevist om, at Lutherdommen og ikke Pavedommen repræsenterede den sande og rene apostolske Kristendom. Han havde i Troskab mod sin fordrevne Herre, Kong Kristian den Anden, fulgt ham i Landflygtighed, og her udgav han 1529 den allerførste paa virkeligt Dansk foretagne Oversættelse af det nye Testamente. Ejendommeligt for Christiern Pedersens Mellemstandpunkt er det, at han ikke som Luther oversætter det nye Testamente efter den rene græske Grundtekst, men efter den grumsede latinske Oversættelse ved Kirkefaderen Hieronymus (o. 340—420), den saakaldte Vulgata. Idet vi gengiver vort Juleevangelium i Christiern Pedersens friske og livfulde danske Tungemaal af 1529, vil danske Nutidslæsere samtidig faa et lille Indtryk af Vulgata, som Katolikkerne stadig holder fast paa som den egentlige hellige Skrift:

»Det skete i de Dage, at Kejser Augustus bød, at Alverden skulde beskrives (indskrives) til Skat. Denne Beskrivelse begyndtes først i Syrien af Kejserens Foged, som hed Syrenus. Og de ginge alle, hver til den Stad, som han var født at beskrives. Josef for af Nazareth Stad i Galilæen til Jødeland til Davids Stad, som kaldes Betlehem. Thi han var der født af Davids Slægt, at han vilde der beskrives med sin trolovede Hustru Maria, som var frugtsommelig.

Det skete, der de komme did, da var hendes Tid, at hun skulde føde. Og hun fødte sin første eneste Søn og svøbte hannem i Klæder og lagde hannem i Krybben. Thi der var ikke Rum i Herbergerne. Der vare Hyrder i Landet hos, som vaagede over deres Hjord om Natten. Se Guds Engel kom til dem, og Herrens Klarhed skinnede om dem. Thi bleve de ganske rædde. Engelen sagde til dem: »Ræddes ikke. Ser, jeg bebuder Eder stor Glæde, som alt Folket skal faa. Thi i Dag er Kristus, Vorherre, Verdens Frelsere født i Davids Stad. Dette skulle I

have til et Tegn: I skulle finde Barnet svøbt i Klæder og lagt udi en Krybbe.« I det samme var der en stor Engleskare af Himmelen hos Engelen og lovede Gud og sagde: »Hæder og Ære være Gud i højeste Himle. Og Fred være paa Jorden, og Mennesken en god Vilje.«

Der Englene fore op i Himmelen fra dem, da sagde Hyrderne til hverandre: »Vi ville gaa til Betlehem og se det, som der er sket, som Herren gjorde og aabenbarede for os.« De komme did snart og funde Mariam og Josef og Barnet, som laa i Krybben. Der de havde det set, da kundgjorde de samme Ord, som dem vare sagte om Barnet. Alle, som det hørte, de forundrede storlige paa de Ting, som Hyrderne sagde til dem. Maria bevarede alle disse Ord og betænkte dem i sit Hjærte. Hyrderne ginge tilbage og lovede og ærede Gud for alt det, som de havde hørt og set, ligesom det var før sagt til dem.«

Ligesom i vore Dage havde den middelalderlige danske Kristenhed stor Interesse af selve det hellige Land, hvor Jesus var født. Mangfoldige Pilgrimsrejser blev foretaget til Palæstina, ogsaa af Danske. Vi ejer endnu en Vejviser for Pilegrime i middelalderdansk Sprogform fra Tiden omkring 1400 med udførlige Oplysninger om Jerusalem og med mere kortfattede Oplysninger om Betlehem:

Sions Bjærg er for denne Forfatter det helligste Sted i Verden. Jesus, vor signede Herre, endte dér det gamle Testamente og begyndte det ny. Han endte det gamle Testamente, dengang han aad Paaskelammet med sine Disciple, og han begyndte det nye Testament, da han gav dem sit eget signede Legeme at æde og sit Blod at drikke til en evig Amindelse. Forfatteren udpeger nøjagtigt det Sted, hvor vor Frue gjorde sine daglige Bønner, ligesaa det Sted, hvor Christus prædikede for sin signede Moder, og det Sted, hvor hun sad og hørte hans velsignede Ord.

Paa Vejen ud til Betlehem omtrent halvanden Mil Syd for Jerusalem kommer man forbi det Hus, hvor de hellige Konger var Gæster, og hvor Stjernen viste sig igen for dem, efter at den havde været forsvundet, saa længe de var i Jerusalem. Til venstre for Vejen, omtrent en halv Mil fra Betlehem, var det Sted, hvor Engelen forkyndte for Hyrderne, at Christus var født, og hvor Englene sang Ære være Gud i det høje. Vejviseren paapeger det Hul i Jorden lige udenfor Fødselskirken, hvor Stjernen var forsvundet og var blevet til den samme »Materie«, den før havde været. Han angiver nøjagtigt Antallet af Trin ned til det Sted, hvor Christus

var født, saa at man kan »tage paa, se og kysse Stedet«. Nu var dette Sted overbygget med et Alter. Ti Fjed fra dette Alter, fire Trin længere nede er den Krybbe, hvori Maria lagde Barnet for Okse og Asen, dengang hun fik ham. Denne Krybbe er hugget ud af een Sten, 40 Fod lang og 20 Fod bred, men paa det Sted, hvor vor Frue fødte Jesus, er dens Vidde 30 Fod. Saa meget som 20 Fjed Syd for dette hellige Sted er det Sted, hvor Christus, Mariæ Søn, blev omskaaren paa den ottende Dag. I Graabrødreklosteret i Betlehem vistes ikke blot Vulgataoversætteren Kirkefaderen Hieronymus' Grav, men ogsaa Grave for de myrdede Smaabørn, og disse ærværdige Steder vogtede Graabrødrene saa vel som Sions Bjærg.

Lad os slutte vor Fremstilling af den yngre danske Middelalders Jul med Rimkrønikens Opfattelse af Julens Indførelse i Danmark. Det er i Rimet om Oldkongen Fridlev hin Snare, Fader til Kong Frode hin Fredegode, der var samtidig med Kristi Fødsel, at denne fejle Gisning om vor danske Juls Oprindelse fremsættes:

Den Tid jeg Danmarks Konning blev,
af Rom kom Julius (dvs. Cæsar) den Hellede gæv,
han vilde os tvinge under Romeres Hand,
som han havde gjort ved andre Land.
Men da han saa vort Folkes Magt,
han turde ej krige, men gjorde en Pagt,
at vi skulde en Tid i hvert Aar
højtide den Dag, han føder vaar.
Den samme Højtid toge vi ved
og holdt den for en almindelig Sæd,
Vi kaldte den *Jul*, den Riddere til Lov,
vi brugte deri baade Lyst og Skof (Spøg).

Saa fortsætter Rimkrøniken 1495 med Skildring af hans Søn, Sagnkongen Frode hin Fredegode:

Jeg ingen Ting i Verden ved
bedre end Fred og Retvished,
thi havde jeg dem i Hu og Agt,
og elskte af alle Formue og Magt.
Thi gik det mig til Lykke saa,
jeg vandt alt det, jeg kastede oppaa (kastede mig over).

I tredive Aar holdt jeg saa Fred,
at ingen Mand tørfte (behøvede) Laase ved,
hvor som noget ombar (mistede ved Tyveri) af sit,
jeg gav det trefold igen af mit,
jeg lagde klart Guld paa Adel-Vej,
det blev der liggende og toges der ej.
Tredive Konger mig daglig tjente,
jeg dem med Land og Rige lønte.
Men da mine Land de stode saa vel
i gode Maade med Ret og Skel.
Der kom saa Tidende af Jødeland:
En Jomfru fik Barn foruden Mand.
Da stod Danmark i Blomster sin,
som et Rosen faver og fin.
Da ræddedes alle Rige og Land,
Stæder og Slot for Danes Hand (Danskers Haand).

Kilden for denne Forestilling om Danmarks svundne Fortidsherlighed, samtidig med, at Verdens Frelsers underfulde Jomfrufødsel fandt Sted, er naturligvis Skildringen i Sakses Danesaga om Frode hin Fredegode:

»Paa den Tid steg Verdens Frelser ned paa Jorden og tog sig for Menneskenes Skyld Menneskeskikkelse paa, medens alle Lande kunde glæde sig ved den lifligste Ro og Fred, og Stridens Luer var slukte overalt. Saa var Folks Tro, at denne vidtfavnende Fred, der overalt var ens og ikke blev brudt i nogen Egn af Verden, snarere indtraf til Ære for, at Gud lod sig føde, end for nogen jordisk Fyrstes Skyld, og at Himlen føjede det saa, at en uvant timelig Lykke vidnede om, at Tidernes Herre var her paa Jord.«

Jesu Fødsel, Hyrderne hos Jesus.
(Henrik Gerner: Sædvanlige hellige Dages hellige Tanker, 1684, S. 581).

DEN ÆLDRE LUTHERDOMS JUL

Ved Reformationens Indførelse i Danmark, i de kampfyldte Aar efter Kong Kristian den Andens Landflygtighed 1523, sker der den væsentlige Forandring i den danske Gudstjeneste i Almindelighed og Julegudstjenesten i Særdeleshed, at Rigsdansk, saadan som Katolikken Christiern Pedersen havde ønsket, bliver den danske Kirkes hellige Sprog, og at Salmesangen paa Dansk kommer til at udgøre en væsentlig Del af den lutherske Gudstjeneste. Vi skal nu først se, hvorledes den lutherske Salmesang ved Julegudstjenesten kom i Stand, og derefter følge Hovedlinierne i den protestantiske lutherske Gudstjenestes Udvikling.

Vi har set, hvorledes Christiern Pedersen som Katolik samlede og udgav en værdifuld katolsk Prædikensamling paa Dansk til alle Kirkeaarets Helligdage af Søndagskarakter, men desværre havde Christiern Pedersen ikke Sans for at tilvejebringe en tilsvarende Samling af katolske

Salmer og Sange i vort Modersmaal, brugbar til at tilfredsstille Menighedens store Trang til sangbare danske Salmer og Sange, en Salmebog, hvor Perler som »Den signede Dag, som vi nu ser«, »Den signede Dag er os beteet«, »Et Barn er født i Betlehem«, »Krist stod op af Døde« osv. var blevet trykt. Det blev derfor ikke Katolikkerne, men først Lutheranerne, som tilvejebragte den allerførste virkelige danske Salmebog, Malmø-Salmebogen 1528.

Een ny
handbog / med
Psalmer vdaan
delige loffsange. vdo
dragne aff then hellige
schrifft. som vdi then Chri
stine forsamlinge (Gud til
loff oc menniskin til sali
gheed) sunges. Med then
Danske Messe.
Afftensang oc Mat
sang.
Trychtt y Rostock.

Vor ældste bevarede danske Salmebog.
(Malmø-Salmebogen 1529, trykt af L. Dietz i Rostock).
(H. Nutzhorn: Den danske Menigheds Salmesang, I, S. 72).

Om denne første danske Salmebog og dens Ophavsmand, Præsten *Claus Mortensen Tøndebinder* (o. 1499—1575) i Malmø fortæller Hans Thomissen ved Frue Kirke i København i Indledningen til sin store Salmebog 1569:

»Den fromme Mand, Hr. Claus Mortensen, som endnu (1569) lever, der han havde faaet en ret Smag om Guds Ord af Lutheri Bøger og Skrivelse, da blev han kaldet til Malmø at prædike det salige Evangelium og straffe Pavens Vildfarelse, og havde dog sin første Prædiken uden for Malmø i Raadsens Vang paa den første Dag i Juni, som var næste Onsdag for Kristi Himmelfartsdag i det Aar 1527. Siden i det næstfølgende Aar 1528 udsatte han nogle tyske Salmer paa vort danske Maal, og med sin Medbroders, *Hr. Hans Spandemagers*, som er nu Sognepræst i Lund (død 1571), Raad og Hjælp lod ved Prenten i Malmø udgaa den første danske Salmebog. Hvilken blev siden i det Aar 1529 og 1534 forbedret af dem og af Hr. Arvid Pedersen (død før 1558), nu salig hos Gud, som var Sognepræst til St. Ibskirke paa Bornholm, og nogle gudsfrygtige

Mænd i Jylland, foruden hvad som er tilsat af en og anden, saa tit den blev paa ny igentrykt.«

Af vor allerførste lutherske Salmebog, Claus Mortensens og Hans Spandemagers saakaldte Malmø-Salmebog 1528 er der desværre ikke lævnet os et eneste Eksemplar. Alle Eksemplarer af det allerførste Oplag blev revet bort, slidt op i Brugen og kastet bort, da der i voldsomt Tempo kom nyere og bedre og fuldstændigere Salmebøger, som man endelig maatte sikre sig. Den udvidede Malmø-Salmebog fra 1529 fik samme Skæbne, ligesaa den tyske Bogtrykker Hans Meyer i Magdeburgs Optryk af den udvidede Malmø-Salmebog 1529. Først af det tredie Optryk af den udvidede Malmø-Salmebog 1529, trykt i Rostock hos Ludowich Dietz den 20de November 1529, er der lykkeligvis som en Brand af Ilden bevaret eet eneste Eksemplar. Det har været ejet af den svenske Friherre Sigfrid Rålamb, og det er af ham skænket, ikke som rimeligt var til vort Kongelige Bibliothek i København, men derimod til det Kongelige Bibliothek i Stockholm. Denne Salmebog er genoptrykt af Overbibliothekar *Chr. Bruun* i hans Udgave »Psalmebøger fra Reformationstiden I 1865.« Ved Hjælp af dette Optryk har skarpsindige Forskere som afdøde Pastor Severinsen i Bringstrup og den lærde Pastor Widding kunnet slutte sig til, næsten med matematisk Sikkerhed, hvilke Salmer af Dietz' Optryk af 20. Nov. 1529 der har staaet i vor i det mindste indtil nu fuldstændig tabte første lutherske danske Salmebog af 1528.

Malmø-Salmebogen af 1528 havde som Titel »En ny Haandbog, med Salmer og aandelige Lovsange, uddragne af den hellige Skrift, som nu i den kristne Forsamling (Gud til Lov og Mennesken til Salighed) sjunges. Med den danske Ottesang, Messe, Aftensang og Natsang.« Malmø-Salmebogen var ikke beregnet alene til Søndags-Gudstjenesten i Kirkerne, men ogsaa, og lige saa meget, til den daglige Gudstjeneste i Hjemmene Morgen og Aften. De to evangeliske Udgivere ønsker at opnaa, at »løsagtige, syndige og ubekvemme Boleviser, som ere Ophav og Grund til megen Synd og Fulhed, maatte aflægges og fortrykkes, som ere desværre nu meget almindelige, og at Børn og unge Folk maatte nu i det Sted tilvænnes at lære Salmer og aandelige Viser, som ere en Begyndelse og Rod til al Hellighed, Tugtighed og Godhed, og dennem ikke alsomeneste synge udvortes med Munden, men ogsaa indvortes med Hjertet, tagendes deraf en god Forbedring, saa at Kristus alene maatte være vor Lovsang,

og vi intet andet skulde vide at synge eller tale end Kristum Jesum vor Frelsermand alene. Dertil unde og forlene os alle sammen Gud Fader sin Naade.«

De to Udgivere siger tidligere i samme Fortale: »Efterdi at vore Forfædre have været Gud for sine Velgerninger i det gamle Testamente saa taknemmelige, hvormeget mere bør os Kristne, hvilke Gud haver bevist saa stor Naade og ubegribelig Barmhjertighed, at være hannem taknemmelige, syngende Salmer og Lovsange baade med Hjerte og Mund i denne naadelige Tid, udi hvilken han haver os saa mildeligt anset med sine hellige Ord og Naade og forløst os udaf det faraonske og ægyptiske Fængsel og Trældom, det er af Djævelens Magt og Syndsens Trældom.« Rimeligvis sigter Claus Mortensen og Hans Spandemager til den Følelse af Befrielse for et trykkende Trældoms Aag, som besjælede danske evangelisk Kristne i Morgengryet til »Evangelii lyse Dag«. I den dybeste Taknemmelighed imod *Morten Luther*, der ved sin heltemodige Optræden havde sprængt det babylonske Fangenskabs Lænker under en Pavemagt, der havde formastet sig til at tillægge sig Ufejlbarhed som St. Peters Efterfølger paa Jorden, saa at den tilfældige Pave, var han end nok saa uværdig, kunde betragtes som og kaldes »Gud paa Jorden«. For at tale med Hans Thomissen i Indledningen til hans Salmebog 1569: »Der denne Djævelens Forblindelse og Afguderi med adskillige Vederstyggeligheder var paa det allerhøjeste, da begyndte Gud ved Doktor Martin Luther, salige Ihukommelse, sit klare Evangelii Lys at aabenbare: og iblandt andet godt at lade ved hannem digtes skønne tyske Salmer og aandelige Viser, hvilke flere gudfrygtige Mænd siden ogsaa gjorde, baade i Tyskland og i Danmark, paa det at Guds Børn kunde prise Gud med Salmer paa deres eget Maal, som de forstaa.«

Kilden for Claus Mortensens og Hans Spandemagers første danske Salmebog i Almindelighed, deres Julesalmer i Særdeleshed, var da Luthers og hans tyske Tilhængeres nye evangeliske Salmer, som fra først af blev oversat, ingenlunde med en Christiern Pedersens dygtige Beherskelse af vort Modersmaal, tværtimod. Nogen stor Sprogkunstner var og blev Claus Mortensen aldrig, men han var alligevel den nødvendige Forudsætning for den senere danske Salmesangs vældige Udvikling, den graa og uanseelige Rod, der betinger det store Træs grønne betagende Krone.

Mens vi i vor nuværende officielle Salmebog »Psalmebog for Kirke og Hjem« 1898 har ikke mindre end 32 egentlige Julesalmer, mange af dem originale danske Julesalmer af store danske Salmedigtere, saa har vor første danske Salmebog kun tre egentlige Julesalmer, alle tre oversat fra Tysk. Claus Mortensen indleder dette Juleafsnit med en dansk Gengivelse af den katolske, latinske Julesekvens, der var opstaaet i Tyskland i det 11te Aarhundrede, og som Luther tillod sine Tilhængere at bruge for dens Kortheds Skyld. Den lyder saaledes: »Nu lader os alle takke Gud, vor Herre, hvilken med sin Fødsel os haver forløst fra Djævelsens Magt. Lover Herren. — Hannem bør altid, at vi sjunge med Englene, Ære og Pris være Gud i det højeste.«

Derefter kommer »En Lovsang af Kristi Fødsel«, nemlig Luthers ogsaa i denne danske Jul saa elskede tyske Kærnesalme »Gelobet seist Du, Jesu Christ« fra 1524. Luther har kendt Indledningstrofen til en folkelig tysk Julesalme fra senkatolsk Tid, og han har derudfra bygget sin herlige Lovsang op, inspireret af de skønne oldkirkelige Hymners virkningsfulde Modstillinger: Verdensherskeren, Guds enbaarne Søn — det fattige Barn i den usle Stald, svøbt i Klude.

Lovet være Du, Jesus Christ,
at du Menneske vorden est,
født af en Jomfru ren og klar,
thi glæder sig alle Engleskarer.
Kyrioley.

Guds evige Faders eneste Søn,
er født for os til stor Trældom,
vor krænkelig Natur han paa sig tog,
deri klædte sig det evige Gode,
Kyrioley.

Den, som Alverden skal frelse af Nød,
ligger i det jomfruelig' Skød,
han er et Barn saa lidet og kleint,
som Himmel og Jord opholder allen,
Kyrioley.

Det evige Lys gaar nu herind,
som giver Alverden et nyt Skin,

og lyser midt om Midnats Tid,
at vi kunde kende vor Fader saa blid.
Kyrioley.

Gud Faders Søn, en Gud af Art,
et dødeligt Menneske han er vorden snart,
og førte os af den jammerlig Dal
og gjorde os Arvinger udi Himmerigs Sal.
Kyrioley.

Han er paa Jorden kommen de arme,
at han vil sig over dennem forbarme
og dennem i Himlen at gøre rige,
hans hellige Engle at være lige,
Kyrioley.

Saadant monne han sine Børn tilvende,
derpaa vi og nu hans Kærlighed kende.
Thi takker hannem al Christenhed
og priser Dig Gud i Evighed
Kyrioley.

Herefter følger »En anden skøn Vise af Christi Fødsel, og haver de samme Noder, som Dies est lætitiæ (S. 182) synges med.«

Et lidet Barn saa ærefuldt
i Dag os fødtes til Helsen
udaf en Jomfru naadefuld
os arme til Genløsen.
Vare os det Barn ikke født,
til evige Tid da skulde vi dødt,
den Salighed er os alle,
eja Du søde Jesus Christ,
at Du Menneske vorden est,
lad os ej i Døden falde.

Den Tid hun er nu ganske rig,
til Guds Navn at vi ære,
thi Guds Søn udaf Himmerig,
paa Jorden monne være.
Det er en stor Ydmyghed,
som Gud Fader os haver beted,
en Svend hans Søn er vorden,

foruden al Men er vorden os lig,
dermed han gør os alle rig,
bær os af Syndsens Byrde.

Salig er den, som dette tror,
af Hjertens Grund og Love,
til evig Tid han Salighed faar,
i Christo skal han sove,
tror han, at Christus Fyldest nok er,
i Døden for os er givet et Værd
af Gud vor evige Fader.
O hvilket Under monne det være,
at Christus lider for os Vanære
og al vor Synd betaler.

Thi takker hannem al Christenhed
for dette store Gode,
og beder hans Barmhjertighed,
han vilde dennem benaade.
Al falske Lærdom at vende udaf,
vor onde Sædvan' at give sin Straf
og vilde os dette forgive (dvs. tilgive).
Gud Fader, Søn og Helligaand,
vi bede dig baade Kvinde og Mand,
lad os i Freden leve.

Claus Mortensen oversætter her en folkelig tysk Julesang »Ein Kindelein so löbelich«, der oprindelig kun bestaar af een Strofe, men som paa forskellig Maade forbinder sig med en tysk Julesalme »Der Tag der ist so freudereich«, digtet paa Grundlag af den senmiddelalderlig latinske Hymne »Dies est lætitiæ«, kendt i dansk katolsk Middelalder som, »Den signede Dag er os beted« (S. 182). Grundtvig omdigter 1845 denne Julesalme til den kendte tostrofede Julesalme »Et lidet Barn saa lysteligt«.

Herefter kommer Malmø-Salmebogen af 1528' sidste Julesalme »Christus natus hodie« (dvs. Kristus er født i Dag), den i Reformationstiden lige til Kingo overordentlig yndede Julesalme:

Nu er født os Jesu Christ
af en Jomfru, det er vist,
foruden Mands Beblandelse
er han kommen af højeste,
vor Salighed.

Gud med os Emanuel,
den bebudede Gabriel,
dertil er Vidne Ezechiel,
han kom til os vor Frelsere,
Gud Faders Søn.

Fuldkommen er nu Davids Digt (dvs. Forjættelser),
dertil ogsaa Profeternes Skrift,
Christ er det Engelske Lys (dvs. Englelyset, Luk. 2, 9),
som Hyrderne saa, i Krybben laa,
et Menneske.

Den, som kom af Himmelen,
han adspurgte (dvs. søgte efter) Mennesken;
ej Kvinde eller nogen Mand
fordærve nogen Tid vilde han;
o Miskundhed.

I kristne Børn forsamles nu,
med Christ Eders Broder værer glade og fro,
giver hannem Lov vor Konning viis,
som os forhvervede den evige Pris,
evindelig.

Claus Mortensen har oversat en nu ukendt og forsvundet tysk Gengivelse af den latinske Julesang for Børn »Resonet in laudibus« (Lad det genlyde i Lovsange), som ingensinde synes at have været brugt til Gudstjenestebrug, men i den senere Middelalder er blevet indflettet som Børnenes Sang i de gudelige Festskuespil om Julen. Selve Originalen har Hans Thomissen trykt i sin Salmebog 1569 paa Latin forud for Claus Mortensens Fordanskning.

Hermed er dog ingenlunde Julestoffet udtømt i vor allerførste danske Salmebog, det indgaar paa forskellig Maade i Kirkens og Hjemmets Søgnedagsgudstjeneste, den saakaldte Morgensang, Aftensang og Natsang.

Til Morgengudstjenesten hører en dansk Gengivelse af *Benedictus,* dvs. Zacharias' Velsignelse, opfyldt som han var af den hellige Aand, kendt fra Lukas' Kap. 1, 68—79: »Benedidet være Israels Gud og Herre, fordi han haver søgt og forløst sit Folk.«

Til dens Aftensang hører først en Hymne om Kristi Fødsel, »A solis ortus«, Sedulius' oldkirkelige Hymne (S. 121) oversat fra Luthers tyske Gengivelse af 1524:

Christum vi skulle love nu,
Marie Søn, den rene Jomfru,
saa vidt som Solen overskin,
bekender vi Jesum, en Herre allen'.

Derefter følger en dansk Gengivelse af *Magnificat*, dvs. Jomfru Marias jublende Lovsang i Elisabeths Hus kort efter Undfangelsen »Min Sjæl«, siger Maria, »ophøjer Herren«, velkendt fra Lukas' Evangelium Kap. 1, 29—32.

Som Del af »Natsangen«, den hjemlige Gudstjeneste, inden den trætte Arbejder lagde sig til Hvile efter Dagens Møje, anfører Claus Mortensen en dansk Gengivelse af *Nunc dimittis*, dvs. den gamle Simeons Bøn til Gud om en salig Hvile, da hans Livsdags store Maal var naaet (Luk. 2, 29—32):

»Forlad nu Din Svend, o Herre, efter Dit Ord, i Freden, fordi mine Øjne have set Din Genløselse, den, som Du beredte for alle Menneskens Ansigt, et Lys til Hedningernes Oplyselse og til Dit Folk Israels Ære. Ære være Gud Fader og Gud Søn og saa Gud den Helligaand, som været haver af Begyndelsen, nu og altid, fra Evighed og til Evighed, Amen.«

Samtidig med Claus Mortensens og Hans Spandemagers Udgivelse af Malmø-Salmebogen 1528 var der lignende Salmebogsarbejder i Gang i andre Egne af Danmark, først og fremmest foretaget af den Mand, som Hans Thomissen udtrykkeligt nævner, den senere bornholmske Provst i Ibsker *Arvid Pedersen.* Der kom et Samarbejde i Stand mellem Claus Mortensen og Arvid Pedersen, hvis Frugt blev den *udvidede Malmø-Salmebog* af 1529, hvor Arvid Pedersens Oversættelser, delvis af de samme tyske Salmer, som Claus Mortensen eller Hans Spandemager 1528 havde oversat, indgik, som det syntes, i en sluttet Helhed paa i alt 19 oversatte og originale Salmer. Det medførte, at de samme tyske Salmer kunde findes i to forskellige Oversættelser i en og samme Salmebog.

Af Julesalmerne fik vi saaledes nye Oversættelser fra Arvid Pedersens Haand af Luthers Julesalme »Lovet være Du, Jesu Krist«, som Arvid Pedersen gengiver »Vi love Dig alle, Jesu Christ«, ligesom ogsaa den nye Oversættelse af »Et lidet Barn saa ærefuldt«, nemlig den sejrende Oversættelse i de senere danske Kirkesalmebøger »Et lidet Barn saa lysteligt.« Af nye Oversættelser finder vi Luthersalmen »Mit Fried und

Freud ich fahr dahin«, den gamle Simeons Lovsang (sml. Nr. 743 i vor Salmebog), hvis første Vers vi anfører i den meget daarlige Oversættelse:

Med Glæde og Fred far jeg nu hen,
alt efter Guds Villie
vil jeg nu skilles
efter de Ord, som Gud haver lovet mig,
Døden skal min Søvn vorde.

Langt større Værdi har en temmelig fri Gendigtning af »Resonet in laudibus« til samme Melodi. Den kan vistnok ikke helt uden Grund kaldes vor første originale danske Julesalme fra luthersk Tid, alle de øvrige Julesalmer er jo enten fra katolsk Tid eller Oversættelser af tyske lutherske Salmer og Gendigtninger af Oldkirkens Hymner. Vi anfører denne Julesalme, selv om den ikke levede ned til vor egen Tid, men maatte lade sig underkaste Beskæringer af Hans Thomissen og Omdigtning af Grundtvig 1856 (sml. Nr. 5 i vor Salmebog).

Al den ganske Christenhed
priser Guds Barmhjærtighed
for hans store Kærlighed.
Det er nu sket, som spaaet havde Esaias:
Gabriels Ord, de ere fuldkomne nu,
Eja, Eja,
En Jomfru haver Foster fød,
som Gud Fader havde jæt' (dvs. lovet)
i fordum Tid.
Nu er fød en Frelsermand i Israel,
af en Jomfru,
som os sagde Gabriel.

Konningen udaf Himmerig
kom herned til Jorderig,
at han vilde os gøre salig.

Al den ganske Menneskens Køn
var fortabt, Guds enest Søn,
han haver hende nu løst igen.

Djævelen havde os alle grebet,
med sin Løgn os besveget,
Christus haver hans Magt knuset.

Nu er kommen den salige Tid,
der Profeterne havde om skrevet,
at Gud skulde give sin Søn herned.

Hvo som Guds Søn vil forsmaa,
og ej efter hans Lærdom gaa,
han kan aldrig Naade faa.

Hvo som Synden vil overgive
og Gud om Miskund bede,
han faar Naade og Himmerig.

Det haver os Christus fortjent,
dertil haver ham Gud udsendt,
thi vor Magt hun er intet bevendt.

Derfor bør os takke Gud,
frygte hannem og holde hans Bud,
thi han er den os hjælper af Nød.
Det er nu sket, som spaaet havde Esaias:
Gabriels Ord, de ere fuldkomne nu,
Eja, Eja,
En Jomfru haver Foster fød,
som Gud Fader havde jæt' (dvs. lovet)
i fordum Tid.
Nu er fød en Frelsermand i Israel,
af en Jomfru,
som os sagde Gabriel.

Allersidst i den udvidede Malmø-Salmebog af 1529 findes som et lille Tillæg tre svenske Salmer i fordansket Skikkelse fra en nu tabt svensk Salmebog af 1527, vistnok digtet af den svenske Reformator *Olaus Petri.* Vi anfører det første Vers af anden svenske Salme, det eneste, der har med Kristi Fødsel at gøre, omdigtet af Grundtvig i hans Sang-Værk 1837.

O Jesu Christ, som Manddom tog
i rene Jomfrulive,
Kærlighed Dig dertil drog,
vort Haab saa vilde Du blive.
Du saa vor Synd og store Nød,
at os stod for den evige Død,
Helvede stod os aabent.

Et Par Aar efter udkom der et Tillæg til Malmø-Salmebogen »Nogle nye Psalmer og Lovsange, som ikke tilforn ere udgangne paa Danske«.

Her optoges desuden alle de ny Salmer og Lovsange, som efter Udgivelsen af Malmø-Salmebogen 1529 »ere trykte og udgangne, udi de sidste smaa Sangbøger.« Vi har dette Tillæg i et eneste ufuldstændigt Genoptryk ved Bogtrykker Ludvig Dietz i Rostock 1536.

I dette Tillæg o. 1532 finder vi for første Gang en Oversættelse af Prudentius' oldkristne Hymne »Corde natus ex parentis« (S. 119), ligesom vi finder en Oversættelse af en middelalderlig latinsk Børnesang fra det 14de Aarhundrede »*Omnis mundus jocundetur*« (Hele Verden jubler over Frelserens Fødsel), som antagelig har været brugt paa de danske Latinskoler i katolsk Tid. Vi anfører det første Vers:

Alle Kristne fryde sig nu
og glædes denne Tid,
at Gud Faders enbaarne Søn,
til dem er nu kommen hid.
Glæde og Fred, kom herned,
ved en Søn, af Jomfru skøn.
Os til Fromme, monne han komme
af Gud.

I dette Tillæg finder vi for første Gang en Række *latinske Mariehymner*, »christelig forvendt og forbedret«, først og fremmest Dronning Margrethes Yndlingssalme »Salve regina misericordiæ« (Hil Dig, Barmhjærtighedens Dronning). Et Vidnesbyrd om denne Mariehymnes store Folkeyndest i Reformationstiden er det, at der findes hele to lutherske Omdigtninger: den ene »Salve Jesu Christe, vor Frelsermand« skyldes Hans Tausen, den anden »Salve hilsæl, milde Jesu Christe«, skyldes muligvis Arvid Pedersen eller ogsaa en af de to Malmøpræster, der udgav Malmø-Salmebogen. Vi anfører den første Strofe af den sidste østdanske Omdigtning af »Hil Dig, Barmhjærtighedens Dronning«.

Salve hilsæl, milde Jesu Christe,
alle Naade og Miskundhed, evige Konning,
vort Hjerte, Liv, vor kære, søde og sande Trøst,
hilse vi Dig, som er din ydmyge Dronning.

Vi finder ogsaa Mariesalmen, »Marie bold«, »christelige forvandlet og korrigeret Christo til Lov«. »O Jesu bold, med meget Vold, Gud Faders Søn og Ære«. Salmen »Marie bold« er muligvis en middelalderlig dansk

Oversættelse af en meget folkeyndet og rigt varieret tysk Mariavise »Maria zart, von edler Art«, som den tyske Salmedigter og Mestersanger *Hans Sachs* i Nürnberg havde omdigtet paa luthersk Vis, »O Jesu zart, godliker Art«.

Paa Grænsen til Julesalmerne staar Strofen »Nu glæder Eder, Adams Børn alle sammen«, som vi anfører, fordi Hans Thomissen regner Strofen for en Julesalme. Dens Forbillede og dens Digter er foreløbig ukendt:

Nu glæder Eder, Adams Børn alle sammen,
og lader Eders Hjerter springe,
En Stridsmand have vi faaet uden Gammen,
som vel kan Djævelen tvinge,
Vor Angst er endt, vor Fjende er skændt,
vor Synd os plat forladt,
Guds Venskab er os tilsagt,
des (derfor) ske Dig Lov af Hjærte og Hu,
o Jesu Christo vor Broder vist',
at Du vilde Dig forbarme.
Du varst saa from, at din Manddom
blev skænket os usle og arme.

I en gennemset Udgave af *Malmø Salmebogen,* som er trykt i Christiern Pedersens Trykkeri i Malmø 1533 og vistnok ogsaa sprogligt tilfilet af ham, hedder det: »Jeg haver ikke nu anderledes fordansket somme af Salmerne i denne Bog, end de vare førre prentede. Jeg lod det nu saa blive paa denne Tid, thi jeg fornam, at den menige Mand var for bevant saa at synge og kvæde dem almindeligt over alt Riget, baade med Ord, Noder og Toner, og kunde dem ogsaa mesten Parten udentil. Fordi lod jeg her nu ingen Noder sætte, dog haver jeg mangesteds forbedret Dansken, som de vel se og mærke, som hende læse kunde.« Kingo skulde siden smerteligt faa at føle, at Malmøsalmebøgernes ofte daarligt oversatte danske Salmer var en Helligdom for Almuen, som den ikke vilde have pillet ved, selv af en saa overlegen dansk Sprogkunstner som Thomas Kingo. Vi anfører først en dansk Gengivelse af Kyrien »Kyrie rex splendens« (Herre, du straalende Konge) betegnet som »Kyrie eleison at synge om Julehøjtid«:

»Kyrie Gud Fader af Himmerig, Du sendte os din Søn til Jorderig, fordi Du vilde være os miskundelig. Christe, Guds Søn af Himmerig,

Du lodst Dig føde til Jorderig, at vi maatte vorde Guds Børn med Dig. O Helligaand, som varst i din Gerning Mestermand, at Jomfru fødte uden Mand, lad os ej dø i Syndsens Baand, men fød Christum i os, o Helligaand.«

Fra en lille tabt Salmebog, vistnok udgivet i Viborg, »Aftensang med Salmer, Antifoner og Magnificat 1529«, optages der en ny Oversættelse af Marias Lovsang (Lukas I, 46—55), der begynder saaledes: »Min Sjæl holder meget af Herren, og min Aand fryder sig i Gud, min Frelser«.

Der optages ogsaa en Oversættelse af Olaus Petris Salme »War glad, du helgha Christenheet«, der er en fri Gendigtning af Sedulius' (S. 121) nævnte Hymne »A solis ortus cardine«.

Den næste betydningsfulde Salmebog fra Reformationstiden, *Hans Tausens Salmebog* fra 1544, er desværre nu tabt, men kendes i en senere Udgave med to Tillæg fra 1553. Den indeholder det væsentlige af Claus Mortensens fire Salmebøger 1528—1533, og desuden en Række nye baade højtyske og nedertyske latinske og danske Salmer ligesom ogsaa en Samling Kollekter og Bønner, »som ikke er tilforn prentet i de tidligere Salmebøger.«

Hans Tausen begynder i denne Salmebog 1553 og sikkert allerede i Originalen fra 1544, hvad hans Efterfølger og Lærling Hans Thomissen fører langt videre, at optage dansk-katolske Middelaldersalmer i sin Salmebog. Vi finder derfor hos Hans Tausen »Den signede Dag er os beted'« (S. 182). Han følger dernæst i Luthers Spor ved at optage en dansk Oversættelse af den ambrosianske Hymne til Adventstiden »Conditor alme siderum« (sml. S. 123). Han optager *Jørgen Jensen Sadolins* bibelhistoriske Salme »Englen indgangen til Jomfru Maria«, der for første Vers Vedkommende er en Bearbejdelse af Ave Maria (S. 156), som det jo ogsaa gjaldt om at fortrænge i dens katolske Form. Titelen paa Salmen er: »Ave Maria med den christelige Børnelærdoms enfoldige Forklaring og med Skriftens Exempler af det Gamle og Ny Testamente om Christo Jesu til Troens Styrkelse, at synge paa vor Fruedag i Fasten«, altsaa Marie Bebudelsesdag:

Englen indgangen til Jomfru Marie,
sagde: »Hilsæl, fuld af Naade,
Herren med Dig, Du est benedidet
blandt Kvinder i mange Maade.

Elisabeth sagde og med Tugt,
Velsignet er din Livsens Frugt,
det tro vi alle sammen.
Den Marie flyede Naade
frelste os af Vaade,
Jesus Christus, Amen.

I Tillægget 1553 udgiver Hans Tausen som »en Børnesang om Julenat«, en Oversættelse af Luthers »Vom Himmel hoch da komm ich her« 1534, (sml. Nr. 125 i vor nuværende Salmebog), hvoraf vi anfører første Vers:

Af Englekor hidkommer jeg,
god ny Tidende at sige Dig,
den Tidende er saa stor og god,
at Du maat' faa baade Hjerte og Mod.

Hans Tausen anfører ogsaa »Et Barn er født i Betlehem«, men ikke i den middelalderdanske Form, derimod gengivet efter en tysk fireliniet Form. Vi anfører første Vers:

Et Barn er født i Betlehem,
thi glæder sig Jerusalem.
Her ligger han i et Krybberum,
uden Ende er hans Herredom.

Vi kommer nu til den ypperste af Reformationstidens Salmebøger, som vi ofte tilforn har nævnt og anført, Sognepræsten ved Frue Kirke *Hans Thomissens* Salmebog fra 1569, den for al senere Tid grundlæggende danske Salmebog. Hans Thomissen (1532—73), Præstesøn fra Hygum i Sønderjylland, samler i sin Salmebog det allerbedste af, hvad der paa hans Tid fandtes af danske Salmer i Almindelighed, Julesalmer i Særdeleshed. Han nøjes ikke blot med den nye væsentlig tysk-lutherske Salmesang, han optager ogsaa noget af det bedste af den dansk-katolske Salmesang, deriblandt Perler som »Den signede Dag med Fryd vi ser« og »Krist stod op af Døde«, eller han sørgede for, at de af ham optagne Mariesalmer blev kristeligt-omdigtede, Jesus Kristus til Ære, hvis ikke hans store Forgænger og Læremester, Biskop Hans Tausen i Ribe, i Forvejen havde gjort det. Værdien af hans Salmebog forøgedes ved, at han optog den latinske Tekst af de Salmer, der stammede fra

Den danſke
Pſalmebog/
met mange Chriſteli-
ge Pſalmer / Ordentlig
tilſammenſet/ forme-
ret oc forbe-
bret.
Aff
Hans Thomiſſon.
Prentet i Kiøbenhaffn/ aff
Laurents Benc-
dicht.
Cum gratia et priuilegio Sereniſſimæ
Regiæ Maieſtatis.

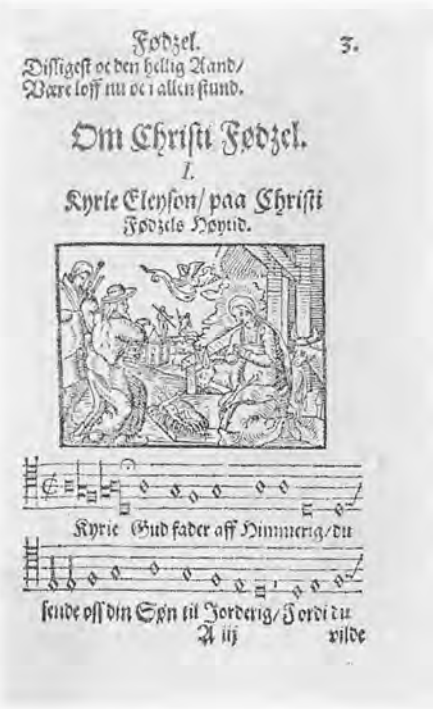
Fødzel. 3.
Diſſigeſt oc den hellig Aand/
Vare loff nu oc i allen ſtund.
Om Chriſti Fødzel.
I.
Kyrie Eleyſon/ paa Chriſti
Fødzels Høytid.
Kyrie Gud fader aff Himmerig/ du
ſende oſſ din Søn til Jorderig/ Fordi du
A iij vilde

Titelblad. *Side i Bogen.*

Hans Thomissens Salmebog 1569.

latinsk Kilde eller fra Latinskolernes blandede latinsk-danske Salmer, og han optog ogsaa Salmernes Melodier, saa i Virkeligheden staar ingen hverken tidligere eller senere Salmebog paa Højde med Hans Thomissens Salmebog. Den er for sin Tid Danmarks ypperste, aldrig overtrufne Salmebog. Den maatte derfor blive saa dyr, at den havde samme Værdi som en god Ko, en Pris, man ikke kunde tænke sig at betale for en af vore Nutidssalmebøger. Vi anfører nu hele den Samling af Julesalmer, der findes i Hans Thomissens Salmebog, i Salmebogens egen originale Orden:

Det første Afsnit i Hans Thomissens Salmebog er Adventssalmer, handler om »Christi Tilkommelse til Verden«. Til dette Afsnit hører to Salmer: »Den Hymne Veni redemptor gentium ved Dr. Morten Luther« (Om

Hedningers Frelser sand) og »Den Hymne Conditor alme siderum« (»O Stjerners Skaber i himmelske Hus«). Saa nævnes der ikke mindre end 24 Salmer om Kristi Fødsel, nemlig 1) Kyrie Gud Fader af Himmerig; 2) Den Hymne A solis ortus cardine ved Dr. Morten Luther; 3) Den Hymne Corde natus ex parentis; 4—5) Grates nunc omnes, (Nu lader os alle takke Gud vor Herre); 6—7) Dies est lætitiæ, (Den signede Dag er os beteed); 8) Et lidet Barn saa lysteligt; 9) En Jomfru fødte et Barn i Dag; 10) Resonet in laudibus; 11) Christus natus hodie, (Nu er født os Jesu Krist); 12) Al den ganske Kristenhed; 13) In dulci jubilo, sjunge vi og ere fro; 14) Lov Gud, Du Kristenhed; 15) Pris og Ære og Dyd ganske meget, summo Jesu Christo pro isto; 16) Puer natus in Bethlehem, (Et Barn er født i Bethlehem); 17) Lovet være Du Jesus Krist; 18) Vær glad, Du hellige Kristenhed; 19) En trøstelig Børnesang om det lille velsignede Barn Jesus, uddraget af S. Lucæ Evangelists andet Kapitel ved Dr. Morten Luther »Fra Himmelen højt komme vi nu her«, 20) Fra Himmelen kom den Engleskare ved Dr. Morten Luther; 21) O Jesu Krist, som Manddom tog; 22) Nu glæder Eder, Adams Børn; 23) Den Hymne Hostis Herodes ved Dr. Morten Luther og 24) Alle Kristne fryde sig nu, en Salme der ogsaa kan synges paa vor Fruedag (25/3), Kyndelmisse (2/2) og Marie Besøgelsesdag (2/7).

Af de her opregnede 26 Advents — og Julesalmer er de 24 gode gamle Kendinge, og der er altsaa paa dette Omraade kun ganske faa Nyheder i Hans Thomissens Salmebog.

Helt ny er kun den tyske Salmedigter Johan Horns Salme »Lobt Gott, du Christenheit« der først er trykt i de bøhmiske Brødres Salmebog 1544. Vi anfører første Vers:

Lov Gud, Du Kristenhed,
tak hannem med Glæde og Fred,
den vort Hjerte trøster,
kom hid til Jorden ned,
og klar som Solen skinner
i denne mørke Tid,
ved sit hellige Ord,
han os trøstige gjord'.

Luthers Salme »Vom Himmel kam der Engel Schaar«, der fremkom 1543, optræder her første Gang som selvstændig dansk Salme, »Fra Him-

len kom den Engleskare«, mens denne Salme hos Hans Tausen 1553 udgør sidste Del af Salmen »Et Barn er født i Betlehem.«

Med Hans Thomissens Salmebog 1569 havde den lutherske Reformation i Danmark faaet den allerfasteste Grund under Fødderne, saaledes at denne Salmebog kunde holde til at være Danmarks officielle Salmebog lige til 1699, da den saakaldte Kingoske Salmebog, den næste officielle danske Salmebog, blev indført. Men inden vi skildrer Udviklingen mellem Hans Thomissen og Kingo for Julesalmernes Vedkommende, vil vi skildre den Udvikling, der har ført fra den senkatolske Messegudsdyrkelse til Frederik den Anden-Tidens Gudstjenesteordning i Almindelighed, Julegudstjenesten i Særdeleshed, som vi lærer at kende dels af Hans Thomissens Salmebog, dels i den fynske Biskop Niels Jespersens Gradual af 1573, paa sin Vis et Kulturmindesmærke lige saa beundringsværdigt som denne vor Stormandstids stolte, røde Herresæder rundt om i Landets forskellige Egne.

I vor tidlige *lutherske Gudstjenestes* Udviklingshistorie spiller *Claus Mortensen* samme betydningsfulde igangsættende Rolle som i vor lutherske Salmedigtnings Historie. Claus Mortensen udgiver nemlig i 1528 »Det christelige Messeembede paa Danske«, der genoptrykkes i den udvidede Malmø-Salmebog 1529 uden væsentlige Forandringer. Originaludgaven af Claus Mortensens Værk om Messeembedet maa være udgivet før den 21de November 1528, for den Dag advarer Ærkebiskop Aage Sparre i Lund indtrængende Malmøborgerne imod disse nye Paafund og formaner dem til »ikke at agte eller skøtte deres nye Fund og uhørlig Skik, som de nu begynde at bruge udi det hellige Messeembede og Guds Legemes Delagtighed«.

Claus Mortensens nye lutherske Gudstjenesteordning med Dansk som Messens hellige Sprog i Stedet for Latinen er selvfølgelig ikke grebet ud af Luften, men støtter sig i høj Grad til sine to tyske Hovedforbilleder: Nürnbergermessen 1525 og Luthers tyske Messe fra 1526, som Claus Mortensen sandsynligvis har faaet den allernærmeste Underretning om ved sit Ophold ved Hertug Kristians, den senere Kong Kristian den Tredies Præsteskole i Haderslev, undervist af Prædikanten Weidensee fra Magdeborg.

Vi følger nu allerførst Hovedtrækkene af den *tyske lutherske Gudstjenestes* Udvikling til de to lige nævnte Messebøger 1525 og 1526.

Den allerførste Messe paa Modersmaalet blev holdt i Tyskland Juledag 1521 i Slotkirken i Wittenberg, ikke af Luther selv, men af hans ivrige Tilhænger *Andreas von Bodenstein Karlstadt*. Denne første tyske Messe havde naturligvis maattet fastholde hele Hovedgangen i den nedarvede katolske Messe, men den havde udeladt de meget vigtige Afsnit i den katolske Messe, Ceremonierne ved Offertoriet, Ophøjelsen af Brød og Vin. Nadverens Indstiftelsesord Julen 1521 lød paa Tysk. Nadvernydelsen foregik baade med Brød og Vin, ikke som den middelalderlige katolske Kirke kun med Brød alene, idet Præsten modtog Vinen paa hele Menighedens Vegne. Over 2000 Mennesker deltog i denne allerførste lutherske Altergang, og Nytaarsdag indførte Karlstadt den nye lutherske Gudstjeneste i Bykirken i Wittenberg.

Luther selv var ikke saa radikal som Karlstadt og mangfoldige andre af sine Tilhængere. Han ønskede at bevare saa meget som muligt af den tilvante latinske Messe (sml. S. 110 ff.) fordi han, som han anfører i Skriftet om Gudstjenesteordningen fra 1523, har den Opfattelse, at de katolske Sange i Søndagsmessen og Aftensangen næsten alle er gode og uddraget af den hellige Skrift, man kan saa, om man vil, formindske eller forøge Omfanget af disse Bestanddele. Hans latinske Skrift om Messeordningen »Formula missæ« 1523 bibeholder først og fremmest den katolske Indgang til Gudstjenesten, den saakaldte *Introitus*, især ved de store Højtiders Gudstjeneste, Paaske, Pinse og Jul, selv om han foretrak, at man sang den hele Davidske Salme i Stedet for som Katolikkerne et enkelt Udpluk af dens Vers.

Luther fastholder derefter *Kyrie eleison*, som hidtil paa forskellige Melodier til de forskellige Højtider, efterfulgt af *Gloria in excelsis*, som Luther dog mener kan udelades. Kollekt og Epistel fastholdes, men Luther forbigaar den saakaldte Salutation, »Herren være med Eder«, men vil fastholde to Vers af *Gradualet* sammen med Halleluja, som han ogsaa imod den katolske Kirkes Skik vil have sunget i Paasken. Halleluja er nemlig i Følge Luther Kirkens bestandige Røst, ligesom den er det bestandige Minde om Kristi Lidelse og Sejr.

Af de nu følgende middelalderlige *Sekvenser*, der manglede i den katolske Oldkirkes Gudstjeneste, vil Luther tillade »Grates nunc omnes« (Nu lader os alle takke Gud, vor Herre) i Juletiden, »Veni spiritus sancti« (Kom Helligaand) i Pinsetiden. Efter Oplæsningen af Evangeliet følger

Credo (Trosbekendelsen), der maa synges, hvis Præsten maatte ønske det. Derefter følger altsaa Prædiken.

Af den katolske Messes Højdepunkt, den hellige Nadver, vender Luther sig mod *Offertoriet*, Indledningen til Offerhandlingen, og han stryger dette Afsnit af den katolske Messe som uevangelisk. *Præfationen* i den af ham foreslaaede latinske Messe munder ud ikke i *Sanktus*, det vil sige i Helligprisningen, men derimod i Nadverens Indstiftelsesord. Derefter følger hos ham Sanktus, Fadervor, Salutation og Uddelingen af Nadveren i begge Skikkelser, under hvilket Koret skal synge *Agnus dei* (Se det Guds Lam). I Stedet for den nedarvede Opfordring »Ite, missa est« (Gaar, Messen er forbi!), foreslaar Luther at synge *Benedicamus* (Vi velsigner Dig). Saa ønsker Luther at slutte sin Gudstjeneste, der, fraset den tyske Prædiken, er paa Latin, med den aronske Velsignelse: »Herren velsigne Dig og bevare Dig«.

Luthers konservative Holdning 1523 tilfredsstillede slet ikke hans Tilhængere. De var opsat paa at ville have en *tysk* Messe, og der blev nu i de følgende Aar et stort Kaos i den evangeliske Gudstjeneste i Tyskland, idet hvert Omraade, hver By ordnede den tyske Messe paa sin Maade, som man nu mente, man helst vilde have denne, mere eller mindre radikal i sit Brud med den katolske, latinske Fortid. Af Betydning for den allerførste dansk-lutherske Gudstjeneste var især den *Nürnbergske Messe* i Aaret 1525.

Hele denne Messe er paa Tysk, men afsunget til den nedarvede gregorianske Musik for de Leds Vedkommende, som man bibeholdt, men især Offerhandlingen blev beskaaret i denne Nürnbergske Messe. Der bliver ogsaa indført Salmer i denne Messe. I Introitus synger man saaledes den lutherske Salmeoversættelse »Af Dybsens Nød«. Efter Epistelen bliver der i Modsætning til Romermessen sunget en Salme »Mitten wir im Leben sein«, (dvs. Mens vi er i Live). Derimod bliver Sekvensen mellem Halleluja og Evangeliet udeladt, og Credo synges som Salme. Nadverhandlingen følger den af Luther 1523 foreslaaede Orden, hvorefter Præfationen gaar umiddelbart forud for Indstiftelsesordene, derefter følger Sanktus og Fadervor og »O, Du Guds Lam«.

For at afbøde Virkningen af den almindelige tysk-lutherske Forvirring udsender Luther i 1526 sit Skrift »Den tyske Messe«. Den hviler paa et helt andet musikalsk Princip end Nürnbergermessen, idet den er-

statter de gamle liturgiske Messedele, Introitus, Credo, Sanctus og Agnus Dei med tyske Salmer. Mens endnu Nürnbergermessen trods sit gennemførte tyske Sprog var en Præstens og Korets Messe til gregoriansk Musik, saa er Luthers Tyske Messe med sin Salmesang til nye tyske Melodier en Folkets Messe, hvor Folket selv ikke længere blot er Tilhører til en kunstnerisk udført Messe, men er bleven aktiv Deltager deri.

Denne Nürnbergermesse 1525 og Luthers tyske Messe fra 1526 er Fader og Moder til den første danske lutherske Messe, *Malmømessen*, udformet af Claus Mortensen paa Grundlag af, hvad han havde lært paa Prins Kristians nye Præsteskole i Haderslev, saaledes at Claus Mortensen fortrinsvis har anvendt Nürnbergermessen med dens gregorianske Musik, mens han fra Luthers Tyske Messe 1526 optager Afsyngelsen af Nadverens Indstiftelsesord. Men der findes ogsaa danske Nyheder i denne Messe, der findes her i Modsætning til de to tyske Messer en Kyriesalme, og Gradualet og Halleluja er ligeledes erstattet med en Salme »Gladelig ville vi Halleluja synge«. Vi giver nu en kortfattet, temmelig skematisk Oversigt over, hvorledes Claus Mortensen i 1528 med sine Tilhængere i Malmø ordnede den første Gudstjeneste paa Dansk, vi har nærmere Underretning om. Vi ved desværre næsten intet om Hans Tausens danske Messe i Viborg Aaret før.

Efter et saakaldt ganske kort Adjutorium af Davids Salmer af følgende Ordlyd: »Vor Hjælp være i Herrens Navn, som skabte Himlen og Jorden. Bekender Herren, fordi han er god, og hans Barmhjertighed er evig,« kommer Gudstjenestens første Hovedstykke, Præstens Syndsbekendelse, »En kort Bekendelse i Guds Ansigt« og den dermed sammenhængende »Evangeliske Afløsning« (dvs. Syndsforladelse) over Menigheden. Nu begynder Koret eller den kristne Menighed at synge *Introitus* til Messen og anvender dertil Luthersalmen efter Davids Salmer 130 »Aus tiefer Not schrei ich zu dir« (Af Dybsens Nød raaber jeg til Dig, Herre Gud). Saa kommer Kyrie eleison, »Kyrie Gud Fader alsomhøjeste Trøst«, en fri evangelisk Digtning paa Grundlag af den romerske »Kyrie, fons bonitatis« (Herre, Godhedens Kilde). Saa følger »Gloria in excelsis deo« (Ære og Pris være Gud i det højeste).

Efter denne Lovsang vender Præsten sig om til Folket og synger: »Herren være med Eder« og faar til Svar: »Og med Din Aand«. Derefter siger Præsten: »Lader os nu alle bede,« og han oplæser dernæst en

dansk Gengivelse af Kollekten, som i den katolske Gudstjeneste skiftende fra Søndag til Søndag. Saa læses Søndagens Epistel. Her efterfølger en Lovsang med Alleluja, »Gladelig ville vi Alleluja sjunge«, der, efter de ældste svenske Salmebøger at dømme har sin oprindelige Plads i Paaskens Liturgi, men denne Salme blev ikke siden optaget i Niels Jespersens Gradual 1573. Derefter læses Helligdagens sædvanlige Evangelium, og nu skal den kristne Menighed og Koret tilsammen synge Credo, »Vi tro allesammen paa een Gud« efter Luthers berømte tyske Credo-Salme »Wir glauben all an einen Gott«. Inden Prædikenen synges en Lovsang »med hvilken den kristne Kirke, Christi Brud, paakalder den Helligaands Naade«, nemlig den berømte Pinsesalme »Nu bede vi den Helligaand«, en tysk folkelig Pinsesang fra det 13de Aarhundrede »Nun bitten wir den heiligen Geist«, til hvilken Luther tildigtede tre nye Vers til Lysets, Kærlighedens og Trøstens Aand.

Efter Prædiken synges Salmen »Deus misereatur nostri« (Nu er os Gud miskundelig), gengivet efter Luthers Salme efter Davidssalmen 67 »Es wolt uns Gott genädig sein«. Med denne Salme takker den kristne Menighed Gud for alle sine Velgerninger, særdeles for det glædelige Budskab og aandelige Spise, Føde og Vederkvægelse, med hvilke han Dag fra Dag styrker og vederkvæger sine Udvalgte. Derefter kommer en kort Udlægning af Fadervor, for at den kristne Forsamling kan »ihukomme, hvad den skal bede Gud om, og agte, hvad han vil, at vor Begæring skal være til ham«. Saa følger en Lovsang, som Koret og den kristne Menighed skal synge, Sanktus, Helligprisningen af Gud.

»Efter disse Ceremonier kommer det »rette Messeembede, som er Christi Nadvers og Testamentes Ord, i hvilken hvert kristent Menneskes Hjerte, som vil gaa til Guds Bord, skal stadfæstes og undervises om Gud Faders Villie til hannem i hans kære Søn og det samme ihukomme. Og kundgøre Herrens Død, indtil han kommer, ved hvilken vi have Syndernes Forladelse, hvilken os beseglet er med Brøds og Vins, det er Legems og Blods Sakramente.« Herefter tager Præsten Brødet i Hænderne og udtaler de velkendte Indstiftelsesord. Nu løfter han, og straks derefter tager han Kalken i Hænderne og udtaler paa lignende Maade Indstiftelseordene i luthersk Forstand. Mens han nu løfter Kalken, begynder Koret eller den kristne Forsamling den Lovsang, som følger efter Messeembedet, nemlig Lovsangen »Tibi laus, salus sit Christe«, (Dig være

Lov og Pris, o Herre Christ!) Nu vender Præsten sig til Folket og siger: »Herrens Fred være med Eder«, og Folket svarer »Og med din Aand«. Og nu begynder »*Agnus dei*«, »O Guds Lam, som borttager alle Verdsens Synder, forbarme Dig over os, miskunde Dig over os, giv os Din Fred«. Efter en kort Formaning, »særdeles til dem, som ville annamme Christi Testament«, uddeles Brødet og Vinen til Nadvergæsterne, idet Præsten siger: »Jesu Christi Legemes Annammelse styrke Dig til det evige Liv, Jesu Christi Blods Delagtighed være Dig til Hjælp og Trøst.«

Nu kommer en »gudelig og kraftig Lovsang at synge i Kristi Nadver, naar Christi Brud skal gaa til Guds Bord«, nemlig Salmen »Jesus Christus er vor Salighed« efter Martyren Johan Huss latinske Hymne »Jesus Christus nostra salus«, i Luthers meget afvigende Bearbejdelse »Jesus Christus, unser Heiland«, der fra Luthers Side er tænkt som en Salme om, hvad Nadveren giver og kræver.

Efter Kommunionen følger en Lovsang »Gud være lovet og benedidet, som os selv haver bespiset« efter Luthers »Gott sei gelobet und gebenedeiet«, oprindelig en folkelig Processionssang paa Kristi Legemsfest som en Lovprisning af det allerhelligste, til hvis ene Strofe Luther føjede to nye Strofer. Præsten vender sig nu til Folket og siger: »Herren være med Eder« og modtager Svaret »Og med Din Aand«. Saa følger en Takkebøn for Nadverens Velsignelse, og derefter følger Velsignelsen over Folket efter Messen, der i Malmømessen har følgende Form: »Vor Herre velsigne Dig og beskærme Dig og aabenbare Dig sit Ansigt, han være Dig miskundelig og vende sit Ansigt til Dig og give Dig Fred.«

Nu synges Salmen De ti Guds Budord, som »lærer os alt det, vi er Gud pligtige« »Gud Fader udi Himmerig, sin Villie han os kendte«. Denne Vise i Folkevisetone maa betragtes som original dansk Digtning.

Tilsidst anfører Mortensen som et Tillæg den for Katolikkerne saa vigtige *Præfatio,* kaldet »en liden Prefads, som maa bruges i Nadverens Ceremonier efter Tidsens Lejlighed, dog bekvemmelig indsat og indført.« Den tænkes foregaa saaledes: Efter Præstens Hilsen: »Herren være med Eder« og Svaret »Og med Din Aand« følger *Sursum corda,* idet Præsten messer: »Vore Hjerter op i Himlen« og modtager Svaret: »Vi have dem til Himlen«. Præsten messer: »Lader os takke Herren«. Svar »Det er værdigt og retvist«, og derefter synger Præsten Begyndelsen af den katolske Præfatio: »Sandelig er det værdigt og retvist, tilbørligt og helsomt, at vi

altid og alle Steder Dig skulle love og takke. O Herre hellige Fader almægtigste evige Gud ved Jesum Christum, vor Herre. Amen.« Hermed endes Malmø-Messen.

Vi skal ikke følge den voldsomme Kamp om Messen mellem Katolikker og Protestanter i de følgende Aar, det vilde føre for langt bort fra vort egentlige Æmne, den danske Jul, men vi skal se, hvad Resultatet af denne Kamp blev: Indførelsen af en noget mere simplificeret dansk-luthersk Gudstjeneste end den, som den meget ivrige og ganske utrættelige Claus Mortensen havde tænkt sig.

Kong Kristian den Tredie.
(L. P. Fabricius: Danmarks Kirkehistorie II, S. 190).

Den 28de Juli 1536 sluttedes den sidste store Borgerkrig i Danmark med Københavns Overgivelse og med Reformationskongen, Kong Kristian den Tredies Sejr. Paa Herredagen den 30te Oktober 1536 blev Katolicismen afskaffet som dansk Statsreligion, og de katolske Biskopper mistede deres middelalderlige verdslige Magt. Alt det igennem Aarhundreder indsamlede Kirkegods blev inddraget for at kunne bruges til Genopbygning af det gennem Borgerkrigen ødelagte danske Samfund. Tienden af al Afgrøde skulde nu deles ligeligt mellem Sognepræsten som hans Løn, Kirken til dens Vedligeholdelse, og Kongen til Opretholdelse af Kirkens Tilsyn, Skoler og Universitet. En nærmere Udformning af den nye Kirkeordning sker ved en *Ordinans,* hvorledes Kirketjenesten skal holdes udi Danmarks og Norges Riger af anden Sept. 1537, først udgivet paa Latin, siden i 1539 paa Dansk i Oversættelse ved den nye Roskildebiskop *Peder Palladius:*

»To Haande Stykker forhandles her i denne Ordinans. Det ene hører

Gud alleneste til, som er det, at vi ville have Guds Ord, som er Loven og Evangelium, retsindelig prædiket, Sakramenterne ret uddelt, Børn vel oplærte, at de maa blive udi Christo, som ind i Christum ere døbte, at Kirketjenere, Skoler og fattige Folk maa forsørges sin Føde. Saadant er ikke vor Ordinans, men dermed ville vi tjene vor Herres Christi Ordinans, hvilken er vor eneste Lærer og Mester, saa vel som vor eneste Frelser og visse Salighed ... Den selv samme haver aabenbaret og givet os Evangelium ind i Verden, hvilket tilforn havde været af Evighed udi Gud skjult, og det befol han at prædike for alle Skabninger. Saa indstiftede han og Daaben og det hellige Alters Sakrament, hvilket han befol at uddele og annamme lige efter den samme sin egen Indstiftelse og ej anderledes (saaledes som Katolikkerne, der nu faar læst og paaskrevet).

Det ender til sidst efter megen Polemik med disse smukke Ord: »Ogsaa lader vi os lære om gode Gerninger og et kristeligt Levned, om Taalmodighed under det hellige Kors, om Lydighed, og at kristne Folk have ikke uden en Lov at leve efter, som er Kærlighed, udi hvilken hver efter sit Kald tjener andre sine Næster, og er viss derpaa, at han gør Christo til Tjeneste, hvad han saadanne andre gør. Gud give os Naade til at gøre saadanne gode Troens Frugter bekvemmelig, andre til gode og i rette Tid.«

»Dette have vi nu hertil sagt om de Stykker, som hører til Guds Ordinans og Skik, hvilken ikke skal kaldes vor, ikke heller skal af noget Menneske krænkes eller overtrædes. Og den befaler vi at holde, at vi ville dermed lyde vor Herre Jesu Christo, som den saa haver skikket og befalet, hannem til Ære og os til Salighed.

Men det andet Stykke i denne Ordinans maa kaldes at være vort, fordi derudi maa vel somt (dvs. noget), Gud ikke imod, forvandles (dvs. ændres), endog det ogsaa Gud tilhører, som er, hvad vi have beskikket om Personer, Tid, Sted, Tale, Maade, Præstetider, Sang og Ceremonier, om Visitats, om et ærligt Samkvem osv., ikke uden skellig Sag (fornuftig Grund) og ej med nogen synderlig (særskilt) Helligheds Mening, men den sande Guds Ordinans til Tjeneste, at den maatte desbedre med bekvem Hæderlighed holdes, thi alt saadant skal tjene Guds Ord.«

Til Kongens Ordinans maa da regnes Afsnittet om »Ceremonier og ud-

vortes Kirketjeneste, at der maa forordnes nyttige og endrægtige Skikkelser (dvs. Ordninger) over alle Sognekirker, at de enfoldige ikke maa forarges af nogen Uligelighed i nogen saadan Handel« (Sag).

Kong Kristian træffer her i Hovedsagen følgende Ordning:

Der skal holdes een Højmesse om Søndagen i de sædvanlige Messeklæder med sædvanlig Kalk og Disk og med tændte Lys for dem, som ville lade sig berette. Der kan holdes latinsk Messe i de Domkirker, som ikke er Sognekirker, men Fadervor og Nadverens Indstiftelsesord skal læses paa Dansk, ogsaa hvor Messen holdes paa Latin.

Præsten, som skal holde Messe, skal falde paa Knæ for Alteret og for sig selv læse Confiteor, dvs. Syndsbekendelsen. Saa skal han ogsaa bede for Ordets Fremgang, for Kongen og Riget, mens Folket synger. Indgangssalmen skal enten tages af selve Skriften, især Davids Salmer, eller i Stedet nogle danske Salmer, især i Landsbyerne. Kyrie eleison bibeholdes i de vekslende Former efter de enkelte Højtider og Søndage, og Præsten skal begynde Englenes Lovsang »Gloria in excelsis«, og siden skal Menigheden fortsætte med denne Sang. Saa læser Præsten Kollekten paa Dansk, men kun i Undtagelsestilfælde mere end een Kollekt, vendt imod Alteret, og Folket skal svare Amen. Derefter skal han vende sig mod Menigheden og læse Epistelen paa Dansk. To Børn skal nu synge Halleluja med det tilhørende Vers, men uden den lange Hale bagefter, Halleluja, som er en evig Lovsang i den hellige Kirke. I Stedet for det katolske Gradual maa man synge en dansk Sang taget ud af Skriften, eller ogsaa en Gradual alene med to Vers. Alle Sekvenser skal lades ude, undtagen i de tre Hovedhøjtider, hvor man fra Jul til Kyndelmisse skal synge »Grates nunc omnes«, med sin danske Sang derhos, »Nu lader os alle takke Gud«. Fra Paaske til Pinse skal paa lignende Maade synges »Krist stod op af Døde«, og Pinsedag »Nu bede vi den hellig Aand«.

Efter Halleluja og Gradualsalme vender Præsten sig til Folket igen og læser Evangeliet, ligeledes paa Dansk. Saa vender han sig mod Alteret og synger: »Vi tro alle sammen paa een Gud«. Ogsaa maa Skolemesteren vel begynde den paa Dansk og siden synge den helt ud med Folket.

Herefter skal nu altid den sædvanlige Prædiken ske. Det paalægges Prædikanterne, at Prædikenerne ikke maa hvege hid og did og have hverken Hoved eller Hale, nej, man skal tale om klare, letfattelige

Ting, saa at Prædikanterne ikke forstyrre enfoldige Folks Sind med nogen ufornuftig Prædiken og kys dem saaledes fra Evangeliet.

Efter Prædiken skal Præsten sørge for Brød og Vin, eftersom de er mange til, som vil lade sig berette. Saa skulle disse begive sig op til Alteret, Mændene ved den højre, Kvinderne ved den venstre Side. Saa skal Præsten gøre en Formaning til dem om Sakramentet, og derefter skal han først vendt imod Alteret bede Fadervor med høj Røst, og derefter skal han fremsige Nadverens Indstiftelseord, i denne Form (sml. S. 115):

»Vor Herre Jesus Christus, den Nat han blev forraadt, tog han Brød, takkede og brød det, gav det sine Disciple og sagde: »Tager og æder, dette er mit Legeme, som gives for Eder, dette gører i min Hukommelse (dvs. til min Ihukommelse).«

Saa løfter han det hellige Brød op til Maade og lægger det ned igen og tager siden Kalken og siger:

»Ligesaa tog han og Kalken, der Nadver var gjort, takkede, fik dem og sagde: »Drikker alle heraf, dette er det nye Testamentes Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder og for mange til Synders Forladelse. Dette gører, saa ofte som I drikke, i min Hukommelse.«

Fremfor alt andet skulle disse Ord synges paa dansk Maal, og straks efter Ordene maa han bekvemmelig opløfte Kalken og lade imens klingre med Klokken, som Skik er, om Tjeneren saa tykkes, thi herudi skal den kristelige Frihed holdes ved Magt.

Naar Præsten uddeler Brødet og Vinen, da skal han intet sige til dem, som berettes, efterdi det blev med lydelig Stemme sagt med Christi egne Ord, da Brød og Vin blev viet. Skolemesteren skal imens synge »Jesus Christus nostra salus (Jesus Kristus vor Frelse) eller noget andet, men straks Folket er berettet, skal Sangen ophøre.

Naar det nu er gjort, saa skal Præsten vende sig til Folket og sige: »Herren være med Eder«, og vende sig saa om til Alteret igen og læse Kollekten for en Taksigelses. Siden skal han atter vende sig til Folket og sige først: »Herren være med Eder«, derefter skal han velsigne Folket med den Velsignelse, som skreven staar i den fjerde Mosebogs sjette Kapitel:

»Herren velsigne Dig og bevare Dig, Herren lade lyse sit Ansigt over

Dig, og være Dig naadig, Herren lette (dvs. løfte) sit Aasyn paa Dig og give Dig Fred.«

Saa skal Kirken svare Amen, og Skolemesteren eller Degnen skal istemme de ti Bud eller ogsaa en anden kort Sang paa Dansk. Dermed afsluttes Gudstjenesten. Imens maa Præsten afføre sig Messeklæderne og ordne al Ting sammen, falde saa atter paa Knæ for Alteret og takke Gud saa lønligt ved sig selv.

Men naar der ingen Nadvergæster er, da skal Sakramentet ikke indvies, paa det at vi ej maa falde udi Misbrug af Sakramentet, naar vi behandle det saaledes imod Guds Befaling. Den almindelige Nadvertjeneste kan dog fuldføres, men Indstiftelsesordene maa ikke lyde, og den skal udføres, ikke for Alteret i Messekjortel, men for en Bogstol, og efter en Sang eller to læser Præsten en Kollekt eller to og siden, som sædvanligt er, velsigner Folket«.

Vi føler os hjemme i denne Kong Kristian den Tredies Gudstjenesteorden, det er i det store og hele den samme Gudstjenesteorden, med mindre tidsbestemte Ændringer, som vi har den Dag i Dag efter 400 Aars Forløb. Vi lytter med Ærbødighed til de kloge Ord om den rette Prædikens Art, det er som talt ud af vort Hjerte, endnu den Dag i Dag.

»Først skal da Prædikanten formane Folket til at paakalde Guds Hjælp, dernæst skal han fremsige Teksten, som skal forklares, og siden udlægge den, og ej skal han forlænge sin Prædiken over en Time. Ikke skal han heller staa og sige, hvad ham selv lyster, men hvad der hører til Sagen, skal han paaminde om med klare Ord, saa at man forstaar ham. For alle Ting skal han holde sig fra alt Slags Skænderi og Forhaanelse, saa at han jo ikke nævner nogen ved Navn, han skal alene straffe Synden i Almindelighed, og saadant som han haver hørt og ved forvist, ellers skal han tie. Ikke skal han heller hadskelig lade ilde paa Papisterne, med mindre han paamindes derom, og deres onde Eksempel kræver det.

Naar Prædiken er nu ude, saa skal Prædikanten atter tilraade Folket at bede, baade for det aandelige og verdslige Livs Nødtørftighed, og alt det Behov gøres. Og allermest for vor naadige Herre og Konge, at Gud vilde os ved hannem beskærme og give det hellige Evangelium sin rette Fremgang, at vi under hans Naade med Fred kunde forfremme Guds Ære. Saa skal den menige Kirke bede Fadervor. Naar den er færdig, saa

skal Skolemesteren begynde en dansk Sang, især for Fred, og med den hele Menighed sjunge Salmen ud.

I Købstæderne skal altid prædikes det sædvanlige Søndagsevangelium udi Ottesang aarle om Morgenen af Kapellanen og til Højmesse af Sognepræsten. Efter Middag skal der holdes, hvad vi vilde kalde Søndagsskole i Kirken, for de unge saa vel som for de gamle, først Budordene, dernæst Troens Artikler, siden Fadervor og paa det sidste, hvorledes Sakramenterne ere beskikkede og skulle bruges, alt i Overensstemmelse med Forklaringen i Luthers lille Katekismus. I Landsbyerne skulde dengang om Søndagen prædikes det sædvanlige Evangelium en halv Time, og den anden halve Time skal bruges til at forklare Børnelærdommen i«.

Det var nu de vigtigste Bestemmelser om den dansk-latinske Gudstjeneste i Almindelighed, saaledes som den store og gode Konge Kristian den Tredie ønskede den indrettet for sit danske og norske Folk, og vi skal nu høre om, hvorledes Julen i Særdeleshed skulde indrettes.

I Købstæderne var det tilladt paa de store Christi Højtider som Jul, Paaske, Pinse og Helligtrefoldighedssøndag at holde latinsk Gudstjeneste, saaledes at Introitus, Gloria, Halleluja og Højtidens rette Sekvens maa synges paa Latin. Ligesaa Præfationen til Messen begyndende med Dominus vobiscum, Sursum corda, dernæst Sanctus og Fadervor og Nadverens Indstiftelsesord, men som før betonet, Fadervor og Nadverordene altid paa dansk Maal. Til sidst Agnus dei (Guds Lam). Præsten raader iøvrigt selv for, hvad han vil synge, Latin eller Dansk. Var Dansk før det ringe og foragtede Sprog i Sammenligning med Latin, saa er Dansk nu knap 35 Aar efter Christiern Pedersens Jærtegnspostil i Sammenligning med Latin det højhellige Sprog, hvori de helligste Ting, Frelserens egen Bøn og hans Nadverord, skal fremsiges paa Dansk, hvor latinsk end Julegudstjenesten iøvrigt former sig.

I Almindelighed afskaffes den katolske Aftengudstjeneste forud for Højtidsdage som Nytaarsdag, Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag, Marie Bebudelsesdag osv., den tillades kun i Købstæderne Juleaften, Paaskeaften og Pinseaften til Aftensang, saaledes at der kun prædikes en Fjerdedel af en Time. Paa Landet er disse Aftensangsgudstjenester Juleaften afskaffet.

Det bestemmes særskilt, at der St. Stefansdag skal prædikes om Diakoner, dvs. Kirkens Tjenere, og derhos tales om St. Laurits' Exempel,

at der hos Folket maa grundlægges en mærkbar Omhyggelighed for de fattige. Tredie Juledag og St. Hansesdag skal der prædikes om, at enhver skal agte sit Kald og ikke forlade det for at lægge sig efter noget andet.

I Ordinansen 1539 tales om, at de tre Kristi Hovedhøjtider holdes hellige i tre Dage (ikke som efter 1770 i to Dage) for Kristi Histories Skyld. Fjerde Juledag, de uskyldige myrdede Børns Dag, nævnes slet ikke i Ordinansen, den falder saaledes ganske stiltiende bort. Nytaarsdag og den siden 1770 afskaffede Helligtrekongersdag fastholdes udtrykkeligt.

Af den katolske Kirkes altfor mange Mariehøjtider fastholdes Kyndelmisse (2/2) og Marie Forkyndelsesdag (25/3), dog saaledes, at den henlægges efter gammel Skik til Palmelørdag, hvis den skulde falde i Paaskeugen. Ogsaa Marie Besøgelsesdag, den 2den Juli, fastholdes, men Epistlen skal være Esaias 11, 1—10: »Der skal udgaa en Kvist af Isai Stub« og ikke som hos Katolikkerne Højsangen Kap. 2, der gav Anledning til den elskovslyriske Betragtning af Jomfru Maria, som man saa ganske havde brudt med i den officielle dansk-lutherske Kirke.

I sin berømte Visitatsbog af 1543 har Biskop *Peder Palladius* givet en meget udførlig Tolkning over for den sjællandske Almue af den nye lutherske Gudstjenesteorden, som vi ikke skal gaa nærmere ind paa, men kun berøre, hvad Peder Palladius her anfører om Julegudstjenesten.

Han fordeler Aarets Helligdage efter de tre Trosartikler og henregner til anden Artikel »Undfangen af den hellig Aand« de to Helligdage, Vor Fruedag om Paaske, hvor vor Herre Jesus blev undfangen af den hellig Aand udi Jomfru Mariæ Liv, og Vor Fruedag om Midsommer, paa hvilken Jomfru Maria søgte sin Frænke Elisabeth. Til Leddet »Født af Jomfru Maria« regner han seks Helligdage, nemlig de tre Juledage, Nytaarsdag, Helligtrekongersdag og Kyndelmisse — nu har vi jo kun tre af dem tilbage siden 1770. Han taler temmelig kort om Ordinansens Bestemmelser om Højtidsoffer, Paaskedag, Pinsedag og Juledag i det mindste: »det maatte jo være et forbandet Menneske, der vilde blive hjemme fra sin Sognekirke de Dage for det lille, han skulde give sin Sognepræst og Sognedegn, om han ellers haver noget at give af«.

Om selve Højtidsgudstjenesten faar vi kun den Oplysning, at det var de eneste Dage om Aaret, hvor Sognedegnene i Landsbyerne maatte synge Latin, de andre Søndage og Helligdage om Aaret maa han ikke

synge uden Dansk, og kun de Viser og Salmer, som Menigheden har lært og kan synge med ham. Han maa ingen dansk Sang synge med latinske Noder eller Kor-Noder, som man kalder dem. Han maa ikke synge anden Glorifikats end »Aleneste Gud i Himmerige«, det var den Vise, som de hellige Engle sjunge tilsammen, den Nat vor Herre Jesus var født i Verden.«

En af Julens Sange, den hellige Simeons Afskedssang »Med Glæde og Fred farer vi nu hen«, kendt fra Malmøsalmebogens Tillæg 1529, var nu 14 Aar senere, da Peder Palladius skrev sin Visitatsbog, saa indarbejdet som Begravelsessalme, at de stakkels Københavnsfiskere, som Kyndelmisseaften 1543 kom i Drift med Isen, sang denne Salme som deres egen Ligfærdsalme, som Palladius saa gribende fortæller om i sin Visitatsbog:

»Der var iblandt de fattige Fiskere en ved Navn Hans Bendtsen, født udi Odense, han og nogle andre raabte til deres Stalbrødre: »Lader os ikke falde udi Mishaab, fordi vi skulle dø udi dette Vand, lader os nu se, om vi have nogen Tid hørt Guds Ord udi vor Livs Tid«. Saa begyndte han at synge den Sang, som man paa Palladius' Tid sang før Prædikenen i Størstedelen af Aaret »Nu bede vi den Hellig Aand«, det var af Hjertet de sjunge. Da denne Salme var ude, da sang de denne Sang over deres egen Død: »Med Glæde og Fred fare vi nu hen«, for den Glæde var i deres Hjerter, at de havde flittigt hørt Guds Ord i deres Velmagt, derfor kunde de nu sætte deres Tro dertil«.

Vender vi nu tilbage til Hans Thomissens Salmebog 1569, saa ser vi, at en Julegudstjeneste med Altergang i de danske Landsbyer nu i Reformationens andet Slægtled, en Menneskealder efter Malmøsalmebogens Udgivelse 1528, formede sig paa følgende Maade:

Man kendte ikke som i Nutiden til, at Gudstjenesten indledes med, at Degnen beder den velkendte Indgangsbøn. Denne religiøse Skik blev først indført af Kong Kristian den Femte i Ritualet af 1685. Man sang som Indgangssalme »Nu er født os Jesu Krist, af en Jomfru det er vist« fra Malmøsalmebogen 1528, ikke alene første Juledag, men alle Helligdage indtil Kyndelmisse. Derefter i samme Tid af Aaret Kyriet »Kyrie Gud Fader af Himmerig«, og Præsten begynder staaende for Alteret at synge Gloria »Aleneste Gud i Himmerig, være Lov og Pris for al sin Naade«, og Degnen og Menigheden følger efter ham i Sangen. Efter

Ordinansens Bud beder nu Præsten Kollekten og læser Epistelen af Brevet til Hebræerne efter Peder Palladius' Alterbog af 1556. Saa synger man som i Malmømessen »Gladelig ville vi nu Haleluja synge«, og derefter en af de faa fastholdte latinske Sekvenser »Grates nunc omnes« (Nu lader os alle takke Gud vor Herre). Efter Mesningen af Evangeliet for Alteret, som Degn og Menighed hilser med: »Gud være lovet for sit gladeligt Budskab«, synges Credo: »Vi tro alle sammen paa een Gud, som Himmel og Jord og alting skob« (dvs. skabte). Med Præsten paa Prædikestolen synges Juledag tre Gange »Et lidet Barn saa lysteligt« i Arvid Pedersens Oversættelse fra Malmøsalmebogen 1529:

Et lidet Barn saa lysteligt,
er født for os paa Jorden
af en Jomfru ren og hellig,
han vilde vor Frelser vorde.
Havde ikke det Barn Manddom taget,
da havde vi alle sammen blevet fortabte,
han er vor Salighed alene.
Vi takke Dig, søde Jesu Krist,
at Du Menneske vorden est,
vogte os fra Helvedes Pine.

Efter Prædikenen, mens Præsten endnu staar paa Prædikestolen, synges tre Gange første Vers af Luthers Lovsang »Lovet være Du, Jesus Krist« i Claus Mortensens Oversættelse fra 1528. De følgende Helligdage til Kyndelmisse synges dette Vers, mens Præsten staar paa Prædikestolen, een Gang.

Nu kommer den højtidsfulde Offergang med Offer til Præst og Degn. Imens synger Degnen Arvid Pedersens Salme »Al den ganske Kristenhed« til Melodi af »Resonet in laudibus«, mens Menigheden istemmer for hvert Vers det lange Omkvæd: »Gabriels Ord, de ere fuldkomne nu« (sml. S. 225).

Nadvertjenesten fuldføres, saaledes som paabudt i Ordinansen, og der synges Nadversalmer som »Dig være Lov og Pris, o Herre Christ«; eller som »O, Guds Lam, uskyldig«, der synges tre Gange; Johan Huss' Nadversalme »Kristus er vor Salighed«, eller Morten Luthers Nadversalme »Gud være lovet altid og benedidet«. Saa læser Præsten af Alterbogen Taksigelsen for Altergangen, der lyses Velsignelse over Menigheden,

og Gudstjenesten sluttes med, at Menigheden synger »Et Barn er født i Betlehem«.

Den nu brugelige Udgangsbøn, læst af Degnen i Kordøren, var ukendt dengang, den blev først indført ved Ritualet 1685.

Var der ikke Nadvertjeneste, som der i Regelen ikke var de øvrige af Julens Helligdage, saa skulde man straks efter Prædikenen synge Salmen »Al den ganske Kristenhed«, derefter skulde Præsten læse den anden Række af Alterbogens Kollekter, oversat af Palladius efter Veit Dietrichs tyske Postil 1546, Kollekter der stod i et ganske anderledes nært Forhold til Dagens Evangelietekst end de fra den katolske Kirke overtagne Kollekter, der brugtes ved Gudstjenestens Begyndelse, og Gudstjenesten sluttedes hver af Helligdagene med »Et Barn er født i Betlehem«. Dette stærkt bundne Salmevalg paa Julens Helligdage var i Virkeligheden en Arv fra Katolicismens formelbundne Gudstjeneste.

Saaledes var altsaa den danske Landsbykirkes Julegudstjeneste i 1569. I Købstadsgudstjenesten var langt mere af den latinske Gudstjeneste bevaret, saaledes som det ogsaa var tilladt i Ordinansen. Herom fortæller den fynske Biskop Niels Jespersens *Gradual* af 1573. Efter de indgaaende Oplysninger i dette Storværk kunde en musikkyndig Mand konstruere hele Vor Frue Kirkes latinsk-danske Julegudstjeneste 1573, sikkert i de allerfleste Enkeltheder. Her anføres kun Hovedtrækkene:

Vi har samme Indgangssalme som i Romermessen i Følge Esaias 9 »Et Barn er født os, en Søn er givet os«; Kyrien anføres i sin græske Form »Herre forbarm Dig, Krist forbarm Dig, Herre forbarm Dig«. Det er ikke, som i Landsbygudstjenesten, Tale om en dansk Kyriesalme. Paa samme Maade anføres »Gloria in excelsis« i sin katolske Form (S. 114), Halleluja-gradualen paa Latin efter Esaias 9, »En helligviet Dag lysner for os; kommer Folk og tilbeder Herren, fordi i Dag steg det store Lys op over Jorden, Halleluja«. Efter Oplæsning af Evangeliet kommer Credo paa Latin, Salmen paa Prædikestolen »Et lidet Barn saa lysteligt« synges paa Dansk tre Gange til Melodi af Dies est lætitiæ. Efter Prædikenen synges paa Prædikestolen »Lovet være Du, Jesu Krist« ligeledes paa Dansk, men som Offersalme efter Prædikenen anvendes Notkers Sekvens (S. 158) Eia recolamus (Eja lad os udbryde i fromme Lovprisninger) og derefter »Resonet in laudibus« (S. 223).

Som Indledning til Nadvertjenesten bruges som i Romermessen Præ-

fatio og derefter Sanctus, Helligprisningen. Efter de hellige Indstiftelsesord paa Dansk synger to Drenge »Tibi laus, salus sit Christe« (»Dig være Lov og Pris, o Herre Christ«). Saa følger de to danske Nadversalmer »Jesus Christus er vor Salighed« og »«Gud være lovet og benedidet«, og Gudstjenesten slutter som i Landsbyerne med, at der synges paa Dansk: »Et Barn er født i Betlehem«.

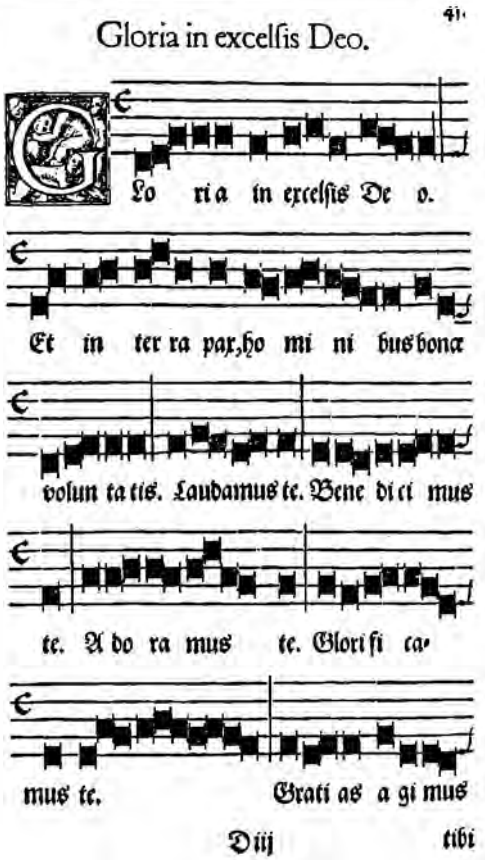

Ære være Gud i det højeste.
(Niels Jespersen: Gradual 1573, S. 41)

Vi har nu set, hvorledes Udviklingen er sket den første Menneskealder efter Reformationens Gennemførelse i Danmark paa Herredagen i 1536, vi skal nu følge Udviklingen i de følgende 125 Aar til Kingos Salmebog af 1699 og Kingos Gradual af samme Aar og de Ændringer i den liturgiske Del af Julegudstjenesten, som derved blev gennemført.

Vi havde i den første Menneskealder efter Reformationen faaet en rig luthersk Salmesang, der optog i sig de Dele af den ældre dansk-katolske Salmesang, som fandt Naade for Hans Tausens og Hans Thomissens Øjne. Denne Sang var, som vi har hørt, paa en ganske enestaaende Maade gaaet det danske Folk til Hjerte, men endnu stod der for os Nutidsdanske meget tilbage at ønske: en fuldt ud original dansk-luthersk Julesang, sunget ud af store danske Salmedigteres Hjerter. Det fik vi i Virkeligheden ikke før over 100 Aar efter Hans Thomissen med Thomas Kingo.

Vi maa beklage, at vor første virkelig store lutherske Salmedigter

Hans Christensen Sthen (o. 1540—1610), Digter af Salmer som »Du, Herre Christ, min Frelser est« og »Den mørke Nat forgangen er«, ikke har skænket os den første originale danske Julesalme, for Arvid Pedersens Salme »Al den ganske Kristenhed«, Datidens højtidsfyldte Offersalme ved Juledagens Højmesse, er jo for os alligevel mere kuriøs end egentlig betagende. Sthen nøjedes med at give os to Oversættelser, til Gengæld af en Dygtighed, der ikke var set, siden »Dies est lætitiæ« blev oversat som »Den signede Dag er os beteed«, (S. 182) helt tilbage i Dronning Margrethes Storhedstid. Det var Oversættelsen 1592 af Kantoren Nich. Hermann i Joachimsthals Salme »Lobt Gott, Ihr Christen alle gleich«, hvis første Strofe vi anfører:

Nu ville vi sjunge og være glad,
i Jesu Christi Navn,
Guds Søn er født i Betlehems Stad,
/: os alle til Glæde og Gavn.:/

Endnu mere gælder det Hamborgpræsten Philip Nicolais betagende Julesalme »Wie schön leuchtet der Morgenstern«, oversat af Sthen som »Af Højheden oprunden er«:

Af Højheden oprunden er
en Morgenstjerne saa klar og skær,
fuld af Sandhed og Naade;
Du Davids Søn af Jakobs Stam,
min Konning god og min Brudgom,
fryder mig overmaade,
liflig, venlig,
skøn og herlig, stor og hæderlig,
rig paa Gaver,
Lys og Liv jeg i Dig haver.

Sthen kalder denne Salme »Den troende Sjæls aandelige Brudesang om Jesu Christo hendes himmelske Brudgom«. Sthen indfører dermed et yndet tysk Salmemotiv, Brudemotivet, der har øvet en meget stor Indflydelse paa den brorsonske Salmedigtning, mens Grundtvig og Ingemann holder sig paa Afstand af dette Motiv.

Vi anfører som Prøve de to mest udprægede Vers i Sthens Oversættelse af denne Salme:

Du lille Barn, dejlig og skøn,
Guds Faders og Mariæ Søn,
o, Du højbaarne Konning,
Du est mit Hjertes Lilium,
Dit hellig Evangelium
er sød som Mælk og Honning.
Kære Herre
Hosianna, Himmels Manna!
Dig til Ære,
glad i Aanden vil jeg være.

O Gud Fader, o Herre blid,
i Din Søn Du af evig Tid,
saa inderlig mig elskte:
Din Søn haver trolovet mig,
jeg er hans Brud saa inderlig,
han mig til Livet frelste.
Eja, Eja,
han det giver, at jeg bliver
i stor Glæde
hos Dig i Herligheds Sæde.

En original Julesalme digter den myndige sjællandske Biskop *Hans Poulsen Resen* (1561—1638), den stive lutherske Rettroenheds ubarmhjertige Vogter. Han kalder denne lange Salme »En evangelisk Julesang om vor Herres Jesu Christi naaderige Fødsel legemligen og aandeligen«. Her finder vi et andet besynderligt Motiv fra den tyske Mystik, det enkelte syndige Menneske som Frelserens »Moder«, der skal føde Kristus ved den Helligaands Naade:

Gud bør os stedse at prise,
som kaldes kristne Folk,
han os sin Søn vilde vise,
og lade ham blive vor Tolk,
som skulde vort Kød paatage
og være et lidet Nor,
at frelse os fra Plage
og Faderens Vrede stor.

Han blev et Foster kleint
alt ved den Helligaand
af Jomfru fin hin rene,

at være Gud og Mand,
og lod sig saa ombære
i Moders Liv og Barm,
indtil han fødtes her',
saa liden og saa arm.

O kære Jesu lille,
lad mig undfange Dig,
ved din Aand, Fader milde,
i Hjertet inderlig,
og finde Dig der at leve
og røres aandelig,
som est min Trøst hin gæve,
alen' og sandelig.

Lad mig dig dysse og lulle,
med Tak og Lov og Sang,
som vi Dig sjunge skulle,
endog med lydelig Klang,
og her kvæde Julevise
for Dig saa glædelig,
indtil vi Dig kunne prise
hos Gud evindelig.

Man tror i Almindelighed, at Brorson er den første, som har udgivet en Samling danske Julesalmer »Nogle Julesalmer« 1732, men det er ikke Tilfældet, endnu ældre er et lille Hæfte »Aandelig Jubelfryd over Christi naaderige Fødsel, forestillet udi trøsterige Julesange« 1668.

Det lille Hæfte er udgivet af Søllerødpræsten J. L. Aaskov og tilegnet den afdøde Salmedigter *Anders Pedersen Romdorphs* (1605—49) Enke, Anders S. Vedels Sønnedatter Dorothea, fordi hendes afdøde Mand som Rektor i Ribe Katedralskole »efter den kristelig og lovlig (dvs. rosværdige) Sædvane af gammel Tid brugelig i vores kære Fædreneby, haver aarligen sammenskrevet en gudelig Julesang, som Skolebørn have lært at sjunge i Skolen og Kirker, i Huse og udenfor, at de af Ungdom kunde vænnes til at love Gud vor Frelser, og de gamle derved til gudelig Andagt at opvækkes«. Aaskov siger, at »disse ti frydelige Julesange for deres trøsterige Ord og yndelige Melodi er vorden meget elsket og begært af alle, som dem haver lært og hørt«. Vi kan ikke dele Aaskovs Mening, hvad nogle udvalgte Vers af den vistnok bedste af disse Julesalmer, 1637-Julesalmen »Velan med liflig Stemme og klar«, sikkert vil godtgøre:

Velan med liflig Stemme og klar,
I høje Himle give Svar,
at Jubel klinger i Englekor,
og Haleluja blandt dem som bor,
i Naadens Rige her ned paa Jord.

I Gud sig fryder nu vor Sjæl
og tager mod Immanuel,
den mægtig Herre og Jesse Kvist
vort Kød og Blod, vor Broder forvist,
Velkommen søde Jesu Christ!

En langt betydeligere Digter end Romdorph er den kendte Litterat *Anders Bording* (1619—77), »Den danske Merkurius'« Forfatter. I en »Dejlig Julesang om Jesu Christi naaderige Fødsel og Manddoms Annammelse« giver han vistnok for første Gang i den danske Julesalmedigtning en livfuld Skildring af selve det lille Jesusbarn:

Se, hvor dejlig overmaade
ligger det, den Rose rød,
var det ej stor Ynk og Skade,
det skuld' lide nogen Nød.
Se, hans Mund og Øjne baade
skyder af sig idel Naade.
Ak, hvad var det Hjertens Lyst
det at trykke til sit Bryst.

Se, hvor han sig til os vender,
se, hvor ganske sødelig
han udrækker sine Hænder
os at favne blødelig.
Hvem sligt ikke kan tildrive
Kærlighed igen at give,
den var aldrig nogen Tid
værd at se Guds Ansigt blid.

Naar vi kommer hen mod Kingos Samtid, har vi slet ikke Mangel paa originale Julesalmedigtere, saaledes som et hundrede Aar tilforn, man kan snarere sige, at de vrimler frem, kendte som ukendte. Af de mere kendte saaledes *Dorthea Engelbrechtsdatter*, der i »Sjælens Sangoffer« 1685 har en meget smuk Julesang »Paa Jorden Fred og Glæde«, og Byfoged *Peder Nielsen Kiøge* i Assens (død 1695), Digter af Salmen »De

Hellig tre Konger saa hjertensglad«, (vor Nr. 158), har ogsaa en Julesalme »Gud ville vi nu prise« i typisk dansk Stil, som et udvalgt Vers viser:

O Du, min Jesus lille,
lad mig nu favne Dig
og aldrig fra Dig skilles,
til jeg i Himmerig,
iblandt Guds Engle kære,
maa se Dit Ansigt blid
og Ærens Krone at bære
hos Dig til evig Tid.

Andre af Tidens Salmedigtere priser Jesusbarnet i en Stil, som vi slet ikke længere vedkender os, saaledes den nu ganske glemte Digter, Høreren *Niels A. Urbimontanus* fra Bybjerg paa Orø og *Elias Naur* (1650—1728). De danner ligesom Baggrunden for Kingos geniale Salmedigtning og viser de samme tidsmæssige kingoske Ejendommeligheder i stærkt overdreven Form. I Urbimontanus' Julesalme »Kommer I Hyrder af vildene Enge« findes der saaledes følgende Strofer:

Faderen fødes af ugiftet Moder,
Datter undfanger sin eneste Broder,
tjenende Herre, et herskende Bud,
kleinlige Kæmpe, en grædende Gud,
bedagede Foster, umyndige Mand,
o hungrige Spise, o tørstige Vand.

Hviler Du, Konge, i Vindel og Klude?
Er de Dit skinnende Purpur og Pude?
Har Du i Baasen Din Vugge udvalgt?
Dine Paladser er koldeste Stald,
dog skader ej Kulden i Krybbe og Straa,
thi Kærlighed varmer Dig Lemmerne smaa.

Hos *Elias Naur* fra Holstebroegnen findes de yderliggaaende og dog saa inderlig rørende og bevægende Strofer i hans Salmesamling »Zions Sang og Sukke« af 1687.

Jeg raaber af det Dybe,
o Frelsermand, til Dig,

at jeg maa for Din Krybbe,
i Troen slænge mig!
Mit Hjærte vil nedlude,
Dig Gud og Mand at se
blandt Hø og arme Klude
udi den usle Ble.

Din Faders Skøde-Sæde,
Du for min Synd forlod,
ja, lod Dit Legem klæde
fra Hovedtop til Fod
med sammenlapped' Pjalter,
i vissen Græs og Straa,
dog Krøblinger, som halter,
en bedre Seng kan faa.

Jeg derfor Tak vil sige,
Dig Guds enbaarne Barn,
og bede, Du vil vige
af Krybbehø og Skarn,
ind i mit Hjertekammer,
ind i mit Sjæl og Sind,
hvor jeg Dig helst annammer,
kom Jesus, kom da ind!

Kom saa, min Gud og Herre,
kom i mit Bryst og Barm,
kom, kom og lad mig bære
Dig i min Troes Arm,
lad Hjærtet Dig omfavne,
og paa Dig gribe fat,
og lad mig aldrig savne,
min Sol, min Skjold, min Skat.

Ej Sølv, ej Gylden-Stykke,
ej hele Verdens Pragt,
kan saa min Sjæl udsmykke
som Jesu Klude-Dragt,
Dianæ sølvrig Alter
gør ej min Sjæl saa rig
som Jesu usle Pjalter,
hvori jeg svøber mig.

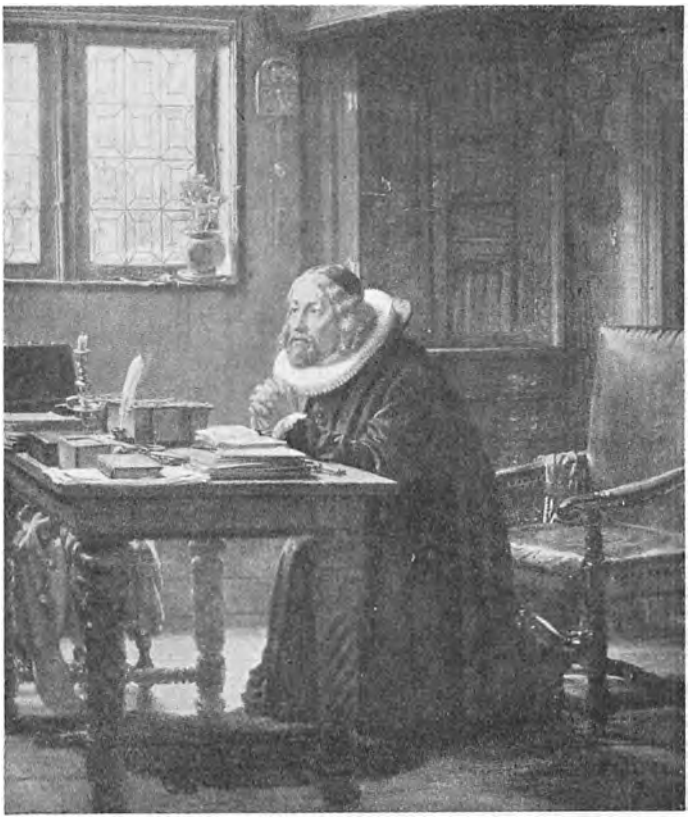

Thomas Kingo knælende Julemorgen.
(Efter Maleri af Jørgen Roed).
(Julestjernen 1929).

Fyns Biskop *Thomas Kingo* satte stor Pris paa den brave, snurrige Magister Elias Naur ved Odense Katedralskole og optog ikke mindre end 11 af hans Salmer i den efter hans Hjerte og Sind ordnede Salmebog, den saakaldte »Vinterparten« 1689, men ikke een af dem fandt Naade for de strenge københavnske Bedømmeres Øjne og kom ikke med i den officielle saakaldte Kingoske Salmebog af 1699.

I de over hundrede Aar, der var gaaet siden Hans Thomissens Salmebog blev udgivet i 1569, var denne Salmebog ganske naturligt blevet forældet af den rige Udvikling i hele den samlede danske Salmedigtning,

som de her anførte udvalgte Julesalmer kan give et lille Indtryk af. Der var Salmebøger nok, men de var Udtryk for Bogtrykkerspekulation. De tilstræbte ikke, som Hans Thomissens Salmebog 1569, at give en Salmebog helt paa Tinden af sin egen Tid. Den nye Enevælde ønskede gerne, at der blev udarbejdet en ny officiel dansk Salmebog, og de overdrog een Mand dette Hverv, den for sine Morgen- og Aftensalmer i »Aandeligt Sjungekor« (1673) højt berømte Digter, siden 1677 Fyns Biskop, *Thomas Kingo* (1634—1703).

I et Kongebrev af 27de Marts 1683 til Biskop Kingo lærer vi at kende Enevældens Standpunkt. Befalingen grundes særlig paa, at der er stor Mangel paa Sange over de almindelige Søndages Evangelier og Epistler, men dernæst ogsaa paa, at der var kommen stor Urigtighed i adskillige Salmer, som ulærde Boghandlere af egen Myndighed i Mængde havde ladet trykke og sælge, uden at de var gennemsete og rettede af Teologer. Kingo skulde sammenskrive og indrette de gamle sædvanlige og bedste Kirkesange og Salmer, »saa og dem med en Del af dine egne forbedre«, men to Ting skulde Kingo iagttage: 1) at de Salmer, der hørte til den sædvanlige Søndagsmesse før Prædiken blev uforandrede, uden at det var med et eller andet Ord, om det gjordes fornødent, navnlig maatte i Luthers egne Salmer deres Mening ingenlunde fraviges; 2) Kingo skulde følge Kirkeaarets Tekstrække, saa »at hver Søndag fik sine Sange ordentlig sammenføjede, baade af de gamle og de, som du selv over Epistler og Evangelier sammenskriver.« Som Løn skulde Kingo faa Privilegium paa Salmebogens Udgivelse i femten Aar med Paalæg fra Enevælden om, at hver eneste Kirke i Danmark og Norge skulde købe Kingos Salmebog.

Seks Aar efter udsendte Kingo »Danmarks og Norges Kirkers forordnede Psalme-Bog, Vinter-Parten, efter sær Kongel. Befaling af Salig D. Mort. Luthers, saa og andre gudfrygtige lærde Mænds Sange og gamle Kirkepsalmer sammendragen og med en stor Del til Højtiderne, Søndagen og Fasten igennem, forbedret af Thomas Kingo, Biskop udi Fyn.«

»Men »Vinterparten«, som denne Salmebog almindeligt kaldes, blev til Kingos store Sorg og Græmmelse ikke autoriseret som den officielle dansk-norske Kirkesalmebog, den blev inddraget ved Kongebrev fra Februar 1690. Der blev nedsat en Salmebogskommission, hvor Kingo end

ikke fik Sæde, bestaaende af Biskop Bornemann, Kongens Skriftefader Peder Jespersen, fire teologiske Professorer og fem københavnske Sognepræster, der fik til Opgave at udarbejde »en fuldkommen Salmebog« i to Dele, den ene til Kirkebrug, den anden til Husandagt. Det blev paabudt dem »med Flid at gennemgaa og efterse, saa vel den Salmebog, Dr. Kingo 1689 har ladet udgaa, som andre brugelige Salmebøger, og deraf at udvælge de gode gamle og ny Salmer, som plejer at bruges ved Tjenesten i Kirken ... og deraf udelukke alle nylig indførte Salmer, som enten gennem Indhold eller Stil kan synes ubekvemme til gemene og enfoldige Kristnes Andagt at vække«, samt paa »føjeligste og enfoldigste Maade rette i de gamle Salmer, hvad der gøres Behov, foruden at gøre nogen unyttig Forandring efter verdslig Veltalenheds Regler og Poesi«.

Resultatet af denne Kommissions Arbejde og dens selvfølgelige Samarbejde med Kingo blev da 1699 den officielle Salmebog, den saakaldte Kingoske Salmebog. Kommissionen havde ladet de »bedste og brugeligste, tildels ældgamle Salmer uforandrede, som den gemene Mand havde været vant til at bruge dem, og hvor en Rettelse var uundgaaelig nødvendig, havde de gjort den saa læmpelig som muligt.« Af de ny Salmer, saa vel Dr. Kingos som andres, havde de taget dem, der »enten i sig selv var bekvemme til helligt Brug og Opbyggelse, eller hvad der i Mangel af bedre behøvedes for at faa passende Salmer til hver Søn- og Festdag«. Endelig havde de efter bedste Evne i deres Værk sigtet til, at den »gemene Mand og de enfoldige, hvilke er de fleste i enhver Menighed, ikke skulde i deres Andagt bemøjes (dvs. besværes) med altfor mange Slags og altfor dybsindige Salmer«.

I »Vinterparten« havde der været optaget 267 Salmer, deraf i alt 136 Salmer af Kingo personligt. I den officielle Salmebog af 1699 var ikke mindre end 81 af disse kingoske Salmer kasseret og kun 55 bevaret, hertil kom 30 nye Salmer, tilhørende Sommerparten, saaledes at af i alt 297 Salmer var kun 85 Salmer af Kingo i den Salmebog, der Mand og Mand imellem kaldes »Kingos Salmebog«, fordi den blev befordret til Trykken af ham.

Vi skal nu se, hvorledes det gik med Vinterpartens Julesalmer fra 1689 i den forordnede »Ny Kirke-Psalmebog« af 1699 og i vor nuværende Salmebog.

Over Epistelen Hebr. 1 til første Juledag digtede Kingo »Fryd Dig i

Guds Behag« (vor Nr. 134). Over Evangeliet Luk. 2 digtede Kingo Salmen »O Glæde stor, vor Jesus er nu født«, som efter hans Mening »kunde sjunges, naar Præsten staar paa Prædikestolen i Købstæderne saa vel som paa Landet.« Men denne Salme blev pure kasseret ikke blot af den samtidige Kommission, men af alle senere officielle danske Salmebøger. Endvidere digtede Kingo til Første Juledag »En Sang over Evangelium, som kan synges til Tjenestens Slutning »Op Hjerte, op med fyrig Tro«, der fik samme Skæbne.

Til Anden Juledag digtede Kingo over Epistelen Apostlenes Gerninger 6 og 7 »Søde Jesu, Julefyrste« (vor Salmebog Nr. 150). Over Evangeliet Matth. 23 til Anden Juledag digtede Kingo »Vaagn op og se, se til Jerusalem«, der blev kasseret af alle danske Salmebøger. Over Johannes' Evangelium Kap. 1, V. 2 digtede Kingo »Alle Ting er underfulde i vor Frelsers Julefest«, optaget i Kingos Salmebog 1699, men ikke i det 19de Aarhundredes Salmebøger. Vi anfører derfor udvalgte Vers af denne tidstypiske danske Julesalme:

Alle Ting er underfulde
i vor Frelsers Julefest!
Himlen ligger nu paa Mulde!
Gud er bleven Jordens Gæst!
Han har brudt sin Himmelsal,
ligger ned i Jordens Dal!
til sit eget Folk han tragter,
dog de ham kun lidet agter.

Himlens Ære, Liv og Naade
fører dette Himmel-Nor,
Salighed og evig Baade
i hans Barm og Hjerte bor!
O lyksalig er det Sted,
hvor han sætter sine Fjed!
men det Hjerte saligt bliver,
som sig til hans Bolig giver.

Blandt din' egne var der ikke,
en af ti, som kendte Dig,
men de fleste vilde stikke
efter Dig forræddelig!
Dine Tjenere de slog,

myrdte, hudstrøg og forjog,
stødte, stened' og bespotted'
og mod Dig sig sammenrotted'.

Ræven i sin Lurehule
havde mere Sikkerhed,
ja paa Kvisten vilde Fugle,
end som Du paa Jorden ved!
Blandt Din egen Folkefærd
er saa faa, der har Dig kær,
Hedninger de Dig annamme
og gør Jøderne til Skamme.

Hjerte Jesu, er din Lykke
blandt dit eget Folk saa slet,
kom Du da, min Sjæles Smykke,
jeg vil afstaa al min Ret
til mig selv, og give mig,
lille søde Jesu Dig,
mig vil jeg Dig ganske give,
at Du min igen vil blive.

Sjælen den er dog din egen,
Kroppen dannede din Haand,
derfor er din Ret saa megen,
baade til mit Støv og Aand!
Tag mig da, besid mig hel,
Du min Sjæles ganske Del,
i dit Kors og i din Ære,
lad mig din Livegen være.

Til Epistelen til 3die Juledag Tit. 2, 11—15 digtede Kingo »Guds Naadelys og Salighed«, ikke optaget i de senere Salmebøger, og over Evangeliet Joh. 21 »Hvor tryg en Vej, est Du, o Jesu sød«, som blev optaget i Salmebogen 1699, men ikke anvendt i det 19de Aarhundrede. Langt betydeligere er Salmen over Højsangen K. 1, 3 »Min Sol, min Lyst, min Glæde« (vor Nr. 135), som hans Samtids Salmekommission besynderlig nok kasserede, og som vi heller ikke har turdet optage i vor Salmebog i dens oprindelige Storladenhed og Gru. Man sammenligne vort nuværende Vers 5 med Kingos to originale Slutningsvers:

Du ser dog, hvad mig brækker,
jeg intet kan formaa,
min egen Kraft ej strækker,
til himmelhøjt at gaa!
Saa drag mig efter Dig!
Du skal ej bruge Svøbe,
jeg villig nok vil løbe,
naar Du kun hjælper mig.

Lad komme Kors og Klemmer,
Sværd, Økse, Baal og Ild!
lad Satan og hans Lemmer,
og Verden blive vild!
Drag mig kun, Jesu fort!
det er jo dog en Glæde,
til Livet at indtræde
igennem Dødens Port.

Endnu hører til tredie Juledag Salmen »Lov og Tak og evig Ære« (vor Nr. 108), ogsaa optaget i Salmebogen 1699.

Til Søndagen mellem Jul og Nytaar digtede Kingo over Epistelen Galat. 4 Salmen »Vi vare under Lovens Stand«, ikke anvendt af de senere Salmebøger, og til Evangeliet om Simeon og Anna Luk. 2 »Hør Under stor, udi vor Julesøn«, anvendt i Salmebogen 1699, men ikke, og med Rette, i vor nuværende Salmebog. En anden Salme til denne Dag, »Vi med Forundring daglig maa«, har ingen af de senere Salmebøger haft Brug for.

Af Salmerne til Nytaarsdag kasseredes Kingos Salme over Epistelen Gal. 3, 23—29 »Hvor kan vi Gud fuldprise« baade i 1699 og de senere Salmebøger. Af Nytaarssalmen »Velkommen hid, i søde Jesu Navn«, der kasseredes i 1699, anvendes første Vers i vor Salmebog Nr. 40. Af den tredie Nytaarssalme »Det gamle Aar har Ende«, som blev pure kasseret 1699, og som vi kun anvender det sidste (niende) Vers af i vor Salmebog Nr. 42 »Lad Tidens Hjul omdrive«, vil vi gerne anføre de første karakterfulde fire Vers, der giver et Billede af den Tid, hvor »Vinterparten« af Kingos Salmebog kom frem, Enevoldstiden under Kong Kristian den Femte.

Det gamle Aar har Ende,
Det ny Aars klare Sol

begynder alt at rende
paa Herrens Himmelstol!
O Gud, vi takker Dig,
vi kan i Fred og Glæde,
udi dit Tempel træde
med Sundhed hver for sig.

Din Kirke med dit Øje,
Du haver vogtet vel
og givet os til Nøje
for vores arme Sjæl
dit rene Livsens Ord
med begge Sakramenter
og lagt os Himlens Renter
ind paa dit Naades Bord.

Vor Konges Hus og Trone
og høje Kongeblod,
hans Scepter og hans Krone,
den store Kongerod,
endnu i Blomster staar!
Vor Jesus give Lykke
Til Kongens Huses Smykke
i alle Verdens Aar.

Hver Stand i Kongens Lande,
endnu er vel ved Magt,
Ulykkens Ild og Vande
er dæmpet og nedlagt,
Sværd, Pest og Hungersnød
saa haardt har ikke plaget,
at de har foraarsaget
Flugt, Fængsel eller Død!

Saaledes vilde Kingo have Nytaarssalmen sunget i normale Aar. Naar der var indfaldet Krig, naar smitsom Sygdom havde hærget, eller der havde været Dyrtid, havde Kingo særskilte Vers, der skulde synges i hvert af disse Tilfælde, saaledes i Dyrtidsaar:

Den Hunger, som der trængte
saa mangen Sjæl i Fjor,
da Du din Brødkurv hængte
højt op fra mangens Bord,

til hannem synes nu,
at Du af dine Gaver
Velsignelser tillaver.
og kommer os i Hu.

Epistelsalmen til Søndag mellem Nytaar og Helligtrekonger »Hvad skal vi nu med Lovens Aag« har ingen af de senere Salmebøger haft Brug for. Af Evangeliesalmen »Kom, Jesu, nu, Herodes han er død« anvendes andet Vers »O Jesu, som udi Landflygtighed«, i vor Salmebog Nr. 152. Vi anvender hans anden Evangeliesalme »Vor Jesu af Landflygtighed«, der blev kasseret 1699, i vor Salmebog Nr. 154 i den omarbejdede Form »Da Døden slog Herodes ned«, men vi har udeladt de karakterfulde Strofer om Hjemrejsen fra Ægypten efter den onde Kong Herodes' Død:

Udi fuld glad og god en Drøm
en Engel Josef vakte
og sagde ham, at Dragens Strøm
en liden Grav betakte (bedækkede).

Stat op, o Josef, siger han,
din Fæstemø skal følge,
som fødte Jesum Gud og Mand,
nu sattes Modgangs Bølge.

Kingos Helligtrekongerssalme »Vær trøstig, Sion« (vor Nr. 320) brugtes 1699 ved Aftensangsgudstjenesten, men ingen af vore Salmebøger havde Brug for »Gaar nu, gaar frem, I vise Herrer, gaar«. Den sidste Helligtrekongerssalme »Det runde Himlens Stjernetelt« (vor Nr. 156) blev kasseret 1699, men den er hos os saa omdigtet af Grundtvig, at Kingo vilde have ondt ved at kende sin egen simple og troskyldige Salme, som et Par udvalgte Vers vil give Indtryk af:

Guld, Røgelse og Myrrha de
for hannem da frembare,
i Gaven Hjertet var at se,
som Gud han elsker saare!
bort med alt Verdens Gods og Guld,
som Visdom ej regerer,
bort med den lumpen Guldsands Muld,
som aldrig Jesus ærer.

Aa, at vi af de vise maa
den gode Visdom fatte,
vi over Verdens Visdom saa,
vor Jesu Kundskab skatte,
at vi ved Ordets Stjerne kan
os nær til hannem føje,
med alt vor Guld, vor Magt og Stand,
os under hannem bøje.

Til Kyndelmisse, Marie Renselsesfest den 2den Februar, som jo paa Kingos Tid hørte med til Julekredsen, digtede Kingo Epistelsalmen »Se nu bliver Herren kendt«, som Salmebøgerne ikke har haft Brug for. Evangeliesalmen »Hvor gaar det dog, o rene Jomfru til!« kunde bruges 1699, men blev henlagt, da Marie Renselsesfest 1770 blev afskaffet. Salmen »Saa haver Du, o gamle Simeon« havde ingen af de senere Salmebøger Brug for, det samme gjaldt Salmen »Op, Sjæl, med Fryd og Glæde«. Epistelsalmen til Marie Bebudelsesdag »Alt hvad Fornuften overgaar« (vor Nr. 117) blev ikke anvendt 1699, og vi udelod det rørende Vers om Drengen Jesus:

Han Smør og Honning æde skal
og Børnespise tære,
paa ondt og godt at gøre Valg
skal Aarene ham lære,
endog han er af Evighed
en Gud, og forud alting ved,
dog vil han Barn og være.

Salmen »Hør nyt og godt ved Herrens Englebud« blev ikke anvendt af Salmebøgerne, derimod blev vor Nr. 118 »Nu kom her Bud fra Englekor« ogsaa anvendt 1699. Ogsaa her maa Kingo lide den Tort at blive forsødet med Grundtvigianisme, hvad en Sammenligning med Kingos egne Vers 3 og 4 tydeligt kan lære. Kingo lader Engelen Gabriel sige:

Livsaligste blandt Kvindekøn,
Gud vil Dig højt begave,
thi Guds enbaarne Søn
skal Vaaning i dig have
og i dit Lives Jomfruskrin
et Sted for sin
Undfangelse vil lave.

Guds Kraft dig overskygge skal,
dit Liv en Søn skal bære
med Guddoms Fylde uden Tal,
han og dit Kød skal ære!
Ja, Jesus er hans søde Navn,
som i din Favn
skal fød og fostret være.

I »Vinterparten« 1689 findes foruden de mange, nu gennemgaaede kingoske Salmer Størstedelen af de gode gamle, af Almuen elskede Julesalmer fra Reformationstiden, optaget i Hans Thomissens Salmebog. Paa eet Punkt brød Thomas Kingo fuldstændig med Hans Thomissens Synsmaader, han optog ikke en eneste latinsk eller blandet latinsk-dansk Salme, saaledes at hans Salmebog har et fuldstændigt rent dansk Præg. Paa dette Punkt fulgte den københavnske Salmebogskommission Kingo, heller ikke den Kingoske Salmebog 1699 har en eneste latinsk Salme. Det var ikke alle, som dette Fremskridt huede, saaledes ikke Fader Holberg. I sin 226de Epistel skriver han: »Jeg haver mærket overalt, hvad Forskel der er imellem den gamle og nye Devotion: da saa man Folk med større Andagt at sjunge latinske Salmer, som de ikke forstode, end de nu sjunge dem, som de have paa deres Modersmaal alene og forstaa. Man kunde da glæde sig ved at se, med hvilken Andagt en Stuepige udi Kirken intonerede »In dulci jubilo« og sin »Puer natus in Bethlehem«, da man nu med Forargelse maa se, med hvilken Koldsindighed de synge rene danske Salmer, som de forstaa.«

Holbergs Kritik rammer efter mit Skøn langt mere den officielle Kingoske Salmebog 1699, end den rammer »Vinterparten« 1689, som han maaske slet ikke har kendt. Vel er Salmerne oversat paa Dansk, men i alt Fald for Julesalmernes Vedkommende er den »Kingoske« Salmebog af 1699 næsten snarere at betragte som en oversat tysk, end som en kærnedansk Salmebog. Luther og alle de tyske Salmedigtere sidder til Højbords og breder sig i alenlange Salmer, de moderne danske Salmedigtere faar ikke Adgang til Salmebogen med Undtagelse af Kingo, og han staar paa Tredjepladsen i den Salmebog, som han selv har udgivet, og som bærer hans Navn.

Ingen af Kingos Julesalmer maatte synges Juledag, end ikke ved Aftensang; ingen af hans Salmer maatte synges Nytaarsdag, end ikke

ved Aftensang; ingen af hans Salmer maatte synges til Højmesse Helligtrekongersdag, kun til Aftensang Helligtrekongersdag maatte synges den Kingoske Salme »Vær trøstig Sion, Jesu Brud«. Kingos Julesalmer maa finde sig i Plads paa Julens Helligdage af anden Rang. I Højmessen Anden Juledag før Prædikenen maa synges »Alle Ting er underlige«, og ved Aftensangen maa anvendes som Indgangssalme »Søde Jesu, Festens Fyrste«. Tredie Juledag maa, naar Præsten gaar paa Prædikestolen, synges »Hvor tryg en Vej est du, o Jesu sød« og som Slutningssalme »Lov og Tak og evig Ære«.

Søndag mellem Jul og Nytaar maa Kingos Salme »Hør Under stor udi vor Festes Søn« synges, og ved samme Lejlighed skulde Søndag mellem Nytaar og Helligtrekonger synges »Kom Jesu, nu Herodes han er død«. Kyndelmissedag bruger man ligeledes Kingos Salme »Hvor gaar det dog, o rene Jomfru, til«, mens Præsten gaar paa Prædikestolen. Marie Bebudelsesdag er Kirken lukket for Kingo ligesom Juledag, Nytaarsdag og Helligtrekongersdag med Undtagelse af Aftensangssalmen »Vær trøstig, Sion, Jesu Brud«.

Hvor meget man end maa beklage, at den københavnske Bagstræbskommission forpassede Lejligheden til at skabe en fuldgyldig Repræsentation af Datidens bedste danske og tyske, gamle og moderne Julesalmer, som der havde været den allerbedste Mulighed for, da, som vi har set, en Række danske Salmedigtere foruden Kingo havde sunget Julen Lovsange af et kærnedansk Hjerte, maa vi alligevel glæde os over, at Askepot fik Adgang til Kongesønnens Hal med det begrænsede Udvalg af Kingos Julesalmer, med Udeladelse af hans allerypperste Jule- og Nytaarssalmer. I Tidens Løb viste Askepot sig at være Kongesønnens rette Brud, hun som alene kunde »passe Guldskoen«. Hvorledes det sker, skal vi se i et senere Afsnit om Den yngre Lutherdoms Jul, med Salmedigtere som Brorson, Ingemann og N. F. S. Grundtvig. Vi vil blot til Afslutning prøve at faa et Indtryk af Juledagens og Nytaarsdagens Salmegudstjeneste efter Indførelsen af den autoriserede Kingoske Salmebog af 1699.

Først sang man »Kyrie, Gud Fader af Himmerig«, og straks derpaa sang man: »Alleneste Gud i Himmerig«. Efter at Epistelen var læst for Alteret, skulde man Juledag synge den gode, ældgamle dansk-katolske

Julesalme »Den signede Dag er os beteed« efterfulgt af Salmen »Nu lader os alle takke Gud, vor Herre«. Tre Gange skulde man synge første Vers af »Lovet være, Du Jesu Krist«. Naar Juleevangeliet var læst for Alteret, det gammelkendte Evangelium, skulde Trosbekendelsen synges: »Vi tro alle sammen paa een Gud«. Naar Præsten gik paa Prædikestolen, skulde Menigheden synge de to første Vers af Luthers Salme:

Fra Himmelen højt komme vi nu her,
en ny Tidende baade god og kær,
et glad Budskab føre vi Eder til,
derom man sige og sjunge vil.

Et Barn er født af Menneskens Køn
udaf en Jomfru ren og skøn,
en liden Søn baade favr og fin,
han vil være Lyst og Glæden din.

Derefter, mens Præsten stod oppe paa Prædikestolen, tre Gange det første Vers af den gamle Julesalme »Et lidet Barn saa lysteligt«.

Naar Juleprædikenen var afsluttet, skulde, mens Præsten endnu stod paa Prædikestolen, første Vers af »Lovet være du, Jesus Christ« synges tre Gange med Sekvensen: »Hannem bør altid, at vi sjunge med Englene: Ære og Pris være Gud i det højeste«.

Der var frit Valg, om man vilde synge Resten af Luthers Julesalme »Fra Himmelen højt komme vi nu her« som Offersalme eller den aabenbart let forældede gamle Offersalme fra Malmøsalmebogen 1529, Arvid Pedersens »Al den ganske Kristenhed priser Guds Barmhjertighed«. Julegudstjenesten skulde som i tidligere Tid sluttes med »Et Barn er født i Betlehem«.

Paa Nytaarsdag blev den almindelige Salmegudstjeneste anordnet som paa Juledag: Første Vers af »Et lidet Barn saa lysteligt« lige før Prædiken og »Lovet være du, Jesu Krist«, lige efter Prædiken, skulde nu som de øvrige Julehelligdage synges een Gang, ikke som Første Juledag tre Gange. Epistelsalmen skulde være Sthens Gendigtning af »Af Højheden oprunden er«, og naar Præsten gik paa Prædikestolen, skulde man synge vor Nr. 102 »I Jesu Navn skal al vor Gerning ske«, digtet som en Bryllupssalme 1639 af Rektor *Johan Frederiksen* (1603—41) i Roskilde:

I Jesu Navn
skal al vor Gerning ske,
om det skal komme os til nogen Gavn,
og ej endes med Spot og Ve.
Al den Idræt,
som begynder i det,
god Lykke og Fremgang faar,
indtil den Maalet naar,
at det Gud til Ære sker
og dernæst til os henser (tager Hensyn),
hvorudi al vor Velfærd staar.

Straks efter Prædikenen skulde Menigheden synge Poul Ebers' Salme »Guds Godhed ville vi prise« (vor Nr. 36). Som Afslutningssalme var der frit Valg mellem de to af Kingo i »Vinterparten« kasserede Salmer »Velsignet være Jesu Navn«, oprindelig en svensk Salme, og Sthens Salme »O Gud efter Dig mig forlænger«, (vor Nr. 613 »Gud, efter Dig jeg længes«).

O Gud efter Dig mig forlænger,
naar Sorgen mit Hjerte trænger,
til Dig staar al min Lid,
paa dit Ord og hellige Naade
vil jeg mig altid forlade,
o, Herre, vær mig mild og blid.

O Jesu, min Livsens Herre,
vilde Du min Jesus være,
Jesus er et sødt Navn;
min Frelser er Jesus lille,
o Jesu, Dig ej fra mig skille,
Jesus han er min trygge Havn.

Paa Julens tredie store Helligdag, Helligtrekongersdag, var Epistelsalmen igen ligesom Nytaarsdag »Af Højheden oprunden er«. Naar Præsten gik paa Prædikestolen, skulde man synge to Vers af Luthers Gendigtning af Sedulius' oldkirkelige Hymne: »Herodes, hvi frygter Du saa saare?«, og som Afslutningssalme skulde synges »Et Barn er født i Betlehem«. Vor Nr. 158, Byfoged P. N. Kiøges Salme »De Hellig tre Konger saa lystig og glad«, kunde med god Grund hverken Kingo i Vinter-

parten eller Salmebogskommissionen bruge, den talte jo om *Konger,* ikke som Evangeliet om *Vismænd.*

Ved Salmegudstjenesten paa de tre Højtidsdage, viede til Jomfru Maria, valgte den københavnske Salmekommission paa Marie Renselsesdag som saa ofte ellers »Af Højheden oprunden er« som Epistelsalme. Kingosalmen »Hvor gaar det dog, o rene Jomfru, til« eller de to første Vers af Luthers Simeonsalme skulde synges, mens Præsten gik paa Prædikestolen, og Reformationstidssalmen »Marie hun er en Jomfru ren«. skulde med Forbigaaelse af Kingos stærke og karakterfulde Salme »Op, Sjæl, med Fryd og Glæde« anvendes som Slutningssalme. Som Epistelsalme Marie Bebudelsesdag skulde anvendes Luthers Salme »Vi Christum love hver og en«. Den gamle svenske Salme »O, Jesu Christ, som Manddom tog«, skulde med sine to første Vers synges, naar Præsten gik paa Prædikestolen, og som Slutningssalme skulde anvendes den svenske Salme fra 1533 »Vær glad, Du hellige Christenhed«. Ingen af Kingos tre Bebudelsessalmer fik Adgang til Højmessen, men »Nu kom her Bud fra Englekor« fik allernaadigst Adgang til Aftenssangstjenesten. Paa Marie Besøgelsesdag (2/7) anvendtes som Epistelsalme »Marie hun er en Jomfru reen«; som Salme, naar Præsten gik paa Prædikestolen, anvendtes første Vers af »Af Højheden oprunden er« og som Slutningssalme samme Salme som anden Juledag »O, trofaste Gud, o, Jesus, min Herre«, der ikke kendes i Reformationssalmebøgerne.

Vi ser af denne Oversigt, at den officielle danske Kirke ved Aar 1700 i sin Betragtning af Jomfru Maria slutter sig ganske nær til Reformationstidens Opfattelse, udtrykt især i den kristelig forvendte Maria-Salme »Maria hun er en Jomfru ren« (S. 189), hvoraf et Par Strofer anføres som karakteristiske for Kingotidens gammellutherske Kristusdyrkelse:

Vare Verdens Mestere paa en Sted,
det var saa faver en Skare,
de kunde ej alle med deres Kloghed,
hans Godhed aabenbare;
saa er Jesus af Naaden fuld,
han være os huld,
naar vi af Verden skal fare.

De hellige tre Konger hos Jesusbarnet.
(Henrik Gerner: Hellige Dages hellige Tanker, 1685, S. 17).

O kunde jeg alskens Tungemaal,
og Skriftens Dyb besinde,
o, var min Tunge gjort af Staal,
og Englemaal derinde,
da vilde jeg paa mine Knæ falde,
Jesum paakalde,
vel hundredetusinde Sinde.

Vi er endnu ikke helt færdige med den ældre Lutherdoms Jule- og Nytaarssalmer. Vi har ogsaa ligesom i den yngre Middelalder en *folkelig dansk Julesalme*, anvendt naar Fattigfolk gik ud at synge for deres mere velstillede Medborgeres Døre for at samle Mad og Penge til selv at holde en god og glædelig Jul for med deres Børn. Disse Julesalmer er for en ikke ringe Del Efterklang efter den yngre Middelalders Folkevisedigtning og gaar maaske helt tilbage til Reformationstiden. Det gælder særlig den folkelige Salme, som var mest yndet, naar flere fattige Mænd og Drenge slog sig sammen for at foranstalte et Helligtre-

kongersoptog, saaledes som f. Eks. den senere Biskop Jens Bircherod skildrer det i en Erindring fra sin allertidligste Barndom i Odense:

»Der jeg om Aftenen inde til Peder Lerkes (6/1 1661), hvor jeg med mine Forældre var til Gæst, fik de Legere at se, hvilke gik omkring med Stjernen, og iblandt dem de hvidklædte Personer, som skulde repræsentere de hellige Trekonger, lod jeg mig i min Simplicitet (dvs. barnlige Enfoldighed) indbilde, at de samme vare komne fra Østerland.«

I Skelskør 1686 bestod Optoget ikke blot af de tre Konger, men ogsaa af Maria med Barnet, den fornedrede Frelsere i en Pose, Josef og Herodes, og de havde desuden en Præst, en Kasserer og en Nar med i Optoget. Da Præsten i Skelskør slog Stjernen itu for dem, slog de hans Vinduer ind og skældte ham for en Tyv og en Skælm. Vi ved ikke, om dette Optog har sunget den gængse Helligtrekongersvise, men det er meget troligt.

Denne Efterklangvise begynder med følgende Nytaarsønske:

God Aften, god Aften baade Mand og Kvind'
Og Husbonden med al hans Husgesind' (dvs. Husfolk).

Gud give Eder et lyksaligt Nytaar,
fra al Ulykke Eder Gud bevar!

Vi ville eder en Vise kvæd',
som kommer Alverden til Trøst og Glæde.

Den Vise, der nu kvædes, er en Vise om de hellige tre Konger og deres Besøg, først hos Herodes og derefter i Betlehem, omfattende ikke mindre end 28 Vers. Da denne Vise er let tilgængelig for alle interesserede, idet den findes i »Danske Studier« 1925 efter Flyveblad fra 1642 og mange senere Opskrifter helt op til Nutiden, anfører vi kun Hovedindholdet og nogle udvalgte Vers.

De tre Konger tænkes at komme fra Staden Susa i Persienland, en af de tre Konger er »Herre og Konning i Morenland« og derfor sværtet sort i Ansigtet. De opsøger Herodes, »den nyfødte Jødekong' søge vi efter og spørge derom«

Thi at vi hans Stjerne i Østerland
have set og fornummet, er vist og sandt.

Herodes kalder de højlærde til sig, og de svarer ham, at Messias og Krist skulde fødes i Betlehems Stad »som Micheas Profet haver spaad'«.

Herodes beder de tre Konger komme tilbage til ham, naar de havde fundet Barnet:

Og vider mig Tidning, at jeg for vist
kan og besøge den samme Krist.

Ligesom i Jesu Barndomsbog (S. 200) viser Stjernen sig igen for dem, da de var kommet uden for Jerusalem, og ledsager dem lige til Huset, hvor Barnet var:

De ginge i Huset med Glæde og Lyst,
at de havde fundet det Barn saa trøst.

De nejed- og bukked' de Konger saa fro,
paakalded' og hilsed' det Barn, der laa.

Efter Ofring af Guld, Virak og Myrra saa skær, at han skulde være deres Gud og Herre:

Saa droge de hjem til Østerland
og prisede Gud, deres Frelsermand.

Visen slutter nu med følgende Opfordring:

Gud give, vi maa det ogsaa gøre,
hans Ord gerne lyde og høre.

Dernæst bekomme den evige Ro,
i Himmerig hos hannem at bo!

Hvo det begærer sig til Gavn,
sjunge Amen frit i Jesu Navn.

Vi kan være næsten fuldkommen sikre paa, at denne Vise, maaske efter tysk Forbillede, er digtet efter Reformationens Indførelse, for Jomfru Maria nævnes slet ikke i Visen, og det var utænkeligt (sml. S. 175 f.) i en Julevise fra den yngre Middelalders Tid.

Langt mindre udbredt er en »gammel Julevise fra Langeland«, der antagelig maa stamme fra Tiden omkring 1700, digtet af en Salmedigter af Elias Naurs Skole, og som viser, hvor stærkt netop den Naurske Julesalmetype har gjort Indtryk paa den jævne danske Almue omkring Aar 1700. Vi anfører hele Visen som karakteristisk for dansk Folkereligiøsitet i Kong Kristian den Femtes og Frederik den Fjerdes Dage:

Allerkæreste Jesulille,
vær velkommen tusindgang.
Gid jeg kunde, som jeg vilde
med min Digten, Lov og Sang
Dig Din Fødsel at ophøje,
saa det kunde glædes mig,
og I andre kunde føjes
til at glæde Jer med mig.

Ulyksalig Dag for alle,
da vor første Moder saa
lod sin Herlighed henfalde
og gik Herrens Bud imod,
hvorved hun, som var Guds Datter,
blev til Dødens Ejendom,
det var ikke Spøg og Latter
for os, som efter hende kom.

Her var ingen Hjælp at finde
hos en Fader for en Søn,
hos en Broder eller anden.
Ingen Engel, end hvor skøn,
eller Helligaand, der fandtes,
som der kunde hjælpe os,
at Guds Vrede overvandtes;
thi det gjaldt for højt derpaa.

Sagde Gud i fordums Tide:
Adam var som en af os.
Nu er vi paa en anden Side,
nu er Gud som en af os.
Udi Skabning er han som vor Lige,
men i Synden ikke saa,
men vi kan jo nu udsige:
Skaberen tog Skabning paa.

Gamle Pjalter, Stykker, Klude
var hans Barnelist og Ble,
her et Hul og der en Knude
paa hans Mantel var at se,
det var alt det, Jesus havde,
saa var han stafferet ud;
gid jeg nøgne Stakkel maatte
engang blive rig i Gud.

Han mig Liv udi min Moder
og i Daaben gav dernæst,
han mig og mig Livets Føde
giver, som han synes bedst,
og naar Livets Traad afskæres,
og jeg bliver Støv og Jord,
evig vil han hos mig være
udi Glæden ved Guds Bord.

Vi anfører tilsidst en mærkelig religiøs Vise, Visen om »Herrens Aar«, der med samme Ret tilhører den yngre Middelalder, den ældre og den yngre Lutherdom, og danner et forbindende Led mellem disse tre tilsyneladende saa særskilte Tidsrum. Efter sin Form tilhører Visen nemlig den yngre Middelalder; efter sit Indhold og sin Optegnelsestid — den findes kun i Sophie Sandbergs Folkevisehaandskrift fra det syttende Aarhundredes Begyndelse — tilhører Visen den ældre Lutherdom, men som Modersalme til Grundtvigs »Vær velkommen Herrens Aar«, den Salme, der endnu synges i Radioen Nytaarsaften 1942 som Velkomst til det nye Aar, tilhører denne folkelige Salme vor egen Tid:

Vær velkommen, Herrens Aar,
og velkommen herre!
Julenat lod Vorherre sig føde,
han frelste Alverden af Nøde,
velkommen, Nytaar,
og velkommen herre!

Ottende Dag lod han sig omskære,
fordi han en' Herre mon være.

Derefter lod han sig døbe,
saa dyre mon han os købe.

Kyndelmissdag til Ottesang,
da var Kristi Moders Kirkegang.

Langfredag lod Vorherre sig pine,
for vor Skyld og ikke for sine.

Paaskemorgen stod han af Døde,
Alverden saa mon han glæde.

Helligtorsdag mon han opfare
til Himmels i Guddoms Ære.

Nu sidder han hos Guds højre Hand,
hvilken som er baade Gud og Mand.

Pinsedag sendte han os den Helligand,
som husvaler over alle Land.

Vær velkommen, Herrens Aar,
og velkommen herre!
Derfor Dig takker al Kristenhed,
og priser Dig, Gud, i Evighed.
Velkommen Nytaar,
og velkommen herre!

De hellige tre Konger bringer Jesusbarnet et Drikkehorn.
Niels Hemmingsens Postille 1576.
(Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, 4de Udg. V, S. 126)

JULETØNDE OG JULESTUE

Vi har i foregaaende Afsnit fulgt den kristne danske Juls Udvikling i den ældre Lutherdoms Tid fra Reformationens Indførelse i Danmark i Tiden efter Kong Kristian den Andens Fordrivelse 1523 til Kong Kristian den Femtes Død Aar 1699, fra vor allerførste dansk-lutherske Salmebog Malmø-Salmebogen 1528 til den for den yngre Lutherdom grundlæggende danske Salmebog, den saakaldte Kingoske Salmebog af 1699. Vi vil i dette Afsnit paa tilsvarende Maade følge den verdslige danske Juls Udvikling fra Kristian den Andens Regeringstiltrædelse 1513 til Frederik den Fjerdes Død 1730, eller med andre Ord fra Christiern Pedersen til Holberg. Det kan vi langt fra gøre med samme Sikkerhed og Selvfølgelighed, som vi kunde følge den kristne Juls Udvikling i den ældre

Lutherdoms Tid, af den simple Grund, at vi kun har saa brudstykkeagtig Viden om den verdslige danske Jul, især i det 16de Aarhundrede. Datidens store danske Forfattere, Christiern Pedersen, Hans Tausen, Peder Palladius osv., har nemlig ikke givet os indgaaende Beskrivelse af den datidige verdslige danske Jul i alle dens Enkeltheder, saaledes som Libanius af sin Tids hedenske romerske Nytaarsfest (S. 76 f.). De har nøjedes med at give os mere eller mindre dunkle Antydninger, ofte som halvkvædne Viser, som vi maa prøve at udfylde med tilfældige Oplysninger ud fra Samtidens Dokumenter eller fortolke ud fra senere Tiders langt mere fyldige Oplysninger om den verdslige danske Jul.

Saa meget kan vi dog med Sikkerhed sige, at den verdslige danske Jul i det 16de Aarhundrede groede videre paa sit ældgamle hjemlige Grundlag. Man søgte at gøre Julen saa festlig som mulig for sig selv, sine Venner og sine Omgivelser i det hele, ved at, om man vil, *æde Jul* i stor Overdaadighed af de til Vinteren samlede Forraad af Slagtemad og Korn; ved at *drikke Jul* i store Maader af sin til Julen bryggede Juletønde; og ved at *lege Jul*, dels ved Optog og Forklædninger paa Gader og Stræder, dels ved at samles til Julestuer med ganske anderledes frie Omgangsformer mellem de to Køn, end det ærbare, stivt lovbundne Dagligliv tillod den livslystne Ungdom:

> Jeg taler ej om deres Svingen og Dansen,
> om Nikken og Blinken, Kredensen og Fandsen,
> jeg vil deres Kyssen ej nævne engang,
> som ellers i Julestue nok gaar i Svang.
> Jeg vil intet melde, hvor artig de fiske,
> men se kun, hvor julelegagtig de hviske,
> og hvem der kun hørte, hvad Hvisken der gik,
> saa vel som i Julen, en Latter han fik.

hedder det i en Tychonius' Julelegsvise fra Aar 1701.

Som saa mangen luthersk Præst i vore Dage prædiker Mester *Christiern Pedersen* i sin reformkatolske Ungdomstid 1515 mod al denne overskyllende verdslige Juleglæde, der for altfor mange Mennesker overskyggede og fordunklede den rette Juleglæde:

»Denne Glæde var saa stor, at den spurgtes til Østerland, der, hvor

de hellige tre Konger boede. Derfor forlode de Land og Rige og fore straks af Sted at ofre til dette lille Barn som deres Skaber og Frelser. Denne Glæde spurgtes og til Rom, og der var og set paa samme Tid en Jomfru hos Solen, som havde et Barn i sin Favn. Og deraf blev Kejseren (Augustus) saa glad, at han ofrede samme Barn Røgelse og vilde ikke siden lade sig kalde Gud, som han før gjorde. Denne Glæde er saa stor, at alle Mennesker de glædes, ikke alene om Dagen, men om Natten med, og derfor have vi tre Messer paa denne Dag (S. 109) og ingen anden Tid om Aaret, som en Præst maa holde i en Kirke for os. Her er intet godt, kristent Menneske til, at han har ej fanget stor Glæde i sit Hjerte af vor Herres Fødsel. Her tværtimod, maa vel de sørge i deres Hjerter, som denne Nat fremdraget have (dvs. har tilbragt) med Dobbel, Leg, Drukkenskab eller ført dem i Rædegrimer (dvs. Skræmmemasker) eller anden Djævleham. De maa og vel sørge, som da grave efter Penninge, eller bruge anden Trolddom, som mange gøre med de Krummer og Smuler af Brød, som de gemme Juleaften dertil.«

Med andre Ord, Christiern Pedersen har vidst god Besked med, at Julebrødet, selv i sine mindste Krummer har indsuget Julens Kraft i sig og bevaret den som et virkekraftigt Trolddomsmiddel langt efter Julens Tid, selv om vi ikke med Sikkerhed kan godtgøre, at han kender Julebrødets Anvendelse som Plovbrød eller som Saakage (S. 21). »Thi er det fuldkommen raadeligt,« fortsætter Christiern Pedersen, »at hvo som haver forset sig i nogle af disse Synder eller i nogen anden, at han ganger til Skrifte og tykker det ilde at være, eller han bliver ikke delagtig med Gud og hans ærværdige Engle og Helgene og alle gode kristne Mennesker i denne store Glæde, som de have i Dag, som er en Begyndelse til den Glæde, som de skulde have siden til evig Tid.«

I sin Prædiken paa første Søndag efter Jul betegner Christiern Pedersen som den syvende af Jomfru Marias ni Velgerninger imod det lille Jesusbarn, at hun lagde ham til roligt at sove. »Saa skulle vi og gøre. Mange rede ogsaa Seng til vor Herre og lægge ham derudi. Men de lade hannem ikke længe sove eller hviles i den. Det er dem, som rede dem til mod denne hellige Tid med Skriftemaal, Anger og Ruelse og annamme hans velsignede Legem, men de beholde det ikke længe, fordi de snarlig falde i Synden igen og øve dem i onde Gerninger med Overflødighed, Ukyskhed, Overdaadighed, Drukkenskab, Ladhed og i

andre Synder, som plejes nu mest at bedrives om Julen og forfølges (dvs. fortsættes) til Fastelavn og fremdeles til Midfaste og endnu længere, stundom til somme aflade for stor Skams Skyld, mere end for den Kærlighed, de have til Gud, og de synde næsten mere derved, end de gjorde tilforn, at de saa snarlig udskyde (dvs. forskyde) deres Gud, som de have annammet.« Christiern Pedersen tænker særlig paa de Mennesker, som tage det voldsomt med at fejre Jul, først paa streng kristen, derefter paa løssluppen verdslig Vis, med, som vi med Sandhed kan sige »Juletønde og Julestue«.

At Kvinderne i Datidens Danmark er kommet til Julemesserne i deres stiveste Pynt, kan vi tydeligt læse ud af Christiern Pedersens Helligtrekongersdagsprædiken:

»Somme Kvindfolk besætte og bestykke deres Klæder saa med Sølv, Guld, Perler og Spanger, at de befrygte, at noget paa dem skulde brydes eller gange af Lave, om de faldt paa Knæ. Somme blues og ved at bøje deres Hoved ned til Jorden, som ikke have flettet, børstet eller skikket deres Haar, som de vilde. Thi de befrygte, at noget skulde synes paa dem, som andre ikke vel behage skulde. Somme bære ogsaa saa meget Guld, Sølvspaan og Kranse paa deres Hoved og siden bestykke deres Hals med Halsbaand, som er en nykommen Sæd fra de hovmodige Tyske, at de ej kunde bøje deres Hals eller Hoved mod Jorden. De skulde betænke, hvorledes den alsommægtigste Gud bar den hvasse Tornekrone paa sit velsignede Hoved for deres Skyld.« Andre Mødre pynter deres Børn til Overmaal, naar de skal i Kirke. »De have saa stor Omhu for Børnene, særdeles om hellige Dage, for at faa prydet deres Haar og Klæder og komme dem til Kirke, at de glemme den Tjeneste og Læsning, som de for dem selv skulde ofre Gud i Himmerige.«

I luthersk Tid sker der ingenlunde Reformation i Danskernes ældgamle, indgroede Tilbøjelighed til at æde Jul, drikke Jul og lege Jul. Biskoppen over Fyn *Niels Jespersen* siger i Aaret 1563 ved en Bispevisitats over Fuglse Herred paa Laaland: »Høje Fester ere udi stor Vanbrug med verdslig Bestilling, Fraadseri og Drukkenskab om Juleaften og den ganske Julehøjtid med Juleleg og andet ugudeligt Væsen, og ligesaa Pinsehøjtid med Pinsedrik.« I 1590 forbød Provsten over Fuglse Herred ved en Visitats i Nebbelunde »Klokkeklemten til Bymøde eller anden verdslig Handel, saa og den ugudelige Juleleg, som der holdtes.« I Vestjylland

fik Bisp *Peter Hegelund* 1599 Stiftets Landemode til »ikke at tilstede nogen letfærdig Sammenkomst og Natteleg, Gadeild, Hyrdeild (dvs. St. Hansblus og Pinseblus), Julepløjning og deres Offer.« Vi kan ikke være i Tvivl om, at »Julepløjningen« har været en magisk Skik i Lighed med den sjællandske Kyndelmissepløjning fra Havrebjerg (S. 8) for at skabe Frugtbarhed og Grøde til den kommende Høst.

Paa Sjælland truede Biskop *Peder Palladius* paa sine Visitatsrejser de sjællandske Bønder med »Kongens Sværd«, dvs. streng og ubarmhjertig Retsforfølgelse, hvis de sidder Natten over og slemmer: »Alle Nattedrik og utilbørlig Nattevaagen, som er Hvegehors, Hvidebjørn, Julebuk, Huggetønde, Daaretønde i Bryllup og andet saadant, er altsammen aflagt til Landsting under Kongens Sværd, hvo der findes med (dvs. gribes deri).« I Indledningen til Broderen Niels Palladius' Bog »Aarsage, hvorfor en Christen bør at sky og fly den formaledidede (dvs. forbandede) Drukkenskab« 1556, gentages dette Sted. Huggetønde nævnes ogsaa i en Forhandling paa Roskilde Landemode 1565, hvor det hedder »Præstemænd skulde ikke være Køgemestre eller befatte sig noget med Huggetønde«.

Man har drøftet meget, hvilke Juleoptog og Bryllupslege Palladius tænker paa med Hvegehors og Huggetønde osv. Det synes dog ganske givet, at Hvegehors, dvs. Hest, der »hveger«, bevæger sig famlende og vaklende, ligesom Hvidebjørn, dvs. Isbjørn, og Julebuk (S. 85), har været mellem de »Rædegrimer eller anden Djævleham«, som vi lige har anført fra Christiern Pedersens Jærtegnspostil, altsaa hører til de fra keltisk Folkekultur laante Dyreforklædninger om Julen. Vi genfinder formentlig Palladius' »Hvegehors« i Karoline Graves' vestsjællandske Hvidehors eller Hvidemær o. 1850, beskrevet af hende paa følgende Maade: »To Karle gik i bøjet Stilling, den bageste holdende den forreste om Livet; de var ligeledes dækkede af Lagener, og et Par røde Kvindehuer dannede Ører. Højt vrinskende traskede den hvide Hest nu Stuen rundt, mens den drejede Hovedet, som dannedes af den forreste Karls Arme, snart til den ene, snart til den anden Side« »Daaretønde« beskrives fyldestgørende af den store Ordbogssamler Mathias Moth o. Aar 1700. En af Legens Deltagere udpeges til »Daare«, han skal gætte, hos hvem af Deltagerne »Bæltet« bliver gemt. Hvis han gætter rigtigt, skal den, der har gemt Bæltet, være Daare, men gætter han ni Gange forkert,

puttes han i »Daaretønde«, dvs. en Tønde uden Laag, og overhældes med Vand.

Kong Kristian den Fjerde havde bitre Erfaringer om, hvad der kunde ske, naar der blev holdt *Juleleg*, naar Ægtemanden maatte, som det hedder, holde Lyset.

I sit huslige Opgør af 19de Juni 1632 med sin Elskerinde Christine Munk, Leonora Christinas Moder, lader han hende svare paa det Samvittighedsspørgsmaal: »Om hun ikke dansede, legte Jul og gjorde sig lystig med Pfalzgreven af Rhin og andre, mens vi laa for Fjenden og blev skudt udi Armen.« Om det er huslige Sorger, der tilskynder Monarken til at forbyde »al letfærdig og forargelig Legen« ved vi ikke, men det hedder i al Fald i Forordningen af 27nde Marts 1629: »Skal og herefter al letfærdig og forargelig Legen og Fastelavnløben strengeligen være forbuden, efterdi saadant sker mest paa de Tider, som ethvert Guds Barn størst Alvor og Andagt burde at bevise. Gør nogen herimod, straffes han af Øvrigheden herfor.« Denne Bestemmelse blev ikke taget tilbage, da Kongen udstedte sin Reces af 27/2 1643, og den gik videre til Kristian den Femtes danske Lov 1683 6-11-13, hvori det hedder: »Al forargelig Legen om Julen og andre Tider og Fastelavnsløben forbydes strengeligen, og bør alvorligen at straffes.« Det var, som vi siden skal se, en udpræget Papirbestemmelse, som ingen brød sig det mindste om at overholde, man legede selvfølgelig aldrig letfærdige og forargelige Julelege, kun ganske uskyldige Lege til Morskab og Tidsfordriv i Julen. En Række af disse Lege nævnes i en datidig latinsk-dansk Ordbog, P. I. Coldings Dictionarium Herlovianum 1626, saaledes Julebuk, Julebisp, Blindebuk, Drage Handske eller Handskeleg til at vælge, hvem der skulde være Legens Konge. Man spekulerer paa, hvad det mærkelige Legenavn »Ballerune« skulde betyde, og man digter til Forklaring, at denne Leg havde Navn af den hedenske Gud Balder, der slog sin Medbejler Rune. Vi møder første Gang hos Præsten Niels Helvad denne værdiløse »Gudemyte« i hans Værk Calendariographia sacra 1618, hvori det hedder: »Balder holdt og en mærkelig Slagtning mod Ruhne, en Kæmpe, for sin Hustrus Skyld, hvorom Børnene endnu vide at synge:

Balder, Ruhne og sin Viv
de begyndte en stor Kiv,
paa Thurø der slog Balder Ruhne.

Det lille Rim har rimeligvis sin Forudsætning i A. S. Vedels berømte Sakseoversættelse 1575, hvorved Balder igen blev velkendt for den danske Almenhed.

Vi vil nu prøve paa at danne os en Forestilling om Julens almindelige Forberedelser, Slagtning, Lysestøbning, Brygning og Bagning i Tiden 1520—1650, ud fra de meget spredte Oplysninger, der foreligger.

Hvad der i det 16de Aarhundrede i Almindelighed regnedes for fornødent til at holde en god dansk Jul: Sul, Brød, Øl og Lys, lærer vi at kende af et Brev til Lensmanden paa Krogen, det senere Kronborg, Frands Brokkenhuus i Aaret 1562: »Det haver været gammel Sædvane, at man paa Jesu Christi Fødselsaften haver givet for Slotsporten til fattige husarme Mennesker 8 Sider Flæsk, et Pund (dvs. Skippund) Mel, bagt udi Brød, to Tønder Øl og hver fattig et læmpeligt Lys.« Hver fattig, der vilde komme i Betragtning ved denne Juleuddeling, maatte medbringe en Seddel fra Sognepræsten i Helsingør, at ingen uværdig skulde faa Del i Kronens gode Julegaver. Om Uddelingen af Julegaver til de Fattige hører vi ogsaa i Ligprædikenen for Fru Anne Brahe til Løberød i Skaane, der døde 1635: »Og overalt Juleaften aarligen ere komne undertiden ved 400 Personer, undertiden ved 500 Personer ungefær (dvs. omtrent), til hvilke hun baade Mad og Øl og Penge haver med rund Haand uddelet.«

Om Juleslagtningen i det 16de Aarhundrede faar vi egentlig kun Besked ved at slutte tilbage fra Forholdene i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede i Helsingør. De fattige maatte gøre sig til Gode med vintersaltet Flæsk fra Kongeborgens Vinterforraad, men de mere velstillede Bestillingsmænd: Sognepræst, Kapellan, Organist og Byskriver fik hver en kvart Oksekrop forærende til Jul af Helsingørs Magistrat. Oksesteg har da været Julens Spise i mere velstillede Hjem, hvad der ganske svarer til Karakteristiken af December i Niels Mikkelsen Aalborgs Husholdningskalender af 1638:

> Nu vil jeg leve i Lystighed
> og slagte til Julen en Okse fed
> og vil mig varm i Klæder holde,
> overstride saa Vinteren kolde.

De fattige, som ikke havde Okse eller Faar at slagte, havde ikke Tælle til at lave Lys af, og de var derfor i ret høj Grad henvist til at tigge

Det 16de Aarhundredes Bagning i Sverige.
(Olaus Magnus: Historia om de nordiska Folken III, S. 51)

de kostbare Lys hos deres lysestøbende Medborgere. Det er særlig fra Ribe, at vi ved Besked om Lystiggeri til Julen.

Magistraten i Ribe paabød den 19de December 1562, at hverken Stadsbud eller Stadsvægtere, Portnere, Skarpretter eller Skorstensfejer maatte gaa omkring efter Lys Jule-, Nytaars- og Helligtrekongers-Aften, og at ingen maatte give dem Lys eller Penge de Aftener under 1 Dalers Bøde.« Stadsbudene og Skarpretteren skulde have en Erstatning af Byens Kasse for det Tab, de led ved at blive siddende hjemme. Den lovede Erstatning bliver udbetalt Stadsbudene, ogsaa efter at de i 1569 paa ny fik Tilladelse til at gaa omkring hver Jul, hvis nogen vilde give dem noget i Offerpenge. I 1641 giver man dem 15 Slettedaler hvert Aar til Jul til Klæder, Offerpenge, og for at de »ikke skulde besøge Borgerne om Lys.« Endnu 1622 havde Byens Spillemænd Tilladelse til at gaa omkring i Byen og »lege for godt Folk«, og derved indsamlede de dels Penge og dels Lys.

Om Datidens *Julebagning*, dens Julesigtebrød med Indskrifter eller maaske snarere indridsede Figurer, faar vi rimeligvis ad Omveje Vidnesbyrd igennem Hieronymus Justesen Ranchs Skuespil »Samsons Fængsel« 1599. Den Filister, i hvis Mølle den stærke fangne Samson maatte trælle, paabød sin Kone, Golde, at hun skal lave Kager til den store Offerfest,

som Afguden Dagons Præst paabød, og hvad er mere rimeligt, end at Ranch lod Møllerkonen i Filisternes Land bage sin egen Tids Julekager til Dagons Sejersfest. Det hedder altsaa hos Ranch:

De store Herrer byder til Gæst,
vi maa og holde vor Møllerfest,
det byder Dagons egen Præst.
Hør, Golde, lav til disse Dage
en sigtet og en »skreven« Kage,
en Skoldekage og hendes Mage,
en Pusse, en Busse og en Ammedrage,
til Offers, Golde, hør du, Kone,
til Offers, Golde, efter Vane.

Langt senere oplyser Præsten M. J. N. Wilse fra Thyholm o. 1750, at »Anden Juledag gives Husets Folk tynde sigtede Kager, de saakaldte Skrøvnkager, dvs. skrevne Kager, med Ost til; visse andre Højtidsdage have og deres egen Kost.« Vi ved med Sikkerhed, at Julebrødet i Modsætning til Dagligdagens Rugbrød, det saakaldte Grovbrød, var Finbrød af Sigtemel. Det er en fuldkommen gennemgaaende Regel i yngre dansk Juleskik, at man fejrer Julens Tid ved at spise Sigtebrød i Stedet for Rugbrød, eller Finbrød, den saakaldte »Kage«, i Stedet for Grovbrød. Om de særlige Kager, Pusse, Busse, Ammedrage ved vi intet nærmere. Vi gisner, at de har været i Dyreform.

Om Julebrygningen i det 16de Aarhundrede faar vi den lille Oplysning, at Kongelig Majestæt, Kong Kristian den Tredie, i det Herrens Aar 1550 ikke bryggede sit Juleøl hjemme paa Københavns Slot, men han bestilte Juleøl hos Gaasebryggeren. Vi ved, at en Anders Gaasebrygger i Følge Jordebogen 1581 boede i en Kongen tilhørende Gaard ved Vandkunsten.

Fra Frederik den Andens Tid ved vi, at det betragtedes som Kongens Pligt at sørge for godt Juleøl til sine Skibsfolk, og der blev Misfornøjelse, hvis der skete Afvigelse fra god gammel dansk Skik. I et Kongebrev til Christen Wind af 29nde December 1576 hedder det nemlig:

»Eftersom menige Skippere, Styrmænd og Højbaadsmænd i vor Tjeneste haver givet til Kende, hvorledes der dem af gammel Tid er givet af Slottet hver Højtidsaften nogen Mjød og Lys, og paa Juleaften en Mark

til Offerpenge, og dem alle tilsammen to Fade med Pryssingsøl (dvs. prøjsisk Øl fra Danzig), og der nu for nogen Tid siden er gjort den Skik, at dem udi dets Sted hver Jul skal gives en halv Læst Rostokker-Øl, som dem nu forholdes, saa skal der for Fremtiden hver Jul gives dem en halv Læst Rostokker-Øl.« Man kan tænke sig, at de taknemmelige Skibsfolk med Glæde siden hen om Julen har drukket deres gode, retsindige Konges Skaal.

Faar det jævne Skibsfolk Øl at drikke om Julen, faar Høvedsmanden Vin.

I et Brev fra Borgmester og Raad i Helsingør af 10de December 1562 ønsker de »deres synderlig gode Ven, ærlig, velbyrdig Mand, Frands Brokkenhuus, Høvedsmand paa Kjøbenhavns Slot en gudsalig glad tilkommende Kristi Fødselshøjtid og tilsender ham med denne Brevviser (dvs. Postfører) en Amme (dvs. et Fad) rhinsk Vin, som vi have tildrukket Eder den hellige Krists Skaal, bedendes Eder ganske gerne, at I denne vor ringe Skænk ikke vil forsmaa.« Af Kæmnerregnskabet for 1602—03 fremgaar, at man anvendte 46 Mk. til at købe en Amme Rhinskvin for som Gave til Julehøjtid til Mogens Ulfeld, Slotsherre paa Kronborg. Naboslotsherrerne paa Frederiksborg og Helsingborg maatte nøjes med Julegaver af Øl. Eske Bille paa Helsingborg Slot fik tre Tønder Rostokker-Øl, mens Peder Munk paa Frederiksborg Slot maatte nøjes med to Tønder Øl. Slotsfogeden, Skriveren og Ridefogden paa Kronborg fik hver en Tønde Rostokker-Øl i Julegave.

De højlærde ønskede ikke at nøjes med Øl som Juledrik. I alle Tilfælde ved vi, at Professorerne ved Københavns Universitet hvert Aar sendte deres tidligere afsatte Kollega, Niels Hemmingsen i Roskilde, en halv Amme Vin som Foræring til Julen.

Julegaver til Børn har været kendt i det 16de og 17de Aarhundredes første Halvdel. En skaansk Præst i N. Aasum siger 1624, at man endnu »udaf gammel papistisk Brug plejer for smaa Børn at sige, at den hellige Krist skal om Natten komme til dem og tilbære dem Skænk.« En Hentydning til denne Skik findes i et Brev, som den kun syvaarige Prins Kristian den Fjerde 1584 skriver til sin yngre Broder: »Kære Hr. Broder, Hertug Ulrik! Om I nu flittigen studerer og skikker Eder tugtig, som I ofte paamindes, saa kommer vor Herre Jesus vist til Eder med meget

godt nu til hans Fødselstid.« Der kan næppe være Tvivl om, at den lille Prins Ulrik har sat sit Julefad ud til Juleaften, for at det lille Barn Jesus skal give ham noget godt deri, Kager og andre Smaalækkerier.

15 Aar gammel havde den unge Konge det i sin Magt at give kostbare Julegaver til sine nærmeste. Hans Moder fik i 1592 et Guldsmykke til en Værdi af 320 Kr., i 1593 derimod til 1000 Kr.; hans to Søstre fik i 1592 Guldsmykker til Værdi af 260 Kr., det næste Aar til Værdi af 360 Kr. Ogsaa Regeringens Raader fik Gaver, hver af dem Ringe til Værdi af 120 Kr., men den kostbareste Gave fik sikkert Niels Kaas, et lille Bæger med Laag, som den unge Konge med egen Haand havde drejet.

Men den danske Skik Julegave og den fremmede Skik Nytaarsgave tog i det sekstende Aarhundrede Livtag med hinanden, først i det nittende Aarhundrede blev Striden endelig afgjort med Julegavens Sejr.

I sine »Store og gode Handlinger« fortæller Ove Malling, at Kong Frederik den Anden har foretaget en Samling af de lærerigeste og de for en Regent mest magtpaaliggende Bibelsprog, som han havde ladet trykke. Bag i Bogen er der ogsaa aftrykt en Bøn, som han daglig brugte. Det kongelige Bibliotheks Exemplar skal netop være det, som han forærede sin Søns Hovmester i »Nytaarsgave«. Om hans Søn, Kong Kristian den Fjerde, fortæller Niels Slange, »at Hans Majestæt, (vistnok Nytaar 1605), forærede Københavns Højskole et skønt Bibliothek til en Nytaarsgave, bestaaende ikke aleneste af mange, men endog af rare (dvs. sjældne) Bøger og af de ældste og bedste Prentninger.«

Den omkring Aar 1800 saa stærkt yndede Skik at kalde et eller andet trykt Produkt for »Nytaarsgave« kendes fra Kong Frederik den Andens Tid. Saaledes sender Biskop Peder Palladius: »Nogle vor Herres Jesu Christi hellige og salige Navn og Titler af den hellige Skrift, alle Christne meget trøstelige tilsammenskrevne og skænkte ærlig og velbyrdig Kvinde Fru Pernille Oxe og hendes kære Søstre til Nytaarsgave. Aar 1556.« Pernille Oxe var Søster til Statsmanden Peder Oxe paa Gisselfeld og gift med Otto Rud paa Vedbygaard. Lignende Nytaarsgaver har Broderen, Niels Palladius 1558 og Præsten Rasmus Rerav i Vigsnæs 1571 skænket deres Velyndere.

I den ældre og yngre danske Overlevering er der mange Vidnesbyrd om, at ensartet Folketro, ligesom Gaven ved Juletid, snart er knyttet til Juleaften og snart til Nytaarsaften. Vi skal siden se, hvorledes Nytaars-

aften i det attende Aarhundrede trænger sig frem paa Juleaftens Bekostning, men ved Aar 1600 har Juleaften Overtaget.

Fra det 16de Aarhundredes Slutning stammer nemlig nogle Optegnelser om Juletro, fra Haandskriftet Rostgaard 218, 4^0, uden tilstrækkelig Hjemmel af Tang Kristensen tillagt Salmebogsudgiveren Hans Thomissen, men sandsynligvis de ældste af de siden saa overordentlig almindelige Kæreste-Varsler, der blev taget i Juletiden. Vi anfører blot det mest interessante:

»Hvo der vil vide sin Fæstemand eller sin Fæstemø, skal vaage Julenat over, sætte hen for sig tre Slags Drikke, saa som Vin, Øl, Vand, da skal den komme, som i Fremtiden skal vorde Fæstemand eller Fæstemø, og kendes af sin Person, tilmed hvad Sinde (dvs. Sindelag) han eller hun skal have, idet den drikker af Vinen, Øllet eller Vandet; den som saa æsker anden, maa ikke le eller tale, ti ellers faar den Skade, som æskes. En Tøjte vilde vide sin Fæstemand, gjorde som sagt, og han drak af Vandet. Hun forundrede sig og lo. Han drog sit Sværd, hug fejl og brød sin Klinge, hun forvarede den. Men han siden fik den at se, der de vare samlede, sagde sig at have haft en Fandens Nat, der han den brød, og sagde, at hun skulde faa en Fandens Nat. De levede saa sammen med ond Omgængelse.«

I Nutiden opfattes dette Kærestevarsel med de tre Slags Drikke: Vin, Øl og Vand som et Symbol for Fæstemandens Stand: drikker han Vinen, er han rig; drikker han Øllet, er han af jævn Velstand, men drikker han Vandet, er han fattig. I Datiden har de tre Drikke været Symbol for den større eller mindre Grad af Lykke, man kunde vente i Ægteskabet. Drak han eller hun af Vinen, blev Ægteskabet lykkeligt, drak han eller hun af Øllet, blev det taaleligt, men drak Modparten af Vandet, blev Ægteskabet som i det omtalte Tilfælde ulykkeligt.

Ogsaa i det syttende Aarhundredes *Julemærketro* har Juledag Overtaget paa Nytaarsdags Bekostning.

Niels Mikkelsen Aalborg siger i sin Husholdnings-Kalender 1638: »Agermænd og Bønder for Sædens Skyld give grangivelig Agt paa de tolv Juledage. Dog adskillige Meninger ere om deres Begyndelse. Nogle Matematici (dvs. Naturkyndige) mene, at de skulle begynde lige paa Luciædag (d. 13/12, den tidligere Solhvervsdag o. Aar 1400), saa den skulde være den første og betyde Januars Vejrlig, den anden Dag næst

efter, Februars og saa fremdeles.« Andre begynde paa Juledag, at den skulde betyde Januar og saa fremdeles. Det sidste er stadig den mest fremherskende Julemærketro, ingen regner mere efter Luciædag, og sikkert næsten ingen efter Nytaarsdag. N. M. Aalborg fortæller om en gammel forfaren Bonde, der »saare vel forstod sig paa Sædetiden, og altid havde Korn i Forraad, naar andre fattedes, at han altid vidste om sin Sædetid af de tolv Nætter og Dage. Han begyndte paa Juledag ad Aften og mærkte Vejrliget fra Aftenen til Midnat. Han sagde, at det var det første Kvarter af Januars Maaneskin; fra Midnat til om Morgenen det andet Kvarter; fra Morgenen til Middagen det tredie; fra Middag til Aften det fjerde Kvarter og saa fremdeles de andre Maaneder.«

Denne erfarne Bonde regner slet ikke med julianske Maaneder, enten de saa betegnes med latinsk eller med dansk Navn, Januar, Februar osv. eller Glug, Blide osv.; han regner endnu i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede med de ældgamle Maanemaaneder, der officielt blev afskaffet ved Indførelsen af den julianske Kalender, og hvis jydske Navne er bevaret i *Ole Worms* Værk om nordisk Tidsregning Fasti Danici 1626. Vi anfører her efter Worm Navnene paa de Maanemaaneder, som vedkommer Julen:

Den Maanemaaned, hvori Juledag falder, kaldes nu altid »Julemaaned«. Strækker den sig f. Eks. fra 20nde December til 18de Januar, kaldes den næste Maanemaaned »Dyrerei« eller »Dyrerenden«, dvs. den Maanemaaned, der er særlig egnet til Husdyrenes Parring, men strækker Julemaaneden sig f. Eks. fra 1ste til 30te December, indskydes en Maanemaaned, »Sildemaaned«, den Maaned, der kommer silde, og først derefter i Slutningen af Januar indtræffer Dyrerei. Oprindelig er naturligvis Sildemaaned kommet før Julemaaned, nemlig i hedensk Tid, hvor Julens første Dag ikke som nu er tøjret til 25nde December, men bevægede sig frit efter Maanens Gang som Paaskedag endnu den Dag i Dag. Skete det, at der f. Eks. i Juli blev to Nytændinger i samme Maaned, altsaa den 1ste og den 30te, kaldtes den første af disse Maanemaaneder »Overløbsmaaned«, og man gik derefter videre med »Hømaaned« i Juli-August, med »Kornmaaned« i August-September, »Fiskemaaned« i September-Oktober, »Sædemaaned« i Oktober-November, i hvis Ny Vintersæden burde saas osv.

En Slags Popularisering af Ole Worms Værk Fasti Danici 1626, eller

i alt Fald en populær Benyttelse deraf træffer vi i Boghandleren *J. L. Wolfs* danske Arbejde Calendarium perpetuum 1648. Det hedder her: Om Juledag have de gamle agtet og sagt:

> Om Juledag i Nyet monne komme,
> da faa vi et godt Aar til Fromme,
> jo nærmere den ny Maane, jo bedre det Aar,
> jo nærmere Afnemmet (dvs. Næet), jo værre det gaar.

Det er, som Læseren let vil se, denne Juletro, der har været Nøglen for os til at bestemme den urdanske Midvinterfests Tidspunkt som bestemt af Midvinterny (S. 14). Ved Indførelsen af den julianske Kalender tog Almuen Varsel af selve Juledagens Plads i Aarets sidste naturlige Maanemaaned, den saakaldte Julemaaned. Jo nærmere selve Nyet, dvs. Nytændingen, Juledagen kunde komme til at ligge, des bedre Aar kunde man vente sig; men jo nærmere Næet, Maanens Udslukningsdag, Juledagen kom til at ligge, des ringere laa Varslerne for det kommende Aar.

Wolff anfører nu for første Gang det siden saa velkendte Ord, at Julesommer giver Paaskevinter, og han tilføjer: »Om Frost, Kuld og Sne kommer ikke i Januar og Februar, da kommer den vist i Marts og April.« Derfor raader han til, at man »maa have godt Tilsyn med Foderet, naar saa tilgaar, for da kommer Kvæget ikke tidlig ud paa Græsset om Foraaret«.

I det nu følgende Tidsrum 1650—1730, de tre første Enevoldskongers Tid, faar vi ganske anderledes fyldig og indgaaende Besked om den verdslige danske Juls Skikke, Forlystelser og Trosforestillinger, end vi har faaet i det foregaaende Tidsrum, Tiden fra Kristian den Andens Tronbestigelse 1513 til den gamle Kong Kristian den Fjerdes Død 1648. I denne Tid udkommer den allerførste videnskabelige Undersøgelse om den verdslige danske Juls Skikke, Jens Bircherods Palæstra Antiquaria (antikvarisk Fægteplads 1688), vi faar de to første Skuespil om vor danske Jul, Ludvig Holbergs Julestuen 1722, og det tynde Øl, der kommer bagefter: J. R. Paullis Julestuen og Maskeraden 1724. Vi har desuden Dagbøger, Levnedsbeskrivelser, Julelegsbeskrivelser i bunden og ubunden Form, saa vi kun faar Plads til et mindre Udvalg af det store foreliggende Stof.

Vi begynder med Præsten *Anders Mathiesen Hjørrings* Dagbøger fra

140 Menſis Decemb.

D n

En u:rolig oc u: fædvanlig Jule Affeten for 06/ at æde ſin Jule • Maadere til Volds.

FEſta dies nobis, nobis ſimul imminet hoſtis,
Cœnat & armiſonans in ſtati — — one vigil.

Anno 1658.

Den 24. Decem.

Paa Volden ædis Affeten • Mad
Paa Jule Affeten; O hvor glad/
Med ſuld got Mod/med Øl oc Bjn/
En hver der dricker Skaalen ſin.

A n

En uroelig oc ops rørt Jule Affeten/dog icke med nogen/Al larm i Byen.

ESt locus, hunc Warto vulgus cognomine dicit
Huc curſus ſolitâ Svecicus arte fuit.

Anno 1659.

Den 24. Decemb.

EN Jule Nat bleff giort Allarm/
Mod Barton Vagt/ der vaar en Harm/
In armis er hver paa ſin Poſt/
Der vaar i Nat en luſſtig Froſt.

Dagbog fra Københavns Belejring 1658—59.
(Henrik Wallensbech: Diarium polemicum 1660, S. 140)

Livet i det belejrede København 1658—59, senere udgivet 1699 under Titelen »Lejrs-Krands«. 24. Dec. 1658: Her var en bedrøvelig Juleaften. Svensken gjorde Alarm, at alle Mænd gik til Volds og der æde deres Julenadvere. 25. Dec., Juledag, fik vi visse Tidender, at Svensken vilde storme, hvilket vi dog havde hørt tilforn. 26. Dec. Man troede det, som en Overløber sagde, at Svensken forvendte spottelig Anden Juledags Evangelium, (med andre Ord, at Svenskerne vilde stene København til Døde, som Jøderne havde gjort med Ærkemartyren Stefanus). Nytaarsdag højtideligholdes ved, at der skydes runden om paa Volden tre Gange af alle Stykker (dvs. Kanoner), og derimellem gives af Borgere og Soldater tre Gange Salve, og der blæses Nytaar ind.«

Under Højmessen Nytaarsdag sker der falsk Alarm. »O, hvor for Folket af Kirkerne paa hverandre, nogle ud af Vinduerne, nogle blev nedtraadte, saa hver tykte, de kunde ikke komme snart nok i Gevær paa Volden. Saa det var næppe et halvt Kvarter, før Voldene vare slet

(dvs. ganske) fulde, at Majestæten selv, som det saa, kunde sig ikke nok derover forundre. Siden om Aftensang kom Majestæten selv i Nikolaj Kirke. Da prædikede Sognepræsten Højmesseprædiken. Thi som han om Højmesse var nyligen kommen paa Prædikestolen, kom Alarm, at han næppe kunde faa Tid at tale to Ord, for der var ikke et Barn i Kirken uden Præsten. Dog var der ingen Fare.« Efter den store lykkeligt afslaaede Storm den 11te Februar 1659, »gjorde os Svensken som forgangen Aar en urolig Juleaften (1659) med hans Spøgen og Alarm.«

En anden samtidig Dagbog fortæller endnu mere udførligt om den falske Alarm i Kirkerne end A. M. Hjørring og fortæller desuden, at »den hollandske Admiral Ruyter den 2den Januar havde haft Dronningens Broder, Hertug Ernst Gynther og hans Gemalinde og de engelske og franske og andre Officerer til Gæst paa Skibene ved Toldboden, og de blev overmaadeligen trakterede.«

Ovre i Odense, i det nylig befriede Fyn, holdt Rektor Bircherods Jul. Mange Aar senere beretter den dengang spæde Søn Jens i sine siden konstruerede Dagbøger for den 24nde December 1659. »Stor Lyst eller Fryd var ikke Juleaften over vores Bord, saasom begge mine Forældre sad paa Grund af det Saar, der nyligt var tilføjet vor Familie (nemlig hans Mormoders Død), melankolsk og dru, og havde ingen uden mig (f. 15/1 1658) til Bords med sig. Den Vokal- og Instrumentalmusik, med hvilken Skolens Kor og Stadens Spillemænd paa saadanne Tider plejede at præsentere sig for Godtfolks Døre, vilde de denne Sinde ikke modtage; endog de samme Opvartere med det sædvanlige Vederlag alligevel bleve betænkte.«

Fra København har vi fra Frederik den Tredies sidste Regeringsaar Oplysninger om Tiggeroptog paa Københavns Gader og Forbud imod dem: »Juleaften 1668 blev opslagen et Forbud ved Præsident, Borgmestre og Raad, at ingen maatte gaa med Rummelpotte, ikke heller med Julebukken eller med noget usømmeligt, haanligt Spil. Hvilket og paa alle Hjørner i Byen blev opslagen og blev skikkeligen holdet udi disse Juledage, at letfærdige Viser og Rummelpotte, som og det samme gamle Aberi og Spøgelse med Julebuk og letfærdigt Spil blev ikke hørt nogen Aften som i forrige Tider om Julehøjtiden. Gud give Naade,« tilføjer A. M. Hjørring i sin Dagbog, »at mange grove Synder saa vel med Læmpe og god Føje maatte afskaffes.«

Fra Helsingør 1668 har vi det ældste danske Vidnesbyrd om privat dansk Nytaarsskydning. En Skrædder, Christen Simonsen, blev slæbt med paa Hovedvagten af en Sergent og to Soldater, blot med en Sko og en Tøffel paa sine Fødder, fordi han havde skudt en Nytaarsmorgen mellem 5 og 6. Han forklarede, at han for sin egen Dør efter gammel Maner skød Nytaar ind, kongelig Majestæt og det kongelige Arvehus til Ære.

I Kristian den Femtes første Regeringsaar 1670 udkom et af den danske Litteraturs mærkelige Værker, Birkerød-Præsten og Patrioten *Henrik Gerners* Oversættelse af den oldgræske Digter Hesiodus' »Værker og Dage«. I Stedet for sidste Afsnit i det originale Digt om lykkelige og ulykkelige Dage i det oldgræske Aar digter Gerner selv et rimet Tillæg, der er at betragte som den første samlede Skildring af den danske Bondes Arbejdsliv, Maaned for Maaned fra Januar til December.

Der er ogsaa smaa Glimt af Aarets Fester i Gerners Læredigt, dog forholdsvis lidt om selve Julen og dens umiddelbare Forberedelser. Efter Luciadagen (13/12) med den længste Nat om Aaret raader Gerner de danske Bønder flittigt at binde Fiskegarn, og han afslutter sit Læredigt med disse fire Linier, der antyder Gaaseslagtning og Bagning af Julebrød:

> Vor Moder med sin Terne gild
> begynder Fjer at rive,
> for hendes Flid jeg hende vil
> en Julekage give.

En virkelig Forstaaelse af, hvad Gerner mener 1670 med sin »Julekage«, faar vi først ved at læse, hvad Præsten i Nabosognet Bloustrød, Joachim Junge, 1798 fortæller om de nordsjællandske Bønders Gaver af Julebrød til deres Tyende og deres fattige Bysbørn. »Ligesom hele den oplyste Verden overbringer hinanden paa Aarets første Dag enten købte eller ordtomme Ønsker, saa gaar og Bonden ved det gamle Nyaar eller Julen omkring med sine Ønsker, som baade ere fyldigere og bedre skikkede til at udtale hans Hjertens Mening, thi de bestaa i hele Føringer af alle Haande Sul og Gryn og 24pundige Julekager af hjemmesigtet Rugmel. Dog, disse Foræringer sendes alene til de fattige Familier, som have staaet Bonden bi i hans Sommerarbejde, thi hvad hans Børn og Tyende angaar, da skænker han hver af disse blot een af de omtalte

Jule- eller, som de kaldes, Sigte-kager, hvilke de endog have Frihed til at sælge.« Det er en saadan vældig Julekage, Hr. Gerner véd, at hans Bønder saa gerne vil give den Pige, der har været saa flink til at plukke de Gæs, som de vilde bruge til Juleaftens festlige Maaltid.

I Henrik Gerners Læredigt faar vi fyldigere end vistnok andet Sted i ældre dansk Litteratur Besked om Indsamlingen og Tilberedningen af de store Forraad til Vinteren i Almindelighed, til Julens Gilder i Særdeleshed. Vi anfører et Brudstykke af Gerners Oktoberrim:

Din Kælder skal du nu paa ny
med Vintervarer fylde,
om det ej var, du kunde fri,
din brede Bag forgylde.
Til Ploven hør alt mer' end Hov,
alt mer' til Spisekælder
end Older, tomme Huse og Trug
end Kar og Musefælder.
Dertil hør meget stort Forraad,
om den ret skal bespises
af Saltmad, røget, tørt og vaadt,
hvo lyster, kan det vises.
Dertil skal Flæsk og Gaasekød,
ja, Lammekød og Tunger,
dertil skal saltet Oksekød,
det tætte kan for Hunger.
Glem ikke røget Oksebryst,
ej Pølse, og Medister,
Hint smager vel opvarmt paa Rist,
og disse man ej mister.
Glem ikke røget Lammelaar,
langt Kød og Svinefødder,
et Saltmadsfad saa artig staar,
som haver saadan Rødder.

Henrik Gerner ved lige saa vel som sin Standsfælle *Peder Syv* i Hellested 1688, at »der stod altid, mens Julen varede, et Saltmadsfad paa Bordet hos Bønderne. De havde og deres Julekager og Juletønde. Deraf blev meddelt til de fremmede, som kom til dem, og der blev sagt: »Du skal ikke bære vor Jul af Dør.«

I sit Novemberrim raader Gerner de danske Bønder til at slagte Svin,

vel at mærke i Novembermaanedens Ny, ikke dens Næ, for saa skrumper Flæsket ind i Kogningen:

Hvem nu paa Sti har fede Svin,
han dem i Nyet slagte,
saa bovner Flæsket ud saa fin,
lad ham kun derpaa agte.
Lad ham kun der og agte paa,
om det i Næden stikkes,
i Sødden (dvs. Kogningen) Flæsket krympes da,
ej anderlund det lykkes.

Gerner, der ellers hele Digtet igennem bekæmper de daværende danske Bønders Tro paa forudbestemte ulykkelige Dage, de saakaldte Tycho Brahesdage, og som i Januarrimet regner Bondens Julemærketro for ganske nytteløs:

Paa Rimstok Bonden nu Juletegnene skriver
men Paulus (25/1) med Magt igen dem herlige driver,
hermed vel Bonden Aarstiden ganske besejler,
men det er omsonst (dvs. forgæves), thi Bondens Praktika fejler.

slutter sig altsaa ganske, uden mindste Forbehold og Kritik, til sin Menigheds ældgamle Maanetro, nemlig at et saa afgørende Arbejde som Vinterslagtningen af Gaardens Svin nødvendigvis maa udføres i Ny, Maanens voksende Periode. Det er direkte skadeligt at udføre det i Næ, Maanens aftagende Periode. Vi kan med Sikkerhed slutte, at den store Vinterslagtning, Forudsætningen for de yndede store Julegilder og Julestuer, nødvendigvis maa være sket i en Nytændingsperiode, vi ved blot ikke, om det i Oldtiden er sket een eller to eller maaske tre Nytændinger før Midvinterny, efter vor Opfattelse det naturgivne Tidspunkt for vor urdanske hedenske Jul.

Paa denne Tid begyndte man for første Gang i *latinske Disputatser* at undersøge den til Julen knyttede ældgamle hedenske Tro og Skik for at udfinde dens Udspring og Herkomst.

I den første af disse sprænglærde latinske Disputatser, der har stor Tilbøjelighed til at gaa over Aaen efter Vand, *Jens Hansen Odenses* Disputats »De spectris« 1673 (Om Spøgelser), siges det ganske rigtigt om vor danske Nisse: »Fordum troede den gammeldags og ukyndige En-

foldighed ogsaa i disse nordlige Egne, at deres Larer eller Penater (dvs. romerske Husguddomme), som Bønderne kalde Nisse-Pue eller Underjordsfolk, ikke have været Spøgelser, langt mindre Djævle, da de nemlig ved Nattetid fodrede deres Kvæg, Heste og Køer, striglede dem, rensede Staldene og ingen Fortræd gjorde, med mindre de først blev drillede og tirrede til at gøre Ondt. Han mener, at de Folk leve i en tyk Vildfarelse, som tro, at hint huslige Spøgelse Nisse eller Gaardpue æder Grød dyppet i Smør.«

Hans Eftermand, den senere Aarhus-Rektor *Jens Nielsen Mundelstrup*, skrev 1684 en latinsk Disputats »Prøve paa den endnu i vore Dage levende Hedendom« med glimrende Oplysninger om Folketro og Folkeskik fra sin østjydske Hjemstavn. »Her vil det være urigtigt at forbigaa Gaardbonisserne, der endnu den Dag i Dag indtager deres Plads trindt om i den kristne Verden. Rygtet siger ogsaa, at man skylder dem (maaske i Stedet for Offer) Sødmælksgrød paa Aarets sidste Dag.« Ikke uden Grund finder Mundelstrup i Ole Worms Fodspor Lighed mellem den verdslige hjemlige Julefest og de romerske Saturnalier d. 17—24. December: »Foruden andre Omstændigheder minder det om Saturnaliernes Fred, at Bønderne i de tretten Juledage afholde sig fra at spinde, bore og tærske.« I denne Sammenhæng taler Mundelstrup ogsaa om »Julekager, som Bagerne endnu den Dag i Dag udforme i forskellige Figurer, saa de snart forestille Dyr, snart Fugle.«

Denne Bog er Baggrunden for den første Bog, der helt handler om vor danske Jul, forfattet af den *Jens Bircherod*, der som Treaarsdreng hjemme i Odense troede, at de tre Konger i Juleoptoget virkelig var kommet fra selve Østerland. Denne vor første større samlede Juleundersøgelse hedder »Palæstra antiquaria«, Den antikvariske Fægteplads, 1688, og den bestaar af ti smaa Disputatser, udarbejdet af hans Studenter ved Kommunitetet om Julens forskellige Skikke. Den første lille Undersøgelse handler om Navnet Jul; den anden om Julelegenes tilladte og utilladte Brug; den tredie om de saakaldte Julemærker, deres Brug og Paalidelighed eller deres Misbrug og Upaalidelighed; den fjerde om den saakaldte Julefred, dens hellige Oprindelse og Nytte eller dens profane Oprindelse og Unytte; den femte om Julekagernes hellige og profane Brug; den sjette om Juleskaalernes tilladelige og utilladelige Brug; den syvende om Julebukken, dens tilladelige og utilladelige Brug; den ottende om Jule-

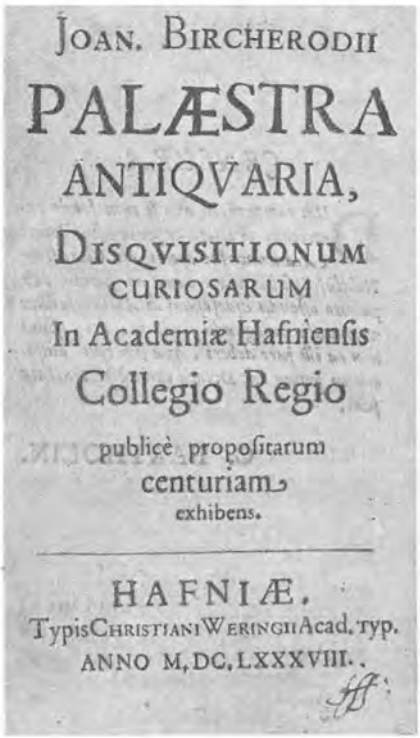
JOAN. BIRCHERODII
PALÆSTRA
ANTIQVARIA,
DISQVISITIONUM
CURIOSARUM
In Academiæ Hafnienſis
Collegio Regio
publicè propoſitarum
centuriam
exhibens.
HAFNIÆ.
Typis CHRISTIANI WERINGII Acad. typ.
ANNO M, DC, LXXXVIII.

DE NOMINE
ET
FESTO
JUEL
Septentrionalium tam
Antiqvorum qvàm ho-
diernorum Diſſer-
tatio
OTTHONIS SPERLINGII
Conſiliarii Regii U. J. D.
&
Collegæ Per-Illuſtris Societat.
Anglicanæ.
HAVNIÆ, Ex Typographéo Regiæ
Majeſt. & Univerſitatis.

De to ældste Bøger om dansk Jul.
Titelen paa Sperlings Bog betyder »Om Navnet og Festen Jul« 1711.

lysenes hellige eller overtroiske Oprindelse; den niende om Benævnelser og Ordsprog afledte af Julen; den tiende og sidste om den kristne Løvsalsfest.

Planen i Arbejdet er dette, at to unge danske eller norske Studenter fremsætter deres Opfattelse i hver af de ti smaa Disputatser, den ene for, den anden imod den gængse folkelige Brug med Bircherod selv som Opmand, der deler Sol og Vind lige mellem Kamphanerne. Ingen af de fremsatte Opfattelser om de særskilte Juleskikkes Oprindelse har Betydning for vor Tid, det eneste, der har Betydning, er det af Disputatorerne og af Bircherod selv anførte folkelige Stof, som vi her skal give Uddrag

af. Lad os først anføre, hvad der i den sjette Undersøgelse meddeles om Juletønder:

Juledrikkens Forsvarer siger: »Juletønder kalder vi gerne den Drik, som vore Forfædre ved Juletid tilstode deres muntre Gildesamfund«, og han oplyser, at den Skik at drikke Guds og vor Herre Jesu Kristi Skaal overholdes af mange Lægmænd i Norge den Dag i Dag. Hans Modstander, en Nordmand, fortæller om en norsk Bonde, der ved et Gæstebud havde drukket Guds Skaal. Han blev fradømt sin Ejendom for Gudsbespottelse, men han indankede sin Sag for Højesteret i København. Da Forbrydelsen syntes begaaet af simpel Uvidenhed og efter Forfædrenes antagne Skik, blev han ved kongelig Dom genindsat i Besiddelsen af sine Ejendomme, dog blev hans kirkelige Straf godkendt. Nordmanden angriber skarpt Fylderiet ved Juletid: »Ikke sjælden behager Drukkenbolten sig i at føre saadan Tale: »Jeg kom fra Julestue i Aftes, der vankede saa meget Mjød og Øl, som vi gad drukket.« Jens Bircherod selv fortæller en Juletønde-historie hjemme fra Fyn: »En velstillet Kone i Kerteminde var saa drukken i Juledagene, at hun knap kunde staa paa Benene, og da hendes Mand for at undgaa Klammeri søgte at slippe udenfor, forfulgte hun ham med disse Ord: »Gak Djævelen i Vold! Varst Du Mand, som Du burde være, da lagde Du mig min Juletønde ind.« Den gode Mand tog taalmodigt mod denne Skylle, men, tilføjer Bircherod, ikke med saa lystigt et Mod som en Bonde i Sjælland, hvilken, da hans Herremands Søn red forbi hans Gaard ved Julens Tid, kom løbende ud af Huset og hen til ham, klappede i Hænderne af Glæde og udbrød: »O, kommer ind lidt, Moer hun er saa rusende, det er en Hjærtens Lyst at se«. Herremandens Søn sprang af Hesten og gik ind, hvor han fandt Bondekonen hoppende rundt paa begge Ben og syngende med bævrende Stemme den i Datiden velkendte, men nu glemte Vise: »O hvor godt, o hvor sødt.« Han spurgte Bondemanden: »Plejer din Kone ofte at te sig saa lystigt,« og han fik Svaret: »Ja vi bryggede i Gaar.«

Om de danske Julebrød siger deres Forsvarer, at de hidrører fra Mannaen i Ørkenen og fra Skuebrødene i Jødernes Tempel: »Naar vi sætte større Kager end sædvanligt, kredsrunde som de mosaiske paa vore Borde, hvad der hører til Julens tilbagevendende Glæder, er det af samme Grund, i Følge hvilken der sattes store runde Skuebrød paa Bordet i

Tabernaklet, for at vi med taknemmeligt Sind ved Synet af dem kunne erkende den guddommelige Naade, som har skænket glædeligt og rigt Udbytte af Agrene. Ingen maa indvende, at den usædvanlige Størrelse af Brød, som vi ved Julehøjtiden anvender til Maaltiderne, røber en vis Forslugenhed, ret som om nogen var forpligtet til at opæde dem under eet og paa eengang.« — Den især i svensk og ødansk Overlevering velkendte Skik, at Julens Skuebrød gemmes i Korndyngen og anvendes som Pløjebrød eller Saakage (sml. S. 21), synes ukendt for den unge Disputator. Hans norske Modpart angriber med stor Kraft de Folk, som mener, at de kan næppe beholde saa gode og fede Dage, som de havde, med mindre de vedbliver at sætte Grød eller andre lækre Retter til Husnissen, idet de er visse paa, at alt vil gaa galt, hvis der afviges det mindste derfra. Til saadanne vildfarende Mennesker vil han regne dem, der ved Juletid sætte større Brød end sædvanligt paa Bordet, uden Tvivl for ved dem at fortjene sig en Skytsgudindes Naade. Han henviser til, at Bagerne ofte paa Julebrødene sætter et Billede af Maria med Jesusbarnet paa Armen — han mener, at Mariebilledet har afløst et jødisk Billede af Afgudsdyrkernes Himmeldronning Melechet (Jerem. 7, 18). Korsets Tegn anbringe Pigerne omhyggeligt paa de almindelige Brøds Overside, naar de ælte, for at disse Brød ikke skulde forbyttes af de underjordiske, men paa Julekagerne, som bages i større Form end de andre, have de indført den hellige Moders Figur for at hædre deres Gudinde paa denne Maade.«

I Disputen om Julemærkerne faar vi den nærmere Oplysning om Julemærkernes Brug, som N. M. Aalborg slet ikke nævner. »Man plejer at gøre tolv Indsnit i Bjælkerne i Stuen, eet for hver af de tolv Juledage, og omgiver dem med Kridtstreger. Disse Kredse udslettes, hvis Dagen har været klar, men de lades urørte, hvis den har været overskyet. Hvis en Del af Dagen har været sne-, regn- eller sludfuld, udslettes en tilsvarende Del af Kredsen. Derved opnaas Vejrspaadom for Aarets tolv Maaneder.«

Under Disputen om Julefred behandles ogsaa den fra Nutidens Overlevering saa overordentlig velkendte Juletro, der forbyder Folk at nævne, end mindre at fange Rotter eller Mus, og paabyder Kvinderne i Juletiden at afholde sig fra at spinde. Bircherod fortæller om Bondekonen, der

angst og bange styrtede hen til Tjenestepigen, da denne prøvede paa at være flittig og spinde paa sin Rok Helligtrekongersaften: »For Guds hellige Døds Skyld spind ikke nu! Jeg har kun een Ko, den vil jeg slet ikke miste.«

Af den næstsidste Undersøgelse om Egennavne og Ordsprog afledte af Julefesten fremgaar det, at velkendte Nutidsudtryk som »Det er Jul, ihvad vi gør«, »Aaret er aldrig saa lang, Juleaften er jo trang«, »Du maa ikke bære vor Jul af Døre«, »St. Knud driver Julen ud«, »Det var ikke værd at laste, at Julen vilde vare til Faste« allerede har været kendt 1688.

En Række lignende Julemundheld finder vi i *Peder Syvs* ganske samtidige Bog »Danske Ordsproge« II, 1688. Som vi nu siger Glædelig Jul og godt Nytaar, har man dengang aabenbart sagt: »Gud signe Eders Jul, Jul til Paaske.« — De gamle ønskede nemlig, at denne glædelige Tid skulde vare længe, saa man »kunde have Jul og gode Dage«, indtil man skulde »rutte Julen ud«, eller man skulde »jule ud«, som det ogsaa hed. Nogle var der altid, der »saa ud som de mørke Dage før Jul«, og hos andre »saa det ud som Lillejuleaften«. Mangen »gjorde sin Mortensaften saa fed, at han havde intet til den hellige Juleaften«, og andre var ikke til at stille tilfreds med Julens Glæder, de skulde absolut bede Gud om, hvad de slet ikke kunde faa. »Hvo som beder om Majtid om Julen, han maa bede, indtil Maj kommer«. Et Menneske bør nøjes med, hvad Gud giver ham: »Julekage bliver ikke Paaskemaal« (dvs. Paaskemaaltid). Det gjaldt om at glæde sig over, at man gik lysere Tider i Møde. »Efter Jul længes Dagen et Hanefjed hver Dag«.

Et og andet fortæller Peder Syv ogsaa om Samtidens danske Julelege. »Gadelam saa giver jeg Dig, tag Du det, jeg fikst af Dig«. Gadelam var en »Kærlidt«, en Julelegskæreste, man kunde bytte med en anden, hvis man var ked af den, Legen havde tildelt en. »Lad ikke min Herres Fugl dø«, synger Julelegerne, og Syv fortæller om Legens Baggrund: »En Herremand sendte en Fugl til Pleje hos sine Bønder, den, hos hvem Fuglen døde, eller med andre Ord, den, for hvem den antændte Pind gik ud, skulde lide Straf. I Almindelighed kunde han slippe med at give Pant, men havde han intet Pant at give, saa klappede man hans Ryg af, idet man fremsagde Balderonerimet (S. 281).

Balder, Rune og hans Viv,
de ypped dem en grote Kiv,
grote (dvs. stor) Kiv i Tune,
der slog Balder Rune.
Ni Slag ville vi slaa,
dermed ville vi hjem gaa.
En, To, Tre, Fire, Fem,
der gik end ingen af os hjem,
Seks, Syv, Otte og dertil Ni,
dermed sige vi denne Ryg fri.

I *Mathias Moths* vældige utrykte Ordbog over det danske Sprog fra Tiden omkring 1700, fortælles der, at man kun maatte slaa smaa lette Slag paa den, som fik Balderone. En Mængde Oplysninger findes her om danske Julelege, udnyttet af Verner Dahlerups store Danske Ordbog og af H. Grüner-Nielsen i hans Afhandling »Julestuer og Julestuelege i Danmark paa Holbergs Tid« i Tidsskriftet Sprog og Kultur II 1933. Her vil den interesserede Læser finde Oplysninger om alle de i det følgende antydede Julelege, som ikke af Pladshensyn nærmere kan forklares. Mange af Legene er bevaret i nutidig dansk Bondeoverlevering, andre er helt gaaet i Glemme.

En af de mærkeligste Lege, Mathias Moth omtaler, er Legen *Julebisp*. Hvad en Julebisp er, faar vi at vide af et Brev fra Præsten Morten Reenberg, født i Viborg 1660, til Lægen Otto Sperling: »Jeg erindrer en gammel Skik, at aarlig ved St. Thomas Dag (21/12), naar Eksamen var holdt i Skolerne, den da, som havde staaet sig slettest, blev kaldet »Lusekongen«, og den, som havde staaet sig bedst, »Julebisp«. Denne Discipel sad i Bispens Stol i Julen til Helligtrekongersdag og havde Værdighed som Bispen selv«. Om denne Julebisp, rimeligvis en katolsk Domskoleskik, der havde holdt sig ved Latinskolen i Viborg, fortæller Moth »En anden Leg kaldes »Julebisp«. Bønderne sætter en af deres Lav paa en Stol, sværter hans Ansigt, giver ham en Pind i Munden med et Stykke Lys paa hver Ende. Siden løber det øvrige Selskab omkring ham i en Kreds og synger: »Her vier vi os en Julebisp, pro nobis.« Naar det er sket tre Gange, er han Julebisp. Derefter vier denne Julebisp saa mange Par sammen af Lavet, som han vil, med underlige Grimasser og forvendt Maal, og saa skal Brudefolkene ofre ham noget. Den, som ofrer

ham noget, der ikke duer, slaar Julebispen med en Askepose, som han har haft skjult under sin Kaabe.«

»Pro nobis« er Latin, Slutningen af Bønnen »Ora pro nobis« (Bed for os). Der kan næppe være Tvivl om, at vi har en Satire over den latinsktalende katolske Gejstlighed, en Parodi paa det katolske Bryllupsritual med dets for Almuen højtidsfulde, men ganske uforstaaelige Ord. I Tidens Løb gik Satiren over paa den lutherske Gejstlighed, og Parodien gjaldt Samtidens højtravende eller usammenhængende Prædiken. I Rønnebæk Sogn ved Næstved o. 1780 legede man først Julebisp: »Her vier vi os en Julebisp, den gi'er vi Nødder og Æble, men den, vi havde ifjor, den gav vi Døden og Djævle.« Naar Julebispen ikke fik Offer nok, tog han en vaad Karklud op af sin Strippe under sin Stol og slog dem med i Ansigtet. Efter denne Leg skulde man *»vie Folk«*. En Karl blev udklædt som en Præst med en Hørgrime om Halsen, og han stod ved Bordet, hvor han havde en anden Karl hos sig, som var Degn. Saa kom der en Karl og Pige op og blev viet af Præsten med en Tale, som bestod af alt det mest usammenhængende Vrøvl, Præsten kunde finde paa. Naar Talen var til Ende, sagde Degnen »Jamen«. Naar alle, som var med til Julestue, Par efter Par var viede, gik de op at ofre til Præsten og Degnen, og dette Offer bestod af Nødder og Æbler, og under denne »Ofring« sang Degnen »Fuglen fløj, kys Degnens Pøj, i Fjæset«.

Derefter begyndte *Kongelegen,* som bestod i, at en Karl og en Pige blev udpyntede som Konge og Dronning med Kroner af Halm paa Hovedet og sat for Bordenden. Kongen lod saa ved en Karl alle Folk skrive i Skat, saa de hver og een maatte afgive deres Skat i Nødder og Æbler, og naar de ikke vægrede sig ved at give denne Skat, gav Kongen ved en Tale Tilladelse til, at de, som Præsten havde viet, maatte skilles ad, og dermed var Legen til Ende. Hvorledes man valgte Legens Konge, fortæller Moth: »Deltagerne i Julelegen lægger deres ene Haand paa Bordet, den næste lægger sin ovenpaa, indtil alle har lagt deres Hænder ovenpaa hinanden. Saa skal man *»drage Handske«*, den nederste Haand trækkes ud og lægges øverst, saa trækkes den nu nederste Haand ud og lægges ovenpaa, og imens tælles til et bestemt Tal, Ni, Femten eller Fyrre, og den, hvis Haand er øverst, naar dette Tal nævnes, paalægger de andre Befalinger, som de er pligtige til at efterkomme.«

Det havde meget at sige, at den, som blev Leder af Legen som Jule-

bisp eller Konge, havde fuldt op af »Julevid«. I sin Selvbiografi o. 1689 nævner Godsejer *Johan Monrad* (1638—1709) en saadan fortræffelig Leder af Julens Lege:

»Naar Juletiden var, hvor M. Jørgen trakterede os, og de lystige Julestuer, da toge vi alle Borde og Bænke ud af Skolen og legede hele Natten. Den Hans Bruun, som var saadan Pudsenmager, at ingen kunde se paa ham, naar han var allerærbarest, uden at man maatte le ad ham, han var Mester for alle Legene.«

Med Vemod maatte de gamle, som i deres Barndom og Ungdom havde oplevet Julestuernes Glanstid omkring Aar 1700, tænke tilbage paa dem, da de under Pietismens Sejr under Kong Kristian den sjette (1730—1746) var gaaet af Mode. Herredsfoged over Rinds og Gislum Herreder *Christen Sørensen Testrup* (1685—1761) skriver i sin kendte Rinds Herreds Krønike o. 1740: »Det første, jeg kan mindes, og i min Ungdom gjorde alle Folk Profession af at lege om Julen og sommetid en Tid lang efter om Helligaftner, da de, baade Unge og Gamle, samledes, hvor de vidste, at der var en stor Stue, og der bad sig Lov at lege, som gemenlig varede til Dag, hvorved ej alene blev danset, men fornemlig blev spillet mange Slags sømmelige Lege; løb vel ogsaa nogle usømmelige iblandt hos somme. Denne Legen er og nu saa ganske aflagt, at de fleste nuværende Folk kender ej mere de Ting eller ved, hvorledes tilforn blev leget. Til min Faders i Testrupgaard blev og altid saaledes leget, og var Præsten i Gislum salig Hr. Christoffer (død 1704) ofte med.«

I København blev der i 1769 udgivet et underholdende Tidsskrift »Fruentimmer og Mandfolketidende«, om man vil, Datidens »Vore Damer« og »Vore Herrer«. I dette Tidsskrift blev der drøftet mange Æmner i et sluttet Selskab med typiske Personer som f. Eks. den gamle Ungkarl, den gamle Jomfru, Præsteenken, samt Fætteren og den unge Jomfru som Repræsentant for Datidens Ungdom. Denne brave københavnske Forsamling kommer ved given Lejlighed ogsaa til at drøfte de gamle Minder om de nu næsten forsvundne Julestuer. Vi hører da først den gamle Ungkarl genopfriske sine Ungdomsminder:

»Den gamle Ungkarl: Det var dog artigt nok i gamle Dage med den Julestuelegen. Det er dog slemt, saa mange gamle Skikke bliver aflagte. Jeg kan endnu erindre mig, hvor glad jeg var i min Opvækst, naar Turen faldt til mine Forældre at holde Julestue, da skiftedes Folk i Nabo-

laget smukt til at holde saadan en Lystighed for Ungdommen. De Gamle kom med undertiden, og min Moder kunde huske alle de Julelege, der var til, og selv førte os an, ja slog mangen en Dans af med vi unge Mennesker. Min Fader kunde le, saa han maatte holde paa sin Mave, naar en Jomfru blev tildømt at kysse ham. Ja, jeg glemmer aldrig, at han selv meget gerne var med i den Juleleg: »Munken gaar i Enge«. Naar han var Munk, bredte han altid sin Kappe ud for den smukkeste Pige i hele Kredsen. Nu derimod er det meget sjældent at se Naboer forliges og end mindre holde fortrolig Omgang med hinanden. Skal de nu undertiden gøre en Visit, skal Spillebordene straks frem; Børn skal se paa Forældrene, at de kan lære Spillet. Nej, da holder jeg mer af vore gamle Julestuer, især af de Lege, hvor de skulde give Pant og strengelig blev tilholdet at efterkomme Dommen og løse sit Pant. Jeg kan endnu livagtig erindre mig, hvorledes min Moder gav min Søster et vældigt Ørefigen, fordi hun ikke vilde kysse vor Nabos Søn, som dog var en honnet Haandværkskarl. »Hvad bilder du dig ind?« sagde hun. »Du kunde blive en hæderlig Mesterinde i Lauget.« Da vilde Forældrene, at deres Børn skulde omgaas deres Lige; men nu skal hver anden Svigerdatter være Frue.

Den gamle Jomfru: De har min Tro Ret. Man maa sige, hvad man vil, om de gamle Tider, saa vare de dog virkelig bedre og fornøjeligere end de nærværende. Hvor er nu den gamle Ærlighed? Mig tykkes, den tager af Aar for Aar, ligesom Julelegene. Om man kun alene vilde »Drage Handske«, saa var det dog virkeligt langt fornøjeligere end at spille Kort, hvormed saa mangen en dog kommer til kort. Jeg gad meget gerne i min Opvækst leget: »Gem Bælte, gem Bælte, gem saa vel«.

Fætteren: Det er sandt, det er og en dejlig Leg. Jeg har endnu et Dokument, som viser, at den Leg tillige med en Del andre var i Brug i Aaret 1723. Thi en stor Orator betjente sig af dem i en Trolovelsestale paa 3die Juledag, da han sagde til Fæstemøen: »Gem Bælte, gem Bælte, gem saa vel«, saa og den Leg: »Lad Vor Herres Fugl ikke dø«, og forklarede Bæltet og Fuglen med Kærlighed i Ægteskabet, at naar Bæltet, Enighedens Baand, ikke blev gemt, og Fuglen, den antændte Pind, gik ud, saa blev der leget den Leg: »Der er kommet et underligt Dyr udi min Herres Have, og det har gaaet den ganske Nat og gjort saa stor en Skade«. Med dette underlige Dyr skulde forstaas Ægteskabsdjævelen.

Saa blev og anført den Juleleg: »Tag Lys i Haand min Datter, og vogt dig vel for Latter«. Naar en Pige saaledes uden Latter kan holde Lyset, klapper alle i Hænderne, og Forældrene raaber: »Nu kan I alle baade høre og se, vor Datter hun er en fuldtro Mø.«

Den gamle Jomfru: Det var en smuk Leg. Jeg kunde endnu have Lyst at holde en Julestue.

Den gamle Ungkarl: Jeg og.

Fætteren: Men om Jomfruen da ikke kunde holde Lyset uden at le, hvad skulde man da sige? Og naar vi faar en Julestue, saa maa vor gamle Ungkarl endelig være Julebuk.

Den gamle Jomfru: Naa Fætter, han vil og altid have, at vi gamle skal holde Lyset.

Præsteenken: Jeg holder dog for, at denne Julelegen er uanstændig, især for Gamle. For Børn, som kan lege uskyldigt, kan det være, hvad det er. Overalt er det et slet Ordsprog: »Det er Jul, ihvad man gør.«

Det danske Præsteskab i Frederik den Fjerdes Tid stillede sig meget forskelligt til Julestuemorskaben. Det kingoske Præsteskab stillede sig yderst velvilligt, det brorsonske Præsteskab derimod ligesom den ligenævnte Præsteenke i høj Grad afvisende. Brorsons første Salme i hans berømte Hæfte »Nogle Jule-Salmer« 1732 lyder:

Bort Verdens Juleglæde
af hvert et Hus og Sind,
hver følge nu med Glæde
til Barnet Jesum ind.
Bort syndig Legestue!
Vi vil i Stalden gaa
i Betlehem at skue
vor Jesu Hvile-Vraa.

Bort Syndsens Natteveje,
som man tilforne gik,
hver hjælpe at udfeje
den gamle Juleskik,
at danse og at stime
i Verdens syndig Id,
hvor kunde det sig rime
med Jesu Fødselstid.

Hvor kunde nogen mene,
som har naturlig Sans,
at vi vor Gud kan tjene
med syndig Drik og Dans.
Skal Julefesten være
til Jesu Lov og Pris,
saa lad ham faa sin Ære
paa lovlig Kristen-Vis.

Den gamle Salmedigter Elias Naur havde haft samme Opfattelse som Brorson 33 Aar senere, for han udgav 1699 »En aandelig Julestue, hvorudi Høje og Nedrige (dvs. Lave), Rige og Fattige, Gamle og Unge, kan uden Guds Fortørnelse og uden sin egen og andres Forargelse holde Jul for Herren og til den Ende med sex Julebetænkninger beprydet.« Saa ulæseligt dette Skrift end er i vore Dage, det maa have tiltalt Samtiden, for denne »Aandelige Julestue« udkom hele fire Gange inden 1733.

Men der var andre af Samtidens Præster, der havde en ganske modsat Opfattelse. *Jens Karleby* (død 1720), Sognepræst i Mern ved Vordingborg, skrev 1708 »Apollonis og Veneris (Apollos og Venus') Julestue, celebreret i Køge den samme Aften, paa hvilken den velærværdige, meget hæderlige og højlærde Mand, Mag. Christen Blichfeld, vel meriterede Provst over Ramsø Herred og Sognepræst holdt Bryllup med Ærens og Dydens Datter, Demoiselle (dvs. Frøken) Anne Marie Fielsted, som var den 25de Januar udi det Aar, da Musen i sig selv fik Fælden fangen. I al Ærbødighed til Tidsfordriv fremstillet af en Ven, som J Kender,« (dvs. Jens Karleby). Dette lange Digt om Apollos og Venus' Julestue begynder paa følgende Maade:

Vi havde alt faaet Julen fat,
det gamle Aar var Ende,
forbi var alt den længste Nat,
og Janus maatte vende
sin gamle Vogn og paa en frisk
begyndte fluks at køre,
der Venus sagte gav et Hvisk
Merkurio i Øre,
og sagde: »Gak, gak, Majæ Søn,
vor Hilsen at frembære,
Apollini med bønlig Bøn,
at han vor Gæst vil være:

En Julestue er beredt,
bed hannem sig at skynde,
en Jomfru kommer der, vi ved,
som han hel vel skal ynde,
og kan Du lægge dette til,
om sig kan hænde maaske,
at han Undskyldninger gøre vil,
at vi har »Jul til Paaske«.

Den »Julestue«, som Venus gennem Merkur indbyder Apollo til, skal jo holdes en hel Maaned efter Juledag den 25de Januar, og Jens Karleby skildrer med stadige Hentydninger til de for Datiden saa velkendte Julelege, hvorledes Apollo og Venus, Brudgom og Brud vilde forstaa at lege Jul sammen:

Af denne Brudesnak de fik
Anledning at anfange (begynde),
en Juleleg, som havde Skik,
til *Brudeseng at gange.*
I Førstningen da tænkte jeg,
om det, som alt det andet,
det er kun Gækkeri og Leg
med Lystighed beblandet:
Thi *det er Jul, ihvad vi gør,*
hun, hun ret aldrig vover,
saa vidt jeg har kendt hende før,
det hun hos hannem sover.
Men tro mig, det blev ikke Skæmt,
den Leg med Alvor endtes,
hvad de tilforne havde glemt,
her legtes, saa det kendtes:
For Spurve først de hvislede,
saa *madede de Duer;*
herved se begges Hjerter, se
blev tændt i kærlig Luer.
De *Handsker drog,* og det omgjaldt,
hvem Konge skulde være.
Apollo, Legen sig saa faldt,
tilkom det at regere ....

En svoren vestjydsk Elsker af Julelegene og det smukke Køn, vistnok fra Bork ved Ringkøbing Fjord, har o. 1730 sat sig som Opgave i et langt Digt paa 13 tolvliniede Vers at faa hentydet til alle de 36 Jule-

lege, han kendte. Han digter da Visen: »Jydske Julejagt og Spil af en jydfærdig, vel forfaren Julelegs»bekanter« (Kender), alle og enhver, som agter at leve til Jul, for Memoires Skyld kærligen meddelt til Sagens Ihukommelse hos enhver.

Digtet paa min Julestue den næste Torsdag før Fredag.«

Vor Juleleg nu stander til,
thi vil vi lystig være
og lege os et Julespil,
som Tiden den kan lære.
En Leg vi leger allerbedst
udi vor Julestue,
jeg gerne selv er allernæst
hos dejligste Jomfrue.
Min dydige *Daa*,
min dejlige *Raa*,
mit Hjærte sig glæder,
naar jeg er hos Eder.

Vi ville lege *Blindebuk*,
indtil vi bliver varme,
og ikke give store Suk,
men højt i Stuen larme.
Naar vi den Spil ej ynder mer,
saa ville vi den ende
og sætte os til *Stegen* her,
den sagtelig *at vende*.
O var jeg en Kok
og kunde faa nok
af saadan Stege,
da vilde jeg kvæde.

I Kloster vi ej drives ind,
thi ingen skal det høre,
at Klosterlevned er vort Sind,
lad ingen os forføre.
Vi *laaner* ikke gerne *Sold*,
det kan os ej behage,
mens vi vil *hverve* (dvs. vende) *Gaasen* bold
og gerne *Handske drage*.
O, *Gaas* bløde, milde,
hvor gerne jeg vilde
dig bede og barke
og paa din Bug knarke.

En Sang vi sjunger om det *Dyr*
udi min Herres Have,
om hun vil ellers holde Styr,
da bliver hun min Gave.
De »*Brødre udi Gloria*« (dvs. Klosterbrødrene),
dem vil vi ej forgætte (dvs. forglemme),
med den og den Materia,
ja Jomfru, ved I dette.
O kunde jeg faa
det Dyr, jeg der saa,
hun skulde mig glæde,
naar Brødrene græde.

Lad os ende med hans Slutningsvers:

Den sidste Leg vi lege vil,
da vil vi til at *smutte,*
enhver der med sin Julespil
maa allesammen slutte.
Vor Julestue far nu vel
med alle dine Lemmer,
og hver, som elsker Dig med Skel,
han Spillet og forfremmer.
Farvel Brødre lille
og Jomfru milde,
vor Leg jeg nu ender,
thi Lyset udbrænder.

Vi har nu givet hele Baggrunden og Forudsætningen for vore to Julestue-Skuespil, Fader Holbergs og hans Efterklang Joakim Paullis. De staar hver paa sin Side i Samtidens Kamp for og imod Julestuerne, Holberg som Modstander, Paulli som Tilhænger.

Om Paullis »Julestue og Maskerade« 1724 er der ikke Grund til at sige ret meget. Julestuens Modstander, den gamle gerrige Aagerkarl i København, der modsætter sig sin Datters standsmæssige Giftermaal, for ikke at blive nødt til at rykke ud med hendes Arvepart fra hans rige afdøde Broder, bliver overlistet under Julestuen og Maskeraden af de Unge, støttet af hans Hustru. Der er ganske morsomme Genrebilleder af den søvnige Tjener, der bringer sin Herres Ordrer forkert i Byen, og af Elskerindens halvvoksne Søster, der uden at vide af det »sladrer« om de Elskende til sin Fader og derved bringer dem i Forle-

genhed osv. osv., men det er jo altsammen blot det tynde Øl imod Holberg.

Holberg henlægger sin Julestue til Æbeltoft. Han lader en ung utro Kone bruge Julestuen til at holde sin gamle Mand for Nar med sin Elsker, og han lader tilsidst, da Jeronimus griber de Skyldige, Julestuen ende i Slagsmaal og Spektakkel, Vægterne kommer ind og fører hele Selskabet paa Raadstuen: »Paa Raadstuen, I Hunde allesammen! Er det at holde Jul hellig? Ved I ikke, hvad som nylig er oplæset af Øvrigheden?«

Derimod er Holberg ligesom ogsaa Paulli Tilhænger af den moderne Forlystelse Maskeraden. Han slutter nemlig sit Skuespil »Maskerade« med to lykkelige Giftermaal, Leanders og Leonoras, Henriks og Pernilles, og han lader sit Talerør Henrik hævde overfor Jeronimus, Maskeradens Modstander: »Men Hr. Jeronimus! I kan lære af denne Historie, at Maskerader har ogsaa sin Nytte; thi denne Vildfarelse har formeret de elskende Personers Kærlighed og desforuden skaffet mig denne smukke Pige paa Halsen, thi den har givet Anledning til en angenehm Komedie, som endes med Bryllupper baade for og bag, saa vi faar alle nok at bestille.«

Holbergs personlige Opfattelse af Julestueskikken er lagt i Munden paa den utro Kone Leonora, naar hun siger til sin gamle Mand Jeronimus: »Jeg kan ikke begribe, hvordan fornuftige Folk finder Behag udi Jule-Leg; det kan være godt nok for Børn, men det burde foraarsage Væmmelse til Folk, som er kommen til Alder.« Det er dog ikke den gamle Jeronimus, som er Forkæmper for de efter Holbergs Mening forældede og altfor provinsielle Julestuer. Jeronimus ved meget vel, at »saadant tjener ikke til andet end at bringe Folk i Bekostning og endes med det, som ikke duer.« Hans gamle ugifte Søster Magelone er derimod Julestuernes overbeviste Tilhængerinde: »Men, min kære Broder, hvad vil vore Naboer tænke om os, naar vi ingen Julestue faar i Aar? De vil tænke, at vi ere komne af Troen, og se os an som Tyrker og Hedninger.«

For den gamle, rørende naive Magelone er Overholdelse af de efter Holbergs Mening forældede Juleskikke næsten en Salighedssag. Hun hævder overfor sin vantro Broder: »Hvordan gik det ikke Christopher von Bremen, der altid lo, naar hans Kone bragte Helligtrekongerlys ind paa Bordet? Manden var saa frisk som een af os; men ret som han stod

og fæstede Selen til Bukserne, saa døde han.« Og: »Hvorledes gik det ikke Jeremias Tobakspinder, der ikke med saa meget som en Sødgrød vilde holde Juleaftener fra andre Aftener, og levede som en Hedning hele Julen igennem? han fik jo paa sin Alderdom stor Hjerte-Sorg; thi tre af hans Sønner blev een efter anden rejiceret til Attestats« (dumpede til Embedseksamen).

Da Jeronimus siden prygler Gaardskarlen Arv, fordi han vil gøre sig til Julebuk, svøbt i et hvidt Lagen med to Horn i Panden, tager Magelone Arv i Forsvar: »Ej min hjerte Bror, I har Synd af at slaa den stakkels Karl paa en Helligaften,« og hun spørger som den brave Husmoder, hun er: »Jeg ved ikke, min hjerte Broder, hvorfor vore Folk ikke maa saa vel have Lystighed som andre, hvorfor skal vi i vores Gaard være mere Udskud end andre Folk i Byen.«

Da nu Jeronimus, trængt over i Defensiven af Magelone, indvender: »Se om nogen fornemme Folk holder Julestue,« hævder Magelone med Borgerstolthed: »Skal vi følge fornemme Folks Noder, da skal vi ikke traktere Folk uden med Snustobak og Lykønskninger.« Da Jeronimus derefter prøver at indvende: »Julestuer ere og ganske aflagte i København,« saa vaagner Æbeltoftpatriotismen i Magelone: »Vil I regne København? Jeg har hørt af Skolemesteren, at Troen trykker ikke Folk meget der. Her er en Karl, som er nylig kommen fra København, han har slet ingen Tro; han tror ikke engang, at Doctor Morten har forordnet, at man skal æde Gaas Mortensaften, ja han siger, at Jorden er rund som et Æg, hvilket er den arrigste Løgn, som kan være til.«

Den brave Magelone kan ikke overtale sin Broder til at lade afholde Julestue, men overfor Skolemesterens Ordskvalder maa Jeronimus give efter. »Nok, nok Skolemester! jeg hører nok, jeg maa give mig tabt; den Lignelse om den Fugl Føniks slog mig særdeles.« »Ak, den dejlige Fugl Føniks,« udbryder Pigen Pernille, hvis Galan Skolemesteren er, »andre Fugle er kun Kanalier at regne mod den.« Nogle af Julestuens Gæster har underlig Skikkelse og Klædedragt, men Leander, der følger med sine Værtsfolk, er velklædt. Under Julestuen holdes der Panteleg. Skolemesteren bliver dømt til at synge en Vise. Arv faar den Dom, at han skal vise sin Husbond en Høflighed og en Uhøflighed, hvorfor han gør først en Kompliment med Ansigtet og siden en bagvendt med Rumpen. Pernille bliver dømt til, at hun skal gaa ud med et Mandfolk, hvem

hun lyster, og tælle Stjerner. Hendes Galan siger da til hende: »Min søde Pernille! lad os gaa op paa Høloftet sammen, thi jo højere vi er, jo bedre kan vi se Stjernerne.« Det finder Pernille ganske rimeligt, de gaar ud sammen, og Julelegene fortsætter. Imens kommer Arv ind som Julebuk, kullet i Ansigtet med en Pind i Munden, hvorpaa der staar to Lys. Han rider paa to Karle, som vender Rumperne til hinanden.« I Virkeligheden optræder Arv slet ikke som Folkeskikkens Julebuk, men derimod som, hvad man kan kalde, ridende Julebisp. Hans første Optræden ligklædt i hvidt Lagen med to Horn i Panden er en Sammenblanding af den folkelige Julebuk, der har været udstyret med Bukkehoved og Horn, og den i Skaane velkendte Legeskikkelse Julespøgelse, der egentlig skal forestille Genfærd, der besøger det gamle Hjem (S. 62).

Jeronimus' Børn bliver ganske skræmt af denne »Julebuk«, men Jeronimus beroliger dem med, at det jo kun er deres Gaardskarl Arv. Imens kommer Pernille ind igen. »I godt Folk var noget længe ude at tælle Stjernerne,« indvender Jeronimus. Pernille stryger sig om Munden. »Ja, Fatter! der er min Tro en Hob Stjerner paa Himlen.« Hyklerinden Leonora vil ikke, at de skal fortsætte med Panteleg, hun frygter, bilder hun sin Mand ind, at den unge Stratenjunker Leander skal blive dømt til at kysse hende. Hun foreslaar, at der skal leges Blindebuk, og Pernille tilbyder, at hun nok først vil være Blindeged. Hun fanger, efter Aftale med de to brødefulde Elskende, den gamle Husbond, og mens Jeronimus er Blindebuk, lister de to ud. Til sidst bliver Jeronimus ked af Legen, som Pernille har søgt at trække ud saa længe som muligt, han river Bindet fra Øjnene, savner sin unge Kone, farer ud og griber de Skyldige. Saa ender Julestuen som ovenfor sagt med Slagsmaal og med Selskabets Anholdelse af Vægterne.

Det er ikke blot Samtidens Julestueskik, som Holberg underkaster en skarp Kritik i sit lille, men indholdsrige Skuespil »Julestuen«, det er ogsaa Samtidens Nytaarsskikke.

Holberg finder det ganske i sin Orden, at Jeronimus vil glæde sine mange Børn med Gaver af Legetøj Nytaarsaften, naar de har været flittige og artige hele Aaret igennem. »Julestuen« er vistnok det allerførste Sted i dansk Litteratur, hvor *Gaver af Legetøj* til Børnene i Juletiden nævnes. Det Julefad, som den lille Hertug Ulrik Juleaften 1584 sætter ud, for at den hellige Krist kan lægge Gaver deri, er vistnok kun bestemt til

Godter og Smaalækkerier. Og hvad skal saa Jeronimus' Børn have i Nytaarsgave? »Denne Hest med Fløjten i Rumpen skal Christopher have. Vognen, hvem skal jeg give den? Den vil jeg give lille Henning. Peer skal have Fiolen, thi jeg tror, at der skal blive en Spillemand af ham. Else skal have Vuggen med Barnet udi, thi det første Piger blive saa gamle, at de kan tale, saa tænker de paa Giftermaal og Vugge. Marie! Du skal lade Dig nøje med Piben. Ej, jeg havde nær glemt lille Anne; hun skal have Dingeldangen med Bjælderne paa.« — Læserne vil selv kunne fornøje sig ved at sammenligne Holbergs Nytaarsgaveliste med Peder Fabers næsten altfor velkendte Julegaveuddeling i hans Julevise »Højt fra Træets grønne Top« 1843.

Men der er andre Ting i Samtidens Nytaarsskik, Holberg vil underkaste Kritik, det er Datidens fuldkommen overhaandtagende Nytaarsønskedigtning.

Pernilles Galan, Skolemesteren, repræsenterer alt det forældede i Lærdom, i Undervisning, i Livsførelse, i Digtning, som Holberg vil uddrive af dansk Kultur ved sin skarpe, rammende Satire. I Skolemesterens Nytaarsvers til Jeronimus parodierer Holberg to Former af forældet Digtning, den ene er selve Kingotidens højtravende Lyrik, den anden er den folkelige Nytaarsvises velmenende, men ofte platte Jordbundethed. Det er selve Kingo og hans Digterskole, Holberg først retter sit Skyts imod:

> Bort Uhelds fæle Sky! bort sorte-vinget Taage
> Bryd Morgenrøde! frem. Blink Sol! bliv ved at vaage.
> Svøm Velstand! over os ret som en Nilus-Flod
> fald over os som Dug, og fæst i Huset Rod.
> Lad Lykken! over os din Kraft som Bække flyde,
> som Fuglene paa Kvist, at alle maa sig fryde.

Det var Kingotidens Svulst, der fik sin Omgang, nu kommer Turen til Almuevisens Plathed:

> Gid Fatter og Mutter det altidens vel gaar,
> gid en ny Plante de i Huset hvert Aar faar,
> gid Øl og Brændevin de i Kælder aldrig savne,
> gid Fisk og Kød og Smør for deres Køkken stavne,
> gid Korn i Hobetal maa staa paa deres Loft,
> saa længe som en Sjæl er til i Æbeltoft.

Den sidste Del af Nytaarsdigtet falder ubetinget bedst i Jeronimus' spidsborgerlige Smag, det var et dejligt Vers, forsikrer han, det fortjener en ræsonabel Nytaarsgave.

Som Prøve paa Holbergtidens Nytaarspoesi vil vi anføre Helsinge-Præsten Jørgen Friis' Nytaarsdigt til Kong Frederik den Fjerde den 1ste Januar 1719 tre Ugerstid efter, at Efterretningen var kommet til Danmark, at Karl den Tolvte var faldet under Belejringen af Frederikshald i Norge. Nytaarsdigtet tilegnes »Den stormægtigste Monark, Friederich den Fjerde, Konge til Danmark og Norge,« som tilønskes med dette Nyaar ny Lyksalighed og en ønskelig Fred i allerdybeste Underdanighed af J. F.

For Friederichshald i Nord skal Kongens Fjender standse,
der faldt den Orlogshelt; Gud holdt paa Kongens Skanse,
saa viger ikkun af og stikker Sværd i Skede,
I stærke Nabofolk! forglemmer Eders Vrede;
thi Magt og Overmod bestiger ej det Gærde,
som Himlen sætter om Kong Friederich den Fjerde.

Han ser, hans Hjælp er ej ved mange Folk og Heste,
og ej ved fremmed Arm, men Herren gør det bedste,
fra ham han venter og at faa en Sejers-Palme,
og det vi sjunge om i denne Nytaars-Salme:

Velsignede Dag!
Bliv Kongen og Landet til Lyst og Behag,
blandt Dage i Aaret den første du est,
Gud signe de andre, som følge dig næst,
at Kongen maa leve! Og glæde sig ved
en ønskelig Fred!

At Glavind og Spyd,
og Krigens den fæle og dundrende Lyd,
maa blive forandret til frydefuld Sang,
og Fredens Basune maa høres engang,
at Bønder og Borger og hver i sit Sted
maa tale om Fred!

Velsignede Dag!
Bliv Kongen og Landet til Lyst og Behag,
blandt Dage i Aaret den første du est,

Gud signe de andre, som følge dig næst,
at Dannemarks Trone i tusinde Led
maa blomstre i Fred!

Som Prøve paa den af Fader Holberg parodierede folkelige Nytaarspoesi vil vi dernæst anføre et folkeligt Nytaarsdigt, som tidligst er kendt i et Tryk fra 1693, men sandsynligvis er en Del ældre. I sin Form efterligner det Nytaarssalmen om det danske Kirkeaar »Vær Velkommen Herrens Aar« fra Overgangstiden imellem Katolicisme og Lutheranisme (S. 274); og ligesom denne er den verdslige Nytaarsvise sunget for Døre af fattige Folk for at faa rigelige Nytaarsgaver af deres velstillede Medborgere. Det kan sikkert ogsaa være sunget Nytaarsaften paa de danske Bondegaarde som en folkelig Nytaarssalme:

:/: Velkommen Nytaar!
Velkommen vær! :/:
Med Korn og med Kærne;
thi takke vi Gud saa gerne.
:/: O velkommen Herrens Aar!
Velkommen her! :/:

Med Flæsk og med Bøste,
med godt Korn at høste.

Med Grise og med Gaase,
med fede Køer i Baase.

Med Rug og med Malte,
med store fede Galte.

Med Havre og med Hvede,
med store Øksen at fede.

Med Høne og med Hane,
med godt Øl i vor Kande.

Med Æbler og med Blommer,
med Nødder i vore Lommer.

Med Græs i vore Enge,
med smukke bløde Senge.

Med Urter og med Kranse,
med smukke Piger at danse.

Jeg beder til Gud en liden Bøn:
Krist give vor Moder en unger Søn!

Bliver det ikke Søn saa lige,
Krist give, det bliver en Pige.

:/: Velkommen Nytaar!
Velkommen vær! :/:
Sidder nu alle i Herrens Fred!
Nu kvæder jeg en anden Sted.
:/: O velkommen Herrens Aar!
O velkommen her! :/:

Digterpræstens højstemte Nytaarssalme til Enevoldskongen og Folkedigterens Efterklangsvise om det nye Aars rige Gaver til det danske Bondefolk viser, at de ældgamle nordiske Juleønsker til Guderne om Sejr og Vælde for vor Konge og om Aar og Fred for hans trofaste Folk levede i bedste Velgaaende endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Samme Tanke, som Adolph Recke siden i det nittende Aarhundredes Midte gav følgende prægnante Udtryk i sin Bøn til Kongernes Konge og Herrernes Herre:

Kærlige Fader, lyt til vor Røst,
Freden og Friheden smykke vor Kyst!
Rigdommen følge
med Snækken over Bølge,
Marken velsigne Du med rigeste Høst.

Julelegen »Nippe Straa«.
Et Straa paa to Tommer skulde gaa igennem Rækken fra Mund til Mund.
Ved at trække i Tovet gjorde man det svært for de nippende.
(Efter Tegning af B. Dahlerup).

DET ATTENDE AARHUNDREDES VERDSLIGE JUL

I Aaret 1736, Tohundredaarsdagen for Reformationens Indførelse i Danmark, den danske Kirkes andet Jubelaar, udsender Kristian den Sjettes Hofpræst, *Erik Pontoppidan* (1698—1764) et mærkeligt latinsk Skrift »Everriculum fermenti veteris«, let tilgængeligt i Jørgen Olriks fortrinlige Oversættelse 1923 «Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg, eller de i de danske Lande tiloversblevne og her for Dagen bragte Levninger af saa vel Hedenskab som Papisme«. Bogen betegnes af sin Forfatter som reformatorisk i selve Titelen: »Et lidet Skrift, som tilsigter for en Del at igengive Kristendommen dens Renhed«. I dette Skrift giver Pietismens store Fører og Mærkesmand en i høj Grad antipatisk Skildring af den folkelige danske Jul, gennemtrængt af Hedenskab og Papisme,

som han anser det som en værdig Opgave at rense og forædle af al sin beundringsværdige Kraft.

Hovedmassen af Pontoppidans Iagttagelser om den verdslige Jul ved Aar 1730 stammer sikkert fra hans Præstegerning paa Øen Als, først som Kapellan i Nordborg (1723—26), derefter som Sognepræst i Hagenbjærg (1726—34). Han har naturligvis ogsaa kraftige Indtryk af Borgerstandens Jul i sin Fødeby Aarhus, i sin Gymnasiastby Fredericia, og fra sine Studenteraar i København. Han begynder sin Fremstilling med at fortælle om, at hans Nabopræst i Egen Sogn paa Als, Hr. Peder Brandt, i sin Menighed havde en højt bedaget gammel Kone i Landsbyen Guderup, der Morgen og Aften havde for Skik at stemme Afguden Thor gunstig med en »højst skammelig hedensk Bønneformular«, som Pontoppidan desværre ikke har anført i sin Ordlyd, saadan som han f. Eks. har anført Alsingernes Bøn til Jomfru Maria, efter to hundrede Aars Lutherdom:

O Maria rene Mø,
kom til mig, naar jeg skal dø,
luk mine Øjne, tæt min Mund,
fri mig ud fra Helvedes Grund.

eller den ravjydske Aftenbøn, her anført i Rigsmaal:

A lægger mig paa min højre Led (dvs. Side),
saa sover a paa vor Frues Fred.
Herud Ragirist (dvs. Djævelen),
herind Mari med Jesus Krist,
herud dit slemme Skarn,
herind Mari med det lille Barn.

Pontoppidan kender ogsaa de unge Pigers Bøn til den katolske Helgeninde Lucia, Natten før hendes Helgendag den 13de December, den middelalderlige Solhvervsdag (S. 11 og 287):

Lucia den blide,
skal fly mig at vide,
hvis Dug jeg skal brede,
hvis Seng jeg skal rede,
hvis Barn jeg skal bære,
hvis Kæreste jeg skal være,
hvis Arm jeg skal sove i.

Denne Bøn efterfølges straks, siger Pontoppidan, af den tilkommende Brudgoms Ankomst, der overalt med et Art Straaleskær fordriver Mørkets Dunkelhed.

Erik Pontoppidan opfatter den olddanske hedenske Jul, Kilden til hans Samtids af ham afskyede verdslige Jul, paa følgende, ganske træffende Maade:

»Denne Aarstid, altsaa den hedenske Juletid, helligede de Gamle til Bryllupper og til de anseeligste af Ofringerne, til hvilke fornemmelig Svinestierne leverede Offerdyr, de saakaldte Jule-Svin; men at Gedestierne ogsaa have bidraget deres, synes at fremgaa af Benævnelsen Julebuk, for hvilken den frygtsomme Barnealder endnu ryster og skælver, slagen af en Art panisk Skræk. Det var den muntreste Aarstid, da alt var fuldt af Dans og Lystighed; man havde Ret til at give Vellysterne Tøjlen, og det var en Forseelse ikke at svømme i Floder af stærkt Øl og Flommefedt; thi man troede i gamle Dage, at jo mere umaadeholdent man i Julefesten gjorde sin Vom til gode, des frugtbarere et Aar blev man lyksaliggjort med.

Herfra stamme de Fylderier og natlige Sviregilder, som efter vore egne Molboers Mening saa at sige sætte Kronen paa Højtideligholdelsen af Christi Fødselsfest. Dansken plejede fordum, saaledes som det den Dag i Dag (1736) er Skik hos Amagerne og Svenskerne i hele Julefestens Tid at fremvise et bestandigt dækket, især med Saltmadsfade besat Bord, bestemt til at mætte, hvad Pontoppidan kalder graadige Harpyer, der forglemmer Apostelens Ord (Romerbrevet 14, 17): »Guds Rige bestaar ikke i Mad og Drikke, men i Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand«, men som vi vilde kalde Julegæster, der ikke maatte bære Julen ud.

Vi stemmer i det følgende Pontoppidans altfor overspændte og hentydningsrige Stil noget ned, for at gøre den forstaaelig for Nutidens Læsere:

»Paa den Tid lader sig se alt, hvad der allevegne findes af Piger og Giger, Spillemændenes Pibe skingrer, de Yngres Fløjter juble, og midt under al Lystigheden med Julekager og Juleskaaler, under Julens højst fornøjelige Rædsler, bliver der Tid til Optog med Julebukke med stangende Horn og til at underkaste de forsømmelige eller genstridige deres Balderonestraf. Man sparer hverken paa Bysladder eller afholder sig fra liderlige eller utugtige Ord, paa den Tid, da Hjærterne skulde være

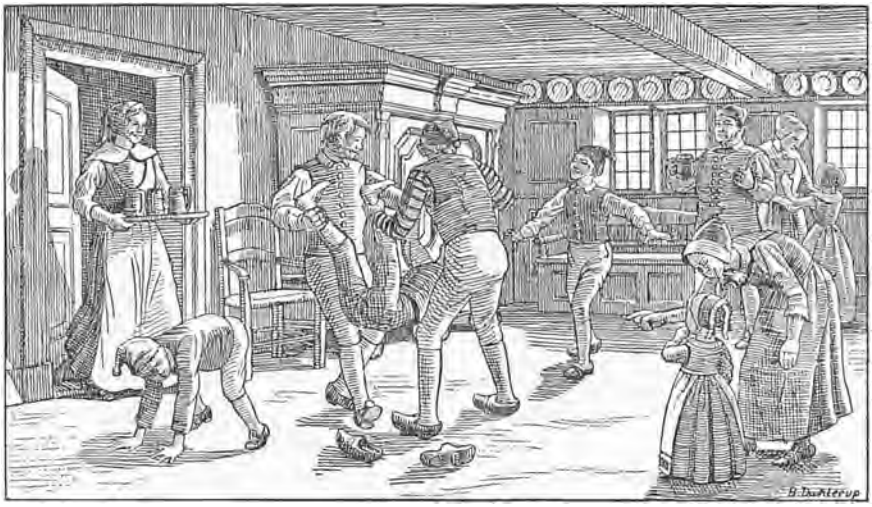

Julelegen »Hugge Brænde«.
Naar to Karle svingede den ene Drengs Bag mod den andens, rullede han langt hen ad Gulvet.
(Efter Tegning af B. Dahlerup).

Harper for Gud Fader, og da der skulde siges ham uendelig Tak for hans Søn, Himlens og Jordens Forsoner. Det er sørgeligt, at de Dage, som fornemmelig skulde bidrage til Guds Ære, fornemmelig bidrage til Spot og Skam for Himlen. Og Frelserens Fødselsfest tilmed fremfor de andre Højtider, fordi man er vant til at beraabe sig paa hint afskyelige Ordsprog: »Det er Jul, ihvad vi gøre,« hvorved de grueligste Skarnsstykker, naar blot de begaas i Juletiden, ikke savne deres Undskyldning.

Paa den Tid skal man have Lov til, hvad man lyster, naar de Yngre komme sammen, og med de Yngre ikke saa faa, som ere mere fremrykkede saavel i Alder som i Galskab, paa en hvilkensomhelst Aften lige til Marie Renselsesaften (2/2), for mesterligt at fordrive Tiden med at spille Kort, og paa Hærskarer af andre Lege; for at stampe i Gulvet, saa med den ene, saa med den anden Fod, og for af alle Kræfter, forrykte i Hovederne, at kaste sig ud i alle mulige Narrestreger, som Daarskaben ved grundigt at ransage sig selv har faaet lært sig.«

Overfor denne verdslige Juls Udskejelser hævder Pontoppidan ligesom Brorson: »Den ægte og egentlige Glæde, som Julefesten kræver, ville vi

lære af den Englerøst, som aabenbarede Frelserens Fødsel for Hyrderne: »Se jeg forkynder Eder en stor Glæde, som skal vederfares alt Folket: Eder er i Dag en Frelser født, som er den Herre Kristus i Davids Stad.«

Andre Steder i sit Værk anfører Pontoppidan Juletro og Nytaarsvarsler, der efter hans Mening stammer fra Papismens Tid.

»Inden Barnets Daab, mens det endnu er »Hedning«, maa der ikke males Korn paa Kværn, og der maa ikke spindes. Det samme gælder ogsaa Ugen mellem Juledag og Nytaarsdag, hvor Kristus blev omskaaren. En alsisk Tjenestepige, der haardnakket vægrede sig ved at spinde i denne Tid, gav som Grund: »Fordi vor Herre er endnu en Hedning«, eller paa hendes Alsingermaal »Heen«. Man maatte ikke sy Anden Juledag, for at ikke Heste og Køer skulde blive halte, og man maatte ikke bore Huller i Træ, for at man ikke skulde faa de saakaldte Navlegæslinger, Gæslinger, der kommer ud af Ægget med Sygdom i Navlen. Man skulde gemme Asken fra Julen, for siden at kunne bestrø Kvæget med Juleaske, hvis det blev plaget af Lus.«

Varslerne for det nye Aar er ikke længer, som ved Aar 1600, knyttet til Juleaften, men derimod til Nytaarsaften. »Naar Familien sidder til Bords, gaar En af dem udenfor for igennem Vinduet at kigge ind til Nadverbordet, i den sikre Overbevisning, at den, som snart skal betale Døden sin Skyld, vil vise sig som hovedløs, men hvis alle Bordfællerne har deres Hoved i Behold, skal ingen af dem i det kommende Aar af med Livet. Man kunde sætte noget Salt for hver af Selskabet i den Tro, at den, hvis Lod først smelter, skal dø først. Tyendet blander Nytaarsaften deres Fodtøj sammen og kaster det i Flæng henimod Døren, og den, hvis Fodtøj vender Næsen udad, skal skifte Tjeneste i det kommende Aar. Man stikker Knive i nybagt Brød, hver af Knivene symboliserende en bestemt Kornsort, Hvede, Byg osv. Den af disse Knive, som først tager Rust, varsler, at der skal blive Overflod af den Kornsort, som Kniven er Symbol for. De unge Piger hælder Æggehvide i et Glas Vand og tager af de derved opstaaede Figurer Varsel af den tilkommende Brudgoms Livsstilling.«

Tilsvarende Juletro og Nytaarsvarsler anfører Landsdommer Jacob Bircherod i Odense fra 1734, delvis fra Kølstrup ved Kerteminde. Vi genfinder her de unge Pigers Bøn til St. Lucia Natten til 13de December; Folketroen, at man ikke maa spinde i Julen; at de, som skal dø i Aarets

Løb, sidder hovedløse Nytaarsaften, samt at Pigerne hælder Hvider i Vand Nytaarsaften. Af nye Ting, som vi ikke før har nævnt, vil vi fremhæve: Man maatte ikke brænde gammelt Foder i Julen, saa vilde man faa Brandaks i Sæden. Man maatte ikke i Kølstrup lægge Brød paa Julens Saltmadsfad, saa vilde Svinene æde ens Kaal inden Paaske. Det fra o. 1600 kendte Julevarsel med de tre Glas Vin, Øl og Vand kender Bircherod som Nytaarsvarsel, stadig saaledes, at den valgte Drik symboliserer Lykken eller Ulykken i det fremtidige Ægteskab. Ved at dryppe smeltet Tælle af et Vokslys i Vand kan man spaa om sin Skæbne i det kommende Aar. Var en Pige saa uheldig ved et Salmebogsvarsel Nytaarsaften at slaa op paa Salmen: »Beklager af al min Sinde«, vilde hun blive lokket det kommende Aar. Helligtrekongersaften skulde man skrive de hellige tre Kongers Navne paa en Seddel og lægge under sit højre Øre, saa skulde det blive aabenbaret en i Drømme, hvad der skulde hænde en Aaret igennem.

Den følgende Tid, Kong Kristian den Sjettes og Frederik den Femtes Tid, er præget af den af Pietisterne Naur, Brorson og Pontoppidan rejste Kamp imod den verdslige Jul, Julestuerne med de mere eller mindre høviske Julelege og Deltagernes større eller mindre Frigjorthed fra almindelig sædelig Opførsel. Vi anfører nogle enkelte Glimt af denne Kulturkamp.

Nogle Steder var Bønderne villige til at give Slip paa Julestuerne. Saaledes hedder det i den falsterske Bylov fra Kippinge 1728: »Al Fastelavnsrenden med alle andre uskikkelige Julestuer, hvormed hidtildags stor Ødselhed i Mad og Drikke, ja Guds Fortørnelse her udi Landet er passeret, skal hermed ganske og aldeles være afskaffet, dog ej smaa sømmelige Forlystelser herunder være forstanden.«

De fleste Steder var Bønderne derimod meget uvillige til at foretage Forandringer i tilvant Skik. I »Fruentimmer-Tidenden og Fredags-Selskabet i København« 1767 fortæller saaledes Præsteenken (sml. S. 304):

»Da min salige Mand kom til sin anbetroede Menighed, havde Ungdommen der i Sognet den lige saa syndige som almindelige Sædvane at lege Jul. Min Mand maatte søge den verdslige Øvrigheds Hjælp for at faa disse for Kristne saa uanstændige Forlystelser afskaffede. Han tabte vel meget derved i sit Juleoffer; men sagde han, er det ikke en stor Vinding at opofre lidet for hans Skyld, som for os har opofret sig

ganske. Denne Tid er saa betydelig, at vi bør anvende hvert Øjeblik af den til saadanne Betragtninger, som kan fremme den nyfødte Konges Ære, og allermindst anvende denne Tid til syndige og vellystige Idrætter.«

En Præst af denne Type var den sønderjydske Præst *Peder J. Hygom* (1692—1765), Præst i sin Fødeby Hygom, der den 12te Marts 1735 afgav følgende Erklæring: »Jeg havde straks i Begyndelsen af denne hellige Fest med al Sagtmodighed formanet mine kære Tilhørere, at de Gud til Ære, dem selv og deres Børn til Gavn og Bedste efter andre vel oplyste Menigheders Eksempel vilde dog lade fare den hedenske Vederstyggelighed, som iblandt anden forgængelig Omgængelse er dem overantvordet af deres hedenske Forfædre, dvs. deres saakaldede Juleleg. Særlig havde jeg formanet dem, som Gud har selv givet Hus og Hjem, at de dog ikke vilde laane deres Fjende Djævelen Hus eller indrømme ham deres Huse til et Værksted, med at indtage de daarlige Mennesker, der løbe efter sligt og vide ingen bedre Højtidens Helligholdelse af at sige.« Men disse Bestræbelser mislykkedes ganske for den nidkære Præst: »I to store Byer fornemmer man endnu ikke en eneste Sjæl, der ved Guds Søns Ords Røst efter saa mange og klare Forestillinger ere blevne opvakte af deres dybe Sikkerheds Søvn.«

I Kristian den Sjettes berømte Helligdagsforordning af 12te Marts 1735 bestemmes det: »Komedie, Skuespil og deslige Ting maa aldrig om Søn- og Helligdage eller og Aftenen tilforn holdes, eller af nogen Øvrighedsperson tilstedes, saafremt de ikke derfor ville være Kongens højeste Unaade underkastede. Desligeste maa ingen paa Søn- og Festdage samt Aftenen tilforn anstille nogen Assemblé, Bal, Maskerade og slig Leg og Tidsfordriv. De saakaldte Julestuer forbydes aldeles, og maa ingen Forsamling for at sætte noget paa Spil efterdags paa nogen Søn- eller Helligdag holdes. Handler nogen herimod, da skal Politimestrene, og, hvor ingen er, Byfogderne sligt undersøge, paa det de Skyldige derfor med Mulkt af Helligbrøde og ellers efter Befindende kunde anses.«

I 1746 klager Præsten *J. Risom* i Grenaa over »den overmaade store Ugudelighed, som jo længere, jo mere tager Overhaand i Byen med forargelige Julestuer og Dobbelgilder, hvorved Ungdommen og Tjenestetyende forføres til meget Ondt, og Guds allerhelligste Navn højligen vanæres med Drik og Spil, Sværmen og Banden, letfærdig Dansen og

Springen.« Pastor Risom foreslaar at paalægge dem, der »laane deres Hus til saadan Lystighed, en stor Mulkt, som straks maatte udpantes.«

Medens det ikke lykkedes Pastor Hygom i 1735 at indvirke paa Menigheden med Ordets Magt alene, lykkedes det Biskop *H. A. Brorson* ved hans Visitats i Gaverslund 18de Maj 1745:

»Efter Provstens og Sognepræstens Erindring foreholdt jeg Menigheden, at den forargelige Juleleg iblandt dem endnu ikke var afskaffet, hvilket de ogsaa lovede og gav mig Haand paa aldrig mere at skulle ske. De forsikrede mig ogsaa, at de vilde foreskaffe deres Børn nye Testamenter.«

Holberg, der i 1722 havde deltaget i Kampen imod Julestuerne, syntes nu, at Pietisterne gik altfor vidt i deres Kamp imod ikke blot forargelige, men ogsaa uskyldige Julefornøjelser. Han beklagede i Epistel 226 Tingenes Tilstand i København, efter at Pietisterne havde ført deres Krig igennem:

»Lader os nu se, udi hvilken Tilstand de gamle Moders Afskaffelse haver bragt os. Den ene Nabo kender fast ikke den anden mere; Socialitet (Samfundsfølelse), som er Sjælen udi en Stad, ophører; Misantropi (Menneskefjendskhed) og Tungsindighed befordres; man ved fast ikke mer at gøre Forskel mellem gode og onde Dage: En Juleaften, en Mortensaften, mod hvis Ankomst man nogle Uger tilforn glædede sig, skilles nu ikke fra en Langfredagsaften. Julekager, Helligtrekongerslys, Paaskeæg, Fastelavnsbrød, som ikke alene Børn, men endogsaa gamle brave Folk celebrerede Aarets Tider med, ere nu saa rent forsvundne, at det blotte Navn fast ikke er tilbage.«

Slet saa galt gik det ikke ude paa Landet, selv om ogsaa her Julestuerne og Juleforlystelserne blev meget indskrænkede. I den af Godsejer Bagger paa Julskov 1773 udstedte Instruks eller Bylov for Refsvindinge By i Østfyn hedder det: »Ej heller maa de unge Folk, enten Smaa eller Voksne, lege Juleleg mere end trende Gange, nemlig Dagen efter Julehelligt, Helligtrekongersdag og Kyndelmissedag. Laaner nogen Mand sin Stue til de unge Folk oftere at lege Jul udi, da betale han første Gang 4 Mark og siden dobbelt, det halve til Angiveren og det halve til de Fattige.«

Paa denne Tid har i København en ny Aandsretning vundet meget stærkt frem og trængt Pietismen tilbage. Det er den saakaldte *Ratio-*

nalisme, for hvem Fornuft- og Nyttehensynet bliver den afgørende Faktor. For denne Tendens er *Struensee* en meget yderliggaaende og fremfusende Repræsentant. Hvor mange af hans Anordninger, der end bliver afskaffede af den senere Statsminister, *Ove Høegh-Guldberg*, saa kommer Struensee alligevel til at gøre en varig Indsats i den danske Juls, i de nedarvede danske Helligdages Historie ved Afskaffelsen af en Række efter Struensees Mening overflødige Helligdage gennem Forordningen af 26de Oktober 1770. Det hedder i denne vigtige og betydningsfulde Forordning:

»Vi have ladet tage i grundig og nøje Overvejelse, hvorledes nogle af de anordnede aarlige Fest- og Helligdage, efter adskillige andre protestantiske Landes Exempel, dels ganske kunne afskaffes, og dels henlægges til næstpaafølgende Søndage, efterdi Erfarenhed, som oftest, viser, at, endskønt deres Anordning vel kan have haft et godt og gudeligt Øjemærke, ere deslige Dage dog mere blevne anvendte til Lediggang og andre deraf flydende Laster end til en sand og alvorlig Gudsdyrkelse. Saa have vi, til at forekomme saadanne hellige Dages Misbrug, og, paa det de hellere kunde anvendes til Arbejde og nyttig Gerning, allernaadigst funden for godt at anordne og befale, at efterskrevne Fest- og Helligdage, skal, for den følgende Tid, i vore Riger og Lande være afskaffede, og aldeles ophøre, nemlig: den 3die Festdag af de trende store Højtider, Jul-, Paaske- og Pinsedag, Helligtrekongersdag, Marie Renselsesdag, St. Hansdag, Marie Besøgelsesdag (2/7), Mikkelsdag og Alle Helgendag.«

Virkningen af denne Forordning hos Bønderne kan vi iagttage i et samtidigt norsk Værk, Præsten i Davikën *Thomas G. Kroghs* »Samtaler imellem en Præst og en Bonde« 1773. Krogh godkender Struensees Afskaffelse af nogle af de nedarvede Helligdage, og han søger efter bedste Evne at faa en meget sympatisk skildret gammel gudfrygtig vestnorsk Bonde Ole til at forstaa Rimeligheden og Rigtigheden i den skete Afskaffelse af de overflødige Helligdage, uden at Struensee nævnes med et eneste Ord. Det sker i Form af en Samtale mellem Præst og Bonde, hvoraf vi anfører et Par Prøver:

»Bonden: Ja, Gud hjælpe mig til, at Kristus maa være mit Liv, og at jeg maatte leve i hans Tro, som elskede mig, og gav sig selv hen for mig! saa skal det være mig en Lyst at leve, og en Baade at dø.

Præsten: Amen! Gud give Dig og mig det, for hans Navns Skyld! Jeg vil nu spørge Dig om dit eget Behag, i andre og saadanne Ting, hvori vort Behag eller Mishag kan have Sted. Hvordan behager Dig og dine Naboer den Forordning, som jeg oplæsede forgangen Søndag, om de gamle Festdages Afskaffelse?

Bonden: Jeg var forgangen Dag i et Bryllup hos min Svoger, som han gjorde til sin Datter. Der var en stor Forsamling baade af dette og næste Præstegælds Almue. Der blev talt adskilligt om denne Forordning, ja af mange saadant, som jeg ikke vil sige efter. De mente, at vor gamle Religion skulde afskaffes; at vi skulde nu faa en ny Tro. De bad Gud bevare deres Børn og Efterkommere, som skulde leve efter dem. De sindigste og skikkeligste vilde, at de alle skulde gaa paa Tinget og tage Tingsvidne paa, at Almuen ikke vilde miste Helligdagene, og derefter alle tilsammen supplicere til Kongen, at Helligdagene maatte blive staaende, som baade de og deres Forældre i saa lang Tid havde helligholdt; og da gav Gud dem baade Korn og Kærne, baade Grøde og Velsignelse.«

Sidenhen afsluttes Samtalen med disse Bondens Ord:

»Bonden: Denne Forskel, som I nu siger mig, imellem Søndagen og Festdagene, ved vi enfoldige Bønder ikke af; og, om vi end har hørt det i Overhøringen i Kirken, saa har vi, desværre! lidet givet Agt derpaa, mindre tænkt paa det, og lagt det paa Hukommelsen siden, og derfor snakker vi i Daarlighed og Vankundighed om mange Ting, som vi kunde og burde vide bedre. Nu kan jeg begribe ganske vel, det Far siger, at der er stor Forskel imellem Søndagen og Festdagene. Jeg, for min Part, skal ikke heller sørge og ængste mig herefter for deres Afskaffelse. Gud give, og hjælpe mig til, at jeg kunde desto bedre holde Herrens Dag, Søndagen, hellig, til Guds Ære og min Sjæls Opbyggelse!«

Om de østfynske Bønders samtidige Reaktion imod Helligdagenes Afskaffelse faar vi Underretning i et meget eftertidigt Skrift, Friskolelærer *Rasmus Hansens* mærkelige Skrift »Gamle Minder II 1883«. Hovedkilden for dette Arbejde er den gamle fynske Husmandskone Kirsten Hansdatter (1750—1841) i Gudbjærg, der i sin høje Alderdom omkring 1835—40 har fortalt sin Sønnesøn, Rasmus Hansen (1825—1883), sine tidligste Ungdomserindringer, blandt andet om de gamle Helligdages Afskaffelse:

»Det var altid med en vis Gru, Farmoder omtalte Struensee. Om hun

end ikke vilde nægte, at han lod, som om han vilde hjælpe lidt paa Bøndernes Stilling, saa stod han dog for hende og hendes Samtid som en grov Forbryder, der for Alvor fortjente sin Dom. Hun huskede tydeligt dette Aar, det var det eneste Aar, hun i sit lange Liv havde oplevet, at Høsten først blev sluttet Mortensdag, saa »Høst og Vinter rakte hinanden Haanden«.

Der skete saa meget underligt i denne Tid, og der gik jo sjælden mange Kirkedage over, uden at der jo var et eller andet Nyt fra København. Netop Allehelgensdag [Torsdag 1/11 1770] kom Loven om Helligdagenes Afskaffelse (udstedt Fredag 26/10 1770), og det var ikke for meget sagt, intet tog saa meget til Menigmand siden Ekstraskattens Indførelse [23/9 1762] som netop denne Lov. Den begyndte med, at det skulde være en godt kendt Sag, at de anordnede Helligdage mere brugtes til Svir og Sværm end til sand Gudsdyrkelse, og derfor blev det budt og befalet, der til de tre store Højtider kun skulde holdes to Dage hellige, desuden skulde Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag, Vorfruedag og endnu mange flere regnes for Hverdage.

Præsten lagde dernæst Kirkegængerne paa Sinde at bruge de Helligdage vel, de endnu beholdt, da der maaske ellers kunde være Fare for, de mistede dem ogsaa, eftersom den nuværende Regering vilde bruge alle de Midler, der stod til dens Raadighed, til Statens Opkomst og Menneskeslægtens Forædling.

»Jeg har dog altid ment, at Helligdagene var indstiftet af Vorherre,« sagde hendes Madmoder, da Kirsten kom hjem i Gaarden og fortalte denne Nyhed. »Denne Trods gaar heller aldrig godt, men desværre — det kommer til at gaa ud over Land og Folk. Den stakkels Konge, vi har, har jo nu, eftersom Ordet gaar, drukket Forstanden bort, og saa skal den tyske Skurk, Struensee, der hverken tror paa Gud eller Fanden, raade for alt. Gud se dog i Naade til os stakkels fattige Mennesker, der dog gerne vil tjene Vorherre, og som slet ingen Del har i de Stores Paafund! Ja, Gud straffe os dog med Maade.« Vi græd nu allesammen, og dernæst bad og sang vi hele Dagen.

Saa langt tilbage nogen kunde huske, havde denne Dag været Helligdag, men nu var den det for sidste Gang. Den gamle Mormoder i Gaarden havde altid holdt saa meget af Allehelgensdag, fordi Evangeliet (dvs. Epistelen) da bliver læst om de mange, Vorherre har givet lange hvide

Klæder og ført dem ud af den store Trængsel, for »jeg har saa glædet mig til den Dag, Vorherre ogsaa vilde føre mig ud af den store Trængsel, vi lever i her, og give os Klæder, der er dyppet og gjort hvide i Lammets Blod. Og det Raad vil jeg give mine Børn, og den Bøn har jeg, som I maa opfylde: hvert Aar paa Allehelgensdag maa I læse Evangeliet og Bønnerne, der hidtil er læst paa denne Dag, og dernæst synge Salmerne og bede, Vorherre vil give jer at staa for hans Trone i lange hvide Klæder og med Palmegrene i Hænderne, for kun paa den Maade kan vi have Haab om at samles det eneste Sted, der er godt at være.

Bymændene vedtog en Aften i Kroen ved Øllet, at de vilde have Frihed paa de afskaffede Helligdage, og maatte de ikke komme i Kirken, kunde de søge Kroen. Maatte der ikke synges Salmer, kunde der synges Drikkeviser. Det blev da bestemt, at der for Fremtiden skulde plukkes Nødder Mikkelsdag, og paa Allehelgensdag vilde de om Formiddagen se til deres Oldensvin og om Eftermiddagen drikke en halv Tønde Øl hos Oldermanden. Herremanden paa Mullerup greb ind i disse Vedtægter, og inden længe fik de at høre, at der skulde gøres Hoveri paa en af de to aflagte Helligdage i Julen.

Til Tredie Juledag glemtes det at faa nogen tilsagt, men Helligtrekongersdag var hele Godset tilsagt, idet nogle tærskede, andre rensede Korn, og de øvrige arbejdede i Skoven. Herremanden var selv nede og talte med Hovfolkene. Han sagde, det var mere for at vise, at de her paa Godset rettede dem efter Kongens Lov, end for at faa den Smule Arbejde gjort, han havde sagt dem til Hoveri denne Dag. — »Ja, er det nu ogsaa Kongens Lov,« indvendte Hovfolkene. »Hidtil har vi ment, Kongen i dette Stykke skulde rette sig efter Vorherres Ord saa vel som vi andre. Vi har tænkt, at det var en af denne Struensees mange Indfald. Det siges jo, at han raader for alt.« — Aaret efter (1771) blev Høsten mod Forventning god, men siden om Efteraaret kom Kvægsygen, og den opfattedes af Folk som Guds Straf over Struensees Ugudelighed. Køerne døde bort i saa stort Tal, at de den Juleaften hverken fik Sødgrød, Æbleskiver og Prossekage, som ellers Skik var, for dertil havde de ikke Mælk, men de havde rigeligt Rug til Brød og Byg til Øl, saa de maatte sande Ordet »Øl og Brød er godt i Nød«. Vi blev alligevel godt mættede, for Vorherre mætter alle, som lever med Velsignelse.«

Om den sædvanlige Adventstid og Juletid o. 1765—1770 har den

gamle Kirsten Hansdatter overordentlig meget at fortælle, vi gør kun et Uddrag af hendes meget udførlige Beretninger:

»Det var altid en sær Tid de nærmeste Uger før Julen. Dagene var dengang, som de er endnu, mørke og »stakne« (dvs. korte); og der gik tit en underlig Følelse eller Gysen gennem Folk. Der hviskedes til dem, at Ordet om, at Solen før Verdens Ende skulde miste Tredieparten af sit Skin, nu var ved at gaa i Opfyldelse. Det var ogsaa sært nok, at Evangeliet om Dommedag (2den Søndag i Advent) blev læst i Kirken netop i disse Dage, og Salmer blev jo sungne, som passede dertil. Præstens Præken om Dommedag kunde tages saa bogstaveligt, at Folk somme Steder kunde faa den Tro, at Dommedag skulde komme senest i Morgen, maaske allerede i Nat. Der fortælles om en Smaamand og hans Kone, der beskikkede deres Hus til Dommedag ved at spise to Medisterpølser, som de ellers havde tænkt at gemme til Julen. Dommedag kom jo ikke alligevel, og saa klagede de deres Nød for Præsten, at nu havde de ingen Julemad, den havde de spist før Tiden. Men Præsten sagde: »Det glæder mig, Børn! Jeg ser heraf, mit Ord er ikke vendt tomt tilbage; her har I to Pølser igen og en halv Gaas ovenikøbet.«

Andre Mennesker kunde i denne trange, mørke Tid knap gaa udenfor en Dør, uden at de saa og hørte Spøgeri. Det var en udbredt Tro, at onde Magter var paa Spil i denne Tid, det var jo en kendt Sag, at baade her og der, hvor der var et og andet, der puslede, f. Eks. et myrdet Barn, der græd, var det jo værst imod »Højtiden«, dvs. Julen. Naar saa endelig Solen vendte et Par Dage før Jul, saa man paa Tingene med ny Fortrøstning i Tillid til det gamle Ord, at den, som Gud varer, er uden al Fare.

Søndagene før Jul og Paaske kaldtes for Bandssøndage. Rasmus Hansens Fader og Moder vidste kun, at det paa saadanne Bandssøndage ikke var godt for Barselkoner at holde deres Kirkegang, men den gamle Farmoder kunde godt mindes, at Præsterne paa disse Dage lyste til Forbandelse over alle »forstokkede Syndere« og formanede andre til at gaa paa Omvendelsens Vej, idet han udraabte: »Forbandet være den, der vandrer paa de Ugudeliges Vej.«

Hun huskede levende en saadan Bandssøndag, der, som 4de Søndag i Advent, faldt sammen med Juleaften, det Aar hun var kommet ud af Alterskole og som purung Pige var kommet i sin første Tjeneste. »Vi

havde været i Kirken, hvor Tøjten »Maren Løbers« havde staaet i Gabestokken. Vi havde dernæst hørt Præsten hegle Folk, først i Flok og dernæst en for en, og sidst havde vi hørt ham læse Forbandelsen. Vi var gaaet derfra baade ærgerlige og sørgmodige. Men da vi havde siddet et Par Timer efter Middag, tog Klokkerne til at kime Julen ind. Vi rejste os alle. Mandfolkene lettede paa Hovedtøjet, og vi Kvinder bøjede vore Knæ, og i Fællesskab udbrød vi et »Gud ske Lov«, og hilsede hverandre en glædelig Jul. Manden og Karlene gik ud til Kreaturet, vor Mor satte Æbleskivepanden paa, og bad mig se efter Børnene. Nu var det Jul.

Gamle Mette, der i Tiden før Jul havde været saa ængstelig og troet, at Verden skulde forgaa mellem Dommedagssøndagen og Juleaften, kom nu lykkeligt trippende og fik sit Finbrød, som det var lovet hende, naar de havde bagt til Julen, og hun gik derefter videre til næste Gaard. Saa kom der fattige Børn, den ene Flok efter den anden, de rakte Hænderne frem og sang:

Jeg holder min Haand for Himmelens Dør,
faar jeg lidt, saa kommer jeg tit,
faar jeg meget, saa kommer jeg aldrig mer.

De fik hver og en en Æbleskive og Pebernødder, og de blev bedt om at drikke af Juleøllet, der allerede var tappet i Kruset. Derpaa sang de et Par Strofer af den fynske Vise »Landsbypigernes Tidsfordriv« (sml. Dania III S. 365):

Julen fører ret Plaser,
vi faar nok at æde,
naar det lystig frys' og sner,
saa kører vi i Slæde
hen til Gæst hos vores Ven,
der vi glædes hver og en,
faar og der at smage,
Gud den Prossekage.

Øllet er som Honning sød
sødere den brune Mjød,
det er gode Dage! —
Da vi tit i Søvne ser,

lille Jesper ad os ler
med en Urt i Hatten,
han os gav om Natten.

Naar Børnene havde sunget denne Visestump, hilste de en glædelig Jul og drog andetsteds hen. Naar Klokkerne saa holdt op at kime, og det ringede »Helligaften«, saa blev Porten lukket, og Lænkehunden blev sluppet løs. Vi skyndte os dernæst at røgte Kreaturet, som denne Aften fik af det allerbedste Hø, som fandtes i Gaarden. Snart samledes vi i Stuen, og Julelysene tændtes og sattes paa Bordet, der var bredt med en lang hvid Dug, som ellers kun til Gildesfærd. Hverken Dugen eller Lysene maatte tages af Bordet, før Folk gik i Seng. Man troede, at det førte en Ulykke med sig, hvis begge Lysene slukkedes eller toges af Bordet.

Vi satte os saa til Bordet. Vi aad vor »søde Grød« med Smør i, vi fik vore Æbleskiver, og fik desuden saa meget Juleøl, som enhver vilde drikke. Vi sang nogle Salmer, bad den brugelige Aftenbøn, og dermed var den Stads færdig. Hvor der var Børn, legede man gerne lidt med dem efter Nadveren. De smaa sattes paa Knærne og gyngedes, mens der blev sunget:

Ride, ride rappe,
nu kommer Papa,
med ny Sko og Knappe,
med fire fede Galte,
vi lægger dem i Salte,
vi gemmer dem til Jule,
vi tager dem op og æder dem,
til vor Juleaftens Nadver!

En Timestid varede denne Lystighed med Smaabørnene, saa blev de lagt i Seng, og de fik endnu en Æbleskive, naar de var kommet under Dynen, og saa blev de bedt at sove vel. Saa begyndte de store at lege deres Julelege. En Yndlingsleg var Behændighedslegen at sidde paa en Træbismer og træde en Synaal. De fleste kunde nok sætte sig ned paa den runde Klump af Bismeren, for saa længe kunde de støtte med Hænderne, men naar nu saa en kom med en Synaal og en anden med en Traad, og de nu maatte slippe med Hænderne, trillede de fleste ned af Klumpen til almindelig Morskab. Kun enkelte naaede Naaleøjet med

Traaden, og hvis en eller anden fik sat Traaden i, saas det som et helt Mesterstykke, hvorom der taltes i lange Tider. En anden Behændighedsleg var at hoppe over et Halmstraa paa Gulvet, mens de holdt med Fingrene om begge deres Tommeltæer.

Et Par Timer før Midnat hørte Legen op, og vi fik Æbleskiver og varmt Øl. Saa skulde det afgøres, hvem der skulde først op Julemorgen for at fodre Kreaturet, gøre Ild paa Skorstenen og give de andre Æbleskiver og varmt Øl paa Sengen. De fleste Steder skete det ved at kaste Tærninger, men vor Moder kunde ikke lide, at der kom Tærninger paa Bordet Juleaften, og saa blev det afgjort ved Tælleremsen til den almindelige Fangeleg. Hvem der end saa blev den uheldige, paatog Pigen sig gerne dette Arbejde.

Før vi gik i Seng, blev der altid sunget nogle Salmer, den første var næsten altid »Fra Himlen højt komme vi nu her«, altsaa Luthers gamle Julesalme. Derefter »Et Barn er født i Betlehem«, og tilsidst Arvid Pedersens gamle Salme helt tilbage til Malmø-Salmebogen 1529 »Al den ganske Kristenhed priser Guds Barmhjærtighed«. Vi læste derpaa Aftenbønnen endnu engang, ønskede hver andre god Nat og gik saa i Seng.

Ved Davren Julemorgen blev Tyendets »Julegivt« uddelt. Den bestod af et stort Sigtebrød, et Fad Prossekage og et Par Gaasehalse til hver Karl, Pige og Dreng. Før Helligdagene var det gerne aftalt, hvorledes de seks Julehelligdage skulde gaa paa Omgang i Gudbjærgs 18 Gaarde. Hvor vi samledes til at lege Jul, fik vi frit Hus, frit Lys og frit Øl, men det skulde kun være »Tyndtøl«. Spillemanden gav vi hver en Skilling, men det var ogsaa den hele Udgift, for Maden fik vi af vor »Julegivt«. Den første Juledag efter Kirkefærd blev det aftalt paa Bystævnet, hvor mange og hvem der skulde tage Føring med hver Aften, for Sagerne skulde jo slaa til, men heller ikke mere.

Efterhaanden som vi traadte ind i Legestuen, stod Konen i Gaarden og bød os at være velkommen, og Pigen stod hos, rakte os Øllet og bad os smage. Spillemanden var altid først i Stuen og modtog os, straks vi kom, med nogle Strøg paa Fiolen. Vi fik allerførst nogle raske Danse, for at faa Varmen i Kroppen. Spillemanden gned lidt paa Strengene, og de, der kunde, sang med. Vi dansede Vals og Hopsa, Riel og Kæde, Kongens Have og andre lignende Danse. Der blev dengang lagt stor Vægt paa, at alle som een kunde glæde dem ved Legen. Først tog man

fat paa Pantelegen. Vi tog hverandre i Haanden, baade Karle og Piger, og dannede en stor Ring. Saa dansede vi rundt og sang:

Kragen sidder i Ellen,
hug ned i Dal, hug ned i Dal!
hun siger, hun vil sig kvælde.
Hug ned i Dal!
Men hvo, som ej sig kvælde vil,
han skal sætte sine Klæder til.
Dermed *sidder* vi alle.

Sidste Linie kunde ogsaa af Forsangeren blive sunget: »Dermed *staar* vi alle,« men det gjaldt om at gøre det modsatte af, hvad der blev sunget: *Sidde,* naar der blev sunget *staa,* og omvendt. Den, som tog fejl, skulde give Pant, altid et Klædningsstykke. Hver i Runddelen skulde synge for sin Omgang, og naar alle havde sunget for, skulde Panterne uddeles. Det skete ved en særlig Leg »Svide Brænde«, ikke som i Købstæderne og København ved Pantelegsdomme. Ejermanden skulde kunne angive Kendetegn paa sit Pant for at faa det udleveret igen. Svarede han forkert paa Fremlysningen, kastedes det i Bunken igen.

Hen paa Aftenen blev der Tale om at se til Julemaden. »Vi er for den Sags Skyld hverken sulten eller mæt, men et godt Stykke Mad gad vi nok ædt«, sagde de. De, som havde Føring med, skar i Stykker af Sigtebrød, Prossekage og Pølse, mens Øllet blev baaret rundt af Pigen i Gaarden. Blev der noget tilovers, blev det næste Dag uddelt til Fattigfolk. Sagde vi Børn nu til Farmoder, at det dog var mager Mad, de spiste ved deres Julelege, svarede hun altid: »Ja, Børn, I ved ikke af det: Sigtebrød, Prossekager og Pølse kaldte vi Herreretter, og det endda uden Sul til Brødet.«

Efter Maaltidet blev der gerne Tale om, om der var nogen, der havde en Vise at synge. Kirsten Hansdatter havde fra sit Hjem en hel Pose at synge, og hun sang da Folkevisen:

Herr Hildebrand kom ridende stolt udi Gaard,
Saa højt der bor i Skoven,
og alt stod stolt Valborg, var adelsvøbt i Maar.
For de Danske, de ride gennem Sjælland!

Gamle Niels sang dernæst Skæmtevisen om »Hovmanden og Præstens Hustru«, og han fortalte Sagn om Hesselagergaard, den stolte Herregaard, om hvilken Sagnet gik, at den en Juleaften skulde synke ned i den Mose, hvor Borgen var bygget. Mange andre Skæmtesagn og Viser blev sunget en saadan Legestue, en af Pigerne sang saaledes:

Havrekage maa vi bage alle Dage,
takke Gud, vi det kan faa.
Paa et Vadmelsdække
understrøet med Halm og Straa,
maa vi Kroppen række,
takke Gud, vi det kan faa.
Ligge saa i stille Ly,
indtil vi se Dagen gry,
og vi høre med vort Øre,
Hanen gøre Morgenrøde
med sit Kluk kluk, kluk, klukhy!

De unge plejede gerne at holde ud med Julelegene til en Time eller to før Midnat, men der var ogsaa nogle, der havde Lyst til at blive, naar de andre gik, og saa gik det gerne vildt til, naar dette »Skvaldrelav« kunde faa Lov til at spille op, som deres Hu var til.

Dagene mellem Jul og Nytaar blev kaldt Mellemdagene og blev regnede for »halvhellige«. Hoveriet paa Herregaarden hvilede saa vidt muligt, og Gaardmændene og deres Koner brugte gerne disse Dage til at gæste Naboer og Slægtninge, de rigtige Helligaftener var jo overladt Tyendet til deres Lege. Der blev ikke gjort mere end det allernødvendigste Arbejde, det var jo ogsaa forbudt, at noget gik *rundt* i Gaard eller Huse disse Dage, for saa fik de ikke Lykke med deres Gæs næste Aar. Rokkene stod derfor stille og Garnvinderne med. Derimod kunde der nok sys og kartes Uld, og der var derfor mange Kartelav i disse Dage. Karlene maatte vogte dem for at bore med Navr og Spigerbor, og de maatte ikke heller slibe Knive, saa fik de ikke en eneste Gæsling næste Aar.

Nytaarsaften satte vi os til Bords og aad vor Sødgrød og Bergfisk med lige saa stor Stads, som det kunde været Juleaften. Vi sang og bad ogsaa saa fuldt, som vi gjorde Juleaften. Derefter blev der taget Varsler for det nye Aar. Der blev taget et stort Grydelaag, og herpaa blev der

lagt lige saa mange Skefulde Grød, som vi havde forskellige Slags Korn, med Mærker for de enkelte Slags Korn. Saa blev Hunden kaldt ind. Tog han den Skefuld først, der var sat for Rugen, saa vi sørgmodige paa hverandre, for saa vidste vi, at der vilde blive knap Tid paa Rugbrød hele næste Aar. Dernæst skulde vi sørge for, at der kom en Kvinde først udenfor efter Nadveren, for saa fødte Faarene Gimmerlam det næste Aar, hvorimod de fødte flest Vædderlam, hvis der kom et Karlfolk udenfor først.

Var det stille Vejr Nytaarsaften, gik Manden og Karlen sammen ud i Haven og rystede Frugttræerne i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn. Blæste det, rystede Vorherre dem selv, og det var nok saa sikkert. Det kom af, at Folk troede, at der blev god Frugt det kommende Aar, naar det blæste Nytaarsaften. Derimod mente de, at det kunde hjælpe lidt, naar Mennesker rystede dem; i hvert Fald gjorde de saa, hvad de kunde, og saa fik Gud raade for, hvordan det kunde gaa.

Disse Forholdsregler tog alle Mennesker dengang, og det blev slet ikke set som noget Ondt. Men enkelte gjorde ogsaa noget, som ikke var godt. Naar nogen saaledes listede ud ret efter Nadveren, mens Folk endnu sad ved Bordet og bad og sang, og de saa ind ad Vinduet, idet der udtaltes nogen hemmelige Ord, saa kunde de se, hvem der skulde dø i det ny Aar. Det blev paastaaet, at de, som øvede dette, kunde efter deres egen Villie faa dem, der skulde dø, til at sidde enten med Hovedet under Armen eller klædt som Lig. (Sml. S. 320).

Dette kunde gøres og blev tit gjort, uden at nogen vidste det. Men det, jeg nu skal fortælle, blev drevet aabenlyst. Naar en havde en Kærest der i Gaarden, skulde han, naar der var sunget og bedt efter Nadveren, og alt var taget af Bordet paa Dugen nær, tage denne over sit Hoved og sine Skuldre, gaa baglæns og tiende ud ad Døren, gennem Køkkenet og ud i Gaarden. Det var Livet for ham om at gøre, at han ikke satte en Fod udenfor Tagdryppet. Naaede han indenfor Tagdryppet hen til Stuevinduet, vilde han fornemme en bag sig, som han vel skulde vogte sig for at se efter. Derimod skulde han se ind ad Vinduet og sige Trylleordene. Skulde han saa faa hende til Hustru, han elskede, og for hvis Skyld han vovede ikke blot Livet, men endogsaa Sjæl og Salighed, saa sad hun brudeklædt og afsides for sig selv inde i Stuen, hvorimod alle de andre var forsvundne.

Naar man nu havde taget Varslerne for det nye Aar, lukkede Folk deres Porte op, og der blev en Travlhed paa Færde. Fattige Børn løb saa Byen rundt med en saakaldt »Vubbepotte«, og den var gerne lavet af en gammel Halvotting eller noget lignende. Det var en underlig Musik, de opførte dermed, og desuden var de, som løb dermed, forklædte og sværtede i Ansigtet, hvorfor hele deres Færd fremkaldte en ængstende og dog støjende Stemning. Naar de havde øvet deres Kunster, fik de Æbleskiver og varmt Øl, og saa tog de andetsteds hen.

Unge Folk løb gerne om i Nabolavet og »slog til Pottens«. De lokkede for de løse Hunde, og de listede dem saa tæt hen til Køkkendøren og slog et stort Rabalder paa Stuedøren med deres gamle Lerkar. Kvinder og Børn inde i Huset skreg og jamrede, somme af Angst, men somme vel ogsaa, fordi det var Skik og Brug. Karlene løb ud for at fange dem, der havde slaaet til Pottens, og trække dem ind i Stuen, hvor de fik Æbleskiver og varmt Øl. Men det gjaldt som en Ære for dem ikke at blive fanget, saa enten skjulte de sig i Gaarden, eller de løb bort, det bedste de kunde. En Pige, der havde slaaet til Pottens i den Gaard, hvor hendes Kæreste tjente, gemte sig bag Stigen til Loftet i Køkkenet, mens Karlen løb ud og ledte højt og lavt, uden at kunne finde nogen. Da han slukøret gik ind og netop havde aabnet Stuedøren, kunde hun ikke bare sig for at række sin Arm frem og trække Kæresten i Koften. Han sprang ganske bleg ind i Stuen og paastod, at der var noget Spøgeri, der havde haft fat paa ham i Køkkenet. Det samme Køkken havde i Forvejen ikke noget godt Ord paa sig, og man talte nu ivrigt inde i Stuen om dette nye Tilfælde af Spøgeri, og man bad til Gud, at Spøgelset maatte faa Ro i sin Grav. Det hørte Pigen, og nu kom Raden til hende at være bange. Hun kom ganske bleg ind i Stuen og sagde: »Aa ja — havde jeg bare husket, at der var Spøgeri, saa skulde jeg rigtignok ikke have staaet der saa længe!«

Mange Gange, naar Vejret var lyst og Føret godt, kunde denne Lystighed trække ud til Sengetid. Blev der Tid tilovers, blev der sat alle Slags Moro i Gang ligesom Juleaften. Endelig læste man Aftenbønnen, og der blev sunget nogle Salmer. Vorherre blev sagt Tak for det gamle Aar, og vi bad ham om at hjælpe os i det ny. Og før vi gik i Seng, sang vi altid:

Uden Herren opholder vort Hus og Gaard
og giver os, hvad der er inde,
og sender os sin Velsignelse hvert Aar,
da er vor Flid forgæves.

(Det er egentlig oprindelig en nedertysk Salme, digtet af Burkard Waldis 1527 paa Grundlag af Davids Salme 127, der har været kendt i Danmark siden Hans Tausens Salmebog 1553 og i Jespersens Gradual som fast Salme til niende Søndag efter Trinitatis og som Offersalme ved Bryllup. I Kingos Salmebog 1699 er Salmen knyttet til anden Søndag efter Helligtrekonger).

Nytaarsmorgen gik det ellers med Mad og Arbejde ligesom Julemorgen, saa der var slet ingen, som rørte Haand til noget Arbejde, før de havde faaet Æbleskiver og varmt Øl.

Helligtrekongersaften fik man samme Mad som de to andre Højtidsaftener, Juleaften og Nytaarsaften. Der blev denne Aften tændt et saakaldt »Helligtrekongerslys« i alle Huse og Gaarde. Det var et stort Voks- eller Tællelys, som forneden havde en Stamme, ligesom ethvert andet Lys, men foroven delte det sig i tre Grene. Det blev sat midt paa Bordet mellem de to andre Helligaftenslys og først tændt efter Bordbønnen, naar alle havde taget deres Skeer. Det brændte saa til Ære for de hellige tre Konger, der rejste den lange Vej for at tilbede Jesus. Saa snart Nadveren var spist, slukkedes det straks, og det blev ikke heller tændt tiere; dog kunde Stumpen blive smeltet om til andet Brug.

Efter Bordbønnen blev der igen sunget Salmer, og derpaa gik Folk ud fra Huse og Gaarde og raabte de brugelige »Helligtrekongersraab« for at sikre Byen mod Ildebrand (sml. S. 28 den norske Ildbjærgning). Det var aftalt i Forvejen, fra hvilken Gaard Raabet skulde gaa ud, og herfra raabte de nu, saa højt de kunde: »Kasper, Balthaser og Melkior, de hellige tre Konger! Hvo, som hører det, han svare!« — »Vi svare!« lød det derpaa fra den næste Gaard. Og disse opløftede atter Raabet, og modtog Svar fra den tredie, og saaledes gik det Byen rundt.

De, som vilde vide, hvem de skulde have til Mage, gik mellem Sengetid og Midnat udenfor Byen hen til en Korsvej. Her vendte de sig mod Kirken, som de skulde kunne se, og udsagde Ordene: »Hellige Konger tre! Kommer og lad mig i Aften se den, hvem Seng jeg skal rede, hvem

Dug jeg skal brede!« Herefter skulde de gaa hjem og lægge dem til Sengs tiende, altsaa uden at tale med nogen, men de maatte ikke falde i Søvn. Mellem Midnat og Hanegal kom saa den fremtidige Mage, og skulde de ikke blive gift, kom der i Stedet en Ligkiste. Der blev fortalt, at Kammeret blev saa lyst som om Dagen, og Karlen eller Pigen kom saa og stillede sig frem for Sengen, klædt i Brudedragt. Den, der laa i Sengen, maatte ikke mæle et Ord, men idet Øjnene mødtes med den fremtryllede Skikkelse, skulde han eller hun give et Nik med Hovedet, og dette var saa godt som et Jaord. Og saa snart dette var sket, blev der mørkt i Kammeret, og alt var forsvundet (sml. S. 318).

Nogle fortalte, at der hørte endnu nogle hemmelige Ord til for at fremtvinge Synet, og det kunde endda gælde Livet for dem, der glemte et eneste Ord af den hele Remse. Og saa skulde der endog være den Fare, at hvis de senere hen i Livet skulde komme til at aabenbare Sagen, kom de aldrig til at leve godt sammen, men skulde bestandig rives og slaas som Hund og Kat.«

Om Juletro i Almindelighed meddelte Kirsten Hansdatter den allerede velkendte Tro, at Vejret Aaret igennem rettede sig efter Vejret i de tolv Døgn, der ligger mellem den Midnat, Jesus blev født, og den Midnat, de hellige tre Konger ofrede til og tilbad Jesusbarnet. Der var enkelte, som vaagede Natten over og mærkede sig hver Forandring, der skete Natten igennem, og de troede saa, at de vidste Rede paa hele Aarets Vejr. Det var ogsaa en meget gængs Tro, at Folk kunde fri deres Køer fra Lus ved at hælde Aske paa dem mellem Jul og Nytaar.

Om Julens Kirkegang fortalte gamle Kirsten Hansdatter blot, at de gik i Kirke, saa mange, der kunde være borte fra Gaarde og Huse. Mændene gik altid første Juledag, for de gik selv »til Offers«. Det blev set som urigtigt at føre Børn til Daaben og lade Barselkvinder holde deres Kirkegang paa denne store Offerdag, ligesom paa de to andre Offerdage Første Paaskedag og Første Pinsedag.

Os bekendt er Kirsten Hansdatters Skildring af Julen i Gudbjærg, Østfyn, omkring 1765—75, den eneste gennemførte Skildring, vi har af danske Bønders Jul i det 18de Aarhundrede, og her mangler jo endda den udførlige Redegørelse for Julens store Forberedelser, Slagtning, Lysestøbning, Brygning og Bagning, Madlavning og Rengøring, som hendes

Sønnesøn ikke ansaa det Umagen værd at give nærmere Oplysninger om, da de efter hans Skøn nogenlunde svarede til, hvad han selv kendte fra sin egen Barndomsjul o. Aar 1835—40.

Om danske Bønders Jul i Slutningen af det 18de Aarhundrede har vi to værdifulde, men ingenlunde fuldstændige Skildringer: 1) fra Rønnebæk ved Næstved af Adelsdamen Frantzisca Carlsen i hendes Bog om Rønnebæksholm 1861, hvis Hovedbetydning er den fortrinlige Skildring af de sydsjællandske Bønders Julestueskik o. 1780; 2) fra Bloustrød-Lillerød Sogne i Nordsjælland i Joachim Junge: »Nordsjællandske Landalmue« 1798, lettest tilgængelig i min forkortede Nyudgave 1915. Vi har allerede anført vigtige Uddrag fra disse to betydningsfulde Kildeskrifter, Skildringen af Juleparòdi og Kongeleg fra Frk. Carlsen (S. 301); Bøndernes Julegaver til de Fattige og deres Tyende af Julebrød og andre Madvarer fra Junge (S. 292). Vi nøjes med disse Uddrag for at gaa videre til en Skildring af det danske Borgerskabs Jul i København og Provinsbyerne i Kristian den Sjettes, Frederik den Femtes og Kristian den Syvendes Tid, idet vi afslutter vor Fremstilling med den første nogenlunde fuldstændige Skildring af borgerlig dansk Jul, vi kender, Herredsfoged Ole Lunds Skildring af Julen i det velstillede Barndomshjem i Helsingør i Kong Frederik den Sjettes Tid, fordi denne Skildring, der i Tid hører til det 19de Aarhundrede, har Aand og Stemning fra det 18de Aarhundredes humane danske Jul. Vi oplyste S. 323, at der ikke blev gjort meget ud af Julen i København i Holbergs sidste Leveaar, men saa meget mere gjorde man ud af Nytaaret. I Niels Klims underjordiske Rejse fra 1741 morer Holberg sig med at offentliggøre Uddrag af en Rejsebeskrivelse, som en underjordisk Mand havde foretaget *over* Jorden i Europas forskellige Lande. Den brave Tanian skriver her bl. a.:

»Nyaarsdag faa de Europæer en Sygdom, som de underjords Folk vide intet af: Accidenserne (dvs. Symptonerne) ved denne Sygdom er stor Uro i Sindet, thi samme Dag kan ingen blive længe paa et Sted. De løbe, ligesom de ere galne, fra et Hus til et andet, og vide ikke selv hvorfor. Denne Sygdom varer hele fjorten Dage hos nogle, tilsidst blive de trætte og udmattede af den idelige Løben, komme til sig selv, og faa deres forrige Helbred igen.«

I sin Epistel 245 taler Holberg om samme Skik:

»Min Herre maa ikke regne mig dette til onde, at jeg ikke haver ladet

mig straks indfinde med mit Nytaarsønske. Enhver undskylder mig derfore, som kender min Konstitution, og ved, hvor meget varligen jeg maa leve udi de koldeste Vintermaaneder, da jeg meget sjælden kommer ud af mit Cabinet.

Hvis man vilde forflytte Nytaar til Paaske, skulde jeg være ganske villig til at følge Strømmen, og iagttage den sædvanlige Ceremoni, hvilken, endskønt jeg ikke ganske approberer, jeg dog ikke laster.

De mange Visiter og Kontravisiter incommodere vel noget, sær gamle Folk; Ulejligheden er dog ikke saa stor; og Moden fører den Nytte med sig, at Evne derved gives til at tale med visse Personer, som man ellers ikke kan finde.«

En morsom Skildring af Datidens Nytaarsvisit-Skik finder vi i det kulturhistorisk værdifulde, underholdende Tidsskrift »Fruentimmer- og Mandfolketidende« 1769 (S. 302), hvor der gives en herlig Karaktertegning af en Datidens »Faders Søn«:

»Msr. Dagdriver, som i vort sidste Blad i det gamle Aar beklagede sig, at han saa skammeligt havde tabt og forloret Tiden afvigte Aar, har nu i Begyndelsen af dette stræbt at vinde Tiden desbedre. Han har, siden Nyaarssolen oprandt, og indtil i Dag næppe været rolig et Kvarter. Han har allerede den Tid aflagt over tusinde Nyaarsgratulationer. Og kunde han vel anvende Tiden bedre? Han selv mener Nej. Thi derved, siger han, har han haft den Lykke at kysse saa og saa mange Damer og Fruer, Frøkener og Jomfruer paa Haanden; er paa mange Steder kommet i Kendskab med Frue- og Frøkenpiger; har paa somme Steder fundet Adgang til de stærkeste Spilleborde og angenemste Fruentimmerselskaber; han har hørt tusinde Forandringer paa Nyaarsgratulationer, set mange nye Komplimenter og efterabet mange forskellige nye Moder, kan han da vel have anvendt den første Uge i Aaret bedre? siger han og er færdig at le ad sin Fader, en gammel, alvorlig Mand, som i al den Tid ikke har været ude af sit Hus for at ønske, og nægtet sig hjemme for ej at tage imod Ønsker; men derimod passet sine Bøger, sluttet de gamle og begyndt de nye, og efter sin Formue har ladet ombære til Fattige og Syge, hvad han har haft at give, ikke alene Penge, men endog Mad. Disse vidste han, ingen eller og meget faa gratulerede Nyaar; og han holdt for, at Pengene og Nyaarsgaver var her meget bedre anvendte end paa Hyrevogn, Haarskærer og Skrædder. Men derfor siger og hans

Hr. Søn, at hans Fader forstaar ikke at leve. Men Faderen er en grundærlig Mand og siger ikke, uden hvad han mener, og derfor kan han ikke gratulere Nyaar som andre:

»Skulde jeg ønske den stolte, den gerrige, den overdaadige, den spillende, den løsagtige o. s. v. et glædeligt Aar,« siger han, »da var det jo det samme, som jeg vilde ønske: at de maatte blive lige saa lastefulde i det ny Aar, som de var i det gamle.

Og vilde jeg derimod ønske den stolte Ydmyghed, den gerrige Nøjsomhed, den overdaadige Afholdenhed, den løsagtige Kyskhed, den falske Ærlighed, den trættekære Fredsommelighed og saa videre, saa maatte jeg jo paadrage mig hele Byens Ugunst i Steden for Gunst ved mine Ønsker o. s. v.«

Mens Holberg med et satirisk Blink i Øjnene kunde finde sig i den grasserende Nytaarsvisit-Skik for personligt at overbringe Nytaarsønsker, er han harm paa en anden af Datidens Landeplager, Kravet om *Nytaarsgave* fra de lavere Stænders Side overfor Folk af Stand og Formue som Assessor Holberg selv. Han siger derfor i samme Epistel 245, som vi ovenfor anførte Begyndelsen af:

»Det var at ønske, at en anden Nytaarsmode, som fører en betydelig Ulejlighed med sig, blev afskaffet. Den samme bestaar i Uddeling af Gaver, hvilke fordres fast som en vitterlig Gæld. Jeg ønskede gerne at vide, naar den sælsomme Skik først udi disse Lande er indført: Jeg kalder den sælsom, siden dermed gaas saa vidt, at den ringeste Kundskab, som en gemen Mand haver erhvervet sig hos en af højere Stand, ligesom autoriserer ham til at fordre saadan Tribut, uden at nogen Regres (Dækning) gives derfor til andre; hvilket dog synes, for at give denne Skik noget Skin af Rimelighed, at være fornødent: Saaledes at en fornemme Borger, som forbindes til at give Nytaarsgave til en Haandværksmand, skulde have Regres til en karakteriseret Person; en karakteriseret Person af sidste Klasse til en af den anden, og saa fremdeles opad; hvorved Pengene komme til at cirkulere, og Gaverne ikke blev til Byrde for visse Personer alene. Eller: Man kunde lade det blive ved den ældgamle Skik, som haver bestaaet udi Gaver imellem Venner og lige Standspersoner, hvorudi er nogen Rimelighed.«

Hvor udbredt *Nytaarsgave-Skikken* imellem ligestillede eller mellem Forældre og Børn var i København i Holbergs Tid, kan vi faa Indtryk

af, naar den i vore Tider glemte Salmedigter, Præsten *Laurids Beich* (død 1729) i Stiftsbjærgby, i sin Bog »Tak- og Sang-Offer« 1727 taler om »Den Ny-Aars Gave, som den troende tilbyder Gud.« Vi anfører første og sidste Vers:

Ny-Aars Gave vil jeg bære
frem i Dag til Himmelen;
Gaven skal mit Hjærte være,
som jeg ganske ofrer hen
til min allerkæreste
Skabermand og Frelsere;
mig fra mig jeg selv vil tage
og til Herren overdrage.

Tag til Takke, kære Fader,
med den Ny-Aars Gave, som
jeg til Dig nu overlader,
kendes ved din Ejendom!
Din jeg er, det ved Du vel,
Du til mig har Ret og Skel;
Dig som Arving jeg paarører,
ja, som Brud og Ven tilhører.

Ikke blot Forældrene har, som Holberg fortæller i »Julestuen«, givet deres Børn Nytaarsgave, men ogsaa Børnene har sparet sammen for at kunne give deres Forældre en Nytaarsgave, eller de har tilvejebragt den ved et eller andet personligt Offer, ganske som i Nutidens almindelige danske Julegaveskik.

Man kunde ogsaa ligesom i Nutiden slutte sig sammen for at tilvejebringe en Nytaarsgave, langt mere anseelig og værdifuld, end den enkelte Elev var i Stand til. Saaledes fortæller Rektor *Joh. Henr. Tauber* (1743—1816) om Skoleforholdene i Aalborg i 1760'erne:

»Ligeledes gav alle Disciplene deres Lærer Nytaar, enhver efter sine Omstændigheder, lidet eller meget. Jeg gav i anden og fjerde Lektie 2 Dukater. Men i Mesterlektien skød de i de ældre Tider, da Antallet var stort, sammen og skænkede Rektor et betydeligt Stykke Sølv, Sølvkande, Sølvfade osv. I min Tid havde Rektoren alt i Sølv, lige ned til Tallerkener, saa han ej kunde modtage mere. Bad derfor om det, de vilde unde ham, i Penge, og han fik ikke mindre end 50 Rigsdaler; ofte naar Antallet var stort 80, ja 100 Rdl., og Konrektoren det halve.«

Ligesom i det 16de Aarhundrede kan man trykke Nytaarsbetragtninger og give dem Navnet Nytaarsgave. Nic. Isenfeldt forfatter i 1735 »Krigs-Hospitalets Lade-Gaards Nytaars Gave« d. 1/1 1735 til Kong Kristian den Sjette. Thor Andersen Nyegaard udsender 1748 det lille opbyggelige Skrift: »Til nyt Godt ønsker jeg alle en god Ny-Aars-Gave i disse forestilte Nye-Aars Vinter-Tanker.« I Rationalismens Tid faar disse »Nytaarsgaver« i Bogform et vældigt Opsving, men har nu væsenligt oplysende eller underholdende Indhold. Vi nævner Titlerne paa nogle af Datidens Oversvømmelse af »Nytaarsgaver«: »En Draabe i Nytaarsbøgernes Hav«, som Jens Kragh Høst kalder en saadan Nytaarsgave fra 1798.

En af de ældste er den navnløse »Forældres værdige og frugtbringende Nytaarsgave til deres Børn« 1784. I Odense udgiver Bogtrykker Chr. Iversen »Samling af hidtil utrykte Poesier, Nytaarsgave 1782, 1783, 1784 og 1785«. Digteren Werner Abrahamson udgiver »Til Nytte og Fornøielse, Nytaarsgave 1790«, han fortsætter med »De russiske Robinsoner, en virkelig Tildragelse, Nytaarsgave 1792« og »Frederik Bagger den Vindskibelige, Nyaarsgave 1794«. Saa kommer 1803 hans »Nytaarsgave til Tænkende«, nemlig J. F. W. Gleims »Halladat eller den røde Bog«. 1791 udgives anonymt »Nytaarsgave for Almuen og Landboen, et Bidrag til Almue-Sange og Landboe-Viser«. I samme Aar udgiver Emanuel Balling »Den morende Nyeaars-Gave, eller Samling af 32 muntre Sange, stemt i jevn Smag for Folk i alle Stænder«. I 1791 udgiver Balling ogsaa »Guldæblet eller Forældres Nyeaars-Gave til deres Børn, en Fortælling«. I 1794 udsender Balling »Nytaarsgave for Tienestepiger«; 1795 udsender han »Nyaars Foræringer til alle ædle unge Koner og Piger som ønske at blive lykkelige Huusmødre«. I en lang Aarrække, 1793—1807, udgav en Simon Pouelsen »Nytaarsgave for Damer«, i 1794 skarpt kritiseret af Radikalismens Talsmand, Malthe Conrad Bruun, i »Kritiske Randgloser til Nytaarsgave for Damer« 1794. I 1796 udgiver Fr. Ekkard »Nytaarsgave for Fædrelands-Elskere og deres Børn, eller en liden Natur-Beskrivelse over nordiske danske Lande«. I samme Aar udgiver Morten Hallager »Morende Historier for Børn til Nytte og Fornøjelse. En Nytaarsgave for Ungdom af begge Køn«. Aaret efter udgiver Hallager »Biekube, indeholdende adskillige fornøielige moersomme og nyttige Materier, en Nytaarsgave for Børn«, og i 1798 udsender han »Nyeste Samling af adskillige, fornøielige, moersomme og nyttige Mate-

Nytaarskort fra 1766.
Johan Dagon til hans Moder.
(Efter Fotografi i Dansk Folkemuseum).

rier til Kundskabs Erhvervelse og Hjertets Forbedring, en Nytaarsgave for Børn«.

Aarhundredet slutter paa værdig Vis med, at Aug. Mahlmann i 1799 udsender »Edvards Omvendelse til Ægtestanden og hans Udvandringer paa Frieri med hans Fætter Jacob« under den særskilte Titel »Nytaarsgave for Danequinder for Aaret 1800«.

I Nutiden sender vi Julebreve og Julehilsener til Slægt og Venner, med Ønsker om en glædelig Jul, et godt Nytaar og en Tak for det gamle Aar. I Datiden sendte man hinanden Nytaarsbreve og Nytaarshilsener, de sidste ofte, som Billedet her viser, meget smukt udførte. Som Prøve paa Datidens Nytaarsbreve kan vi anføre et Brev, som Biskop Hersleb den 22. Januar 1757 skrev til sin Ven Rektor Heiberg i Vordingborg, P. A. Heibergs Fader, som Tak for hans Nytaarsbrev:

»Jeg takker skyldigst for Deres kærlige Nytaarsønske og reciprocerer (gengælder) det med al Oprigtighed, ønskende Dem Held og Fremgang i Deres Embede, Lykke og Velsignelse i Deres Hus, allerhelst nu, da jeg hører, at De er forlovet og tænker snart at sætte Bo, hvortil jeg af Hjertet ønsker Dem megen Naade af Gud.«

Mindre højtidsfuld er Tonen i Nytaarsbreve mellem unge Venner, vi anfører som Prøve Johannes Ewalds Brev til hans Ven Peter M. Spendrup af 6te Januar 1774:

Min kjæreste Broder!

Dersom alt det af mit Arbejde var godt, som kostede mig megen Umage, saa var det Vers, jeg sender Dig, uden Dispute uforligneligt. — Men hvad enten nu Jule-Sværmen eller andre Adspredelser har gjort min Pegasus mattere end sædvanlig, saa har jeg haft ondt ved at faa ham i Trav, og overalt haft et besværligt Ridt, uden derfor at udrette mit Ærinde desto bedre. Imidlertid, om mit Vers ikke just er noget Chef d' Oeuvres[1]), tror jeg dog, at det er taaleligt poetisk, og jeg tør i den Henseende altid være det bekendt. Jeg ønsker, at din Ven kun vil være saa fornøjet dermed, som jeg er selv. Titelen har jeg kun gjort et Udkast til, og jeg beder Dig udføre det efter Dine Indsigter.

Jeg har i Dag ikke Tid at skrive meget. Dersom Du vil skikke mig en Tallotteri-Seddel . . . og det øvrige i Penge, saa forbinder Du mig meget. Jeg er altid, min Broder, Din

oprigtigste Ven og Tjener

[1]) Hovedværk.

Rungsted d. 6te Jan. 1774.

Et glædeligt Nytaar etc. for Dig og Dine.

Det fremgaar af Brevet, at Ewald har sendt sin Ven et Nytaarsdigt, men dette Digt synes desværre ikke at være bevaret. Derimod har vi fra Ewalds Haand nogle ikke meget personligt inspirerede Nytaarsdigte, »Nytaarsdigt til en Moder« og to »Nytaarsdigte til en Fader«, af hvilke vi skal anføre en lille Prøve paa det første:

O Du, min Ungdoms tro Vejleder,
som styrer mig til varig Lyst,
o Du som planter Saligheder
og unge Dyder i mit Bryst,
tror Du, at Nattens Svælg fortærte
det Aar som var? — Ak nej — det er! —
Du selv, Du bandst det i mit Hjerte
med evige Velgerninger;
min Tak har gemt, hvad Jorden taber,
den hindrer Aaret i at fly.

Saa almindelig holdte som disse Nytaarsdigte til Fader og til Moder er, synes det os rimeligt at regne med, at disse Digte er blevet solgt af Ewald til unge Herrer og Damer i København, der gerne vilde glæde deres Forældre med et skønt Nytaarsdigt, men ikke selv havde de fornødne Gaver dertil. Vi ved i alle Fald fra Sneedorffs »Patriotiske Tilskuer« d. 28de December 1761, at denne Skik ligesom Nytaarsvisiterne dengang var almindelig udbredt i København.

Sneedorff foreslaar nemlig ironisk at indføre trykte Visitsedler at overgive paa de Steder, hvor man vil gøre Nytaarsvisit, og han tilføjer: »Af samme Aarsag tør jeg endnu næppe foreslaa en anden Nytte, som disse Sedler maaske kunde have med Tiden, og som var at spare mine Landsmænd paa den Bekostning, som de anvende paa Nyaars-, Bryllups- og Begravelsesvers. De, som selv ikke have drukket af Helicons Kilde, maa foruden Bogtrykkeren og Bogbinderen ogsaa betale Poeten, og da Digtekunsten ligesom alle andre Videnskaber begynder at stige hos os, er det at befrygte, at Prisen paa saadanne Arbejder, som hidindtil har været meget taalelig, med Tiden skulde forhøjes, især om Rimene nogensinde bleve afskaffede. I mine Tanker kunde man og dertil bruge stemplede Sedler, og jeg tror ikke, at Poesien skulde tabe noget derved.«

32 Aar senere skriver Rahbek i »Den danske Tilskuer« for 10de Januar 1793: »Forrige Aargang begyndte den danske Tilskuer med at tale om de Ønsker, som gemenlig (almindelig) veksles ved Nytaar, og som vore Boghandlere have været betænkt paa, for en ringe Pris at forsyne os med i stor Overflødighed, uden at enten Forstand eller Hjærte derved sættes i ringeste Bekostning.«

Et saadant Ark med 24 forskellige rimede Nytaarsønsker fra det 18de Aarhundredes Slutning havde Boghandler K. H. Seidelin i Pilestræde No. 94 udsendt. Vi anfører nogle Prøver paa denne Nytaarspoesi, betegnende for deres Tid:

Rig Du er, thi Nøjsomhed Du priser,
skøn, thi Du den Gudes Aasyn har,
ung, thi Ynglings Uskyld, Ild Du viser,
viis, thi aldrig Meningstræl Du var;
Dig blandt meget faa det ønskes tør,
bliv i Aar den samme, Du var før!

Eller et Nytaarsønske fra en ung Mand til hans Forlovede:

O Elskede! o gid,
den Aand, som alting skuer,
som seer de blide skyldfri Luer,
der sammensmelte os, ansee min Bøn,
da kroner evig Dydens rige Løn,
o elskede, Din Id.

Helt forgæves har dog *Johan Herman Wessel* ikke levet, han, der blandt mange andre skæmtende Nytaarsønsker skrev dette:

Mit Ønske er lidt nyt, dog troer jeg, mere plat:
Gid Du i dette Aar maa finde Dig en Skat!
dog paa den Condition, at Du gør ej som somme,
der hitte den iblandt i trygge Næstes Lomme,

for Seidelin er ogsaa Mester for den Slags skæmtende »Wesselske« Nytaarsønsker:

At snart Du maa med Dydens stærke Tand
faae knakt (knækket) Din Lykkes Skal og Hinde
og søden Kærne henrykt finde
og dele den som ..... Mand.

En mindre heldig Elsker trøstes med dette Nytaarsønske:

Gid Morgenluftens skarpe Dunst,
ej længer Ven Din Helbred skade,
gid sidste Gang i Stormgade
Du have travet hen omsonst.

Seidelin vover sig ind paa Samfundssatire i sine Nytaarsvers:

Sin Taxt gid Slagter ære!
gid Brænde godtkjøb være!
gid Gaden være ren!
Skibsfarten fri for Men!
gid, for mig kort at samle,
det nye Aar slaa det gamle!

Han drister sig til at kritisere Kronprins Frederiks enevældige Regering og dens Optræden imod de liberale Frihedsforkæmpere:

Ønsker, gode Ven, er slidte Sager,
derfor giver jeg Dig hellere *Raad;*
mærker Du, en Skrivelyst Dig tager,
og Du føler Kløen i Din Brod,
tænk da lidt paa Aabys, Nyrups Fatum (Skæbne),
husk paa T. Bruns og Kramers, Schmettovs Løn,
Rabbek, Heiberg, Riegels, Steffens Søn,
Malterne, Collet; det er Probatum.

Eller ironisk med Tanke paa Frihedsstøtten og Negerfrigørelsen:

Bonden er fri, det sværger hans Steen;
Negeren er fri, det sagdes i Taler;
Tanken er fri, og truer med Meen,
hver som dens Ytring Lænker befaler;
Hjertet alene bør ej være frit,
gid da Din Elskede skænke Dig sit.

Det allersidste af Seidelins Nytaarsønsker for sit Fædreland i 1790erne lyder:

Gid Oplysning, Ven, i dette nye Aars Dage
gøre to Skridt frem, naar den gør et tilbage!

Seidelins beskedne Nytaarssatire, den første lille Spire til »Blæksprutten« og »Svikmøllen« paa vor Tids Juleborde, viser, hvilket Fremskridt i Samfundssyn, der var naaet i Danmark siden Sjette Kristians Dage. Vi følger denne Udvikling i typiske Nytaarshilsener fra Undersaat til Konge: Kristian den Sjette, Frederik den Femte, Kristian den Syvende og Frederik den Sjette.

Til Kong Kristian den Sjette skriver den store Historiker *Jacob Langebek* paa Selskab for dansk Sprog og Histories Vegne den 30te December 1745:

»Vi kunde da vente i Tiden fra Deres kongelige Majestet saadanne allernaadigste Benaadninger efter Omstændighedernes Beskaffenhed, at vort Selskab af en liden Ympe vil blive til en fuldkommen Vext, der skal udbringe frugtbringende Grene over det gandske Land, derved at vise Alverden, hvorledes Lærdom og Videnskaber opbringes og blomstre under Deres Kgl. Majestæts livsaligste Skygge: Ja Deres Majestæt kunde med ingen ønskeligere og mere opmuntrende Nytaars-Gave allernaadigst belønne os, som, med det nu indtrædende Ny-Aar, allerunderdanigst tilbede Deres Majestæt alle høie og himmelske Velsignelser, og aldeles opofrede henleve Stormægtigste Monark, Allernaadigste Konge, Deres Kgl. Majestæts Allerunderdanigste Tjenere og tro Arve-Undersaatter Lemmerne i Selskabet til det Danske Sprogs og Historiens Forbedring og paa Samtliges Vegne Jacob Langebek.«

Den store københavnske Avis »Berlingske Tidende« indleder sit allerførste Nummer den tredie Januar 1749 med en meget lang Nytaarslykønskning til Kong Frederik den Femte og hans unge Dronning Louise, paa den Tid frugtsommelig med den senere Konge Kristian den Syvende (født 29/1 1749). Her er Hjærtet i en ganske anden Grad med i Nytaarsønsket, som med al Tidens Højstemthed alligevel ganske tydeligt føler den høje kongelige Familie som hørende til Familien Danmark. Vi anfører Begyndelsen og Slutningen af dette Nytaarsdigt, digtet af Udgiveren *Ernst Heinrich Berling:*

Monark af Nordens Tvilling-Rige,
tillad, Din Undersaat tillige
med alle Dine Tjenere
maa offentligen lade se,
med hvad oprigtig Hjertensglæde,

de deres Konge se at træde
ind udi et fornyet Aar,
som idel Held og Lykke spaar.
Hvad kan det andet spaa end Lykke,
da vi har Dig, vor Pragt og Smykke,
med hele Kongehus og Æt
set lykkelig begynde det?
Som Nordens Lys Magneten drager,
saa Du vort Hjerte til Dig tager,
Du vore Ønskers Øjemed
og Grund til vor Lyksalighed!
Kan andre Lande sig berømme,
at deres Fyrster ere ømme,
og at en Undersaattes Nød
kan gøre deres Hjerte blød.

LOUISE, som al Verden ærer,
Du, som det skjulte Klenod bærer,
som Nordens Haab og Sinds-Attraa
alleneste er stilet paa,
Du FRIEDERICHS mageløse Mage,
gid du i disse Nytaarsdage
maa give noget Nyt at se,
som snart kan i sin Vugge le!
Hvor vilde vi ej Himlen prise
for Dig, livsaligste Louise.

30 Aar senere til Nytaaret 1779 skrev *Johannes Ewald* det pragtfuldeste, det skønneste af alle danske Nytaarsdigte til den ringeste af vore Konger i de sidste 500 Aar, til vor stakkels sindssyge Konge, Kristian den Syvende. Det er nok ikke Kongen som saadan, det er hans danske og norske Folk, vor store Digters Nytaarsønsker først og fremmest gælder:

Held Dig, nyskabte Aar, som nu saa blid fremstiger
af Evighedens Nat! Held Dig fra Verdners Gud!
Han selv, han byde Dig, at være Christians Riger,
sit Velbehags, sin Freds, og sine Glæders Bud!
Fyld Danne-Kongens Bryst med Smil fra Naadens Trone!
Hans Aand med saligt Lys, fra Visdoms blide Sol!
Bring Styrke til hans Arm! bring Ære til hans Krone!
Udspred Lyksalighed omkring Hans gyldne Stol!
Vor elskte Palmekvist, vor Fred'rik, byd oprinde
i stærke Skud til Træ, til Efterslægtens Ly!

Stadfæst vort Nordens Ven, og Cimbrernes Veninde,
Hver Glæde, som de har, og skænk dem daglig nye!
Med Bælter af Smaragd omgjord de norske Fjælde!
Og skjul de Danskes Dal, med tætte Slør af Guld!
Udbred vor Skat! og vis, at al vor sande Vælde,
var kun tildækket med en Fodbred af vort Muld!
Kron hver en Dansk med Held, som uforfærdet følger
vor sølvblaa Vej til Ros, igennem Storm og Skær!
Byd Havet skaane dem! og tving dets vilde Bølger,
at de tilvælte os Fred og Velsignelser!
Fyld Kunstnerne med Vid! Arbejderne med Styrke!
Former dem! vis enhver en rolig Næringsvej!
Plant Hegn af Kæmper om det Eden, som vi dyrke!
Fyld dem med Mod! og mag, at det behøves ej!
Men hver, hvis Daad, hvis Røst det Godes vise Giver
bestemte til sin Tolk, mod ham vær dobbelt mild!
Fyld Dommerne med Lys, og Mod og retvis Iver!
Og Lærerne med Aand! og Skjalderne med Ild!
Straal for enhver især, som ved, hvad han begærte.
Giv ham at naa sit Maal og tro sig lykkelig!
Men alles Bryst opflamm'! at hvert et indfødt Hjærte
maa føle Danmarks Vel, før det erindrer sig!
O, lær os agte det vor Lyst, vort Held, vor Ære,
med ægte Danne-Dyd at pryde Danskes Hjem!
At andre se vor Glans! og at vi selv maa lære
at elske Fremmede, og ej at savne dem!

Saa storladent Ewalds Nytaarsdigt er, vi savner dog noget deri, vi savner Smil, vi savner Selvironi. Det finder vi til Gengæld i fuldt Maal hos vor næste store Digter *Jens Baggesen*. Vi tænker her særlig paa hans Digt »De tolv Skaaler«, skrevet til en Fest for Rektor Møller i Helsingør, en Tredie Juledagsvise sunget af Selskabet paa Skydebanen. Mellem de tolv Skaaler er ogsaa Fædrelandets og Kongens Skaal, hvor, som Danske ynder det, de lunefyldte Ord dækker over dybt alvorlige Følelser. Baggesen skildrer i dette Digt Fredskongressen i Wien 1815—16, hvor Kong Frederik var til Stede og talte Danmarks Sag, som en Julestue med Juleleg:

Man strider, paa hint Wiener-Bal
om Fredens Bolle, lidt forlegen,
hvem nu herefter være skal
den største Julebuk i Legen.

Skaal for hver ærlig Buk, som veg!
for hver, som faldt! for hver, som steg!
Skaal for hver fremmed Juleleg!
men Skaal tillige for — vor egen!

Vor Frederik, som hist leger med
lidt Jul, til Fædrelandets Bedste,
gid hæderkronet, i Held og Fred,
han hjemme lege maa til næste!
Skaal for hver Drot, sig did har vendt,
for engang at faa Striden endt!
Skaal for hver vis og god Regent!
men Skaal tillige for — den bedste!

Jens Baggesen slutter sit Digt om de tolv Skaaler med at udbringe Julens Skaal:

Skaal for hvert ædelt Julelag
paa Troner, Stole, Bænke, Skamle!
Skaal for hver tredie Juledag,
der, som i Dag vil os forsamle!
med nok af Brød og nok af Sul,
og Bollen fuld, som den er hul,
Skaal Venner, for den nye Jul!
men Skaal tillige for — den gamle!

Med den nye Jul tænker Baggesen sikkert paa Samtidens Jul, præget, som den begynder at blive, af det tyske Juletræ. Med den gamle Jul tænker han paa Julen, saadan som han har kendt den i det fattige Barndomshjem i Korsør, »dengang da han var meget lille« og paa Julen, som han i sin Ungdom havde oplevet den baade ude og hjemme, Julen i Vennelag med gammeldags Juleleg og Julemorskab.

Det er ikke let at give en haandgribelig Skildring af Baggesens Barndoms- og Ungdomsjul herhjemme i Danmark, da han nøjes med Hentydninger i sine mange Rimbreve, men vi ved dog, at Baggesen fra sin Barndomsjul i Korsør maa have kendt baade Juleleg, Nytaarsløjer og Helligtrekongersoptog.

I et nydeligt Fødselsdags-Rimbrev »Brudevielsen i Fjor« til den tyveaarige Frk. Christine Margrethe Astrup, der siden i 1819 blev gift med Hans Adolph v. Warnstedt, siger den skæmtsomt forelskede Digter:

Gift Dig engang, ved Hjælp af Præst, med hvem Du vil!
mig plager aldrig Jalousien
(der er for meget kedsomt i'en)
mig hører Du engang for alle til —
i det Slags Giftermaal og Ægteskab at sige,
der blot bestaar i Spøg og Sang og Digt,
et Kys paa Haand og Kys paa Mund og sligt,
som i en Juleleg forskrækker ingen Pige,
som ingen Klosterjomfru gør Fortræd,
og ingen Landbyfrøken rødmer ved,
og som i al Uskyldighed,
som Engle lege med hver Søndag i Guds Rige.

I et andet skæmtende Rimbrev til Frk. Astrup, »De atten Eller«, stilet til Frk. Ellina paa Elleskov (dvs. Antvorskov), hedder det:

Min Sejersang om Musekattens Svimmel
i min og Musernes og Attens Himmel,
den lyder til den gamle Melodi
den første Barnedans begynder i,
naar ikke Foden blot, men Hjertet hopper
ved søde, kælne Julelegs-Spilopper,
for Dig og alle Sangens hulde Smaa
i atten overgivne Vers, som saa:
Ellevisen.
Atten Elletræer, atten Elletræer, atten!
atten Eller gør en Skov!
Hvad har en Digter mere Behov?
Muser i Fælden, o Muser i Fælden om Katten.

Digteren fortsætter sin Ellevise i sytten andre ligesaa overgivne Vers.

At Digteren som Dreng har gaaet med Rumlepotte om Nytaar og faaet Julekage til Tak, fremgaar af et Rimbrev til Vennen Etatsraad G. H. Olsen 1813:

Hvad dengang var mig en uskyldig Spillen
med Spindekonens Æbles vævre Snur
med Toppens Springedans og Trissens Trillen
og Rumlepottens løjerlige Knur —
at nu, hvad dengang var mig Julekage,
er det: at være glad og veltilfreds,
som Du, ved Siden af en elsket Mage,
min Olsen, i en hjemlig Englekreds.

Om denne hjemlige Englekreds, Moder og seks Pigebørn, synger Digteren:

I glimrende Sale,
paa Sværmens den myldrende Tilje,
hvor Sang og hvor Tale
bestemmes af Modernes Vilje;
hvor Laps og hvor Flane
samkører i Kane
med Bjælder, paa Sne over Hjerternes Is,
der tier min Sangerskes Pris.

I hjemlige Huse,
hvor Julens de legende Klynger
omsmile den Muse,
som Barnlighed evig forynger;
hvor Rosen som Moder,
blandt Knopper af Poder
udbreder om Skjalden Uskyldigheds Duft,
der Kærligheds Tone faar Luft.

I et Rimbrev til Grosserer Nathanson i København »Hesten Abildgraa« af 1814 ønsker Baggesen for Spøg at komme som den sorte Negerkonge i Helligtrekongersoptoget og beundre sammen med Husets Venner den førstefødte Søn paa Fru Nathansons Skød:

Det Brev, som meldte mig Din største Lyst:
den førstefødte Søn ved Din Madonnas Bryst,
engang skal vorde virkelig besvaret.
Hils midlertid de hulde To,
hvis Gruppe (Kunsten ellers ufortalet)
Naturen vel saa tryllende har malet,
som Rafael, og som Antonio
Allegri da Corregio —
for hvem jeg knæle ser i Tanker allerede
de hellige Tre-Konger, og tilbede —
mens det mig ærgrer, jeg er ej tilstede,
og at jeg ej derved en Rolle spille kan —
om ej, som Darbes just og Eichel og Delbanco,
saa dog (da denne Plads er, tror jeg, end in blanco) (dvs. uoptaget)
som Morian.

En meget smuk Skildring af en Nytaarsdag i det Fremmede giver Baggesen fra sin Hustru Sophie v. Hallers Ungpigehjem i Bern i Aaret 1790, et Par Maaneder før de blev gift (17/3 1790), Dagen før han skulde rejse til Paris:

»Jeg vaagnede og fandt et Neg paa mit Bord. I dette Velsignelsens Emblem var indsluttet en Silkepung og et Par Handsker fra min Sophie. Gode Gud! hvor frydede jeg mig over denne uskyldige, søde, naive Nytaarsgave! Jeg bad Gud om Velsignelse for alle mine Venner, for Palmine, Seline og mig selv; og i Kirken fortsatte jeg denne min Bøn, da jeg intet kunde høre af den lange Prædiken ... Vi spiste hos Præsident Sinner et prægtigt Maaltid i hele Familiekredsen, hvorpaa jeg gik hen til Sophie. Her forsamlede sig lidt derefter alle til den hallerske Familie hørende Personer; og man ønskede hverandre et lyksaligt Nytaar med ubeskrivelig Inderlighed. Den gamle Landfoged omfavnede og kyssede mig heftigen. Sophie var ubeskrivelig yndig, urolig, munter, oprømt, bedrøvet og glad ... Bestandig laa vore Rejse-Omstændigheder mig paa Hjerte, thi 6 Louisdorer var min hele Rejsebeholdning til Paris; men Sophies ubeskriveligt rørende Ømhed, og Glæde over, at hendes Nytaarsgave havde fornøjet mig, lettede det tunge Hjerte — og dog turde jeg endnu ikke ganske overlade mig til min Glæde over den Engel, Forsynet har sendt mig. De, der ikke hørte til Familiens Allerhelligste, gik, og vi tilbageblevne lejrede os om et Nytaarstaffel, som en umaadelig stor, kalkunsk Hane dominerede. Aldrig har jeg haft saa munter og fuldkommen Aftenshøjtid, som denne. Sophie sad paa min højre, Emilie paa min venstre Side. Vi fortalte Historier, Anekdoter, Indfald. Først Kl. 1 skiltes vi ad. Den første Dag i Aaret 1790 var en af mine saligste Dage.«

Fra Baggesens bernske Nytaar gaar vi over til *Oehlenschlægers* københavnske Jul, Julen i det fattige Slotsforvalterhjem paa Frederiksberg Slot. Vi faar derigennem Indtryk af, at der virkelig er blevet fejret Jul i Københavns jævnere Hjem i de sidste Aartier af det 18de Aarhundrede, og ikke blot Nytaar:

»Min Moder havde i sin Ungdom været meget smuk, hendes Vækst var rank og ædel, hun havde tykke, lange sorte Haar, en snehvid Hud og milde blaa Øjne. Hun havde en sjælden Forstand, en stærk Følelse, som i hendes Sygdomstilstand dog nærmede sig noget til Sværmeri ...

Hun havde bestandig søgt at stemme sine Børns Hjærter for fromme Følelser, fra vi vare smaa af.

Vi satte i vor Barndom store Tinfade paa Bordet i Stadsestuen Juleaften og gik ind i den anden Stue, naar vi læste Evangeliet og sang Julesalmer, især den dejligste og bedste Brorsons: »I denne søde Juletid«, ogsaa »Den yndigste Rose er funden«, begge udeladt af den nuværende (Evangelisk-Christelige) Salmebog. Imidlertid hørte vi Engelen inde i den tillukkede Stue fylde Tallerknerne med Nødder, Æbler og Konfekt. I flere Aar troede vi virkelig, at en dejligvinget Engel kom ned fra Himlen og bragte os Gaverne. En Juleaften gik jeg i Forvejen og legede med min Søster Sophie i Gaarden; Himlen var bedækket med Skyer, kun en lille blaa Plet var der at se af den klare Luft. »Ser Du?« sagde jeg, »der er Hullet, der kommer han vist igennem.« Oehlenschlæger fortæller ogsaa, at der i hans Hjem støbtes Lys, som skulde tændes Helligtrekongers Aften for efter gamle Tiders Overtro at stænge Mørkets Magter ude.

I Paris 1807 mindes Oehlenschlæger Barndommens Jul hjemme paa Frederiksberg, mindes Engelen, der kom fra Himlen med Gaver til Børnene, og Andagten Helligtrekongers Aften, hvor

Jeg tænkte mig tilbage
hen i vor Julestue,
hvor ej trearmet Stage
af Sølv, for Pragt at vise,
men Lyset selv i trende
paa Bordet maatte brænde
i Helligtrekongelue,
mens alle sjunge saa:
»Guds Godhed ville vi prise,
de Store med de Smaa.«

I Digtsamlingen Frederiksberg, »Skolerne og Kirken«, 1817 mindes Oehlenschlæger Julegudstjenesten i Frederiksberg Kirke:

O hvilken Fryd om Julen! Lysekronen
til Tonen
da brændte med sin Messingglans.

Han mindes naturligvis ogsaa Engelen, der kom med Gaver:

Nu kommer Englen heller ej med Vinger
og bringer
om Julen, hvad min Sjæl attraar,
og svinger sig fra Stjernehimmel-Buen
til Stuen,
hvor blanke Fad paa Bordet staar;
og ringer, mens paa Knæ i næste Kammer
jeg synger Salmer, Evangeliet stammer.

Dog jo! han kommer. Aldrig Englen svigter
sin Digter.
I mine Børn som Barn endnu
jeg glæder mig ved Juletræets Have,
dets Gave.

Oehlenschlæger har ogsaa selv de smukkeste Minder om Barndommens og Ungdommens Juleleg. Det fortæller han om i »Julevise« 1804: Han tænker sig Betlehems Hyrder og Hyrdinder lege Jul paa munter uskyldig Vis, dengang Engelen kom til dem og forkyndte Jesu Fødsel:

Saa laa de og spøgte, uskyldigt og frit
og leged, og snakked, og kyssed saa tit,
og dansed i Maaneskin og tumled sig om,
til Englene til dem fra Himmelen kom.

Kun engang om Aaret bliver vi Hyrder og Hyrdinder igen, og »Stivhedens trange Korset bliver løsrevet«:

Og det er om Julen; da byder den Lyst
ved Mindet om Hyrden ved Kærligheds Bryst;
da gemme vi Bæltet (S. 303 f.), som fængslede nys
den frygtsomme Pige, og faar os et Kys.

Af Kærlighed bragt til Fortvivlelsens Top,
vi flygte bedrøvet, og hænger os op;
og Glutten fortryder sin Grumhed paa Stund
og afbider Strikken med blussende Mund.

Da sætte vi os om Forundringens Stol,
lig Straaler omkring den velsignede Sol,
og undrer os over den fordærvede Skik,
og al den Forkerthed, i Fjor vi begik.

I Mangel af Maane vi nøjes med Lys,
med Brænde bortfjerne vi Vinterens Gys,
en Harpe maa gælde for rislende Bæk,
og Vinflasken bøder paa Bærret i Hæk.

Og saa er vi Hyrder, saa trykker vor Arm
de søde Hyrdinder til bankende Barm.
Uskyldighed kommer fra Himmelen ned
og ser paa vor Glæde og glædes derved.

Ligesom sin ældre Digterbroder og Digterfjende Baggesen har Oehlenschlæger Glæde af at samles med sine Venner i Vennelag om Julen, og saa synger han i sin Julesang fra 1812 om vor danske Jul gennem Tiderne, den hedenske danske Jul, skildret i en Strofe som denne:

Og Kongen bød: for Thor et Bæger bringe,
og et for Odin, et for Frei;
og Bønnen steg paa Skjaldekunstens Vinge:
»Livssvangre Sol! forlad os ej!
Naturens Lys, tilbagevend,
og Norden dine Straaler send!«

Og Straalen kom, og Lysets hulde Lære
udbredte sig i mørke Nat,
og Harpen klang til Kærlighedens Ære:
»Nu Lyset har os ej forladt,
nu vokser Trøst i Vel og Ve,
en Vinterblomst bag kolden Sne!«

Du hulde Jul, vor Barndoms søde Minde!
har Somren vel, som Dig, en Fest?
Dit Smil har lært al Grumhed at forsvinde,
nu er kun Glæden Offerpræst.
Du dæmped Hedenskabets Gru,
dets gamle Venskab gemte Du!

End elskes vi, som før i Fædres Dage;
Fostbrødrelaget skal bestaa!
For Fredrik nu, som fordum for Rolf Krage,
skal Hornet rundt om Bænken gaa,
og for Maria dyrebar,
en Dagmar for sin Valdemar.

Og højt skal og det gamle Hurra hvine
i Sky for Dig fra Axelstrand,
vor Freja Du, vor elskte Karoline,
Skjoldungens Fryd, vor Lilievand!
Op Brødre! hæver fyldte Krus:
for Danmark og vort Kongehus!

Ja, saaledes saa altsaa Københavnsjulen ud i den store Digters forelskede Blik, Barndommens, Ungdommens og Manddommens Jul, baade *i* og *for* »den højtelskede Familie«, men hvorledes saa Julen vel dengang ud, skildret paa Prosa?

Vi vælger Portrætmaleren Hans Hansens Dagbog fra Juleaften 1794, hvor det hedder: »Klokken henimod syv gik jeg hen til Spiseselskabet, hvor jeg allerede fandt den ganske Forsamling; vi blev meget godt beværtede af vores Værtinde og levede ret lystigt. Volkersen gav os blød Snak, som de andre lo af, og vor Vært Knudsen lagde nogle ostindiske Vittigheder til, som forøgede Latteren. Brøndsted fandt sig saa vel her, at han tvivlede paa at blive bedre faren hos Patriarken Abraham — dette lader jeg staa ved sit Værd. Hvorpaa man drak et Glas Punsch. Efter Maaltidet spillede vi Gnav, som varede til Kl. 11, da hver gik til sit i et ganske fortræffeligt Snefog.«

Dagen efter Juledag skriver Portrætmaleren i sin Dagbog: »Dette er den første Juledag, jeg har været her i Byen; jeg mærker, at her gør man ikke saa meget deraf som paa Landet, thi man fejer Gade overalt og ophugger Rendestene, som jeg tror, enhver Landsbymand vilde anse for dødelig Synd.« Ved Aftenens Selskab blev der fortalt Historier om Spøgelser og Dobbeltgængere og Folk, der kunde gøre sig usynlige. »Da vi havde overvundet disse Menneskelighedens Gespenster, kom vi til at spille Gnav, og dette morede mig mere, thi jeg er ingen Liebhaver af Spøgerier. Vi sloges nu det bedste, vi kunde. Jomfruen var min vis à vis (Genbo), og denne dejlige Genstand gjorde mig distræt ved Spillet, hvorfor man fikserede (drillede) os noget . . .«

Vi gaar nu over til Herredsfoged Ole Lunds meget fyldige Skildring af Julen i hans Barndomstid i et velstillet helsingørsk Borgerhjem i Tiden omkring 1820—30:

»Skønt Fællesmaaltiderne mellem Herskabsbørnene og Tyendet i Almindelighed var ophørt, var der dog to Aftner i Aaret, hvor de var ved-

ligeholdt, baade i mine Forældres og mange andre Familiehjem, nemlig Juleaften og Nytaarsaften. Der spistes paa disse to Dage ingen Middagsmad, men man fik saa megen Julekage, som man ønskede, baade til Kaffen og Teen. Fra Klokken 6, naar den hellige Aften begyndte, maatte intet Arbejde afkræves Tyendet, og det var Husmoderen og Døtrene, eftersom de voksede til, der maatte gøre al Gerning, dække Bordet, lave Maden, hvis den ikke alt stod færdig paa Ildstedet, hvad der i Regelen var Tilfældet, bringe den ind, tage af Bordet og opvarte ved dette. Retterne paa disse to Aftener var konstante, nemlig Juleaften: røget Svinehoved, ferske Kødpølser med Grønlangkaal og hjemmelavede Butterdejgskager med Svesketærte til, og Nytaarsaften: Kalvesteg og hjemmelavet Æblekage. Der holdtes ingen almindelig Bordbøn, men inden Maaltidet begyndte, foldede enhver sine Hænder og bad i Stilhed sit Fadervor.

Naar der var afspist, og der af Husfaderen var drukket paa en glædelig Jul for alle og enhver — der serveredes med Rødvin og Gammelvin efter det forskellige Behag — fik alt Tyendet deres Julegaver af Husbond og Madmoder, og de bestod altid af Genstande, der kunde være til Nytte og Gavn saasom Kroplinned, Strømper, Uldtrøjer med andet af den Slags, men aldrig i rede Penge. Ogsaa Børnene betænktes, men det var kun med Bagateller, de fik nemlig deres bedste Gaver paa deres respektive Fødselsdage. I dette Hjem blev Juletræet først indført ved Julen 1828 eller 1829.

Efter Bordet trakteredes med Æbler, Hassel- og Pebernødder samt Klejner og mange andre Slags Smaakager, alt hjemmebagt, og derpaa fik man et Glas Punsch. Derpaa legedes der alle Slags Julelege, og man dansede lidt efter Folkesang, hvori alle deltog, saa godt de kunde, baade Store og Smaa, til Klokken slog 12, hvorpaa man drak med hverandre paa en glædelig Jul. Lidt efter sagde man Godnat, og enhver søgte sit Leje.

Dengang forstod man ret at lege Jul; da havde man mange Steder sin Julebuk med de store bevægelige Horn i Panden, der snart gav Gaver, og snart truede med Riset, alt efter som enhver havde fortjent det, og satte Skræk baade i Store og Smaa, naar den pludselig og uventet traadte frem fra en eller anden skjult Krog. Da kunde man ret af Hjærtens Lyst lege de gode gamle Jule- og Pantelege. Da blev de gamle atter unge og maatte kigge Stjerner, hænge, falde i Brønden eller støde Peber m. m.

I hine Dage endte og begyndte man Aaret ved at skyde det gamle Aar ud og det nye ind Kl. 12 om Natten, og mindre kunde man da ikke gøre. Der var da ogsaa i min Barndom og Ungdom en saadan Skyden med Geværer og Muskedonnere og en saadan Kasten med Raketter og Sværmere for Porte, Gadedøre og Vinduer, at det just ikke var saa ganske sikkert at passere Gaderne efter Klokken 9, og Politiet og dets faa Betjente fulgte den priselige Regel at holde sig indenfor de lukkede Døre og nyde deres Aftensmaaltid i Familiens Skød. Lige saa lidt saa man noget til Vægterne, der holdt sig tilbagetrukne i deres Kælderhalse, hvoraf der var forbavsende mange, og jeg tror ikke engang, at de krøb frem fra deres Skjulesteder for at gøre deres Timeraab.

Naturligvis blev Skydningen og Larmen stærkere og stærkere, alt som man nærmede sig Midnatstimen, saa at det, naar man saa hen ad Gaden fra et Vindue, i enkelte Øjeblikke saa ud, som hele Gaden var et Ildhav, hvorigennem der lød høje Salver. Det er altid forekommet mig, som det gamle Aar dog fik Broderparten af al den megen Skyden og Larmen; maaske var Grunden dertil, at man ikke havde været rigtig fornøjet med dets Gaver. Forøvrigt vedblev Skydningen, saa at sige, til Dagen brød frem, om den end hen ad Morgenstunden tog betydeligt af.

Langt tidligere paa Aftenen, saa snart det var blevet mørkt, indskrænkede Spektaklet sig til, at man slog Potter eller Potteskaar paa Venners og Bekendtes Døre, og man havde da gerne en Hø- eller Halmmaske for Ansigtet for ikke at blive kendt. Blev man greben, hvad undertiden skete med Vilje, maatte man ind, og man trakteredes enkelte Steder med Mjød eller Sekt og Kager og Pebernødder, men paa andre Steder kunde man vente sig en ubehagelig Straffetale, fordi man fandt en Fornøjelse i at skamfere andre Folks Døre.

Denne ejendommelige Skik, der vistnok endnu er i Brug overalt baade i By og paa Land, men i betydelig Aftagende, maa vel nærmest betragtes som en spøgende Maade at bringe Hilsen paa; men den anvendtes ogsaa, og det i meget forhøjet Grad, mod en eller anden Borgermand, som ikke var afholdt; han kunde vente sig et ordentligt Bombardement, og han maatte være glad, naar han ikke om Morgenen fandt sin Indgangsdør aldeles skamferet. Jeg mindes saaledes en Spækhøker, der boede i Bjærgegade, som ret var Skive for Ungdommens Kaadhed, og han kunde da ogsaa altid udenfor sin Dør finde et lille Læs Potteskaar.

Saa kom man til Aftenen før Helligtrekongersdag. Dette var en sand Glædesdag for Smaakaarsfolk og deres fattige Børn. Thi fra den Tid det blev mørkt, gik disse paa Vandring udstafferet i deres bedste Fantasidragt, altid tre og tre ligesom de hellige tre Konger, som de førte med sig. De tre Konger saas knælende for Jesusbarnet, bringende ham Gaver, alt udført i Voks med Guldpapir, Pailletter og smaa brændende Vokslys og indesluttet i en større eller mindre Kasse med Vægge paa de tre Sider af Glas, og dertil sang de i ethvert Hjem, hvori de aflagde Besøg, visse bestemte Salmer eller Sange.

Da det nu var en fast Skik og Brug den Gang, som endnu iagttages paa Landet og hos enkelte gamle Familier, at ingen, der fra Jul til Helligtrekonger kom ind i et Hus, maatte forlade det uden at nyde noget, om det end kun var en Pebernød, for ikke, som det kaldtes, at bære Julen med dens Fred og Glæde ud af Huset, saa blev de trakteret hvert Sted med Brød og Kager og Godter. Og var Forældrene trængende, som vel i Reglen var Tilfældet, og lidt kendt i Familien, hvad i en mindre By som i min Fødeby var meget almindeligt, fulgte der ofte Kød, Pølse, Ost, hele Rug- og Surbrød med og vel ofte lidt rede Penge, hvilket samledes i de Kurve, som de altid medbragte. Der var jo ogsaa mange Levninger fra Juletiden, som nu kom til Nytte den Aften, Julen løb ud.

Var Kurvene fulde, ilede de til Hjemmet for at tømme Indholdet ud og efterse Lysene, hvorfor en ny Vandring foretoges. De var saa mange, at flere Familier, som var bekendte for deres store Velgørenhed, ikke, som det ellers var Skik og Brug, naar Mørket faldt paa, aflukkede deres Døre, men lod dem staa aabne, for ikke at have den Ulejlighed idelig at skulle lukke op, naar det ringede. Hele Juletiden, lige til Helligtrekongersdag var forbi, var jo ogsaa en storartet og uafbrudt Gæstfriheds- og Godgørenhedstid, og der var sikkert ingen Syg eller Sorrigfuld, som ikke fandt Lindring og Trøst, og ingen Trængende, som i de Dage gik umættet til Sengs. Hvorfor kunde disse Fredens og Glædens Dage ikke vare ved?« slutter den gamle Herredsfoged sin Juleberetning. »Saa vilde mangt og meget se anderledes ud.«

Ganske anderledes religiøst præget end denne fine Skildring af den gammeldags humane, borgerlige danske Jul, er naturligvis Præstesønnen *Bernhard Severin Ingemanns* Skildring af Julen i Torkildstrup paa hans Barndoms Paradisø, det frodige, frugtbare Falster, som han blev skilt

fra ved den gamle Faders Død i 1799, da han ikke var mere end 10 Aar gammel:

Du var mig hele Verden,
Du lille grønne Ø
imellem de dybe Sunde
og brusende Østersø!
Med Pragt staar op fra Grønsund
Din Sol hver Morgenstund;
ved Kvæld den til sit gyldne Slot
nedruller i Guldborgsund.

»Den højtidelige Juleglæde i Kirken var han Vidne til, naar Menigheden sang Julesalmen »Et lidet Barn saa lysteligt«, og hans ærværdige Fader, som Store og Smaa kun kaldte »vor Fa'er«, med Inderlighed og dyb Bevægelse udlagde Evangeliet paa Prædikestolen. Drengen lyttede med Opmærksomhed til alt. Han kunde ogsaa nok forestille sig, hvor dejligt Englene havde sjunget for Hyrderne paa Marken, han kunde følge efter dem og kigge ind i Herbergsstalden, som den store Stjerne lyste over, han kunde se det himmelske Barn i det fattige Kludesvøb og høre det glade Budskab om ham med stor Glæde; men hvad det dog i Grunden vilde sige med hele Verdens Frelse fra en Nød, som Barnet ikke havde fornummet — alt det vidunderlige og gaadefulde deri — svømmede for ham i et Taagehav, der dog var gennemstraalet af et Lys, han ikke kendte.

Naar han saa alle Bønderne i deres Højtidsdragt gaa op til Alteret for at ofre, en Skik, som dengang var opbyggelig for alle; naar han hørte Faderen messe for Alteret og saa ham staa dèr i sin høje Skikkelse med det store Guldkors i rødt Fløjl over den hvide Messesærk — og hele Menigheden bøjede deres Hoveder og modtog Velsignelsen — saa modtog den lille døbte Dreng vel ogsaa sin Del deraf. Solen var lige fuldt paa Himmelen, uagtet den ikke saas. Det guddommelige skaber ikke sig selv ved at aabenbares og bliver ikke først til ved at tros, men begge Dele er vistnok Betingelser for, hvad der ogsaa paa Jorden skal kunne kaldes Salighed i Juleglæden.

Hvad der udenfor Kirken saas deraf, syntes næsten helt og udelukkende at indskrænke sig til den dagligdags Opfattelse af Opfordringen: »I denne søde Juletid skal man sig ret fornøje«. Til denne Slags Juleglæde hørte fornemmelig Julekagen, Klejnerne, Pebernødderne og Æble-

skiverne paa Julebordet, Legen med Nødder i Haand og Blindebuks-Tumlen mellem de Smaa ligesom Dansen og Pantelegen blandt den voksne Ungdom.

Den smukke Skik med Juletræet kendtes næppe dengang endnu nogensteds i Danmark; man nøjedes med Julebordet og de nævnte Forlystelser i den fine Verden, ligesom med Julestuens og Julebukkens Løjer i Bønderhusene. Naar der dansedes og legedes i Storstuen, spilledes der i Borgestuen Trekort og Polskpas om Æbleskiver under Latter og Sange, der hørte til den Tids tarvelige Borgestuepoesi.

Hvad Børnene hørte og forstode deraf, var vel langt fra at røbe nogen højtidelig Stemning, men det gav dem ingen Forargelse. Munterhed var det kun og Forlystelse efter Tidens Udvikling, Lejlighed og Smag.

Præstens Børn kom vel ikke i Bøndernes »Julestuer«, men hvad man hørte derom, havde ingen Lighed med Holbergs Julestue-Billede af Købstadssæderne. Landsbyens Julebuk var en lystig ung Karl, der, i pudserlig Djævel-Forklædning med et Par Oksehorn i Panden, løb fra Gaard til Gaard og gjorde Løjer. Han var kun en godmodig Gøglermaske for de Smaa, men ingen bukkefodet Satyr for de Voksne. Raaheden spejlede sig ikke med Velbehag i sit Vrængbillede, og det onde Princip tænkte man hverken for Spøg eller for Alvor paa. Ligesom Asaloke er den lystige Person i de gamle Nordboeres Valhal, og Djævelen selv indtræder i Englenes Samfund i Skriftens Himmel, saaledes har Mefistofeles gaaet gennem Middelalderens Festlege som en lystig Maske og vrænget af det Hellige gennem alle Tiders Folkefester uden at kunne bortskræmme Glæden i Barnesindet. »Julebukken« har vistnok gaaet gennem Almuens Julelege uden Bevidsthed om den Verdens-Ironi, den repræsenterer. Først da den raa, platte Julebuksmaske forsvandt, har den finere, usynlige Mefistofeles med Bevidsthed indtrængt sig i den dannede Verdens Festlege. Hvad man har kaldt »Julespøg« blandt den dannede Ungdom i en sildigere Tid — laa dengang endnu fjernt fra Folkets Forestilling. De temmelig uskyldige, men vistnok flove og lidet sømmelige Pantelege i Selskabslivet maatte gaa over til anstændige Forstandsøvelser og satiriske Vittighedsforsøg paa Godmodighedens Bekostning, førend man legede Jul med at gennempiske hele Aarets formentlige Daarskaber.

Der blev i Torkildstrup skudt Nytaar ind af de unge Karle og spillet Nytaar ind af omvankende Landsbyspillemænd, der gik fra By til By

med deres Fioler i Rævebælgshylstre paa Ryggen. Undertiden kom selve Stadsmusikanten fra Stubbekøbing med sine kunstrigere Musikanter og fornøjede Præstegaardsfolkene med sin Nytaarshilsen, hvortil alle Ben hoppede i Køkkenet, og den mindste Dreng hoppede med.

Helligtrekongersdag fejredes ved Sang af forklædte Bønderdrenge, som forestillede de tre Konger, af hvilke den sorte især gjorde stort Indtryk paa mindre Børn. Om Aftenen brændte der trearmede Lys med indstøbte Krudthorn, hvis Sprutten især glædede Børnene, og som de selv havde været med at støbe. I Præstegaarden var Krudtet — eller dog Livets Forskønnelse derved — den kunstfærdige Broder Svanes Opfindelse. Undertiden blev — ved samme fornøjelige Foranstaltning — en kort Kridtpibe med et Lag Krudt under Tobakken afrøget i Borgestuen af en gækket, godtroende Smøger. Den farlige Spøg løb altid af uden Skade. Den pludselige Forandring i Smøgerens oplyste Ansigt under Eksplosionen var derved Glanspunktet. I det trearmede Helligtrekonger-Lys har den gamle Folkeskik en smuk, symbolsk Hentydning til de tre vise Kongers Fakler, der i Forening har oplyst det største Natmaleri, Verden har skuet, men Billedet er kun blevet tilbage i Børnelegen. Selv det Slags Kløgt, som opfandt Krudtet, og som saa mange siges at mangle, kan kun bringe hine Vises Kongelys til at sprutte og udslukkes.«

Det vilde have været skønt, om det 19de Aarhundredes største Julesalmedigter *N. F. S. Grundtvig*, ligesom sin Ven Ingemann, havde givet os en udførlig og indgaaende Skildring af ogsaa den verdslige Barndomsjul i Udby Præstegaard i Sydsjælland, men vi har kun enkelte tilfældige Glimt og Oplysninger her og der. Det har ogsaa lidet at sige, i sine Julesalmer har Grundtvig givet os Antydninger ogsaa om den rent menneskelige Side af den Barndommens Jul, som var blandt Inspirationerne til hans Julesalmer. Det fremgaar tydeligt af Salmen »Kirkeklokke mellem ædle Malme«, hvis fjerde Vers lyder saaledes:

> Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme
> Julemorgen var mit Himmerig,
> den, Du meldte mig med Englestemme,
> kimed klart den store Glæde ind.

»Julemorgen var mit Himmerig«. Mon ikke Grundtvig i sin lille Barneseng i det fattige, forgældede Præstehjem i Udby har modtaget de smaa

beskedne Julegaver, som hensatte ham i selve Paradis, mens det kimede til Julefest? I alle Tilfælde, Grundtvig havde i sit fattige Hjem erfaret, saa det var ham umuligt at glemme det, at Englene fra Guds høje Himmel, med de dejlige Solskinsklæder paa, ikke nænnede at gaa Hus forbi i det arme Præstehjem:

Vor Hytte er lav, og saa vor Dør,
kun Armod er derinde,
men gæstet I har en Hytte før,
det drages vi til Minde;
er Kruset af Ler, og Kagen tør,
deri sig Engle finde.

Drengen fra Udby Præstegaard har sikkert i sin Barndom selv oplevet, hvad han skildrer saa uforligneligt smukt i sin Julesalme: Han har drømt om, hvorledes Englene besøgte hans elskede Barndomshjem og sang deres Paradishymner for den lille Dreng. Han ønskede, at mangfoldige danske Puslinger med klare himmelblaa Øjne maatte drømme paa samme Vis:

Saa drømme de sødt om Betlehem,
og er det end forblommet,
de drømme dog sandt om Barnets Hjem,
som laa i Krybberummet,
de drømme, de *lege Jul* med dem,
hvis Sang de har fornummet.

»Lege Jul«, der knap hundred Aar før havde forekommet Erik Pontoppidan som den store Formastelse og Gudsbespottelse, bliver for Grundtvig det naturlige Udtryk for Englenes Færden i den frostknugede, tindrende nordiske Vinternat. De leger paa uskyldig, menneskelig Vis Jul med fromme, kristuselskende danske Børn. Grundtvig faar den store Betydning for sit Folk, i Kraft af sin herlige Barndomsjul i Udby Præstegaard, hvor Jesus var Hyttegæst, at han udsoner de tilsyneladende saa uforligelige Modsætninger: den kristne og den nedarvede hedenske Jul, saaledes at de gaar op i en højere Enhed som Eftertidens menneskekærlige, godhedsprægede danske Jul, til Ære for, kan vist alle saa vel danske Kristne som danske Hedninge blive enige om, den Største og mest Velsignelsesrige af alle Mennesker, der her paa Jorden er født af en Kvinde, Jesus af Nazaret, det fattige Barn fra Betlehem. Grundtvig, der tilbeder

dette Barn som Verdens Frelser og Menneskehedens Konge, Guds Søn, glemmer ikke, hvad de danske Bønder fra Oldtiden af har ventet af deres Jul, den største danske Fest ved Midvintertide, nemlig »Aar og Fred«. Ogsaa den Juleglæde bringer de lyse Engle fra Himmerig, som Digteren byder Velkommen i Jordens vinterhærgede Skyggedale:

Velkommen igen Guds Engle smaa,
fra høje Himmelsale,
med dejlige Solskinsklæder paa,
i Jordens Skyggedale:
Trods klingrende Frost, godt Aar I spaa
for Fugl og Sæd i Dvale.

Engelen forkynder Kristi Fødsel.
Efter Maleri af Poul Christiansen.
(Smaa Kunstbøger, Nr. 25, S. 14).

DEN YNGRE LUTHERDOMS JUL

Fra Ingemanns og Grundtvigs rent menneskelige Barndoms Jul vil vi gaa hundrede Aar tilbage i Tiden til deres store Broder og Ven, den sønderjydske Præstesøn *Hans Adolf Brorsons* kristne Jul. Valgmenighedspræst Carl Koch indleder sin lille Bog om Brorson med disse Ord, som jeg af fuldt Hjærte kan underskrive: »Naar man har fordybet sig i den ældre danske Salmedigtning og under denne Syssel kommer til Brorson, kan man gribe sig i den Følelse, at man pludselig er kommen helt nær

til vor egen Tid. Blot ved at blade i vor Salmebog kan vi finde Udtryk, som passer saa mærkeligt til os nulevende, vor Maade at føle eller hige paa. »Trange Tider langsomt skrider — langsomt skrider — det har den Art«. »Se, nu er Stunden næsten oprunden — næsten oprunden, — som gør mig glad«.

Carl Koch har skrevet disse Ord 1920, og hvor levendegør de ikke vor danske Livsfølelse ind mod Julen 1943. Vi føler med Brorson, at Vinteren strenges — Vinteren strenges — og det er svart, men vi ved for vist, at snart skal vi hente, kun ved at vente — kun ved at vente — vor Sommer ind. Vi stoler i strengeste Vinter trygt paa, at engang skal vi finde, Forsommersminde — Forsommersminde —, bag Gærdet hist.

Det gaar sikkert ikke faa i Nutidsdanmark paa samme Maade som mig, at man ikke har stærke, levende Erindringer fra Barndommens Jul om Kingos Julesalmer, end ikke om »Min Sol, min Lyst, min Glæde«, denne dog saa gribende og betagende Salme, men Juleminderne, foruden naturligvis til Grundtvigs og Ingemanns Salmer, knytter sig fortrinsvis til Brorsons Julesalmer: »Den yndigste Rose er funden«, »I denne søde Juletid«, »Mit Hjerte altid vanker«, og maaske allermest til »Her komme Jesus, Dine smaa«. Jeg mindes saa levende fra Søndagsskolens Julefest, hvorledes vi gik rundt om Juletræet, idet vi sang: »Her komme Jesus, dine Smaa«. Vi gik højre om Juletræet, og vi gik venstre om Træet, og da vi sang sidste Vers, stod vi ganske stille, saa betaget op i det grønne Træ med de mange straalende Lys og sang:

Her staar vi nu i Flok og Rad
om Dig, vort skønne Hjerteblad,
ak hjælp, at vi og alle maa
i Himlen om Din Trone staa.

Brorson kendte ikke Juletræet, saaledes som han kendte og elskede den skønne Rose i den idylliske sønderjydske Præstegaardshave i Randerup og den allerførste længselsfuldt ventede Vaarblomst, »Forsommers Minde bag Gærdet hist«, men han havde fortjent at kende Juletræet, en af Tysklands gode Gaver til de nordiske Folk. Juletræet, dette Midtpunkt i danske Nutidsbørns Juleglæde, var sikkert for ham blevet Symbolet paa Kristus, ganske som den yndigste Rose, »Rosen, der vokser i Dale«.

Mens Vintersalmen »Her vil ties, her vil bies« hører til Brorsons »Svane-

sang«, som hans Søn udgav Aaret efter hans Død, saa hører alle de fire lige nævnte Julesalmer til det ganske lille Hæfte paa i alt ti Salmer, som H. A. Brorson udgav henimod Julen 1732 under Titlen »Nogle Jule-Psalmer, Gud til Ære og christne Sjæle, især sin elskelige Menighed til Opmuntring til den forestaaende Glædelige Jule-Fest, enfoldig og i Hast sammenskrevne af H. A. B.«

Brorson var paa det Tidspunkt Tredjepræst ved Tønder Kirke, ansat 1729 af den tyske Førstepræst Johann Hermann Schrader (1684—1737) med det Formaal at kunne holde dansk Prædiken for den Menighed i Tønder Landsogn, der ikke forstod den tyske Prædiken, saaledes som det var Tilfældet med Flertallet af de ogsaa dengang dansktalende Tøndringer. Schrader, der var Smedesøn fra Hamborg, var ivrig Pietist, ganske ligesom Hans Adolf og hans to ældre Brødre, »det rare (dvs. sjældne) Kløverblad« fra Randerup Præstegaard.

Schrader var tysk Salmedigter, han har blandt andet digtet de tre siden af Brorson oversatte Salmer: »Jesus han er Synderes Ven« og »Vor Tro er den Forvisning paa, at vi Guds Naade have« (Nr. 476 og 504 i vor Salmebog) samt Adventssalmen »Op! op mit arme Hjerte«. Schrader var desuden en fremragende tysk Salmekender. Han samlede og udgav en vældig tysk Salmebog »Vollständiges Gesangbuch« 1731 paa ikke mindre end 1157 tyske, for Størstedelen pietistiske Salmer, til Brug for den tyske Menighed i Tønder. Denne saakaldte Tønder-Salmebog var den afgjorte Hovedkilde for Brorsons Kendskab til den pietistiske Salmesang, og han har oversat et Udvalg paa i alt 190 Salmer af Schraders Salmebog, og kun to andre tyske Salmer i sit Hovedværk »Troens rare (dvs. sjældne) Klenodie« 1739 med Tillæg 1742, af hvis i alt 274 Salmer 82 er originale brorsonske Salmer.

I dette Værk »Troens rare Klenodie« er det første lille Salmehæfte, »Nogle Julesalmer« fra 1732, fuldstændig optaget. Det indeholder udelukkende originale Salmer, deraf syv Julesalmer, to Nytaarssalmer og en Paaskesalme. Den første af Julesalmerne er »Bort Verdens Juleglæde«, hvis første tre Vers vi allerede har anført (S. 304) som Vidnesbyrd om Brorsons afvisende Indstilling overfor den ogsaa i Sønderjylland stærkt udbredte Julestuemorskab. Sit positive Program for at fejre Julen paa en for Kristne værdig Maade har han især fremsat i de to sidste Vers af denne rimede Juleprædiken (sml. vor Salmebogs Nr. 121):

Velan, vi os vil samle
i Jesu Christi Navn,
de Unge med de Gamle
skal løbe ham i Favn.
Han er vor Julegave,
vor Glæde, Lyst og Liv,
i ham vi og vil have
vor Jule-Tidsfordriv.

O Jesu Dig at finde
er vores fulde Agt,
ak! giv os ret i Sinde,
at gaa med samlet Magt,
din Krybbe at beringe (dvs. omringe),
med Hjertens Tak og Tro,
at Salmerne kan klinge
i Hvermands Hus og Bo.

Den første egentlige Julesalme var »I denne søde Juletid« (vor Nr. 136 kun ganske læmpelig forandret), digtet paa Melodi til »Et lidet Barn saa lysteligt« (S. 247). Mest ændret er det sidste Vers i Salmen, der hos Brorson 1732 har følgende Ordlyd:

Og blandes end min Frydesang
med Graad og dybe Sukke,
saa skal dog Korsets haarde Tvang
mig aldrig Munden lukke.
Naar Hjærtet sidder mest beklemt,
da bliver Frydens Harpe stemt,
at den kan bedre lyde.
Saa Korset selv, naar Jesus vil,
maa ogsaa hjælpe Sjælen til
med Salmer at udbryde.

Den anden egentlige Julesalme »Mit Hjerte altid vanker« findes forkortet med tre Vers i vor Salmebog Nr. 138. Af disse udeladte Vers er det oprindelige andet og det sidste Vers saa karakterfulde at de er værd at fremdrage. De minder os om Brorsons to Hovedforudsætninger, den af personlig Inderlighed prægede ældre danske Salmesang, hvis Hovedrepræsentant Elias Naur er, og den tyske Salmesang med dens for dansk Tankegang temmelig usmagelige Yndlingsmotiv, Elskovsforholdet mellem Kristus og den enkelte Sjæl. Om Naur minder levende Vers 2:

Du mørke Stald skal være,
mit Hjærtes Frydeslot,
der kan jeg daglig lære,
at glemme Verdens Spot,
der kan jeg bedst besinde,
hvori min Ros bestaar,
naar Jesu Krybbes Minde
mig ret til Hjærtet gaar.

Om tyske Forbilleder vidner kun altfor stærkt dette Slutningsvers:

Jeg vil med Palmegrene
dit Hvilested bestrø,
min Brudgom, Dig alene
jeg leve vil og dø.
Kom! lad min Sjæl erlange
sin rette Kvæge-Stund:
at kysse tusind Gange
Din søde Rosenmund.

Brorsons næste Salme »Hvordan takke vi vor Herre« regner vi ikke nu blandt Julesalmerne; den er optaget som vor Nr. 472 i Afsnittet »Frelsens Tilegnelse, Synd og Naade«. Den tredie egentlige Julesalme »Frisk op, endnu en Gang« har i vor Nr. 149 mistet fem af sine elleve Vers, deriblandt dette:

Du Gerrige, din Skat
blev født paa Julenat,
lad Rigdom Dig ej blinde,
men se Du ham kan finde.
Vor Rigdom, Lyst og Ære
skal Jesus ene være.

Saa kommer Perlen af Brorsons Julesalmer, »Den yndigste Rose er funden« vor Nr. 137, nu lykkeligt beskaaret med tre Vers, blandt dem det oprindelige Vers 3:

Som Tidsler ej mere kan due,
end kastes i brændende Lue,
saa tjente ej Verden til andet
end vorde ved Ilden forbandet.

)(19)(

VI.

Jeg er en Roſe i Saron. Cant. 2. v. 1.

Mel. Med Sorgen og Klagen ꝛc.

1.

DEn yndigſte Roſe er funden
Blant ſilveſte Torne oprunden/
Vor JEſus den deyligſte Pode
Blant ſyndige Menniſker grode.

2.

Alt ſiden vi tabte dend Ære/
Guds Billedes Frugter at bære/
Var Verden forvildet og øde/
Vi alle i Synden bortdøde.

3.

Som Tiſtler ey mere kand due/
End kaſtes i brændende Lue/
Saa tiente ey Verden til andet/
End vorde ved Ilden forbandet.

4.

Da lod GUD en Roſe opſkyde/
Og Sæden omſider frembryde/
At renſe og gandſke ſo ſøde
Vor Verdes fordervede Grøde.

5.

Saa blomſtrer Guds Kircke med Ære/
Og yndige Frugter kand bære/

B 2 Thi

Den yndigste Rose er funden.
(Brorson: Nogle Jule-Psalmer, 1732, S. 19).

Baade den og den følgende Salme, en liden Salme for Børnene: »Her kommer Dine arme Smaa« (vor Nr. 140) kan betragtes som Omdigtninger af Salmer, oprindelig digtet af Elias Naur.

»Den yndigste Rose« hedder i Naurs Udformning:

Salmedigteren Hans Adolf Brorson,
efter Maleri af Joh. Hörner.
(la Cour og Fabricius: Danske Stormænd 1912, S. 176).

Der hænger min Rose blandt Nælder,
der falmer min Rose og fælder,
blandt Torne de yndige Blade,
der Tornen min Rose tør skade.

»Her kommer Dine arme Smaa« svarer mærkeligt nøje til Naurs anden Salme i »En aandelig Jule-Stue« 1703 (S. 305), hvad udvalgte Vers af denne Salme vil give et Indtryk af:

Op Sjæl! op Hjerte, skynd dig frem
med Fyrighed til Betlehem!
Spil Troens Øje ganske op
og se din Jesu spæde Krop.

Kast Dig for Jesu Krybbe ned,
med Hjertens Tro og Ydmyghed,
bed ham at flytte til Dig ind
og Du til ham med Hu og Sind.

Dig kysser jeg med Troens Mund.
Dig favner jeg hver Tid og Stund.
Dig løber jeg altid i Favn.
Du est mit Frelse-Sted og Stavn.

Af »Her kommer Dine arme Smaa« har vi siden udeladt to altfor tidsbestemte Vers, det første lovlig »kingosk«, det andet altfor tysk:

Al Verden stod i Satans Magt,
da brød vor Jesus frem med Magt,
og rev os ud med blodig Haand
af alle vore Fjenders Baand.

Vi kysser Dig med Suk og Bøn,
Du himmelsøde Jomfrusøn,
Din søde Mund og Rosenkind
har taget Sjæl og Hjærte ind.

Ved Beskæringen af disse Udvækster har vi Nutidsdanske faaet en harmonisk Julesalme frem, vi ret kan glædes ved.

Helt forkert har vi baaret os ad med Brorsons Nytaarssalme »Nu velan! et frejdigt Mod«, den er i utilladelig lemlæstet og omkalfatret Stand optaget i vor Salmebog Nr. 103 under Titlen »Jesus os til Trøst og Gavn.« Derimod giver Nr. 696 »Nu velan! et frejdigt Mod« et godt Udvalg paa tre af Salmens otte Vers. Hertil føjer vi to nye, for Nutiden glemte, Vers af denne for den *danske* Brorson saa karakterfulde Salme:

O det søde Jesu Navn,
o, det Navn foruden Lige!
o, mit søde Himmerige,
o, min Sjæles Frelsehavn,
o, mit Hjærtes Lyst og Længsel,
o, min søde Himmelskat,
o, min Fryd i største Trængsel,
o, mit Lys i Dødens Nat.

Nu det Navn, o Jesu, som
Du for mig har villet bære,
lad det mig i Tanker være,

hvor jeg gaar i Verden om,
og i Dødens sidste Dvale,
lad det kvæge Sjæl og Sind,
at jeg maa om Jesus tale,
til jeg gaar i Himlen ind.

Brorsons anden Nytaarssalme »Kom Hjerte tag Dit Regnebræt« er optaget som Nr. 363 i vor Salmebog under Afsnittet »Skriftemaal og Nadver« med Bortskæring af blandt andet det tidsbestemte pietistiske Vers 6:

O sikre Sjæl, som lever da,
i Verdens sidste Ende,
der færdig staar med Sodoma
hvert Øjeblik at brænde,
Du, som har drevet Tiden hen,
i mange slemme Synder,
og muligt nu med dem igen
Din Nytaarsdag begynder.

I Aaret 1733 udgav Brorson et nyt Hæfte af Salmer »Nogle Advents-Psalmer, tillige med et Tillæg til de forhen udgivne Julepsalmer, Gud til Ære og hans Kirke til Opmuntring, sammenskrevne af H. A. B..« Af de tyve Salmer er 4 Adventssalmer, 2 Julesalmer, 3 Nytaarssalmer, 2 Salmer paa Helligtrekongersdag, en paa Mariæ Renselsesdag og en paa Mariæ Bebudelsesdag. Dette Salmehæfte er desværre ikke saa rent dansk som det første Hæfte »Nogle Julesalmer« 1732, det indeholder altfor meget tysk Stads, som det nittende Aarhundredes danske Salmebøger uden Naade har kasseret. Vi nævner som Exempel Husumdigteren Laur. Laurentii Nytaarsalme »Hvo Hjertet vil omskære«, som Erik Pontoppidan optog i sin Salmebog 1740 med Udeladelse af »Her komme Dine arme Smaa« (!):

Hvo Hjertet vil omskære,
dets Forhud tage af,
den gamle Adam bære
til Døden og sin Grav,
han faar og Jesu Sind,
som er omskaaren bleven,
han er til Himlen skreven
og Korsets Orden ind.

Men Erik Pontoppidan kasserer hjærteløst Schlesieren Schefflers besynderlige Helligtrekongerssalme, som Brorson maa have fundet »yndig«:

Dig, min søde, Skat at møde,
med mit Kys og Favnetag,
og at skue, Dig min Drue,
er min Længsel Nat og Dag.

Troens rare, gyldne Vare,
Røgelse i Andagts Brand,
Myrrhas Taare, til min Baare,
ofrer jeg min Gud og Mand.

At vi Danske derimod forstaar at vurdere de ægte Værdier i den tyske Salmesang, viser Optagelsen i vor Salmebog netop fra dette Brorsonske Salmehæfte 1733 af Freylinghausens Adventssalme »Op, thi Dagen nu frembryder« (vor Nr. 391), af Paul Gerhardts Adventssalme »Hvorledes skal jeg møde og favne Dig min Skat« (vor Nr. 395), af Gerhardts Julesalme »Immanuel, vi synge Dig« (vor Nr. 740) og af J. D. Herrnschmidts Julesalme »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde« (vor Nr. 139).

I 1739 samler Brorson Salmerne fra de mange smaa Salmehæfter til sit Hovedværk »Troens rare Klenodie«, hvor de to gennemgaaede Hæfter, Nogle Julesalmer 1732 og Nogle Adventssalmer 1733, er optaget i deres Helhed. Foruden nogle nye Oversættelser, især af tyske, Mariæ Renselses- og Mariæ Bebudelses- og en enkelt Mariæ Besøgelsessalme, finder vi her nogle originale brorsonske Salmer. Det gælder den smukke Salme om den gamle Simeon »Et helligt Liv, en salig Død« (vor Nr. 153), og det gælder Nytaarsalmen »Lad Dit Rige alle Vegne« (vor Nr. 86), hvor vi i Nutiden har udeladt Strofer som disse:

Lad Din Naade altid virke
til en ret forbedret Stand!
sæt den ganske Kristenkirke,
i en hellig Himmelbrand.
Stød, o Gud, i Grunden ned
Kristendommens Lunkenhed,
Syndens mørke Taage vige,
for Dit lyse Naadens Rige.

Herrens Frygt behjærtet gøre,
Kongens Magt til Lands og Vands!
Guds Frimodighed dem føre
an mod Fjendesværdets Glans!
Vær, o Gud, vor Konges Skjold
og hans Landes Mur og Vold.
Lad os altid Dig behage,
giv os Fred i vore Dage.

I den udvidede Udgave af »Troens rare Klenodie« 1742 findes en ny original Nytaarssalme »O Gud, som Tiden vender« (vor Nr. 38), der nærmest er at betragte som Omdigtning af den ældre Nytaarssalme, hvad der ogsaa fremgaar af det her anførte, i vor Salmebog udeladte Vers:

Gør Kongens Magt forsigtig,
frimodig, fast og stærk,
at hver, som han er pligtig,
kan fremme Herrens Værk!
for Jesu Skyld forlen
os Fred i vore Dage,
og lad os Dig behage
i Troen hver og en.

Brorsons Svane-Sang 1765, der iøvrigt indeholder Perler som »Her vil ties« og »Den store hvide Flok vi se« indeholder kun to nye, men ganske ubetydelige Julesalmer »Hør dog, o hør den himmelske Vægter« og »Du smelter i Taare, men sig mig hvorfor?«, som med god Grund er forbigaaet i det nittende Aarhundredes Salmebøger. Brorson viser som Julesalmedigter en nedadstigende Linie. Sit Højdepunkt som Julens Digter havde han naaet straks i det lille Hæfte Julesalmer fra 1732 »enfoldigt og i Hast sammenskrevne«, som han kalder dem, men de hører til Gengæld til vor Salmedigtnings Klenodier og berettiger ganske Brorson til Æresnavnet Julens store Digter i vor Aandshistorie. Vore fire største Julesalmedigtere hører alle til en og samme typisk dansk Julefamilie. Kingo kan vi ligne ved den stærke, offerberedte, utrættelige Fader, Brorson ved den dybt og inderligt hengivne, kærlige Moder, Grundtvig ved den raske, daadkraftige unge Søn, og Ingemann ved den purunge jomfrueligt rene Datter. Vi skal nu, inden vi kommer til Kingos »Søn« og

»Datter«, se, hvorledes de følgende Salmebøger forvaltede Fru Moders Arv.

Pontoppidans Salmebog 1740. Hans Adolf Brorsons rige og værdifulde originale Salmedigtning og hans omfattende Fordanskningsvirksomhed overfor Salmerne i Provst Schraders jættestore tyske Tønder-Salmebog 1731 medførte, næsten som en Selvfølge, at den officielle Kingoske Salmebog af 1699 blev følt som sørgelig ufuldstændig af Kong Kristian den Sjette og hans Regering. Man saa sig om efter den Mand, man kunde betro Udgivelsen af en saadan udvidet og forbedret Kingosk Salmebog. Valget faldt ikke paa den store Salmedigter Brorson selv, Kongen undgik lykkeligt sin store Farfaders Fejl at overdrage den geniale Salmedigter selve Salmevalget, det blev betroet Erik Pontoppidan, paa det Tidspunkt Slotspræst i København (sml. S. 316 f.). Han udgav 1740 »*Den ny Salmebog*, udi hvilken findes ej alene de Salmer, som udi den forordnede Kirkesalmebog af Dr. Kingo have været samlede, men endogsaa mange andre udvalgte, dels nye, dels af det tyske Sprog oversatte Salmer, til desto mere Opbyggelses Anledning samlet, oversat og til Trykken befordret paa højkongelig allernaadigst særdeles Befaling.«

Foruden de gamle velkendte Lutherske og Kingoske Julesalmer fra den tidligere Salmebog optog Pontoppidan følgende Brorsonske Julesalmer: »I denne søde Juletid«, »Hvordan takke vi vor Herre«, »Frisk op endnu engang« og »Den yndigste Rose er fundet«, ligesom de to Nytaarssalmer »Nu velan et frejdigt Mod« og »Kom Hjerte tag Dit Regnebræt«, alle fra »Nogle Julesalmer« 1732. Derimod havde Pontoppidan ikke Sans for Børnesalmen »Her kommer Jesus Dine arme Smaa«, han foretrak Laurentius' efter vort Nutidsskøn værdiløse »Omskærelsessalme« »Hvo Hjærtet vil omskære«. Med Rette optager Pontoppidan Brorsons Oversættelse af Johann Daniel Herrnschmidts Salme »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde« (vor Nr. 139), men med Urette udelader han Brorsons Nytaarssalme »Lad Dit Rige alle Vegne«. Med god Smag forbigaar Pontoppidan Brorsons besynderlige tyske Helligtrekongerssalmer og optager i Stedet Byfoged Peder Nielsen Kiøges »De hellig tre Konger lystig og glad« (vor Nr. 158), som ikke fik Adgang til de to Kingo-Salmebøger, men som blev inspirerende for Grundtvig, da han i 1810 skulde begynde forfra paa dansk Julesalmedigtning. Af Brorsons tyske Kyndelmisse-

salmer optager Pontoppidan kun Laurentius' fra Tysk oversatte Salme »Ak, at enhver dog tænkte paa«. Han forbigaar med Rette Brorsons tyske Bebudelsessalmer, men optager i Afdelingen »Om Jesu Navne og Embeder« tre af Brorsons tyske Oversættelser, J. Chr. Langes »Min Hjertens Jesu, søde Lyst«, J. Neanders »Store Profet med himmelske Lære« og C. A. Bernsteins »Min Fader fød mig til Dit Billede at bære«. Ingen af disse er gaaet videre til vor Tids Salmebøger.

Pontoppidan havde ikke blot Brorsons »Troens rare Klenodie« 1739 at vælge af, han optog ogsaa Salmer fra de siden Kingos Salmebog udkomne mere private danske Salmebøger, især fra den saakaldte danske Flensborger-Salmebog 1717, samlet af Varnæs-Præsten *Bertholdt Chr. Ægidius*. Fra denne Salmebog optoges saaledes Julesalmen »Et Barn er født os ved Herrens store Naade« og den fra Tysk oversatte Kyndelmissesalme »Gud ske Lov, Jesus renser mig«, samt Nytaarssalmen »Hjælp Jesu hjælp, at jeg Din Naade finder«.

I Ordningen af sine 550 Salmer brød Pontoppidan med den gamle Regel om faste og ufravigelige Salmer til hver Søn- og Helligdag i Aaret, idet han først bagerst i sin Salmebog optog et Register over de Salmer, der var forordnede i Følge Ritualet, efter at han i Forvejen havde trykt et meget udførligt Register til Brug for Præsterne over de Salmer, der *kan* synges til de enkelte Søn- og Helligdage til Højmesse og Aftensang. Dermed var det første vigtige Skridt taget henimod den nuværende Tingenes Tilstand med Præstens frie Salmevalg indenfor den officielle Salmebog ved Søndagsgudstjenesterne i Almindelighed og Julegudstjenesterne i Særdeleshed.

I den følgende Tid ændredes den religiøse Opfattelse fra Pietisme til Rationalisme, fra Fromheds- til Fornuftkristendom. Ogsaa den æstetiske Opfattelse af, hvorledes Julesalmen rettelig burde være, undergik betydelig Forandring, saa den Pontoppidanske Salmebog i dannede Kredse hurtig blev upopulær. Nu blev den Klopstockske Ode det store uopnaaelige Forbillede for alle smaa danske Salmepoeter. Repræsentanter for denne Smag var bl. a. Kapellanen *Henrik Vemmeløv* (død 1762) og Digterinden Fru *Birgithe Boye* (1742—1824). Vemmeløv digter 1756 »Sjælens sande Jule- og Jubel-Glæde over Jesu naaderige Fødsel«, af hvis ni Vers ett kan være tilstrækkeligt:

Op, himmelske Kor!
op, sjunger det søde, livsalige Nor,
vor jordefød Frelser, en himmelsød Sang!
med hellige Tunger og frydefuld Klang.
Op himmelske Kor, i Basunerne stød:
En Frelser er fød!

Fru Birgithe Boye, Skovriderfrue i Vordingborg, er endnu mere yderliggaaende i sin udi egen Formening aandfulde Ode-Stil:

Davids faldefærdig Hytte
ravede paa sidste Grus,
Judæ Scepter skulde flytte
evig bort fra Judæ Hus:
Betlehem! o Efrata!
var Du vel den mindste da?
Du blandt tusinde den største,
Fødested for Livets Fyrste.

Vi springer to Vers over til Vers 4:

Himlen fuld af ny Mirakler,
sorte Nat, bliv sole-klar,
Lysets Engel, hvilke Fakler!
Sol, som Himlen aldrig bar;
Morgenstjernerne de sang
blandt de Usle første Gang
i den samme høje Tone,
som de synge for Guds Trone.

Digterinden Birgithe Boye vandt, til Eftertidens Forundring, den daværende Magthaver *Ove Høegh-Guldbergs* næsegruse Beundring. Han overfyldte sin Salmebog »Salmebog eller en Samling af gamle og ny Salmer til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse« 1778 med Fru Boyes forskruede Rimerier og Kling-Klang, og det gik ud over virkelig lødige nye Julesalmer fra Pontoppidans Salmebog. Der blev saaledes ikke i Guldbergs Salmebog Plads til »Den yndigste Rose er funden«; »Her kommer Jesus Dine Smaa«; »Mit Hjærte altid vanker« eller »Frisk op endnu engang, vi vil med Bøn og Sang«. Guldberg ligestillede to Salmer som »I denne søde Juletid« og Fru Boyes »Davids faldefærdig Hytte«, idet han gav Præsterne frit Valg, hvilken af de to Salmer de vilde vælge

til Indgangssalme til Højmessen Første Juledag, en Ære Kingo i den Salmebog, der 1699 kom til at bære hans Navn, ikke blev kendt værdig til. Ved denne Julegudstjeneste forlangte Guldberg ogsaa, at Menigheden, naar Præsten gik paa Prædikestolen, skulde synge andet Vers af Fru Boyes Passionssalme »Hvi er der stænket Drueblod«. For Retfærdighedens Skyld bør vi dog nævne een langt bedre Salme af Fru Boye, optaget blandt Anden Juledags Salmer:

Han gennem skabte Himle brød,
og mod Naturens Orden,
sig lagde i et Jomfru-Skød
for at velsigne Jorden:
Den Søn af Evigheden fød
gik frem i vor Natur og bød
den faldne Slægt at leve.
Han bød den glade Evighed
at synge om en evig Fred
og Helvede at bæve.

Af Jule- og Nytaarssalmer i Guldbergs Salmebog af Betydning for den danske Menighed i senere Tid var »Til Ende Aaret haster« (vor Nr. 37), digtet 1775 af Præsten Jakob Johan Lund (1725—98) i Stege, og »Stemmer alle op at sjunge« (vor Nr. 39), formentlig digtet af Guldbergs Privatsekretær Joh. Vibe.

I den følgende Tid mellem Guldbergs Salmebog 1778 og Evangelisk-Christelig Salmebog 1799 fremtræder en Række, nu næsten glemte Salmedigtere, der i en ganske anden Grad end Fru Birgithe Boye formaar at finde den jævne, ægte danske Tone i deres Julesalmer, selv om de slet ikke ejer hverken Kingos eller Brorsons Geni. En af Kingos Efterfølgere paa Odense Bispestol, *Jakob Ramus* (1716—85), udgiver 1782 en Samling »Gudelige Psalmer til Opbyggelse«, og heri findes en i al sin Stilfærdighed og Inderlighed smuk dansk Julesalme »Om Glæden ved Jesu Fødsel«:

Velsignet Dag blandt alle Dage,
fra Tid og Dage bleve til,
en Dag, som maa enhver behage,
hver glædes kan, som glædes vil,
til Verden fødes den i Dag,
som afgør al vor Syndesag.

Dig Jesus! glade vi modtage,
din Fødsel os til Frelse sker,
o, lad vor Lovsang Dig behage,
at Du til den i Naade ser,
vi i vor ufuldkomne Stand
Dig ofre al den Tak, vi kan.

For svag er her vor Mund og Tunge,
til ret at kunne takke Gud,
i Himlen skal vi evig sjunge
et værdigt Halleluja ud,
naar vi med Dig skal samles der,
hvortil vor Sjæls Forlængsel er.

Den samme jævne Tone udmærker Nordmanden, Biskoppen *J. Nordahl Brun* (1745—1816), der regnes for Datidens betydeligste Salmedigter imellem Brorson og Grundtvig. I hans »Evangeliske Sange« 1786 findes vor Julesalme Nr. 141 »Min Sjæl er frelst fra Synd og Død« og den smukke Salme paa Nytaarsdag, forvansket i Evangelisk-Christelig Salmebog Nr. 135:

I Jesu Navn
skal al vor Gerning ske,
saa sker vort Gavn,
og Ønsket naar sin Havn.
Og om Haabet skuffede,
hvad tjenligt er til min Fred,
Jesus ved,
han ved og vil og kan,
mit Bedste rammer han:
han mig dele skal mit Brød,
styrke mig i Kors og Nød,
skænke Naader i mit Skød.

En anden fremtrædende norsk Salmedigter var Præsten *Claus Frimann* (1746—1829), der udgav »Sange over Evangelierne« 1780 og »Nyeste originale Salmer« 1794. Fra en af disse stammer Nr. 143 i Evangelisk-Christelig Salmebog:

Kom, store Livets Fyrste kom!
vi være vil din Ejendom.
Se, vore Knæ vi bøje.
Tilbedet og velsignet vær
af alle Jordens Slægter her,
som hisset i det Høje!

En anden af Frimanns Salmer 1780, »Engle sang med Himmelstemme«, tog Tonen for højt for Biskop Balle, og den blev ikke optaget i hans Salmebog:

Engle sang med Himmelstemme,
da vor Salighed blev født,
skulde vi vor Sang da glemme,
vi som se ham i vort Kød?
Nej, vor Fest er evig stor,
vi vil sjunge Kor mod Kor,
og gentage tusind Gange
vore glade Frydesange.

Ligesom Guldberg havde ogsaa Biskop Balle sin Yndlingsdigter, Farumpræsten *Henrik Kampmann* (1750—1828), der har digtet den næppe endnu helt glemte Salme »O Jesu vor Forsoner«, der blev optaget i Roskilde Konvents Salmebog som Nr. 156, men kasseret af Salmebog for Kirke og Hjem.

Ingen af vore andre officielle danske Salmebøger undtagen Malmø-Salmebogen 1528 er i den Grad et Udtryk for sin egen Tids snævre Aand som *Evangelisk-Christelig Salmebog* 1799. Denne Salmebogs Fædre-Mænd som Biskop N. E. Balle, Ove Malling, Knud Lyhne Rahbek, Edvard Storm, Werner Abrahamson og den nu glemte Hans Vilh. Riber († 1796), kasserede over en Bank Salmedigtere som Luther og Paul Gerhardt, Hans Christensen Sthen, Kingo og Hans Adolf Brorson. Ogsaa Fru Birgithe Boye gik med i Løbet, hvad der ingen Skade var til. Hele den ældre rige danske Julesalmeskat blev kasseret, ogsaa alt, hvad der var lænket til Ritualet, altsaa Salmer som »Lovet være Du Jesu Krist« og »Et lidet Barn saa lysteligt«. Og hvad gav »Evangelisk-Christelig Salmebog« i Stedet: Otte ganske nymodens, af Menigheden næsten ukendte Julesalmer, nemlig Jakob Ramus' »O Kristne! frem for alle Dage«; J.

Nordahl Brun: »Saa frelstes vi fra Synd og Død«; Frimann: »Kom store Livets Fyrste kom« og Kampmann: »O Jesu vor Forsoner« og »Se! han kommer Jesu Christ«. Desuden tre Salmer af ukendte Forfattere: »Tak Jesu, Frelser, at Du kom!«; »Se! Din Ære bredes ud« og endelig tilsidst den ringeste af dem alle, betegnende for Salmebogens Lavmaal:

Christe! vi tilbeder Dig,
som i Himlen troner!
hvo er den, der fatter Dig,
herlige Forsoner!
førend Verdens Grund blev lagt,
var Du i det høje;
Guds Enbaarne! for din Magt
skal hvert Knæ sig bøje.

Men Du kom, højlovede!
ned til os paa Jorden;
Menneske af Menneske
Du for os er vorden.
Ak, Du led, vor Broder! her,
Brødre at forsone;
og nu, som vor Broder der,
sidder paa Guds Trone.

O! din Vælde lad mig da
fast i Tro erkende,
at ej Tvivl mig holder fra
mig til Dig at vende!
Du som Menneske igen
mig for Øjet være,
at jeg tryg, som Ven af Ven,
tør din Hjælp begære.

Valget af Nytaarssalmer i Evangelisk-Christelig Salmebog er noget bedre end Valget af Julesalmer. Bruddet med Fortiden er ikke slet saa fuldstændigt som ved Julesalmerne. Vi genfinder naturligvis ikke Kingos eller Brorsons prægtige danske Nytaarssalmer, men derimod J. J. Lunds »Til Ende Aaret haster« og Johan Vibes »Stemmer alle i til Glæde«. Desuden de helt nye Nytaarssalmer: »Vor Sang skal festlig lyde« (Roskilde Konvent Nr. 54), digtet af Ribe-Biskoppen *Viktor Chr. Hjort* (1765—1818), der ogsaa har digtet Nytaarssangen »Lovsynger Gud, den væl-

dige, den vise«. Endvidere Claus Frimanns »Alt iler til sin Ende«; Kampmanns »Atter nu er endt et Aar« og »O Gud vor Tillid og vor Styrke«, og til sidst de to Nytaarssalmer af ukendte Forfattere »Vort glade Hjerte hæver sig« og »Velsign, o Gud! det Aar, jeg nu begynder«. Som karakteristisk for sin Tidsalder, ganske paa samme Maade som Kingos og Brorsons Nytaarssalmer for deres Tid, vælger vi at anføre nogle udvalgte Strofer af Kampmanns Nytaarssalme »Atter nu er endt et Aar«:

Atter nu er endt et Aar:
Dig vi prise, Livets Herre!
Alting breder ud Din Ære,
Vinter, Sommer, Høst og Vaar.
Hver en Dag, som sig bortskynder,
bringer Held til Jorden ned;
Tid og Evighed forkynder,
at vor Gud er Kærlighed.

Tak for den forgangne Tid!
idel Naade Du os sendte;
Uheld Du fra os afvendte,
Du vor Gud, vor Fader blid!
Frugtbarhed Du gav til Jorden;
Freden Du os nyde lod.
Og i uforstyrret Orden
ved Dit Forsyn alting stod.

Hold fremdeles Tvist og Krig
fjern fra os og vore Egne!
mod alt andet Ondt omhegne
os dit Forsyn naadelig!
Lad igen hver gavnlig Grøde
vokse op af Jordens Skød,
og lad Held vort Arbejd møde,
giv enhver nødtørftigt Brød.

Der er vist næppe noget Sted i den danske Salmedigtning, hvor den urdanske Folkereligiøsitets Grundprincip at bede Guderne om Aar og Fred er saa utilsløret udtalt som her i Kampmanns rationalistiske Nytaarssang. Han beder ogsaa paa den til hans Tid svarende Maade »Gud om Sejr og Vælde for vor Konge«:

Kongen og hver Øvrighed
lad dem Dig med Iver dyrke!
send dem Visdom, send dem Styrke
fra din høje Himmel ned!
lad dem i dit Fodspor træde,
lær dem at udbrede Held
og beløn dem med den Glæde,
at den Idræt lykkes vel!

Der er blevet sagt mange skarpe Ord om Evangelisk-christelig Salmebog, de fleste af dem med Rette. Men ganske uden opbyggende Egenskaber overfor en Bondestand, der instinktmæssigt hyldede Kampmanns verdensborgerlige Synspunkt (saa fjern fra Nutidens store Evangelium, Nationalegoismen). »Kærlighed lad sammenbinde, alle Jordens Mennesker«, er Salmebogen ikke, og det kan ogsaa med Sandhed godtgøres.

Smeden fra Høve, Johannes Vedel (f. 1841 i Hyllested), fortæller som Minde fra sit Barndomshjem i Sydvestsjælland, hvorledes man i dette Hjem fejrede Jule- og Nytaarsaften:

»Naar Nadveren — som efter nedarvet Bondeskik bestod af fire Retter — var besørget, kom Salmebøgerne frem. Fader havde en køn, kraftig Stemme og han sang gerne. Der er især to Salmer, som jeg mindes fra den Tid: Nr. 444 og 557 i den evangelisk-kristelige Salmebog. Den første: »Til Ende Aaret haster«, blev sædvanlig sungen til at begynde med Nytaarsaften. Efter den kunde der følge flere andre, men den sidste, som skulde synges hver Jule- og Nyaarsaften, det var Nr. 557. Der kom al Tid noget ærbødigt og højtidsfuldt over min Fader, naar han sang denne Salme, den flyttede hans Sjæl ind paa hellig Grund. Det var aandeligt Arvegods fra hans Moder, som da kom til Syne, og denne Arv gik ubevidst over i mit Liv. Den er kun 4 Smaavers, denne Salme, og da den er lidet eller maaske slet ikke kendt nu mere, maa jeg optage den her:

O Gud! jeg priser dig:
Du hjælper faderlig;
Din Kraft er hos de Svage;
Du skaber Fryd af Klage.
Miskundelige Herre,
Dig ske Lov, Pris og Ære!

Fra Vuggen til vor Grav
er Du vor Støttestav.
I alle Livets Farer
Du naadig os bevarer.
Miskundelige Herre,
Dig ske Lov, Pris og Ære!

Du elskte vore Smaa,
end før de Lyset saa;
Du fryder Kvindens Hjerte;
snart glemmer hun sin Smerte.
Miskundelige Herre,
Dig ske Lov, Pris og Ære!

Giv nu, at rettelig,
mit Levned priser dig;
og mine Børn maa lære,
Dig stedse tro at være;
indtil vi allesammen
hist se Dit Aasyn. Amen!

Den lige anførte Salme »O Gud! jeg priser Dig« hører til et Afsnit »For en Moder efter Barnefødsel«, der ganske mangler i det nittende Aarhundredes officielle Salmebøger, Roskilde Konvents-Psalmebog 1855 og Psalmebog for Kirke og Hjem 1899, men der kan sikkert være god Grund til at optage den Slags Salmer, naar Tiden er inde til, at vi faar en ny officiel Salmebog.

Mens Pontoppidans Salmebog 1740 og Guldbergs Salmebog 1778 var at betragte som uofficielle, frivillige Salmebøger, saa tilstræbte Biskop Balle, at hans Salmebog »gennem Lærernes fornuftige Forestilling straks eller efterhaanden maatte blive indført i Menighederne«. Paa sine Visitatser forelæste Balle Salmer af sin Salmebog. »Da den Mand,« sagde en gammel Bonde, »jo læste kønt og saa spurgte os, om vi kunde have Lyst til at faa en saadan Salmebog, sagde vi Ja, men — bagefter fortrød vi det.« Ogsaa Biskop Balles Svoger, den gamle fromme Johan Grundtvig i Udby gik ind paa at faa den indført i sine Sogne, skønt det var med tungt Hjerte, at han tog Afsked med sine kære gamle Salmer. Da hans Søn, den store Salmedigter *N. F. S. Grundtvig* (1783—1872) var blevet hans Kapellan i Udby og skulde forberede Børnene til Konfirmation, lod

Jomfru Maria besøger Elisabeth.
Efter Maleri af Christen Dahlsgaard.
(Smaa Kunstbøger, Nr. 24, S. 35).

han dem bringe de Kingoske Salmebøger med, som endnu fandtes omkring i Husene, skønt de som forbudne Bøger betragtedes halvvejs som Kontrabande. Efter dem maatte de lære deres Salmer, og en af hans Konfirmandinder har fortalt, at aldrig kom den unge Grundtvig stærkere i Fyr og Flamme, end naar han læste de gamle Salmevers, ligesom hun da ogsaa selv endnu 70 Aar efter kunde de lange Salmer, hun havde læst for ham paa Kirkegulvet.

I 1812 udtalte Grundtvig i »Kort Begreb af Verdenskrøniken« sin Dom over »Evangelisk-Christelig Psalmebog« 1799: »De fleste Salmer maa være sammenrimede af aldeles upoetiske Mænd; hvor Tonerne løfte sig,

er det mest i kolde Billeder og højtravende Ord. Hjærteligheden spores kun i enkelte Sange, mest om timelig Nød og jordiske Forhold; ikke én af Kingos eller Luthers Salmer er optaget uforvansket, og ikke én højtidelig Sang gør Mindet om de store Begivenheder ved Kristi Fødsel, Liv og Død, Opstandelse og Himmelfart levende i en beskuelig Fortælling.« Grundtvig er ikke blind for de store Mangler ved den gamle Kingoske Salmebog: »Luthers og andre tyske Salmer vare for det meste slet oversatte, Kingos behøvede en med Ærbødighed ændrende Haand, og ved Siden stod en Del, som var vandede i Tanker og platte i Ord og Talemaader.« Det blev for Grundtvig en værdig Opgave for en dansk Salmedigter at skabe 1) nye Salmer, der kunde gøre Mindet om de store Begivenheder i Kristi Liv levende i anskuelig episk og historisk Fremstilling, og 2) gengive den danske Menighed de gamle Kærnesalmer i tidssvarende dansk Oversættelse eller Gendigtning. Vi skal nu se, hvorledes Grundtvig udførte dette Program for Julesalmernes Vedkommende.

Den første betydningsfulde Julesalme, Grundtvig digtede, var: »De hellige tre Konger«, en Barnesang 1810, betydelig længere end den almindelig velkendte skønne Salme »Dejlig er den Himmel blaa« af samme Navn fra »Festsalmer« 1850:

Kommer, Smaa, og hører til!
jeg for eder sjunge vil
om saa lys og mild en Stjerne,
jeg det ved, I høre gerne:
Himlen hører Eder til.

Grundtvig forbinder den evangeliske Forestilling om tre Vismænd med den folkelige Forestilling om tre Konger (S. 131):

Langt herfra i Østerland
stod en gammel Stjernemand,
saa fra Taarnet vist paa Himlen,
saa det Lys i Stjernevrimlen,
blev i Sind saa barneglad.

Han gik til sin Konges Slot,
Kongen kendte ham saa godt,
hørte og med Hjertens Glæde,
at det Lys var nu tilstede,
hvorom gamle Spaadom lød.

Han med Søn og Stjernemand
fluks uddrog af Østerland,
for den Konge at oplede,
for den Konge at tilbede,
som var født i samme Stund.

Klare Stjerne hasted frem,
ledte dem til Betlehem,
over Hytten lav og lille
stod saa pludselig den stille,
straalede saa lyst og mildt.

Glade udi Sjæl og Sind
ginge de i Hytten ind,
der var ingen Kongetrone,
der kun sad en fattig Kone,
vugged Barnet i sit Skød.

Østerlands de vise Mænd
fandt dog Stjernen der igen,
som de skued i det høje,
thi i Barnets milde Øje,
funklende og klar den sad.

Det var dem et Tegn saa vist,
at de saa den sande Krist,
derfor nejed de sig glade,
ofrede paa gyldne Fade
Røgelse med søde Lugt.

Den unge Grundtvig henvender sig nu direkte til Børnene om den hellige Fortællings Anvendelse netop i deres eget personlige Barndomsliv:

Vil I Smaa ej ogsaa gerne
se den lyse, milde Stjerne,
for den Konge dybt jer neje,
som Guds Rige har i Eje
og vil lukke jer derind?

Thi det Barn, som var paa Jord,
blevet er en Konge stor,
og han sidder nu deroppe
over alle Stjernetoppe
hos Guds Faders højre Haand.

Nejer Eder kun, I Smaa,
han fra Himlen ser derpaa.
Sender ham med Hjertensglæde
Lov og Pris til høje Sæde.
Det er Røgelse for ham.

Derefter afsluttes Salmen med de to fra vor Salmebog Nr. 157, V. 6 og 7 velkendte Strofer.

»Det var en forunderlig Magt, han havde over Børnene, den unge Kapellan i Udby; de havde ligefrem Lyst til at lære Salmerne, og det var mange. Men allerbedst syntes de om den, der hed: »De hellige tre Konger«. Den havde Kapellanen selv digtet. Den sang de af Hjertens Lyst med alle dens 19 Vers«, siger Pastor P. Høyer-Christensen i Udby i sin Bog »Kapellanen i Udby« 1935.

Grundtvigs næste betydningsfulde Julesalme var: »Det kimer nu til Julefest« fra 1817, ogsaa den er i sin oprindelige Form med sine 24 Vers betydelig længere end den nu gængse forkortede Kirkesalme (sml. vor Nr. 738, S. 411) paa ni Vers. Han kalder denne Salme »Morten Luthers Julesalme, frit fordansket«, og Salmen er jo heller ikke en Oversættelse, men en Gendigtning af Luthers Salme »Fra Himlen højt komme vi nu her« (S. 230), nævnt af ham i Digtet »Udby Have«, 1811:

Ordene mig laa paa Tunge,
i mig tyktes det at sjunge:
»Fra Himlen højt komme vi nu her!«
Tonen var saa kendt og kær,
det ej andet kunde være,
svare maatte jeg til Løn:
»Lov og Tak og evig Ære
ske dig, o Guds hjærte Søn!«

Lille Juleaften 1820 udkom Grundtvigs Gendigtning af den fra Reformationstiden velkendte danske Salme »Et Barn er født i Betlehem« (S. 185, sml. S. 230), væsentlig som i sin velkendte Nutidsform under Titelen »Jule-Sang for christne Børn« og med Mottoet: »Det er godt at være Barn om Julen«. Da Biskop Mynster ikke havde den Forstaaelse af denne Julesalmes store Værdi, at han optog den i sit Tillæg til den Evangelisk-Christelige Salmebog af 1845, optrykte Grundtvig denne Salme i det allerførste lille Hæfte »Festsalmer«, der Juledag 1845 blev omdelt til hans

Menighed i Vartov Kirke, og den gjorde et betagende Indtryk paa alle de tilstedeværende. Mange Aar efter skrev Salmehistorikeren C. J. Brandt: »Der er vist mange af dem, som var til Stede, der husker den Juledag, saa vi glemmer den aldrig. Jeg mindes, der stod en gammel Mand med hvide Haar i Kirken. Taarene randt saa stride ned ad hans Kinder, da den Vuggesang begyndte at gaa. Jeg maatte tænke paa de Gamle, der var fulgt hjem med fra Babylons Floder, og saa det for deres Øjne, at Herrens Hus paa ny begyndte at rejse sig af Gruset.«

En anden højtidsfuld Julegudstjeneste havde Grundtvigs Menighed nøjagtigt tyve Aar før, i Aaret 1825, oplevet i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn. »Det var en dejlig Julemorgen. Rimen hang i Træerne. Den store Frelsers Kirke straalede dem i Møde med sine mange Lys, som skinnede ud af de store Ruder. Kirken var propfuld af Mennesker. Da Grundtvig kom paa Prædikestolen, var der som en forklaret Glans over hans Aasyn. Han saa lys og glad ud. Men størst var Glansen over ham, da han sluttede sin Prædiken med at sige, at han i denne Julenat havde faaet en ny Sang, som han nu vilde meddele. Han fremsagde da med glad og mild Røst: »Velkommen igen, Guds Engle smaa!« (S. 365).« Hvor stærkt Indtryk denne vel den originaleste, den mest udpræget danske af alle Julesalmer gjorde paa danske Bønder, fortæller Peder Rørdam i Mern: »Forleden Aften kom jeg ind til en Bonde, jeg havde noget at tale med; og som jeg vilde gaa, sagde Konen: »Aa, Præsten vilde vel ikke lære os den Tone: »Velkommen igen, Guds Engle smaa« — for vor Jørgen kan ikke hitte ud af hende.« Saa fik jeg min Hest ind, satte mig ned hos Folkene — det var i Tusmørket — Moderen og hendes to Døtre sade ved Kakkelovnen, saa var der Manden, en Karl, en lille Søn — og vi begyndte at synge: først om Englene, saa om Barnet i Betlehem, og da vi saa kom til den, stemmede den gamle blinde Mand i med, og blev ret saa hjærteglad.«

I 1837 udgav Grundtvig »Sang-Værk til den Danske Kirke«: »Den Christelig-Danske Menighed og især Gunni Busck, Ven og Embeds-Broder i Herrens Navn, kærlig tilegnet af Samleren.« Det var ikke uden Grund, Pastor Busck blev fremhævet. Pastor Busck i Stiftsbjergby havde nemlig af sine rige personlige Midler givet Grundtvig en Understøttelse i to Aar for Salmernes Skyld, for at han kunde give sig Tid at digte Sal-

mer. Derved gjorde Hr. Gunni, efter sin Opfattelse, kun paa Menighedens Vegne, hvad der var hans Skyldighed med de Midler, Gud havde givet ham.

I denne berømte Samling, der indeholder i alt 401 Salmer, findes der ogsaa en Mængde Julesalmer af meget forskellig Værdi, ikke blot originale Salmer, men ogsaa en Mængde Oversættelser og Gendigtninger af fremmede Salmer og Bearbejdelser af ældre danske Salmer, Kingos, Brorsons og Birgithe Boyes. Vi finder saaledes bl. a.: Den gammel-græske Juleaftens-Sang: »Forudsigelsen Christ! af Dit Komme til Verdens Ø«; dernæst Efterligning af det græske Indgangs-Kvad paa Jule-Festen, med den 112 Davids-Psalme »Held den Mand, som frygter Gud«; og Salmen »Mens i Krybben spæd Du laa« og »Betlehem i Juda-Egne«, begge samsammensat efter græske Julevers. Dernæst Gendigtninger af de tidligere nævnte latinske Julehymner »A solis ortus cardine« (Fra Solens Vugge til Solens Grav, sml. S. 121); Prudentius »Corde natus a parentis« (Sønnen af Guds Fader-Hjerte, sml. S. 119); den ambrosianske Hymne »Conditor alme siderum« (Stjernernes Skaber og Himmelens Drot, sml. S. 123) og Ambrosius' Hymne »Veni redemptor gentium« (Hedenskabets Frelser-Mand, sml. S. 118). Desuden den oldengelske Messiade i Exeter-Bogen »Sanddru og Fredegod! Frelser med Guddoms-Blod!« og den nyengelske Kirkes Julesang »Hark, the herald angels sing« (Engle-Herolder, hør Du dem!).

Der findes en mere direkte Fordanskning af Luthers Julesalme »Vom Himmel hoch da komm ich her« (Fra Himlen højt kom jeg nu her, sml. vor Nr. 125) end den frie halvoriginale Gendigtning »Det kimer nu til Julefest« i 1817. Umiddelbart efter kommer den geniale Fordanskning af Luthers Julesalme »Gelobst seyst du, Jesu Christ« (vor Nr. 130: »Lovet være Du Jesu Christ«, sml. S. 220, 247), og Luthers af os langt mindre yndede sidste Julesang »Vom Himmel kam der Engel Schar« (vor Nr. 736): »Fra Himlen kom en Engel klar«, sml. S. 232). Grundtvig afslutter Salmen med det smukke Tillæg:

> End toner sødt den Efter-Klang
> af Engle-Skarens Jule-Sang,
> Gud! glæd hans Sjæl i Himmerig,
> som sang for os saa frydelig!

Saa følger »Et Barn er født i Betlehem« og Gendigtningen af Middelalderhymnen »Dies est lætitiæ« (Glæden, hun er født i Dag, vor Nr. 127, sml. S. 182 f.). Fordanskningen af »Ein Kindelein so löbelich« (»Et lidet Barn saa lystelig«, vor Nr. 131, sml. S. 221 og 247). Den middelalderlatinske Skoles Julesalme »Resonet in laudibus« gendigter Grundtvig som »Lad det klinge sødt i Sky« (vor Nr. 128, sml. S. 185, 223 og 225); den tysk-latinske Julesalme »In dulci jubilo, nun singet und seyd froh« gendigter Grundtvig som »En sød og liflig Klang« (Dansk Kirkesangs Tillæg 1928 Nr. 23, sml. S. 232 Nr. 13); den dansk-latinske Julesalme »Pris og Ære og Dyd, ganske meget, Summo Jesu Christo pro isto« (S. 185), sml. vor Nr. 129 »Julen har Englelyd«. Denne sidste Gendigtning var Grundtvig og hans højbaarne anden Hustru Fru Marie Toft til Rønnebæksholm særlig kær. Ved hendes Jordefærd i 1854 sluttede han sin gribende Tale over hende med de Ord: »Lad det ingen forarge, at jeg beder Menigheden synge: »Julen har Englelyd«; thi med den Salme sang hun saa ofte Glæden ind i mit Hjærte!« Menigheden istemte da Salmen, saa den blev til en »taarevædet Jubelsang«.

Saa kommer der en lang Række Nybearbejdelser af ældre danske Julesalmer af »O Jesu Christ, som Manddom ren« (S. 226); »Nu glæder Eder Adams Børn allesammen« (S. 228); »Alle Christne fryde sig nu« (S. 227), »Marie, hun var en Jomfru skær« (S. 189). Af Kingo finder vi Bearbejdelser af »Alt, hvad Fornuften overgaar«, »Nu kom der Bud fra Englekor«, »Fryd Dig ved Guds Behag«, »Søde Jesus, Davids Rod«, »Op Hjerte, op med fyrig Tro«, »Alle Ting er underlige« og »Min Sol min Lyst og Glæde«. Af Brorson finder vi »Op, thi Dagen nu frembryder«, »I denne søde Jule-Tid«, »Mit Hjerte altid vanker« (gengivet »Hvad maa mit Hjerte sige«), »Den yndigste Rose er fundet«, »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde«. Af Birgithe Boye findes »Davids faldefærdig' Hytte«, »gjort lidt i Stand«. Af Biskop Nordahl Brun findes »Stat op, bliv klar! Dit Lys er runden« og »Kejseren Augustus byder« samt »Min Sjæl er frelst fra Synd og Død«. Selv i Evangelisk-Christelig Salmebog finder Grundtvig en brugbar Julesalme, nemlig Kampmanns »O Jesus! vor Forsoner!«.

Fra sin egen ældre Produktion optrykker Grundtvig et Brudstykke af en verdslig Julesang fra 1809 »Højt udi Gudernes hvælvede Sal« og Forsøg paa en Julesang 1810 forkortet »Op, alle Christne stemmer i!«. En

»Kæmpe-Vise om Julen« fra 1823, nemlig det S. 430 anførte Digt om Juletræet »Der knejser et Træ paa Norges Fjæld«. Saa kommer der en Række ny, for Størstedelen lidet kendte, originale Julesalmer, for første Gang trykt i Sangværk 1837 »Et Drømme-Syn for Hedninger«, »Frygter ikke! thi Fryd jeg bringer«, »Guds Engle sang i Stjernetal« (sml. Nr. 142 »Det himmelsk klang i Englekor«), »Nazareth og Betlehem«, »Glædelig Fest! Glædelig Fest!«, »Dagene stækkes og mørkne i Nord« med det karakterfulde Vers:

Her da fra Hedenold legedes Jul,
i Norden har Lysglæden hjemme,
Børnene her har med Solen legt Skjul,
da Engle gav Julenat Stemme.
Derfor hver Tale om Lyset i Løn
altid i Norden saa gerne man hører,
derfor hver Sang om den lille Guds Søn,
Solgud i Svøb, os saa inderlig rører,
skille vi kan ikke Glæde fra Jul!

Selv om selvfølgelig ikke alt er lige godt i dette mægtige Værk, undres vi dog højlig over Biskop Mynsters kyniske Bemærkning om »Sang-Værk for den danske Kirke«, da der blev talt om, at det blev solgt for den billige Pris af tre Skilling Arket: »Det var da ganske rimeligt, det er ikke *fire* Skilling værd,« ligesom ogsaa over, at Mynster fandt det passende fuldstændig at udelukke de grundtvigske Salmer og Gendigtninger fra det meget paakrævede Tillæg til Evangelisk-Christelig Salmebog, som han udgav 1845. Kun een eneste af Grundtvigs andre Salmer fandt oprindelig Naade for Mynsters Øjne, »Søndag Morgen fra de Døde« (vor Nr. 399), og den blev optaget i Tillægget 1845 under Melodien »Herre, jeg har handlet ilde«.

Men Grundtvig vedblev ufortrødent at digte Salmer til det danske Folk, samlet i de senere Bind af Sangværk, især i »Kirke-Aaret i Salme-Sang«, tredie Bind af »Salmer og aandelige Sange« 1873. Vi nævner af disse fortrinsvis de Salmer, der blev optaget i vore officielle Salmebøger og deres Tillæg, Eliten af Grundtvigs Julesalmesang. Vi nævner dem her saa vidt muligt i Tidsfølge:

I 1838 digtede Grundtvig Salmen »Juleaften, Du er skøn« (vor Nr.

660), digtet som Julesalme for Børnene i Prinsesse Caroline Amalies Børneasyl, hvori det hedder:

> Om det Lys, som tændtes brat
> med Guds Søn i Julenat,
> Livets Lys, som blidt skal brænde,
> for de Smaa til Verdens Ende,
> minder os vort Juletræ.

Til Tiden 1843—46 hører »Jesus i Gaar og i Dag og i Morgen« (vor Nr. 719). I 1845 digtede Grundtvig Nytaarssalmen »O Fader god af Evighed« (vor Nr. 80) paa Grundlag af en ældre dansk Salme fra Gryderups Salmebog 1632 »Stormægtige Herre bør store Navn«. I 1846 digtede Grundtvig Salmen »Hyrderne ved Betlehem«: »Nat i Østen er ej saa lang, som her ved Juletider«, hvis sidste fem Vers udgør vor Salme Nr. 143 »Venner! sagde Guds Engel blidt: Hvorfor er nu I bange?«

Om denne Salme fortæller Jakob Knudsen, at det var for ham og hans Søskende, som denne Salme ikke ret kunde staa Maal med de gamle Julesalmer. »Saa var det en Aften kort før Jul, da alle sad og skar »Dyr« til Julebagningen, at Fader kom ned fra sit Værelse og sagde, at han vilde læse et Digt af Grundtvig for os. Det var saa »Nat i Østen er ej saa lang«. Det greb os meget stærkt. Og pludselig brød Englesangen, som vi altsaa godt kendte, men ikke som Del af dette Digt, ud af Faders Læsning. Vi sang alle uvilkaarligt med, ligesom nødte af hele Sammenhængen, og det var os derfor næsten, som om det ikke var os selv, der sang, men nogle helt andre — de oprindelige Sangere. Det var en underlig Henrykkelse.« I Virkeligheden gaar denne Salme fra 1846 36 Aar tilbage i Grundtvigs Liv til 1810, hans Opvækkelses- og første Salmeaar, hvor han havde i Sinde at skabe et Sidestykke til sit senere berømte dramatiske Digt »Paaskelillien« 1817, »Hyrderne ved Betlehem«. Det lykkedes desværre aldrig Grundtvig at faa afsluttet sine »Hyrder« i fuldendt dramatisk Form, det var og blev et Brudstykke.

I 1849 digtede Grundtvig Julesalmen »Guds Engle i Flok, synger lifligt i Kor« (vor Nr. 732), og han omdigtede sin Adventssalme fra 1843 »Vær velkommen Herrens Aar« (S. 274) til en ren og skær Nytaarssalme, mærkelig nok med ganske samme Begyndelse (vor Nr. 694, sml. Nr. 390), hvori det, i Pagt med ældgammel dansk Folkereligiøsitet, hedder:

Naadens Gud! lad Dit Solskin i Aar
os skænke paa Marken et gyldent Aar.

Fredens Gud! Den livsalige Fred
Du skænke vort Land til at blomstres ved.

Fader, Gud! os til Gavn,
Nytaaret henskride i Jesu Navn.

Fra 1850 stammer vor Nr. 124 »Himlens Morgenrøde«, fra 1851 Nytaarssalmen »Aaret, som i Dag oprinder« (vor Nr. 43), i Virkeligheden Omdigtning af Brorsons berømte Nytaarssang »Lad Dit Rige alle Vegne«. Fra 1853 stammer de to Salmer: Adventssalmen »Blomstre som en Rosengaard« (vor Nr. 113) og »Jesus Kristus, Frelsermanden« (vor Nr. 721). Fra 1856 stammer den herlige Jule- og Solhvervssalme: »Kimer I Klokker, ja kimer før Dag i det Dunkle«, oprindelig digtet til Fröprædiken Julemorgen, der efter Biskop Mynsters Kirkeritual for København skulde, hvor den anvendtes, begynde Klokken 7 præcis. Motivet fra denne pragtfulde Salme anvendte Hostrup til Mindesang ved Grundtvigs Jordefærd i 1872:

Kimer I Klokker! nu sluktes en Sol over Mulde,
længe den kæmped mod Mørket med Straalerne fulde,
sildig den sank,
stor i sin Nedgang og blank.
Æren er Guds i det Høje!

I en Tid, hvor hver anden af de tolv smaa Poeter ligesom i det 18de Aarhundrede (S. 342) udgav »Nytaarsgaver«, udgav Grundtvigs Ven *Bernhard Severin Ingemann* (1789—1862) i 1816 en Digtsamling, han kaldte »Julegave«. Det var i Sandhed ogsaa en Julegave til det danske Folk. Her finder vi blandt andet Fædrelandssangen »Vift stolt paa Kodans Bølge« og Sagndigtet om Kong Valdemars vilde Jagt »Paa Sjølunds fagre Sletter« osv. I denne »Julegave« findes der en »Julehymne«, der viser, at den unge Digter ligesom hans Ven Grundtvig i højeste Grad stiller sig kritisk overfor Evangelisk-Christelig Psalmebogs Fladbundethed. Han ønsker dog at gaa en helt anden Vej end sin ældre Digterbroder, ikke den jævne folkelige Salmevise som Grundtvig i Sangen om De hellige tre Konger, 1810, men den højtsvungne Hymne, som han i Modsætning

til sin uheldige Forgængerinde, Fru Birgithe Boye, personlig magter. Vi anfører første Vers af denne Hymne:

Jubler, o jubler i salige Toner!
Verden, i Dag Dig en Frelser er fød.
Hører det, Jordens og Himmelens Zoner!
Hør det, o Afgrund! og skælv! — han er fød;
Barnet er fød, som har Mørket betvunget!
Menneskeaand! Du ved Barnet har svunget
salig Dig over den evige Grav,
over Fordømmelsens Hav.
Hører det, Slægter i rullende Tider!
Døde og Levende! hører og vider:
Eder i Dag en Forsoner er fød!
Jubler, o Engle! o salige Aander!
Synden ej mere i Mulmet sig vaander,
Lyset den evige Straale frembrød —
Verden! Din Frelser er fød.

Mens denne Strofe efter Digterens Tanke skal anskueliggøre Englesangen over Betlehems Marker, gaar nu den unge Digter over i jævn og troskyldig evangelisk Fortælling:

I Betlehem hans Vugge staar,
i Krybben Barnet hviler,
paa Vejen Kongeskaren gaar,
ser, hvor hans Stjerne smiler.
Som Stjernen smiler englefro
den Jomfru ren i himmelsk Ro,
ved Krybben fromt hun knæler;
paa Marken sjunge Engle smaa;
de Hyrder fro til Hytten gaa,
hvor Barnets Stjerne dvæler.

Saa tiltaler Digteren med sin egen Røst det lille Jesusbarn:

Du, de Vise kom at hylde,
da Du laa ved Moders Bryst!
salig, hvo i Tidens Fylde
saa Din Stjernes Glimt i Øst!

Salig, fromme Hyrdeklynge!
Du, som skued Stjernens Glød,
Du, som hørte Englen synge:
Eder er en Frelser fød!

Salig, hver i Støvets Zone,
som har hørt det Englekvad!
det skal evig for ham tone,
naar selv Verdener skilles ad.

Vi har hørt det, vore Knæ vi bøje
frelst' for Guddomsbarnet ned.
Sjunger atter, Engle i det Høje!
Sjunger atter om vor Salighed!

»Eder i Dag er en Frelser fød.
Ære være Gud i det Høje!
Paa Jorderig Fred!
i Mennesket Salighed! Amen!«

Fra Betlehem det toner
henover viden Jord;
fra Himlens Regioner
i helligt Englekor.

De Salige sig glæde,
og Jorden fryder sig,
og alle Stjerner kvæde
om Barnet underlig.

Med Jubel Havet bruser,
og deler Jordens Lyst;
mens over Verden suser
de frelste Aanders Røst.

Op! Alt hvad der har Tunge!
istemmer glædelig,
hvad de Hærskarer sjunge
fra høje Himmerig!

Ære være Gud i det Højeste!
paa Jorderig Fred!
I Mennesket Salighed! — Amen!

Saaledes begyndte den Julesalmedigter sin Virksomhed, hvis skønneste, mest folkeelskede Salmer blev »Julen har bragt velsignet Bud« og »Dejlig er Jorden«. Ingemann ønskede at gøre den danske Julegudstjeneste langt mere festlig og ophøjet, end det var Tilfældet i Evangelisk-Christelig Salmebogs jordbundne Dage. Han fulgte det samme Maal i sine »Højmesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage« fra 1825. Her finder vi som Højmessesalme til Kristi Fødselsdag »Jeg som et Barn mig glæde vil« (vor Nr. 147). Ingen af Ingemanns andre Højmessesalmer vandt i udpræget Grad Folkets Yndest, hverken Salmen til St. Stephans-Dag »I Glans for Herrens Trone staar« (vor Nr. 582); til Søndag efter Jul »Den Sjæl skal ikke Døden se«; Salmen til Nytaarsdag »Jesus Frelser, Saliggører!«; til Søndag efter Nytaar »O Herre, gaar jeg tro, hvor Du mig sender«, eller hans smukke Salme til Mariæ Bebudelsesdag »En salig Hilsen kom til Jord«:

O Himmelhilsen, herlig skøn!
o Budskab uden Lige!
paa Jorden fødes vil Guds Søn —
knæl, hør det, Jorderige!
For Herrens Bud ydmygelig
Guds Tjenerinde nejer sig:
den Sjæl, som Naade fandt hos Gud,
er kaaren ud
til Aandens himmelrene Brud.

Først langt senere i sit Liv fandt Ingemann den Julesalmetone, som fandt Folkets Øre og Hjerte, da han i 1840 digtede »Julen har bragt velsignet Bud« og i 1850 baade »Glade Jul, dejlige Jul« samt »Dejlig er Jorden«. Om Tilblivelsen af »Julen har bragt« fortælles det smukke Træk, at han i sin Ven Pastor Fengers Præstegaard i Lynge, vistnok i Julen 1839, havde set et lille Barn danse paa Moderens Skød af Glæde over Juletræets straalende Lys.

Overfor Grundtvig og Ingemann blegner Søllerød-Præsten *C. J. Boye* (1791—1853) som Julens Digter. Ingen af hans ikke helt faa Julesalmer blev optaget i de officielle danske Salmebøger. Ogsaa Boye søger dog ligesom Grundtvig sin Inspiration hos Kingo, saaledes »Af Midnattens Skød« 1833, hvis første og femte Vers vi anfører:

Af Midnattens Skød
min Fryd er oprunden, min Frelser er fød!
At dybeste Mulm over Betlehem laa,
det minder mig om, jeg skal aldrig forstaa,
hvorlunde det skete, at Kristus i Løn
blev Menneskens Søn.

Du hellige Nat!
Hos Dig har jeg fundet min rigeste Skat!
Lad Verden opsøge sin Lykke ved Dag,
dens Løfter er Glimmer, dens Smil et Bedrag,
Du gemmer min Fred, og Du sjunger min Trøst
med Englenes Røst.

Af hans heller ikke helt faa Nytaarssalmer vil vi fremhæve hans Nytaarsaftens-Sang fra Revolutionsaaret 1830 »I blodrødt Aftenskær gaar ned det gamle Aar«, der virker meget aktuel i vore Dage, og som vi derfor anfører nogle udvalgte Strofer af:

I blodrødt Aftenskær gaar ned
det gamle Aar;
ej smile Kærlighed og Fred,
Guds Engle smaa, fra Skyen ned.
En værre Morgen, stormfuld, vred,
dets Aften spaar.
I vilde Skrig og Tordendrøn
forstummer Millioners Bøn
om Fred!

Velsign Du med retfærdig Løn
hver Kongens Bøn!
hans Morgenbøn er Folkets Fred,
hans Aftensuk vor Kærlighed.
Læg Aar til Aar at glædes ved
hans milde Bud!
Vor Troskab vogter om hans Borg,
beskærm ham Du mod Hjertesorg,
o Gud!

Sortklædt i Mulm det nye Aar
af Dybet gaar.
din Naade, som et Morgenvift,
udvide Tordenskyens Rift,

at klart Din Himmels Stjerneskrift
i Natten staar!
Lad Folk og Fyrster læse der:
»Det Rige kun, som Fredens er,
bestaar!«

I 1827 udgav Præsten i Slotsbjergby *Peter Andreas Fenger* »Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo«. I en Anmeldelse af denne Udgave stiller Grundtvig Krav om Indførelsen af en helt ny Salmebog til Erstatning for Evangelisk-Christelig Salmebog. »Hvad vi især behøve for at faa en god Kirke-Salmebog, er ingenlunde nye Salmer, men først Forstand paa *de gamles* Værd, og dernæst den Selverkendelse, at hvad vi kan gøre af den Slags Sange, der altid skal herske i Kirken, forholder sig til de gode gamle omtrent som rent Vand til sød Vin. Til de gode gamle hører frem for alle Kingo. Han maa som den danske Kirkes Asaf (dvs. Sangmester) fremdeles *intonere* og anføre Sjunge-Koret, naar det ej skal synges daarligere i det 19de end i det 18de Aarh. Kingo har sin Styrke ... i det simpelt-højtidelige, som bør være det herskende i Bedehuset for alle Folk.« De brorsonske Salmer var derimod efter Grundtvigs Overbevisning næsten alle langt mere skikkede til enkelte Kristnes Privat-Andagt end til Kirkebrug.

Grundtvigs Venner og Meningsfæller sluttede sig til Kravet om en helt ny Salmebog. Hans Modstandere med Biskop Mynster i Spidsen bekæmpede med en Iver og en Dygtighed, der var en bedre Sag værdig, Tanken om en ny Salmebog, saaledes at Evangelisk-Christelig Salmebog ikke før 1855 fik sin velfortjente Afløser, den saakaldte Roskilde Konvents-Salmebog »Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt«. Mynsters Tanke var, at man skulde nøjes med et officielt Tillæg til den Evangelisk-Christelige Salmebog. Her skulde Grundtvigs Salmer i størst mulige Udstrækning skubbes til Side, men Grundtvigs Tanke, at man skulde genoptage i den nye Salmebog den af Evangelisk-Christelig Salmebog kasserede bedste ældre danske Salmedigtning, knæsatte Mynster. Vi fik derfor i 1845 paany en officiel dansk Salmebog med Lutherske, Kingoske og Brorsonske Julesalmer. Af de samtidige Digtere fik Ingemann, men ikke Grundtvig, Adgang til det Mynsterske Tillæg 1845. I Tillægget som Helhed var der kun 4 grundtvigske Salmer og ikke en eneste af hans Julesalmer.

I sit Tillæg optog Mynster følgende Julesalmer: Af tyske Salmer blev

optaget Luthers Salme: »Fra Himlen højt kom Budskab her« (vor Nr. 125); G. Weissel: »Gør Døren høj, gør Porten vid«, fordansket af Aftensangspræst i Christiansfeld N. J. Holm (vor Nr. 393); L. A. Gotter: »Bryd frem, mit Hjertes Trang at lindre«, oversat af Brorson (vor Nr. 487); J. D. Herrnschmidt: »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde«, oversat af Brorson (vor Nr. 139) og endelig J. L. C. Allendorf: »Jesus, Din søde Forening at smage«, oversat af P. J. Hygom (vor Nr. 374). Af ældre danske Salmer optog Mynster »Fryd Dig, Du Christi Brud« (Nr. 394) af ukendt Forfatter i Gryderups Salmebog 1632, optaget hos Kingo, Pontoppidan og Guldberg. Af Kingos mange Julesalmer havde Mynster kun Brug for »Tak for al Din Fødselsglæde«, »O Jesus, som udi Landflygtighed«, fra Vinterparten 1689, og »Op glædes alle, glædes nu« fra den Kingoske Salmebog 1699. Af Brorson valgte Mynster »I denne glade Juletid«, »Hvordan takke vi vor Herre« og »Kom Hjerte tag Dit Regnebræt«, men ikke »Den yndigste Rose er fundet« eller »Her komme Jesus Dine Smaa«. Birgithe Boye giver Mynster Adgang med hendes forholdsvis bedste Salme »Han gennem skabte Himle brød« (S. 381). Af Ingemann optog Mynster »Jeg som et Barn mig glæde vil« (vor Nr. 147), »Glæd Dig Zion, glæd Dig Jord« (vor Nr. 190) og »I Glans for Herrens Trone staar« (vor Nr. 582). Endelig fik Præsten i Hollænderbyen H. A. Timm Adgang med Nytaarssalmen »Træd frem, min Sjæl, paa Aarets Morgen« (vor Nr. 41) og Præsten Michael N. Schmidth i Borbjerg med Adventssalmen »Hvor er Rædsel, som kan os forfærde« (Roskilde Konvent Nr. 133). End ikke Salmer som »Et Barn er født i Betlehem«, »Lovet være Du Jesu Krist« eller »Det kimer nu til Julefest« vilde Mynster i sin forstokkede Uvillie imod Grundtvig optage i sit Tillæg til »Evangelisk-Christelig Salmebog«.

Grundtvig reagerede imod denne fuldkommen meningsløse Tilsidesættelse fra den danske Kirkes daværende første Mand ved til Julegudstjenesten 1845 at lade trykke et Par beskedne Blade Julesalmer til Brug for Gudstjenesten i Vartov Kirke. Til Første Juledag 1845 et Oktavblad med »Et Barn er født i Betlehem« og »Lovet være Du Jesu Krist«. Til Anden Juledag Brorsons »I denne søde Juletid« og Luthers »Fra Himlen kom en Engel klar«. Paa lignende Maade blev der trykt Oktavblade til Paaskegudstjenesten, og i de følgende Aar kom det ene lille Hæfte efter det andet, indtil de i 1850 samledes i et lille Hæfte »Fest-Salmer« paa i alt

28 Sider, der var at betragte som Grundtvigs og hans Tilhængeres private, mere og mere folkeyndede »Tillæg« til den daværende Kirkes to officielle Salmebøger Evangelisk-Christelig Salmebog fra 1799 og Mynsters »Tillæg«, der var blevet autoriseret d. 20de Februar 1845.

Hvorledes Grundtvigs Venner derimod tænkte sig Jule-Afsnittet i den store, nye Salmebog, de kæmpede for til Afløsning af de Balle-Mynsterske Salmebøger, fremgaar af J. F. og R. Th. Fengers Hæfte »Psalmer og Sange til Julen« 1845. Her var der trykt ikke mindre end 28 Julesalmer, der fordeler sig paa følgende Maade: Af Luther er der optaget »Lovet være Du Jesu Christ« og »Fra Himlen kom en Engel klar« samt af Eber »Guds Godhed vil vi prise«. Af ældre latinske Salmer »Et Barn er født i Betlehem«, af ældre tyske anonyme Salmer »Et lidet Barn saa lysteligt«, af ældre danske Salmer »Fryd Dig Du Christi Brud«. Af Kingo det meget smukke Udvalg »Min Sol, min Lyst og Glæde«, »Søde Jesu Davids Rod« og »Hvor stor er dog den Glæde«. Af Brorson vælges »Mit Hjerte altid vanker«, »I denne søde Juletid«, »Her kommer Dine arme Smaa«, »Et helligt Liv, en salig Død« og »Forunderligt at sige«, der er Grundtvigs Omdigtning af »Mit Hjerte altid vanker«. Af Ingemann optager de to Fengere »Jeg som et Barn mig glæde vil« og »Julen har bragt velsignet Bud«. Af Mesteren Grundtvig optages »Guds Engle sang i Stjernetal«, »Julen har Englelyd«, »Stormægtige paa Jordens Bold«, »Maria, hun sad paa Hø og Straa«, »Juleaften, Du er skøn«, »Velkommen igen Guds Engle smaa«, »Dejlig er den Himmel blaa«, »Vor Herre han var et lille Barn« og »Sov sødt Barnlille«. Endelig fra samtidige unavngivne Forfattere »Fra Himlen højt med Julebud«, »O, Stjerne hav Tak, vor ledende Ven« og »I Nazareth der var saa smukt«.

Den nye officielle Salmebog, Roskilde Konvents-Salmebog, som blev Resultatet af de voldsomme Brydninger og stærke Tovtrækninger mellem den Mynsterske Statskirke og den grundtvigske Menighedskirke, vore Fædres alligevel saa minderige Salmebog, »Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt« 1855, blev en udpræget Overgangs-Salmebog, der ikke tilfredsstillede nogen af Parterne. Den blev derfor ogsaa 1899 afløst af vor langt mere harmoniske Nutids-Salmebog »Salmebog for Kirke og Hjem«. Hvor meget end den førstnævnte af disse officielle Salmebøger var præget af Kompromis, af Halvhed, af uheldige og uforsvarlige Omdigtninger af

gamle paa Forhaand forældede Kærnesalmer, var den Roskilde-Konvents-Salmebog dog et overordentligt Fremskridt fremfor Evangelisk-Christelig Salmebog, idet den igen knyttede den sørgelig afbrudte Forbindelse med den traditionsrige ældre danske Salmedigtning, og gav ikke blot Samtidens Salmedigtere Ingemann og Grundtvig, men ogsaa de ældre Salmedigtere den dem tilkommende Plads. Æren for det smukke Resultat i saa Henseende maa sikkert tilskrives Salmehistorikeren *Fr. Hammerich* (1809—77), ivrigt støttet af Pastor Ferdinand Fenger i Lynge, men modarbejdet af Højkirkens og Rationalismens Repræsentant i Kommissionen, Pastor Chr. Pram Gad fra Helligaandskirken i København. Det færdige Forslag fra denne Kommission blev underkastet en efter Forholdenes Natur ikke meget dybtgaaende poetisk Revision af B. S. Ingemann, der paa Forhaand var saa stærkt bundet, at hans Arbejde, som han selv har sagt, ikke kunde blive andet »end en Slags Lappeskrædder-Arbejde«. Vi skal nu se, hvad det samlede Resultat blev for Jule- og Nytaarsalmernes Vedkommende.

Af gamle latinske Salmer blev optaget Grundtvigs Gendigtninger »Et Barn er født i Betlehem« og »Julen har Englelyd«. Af Luther blev optaget »Lovet være Du Jesu Krist«, »Fra Himlen højt kom Budskab her« ligesom ogsaa den af Grundtvig stærkt omdigtede Luthersalme »Det kimer nu til Julefest«. Af andre tyske Salmer optoges Philip Nicolais Salme »Af Højheden oprunden er«, oversat af Sthen (S. 250); Freylinghausens »Op, thi Dagen nu frembryder« og J. D. Herrnschmidts »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde«, begge oversat af Brorson. Af danske Julesalmer ældre end Kingos beholdes kun Byfoged i Assens Peder Nielsen Kiøges folkelige Salme »De hellig tre Konger saa hjertensglad«. Af Kingo optoges Salmerne »Nu kom der Bud fra Englekor«, »Op glædes alle, glædes nu«, »Søde Jesus, Davids Rod«, »Min Sol, min Lyst, min Glæde«, »O Jesu, som udi Landflygtighed« og »Da Døden slog Herodes ned«. Af Brorson optoges »Mit Hjerte altid vanker«, »Den yndigste Rose er funden«, »I denne søde Juletid« og »Her kommer Jesus Dine Smaa« og Simeon-Salmen »Et helligt Liv, en salig Død«. Af Fru Birgithe Boye optoges af Hensyn til Mynsters Tillæg 1845 »Han gennem skabte Himle brød«. Af Julesalmerne fra Evangelisk-Christelig Salmebogs Tid bevaredes stadig Biskop J. Ramus' »O Christne frem for alle Dage«, Nordahl

Bruns »Saa frelstes vi fra Synd og Død« samt Kampmanns »O Jesu vor Forsoner«. Af Ingemann blev optaget »Jeg som et Barn mig glæde vil«, »Glade Jul, dejlige Jul«, »Julen har bragt velsignet Bud« og »Dejlig er Jorden«. Af Grundtvigs originale Julesalmer optages kun »Velkommen igen Guds Engle smaa«, »Det himmelsk klang i Englekor« og »Dejlig er den Himmel blaa«. Af Fr. Hammerich selv optoges »Hil Dig, Barn, i Krybben lagt« (vor Nr. 151). Det vil være iøjnefaldende for Læseren, at allerede Roskilde Konvents-Salmebog indeholder Hovedstammen af Salmer i vor nuværende officielle Salmebog, idet vor Salmebog kun har kasseret Birgithe Boye, »Han gennem skabte Himle brød«; Kampmann, »O Jesu vor Forsoner«; Ramus, »O Christne fremfor alle Dage« og Brun, »Saa frelses vi fra Synd og Død«, med andre Ord: alle Spor af Guldbergs Salmebog 1778 og Evangelisk-Christelig Salmebog 1799 i Roskilde Konvents Salmebog 1855 er blevet slettet i vor Salmebog.

I Roskilde Konvents Salmebog blev optaget følgende Nytaarssalmer: Af Paulus Eber (1511—1569) »Guds Godhed vil vi prise«, oversat af Rasmus Katholm (død 1581); af Kingo »Velkommen hid i Jesu Christi Navn; af Brorson »O Gud, som Tiden vender«; af J. J. Lund »Til Ende Aaret haster«; Johan Vibe »Stemmer alle op at sjunge«; V. C. Hjort »Vor Sang skal festlig lyde« og endelig H. A. Timm »Træd frem min Sjæl paa Aarets Morgen«. De er alle gaaet videre til vor nuværende Salmebog som dens Grundstamme af Nytaarssalmer med Undtagelse af Hjorts »Vor Sang skal festlig lyde«.

Det første officielle Tillæg til Roskilde Konvents Salmebog 1873 kort efter Grundtvigs Død den anden September 1872 er et meget stærkt Vidnesbyrd om Grundtvigianismens Sejr. Grundtvig er repræsenteret med følgende Salmer, der siden er gaaet over i vor nuværende Salmebog: »Blomstre som en Rosengaard«, »Juleaften, Du er skøn«, »Himmelens Morgenrøde«, »Kimer I Klokker« og »Venner sagde Guds Engle blidt«. Bearbejdet af Grundtvig var »Et lidet Barn saa lysteligt« og »Lad det klinge sødt i Sky«. »Guds Engle i Flok synger lifligt i Kor« udgik i Hovedsalmebogen 1899, men blev optaget som Nr. 732 i Tillægget 1913. Af Kingo blev optaget »Det runde Himlens Stjernetelt« og »Søde Jesus Julefyrste«; af Brorson blev optaget »Frisk op endnu engang«, af Kampmann »O, Glæde uden Lige«, der blev kasseret 1899, og ligesaa en nymodens engelsk-

svensk Børnesang »Kom, lad os nu paa Børnevis«, der dog blev genoptaget i Tillægget 1913 som Nr. 735. Dette Tillæg 1873 havde kun en enkelt ny Nytaarsalme, Grundtvigs »O Fader god af Evighed« (vor Nr. 80), (sml. S. 396).

I det andet officielle Tillæg fra 1890 til Roskilde Konvents Salmebog 1855 finder vi foruden en Del nye Udformninger af de ældre Julesalmer fra 1855 som »Det kimer nu til Julefest« og »Fra Himlen højt kom jeg nu her« osv. følgende helt nye officielle danske Julesalmer: Fra Luther optoges: »O Søn af Verdens Skaber god«, oversat af Grundtvig, og »Fra Himlen kom en Engel klar« (vor Nr. 736), oversat af Grundtvig. Af Paul Gerhardt, Tysklands største Salmedigter, optoges »Hjerte, løft Din Glædes Vinger« (vor Nr. 133), oversat 1885 af Salmehistorikeren C. J. Brandt. Af gamle latinske Salmer i Oversættelse optages Dies est lætitiæ (S. 182) i Grundtvigs Bearbejdelse »Glæden, hun er født i Dag« (vor Nr. 127). Af Kingo optages »Alt, hvad Fornuften overgaar« (vor Nr. 117) og »Fryd Dig i Guds Behag« (vor Nr. 134). Af H. A. Brorson optages Slutningen af »Bort Verdens Juleglæde« 1732 som »Nu ville vi os samle« (vor Nr. 121). Af Nordahl Brun optages »Min Sjæl er frelst fra Synd og Død« (vor Nr. 141). Der optages ikke nye originale Julesalmer af Grundtvig og Ingemann, og ikke heller af yngre danske Salmedigtere i Tiden 1850—90. Som Nytaarssalmer optages den gamle danske Salme fra 1632 »Stormægtige paa Jordens Bold« (sml. Nr. 80 »O Fader god af Evighed«) og desuden Grundtvigs Salme »Aaret, som i Dag oprinder« (vor Nr. 43), der er en Omdigtning af Brorson »Lad Dit Rige alle Vegne«.

Vor Tids officielle danske Kirkesalmebog »Psalmebog for Kirke og Hjem« 1899 kan med Sandhed betegnes som en god Salmebog, og det er ikke helt udelukket, at de begejstrede Tilhængere har Ret, der siger: »Intet andet Land har en Salme-Samling, der som Helhed naar op paa Højde med vor«. Den minder meget stærkt om vor ypperste ældre danske Salmebog, »Hans Thomissens Salmebog« af 1569, ved at indeholde saa forholdsvis faa Nyheder. For Julesalmernes og Nytaarssalmernes Vedkommende er der overhovedet ingen Nyheder, alle vor nuværende Salmebogs Julesalmer og Nytaarssalmer findes i Roskilde Konvents Salmebog og dens to Tillæg af 1873 og 1890. Det kunde derfor synes overflødigt at give en fornyet Oversigt over denne Salmebogs lettilgængelige og vel-

Julenat i Betlehem.
Efter Joakim Skovgaards Altertavle i Skagen Kirke.
(Smaa Kunstbøger, Nr. 3, S. 64).

kendte Indhold, men vi mener det praktisk at gøre det, ogsaa for at kunne henvise til de Oplysninger om de enkelte Salmers ældre Historie, der er offentliggjort i dette Arbejde.

Vi har først tre *middelalderlatinske Salmer* »Puer natus in Betlehem« (S. 185, jfr. 230), gendigtet af Grundtvig som Nr. 126 »Et Barn er født i Betlehem« (jf. S. 391); »Dies est lætitiæ« (S. 182), gendigtet af Grundtvig som Nr. 127 »Glæden hun er født i Dag« (sml. S. 394). »Resonet in laudibus (sml. S. 185, 223 og 225) gengivet 1837 af Grundtvig som »Lad det klinge højt i Sky« (Nr. 128). Dernæst den dansk-latinske Blandingssalme »Pris og Ære og Dyd ganske meget« (S. 185—86), gendigtet af Grundtvig som Nr. 129 »Julen har Englelyd« (sml. S. 394).

Saa kommer de oprindelig tyske Salmer. Vi har *Luthers* Videredigtning af en tysk Folkesang »Gelobet seist du Jesu Christ« (S. 220, jf. S. 224), fordansket af Grundtvig som Nr. 130 »Lovet være Du Jesu Christ« (sml. S. 393). Vi har dernæst Luthers »Vom Himmel hoch da komm ich her« (S. 230), fordansket af Grundtvig som Nr. 125 »Fra Himlen højt« og

gendigtet af ham som Nr. 122 »Det kimer nu til Julefest« (sml. S. 391). Det gamle *tyske Julevers* »Ein Kindelein so löbelich« (S. 221, 224 og 247) fordansker og videredigter Grundtvig som Nr. 131 »Et lidet Barn saa lysteligt«. Af yngre tyske Digtere er repræsenteret *Philip Nicolai* »Wie schön leuchtet der Morgenstern« (S. 250 og S. 269), hvor Grundtvig omarbejder Sthens Oversættelse fra 1591 som Nr. 132 »Af Højheden oprunden er«. Dernæst *Paul Gerhardt* »Fröhlich soll mein Herze springen«, fordansket af C. J. Brandt, som Nr. 133 »Hjerte, løft Din Glædes Vinger«. Endelig *J. D. Herrnschmidt* »Das Jesuslein kann keine Herberg finden«, oversat af Brorson som Nr. 139 »Vor Jesus kan ej noget Herberg finde«, og *Paul Eber* med Nytaarssalmen »Helft mir Gottes Güte preisen«, fordansket af Katholm, gendigtet af Grundtvig som Nr. 36 »Guds Godhed vil vi prise«.

Af danske Salmer ældre end Kingo findes der kun Nr. 158 »De hellig tre Konger saa hjertensglad« (S. 268). Af *Kingo* findes der mange Salmer, her nævnt i samme Orden som i Salmebogen, dog med Nytaarssalmerne til sidst: Nr. 108 »Lov og Tak og evig Ære« (S. 261); Nr. 117 »Alt hvad Fornuften overgaar« (S. 264); Nr. 118 »Nu kom der Bud fra Englekor« (S. 264); Nr. 119 Adventssalmen »Op, glædes alle, glædes nu«; Nr. 120 »Søde Jesus, Davids Rod«, omdigtet af Grundtvig paa Grundlag af Salmen til 4de Søndag i Advent »Store Gud og Frelsermand«. Derefter de egentlige Julesalmer: Nr. 134 »Fryd Dig i Guds Behag« (S. 259); Nr. 135 »Min Sol, min Lyst, min Glæde« (S. 260 f.); Nr. 150 »Søde Jesus, Julefyrste« (S. 259); Nr. 152 »O Jesus, som udi Landflygtighed« (S. 263); Nr. 154 »Da Døden slog Herodes ned« (S. 263) og Nr. 156 »Det runde Himlens Stjernetelt« (S. 263). Hertil kommer de to Nytaarssalmer: Nr. 40 »Velkommen hid i Jesu Kristi Navn« (S. 261) og Nr. 42 »Lad Tidens Hjul omdrive« (S. 261).

Af *Brorson* har vi i vor Salmebog optaget Julesalmerne: Nr. 121 »Nu ville vi os samle« (S. 370); Nr. 136 »I denne søde Juletid« (S. 370); Nr. 137 »Den yndigste Rose er funden« (S. 372 f.); Nr. 138 »Mit Hjerte altid vanker« (S. 370); Nr. 140 »Her kommer Jesus Dine Smaa« (S. 373); Nr. 149 »Frisk op, endnu en Gang« (S. 371); Nr. 153 »Et helligt Liv, en salig Død« (S. 376) samt endelig de to Nytaarssalmer: Nr. 38 »O Gud, som Tiden vender« (S. 377) og Nr. 86 »Lad Dit Rige alle Vegne« (S. 376).

Af det sene attende Aarhundredes Salmedigtning er *Nordahl Brun* re-

præsenteret med Julesalmen Nr. 141 »Min Sjæl er frelst fra Synd og Død« (S. 382); *J. J. Lund* med Nytaarssalmen Nr. 37 »Til Ende Aaret haster« (S. 381, 386) og *Joh. Vibe* med Nytaarssalmen Nr. 39 »Stemmer alle op at sjunge« (S. 381).

Af det nittende Aarhundredes Salmedigtere er *Grundtvig* repræsenteret med følgende originale Salmer: Nr. 113 »Blomstre som en Rosengaard«; Nr. 123 »Kimer I Klokker«; Nr. 124 »Himlens Morgenrøde« (alle S. 397); Nr. 142 »Det himmelsk klang i Englekor« (S. 395); Nr. 143 »Venner, sagde Guds Engel blidt« (S. 396); Nr. 144 »Velkommen igen Guds Engle smaa« (S. 365 og S. 392); Nr. 155 »Vor Herre han er en Konge stor« (fra 1845); Nr. 157 »Dejlig er den Himmel blaa« (S. 389); Nr. 390 »Vær velkommen Herrens Aar« (S. 274); Nr. 402 »Den signede Dag med Fryd vi ser« (S. 134, 186) og Nytaarssalmen Nr. 43 »Aaret, som i Dag oprinder (S. 397).

B. S. Ingemann (S. 397 f.) er i vor Salmebog repræsenteret med Julesalmerne Nr. 145 »Julen har bragt velsignet Bud«; Nr. 146 »Dejlig er Jorden«; Nr. 147 »Jeg som et Barn mig glæde vil« og Nr. 148 »Glade Jul, dejlige Jul« (alle S. 400). Endelig har vi *Fr. Hammerich* repræsenteret med Julesalmen Nr. 151 »Hil Dig, Barn i Krybben lagt« (S. 406) og *H. A. Timm* med Nytaarssalmen Nr. 41 »Træd frem min Sjæl paa Aarets Morgen« (S. 403).

I de egentlige Salmekenderes Kreds var vor nuværende officielle Salmebog, »Salmebog for Kirke og Hjem« 1899, ikke tilfredsstillende, og tre af de bedste danske Salmekendere, Pastor *Severin Widding*, Pastor *P. Severinsen* og Biskop *Chr. Ludwigs* udsendte da et »Tillæg til Psalmebog for Kirke og Hjem« 1913 (Nr. 677—997). Meningen var »at gengive Menigheden det bedste af, hvad den i Tidens Løb havde mistet, saavel af ældre Salmer, som ganske særlig af Roskilde Konvents Salmebog med dens to Tillæg, samt bringe Menigheden til fælles Brug det væsentligste af, hvad man rundt i Landet har sunget ind ved lokale Tillæg. Dog har vi kun i ringere Grad medtaget Tekster til Salmer, som i »Psalmebog for Kirke og Hjem« fremkom i vilkaarligt forkortet eller vilkaarligt ændret Form, idet vi har ment, at dette maatte være forbeholdt en samlet Salmebogsrevision«.

Vi finder derfor i dette værdifulde Tillæg under Afsnittet Forjættelserne og Julen følgende ældre og nyere Julesalmer:

Prudentius' oldkirkelige Hymne »Corde natus ex parentis« (S. 119) er oversat af S. Widding i Nr. 734 »Søn af Faderhjertet milde«. De latinske Salmer i Hans Thomissens Salmebog genfindes i nye Oversættelser eller Gendigtninger, saaledes »Resonet in laudibus« i en af Widding læmpet Gendigtning af Grundtvigs »Lad det klinge sødt i Sky« (Nr. 733); »In dulci jubilo« (S. 232, 265) i Bearbejdelse af S. Widding (Nr. 737). Fra Hans Thomissens Salmebog optages den gamle middelalderlige Dagvise (S. 186) i dens gamle uomdigtede Form (Nr. 700); den smukke Mariavise »Maria hun er en Jomfru ren« (Nr. 731, sml. S. 189 og 269). Af gamle tyske Salmer findes Luthers sidste Julesalme »Vom Himmel kam der Engel Schar« (sml. S. 232) i Grundtvigs Gendigtning 1837, læmpet af S. Widding »Fra Himlen kom en Engel klar« (Nr. 736). Luthers Simeons-Salme »Mit Fried und Freud ich fahr dahin« (sml. S. 225) optages i Grundtvigs Fordanskning 1845 »Med Fred og Fryd jeg farer hen« (Nr. 743). N. Hermanns Salme »Lobt Gott Ihr Christen alle gleich« 1554, fordansket af Sthen 1578, bliver optaget i den af C. J. Brandt læmpede Form »Nu vil vi sjunge og være glad« (Nr. 741). Paul Gerhardts Salme »Wir singen dir Immanuel« 1633 er optaget i Brorsons Oversættelse 1733 (sml. S. 376) »Immanuel vi synge Dig« (Nr. 740). Fra Kingos Vinterpart 1689 optages Evangeliesalmen til 3die Søndag i Advent »O Jesus giv Din Menighed« i en af S. Widding læmpet Form (Nr. 730). Af Grundtvig 1817 optages »I Betlehem er Kristus født« (Nr. 738, sml. Nr. 122). Desuden »Guds Engle i Flok! synger lifligt i Kor« 1849 (Nr. 732). Fra Roskilde Konvent Tillæg II 1890 genoptages som Nr. 735 »Kom lad os nu paa Børnevis«, og S. Widding digter selv paa den gamle Melodi fra Reformationstiden »Alle kristne fryde sig nu« (S. 227) »Julesange, over Vange« (Nr. 739):

Julesange
over Vange
toner højt fra Skyen.
Lad os vandre
med hverandre
did til Davidsbyen.
Fryd og Fred
kom herned
med en Søn
af Jomfru skøn
os til Baade
af Guds Naade
Amen.

I det særlig af S. Widding prægede Tillæg findes der yderligere følgende Nytaarssange: Først Brorsons Nytaarssang fra 1732 »Nu velan, et frejdigt Mod« (Nr. 696, sml. S. 374 og Nr. 103). Dernæst Grundtvigs smukke Nytaarssalme fra 1849 »Vær velkommen Herrens Aar« (Nr. 694, sml. S. 397); C. J. Boyes fra 1833 »Af dæmrende Gry, et Prøvelsernes Aar mig oprinder paany« (Nr. 695), og J. Paullis Nytaarssalme fra Digtsamlingen »Skygger og Lys« 1902 »I Nat skal For- og Fremtid mødes« (Nr. 693).

Af Betydning for Arbejdet med vor fremtidige, mere fuldkomne officielle danske Kirkesalmebog er ogsaa Samfundet »Dansk Kirkesang« under Musikhistorikeren, Organist *Th. Laubs* Ledelse. Af dets Tillæg til »Psalmebog for Kirke og Hjem« 1928 nævner vi de vigtigste nye Jule- og Nytaarssalmer, idet vi forbigaar Ændringer af ældre Salmer optaget i Widdings, Severinsens og Ludwigs Tillæg 1913: Sedulius' Hymne »A solis ortus cardine« optages i Grundtvigs Oversættelse 1837 »Fra Solens Vugge til Solens Grav« (Nr. 7, sml. S. 121). Dansk Kirkesang optager de besynderlige Blandingssalmer fra Hans Thomissens Salmebog med dansk-latinsk Tekst, saaledes »In dulci jubilo« (Nr. 22, sml. S. 232), heldigvis ledsaget af Grundtvigs Gendigtning 1837 »En sød og salig Klang« (Nr. 23). Dernæst »Ære, Pris og Død, syng med Fryd« (Nr. 48, sml. S. 185). Thomas Laub har gendigtet Prætorius' Fortyskning af en middelalderlig latinsk Hymne »En natus est Emmanuel« som »Nu fødtes vor Immanuel« (Nr. 34) og den tysk-katolske Folkesang fra det 15de Aarh. »Es ist ein Ros entsprungen» »En Rose saa jeg skyde« (Nr. 5).

I en hel anden Retning gaar et af de vigtigste Tillæg til vor nuværende Salmebog, der er fremkommet: Vallekilde-Tillæget »Salmetillæg« af 1938. Ogsaa her nævner vi kun de virkelige Nyheder, ikke hvad der optages fra Dansk Kirkesangs Tillæg 1928. Vi finder her et Par hidtil ukendte tyske Salmer: Simon Dachs († 1659) »Vi, som i Dødens Skygge« (Nr. 720), fordansket af H. Vilstrup 1937; Chr. Fr. Richters (død 1711) »O Kærlighed, som Himlen sønderriver«, fordansket af Brorson 1733 (Nr. 721). Desuden Kingos Julesalme »Alle Ting er underfulde« (Nr. 722, sml. S. 259); Grundtvigs fra 1837 »Luk op Dit Borgeled« (Nr. 715) og C. Hostrups fra 1881: »Julebudet til dem, som bygge (Nr. 901):

Julebudet til dem, der bygge
her i Mørkets og Dødens Skygge,
det er det Lys, som, aldrig slukt,

jager det stigende Mulm paa Flugt,
aabner Udsigten fra det lave,
trøster mildelig mellem Grave.

Julebudet i Vinterens Vaande,
det er Gud Faders varme Aande,
Menneskefaldet til Frelse vendt,
Menneskets Adel paa ny erkendt,
Hjærtets Ret til at kæmpe og vinde
evigt slaaet fast trods hver en Fjende.

Hostrups Julesalme 1881 giver tydeligt Udtryk for, at vi, siden vore store Salmedigtere Grundtvigs og Ingemanns Død, befinder os i en udpræget Nedgangsperiode af moderne Salmedigtning, og K. L. Aastrups Nytaarssalme 1926 »Nu rinder i Grav det gamle Aar« (Nr. 870) viser det samme Præg af Efterklang og Forfald som det 18. Aarhundredes Slutning efter Kingos og Brorsons Højdepunkt af Salmedigtning. »Har vi toppet, maa vi dale«, og vi kan jo ogsaa længe leve paa, hvad vore Stormænd Kingo, Brorson, Grundtvig og Ingemann har skabt os af Salmedigtning i Almindelighed, Julesalmer i Særdeleshed. Vi anfører tre udvalgte Vers af Aastrups Nytaarssang:

Nu rinder i Grav det gamle Aar,
hensmeltet som Sne i Væde.
I Taage et Nytaar for os staar
med Dages og Nætters Kæde;
det rummer for os, hvad ingen ved,
vor Skæbne af Sorg og Glæde.

I Himlenes Sal en Konge bor,
han skuer fra højen Bue,
os Mennesker vrimle over Jord,
som Myrer paa liden Tue,
og holder han Ret for, hvad han ser,
vi maa for hans Domme grue.

Saa vil vi med Tak i Jesu Navn
frimodigt for Dig fremtræde;
som ene Du véd vort sande Gavn,
Du føde os vil og klæde;
et naadeligt Nytaar venter vi
med Del i vor Herres Glæde.

Omkring Midten af det nittende Aarhundrede sker der en Udvidelse af de danske Julegudstjenester, saaledes at vi i mange Kirker, især i København og de store Købstæder, faar en *Juleaftensgudstjeneste* af særlig højtidelig Karakter. Ved Aarhundredets Slutning, saa vidt vi kan skønne, indføres i mange tilsvarende Kirker den gribende Nytaarsnats-Gudstjeneste til Afslutning af det gamle og til Indvielse af det nye Aar paa mere værdig Maade end ved tomme, larmende Nytaarsfester paa de store Restauranter. Det er Højkirkens Mænd, der særlig har arbejdet paa Gennemførelsen af Juleaftensgudstjenesten, saa at den blev saa højtidsfuld for Menigheden som muligt. Det var *Peter Conrad Rothe* (1811—1902), der i sin Præstetid ved Vor Frue Kirke i Aaret 1853 fik indført den *liturgiske* Juleaftensgudtjeneste i København i Samvirkning med J. P. E. Hartmann, dengang Organist ved Frue Kirke. Vi anfører her den af Hartmann komponerede liturgiske Gudstjeneste, der vistnok er ukendt for de fleste af Menighedens Medlemmer ude i Landet. Gudstjeneste veksler mellem Solosang og Korsang og begynder efter Afsyngelsen af »Glade Jul« med følgende Solostemme:

Solo: Ære være Gud i det Høje, Fred paa Jorden, i Menneskene hans Velbehag!
Kor: Din Pris, Din Pris fra Himlens Englehær genlyder fra den frelste Jord!
Solo: Dig, vor Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, lovsynge vi endrægtelig med en Mund og en Tunge; thi paa det, at vi ikke skulle fortabes, men have det evige Liv, sendte Du, da Tiden var fuldkommet, Din Søn den enbaarne til Verden, i hvem vi have Naade over Naade, al Freds og al Saligheds Fylde.
Kor: Os er i Dag en Frelser født. Halleluja, Halleluja!
Solo: O! Saa annamme vi Dig og som vor Frelser og Saliggører; for Dit himmelske Lys og Din hellige Fred ville vi aabne vore Hjærter og der berede Dig et Tempel, hvor Dit Navn kan vorde priset med sand og levende Tro og al Aandens Frugt til det evige Liv.
Kor: Lovet være han, som kommer i Herrens Navn, højlovet, højlovet i Evighed, Halleluja! Halleluja! Halleluja! Højlovet han, som kommer i Herrens Navn, i Evighed, Halleluja! Amen! Amen!
(Derefter Salmen: »Af Højheden oprunden er.«)
Efter Lektien af det gamle Testamente:
Kor: Opløfter eders Hoveder, I Porte! Opløfter Eder, I Verdens Døre, at Ærens Konge maa inddrage!
Mandsstemmer: Hvem er den Ærens Konge? Hvem er den Ærens Konge?
Hele Koret: Det er Herren, stærk og mægtig, det er Herren, stærk og mægtig, Herren, Herren mægtig i Strid, Herren, mægtig i Strid!
Efter Lektien af det nye Testamente:

Kor: Hellig er Gud Fader; hellig er Guds Søn, hellig er Gud den Helligaand, vor Gud og Herre Zebaoth. Himmel og Jord er fuld af hans Herlighed og Ære; Hosianna være Gud Herren i det Høje. Lovet være vor Frelser, Guds Søn, som kommer i Herrens Navn, Hosianna, Du Davids Søn i det Høje, Hosianna! Hosianna, Hosianna, Hosianna, Hosianna!

Efter en kort Juleprædiken afsluttes Gudstjenesten med Salmerne »Det himmelsk klang i Englekor« og »Dejlig er Jorden«.

Ude paa Landet blev ogsaa mange Steder Juleaftensgudstjenesten indført, især i de smaa, tætbebyggede Sogne, hvor Folk nemt kunde samles til Gudstjeneste, og hvor man let kunde komme hjem igen. Men ude paa Landet foretrak man den traditionelle Julegudstjeneste med Brorsons, Grundtvigs og Ingemanns Salmer. Vi anfører den smukkeste Skildring vi kender, af en saadan landlig Juleaftensgudstjeneste, forfattet af en dansk Udvandrer, Aksel Berntsen (sml. S. 441):

»Men det største og herligste og helligste i hele Julen det var at komme i Ryslinge Valgmenigheds Kirke Juleaften, hvor Gudstjenesten begyndte Kl. 4 om Eftermiddagen. Mange havde 2—3 danske Mil at køre, og lidt over 3 var mange hundrede Heste sat ind i Præstegaardens mange og store Stalde. Lidt før Kl. 4 var alle Veje fulde af velklædte Folk, som ilede imod Kirken, som nu i lang Tid havde kimet Julen ind, og hver Juleaften var der flere Folk, end den store Kirke kunde rumme. Det føltes, som om det var en stor Familie, der var samlet for at begynde Julen sammen. Pakket som Sild i en Tønde stod Folk i Gange og paa Trapper, ogsaa helt indenfor Knæfaldet, og Kirken straalede af Lys, en Uendelighed af Lys. Ved hver Side af Alteret stod et mægtigt Juletræ med en Overdaadighed af Lys, og hvor lugtede det »juleligt«, naar en af de smaa Lysflammer sved en Grangren. Alle Folk i Kirken saa saa glade ud, der var Smil i alles Øjne, der blev nikket, der blev hvisket og ønsket »Glædelig Jul« baade til højre og venstre. Og Præsten Karl Povlsen stod deroppe foran Alteret med sit milde Ansigt. Hans Øjne straalede omkap med Bethlehems-Stjernen, og at have hørt ham bede Fadervor for sin store Menighed det glemmes aldrig, eller en Juleaften at have hørt ham fremsige det kære gamle Juleevangelium af Lukas, at »det begav sig i de Dage« o. s. v. Eller at sidde i den store, tætpakkede Kirke og høre paa Orglet og Salmesangen, »Glade Jul« eller »Thi vil vi alle sjunge, med Hjerte og med Tunge, et Ære være Gud for sit Julebud.«

Og naar Karl Povlsen kom paa Prædikestolen, prædikede han ikke som andre Præster. Han fortalte for os paa sin ejendommelige Vis om det største, det helligste, det dybeste, alt det der fyldte hans gode Hjerte, enten han saa gik ud fra en af Selma Lagerløfs Legender, eller han fortalte om Kirkeklokken, som hang deroppe i Taarnet, og i hvis Rand var indgraveret: »Se, jeg forkynder Eder en stor Glæde.« Det var Kirkeklokkens Tale til os, hver Gang den rører sin Tunge, om Morgenen naar Dagens Liv begynder, om Aftenen naar Arbejdet og Striden er forbi. Hver Søndag Morgen synger den det ud over Land, ved hver Brudefærd, ved hver Jordefærd. Klokkens Tale til os lød første Gang da Guds Søn blev født i Stalden i Bethlehem. Da var hele Verdensrummet som en stor Kirke, under Loftet mange Milioner af Stjernelamper, Himlens Orgel gik, og Englekoret sang: »Fred over Jorden, Menneske fryd Dig, os er i Dag en evig Frelser født.«

Saadan talte Povlsen til os, og efter Prædiken sang vi »Velkommen igen, Guds Engle smaa«. Det var næsten som en Fortsættelse af hans Prædiken, og hvor lød det helligt og herligt, naar vi kom dertil:

Da vandre Guds Engle op og ned
paa Salmens Tonestige,
da byder Vorherre selv Guds Fred,
til dem den efterhige.
da aabner sig Himlens Borgeled,
da kommer ret Guds Rige.

Da vi gik ud af Kirken, var der Jul og Glæde i alles Hjerter. —

Juletræ i borgerligt Hjem i København.
(Efter Fotografi o. 1900).

DET NITTENDE AARHUNDREDES VERDSLIGE JUL

Vi har tidligere Side 73 omtalt, hvorledes den romerske Nytaarsgave havde sit Udspring af den Vaargren »strena«, der som Lykketegn blev opstillet ved Gaarde og Huse til det gamle romerske Nytaar, der oprindelig tog sin Begyndelse den første Marts, men som fra Aar 153 før Kristi Fødsel blev overført til det moderne Nytaar den første Januar. I Tidens Løb blev Nytaarsgaven omformet til en Pengegave, bevaret den Dag i Dag i Skikken at give Nytaar, f. Eks. til Postbud, Aviskone osv. En ganske tilsvarende Oprindelse har det *tyske Juletræ*, der fra Aarene o. 1810—15 til henved Aar 1900 fuldkommen har erobret Dan-

mark. Juletræet er efter vor Opfattelse det til Julen overførte Majtræ, det nyudsprungne herlige Løvtræ, der symboliserer den *Sommer*, vi har ventet saa længe.

At denne Skik at bringe et stort løvklædt Træ ind fra Skoven og opstille det midt i Byen som Midtpunkt for Ungdommens Glæde over, at der nu er ført *Sommer i By*, har gammel Hjemstavnsret i vort Land, kan den smukke gamle Folkevise om Sivert Snarensvend belære os om. Sivert Snarensvend, den typiske danske Helt (sml. S. 51), den stærke danske Kæmpe, tilbyder i sin store Godmodighed ikke blot at erklære sig overvunden i Dystridtet af den unge tyske Kæmpe, ungen Humlung, fordi denne Kæmpe viser sig at være hans Søstersøn, men ovenikøbet at lade sig binde til en Eg ved Humlungs Skjolderem. Den stærkeste og farligste af den fremmede Kong Didriks Mænd, Vidrik Verlandssøn, har sin velbegrundede Mistanke til Humlungs uventede Sejr over den stærke danske Kæmpe, men da Sivert ser Vidrik nærme sig, bliver han paa Skrømt bange for Vidrik, der kunde tænkes at lemlæste den bundne danske Kæmpe, »hugge ham Rev (dvs. Ribben) fra Side.« Sivert rev da Egen op med Rod, han turde ikke *bunden* Vidrik bie (vente), og han førte Egen fæstet til sit Bælte hjem til den danske Kong Isungs Borg, Brattingsborg:

Dronningen stander i Højeloft,
og ser hun ud mod Sky:
»Hisset ser jeg Sivert Snarensvend,
han fører os Sommer i By.«

Fra det historiske Sverige ved vi, at et eller i Regelen to Grantræer, dette dejlige stedsegrønne Træ, bliver ført hjem og stillet op ude foran Stuehusets Dør som et Lykkevarsel for Julen og for det kommende Aar. I sin Atlantica 1702 fortæller nemlig Olof Rudbeck, den berømte svenske Oldforsker, at om Julen sattes hos Almuen endnu paa hans Tid tvende grønne Fyrretræer, fordi de saa, at intet andet Træ var grønt om Vinteren og ligesom havde Liv i sig som Fyrren. I sin Beskrivelse af Dalarne 1734 fortæller Linné, at udenfor Porten sattes to høje smalle afbarkede Granstænger, de saakaldte Julestænger, som skulde staa der hele Aaret igennem. Julens svenske Nutidsforsker, Hilding Celander, fortæller i sit Storværk »Nordisk Jul« 1928 fra Biskopskulla i det sydvestlige Uppland, at det ved Aar 1800—1825 var Skik, at der Juleaftens-

dags Morgen ved hver Gaard skulde være rejst en saadan afskrællet Julegran, den saakaldte »Julruska«, til Tegn paa, at nu var Julehelgen indtraadt i ens Gaard, og der var paabudt Julefred. Allerede Klokken 1 om Morgenen den 24de December samledes Landsbyens Bønder, efter at Oldermanden havde givet Signal derom, sædvanlig med en Hyrdelur. Oldermanden meddelte, i hvilken Gaard Julrusken først skulde rejses, og siden gik man videre fra Nabo til Nabo, indtil alle Gaarde var prydede med Juletegnet. I hver Gaard skulde der indtages en Hjertestyrkning, sædvanlig en Knægt. Naar alle Byens Juletegn omsider var opstillet, tog Gubberne sig en Lur, til Kirkeklokkerne Juleaften ringede Helgen ind. Til Julruska valgte man det længste og smækreste Grantræ, man kunde finde i Gaardens Skov. Granen blev barket af, saaledes at man fik en skinnende hvid Stang med den øverste Top af grønne Grene siddende tilbage. Efter gamle Mænds Sigende skulde den afbarkede Del af Julegranen antyde den allerede indbjærgede Høst, men den grønne Top skulde antyde »Haabet om god Avl i det kommende Aar.« Julegranen skulde staa, til det allersidste Juleøl og Julebrød var fortæret, dog ikke længere end til Fastelavnssøndag. Natten til denne Søndag var Oldermanden ude for at efterse, om nogen af Glemsel eller Overmod havde ladet sin Julestang blive staaende, under Straf af Bøder til den skyldige.

Saaledes forløb Udviklingen i Sveriges Hjærte, Julegranen blev Julestang, ganske svarende til den almindelige svenske Udvikling, der lader Majstang træde i Stedet for det friske nyudsprungne Majtræ. I Tyskland forløb Udviklingen fra Majtræ til Juletræ ganske anderledes. Det stedsegrønne Vintertræ blev ikke som i Sverige opstillet udenfor Husets Dør, det blev *ført ind i Huset* og i ældre Tid prydet med Madvarer som Julebrød og Æbler, i yngre Tid med Lys, Æbler og almindelig Julepynt.

Som Vidnesbyrd om det tyske Juletræ i dets ældre Form kan vi meddele, at Bagersvendene i den katolske By Freiburg i Baden endnu ved Aar 1600 pyntede et stort Juletræ i Helligaandshospitalets Festsal, smykket med Bagværk og Frugt, og det blev staaende urørt til det nye Aar. Da bar de under Ledelse af deres Fanebærer og til Musik en vældig Kringle gennem Byen, som højtidelig blev overrakt de Fattiges Fader paa Helligaandshospitalet. Saa havde Bagersvendenes Oldermand den Ære at ryste det mægtige Træ i Festsalen, og dets Frugter af Bagværk

og Æbler blev opsamlet af de Fattige. Saa blev der budt Vin omkring, og Dansen omkring Træet begyndte, idet Bagersvendenes Oldermand og de Fattiges Moder førte Dansen op.

Denne smukke Lavsskik gik efterhaanden i Glemme, og man kom i forskellige Egne af Tyskland ind paa i Stedet for Brød og Æbler at pynte Træet med Lys og Æbler og forskellig anden Pynt. Det var dog ved Aar 1750 ikke nogen almindelig over hele det store tyske Folkeomraade udbredt Skik. Den store tyske Digter *Johann Wolfgang Goethe* (1749—1832) kendte saaledes slet ikke Skikken fra sit Barndomshjem i Frankfurt. Han lærte Skikken at kende i to forskellige Udformninger, dels som 16-aarig Rus i Kobberstikkeren Johann M. Stocks Hjem i Leipzig 1765, dels som ung Student i Strassborg 1770. Den første af disse Oplevelser fik ingen Betydning i vort danske Juletræs Historie, den anden Oplevelse, Juletræet i Strassborg, eller rettere under Juleferien 1770 i Goethes Ungdomselskede, Friederike Brions Hjem i den idylliske Præstegaard i Sesenheim, fik derimod den mest indgribende Betydning. Vi tør næsten paastaa, at uden denne Goethes Juleoplevelse i Sesenheim i Elsass havde vi ikke kendt til Juletræ, hverken i det nittende eller i det tyvende Aarhundredes Danmark.

Om Juletræet i Leipzig fortæller *Minna Stock* (1762—1843), senere Digteren Theodor Körners Moder, i sine Erindringer:

»Goethe og Fader drev deres Lystighed saa vidt, at de pyntede et Juletræ til Joli, Hunden, som Goethe holdt meget af. De satte det frem, behængt med alle Slags søde Sager. Hunden iførte de en rød Kamisol og ledte ham gaaende paa Bagbenene hen til det Bord, der var dækket til ham, og som var rundeligt forsynet, mens vi maatte nøjes med et Bundt brune Peberkager, som min Gudfar havde sendt mig fra Nürnberg. Joli var sligt uforstandigt, ja ukristeligt Kreatur, at han ikke viste den ringeste Respekt for den pyntede »Krybbe«, der stod under vort Træ, men snuste til alt, snappede Jesusbarnet, som var af Sukker, ud af Krybben og knaste det mellem Tænderne. Hr. Goethe og Fader lo af alle Kræfter. Vi Børn derimod græd vore modige Taarer. Heldigvis var Moder Maria, den hellige Josef, Oksen og Æselet af Træ, saa de blev skaanet.«

Minna Stocks Fader var kommet fra Nürnberg til Leipzig og har rimeligvis overført til det protestantiske Saksen sin hjemlige katolske Julekrybbe, der siden den hellige Frands af Assisis Dage spillede saa stor en

Rolle i den sydtyske og i den italienske Jul, baade i Kirke og Hjem. Den østtyske Skik, som Stock lærte at kende i Leipzig, at henlægge Gaver under et lille opstillet Grantræ, har hverken han eller hans unge Ven Student Goethe taget synderlig alvorligt.

Den fortyndede østtyske Skik rørte ikke Goethes Hjerte, saa det kom til at betyde noget for ham, men det gjorde unægtelig den vesttyske Skik, som han lærte at kende i Elsass i Julen 1770—71. Han var af sin Studenterkammerat Weyland, Friederikes Fætter, blevet indført i Sesenheim Præstegaard i Efteraaret 1770, og han fik en Indbydelse til Jul, som han besvarede i et lille Rim »Ich komme bald, Ihr goldene Kinder«, som vi prøver at gengive efter dets Mening:

Jeg kommer snart, I gyldne Børn,
forgæves prøver den slemme Vinter
at spærre os inde i vor varme Stue.
Vi vil sætte os til Ilden,
og more os paa tusinde Maader,
vi vil elske hinanden som de Engle smaa,
vi vil sno smaa Kranse,
vi vil binde smaa Buketter,
og vi vil være som de smaa Børn.

Hvad den unge 21-aarige Student venter sig af sin Juleferie i Sesenheim i sin Elskedes Hjem er altsaa Muligheden af at »lege Jul« paa uskyldig Englevis, saaledes som hans danske Digterbrødre Baggesen, Oehlenschlæger og Grundtvig, men hvad han kom til at opleve i Sesenheim i Julen 1770 var Juletræet i den Elskedes Hjem, ganske som senere hen Ingemann, da han for første Gang oplevede Juletræet, som han jo slet ikke kendte fra sit skønne Barndomshjem paa Falster (S. 362 ff.), i sin Elskede, Lucie Mandix' Hjem i St. Pedersstræde i København. Friederike Brions Forældre stammede begge fra Strassborg, og her i denne store vesttyske By havde Juletræet holdt sig som en Aarhundreder gammel Skik.

En ukendt Forfatter, der var flyttet til Strassborg, gør 1605 nogle Optegnelser om de besynderlige Skikke i Strassborg, han ikke kender fra sin egen ukendte Hjemegn, og deriblandt nævner han ogsaa Juletræet:

»Om Juleaften rejser man Grantræ i Strassborg i Stuerne, og derpaa

hænger man Roser, udklippet af mangefarvet Papir, Æbler, Oblater, Flitterguld og Sukker.«

En 40 Aar senere tordner den bekendte Strassborg-Gejstlig Johann Conrad Dannhauer (1603—1666) i en Bog, der hedder »Katekismus-Mælk« imod netop denne hjemlige Strassborgerskik:

»Blandt andre »Lapperier«, hvormed man fejrer den gamle Juletid, ofte mere end med Guds Ord, er ogsaa Jule- eller Grantræet, som man rejser i Hjemmene, behænger det med Dukker og Sukkerting og bagefter ryster det, saa »Blomsterne« falder af.«

Ingen af de to gamle Strassborgerskildringer 1605 og 1645 nævner *Lys* paa Juletræet. Julelysene nævnes derimod i Baronesse Oberkirchs paa Fransk skrevne Skildring af Julen i Strassborg 1785:

»Vi tilbragte Vinteren i Strassborg, og ved Juletid gik vi, som Skik og Brug var, til Jesusbarnsmarkedet. Dette Marked, som er bestemt for Børnene, varer hele Ugen lige før Jul og holder op ved Midnat ... Den store Dag kommer, man smykker i hvert Hus »Grantræet«, pyntet med Kærter og Godter med stor Illumination. Man venter Besøg af »Christkindel« (Jesusbarnet), som kommer for at belønne de artige Smaabørn, men man er ogsaa bange for »Hanstrapp«, som kommer for at opsøge og straffe de ulydige og uartige Børn.«

I sine berømte Erindringer »Digtning og Sandhed« nævner Goethe ikke et Ord hverken om Juleferien i Sesenheim i Almindelighed eller om Friederikes lysstraalende Juletræ i Særdeleshed, men at Goethe har lagt sig paa Hjerte, hvad hans Elskede har fortalt ham om sin egen Barndomslængsel efter det straalende Juletræ, fremgaar tydeligt og klart af hans geniale Ungdomsværk »Den unge Werthers Lidelser« 1774. Paa afgørende Sted i denne Bog, kort før den haabløst elskende Werther Juledag begaar Selvmord, skildrer Goethe Juletræet, saaledes som han havde lært det at kende i Elsass, i Sesenheim. Baggrunden for hele Skildringen er jo Goethes egen ulykkelige og ugengældte Kærlighed til Frk. Charlotte Buff i Wetzlar, lykkelig forlovet med Juristen Johann Kestner og siden lykkelig Moder til hans tolv Børn. Det er udelukket, at Digteren kan have kendt Juletræet fra Charlotte Buffs Hjem, det nævnes ikke heller i et meget udførligt Brev, skrevet Juledag 1772, fra Goethe til hans lykkelige Medbejler Johann Kestner. Juletræet skildres i »Werther« paa følgende Vis:

Søndagaften den 20de December indfinder Werther sig i Lottes Hjem, det er kun ganske faa Dage, før han laante hendes Mands Pistoler til Rejsebrug og gjorde Ende paa sit Liv med dem. Lotte var i Færd med at lave noget Legetøj i Stand, som hun tænkte at forære sine yngre Søskende til Julegave, »Christgave«, som Goethe i Erindring om Elsass kalder det. Werther talte om den Fornøjelse, som de smaa vilde have af Gaverne, og om de Tider, da den uventede Aabning af Døren og Synet af et pyntet Træ med Vokslys, Sukkerting og Æbler satte en selv i paradisisk Henrykkelse. »De skal,« sagde Lotte, idet hun skjulte sin Forlegenhed under en kær Latter, »De skal ogsaa faa noget, hvis De er rigtig artig, et Stykke Vokslys og lidt mere.«

Sammenligner vi Baronesse Oberkirchs virkelige og Goethes digteriske Skildring af Juletræet, er det øjensynligt, at Goethe har forenklet den elsasske Skik stærkt. Han havde ikke i sit Digterværk Brug for Jesusbarnet, der paa sit Besøg belønnede de artige Børn med Gaver, end mindre for Bussemanden »Hanstrapp«, der skulde revse de uartige Børn. Men Goethe kender ganske tydeligt ogsaa denne Udformning af den Strassborgske Juleskik, for Lotte lover nemlig Werther, at hvis han vil være et artigt Barn og ikke overhænge den lykkeligt forlovede unge Pige med sin besværlige Kærlighed, saa skal han ogsaa faa lidt »Kristgave« af hende, en Stump Vokslys og noget mere. Lotte træder saa at sige i Kristusbarnets Sted som Julens Gavegiver.

Ingen Roman havde tidligere i Tysklands Litteraturhistorie vakt en Opsigt som Goethes »Werther«, og der opstod en fuldkommen Wertherfeber i alle dannede Kredse over hele Tyskland. De »Smittede« lærte her med Begejstring en splinterny Juleskik at kende, som ganske ypperligt maatte egne sig til at indføre i deres egne Hjem, til at glæde deres Børn med om Julen: det skønne grønne Grantræ med de straalende Lys, behængt med Æbler, Sukkerting og deslige. De lærte ogsaa det Raffinement at kende, som Goethe antyder, at Børnene ikke maatte se Juletræet blive pyntet; bag en lukket Dør skulde Børnene vente i stærk Spænding og Forventning. Saa skulde Døren endelig aabnes og det straalende Træ vise sig for dem i al sin Glans og Herlighed.

Som et spiredygtigt Frøkorn lægges i Jorden og vokser op til et prægtigt Træ, der breder sin Skygge vidt ud, saaledes indvirkede Goethes Skildring af Juleskikken paa hans Samtids modtagelige Sind, ogsaa uden-

Juletræ i Zürich 1799.
St. Nikolaus bringer Børnene Gaver.
(Arnold Meyer: Das Weihnachtsfest, 1913, S. 118).

for hans eget Fædreland. Fra de dannede danske Hjem, hvor man læste og sværmede for Werther, bredte Skikken sig til hele det jævne Folk, først ganske langsomt, men saa tager Skikken pludselig Fart og breder sig med en Lavines Hastighed; alle vilde have Juletræ med Lys og Pynt, Fattige saa vel som Rige. Vi skal nu se, hvorledes det gik til, at Juletræet erobrede Danmark.

Det var ikke gjort ved, at man i København kunde se nogle indvandrede halvtyske Familier som Familien Lehmann glæde sig ved at tænde Juletræ for deres Børn, det maatte man uvilkaarlig betragte som noget sig uvedkommende, noget, man ikke vilde vide af, noget, saadanne halvtossede Tyskere kunde bedrive, men, ved Gud, ikke brave Danske, der heldigvis havde deres sunde Fornuft i Behold.

For at Juletræsskikken skulde slaa Rod i København og derfra brede sig over Danmark, udkrævedes der, at den nye tyske Skik fik sine energiske Talsmænd *blandt de danske Digtere*, Digtere, der for Alvor talte med dansk Tunge.

Og hvilken Digter kunde vel være mere modtagelig for det nye tyske Evangelium fra Goethes Werther end *Bernhard Severin Ingemann*, Digteren af »Varners poetiske Vandringer«. Han var ikke en bundulykkelig Werther, der ikke saa anden Udvej end at skyde sig selv Juledag, han var en overlykkelig Varner, forelsket til over begge Øren i sin søde Genbo i St. Pedersstræde, Frk. Lucie Mandix:

Du, som svøbt i Skønheds Rosenklæde,
gaar, i jordisk Dragt, en himmelsk Aand!
Du, hvis Øje straaler hellig Glæde!
Elskte! se, mit Liv er i din Haand:
som en enlig Lampe svagt det brænder,
viftende i Nattens Mulm og Slud —
o, beskjærm den huld med dine Hænder!
eller — sluk den ganske ud!

Lucie Mandix tog ikke sin blege Elskers Liv. Hun elskede ham med livslang Kærlighed, glædede sig saa inderligt paa sit Dødsleje til at møde sin forudgangne Ungdomselskede. I hendes københavnske Hjem oplevede den unge Digter Juletræet, saa han aldrig kunde glemme det. Han skriver derom fra Rom December 1818 i et Digt »Kærlighedsminder fra Hjemmet«:

Naar vi med Alderdomsro os hvile i Kakkelovnskrog,
smile til Ungdommens Fryd og til de forelskedes Sysler,
skal vi med Rynker paa Kind end mindes hin Vinter og Høst,
da Du til Stjernen hensaa, som over mit Kammer hist glimted,
syntes at se i dens Blik et Varsel om evige Fryd —
og den skuffede os ej, den hellige Kærlighedsstjerne,
end vi med blegnede Haar skal se den og prise vor Gud;
og i fortrolige Kvæld, naar Ovnen ved Juletid blusser,
naar til den hellige Fest sig glæde de Store og Smaa,
naar, o maaske, ogsaa vi kan barnlige Juletræ smykke,
glædende os med de Smaa og legende stille med dem,
medens i Salen maaske de Unge da Blindebuk lege,
tager med bævende Haand vor Kærlighedskrønik jeg frem,
læser Historien Dig, den gamle, den aldrig forglemte,
og Du til Oldingens Bryst hensynker, forynget af Fryd,
takkende Gud for det Liv, hvor Kærlighed Himlen os aabned,
og for det evige Liv, hvorhen den os leder forvist.

I Rom oplevede Ingemann Julen 1818 i Selskab med Landsmænd, med Thorvaldsen som Kredsens Midtpunkt og med de fire smukke unge Frøkner Bügel som gode Juleféer. Af Skildringen af denne skønne danske Jul i Tiberstaden i »Reiselyre« fremdrager vi Skildringen af Juletræet i Rom:

Men hvo skal til os smykke det Juletræ i Aar?
Af danske Møer plantet, det alt i Hallen staar.
I Maaneskin vi standed i Pantheon en Kvæld,
der rørte Hjemmets Toner i Hvælvingen vor Sjæl:
fra danske Jomfrulæber lød Modersmaalets Klang,
og tidt den os husvaled paa underlige Gang —
Tilsammen har vi vandred med Søstrene fra Nord
blandt Kunstens Paradiser paa Hedenoldets Spor:
nu danse vi tilsammen om Juletræet glad —
til Ven og Mø i Norden flyer glade Julekvad.

I »Reiselyre« fra 1819 findes der ogsaa et Digt om Juletræet, et langt og meget højstemt Digt, hvoraf vi anfører nogle udvalgte Vers. Juletræet er for den kristne danske Digter Symbol paa Livets Træ fra Paradis:

Til Store og Smaa
er det hellige Træ,
til os, som gaa
under Laurens Læ,
og til Dig, som Nordlyset skuer;
til Dig, som end
skuer barneglad,
imod Østen hen,
mod den fattige Stad,
hvor den skønneste Stjerne nu luer.

Hver Julenat
er det Træets Vaar:
da grønnes det brat
og i Blomster staar,
mens fra Himlen Englene kvæde:
mod Solens Hjem
er det Morgenrød —
i Betlehem,
er en Frelser fød,
al Verden til Trøst og Glæde.

O Fryd, o Fryd!
i den Kreds saa stor,
ser i fjærne Syd
jeg de Mænd fra Nord,
som venlig Broder mig kalde;
og Søster og Brud
jeg skuer igen;
lovprisende Gud
samles Ven med Ven:
under Livstræet mødes vi alle.

Guds Fred, Guds Fred,
under Palmelæ!
lad i Kærlighed
om det Juletræ
med Guds Engle tilsammen os kvæde!
Mod Solens Hjem
er det Morgenrød;
i Betlehem
os en Frelser er fød,
al Verden til Trøst og Glæde.

Ingemanns »Reiselyre« 1819 maatte gøre dybt Indtryk hjemme i København, og som sædvanlig gaar jævnere Digtere i den store Digters Fodspor og omformer hans højstemte Tanker til mere hverdagsagtig Brug, her til Festbrug i borgerlige københavnske Hjem. En saadan jævn dansk Digter var den unge Litterat *Andreas Peter Liunge*. Ligesom Datidens mange andre mindre Poeter udgiver den 23-aarige unge Mand en Nytaarsgave for Aaret 1821, kaldet »Juletræet«, og han indleder den med et ganske smukt Digt om Juletræet i københavnske Middelstandshjem paa hans Tid:

Se, alt den er for Døren, den søde Juletid!
de Smaabørn glade stimle til Juletræet hid;
i broget Klynge vinke de Blomster paa dets Kvist,
mangfoldig Fryd beskærer dem den hellige Krist.

Saa kær den Herre haver de elskelige Smaa,
selv Himmeriges Porte skal for dem aabne staa.
Og kraftig har den Herre velsignet dem paa Jord,
dybt i de spæde Hjerter et Paradis alt bor.

Saa rørte ved den Gammen de Store se derpaa,
vel mindes de saa gerne den Tid, da de var smaa;
men Mindet se! det lokker de klare Taarer frem:
mon da den kære Jul er ingen Fest for dem?

Den unge Digter beder de ældre ikke græde for den tabte Barndomsuskyld:

Har Herren ej Jer givet paa Jord den stærke Tro?
og mon ej Haabet lader Jer i hans Himmel bo?
Og grønnes ej paa Jorden et Eden i hvert Bryst,
i Kærlighedens søde, unævnelige Lyst?

Aftørrer da den Taare, som væder Eders Kind,
til Fryd I Eder vende af ganske Sjæl og Sind —
ja glæder Jer! den kommer, den søde Juletid!
og stimler alle glade, til Juletræet hid!

I friske Klynger vinke de Blomster paa dets Kvist,
mangfoldig Fryd beskærer os den hellige Krist.
Saa kær den Herre haver de Store som de Smaa,
og for os alle aabent hans Himmerig skal staa!

Det var jo ikke alle Københavnere, der var tilgængelige for Ingemanns og Liunges Lokketoner til Fordel for det nyindførte tyske Juletræ, der var jo da dem, der havde mere Sans for Heibergs »Julespøg og Nytaarsløjer« 1817 end for Ingemanns »Reiselyre«. Men ogsaa Heiberg var Talsmand for det nye Juletræ i ganske nær Forbindelse med de fra Forfædrene nedarvede og elskede Julelege. Heiberg tilstræber i »Julespøg og Nytaarsløjer« 1817 at give et vinterligt Sidestykke til »St. Hans Aftensspil«, og heri at give det poetiske Indtryk af Datidens københavnske Jul med Juletræ og Juleleg. Hans »Kirsten Piil« er den fattige, lille Københavnerpige *Nanine,* der oplever »Jul i Himmelby«.

Her danser hun med Englene om Juletræet og leger Jul med dem. Digteren tænker sig Patriarken Abraham siddende paa en Trone, Isak og Jakob staaende ved Foden af den, og en Mængde smaa Engle er forsamlede om et stort prægtigt Juletræ med glimrende Stjerner. Den gamle Abraham taler til Nanine:

Seer Du de mange smaa, som hist forsamlet ere?
Barn Jesus hver af dem mon Legetøj forære,
gak hen til deres Træ: der og et Bord mon staa,
som dækket er til Dig, med Julegaver paa.

Den lille Nanine udbryder i dyb Forundring:

O hvilket Palmetræ! Det fæster sine Rødder
i Jorden, som jeg ser dybt under mine Fødder,
mens Kronen breder sig langs Himlens høje Blaa,
og Stjernerne som Lys iblandt dets Grene gaa.
O søde Englebørn! De mig ved Haanden tage,
og til mit lille Bord med Venlighed mig drage.
Ak hvilke skønne Ting! Og alt af pure Guld!
er dette mit? Jeg staar af dyb Beundring fuld.

Mens Abraham gaar til Sengs:

Jeg er en gammel Mand,
og ej min Nattero jeg godt undvære kan,

giver de smaa Engle sig til at lege Jul med Nanine:

O søde Legesøster!
en Engel og er Du,
svar vore Englerøster:
hvad Juleleg forlyster
Dig mest at lege nu?
I Fruens Natbord længe
Du finde vil Behag;
Gem Bælte, Handsker krænge,
og Munken gaar i Enge
den lange Sommerdag.
Vi skal nok saa det mage,
at vi mon Panter faa,
men husk, at vil Du tage
Dit givne Pant tilbage,
med Kys det løses maa.

Ligesom Oehlenschlæger i sit St. Hansaftensspil havde angrebet Samtidens middelmaadige Digtning, saaledes vil Heiberg i sit Julespil tilintet-

gøre den Virkning, som Tidens Yndlingsdigter *Ingemann* med sin overspændte, uvirkelige Romantik øvede paa Samtiden. Heiberg havde ikke sin store Forgængers Maadehold, saa »Julespøg og Nytaarsløjer« har for Eftertidens Bevidsthed desværre næppe bevaret andet Indhold end netop det rent negative, Angrebet paa Ingemanns Ungdomsdigtning.

I Samtiden vakte Heiberg bl. a. *Grundtvigs* Forargelse. I sit Tidsskrift »Dannevirke« for 1817 rettede N. F. S. Grundtvig et meget skarpt og virkningsfuldt Angreb paa Heiberg og viste ham ved at digte »Paaskeliljen«, hvorledes et religiøst Skuespil rettelig burde digtes. Men Angrebet paa Heiberg viser ogsaa, at Grundtvig i 1817 næppe nogensinde har set et Juletræ.

Han skriver nemlig i Forordet til »Dannevirke«, at han paa den ene Side ønsker at stille Døgnets hele Julespøg og samtlige Nytaarsløjer i det fortjente Lys, og paa den anden Side minde om, at det 18de Aarhundrede selv plantede det Juletræ, som nu i det 19de »bærer sine følgelige Frugter, og vil bære dem endnu langt bedskere, dersom det ikke med Rod oprykkes«, med andre Ord, dersom ikke Juletræsskikken, et for ham typisk Udslag af det 18de Aarhundredes udvandede Kristendom, bliver bekæmpet og udryddet. Men Grundtvig læser et Par Aar efter sin Ven Ingemanns Forherligelse af Juletræsskikken i »Reiselyre« og bliver fuldkommen omstemt. Han indfører selv Juletræet i sit den 12te Aug. 1818 nystiftede Hjem og lader det lyse for den lille ældste Søn Johan, født den 14de April 1822, mens han selv i »Nyeste Skilderi af København« den 20de Dec. 1823 digter et meget langt Kvad til Juletræets Pris:

Der stander et Træ paa Norges Fjæld,
det gror og paa Dannemarks Sletter;
med Lys det smykkes til Julekvæld,
som Huen, jeg har, mig forjætter.

Vi takke maa Gud for Vintergrønt,
naar Bjælder i Skoven kun lyde;
for Hjærtet er det dog aldrig kønt,
naar mer det ej har at betyde.

Vi støbe af Voks de Kærter smaa
og sætte dem vittig (dvs. med Kløgt) paa Naale;
dog, selv naar Kunsten vi bedst forstaa,
ej støbes den levende Straale.

Vi Fugle os gør med Fjederham,
og Røster de faa efter Haanden;
men Fugl i Haand er dog alt for tam,
og Luft er kun lidt imod Aanden.

Derfor opfordrer Grundtvig sine danske Venner og Meningsfæller til at drage med ham fra Issefjord til Østerland:

Saa fare vi fort fra Betlehem,
langt borte fra Hedningevrimlen;
dér i Paulunet vi gaa til Sem,
og se med hans Øje til Himlen!

Da sender os Gud et Juletræ,
som selv sig rodfæster i Jorden,
og brat vi sande, med bøjet Knæ,
at Østen er bedre end Norden.

Der sidder et Lys paa hvert et Blad,
det sidder slet ikke paa Naale;
man paa den Klarhed kan se sig glad,
thi *det* er en levende Straale!

Der sidder en Fugl paa hvert et Blad,
i Paradis have de hjemme;
dem Hjærtet hører saa barneglad,
de sjunge med Menneskestemme.

De sjunge hans Pris, som over Sky
udkvæder den evige Salme,
som naadig planted, til Vækst paa ny,
i Støvet en Paradispalme.

Saa kom da, hver Søn af Fredegod,
hvem Sandhedens Lov er den bedste!
saa kom, hver Dotter af Dannebod,
som Tro vil til Kærlighed fæste!

Saa sætte vi ud fra Land saa brat:
Farvel nu, I trykkende Byrder!
Vi helligholde en Julenat
med Betlehems troende Hyrder!

Ingemann og Liunge, Heiberg og Grundtvig er de Digtere, som har Æren af at have bragt Juletræet til Sejr i Danmark, men de er ikke de første danske Digtere, der har nævnt eller hentydet til Juletræet, paa det Punkt maa de dele Æren med Baggesen og Oehlenschlæger (S. 356), hvis Hentydninger til Skikken ikke havde samme praktiske Indvirkning paa deres Landsmænds Sind. Baggesen er sikkert den danske Digter, der først har hentydet til Juletræsskikken, det sker i Digtet »Knud Vidfadmes Svanesang, digtet i hans Skibbrud« 1807, efter Englændernes æreløse Overfald paa København. Han tænker sig som død vente udenfor Himmerigs Port, til Gudfader lukker ham ind til Himmeriges Herlighed, ganske som en jordisk Fader lader sit Barn vente, for at Juletræets Glans skal virke saa meget des stærkere:

Ræk Fader! ogsaa mig en Krans!
Du aabner alt Din Himmel!
Jeg blændes i den store Glans,
af Dine Sønners Vrimmel.

Som naar i Stuen mørk og sort,
mens Barnets Higen gyser,
en Moder trækker Tæppet bort,
og Julens Pragt oplyser.

Han ønsker, at Gud vil skænke ham et af Idunas Æbler, at han med andre Ord maatte faa en udødelig Digterære hos sit Folk, han ønsker, at han maa være et af de mange mindre Lys paa Træet, ikke et af de store Lys (dvs. Ewald og Oehlenschlæger, der sammenlignes med Maane og Sol):

Rundt om, naar begge skjule sig,
talløse Smaalys tindre —
hvor er Plads endnu for mig
endogsaa blandt de mindre.

Aaret efter nævner Baggesen Juletræet mere tydeligt, men ogsaa mere tilfældigt i et tysk Digt »Oceania« om Cooks Verdensomsejling i sin tyske Digtsamling »Heideblumen«. Her nævnes Juletræet som en af Sømændenes Barndomsoplevelser, som Udtryk for den Glæde, han følte ved at opleve Stilhed efter Stormen. Digtet gengives her paa Dansk efter sin Mening:

> Ogsaa mine Hænder folder sig af sig selv, og helt i Betragtning
> maatte jeg forgaa som et Barn, der staar i den oplyste, granklædte Stue
> foran den hellige Kristus' Træ, fyldt af de gyldne Æbler,
> straalende af Englenes Glans, for dets Øjne aabner sig Himlen.

Hos de indvandrede tysk-danske Slægter i København er der i Nutiden en viss Kappestrid om at godtgøre, at netop deres Familie var den første, som tændte Juletræet i København. Typisk for denne Bestræbelse er en Artikel af Operainstruktør Julius Lehmann i Berlingske Tidendes Julenummer $^{24}/_{12}$ 1941. Han hævder, at det allerførste Juletræ i København blev tændt den 24de December 1811 hos hans Oldefader, Dr. phil. *Martin Gottlieb Lehmann* (1775—1856), gift med en ung dansk Pige, Frederikke Louise Bech, en københavnsk Borgmesterdatter. Ægteparret var Forældre til den senere saa velkendte danske Patriot og Politiker Orla Lehmann, der var født den 19de Maj 1810 og altsaa paa det Tidspunkt godt 19 Maaneder gammel. Faderen, der mindst af alt var *dansk* Patriot, tværtimod, var Præstesøn fra Haselau i Holsten. Han var jo født lige Aaret efter, at det fællestyske Juletræ blev tændt i Goethes »Werther« 1774, og han har sikkert kendt Juletræet fra sin tidligste Barndom. Vi ved nemlig fra en Beretning fra Holsten 1778: »Der er kun faa (dannede) Familier i Holsten, der ikke fejrer Frelserens Fødsel til Jord ved at tænde Lys paa en Gran, hentet fra Skoven og sat ind i Stuen, Herren til Ære.« Der hvor Juletræet var at finde, sad som hos Martin Lehmann de ægte Holstens-Følelser til Højbords, det dansksindede Mindretal i Holsten og Sydslesvig vilde dengang ikke vide af Juletræet.

Vi faar desværre ikke at vide i Enkeltheder, hvorledes Juletræsfesten formede sig i det tysk-danske Lehmannske Hjem i 1811, men et Brev fra Alfred Hage den 9de August 1870 fortæller om den Opsigt, Juletræet i det Lehmannske Hjem i Ny Kongensgade vakte i Datidens København:

»Alle Værelserne til Gaden var oplyste, især eet, og udenfor Vinduerne stod der ved Femtiden mange Mennesker, der højlydt gav deres Forundring til Kende. Det var nemlig rygtedes i Kvarteret, at Folk i Ny Kongensgade havde set, at der nogle Dage i Forvejen var bragt et loftshøjt Grantræ ind i Stuerne. Godtfolk spærrede Øjnene op. Sladderen gik, det forlød, at Træet skulde have tændte Lys paa Grenene. Derfor var Nysgerrige stimlet sammen, for at se, hvorledes det vilde gaa. Og uden Postyr

gik den første Juletræs-Aften i København da heller ikke af. Nogle troede vel, at den unge Doktor og hans yndige Frue var blevet gale, siden de havde rullet Gardinerne ned, og sat Lys i Brand paa et Grantræ. Hvad var der paa Færde, spurgtes der. De, der ej kunde styre deres alt for store Iver efter at kigge ind ad andres Ruder, satte Stiger op til dem, for at kunne titte ind under Gardinerne.«

Var nu virkelig den lille Orla Lehmanns Juletræ det allerførste Juletræ, der blev tændt her i Danmark?

Den bedste Kender af Datidens dansk-tyske Familiers Personalhistorie, Ordenshistoriografen Louis Bobé, mener, at det var i 1808, at det første Juletræ blev tændt i Danmark, paa Godset Holsteinborg ved Smaalandshavet Vest for Næstved i Aaret 1808. Her tændte Grevinde *Wilhelmine Holstein* Juletræ for sin lille Pige i dette Aar. I 1815 fejredes Julen paa Holsteinborg med Juletræ og dækkede Borde med Lys. I Julen 1816 tales der om et stort pyntet Træ paa Slottet, beregnet for alle Beboerne, og om to smaa, særligt for Børn, med alskens Gaver saasom en Noahs Ark med Dyr og en Fragtvogn med Indhold, forspændt med Heste. Alle til Husstanden hørende Folk fik Gaver. Grevinden skriver herom: »Det er altsaa for alle en stor Familiefest, der har noget patriarkalsk ved sig. En smuk Maade er det at betænke alle med Gaver, en velsignet Fest, glad og rig paa de bedste Glæder over de høje Gaver, Han har skænket os, der har elsket os saa meget. Maatte vi modtage dem med Tak og Jubel som Børnene deres Julegaver. Vore Smaa har længe holdt Advent i deres Glæder; i Uger har de ikke talt om andet og tæller Timerne, til Dørene oplades.«

I 1817 fortæller Christiane Oehlenschlæger i et Julebrev til sin Mand, der var paa Rejse i Tyskland, om Julefesten hos deres Venner, Familien *Borries*, der ligesom Familien Lehmann var indkommet fra Tyskland:

»Der var et dejligt Juletræ, paa Julebordet laa der til Lotte en nydelig Dukke i Bondedragt og en pæn Sykurv, til Johannes et Gevær og en Sabel, til William en lille net Kanon, hvormed han kunde skyde ved at trække i en Staaltraad. Desuden et stort Fad fuldt af Kager, Bonbons og Æbler til dem alle tre. Nytaarsaften blev Æblerne taget ned af Træet, og man satte Lys i det.« Nytaarsdag indbød Brøndsted hende og Børnene paa Aarets første Aften at se et Juletræ hos sig: »der var mange baade Store og Smaa, Træet var dejligt, og Børnene var baade søde og muntre.«

I Nyeste Skilderi for Kjøbenhavn for 15de Januar 1822 kan vi følge Juletræsskikkens voksende Udbredelse i København:

»De i Tyskland saa almindelige Juletræer, der, behængte med alle Slags Smaating, oplyses med Lys, og ere bestemte til at fornøje Børn i Julen, ere nu ogsaa komne i Brug i København, men paa fornemme Steder mere for Voksne end for Børn. Sidste Jul (1821) havde man saadanne Træer paa adskillige Steder. Træet behænges med alle Slags Fruentimmerstads som Shawler, Slør, Bijouteri etc., hvilke betegnes med Numre og uddeles, efter samme, blandt Damerne i Selskabet.«

Det var ikke alle borgerlige Familier i København, der straks lod sig erobre af det tyske Juletræ. Gamle Feilberg (1831—1921) fortæller i sin store Bog »Jul«, 1904, at han, Præstesøn fra V. Vedsted ved Ribe, aldrig havde set et Juletræ, hverken i sit Barndomshjem eller i de dannede Hjem i hans Skoleby Ribe. Han saa for første Gang et Juletræ i 1849, da han som ung Student kom til København. Det betyder, at hverken hans Faders Familie i København (hans Fader var Søn af Chefen for Nationalbankens Laanefag, Justitsraad H. F. Feilberg) eller hans Moders Familie Købke (hun var Søster til Kunstmaler Chr. Købke, Søn af Bagermester Peter Købke) har villet vide af det tyske Juletræ. Hvis Feilbergs Forældre havde kendt Juletræet fra deres Ungdom i København, havde de sikkert ført det med til deres eget Hjem, Præstegaarden i V. Vedsted ved Ribe og siden Ullerup i Sundeved.

En lille Menneskealder senere havde Juletræet derimod fuldstændig erobret det københavnske Borgerskab, og Haandværkerfamilierne og de rent danske Embedsmandsfamilier var nu lige villige til at tænde Juletræ for deres Børn. *Peter Fabers* mere end velkendte Juletræsvise »Højt fra Træets grønne Top straaler Juleglansen«, er i Virkeligheden et kulturhistorisk Dokument, ganske ligesom Holbergs Julestuen (S. 312). Visen skildrer en temmelig verdslig Jul i en velstillet københavnsk Haandværkerfamilie o. 1843. Julegaverne til Børnene er anbragt paa selve Træet. Først faar den mindste, lille Signe, sin Julegave, sagtens en Dukke, saa faar Peter sin Tromme. Den lidt større Søster Anna faar fire Alen Merino til en Vinterfrakke, og endelig faar den største Dreng Henrik en Dannebrogsfane, for han vil være Officer:

Hvor han svinger Fanen kækt;
Børn, I skylder ham Respekt;
Vid det er en Ære,
Dannebrog at bære.

udbryder »den tapre Landsoldat«s Digter. Saa faar Bedstefar en dejlig varm Hue, som den ældste Søster Anna har strikket. Farbror Peter morer sig over den lille ivrige Lotte, der ogsaa efter Evne har bidraget til Gaven til rare gamle Bedstefar:

Lotte hun kan være stolt,
tænk jer, hun har Garnet holdt,
det kan Anna ikke,
hun kan bare strikke.

Saa slutter Faderen sin Gaveuddeling, der er kun een endnu, der skal have Gaver, Børnenes Moder ude i Køkkenet, der skal komme med den gode Julemad, sikkert nok Risengrød og Gaasesteg, hun skal have en Pung fuld af Penge:

Løft engang, hvor den er tung!
Julen varer længe,
koster mange Penge.

Paa lignende Maade kan vi læse *H. C. Andersens* Eventyr og Historier som kulturhistoriske Dokumenter for vor danske Juls Udvikling i det nittende Aarhundrede, naar vi læser dem i den rette Tidsfølge:

I »Hyldemor« 1842 er Juletræ og Julegave en typisk københavnsk Skik, ukendt for Bønderne, der stadig holder gammeldags Jul uden Juletræ: »Her er dejligt i Vinteren!« sagde den lille Pige, »og alle Træer stod med Rimfrost, de saa ud som hvide Koraller. Sneen knirkede under Fødderne, som om man altid havde ny Støvler paa, og fra Himlen faldt det ene Stjerneskud efter det andet. I Stuen tændtes Juletræet, der var Foræringer og godt Humør; paa Landet klang Fiolen i Bondens Stue, Æbleskiver fløj i Grams; selv det fattigste Barn sagde: »Det er dog dejligt om Vinteren.«

I 1846 skriver Digteren det store Æventyr om Juletræet, der betegnende nok bærer Titelen »Grantræet«. Her beskriver Digteren ikke vor egen danske Jul, men netop den tyske Jul, som den var udartet i de

Juletræ i velhavende københavnsk Hjem 1859.
Efter Tegning af Henrik Olrik.
(Illustreret Tidende 25/12 1859).

allerfornemste tyske Kredse, hvor den nu verdensberømte Digter var den feterede Gæst. At det er tysk og ikke dansk Jul, Digteren skildrer, antyder han diskret ved at lade Julelysene være røde og hvide og blaa, Slesvigholstenernes nye Farver. Hvor han, som i »Krøblingen« 1872, for Alvor skildrer *dansk* Jul, er Lysene selvfølgelig, som i Tusinder af danske Hjem, hvide og røde. »Grantræet« er Udtryk for Digterens Tvivl, om den stærke, overstrømmende Fetering, han i det store Udland var Genstand for, virkelig var holdbar, han har en Fornemmelse af, at det i Udlandet let kunde gaa ham, som det gik »Grantræet«. Efter Jul slænges Grantræet bort, Børnene sparker til det, den mindste Dreng river Guldstjernen af! »Se, hvad der sidder endnu paa det ækle gamle Juletræ.« Og saa trampede han paa Grenene, saa det knagede under hans Støvler.« Digteren føler, at hans bedste danske Ven, Edvard Collin har Ret, naar han hævder, at det er i sit eget Fædreland, Digteren skal opnaa den fulde Forstaaelse for sin Digtning og derved vinde sine Landsmænds ganske usvigelige Kærlighed.

Af det næste Juleæventyr »Den lille Pige med Svovlstikkerne« 1848 lærer vi, at københavnske Fattigfolk i den Tid desværre var udelukket fra Juletræets Fest:

»Den stakkels lille Pige, — hvilken hjærtegribende social Anklage, der ikke har lydt forgæves, — staar Nytaarsaften udenfor det rige Hus med sine Svovlstikæsker, som hun forgæves har prøvet at sælge Dagen igennem. Hun tør ikke komme hjem uden Penge, hendes Fader vil slaa hende, og koldt var der ogsaa derhjemme, de havde kun Taget lige over dem, og der peb Vinden ind, skønt der var stoppet Straa og Klude i de største Sprækker. Hun tænder en Svovlstik for at varme sig, men da den slukkes, forsvinder den varme Kakkelovn, hvor Ilden brændte saa velsignet. Hun stryger endnu en Tændstik, og hun saa ind gennem Muren lige ind i det rige Hjem, hvor Bordet stod dækket med en skinnende hvid Dug, med fint Porcelæn, og dejligt dampede den stegte Gaas, fyldt med Svesker og Æbler; og hvad der var endnu prægtigere, Gaasen sprang fra Fadet, vraltede hen ad Gulvet med Gaffel og Kniv i Ryggen; lige hen til den fattige Pige kom den; da slukkedes Svovlstikken, og der var kun den tykke, kolde Mur at se.

Hun tændte en ny. Da sad hun under det dejligste Juletræ; det var endnu større og mere pyntet, end det hun gennem Glasdøren havde set

hos den rige Købmand nu sidste Jul; tusinde Lys brændte paa de grønne Grene, og brogede Billeder, som de, der pyntede Butiksvinduerne, saa ned til hende. Den lille strakte begge Hænder i Vejret — da slukkedes Svovlstikken; de mange Julelys gik højere og højere. Hun saa, de vare nu de klare Stjerner, een af dem faldt og gjorde en lang Ildstribe paa Himlen.«

I Æventyret »Tolv med Posten« 1861 er Juletræet lykkeligvis kommet ind i Fattigfolks Stue, et ganske lille et i en Urtepotte, der kunde vokse sig større:

»Nu kom den sidste, den gamle Morlille med Ildpotten; hun frøs, men hendes Øjne skinnede som to klare Stjerner. Hun bar en Urtepotte med et lille Grantræ. »Det vil jeg pleje, og det vil jeg passe, saa at det bliver stort til Juleaften, naar fra Gulvet lige op til Loftet og gror med tændte Lys, forgyldte Æbler og Udklipninger. Ildpotten varmer som en Kakkelovn, jeg tager Æventyrbogen op af Lommen og læser højt, saa at alle Børnene i Stuen blive stille, men Dukkerne paa Træet blive levende, og den lille Engel af Voks, øverst oppe i Træet, ryster med Knitterguldsvingerne, flyver fra den grønne Top og kysser Smaa og Store inde i Stuen, ja de fattige Børn med, som staa udenfor og synge Julesangen om Stjernen over Betlehem« (sml. S. 271, 361).

I »Krøblingen« 1872, et af H. C. Andersens sidste Æventyr, skildrer H. C. Andersen paa forbilledlig Vis, hvorledes de velstaaende Herregaardsfolk holder og bør holde Jul for deres fattige Undergivne:

»Der var en gammel Herregaard med unge, prægtige Herregaardsfolk. Rigdom og Velsignelse havde de, fornøje sig vilde de, og Godt gjorde de. Alle Mennesker vilde de gøre glade, som de selv vare det.

Juleaften stod et dejligt pyntet Juletræ i den gamle Riddersal, hvor da Ilden brændte i Kaminerne, og der var hængt Grankviste om de gamle Skilderier. Her samledes Herskabet og Gæsterne, der blev Sang og Dans.

Tidligere paa Aftenen var allerede Juleglæde i Folkestuen. Ogsaa her stod et stort Grantræ med tændte røde og hvide Lys, smaa Dannebrogsflag, udklippede Svaner og Fiskenet af broget Papir, fyldte med »Godtgodter«. De fattige Børn fra Sognet vare indbudne; hver havde sin Moder med. Hun saa ikke meget hen til Træet, hun saa hen til Julebordene, hvor der laa Uldent og Linned, Kjoletøj og Buksetøj. Ja derhen saa Mødrene og de voksne Børn, kun de bitte smaa strakte Hænderne mod Lysene,

Flitterguldet og Fanerne. Hele den Forsamling kom tidligt om Eftermiddagen, fik Julegrød og Gaasesteg med Rødkaal. Naar saa Juletræet var set og Gaverne uddelte, fik hver et lille Glas Punsch og æblefyldte Æbleskiver. De kom hjem i deres egen fattige Stue, og der blev talt om »den gode Levemaade«, og Gaverne blev endnu engang rigtigt besete. Have-Kirsten og Have-Ole, »Krøblingen«s Forældre, fik hver Julefest deres gode Del af Foræringerne. De havde ogsaa fem Børn, alle fem bleve klædte op af Herskabet.«

22 Aar før havde H. C. Andersen i 1850 udgivet en Digtkreds »Fædrelandske Digte under Krigen«, blandt dem ogsaa det folkeelskede »Danmark, mit Fædreland«. Der findes et Digt »Ved Juletræet, digtet til Danske Krigeres Juleaften i Byen Slesvig 1850«, hvori det hedder:

Juletræ er tændt derhjemme,
Tanken flyver did!
Danske Sprog, Du Hjertets Stemme,
tryl os Julens Tid.
— Forpost ude, Stjernevrimlen
er Dig Julelys paa Himlen,
Du staar under Træets Grene
om end ude, ene.

H. C. Andersen tror, at Juletræet o. 1850 var almindelig udbredt i de danske Landsoldaters Barndomshjem, men det var slet ikke Tilfældet. De allerfleste Steder i danske Bondehjem blev der endnu ved Digterens Død 25 Aar senere 1875 holdt god gammeldags Bondejul uden Juletræ, ikke afgørende forskellig fra den gammeldags Jul, der blev holdt i Gudbjerg o. 1775, og som vi udførlig har fortalt om (S. 330 ff.). Vi gaar derfor ikke nærmere ind paa denne gammeldags Jul, der jo ogsaa er saa udførligt skildret i Værker som H. F. Feilberg: Jul, I-II, som Kredslæge J. S. Møller: »Fester og Højtider i Nordvestsjælland«, II, Henrik Ussing i »Danmark i Fest og Glæde« og i min lille Bog »Barndomshjemmets Jul«, 1941. Digterisk er Julen skildret i Blichers Novelle »De tre Helligaftener«, mens »Juleferierne« skildrer gammeldags Jul før Juletræets Indførelse paa midtjydske Herregaarde som Avnsbjerg eller Hald. Personlig vil jeg gerne anbefale Thyregods Fortælling[1]) »De tre Højtider«: Juleaften, Nytaarsaften og Helligtrekongersaften, som jeg aldrig kunde blive træt

[1]) Se C. A. Thyregod: Fortællinger I, 1906, S. 237—305.

af at læse i min Barndom. Jeg tror, at den vilde kunne glæde og interessere mange andre i Nutidens Danmark.

Hvorledes Juletræet lod sig indføre i denne sluttede Kreds af gammeldags Sædvaner, nedarvet i umindelige Tider, kan et Uddrag af en dansk Udvandrers Livserindringer give en Forestilling om. Han hedder *Aksel Berntsen* og hører hjemme i Ryslinge Sogn i Østfyn, fremfor noget andet Sogn det danske Mønstersogn (Sml. S. 415):

»Valgmenighedspræst Vilhelm Birkedal var den første i Sognet, der begyndte med Juletræ. (Birkedal var Forpagtersøn fra Aalebæk paa Østmøn, født 1805). Efter ham kom Peder Pedersen i Lørup. Han ejede den største Gaard i Byen, han var Venstremand og en varm Tilhænger af baade Friskolen og Birkedals Menighed. Han var af den gamle Skole, gik med høj Silkehat og Skødefrakke til daglig, for der var Velstand baade ude og inde, og alle sagde »I« til ham i Stedet for »Du«. Juleaften blev Slægten og alle Byens Børn indbudt til at spise Nadver i Gaarden: Andesteg, Ribbensteg og Medisterpølse, og til Dessert Æblekage med Flødeskum. Naar de alle var samlet ved det store Bord, blev først Juleevangeliet oplæst og en Julesalme sunget, og efter at Maden var spist, gik de alle op i Storstuen, hvor Juletræet straalede af Lys. Nu gik alle, baade Store og Smaa, Haand i Haand rundt om Træet og sang »I denne søde Juletid« osv., og saa blev Træet plukket, og alle fik Julegaver, altid nyttige Ting. Efter det begyndte de at danse om Træet: »Nu har vi Jul igen« og mange andre gamle Julelege, og førend de Fremmede gik hjem, blev de opvartet med Kaffe og Julekage, og der var Smil i alles Øjne og Tak i alles Mund, naar de sagde Godnat til gamle Per Pæsen og ønskede ham en glædelig Jul.

Saadan fortalte Moder (Peder Pedersens Datter) for os, da vi var Børn, men nu var Per Pæsen død for mange Aar siden, der var blevet en anden Tid, med Gudstjeneste Juleaften i Valgmenighedskirken, og nu havde alle Folk i hele Sognet Juletræ i Hjemmene, baade hos Rig og Fattig. Nu havde alle Børn noget at længes efter og glæde sig til. Vi Børn deltog i hele Juletravlheden før Jul med en egen Slags Feststemning. Kvinderne havde travlt med Vask, Brygning, Slagtning og Bagning; Mandfolkene med at faa tærsket, skaaret Hakkelse, faa malet Korn og gjort rent i Lo og Lade, i Stalde og i Gaard. Der skal være rent alle Vegne, sagde Far, for Julenat kommer Englene paa Besøg. Intet maatte gaa rundt

mellem Lillejuleaften og Helligtrekongersdag. Enhver, der kom i et Ærinde i Dagene før Jul, blev opvartet med Æbleskiver, Kager og Kaffe; ingen maatte bære Julen ud, og det var saa festligt at gaa og tale om alle de forskellige Steder, vi skulde til Julevisit. Tredie Juledag var der Juletræ i Friskolen for Børnene og Forældrene, Fjerde Juledags Aften for de Unge, som tilhørte Friskolens Aftenskole. Der var altid Musik og Dans efter Juletræerne baade til Børnenes og de Unges; derimod til Julegilderne omkring i Gaardene dansede vi aldrig, men legede Pantelege og spillede Ordsprog. Saa godt som aldrig blev der spillet Kort af de Unge i Ryslinge Sogn.«

En anden Udvandrer, Jørgen Møller i New Jersey, skildrer paa Vers Julen o. 1880 i den store *sønderjydske Bondegaard*, hvor han tjente som Gaardsdreng. Vi anfører blot udvalgte Vers:

Der maa bages, der maa brygges, der maa laves dejlig Mad;
der maa skures, der maa pudses, alt staa i Geled og Rad.
Svineryggen maa i Ovnen, Risengrøden maa paa Kog;
Æblemosten den maa tappes, Vaffeljernet ned af Krog.

Æbleskiver skal der bages, Pebernødder rulles maa;
Juletræet skal jo pyntes, i Storstuen skal det staa.
Julegaverne maa pakkes, ingen bliver helt forglemt,
alle skal de gøres glade, føle ret for Julen stemt.

Klokken seks er alting færdigt, Bordet dækket, alt parat,
Karlene de ind marcherer, nylig vasket, Haaret glat;
i Strømpefødder er de alle, Træskoene staar udenfor;
det nye Trægulv maa jo spares, bruges varsomt siger Mor.

Peder Nielsen siger Bønnen, efter alle har ta'et Plads.
Derpaa ta'er han Ske i Haanden — efter ham begynder Mads,
som er Forkarl. Derpaa alle tager godt af Retten fat,
som paa Bordet er af Mutter og de unge Piger sat.

Efter Bordet kaldes Folkene ind for at faa Gaver og bese Juletræet:

I al dets Glans, der midt paa Gulvet, staar Juletræet stolt, fornemt.
Gaarddrengens Mund den staar vidt aaben — at pudse Næsen blev forglemt.

Medens Folkene beskuer al den Pragt og Herlighed,
Peder Nielsen samt hans Frue har faa't Pakkerne ta'et ned.
Mads som Forkarl faar den første Julegave af vor Far:
en lang Pibe, paa hvis Hoved Syvende Frederik smiler glad.

Andenkarlen faar Cigarer; en lang Pisk Trediekarlen faar;
han kører ogsaa Øgene de gamle, de jo lovlig langsomt gaar.
Bitte Jørgen i sin Glæde næsten fra Forstanden gik,
da en Tollekniv i Gave fra »vor Far« til Jul han fik.

Bitte Jørgen er jo Forfatteren af denne Vise. Han tilstaar i de to sidste Vers, at han nok siden i Amerika har været til ganske anderledes fornemme Julefester, men aldrig, aldrig glemte han de skønne Barndomsdrømme fra det elskede Sønderjylland:

Maaske en Gave jeg modtog, som gjorde mig fornøjet,
maaske det var en Autocar, ret skabt at fryde Øjet.
Dog aldrig har af Glæde mit Hjerte slaaet i mit hele Liv,
som den Gang »Vor Far« han gav mig min første Tollekniv.

Intetsteds føler Danskerne Trang til som langt borte fra Hjemmet at genskabe Barndomsjulens Stemning fra det elskede Fædreland. Vi anfører Uddrag af to saadanne Beretninger: Peder Hjorts Brevskildring af dansk Jul i Rom omkring Thorvaldsen og Ingemann 1818 og en anden Skildring af dansk Jul i Østgrønlands Is 1891 som typiske Vidnesbyrd herom:

»Vor Jul have vi tilbragt ret behageligt, uagtet Juleaften kom pludseligere over os end over den gamle Kærling, som man siger. Fru Bügel havde nemlig talt flere Gange om *den* Juleaften, som vi alle Landsmænd skulde tilbringe hos hende, ja endogsaa om en Leg, i hvilken jeg skulde være en Hane og hendes Døtre Hønsene, og Gud ved, hvad mere! ... Imidlertid havde J. L. Lund (Historiemaleren) indkøbt Vin og romersk Tilbehør: Parmesanost, Figener, Skinke osv., men glemt Grøden aldeles. Nu kommer til Lykke Thorvaldsen hjem, sender Lund efter Risengryn, Freund efter Sukker og Kanel, og selv løber han, kulsort klædt, med Silkestrømper og Ridderkors, og en stor Flaske under Armen, hen at købe Mælk. Noget efter ses alle tre fra de forskellige Gader, at støde sammen i et Øjeblik udenfor Porten, saa Lund og Thorvaldsen løb hinanden næsten paa Armen, den ene med et stort Kræmmerhus som et

Svøbelsesbarn i Favnen, den anden slæbende den tunge Mælkedunk. Nu gik det op til Madam Butides Køkken, men hun forstod ikke at lave Grød; hvorfor Thorvaldsen selv maatte koge den. En lærd Disput opstod mellem Lund og Thorvaldsen, da den første vilde fortynde Grøden med Vand, men den sidste, med sin ædle Sans for det passelige og bedste, vilde have den ægte og uforfalsket. Endelig sejrede Thorvaldsen, og Grøden fortæredes med Fryd og Jubileren. Derpaa kom Vinen frem og de romerske Sager. Ingemann havde skrevet medfølgende meget smukke Sang, som Du vel maa gemme for mig:

I vide Verden gaar frejdig ud
den danske Mand;
men aldrig glemmer han Ven og Brud
og Fædreland.
Og mødes Danske paa fremmed Kyst,
er Glæden stor,
højt toner Sangen fra Broderbryst
mod højen Nord:
Hil være Dig Danmark vor Moder!

I sin »Reiselyre« fortæller Ingemann om denne Aften, om Thorvaldsen, der til Glæde for sine Landsmænd »kogte Julegrød«:

Selv sætter han paa Bordet det mærkelige Fad,
højt Landsmandskabet jubler og er af Hjertet glad.

Han mindes i det fjerne Rom den danske Jul i det elskede Hjem:

Af alle Romeraftener os denne tyktes bedst;
den sætter os tilbage til Barnets Paradis,
da Helligaftensglæden var Himmelglædens Pris,
da vore Fædre fejred, som Fædrene før dem,
den glædeligste Højtid i gode danske Hjem,
da Tjeneren som Herren forglemte Aarets Nød,
og hver en Sjæl, som leved, paany sig følte fød,
da Lænkehunden løstes, og hvert et Husdyr glad
fornam, at der var Glæde i Hus og Gaard og Stad,
da selv ej Himlens Fugle man glemte i sin Fryd,
og Jord og Luft gentoned af samme Jubellyd.
Hvad større Fryd sig skjuler bag glade Aftenlyst,
med næste Morgens Straaler alt luer i vort Bryst —
det gemmer Hjertet stille, mens højt til Bægerklang
vi Fødelandet mindes med danske Brodersang.

Mens den romerske Julemesse ved Midnatstid havde været Peder Hjort baade lang og kedelig, saa oplevede han Juledag en rigtig dansk Julegudstjeneste:

»Første Juledag forsamledes alle hos Thorvaldsen for at høre Provst Smith prædike. Han havde taget Dagens Evangelium, Forkyndelsen for Hyrderne, til Tekst og holdt en ganske fortræffelig Prædiken, som rørte de fleste til Taarer, og selv Hedningen Thorvaldsen blev ganske højtidelig stemt. Et smukt Tegn paa hans Barnlighed og Renhed. Det var maaske den første Prædiken, han hørte og forstod i hele sit Liv. Smith sammenlignede smukt Roms Tilstand under Kejser Augustus og de første Kristnes Tilstand og siden det nuværende Rom med Norden eller rettere dets Forhaabninger.

Den anden Dags Aften var vi hos Fru Bügel (sml. S. 426). Vi legede Julelege, vare meget lystige, drillede Fruen paa alle Maader og dansede med de fire Døtre ligetil Kl. 3 om Morgenen. Jeg forsikrer Dig, at jeg morede mig overmaade godt. Alting gik saa frit og uskyldigt til. Især er den yngste en overordentlig naiv og naturlig Pige, som man kan behandle som et rent Barn, og Børn ere, ligesom for Dig, ogsaa for mig det kæreste paa Jorden.«

Fra Italiens Myrtelunde føres vi nu til dansk-norsk Jul i den evige Is og Sne, til Scoresby Sund i Østgrønland, hvor Expeditionsskibet »Hekla« i 1891 blev tvunget til at overvintre under vanskelige Forhold Nord for Polarkredsen paa 70½ Grads nordlig Bredde. Det er Botanikeren Nicolai Hartz, der fortæller:

»Den 14de November saa vi Solen for sidste Gang i Aaret 1891, og vi saa den ikke igen før 30te Januar. Midt under den meget ubehagelige Observationstjeneste, som Ekspeditionens Videnskabsmænd var forpligtet til, nærmede Julen sig. Den blev imødeset med store Forventninger, navnlig af Mandskabet. De var som en Flok Børn, vore norske Gutter, og naar vi var ude paa Skiture sammen, tog Samtalen endnu stadigere end ellers Vejen hjem, til Konen og Børnene eller til Kæresten eller til Fader og Moder. Juletræ maatte vi naturligvis have, men Trævæksten var jo ikke egnet til Juletræer heroppe i Scoresby Sund. Tømmermanden maatte i Gang med at lave et stort Træskelet, og saa maatte vi ud med Slæderne for at hente Lyng og Revlingris til at klæde Skelettet; under megen Lystighed blev store Snemasser skovlede af Vejen og mægtige Læs af Lyng kørt hjem til »Hekla« til at pynte op med paa Banjen,

hvor Juletræet skulde staa, og Festen fejres Juleaften. En Juletræ-Kommission blev nedsat til at fylde Banjen med Flag og »Grønt«, og en Indsamling af Gaver blev foranstaltet til at fylde hele Juletræet.

Da Juleaften kom, kravlede vi alle, højtidsklædte og højtidelige, ned ad Hønsetrappen gennem Storlugen og samledes paa Mellemdækket. Juletræet var jo nok lidt stivt i sin Form, men tog sig straalende ud med talrige Lys og smaa Flag. Efter at et Par af de gamle hyggelige Julesalmer vare sungne, holdt Chefen, Premierløjtnant C. Ryder, en lille Tale, mindede om dem derhjemme og ønskede os alle en glædelig Jul. Der var Taarer i manges Øjne, og da vi gik rundt og gav hinanden Haanden og ønskede hinanden en glædelig Jul, var der vist adskilligt flere blide Følelser ombord i »Hekla« end til dagligt. Der er jo altid under en Overvintring en Del Gnaveri og en god Portion Uvenskab; smaa Bagateller svulmer op til store Begivenheder; denne Aften havde man et bestemt Indtryk af, at alt var Fred og Forsoning«.

Femten Aar senere overvintrede en anden, denne Gang ren dansk Ekspedition paa Østgrønlands endnu uundersøgte nordlige Kyst, den store Danmarks-Expedition til Grønlands Nordøstkyst. Den blev ledet af Forfatteren *Mylius-Erichsen*, der omkom inden næste Jul med sine to Ledsagere Løjtnant Høeg-Hagen og Grønlænderen Jørgen Brøndlund. Ved Ekspeditionens Julefest i »Danmarkshavn« 1906 blev for første Gang sunget den efter vort Skøn enestaaende skønne verdslige danske Julesang, digtet naturligvis af Mylius-Erichsen, der for sidste Gang skulde holde Jul her paa Jord:

Hvide, vinterhvide,
stille, højtidsstille Jul i Is og Øde.
Klang af hjemligt blide
Klokketoner kimer nænsomt os i Møde.
Fjerne, barndomsfjerne
Skin af Julestjerne
flakker drømmeagtigt som en Nordlys-Kærte
over Himlen i vort højtidsstille Hjerte.

Kom da, Jul, du hvide,
ogsaa til vort Hjem bag vinterbundne Vande,
læg din Haand, den blide,
længselsdulmende paa hver bekymret Pande,
hvisk med kærlig Stemme,
at de lever hjemme,

bring den store Vinterfred for lønlig Smerte
til de dybe Vande i hvert ensomt Hjerte.

Sære, vemods-kære
Juleminder, uforklarligt højtidsfulde,
kom, at vi kan nære
Hjertevarme mod hinandens Vinterkulde,
o, og lad os gløde
her i Is og Øde
for en ærlig fuldbragt Daad, at vi med Glæde
kan vort dyrebare Hjem en Jul betræde.

Ja, en højtidsstille
Juleaften sidder vi blandt Venner hjemme,
da vil Mindets Kilde
løfte i fortrolig Sang sin lyse Stemme
om vor vinterhvide,
fjerne, vemodsblide,
Juleaften under tændte Nordlys-Kærter,
og da mødes varmt de spredte Fællers Hjerter.

Hvide, vinterhvide,
stille, højtidsstille Jul i Is og Øde,
Klang af hjemligt blide
Klokketoner kimer nænsomt os i Møde.
Lyt og lad os gerne
tænde Julens Stjerne,
saadan som vor barndomsfjerne Mor os lærte:
Fred paa Jord og Juleminders Helg i Hjerte!

Lille fynsk Dreng
udklædt som Julenisse.
(Efter Fotografi i Dansk Folkemindesamling).

Kongen, Dronningen og Kronprinsen i Gardens Vagtstue paa Amalienborg, Juleaften 1935.
(Efter Fotografi af »Nordisk Pressefoto«).

VOR TIDS JUL

I den tyske Besættelses første Aar udskrev »Berlingske Tidende« en Konkurrence om den bedste Skildring af »Barndomshjemmets Jul«, og de mangfoldige Bidrag, der indkom fra alle Landets Egne og fra Landets forskellige Samfundsklasser, er nu samlet i Dansk Folkemindesamling og frembyder for Fremtidens Kulturforskning en enestaaende Mulighed for at undersøge den danske Nutidsjul i alle dens Enkeltheder. Det vil vi slet ikke gøre her, vi vil blot nøjes med Glimt af dansk Nutidsjul i nogle enkelte Optegnelser, hvis Jul ligger forholdsvis nær op imod vor egen Tid. Vi begynder med at gøre Uddrag af en ung Djurslandspiges Skildring af Julen hjemme o. 1925—30 i Landsbyen under Alhøje og Kirkebjerg med Udsigt til Kaløvig:

»Den første Søndag i Advent, naar Mørket begyndte at falde paa, tog

min Moder en Lysestage frem og satte et hjemmestøbt Vokslys deri og sagde: »I Jesu velsignede Navn, saa kommer Julen igen.« Paa den anden Søndag tog Moder to Lys frem, og saaledes de fire Adventssøndage, indtil der stod fire Lys paa Rad, men paa den fjerde Søndag var der bag Lysene stillet et indrammet Vers, sorte Bogstaver paa Sølvpapir, smukt lavet, og Rammen var af Grankogler, der var nydeligt ordnede tre og tre i nøjagtig Række omkring Verset:

Kom Julehelg til vort ringe Bo,
kom Julefred herneden.
Gud give os Haab og styrke vor Tro
og forøge os Kærligheden.

Denne »Adventsramme« var kun fremme denne korte Tid fra fjerde Søndag til Juleaften, saa blev den gemt hen til næste Aar.

Hvor var der Travlhed alle Vegne, en Glædens Travlhed i denne Julemaaned. I Køkken og Bryggers klang det i sin egen Rytme. Julegrisen var blevet slagtet, Julekager, Julekringler og Juleknas skred frem i Køkken og Fadebur. Juleøllet gærede, det dirrede af Jul, og Iveren efter at blive færdig i god Tid var stor. Alle tog Del og hjalp, for naar Julegrøden stod dampende paa Bordet, skulde hver Krog være fejet og skuret, hver Gerning fuldført, og med Ro kunde man stille sætte sig til Julenadveren og med Fred i Sinde hilse Glædelig Jul — velsignet Jul til hver eneste en, baade ude og inde.

Man havde sin Julestue i Stand — det var gerne »Salen« — »den store Stue« eller »den fine Stue«, hvad man nu kaldte den til daglig Brug, men fra Adventstidens Begyndelse kaldte man den »Julestuen«, og nu blev den Hjemmets Midtpunkt. Man gemte sine Pakker, Gaver, Æsker, Pynt til Juletræet, Daaser med Smaakager og Knas, alt kom herop i denne Stue, for at blive draget frem i Skæret af Julekærterne. Herinde skulde Juletræet staa, og der blev pyntet med Grankviste overalt. Den sidste Søndag lagde Mor sidste Haand paa Værket i denne Stue — to broderede Vægtæpper, det ene forestillende »den første Julenat«, det andet »Flugten til Ægypten«, blev hængt op og først taget ned til Kyndelmisse. Alle Puder fik Overtræk med Julemotiver, smaa sprælske Nisser, Grankogler og Julelys, smukt broderede — jo, der var ikke noget at tage Fejl af, og naar Juleaften kom, blev Juletræet det straalende Midtpunkt.

En smuk Skik i vor By var, at alle de Unge, der var blevet gifte i Aarets Løb, særlig skulde betænkes med Gaver, man talte sammen i Mørkningstimen om, hvad der var mest kærkomment; det skulde være:

Noget hvidt, rødt eller blaat,
noget uldent og noget godt,
noget til Fromme, Lyst og Gavn,
noget til Glæde i Jesu Navn.

Der kom Kurve med Sylte, Finker, Ribbenssteg og Pølser, Kager og Saft, Poser med Fjer, Dynevaar, Uld og Lærred og meget mere. Ja, og Julegaasen! den første Jul, de Unge havde sammen, skulde de vel nok mindes i kærlig Erindring. Til Gengæld var det de Unge, der sørgede for Julenegene, pæne Neg, lige til at hænge op, som de bragte rundt inden Helligdagene.

Saa kom Juleaften. Julestuen straalede, i Forstuen hang en Klokke af Grankviste, og over Danmarkskortet en lille Grandekoration med hvide og røde Baand. Nu var det Jul i Danmark endnu engang.

Inden vi spiste vor Julenadver, sang vi »Velkommen igen Guds Engle smaa«, og det var ret, som Suset af Englevinger mærkedes i Stuen.

Saa kom Risengrøden med Mandelgaven, der gerne var en Julebog, som alle kunde have Glæde af — og Gaasestegen med alt Tilbehør. Derefter gik Far ind og tændte Træet, mens vi paa gammel Vis sang nogle Julesalmer. Sagte — og jeg tør sige ærbødigt, læste Far Juleevangeliet, og saa fik vi Gaverne. Alt var saa vel betænkt, alle saa lykkelige, og naar vi lidt efter fik Kaffe og det herlige Bagværk, saa var det for os Børns Vedkommende, som om alt herligt var opnaaet paa denne Jord. Det var nok Julefreden, har jeg siden tænkt, Hjemmets skærmende Fred.«

Fra denne meget nymodens Jul i en velstillet østjydsk Landsby gaar vi over til Skildringen af et *fattigt vestjydsk Fiskerhjem* i Harboøre, i Mands — eller rettere Kvindes Minde. Hendes Fader druknede Stormnatten 21/11 1893 sammen med 25 andre Fiskere:

»Det var Juleaftensdag og meget koldt, Spærretræerne knagede paa Loftet, og Sneen føg ind ad alle Sprækker, men hvad brød vi Børn os om det, vi var fornuftig klædt paa og havde nybeslaaede Træsko, saa der kunde blive en ordentlig Glidebane paa Isen, naar vi havde Vinden i Ryggen. Moder havde ikke noget at slagte til Jul og heller ingen Ovn at bage i, men Julestemningen var der alligevel. Jeg var tolv Aar den-

gang og blev sendt hen til Købmanden efter vort Juleindkøb, som bestod af en Flaske Brændevin, en Flaske Kirsebærvin, to Potter Øl, for 1 Kr. forskellige Slags Smaakager, et halvt Pund Smør, et halvt Pund Fedt, et halvt Pund Kaffe, en Cikorie, to Lod Te, et Pund Puddersukker, en brun Kandis, et Fjerdingspund Svedsker, et Fjerdingspund Sagogryn, for 2 Øre hel Kanel, et Pund Flormel og en Pakke Sennep. Jeg travede glad hjem med Varerne. Købmanden havde foræret mig et mægtigt Kræmmerhus Brystsukker, jeg rørte det ikke, vi var vant til, at det kom i en Blikdaase, og vi fik et Stykke hver Aften, naar vi skulde i Seng. Nu skulde jeg skynde mig i Plads. Jeg var »Stik i Rend-« og Barnepige paa en god Gaard nede ved Fjorden. Der var godt at være, for der var Mad nok, og det var gode Mennesker, deres Tjenestefolk blev der gerne hele deres Levetid.

Der var overordentlig stor Travlhed paa Gaarden, for dér var vel nok blevet slagtet og bagt, saa det kunde forslaa noget, der varede Julen gerne til Paaske. Men det blev jo tidligt mørkt, og jeg vilde hellere tidlig hjem end blive der og spise Julenadver. Der var ikke noget, der hed Julegaver i den Egn, men Konen gav mig et stort Rugbrød paa 18 Pund og en Pose Gryn og to Potter Mælk med hjem, og jeg travede lykkeligt afsted. Stor var Glæden over de medbragte gode Ting. Mor kyssede Brødet og sagde: »Gud velsigne dem«. De Smaa var festklædte, havde Søndagskjolerne paa og nystrøgede Forklæder, og vores nye Træsko stod under Bilæggeren med rene kunstflettede Halmviske i. Far havde været paa Havet og havde faaet fersk Fisk hjem, nu var han gaaet til Stranden for at finde lidt Optændingsbrænde til Helligdagene. Min Gerning var dog ikke til Ende endnu. Jeg blev sendt rundt til Gaardene med en Pose, og jeg fik saa, hvad der var af Aske i Rygebordsskufferne, det hældte de Pibesovs paa, og det brugte Far til at dyppe Skraaen i. Et Par Koner gav mig et Sigtebrød med hjem, og nu var vi rede til at tage mod Julen.

Juleaften fik vi Byggrynsgrød og Fisk med Kartofler og Sennepssovs. Mor læste Juleevangeliet, og vi sang mange Julesalmer. Og saa kom vor hyggeligste Time, hvor vi sad over en Kop varmt Øl og Far med en Kaffepunsch, og Far og Mor begyndte at fortælle. Far fortalte altid om den Tid, da han var Dragon i Randers, i Viborg og i Odense, og vi lyttede begejstret dertil, vi havde jo ikke engang set et Jernbanetog. Og saa begyndte Mor, hun var Datter af en Strandfoged, og de havde

maattet flytte Gaarden tre Gange, fordi Havet blev for nærgaaende, og i hendes Ungdom var der Strandinger, som der kunde fortælles om. Engang lige før Jul, da de lige havde slagtet to Faar og havde travlt med at koge Blodpølser og hakke Kød til andre Pølser, kom en Nabo løbende og sagde, om de vilde rede Senge op og varme Dunke, for der var strandet en stor Nordmand der vestenfor. Alt var snart i Orden, og de kom kørende baade med Døde og Saarede. De Døde blev lagt paa Halm ude i Laden, og de andre kom i Seng i Gæsteværelserne, og der blev sat Folk til at vaage over dem. Ud paa Natten maatte Kvinderne saa til at tage fat paa Slagtemaden igen. I de Dage var der ingen Gardiner for Køkkenvinduerne. Moder stod og halvsov, men saa kom hun pludselig til at kaste et Blik paa Vinduet og gav et Skrig fra sig. »Skar Du en Finger af?« spurgte Bedstemor. »Nej, det er en af de Døde, som staar og stirrer ind ad Ruden,« sagde Mor. Vi Børn gyste ved det. Det var ganske rigtigt en af Sømændene, der var kommet til sig selv derude i Laden. Naar Moder var færdig med at fortælle, skulde vi have et Glas Vin, før vi skulde i Seng. Vi havde aldrig selv noget Juletræ, men vi glædede os meget til Juletræet i Søndagsskolen 4de Juledag. Aftenbønnen blev hurtig remset igennem, og vi puttede os ned under de varme, hjemmevævede »Hylsklæder«. *Vi var hjemme, og det var Jul.*«

En stærk Følelse af de store Fremskridt i almindelig Velstand, der er sket siden 1892, faar vi ved nu at læse om Julen omkring 1925 i et *østjydsk Arbejderhjem* nær Vejle, saadan som Julen fejres i tusind og atter tusind af danske Arbejderhjem Landet over:

»Min Far var en solid, støt Arbejdsmand af den kraftige rødmossede jydske Type, en kærlig Fader og en omsorgsfuld Ægtemand. Min Mor var af disse vidunderlige Kvinder, der forstaar at faa meget ud af lidt. Mor syede alt vort Tøj selv, og desforuden tjente hun næsten til Kosten ved at sy for Fremmede. Mine Forældre havde selv Grise, og i Begyndelsen af December hvert Aar blev der som Regel slagtet en Gris, og Mor fik saa travlt med at lave Rullepølse og Blodpølse samt Sylte. Flæsket blev saa saltet ned, og dernæst tog Mor fat paa at gøre Huset straalende rent til den forestaaende Julefest.

Der blev gjort rent fra Kælder til Kvist, skuret, skruppet og ferniseret. Rene Gardiner og Forhæng blev hængt op. Naar denne vigtige Del af Forberedelserne var overstaaet, begyndte Mor paa Julebagningen, og det

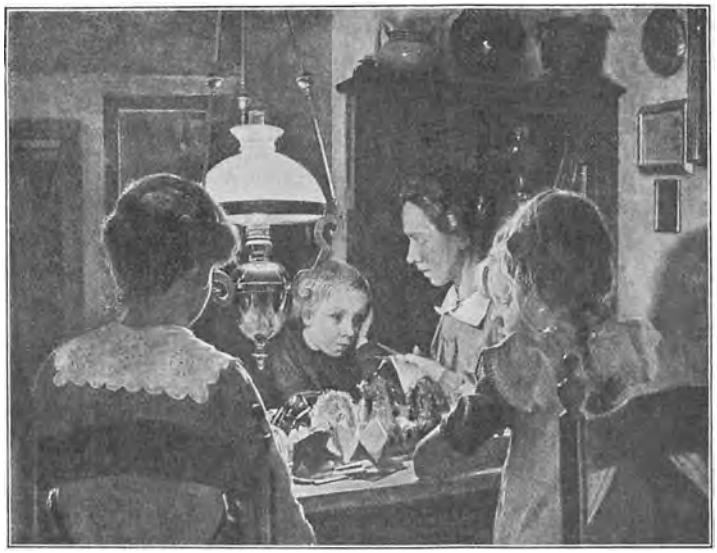

Juleforberedelser.
Efter Maleri af L. A. Ring.
(Smaa Kunstbøger Nr. 6, S. 55).

var for mig næsten den vigtigste Del af Juleforberedelserne. Hvor var det vidunderligt at faa Lov til at rulle Pebernødder, at køre Vanillekranse ud af Maskinen og ikke at forglemme at smutte Mandler og pynte de brune Kager med dem. Mandlerne forsvandt ganske vist ofte i min Mave, men det saa Mor stort paa, for hun syntes jo, at Barnet skulde more sig lidt.

Naar Bagningen var tilendebragt, og Huset straalede af Renhed, var der som Regel o. 8 Dage til Juleaften. Saa sendte Mor mig til Købmanden efter Silkepapir i flere forskellige Farver. Glanspapir i rødt og hvidt, to Ark Karton med Kræmmerhuse samt en Rulle Staaltraad og en Tube Fiskelim, og saa oprandt 6—7 dejlige Dage. Vi lavede Roser, baade røde og hvide, klistrede Kræmmerhuse, lavede Hjerter, klippede hvide Engle ud og beklædte Tændstikæsker med grønt og rosa Silkepapir, saa der blev de yndigste smaa Kurve. Efterhaanden som de forskellige Ting blev færdige, blev de anbragt i en Kasse, hvor Julestadsen fra forrige Aar var gemt hen. Søndag før Juleaften gik Far og Mor til Vejle for at købe

Julegaver, og de blev gemt paa et Sted, hvor de vidste, at jeg ikke kunde finde dem. Nu blev Julekortene købt, og der blev sendt en Julehilsen til hver af vore Bekendte og til Familien, der var altid mindst et Julemærke paa hvert Kort. To Dage før Juleaften blev Knaset købt ind. Nødder, Appelsiner, Figner, Dadler, Æbler og Konfekt samt smaa Sukkerfigurer med »noget« i, og dette »noget« var altid spændende. Disse Figurer blev brugt til at pynte Juletræet med. Der blev ogsaa hængt smaa røde blanktpudsede Æbler paa Træet.

Lillejuleaften blev altid fejret. Vi smagte paa Julegodterne, og ved Aftenkaffen blev der sat Smagsprøver paa Bordet af Moders Bagværk, der bestod af Julekage, Søsterkage, Lagkage baade brun og hvid, den brune var lagt sammen med Smørkrem, den hvide med en eller anden Slags Syltetøj af Mors egen Produktion. Af Smaakager var der først og fremmest brune Kager og Vanillekranse, dernæst Jødekager, Finskbrød, smaa Rosinkager og dejlige Kys-Kager.

Og saa oprandt endelig den store Dag, Juleaftensdag. Om Morgenen, naar det blev lyst, kom der en Mand, som satte et Juleneg op ude i Haven. Jeg hjalp Moder med at snitte Rødkaal og løbe de sidste Bærinder. Kl. 12 kom Fader hjem, og det var altid et spændende Øjeblik, for Fader kom altid med Juletræet. Var det nu stort eller lille? Som Regel altid meget stort, saadan at det naaede Loftet i Spisestuen. Saa blev der sat Fod paa Træet, og det blev baaret ind. Hele Eftermiddagen, mens Mor var travlt beskæftiget med Maden, pyntede Fader og jeg Juletræ. Og jeg skal love for, at det blev pyntet efter alle Kunstens Regler. Flagguirlander, Glimmer, Fehaar, Istapper, røde og hvide Lys, Kræmmerhuse og Hjerter, ja kort sagt alt, hvad der kunde læsses paa. Naar jeg i Dag tænker paa min Barndoms Juletræ, er jeg jo nok klar over, at jeg mere har faaet det til at ligne et Fastelavnsris end et Juletræ, men dengang frydede det mit Øje. Jeg fik Lov til at fylde alle Poser og Kurve med Godter. Ja, det var en Glæde uden Lige.

Klokken 5 blev Bordet dækket med Mors allerfineste Dug og med en haandbroderet Løber ned midt ad Bordet. Kl. 6 spiste vi, altid Far, Mor og jeg, vi tre helt alene. Det var en Tradition, at vi aldrig havde Fremmede, mens vi spiste, dansede om Juletræ og fik Gaver. Middagen var ogsaa en Tradition: Gaasesteg med Svedsker og Æbler, Rødkaal og brunede Kartofler og som Dessert Æblekage.

Det var et Festmaaltid uden Lige. Min dejlige Schäferhund Rolf sad paa denne Aften paa et Tæppe ved Kakkelovnen, og der faldt mange gode Bidder til den ogsaa.

Naar Maden var taget af Bordet, tændte Far Lysene, og saa tog jeg Far og Mor i Hænderne, og vi tre gik rundt om Træet, mens vi sang de dejlige gamle Julesalmer. Vi sang først »Glade Jul, dejlige Jul«, dernæst »Julen har bragt velsignet Bud« og til Slut Faders Yndlingssalme »Dejlig er Jorden«. Efter dette fik jeg Lov til at puste Lysene ud, og saa kom det med Længsel ventede Øjeblik. Jeg fik Lov til at hente mine Pakker, som laa under Juletræet. Det var for det meste nyttige Ting, jeg fik, og da jeg var begyndt at gaa i Skole, var der ogsaa en Julebog samt Knold og Tots Julehæfte. Selvfølgelig var der ogsaa engang imellem et Stykke Legetøj, f. Eks. en Dukke, Dukkevogn eller lignende.

Naar Gaverne var pakket ud og beundret, blev der stillet tre Skaale paa Bordet, en med Nødder og Figner, en med Konfekt og en med forskellige Slags Frugt. Nu var det Tidspunkt efterhaanden kommet, hvor vi skulde have Kaffe, og Far gik da gerne til vor nærmeste Nabo og indbød ham, hans Kone og hans to Børn ind til os.

Efter at Kaffen var drukket, blev der sunget en Julesalme mere, og vi tre Børn sang til Slut: »Højt fra Træets grønne Top«. Saa var Juleaften forbi, og jeg blev lagt i Seng, træt og mæt, men overmaade lykkelig over den dejlige Aften, som Far og Mor havde beredt mig.«

Vi anfører til Sammenligning en lige saa typisk Skildring af Julen i et *børnerigt Arbejderhjem* paa Nørrebro 1939, kaldt af den 18-aarige Optegner »En rigtig dansk Jul«: »Vi er otte Børn, hvoraf den yngste var 2½ Aar, og jeg er den ældste og var sytten Aar. Allerede i Begyndelsen af December kunde man mærke Julestemningen i Stuerne. Børnene har travlt med at klippe Hjerter, der bliver lavet Kræmmerhuse, og der lyder Julesalmer hele Dagen lang. Der er en Snakken om Julegaver, og der bliver skrevet Ønskesedler med mange forskellige Ting, som de har set i de forskellige Legetøjshandleres Vinduer. Dagene flyver afsted, og inden man er klar over det, har vi naaet Juleugen. Saa bliver der noget at gøre for Moder. Hun gaar paa Indkøb hele Dagen og kommer først sent hjem med Favnen fuld af Pakker. Børnene farer hen til Døren, naar hun kommer, og alle raaber i Munden paa hinanden: »Er der Julegaver med til mig?« Men Mor siger: »Bare I kan vente til Jule-

aften, saa kan I se, om I har fortjent nogle Gaver.« Om Aftenen pakker Far og Mor Gaverne ind, og der bliver skrevet smaa Kort til hver Pakke.

Endelig naar vi den højtidelige Juleaftensdag. Børnene er helt ude af dem af Glæde, de snakker og vrøvler i Munden paa hinanden. Der er Mados i hele Huset, og man kan tydeligt høre Mor stege ude i Køkkenet. Klokken 14 bliver Børnene sendt ind i Seng, saa de kan være oplagte til Juleaften. Men de er alt for spændte til at kunne sove, saa Munden den gaar, alt hvad den kan. Saa lyder Fars Stemme: »Kan I saa lægge jer til at sove, for ellers kommer I ikke op i Aften.« Der er saa roligt et Stykke Tid, men saa kan en af de mindste ikke tie længere, og saa er de begyndt forfra igen. Mens Børnene er i Seng, bliver Stuen og Juletræet pyntet, røde og hvide Guirlander hænger mellem hinanden i Loftet. Bordet er ogsaa pyntet, der er en lang Juleløber med Gran midt paa Bordet, og ud for hver Tallerken er der stillet et Lys.

Klokken 18 bliver Børnene kaldt op, og det har man kun nødig at gøre een Gang, de er ude af Sengen i en Fart. De bliver saa iført deres nye Tøj, og saa bliver de ført ind i Stuen. »Næh«, udbryder de alle i Kor. »Næ, hvor er der flot«, og min Lillebrors Ansigt straalede om Kap med Lysene paa Bordet. Vi indtager saa vores Pladser, og lidt efter kommer Mor med Flæskestegen. Der bliver spist og drukket Øl til, men Børnene har ingen Ro paa sig, de sidder som paa Naale af Spænding.

Naar vi saa har spist og sagt Tak for Mad, tager Mor af Bordet, og vi bliver sendt ud i Gangen, for nu skal Far tænde Træet. Børnene kigger gennem Nøglehullet for at faa et Glimt af Herligheden, men Mor har været dem for klog, hun har nemlig sat en Nøgle i. Saa bliver der sagt, at vi kan tage hinanden i Haanden, og til Tonerne af »Glade Jul, dejlige Jul« bliver Døren lukket op. Midt paa Gulvet staar det dejlige Juletræ. »Saa kan Dansen godt tage fat,« sagde Mor. Vi begyndte saa at danse, men ingen havde lagt Mærke til, at der manglede en, nemlig Far. Omsider bliver Grammofonpladen færdig, og jeg gaar saa hen for at skifte. I det samme ringer det paa Døren. Min femaarige Søster bliver sendt ud for at lukke op, men hun kommer grædende tilbage, og bagefter hende en Julemand med langt hvidt Skæg. De store morede sig, mens de smaa løb hen til Mor, de var jo ikke klar over, at det var Far. Far smider saa Masken og Skægget, og saa kan Dansen fortsættes. Naar vi saa har sunget fem, seks Julesalmer, standser vi. Saa kommer det store

Øjeblik, hvor jeg skal dele Pakkerne ud. Jeg raaber Navnene op, og saa kommer de farende, men da jeg gav min Lillebror hans Julegaver, var han helt ude af det, han vidste ikke, hvor han skulde begynde eller ende. Men saa pakkede vi hans Pakker op, og Øjnene straalede paa ham, hvergang han fik en ny Gave. Vi takkede saa Far og Mor for Gaverne, og saa skulde vi se hverandres Gaver. Mekaniske Biler og Tog for rundt paa Gulvet, og Dukkerne vrælede. Klokken blev efterhaanden mange, og de mindste af Børnene var ogsaa begyndt at hænge med Hovederne. Til Afslutning af Juleaften fik vi Kaffe med brune Kager og Wienerbrød til. Saa kom Børnene i Seng, men til Trods for, at de var trætte, laa de og sludrede længe, inden Søvnen vandt over dem. Tilbage var Far, Mor og jeg, og vi var enige om, at det var den bedste Jul, vi havde haft, trods smaa Penge og vanskelige Tider ... En Ting har jeg lært af den dejlige Jul, at det maa være slemt at undvære sin Far i Julen, mangen en dansk Sømand maa holde Jul langt fra Hjemmet, Kone og Børn og har kun kunnet sende dem en venlig Tanke.«

Lykkeligvis kan nu de allerfleste Danske i vore Dage skaffe sig selv, Hustru og Børn, en god og glædelig dansk Jul, men mange er der, som ikke ævner det. Her maa vi glæde os over det store Opsving, Julevelgørenheden har taget i vort Aarhundrede, en Udformning af en god, gammel dansk Tradition, der mindst gaar tilbage til det 16de Aarhundrede (S. 282). Af det vældige Arbejde, som bliver gjort af mange forskellige Kredse, Menighedsplejerne, Frelsens Hær, de store og smaa Blades Juleindsamlinger osv., osv., vil vi som særlig karakterfuldt for det 20de Aarhundredes humane Bestræbelser nævne de »*Juleløses Jul*«.

Juleaften 1910 ønskede Redaktør *A. Kirkeby* at søge Julens Spor i det mørkeste København mellem Storbyens Hjemløse. Forklædt i en Arbejders Dragt begyndte han sin Vandring i den nu forsvundne Forbryderkælder »Nordpolen« i Brøndstræde og gennemkrydsede Adel- og Borgergadekvarteret. Han traf her Københavnere, der tilbragte Julenat i mørke Portrum, i stinkende Baggaarde eller vandrede i Støvregnen op og ned ad Fortovets blankvaade Fliser. Han fandt døddrukne Mænd, han fandt Kvinder, der i tynde Sjaler isnedes af Blæsten, han fandt Smaabørn, som græd af Sult, men Spor af Jul fandt han ikke, før han fandt Sømandsbeværtningen »Holger Danske« i Prinsensgade. Her var sød Punsch og gratis Æbleskiver, og der lød en stadig Vekselsang:

Solo: Hvor æ Bolette?
Kor: De ve je ætte!

Ved Midnat afbrødes denne »Sang« af en norsk Jungmand uden Hyre, der paa Mundharmonika intonerede: »Dejlig er den Himmel blaa«.

Hos Anker Kirkeby opstod af denne mærkelige Juleaftens Oplevelser Ønsket om at skabe en Julefest ogsaa for disse allerfattigste Bysbørn, som han gav Navnet »de Juleløse«. I December 1911 forelagde han Planerne herom for »Politiken«s Læsere, og den fik en enestaaende Modtagelse. Takket være især Bladets Læserinder, lykkedes det i Løbet af faa Dage paa selve Juleaften 1911 at faa arrangeret en Bespisning og en Underholdning i Koncertpalæet, hvor Byens største Juletræ kunde tændes for 2000 af de allerfattigste Københavnere.

Hver Juleaften siden er denne Julefest vendt tilbage. Hvor stort et Slid den ganske naturligt koster Lederen og hans mange Medhjælpere, han tager hver December Arbejdet op paa ny for at skaffe de nødvendige Midler til at gennemføre den store Fest, for ikke at skuffe de ellers juleløse Mennesker. Det er et overordentlig Arrangement, der skal sættes i Scene. I Løbet af 1½ Time skal paa Juleaften serveres op imod 2000 Portioner Risengrød med sødt Øl, Frikadeller eller Bøf med Kartofler og Kaffe med Boller. Og alt skal skaffes til Veje, lige ned til de ti Mandler i Grøden. Selv Køkkengrejerne maa samles alle Vegne fra, det gælder nemlig til denne Aften at finde de største Gryder i Byen, og det lykkes at finde dem.

I Forvejen pakkes desuden til hver eneste af de Juleløse en Julekurv, der i Bunden faar et solidt Grundlag af Brød, Margarine, Juleøl, Pølser, og ovenpaa Sukker, Chokolade, Æbler, og endelig en Top med Læsebøger, Legetøj og Dukker og en Tillægsgevinst, bestaaende af et Par gamle Støvler, et varmt Uldsjal eller en Kardus Tobak. Og samtidig arrangeres for de Juleløse en af Aarets fineste Koncerter. En halv Snes af Københavns mest fejrede og optagne Kunstnere ofrer deres egen Juleaften for at glæde dem, der ellers ingen vilde faa. Redaktør Kirkeby har aldrig faaet Nej, naar han bad for de Juleløse.

De sidste to Dage før Festen faar Redaktør Kirkeby hele Koncertpalæet overladt, og her tumler da oppe og nede hundrede unge Damer i hvide Forklæder, slæbende paa Kister, masende med Pakker, mens Studenter i Skjorteærmer parterer Svineryg med djærve Øksehug. Ude i

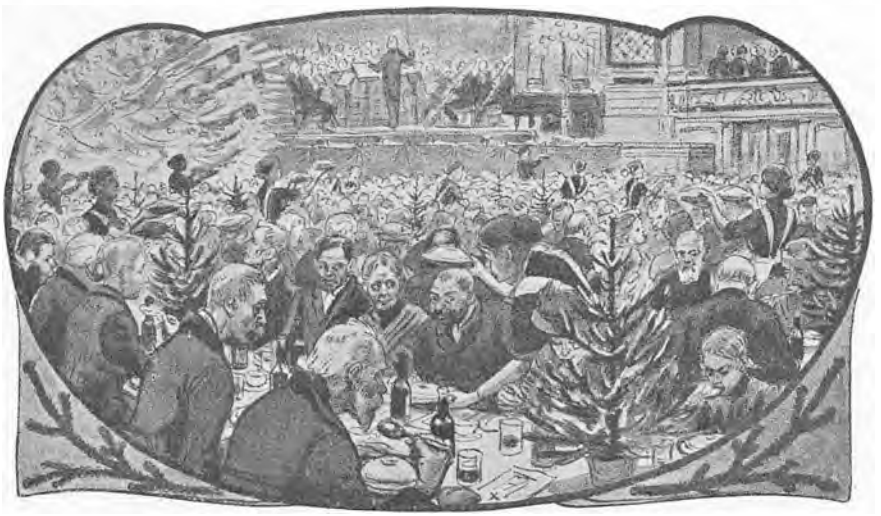

De Juleløses Juleaftensfest.
Koncertpalæet o. 1915.
(Anker Kirkeby: Politikens Billedbog 1920, S. 131).

Gaarden afløser det ene Flyttelæs med Varer det andet, og midt i Forvirringen marcherer otte Mand fra Herberg for Hjemløse op, bærende imellem sig et Kæmpejuletræ.

I Skumringen Juleaften, naar Juletræerne begynder at lyse i det fornemme Bredgadekvarter, staar de Juleløse og venter taalmodigt i Koncertpalæets Gaard. De første har staaet der i Timer. Endelig, naar alle Forberedelser er færdige, slaas Fløjdørene op. Der falder brede Lysstriber ud i den mørke Gaard, og inde i den oplyste Sal skimter man lange Borde, hvorpaa der vokser smaa Grantræer, og allerøverst oppe, i en Grotte af Lys og Dannebrog, straaler et Juletræ, der naar fra Gulvet op til øverste Etage, tindrende af Tusinde af Julelys. Og nu bruser en Julesalme ud gennem Dørene. Der gaar et Stød gennem den sorte Masse, og langsomt, langsomt sætter den sig i Bevægelse. Venlige Blik, hjælpende Hænder leder Gæsterne op langs Bordene, fordeler dem i Gallerier og paa Balkoner. Og der paa Tribunen staar jo Garden, selve Vagtparaden fra Amalienborg, og spiller »Glade Jul«, saa Luften sitrer derved.

De unge Damer bærer nu Risengrøden ned langs Bordene, og de lykke-

lige Findere af Mandlerne afhenter straks oppe paa Tribunen deres Mandelgave. En forunderlig Stemning griber alle, og naar nu »Fattigpræsten« eller Redaktør Kirkeby selv i jævne Ord byder Velkommen, løftes hele Salen i en Samfølelse af Broderskab, der faar Udløsning i Jeppe Aakjærs Julesang:

Skønne Maal,
hellige Maal:
Smilet fylder den Sultnes Skaal,
Lyset strejfer en graadskæmmet Kind,
varme Hænder bær' Fadet ind,
/: Godhed, o Jul, er dit Navn. :/

eller i Mylius-Erichsens efterladte verdslige Julesalme:

Glade Jul, dejlige Jul,
grøn er Sommer, og Høst er gul,
Julen alene er tindrende hvid,
Julen er Fred efter Aarets Strid,
/: Julen er Hjerternes Tid. :/

Milde Jul, kærlige Jul,
Kind skal rundes, som før var hul,
Sorg skal mildnes og lindres Savn,
Vennerne ty til hinandens Favn,
/: Julen er Kærligheds Navn. :/

Store Jul, sælsomme Jul,
onde Tanker, de dør i Skjul,
Hævnen dør og den dybe Harm,
Jul er *det bedste* i Menneskebarm,
/: Julen gør ædel og varm. :/

Nu er Tiden kommen til Bøfferne eller Frikadellerne, og de opvartende Damer slaas foran Kæmpegryderne for at faa den højeste Top til deres Portioner. Intet bliver levnet, hver Tallerken slikkes, ja *slikkes* ren. Naar saa Kaffen er skænket og Bollerne fordelt, tager den musikalske Underholdning sin Begyndelse. Det viser sig Aar efter Aar, at netop den største Kunst gaar lige ind i de enkleste Hjerter. Aar efter Aar mødes her det Kongelige Theaters bærende Kræfter: Skuespil, Opera og

Ballet, og de forsikrer, at de har intet lykkeligere Øjeblik i hele Sæsonen, end naar de Juleløse hilser dem med genkendende Bifald.

Og naar saa endelig Koncerten og den anden fornemme Underholdning har naaet sin Afslutning, saa slaar Koncertens Leder, i sin Tid hyppigt Johannes Poulsen, an til den sidste Julesang. Saa synger hver eneste i hele Salen med, saa godt de kan, Store og Smaa, Fattiglemmer og Bourgeoisidamer, Studenter og Frelserpiger, Gardens Musikere og alle de fine Kunstnere med de store Ordener:

Paradis,
Drømmens Dis.
Glem i Aften Dit Livs Forlis;
Sorgen suger i mig som i Dig,
Julekvæld viser Stjernen Vej,
/: Vov Dig da ind til dens Glans. :/

Hvor skøn Festen end er, hvor gribende et Minde for mangt et fattigt, forskudt juleløst Menneske, det kommer alligevel til at minde om »den lille Pige med Svovlstikkerne«s Skæbne, et Lysglimt, et hurtigt Nu, og saa bagefter den lange mørke, strenge Vinter. Vi kan ikke lade være at ønske, at der maa komme en Tid, hvor hver Dansker kan gaa i Seng med den rolige Bevidsthed, at end ikke den jævneste af hans Landsmænd maa gaa frysende eller sultende i Seng.

I de sidste femten Aar har den danske Jul faaet en ny Tone, takket være den danske Statsradiofoni. Der er næsten ingen mere betagende Udsendelse hele Aaret igennem end Statsradiofoniens *Juleudsendelse for danske Søfolk*, end ikke Statsradiofoniens i de sidste Aar saa straalende og festlige »Juletræsudsendelse«. Hvor gribende er det ikke at høre en jævn Sømandskone paa alles Vegne fortælle vore gæve Sømænd paa de syv Verdenshave, hvorledes det staar til i vort lille Land. Hvor inderligt ønsker vi ikke, at hver og en af de gode danske Mænd, der følger vor store Digters Løsen, »Du Danskes Vej til Ros og Magt, sortladne Hav«, maa opleve sit og sin Families inderlige Ønske at »se Kronborg til Styrbord igen«.

Ogsaa for dem, der ikke har Slægt og Paarørende paa Grønland, er *Juleudsendelserne til Grønland* en stor Oplevelse, især den første af disse Udsendelser, hvor Statsminister Stauning talte, og hvor Grøn-

Grønlænderkoret synger Julesange.
Ved Grønlandsudsendelsen 1936.
(A. Breidahl og Knud Rée: Danmarks Radio 1940 II, S. 128).

lænderkoret sang. Udsendelserne har staaet paa siden 1932 og har bragt vore Landsmænd paa Grønland og vore eskimoiske Venner en meget stor Glæde. »Det er ikke til at forestille sig herhjemme,« fortæller en dansk Dame, der er vendt hjem fra Grønland, »hvad Julehilsenerne i Radioen betyder for os. Disse kendte kære Stemmer ind i Stuen til sig tværs over et Verdenshav, og disse jævne Ord, der er saa indtagende, fordi de skal være saa faa.« Et Stemningsbillede fra Umanak af Modtagelsen af de danske Julehilsener har Pastor Hertling givet:

»Hele Stemningen og Følelsen af Udsendelsernes Festlighed vil være som et mildt Kærtegn til alle i den lune Stue hvert Minut Aftenen igennem. Enhver kan danne sig et ret paalideligt Skøn over, hvorfra hans eller hendes Hilsener kan komme, og naar ingen ventes, eller naar Hilsenerne tager Kurs efter en fjern Egn af det store Land, holder vi Frikvarter, tænder den slukkede Cigar eller erhverver os en ny. Saa pludselig dumper en Hilsen ned til en af de tilstedeværende, og en Masse Smaanik hen mod den paagældende fortæller, hvad han eller hun for-

længst ved, at nu er der Hilsen hjemmefra. Er det en Dame, skyder en let Rødme sikkert nok op i Kinderne, og Øjnene bliver vel nok lidt mere blanke. Er den lykkelige en Herre, sætter han sig lidt paataget nonchalant tilbage i Stolen — og vist kan et Par Øjne ogsaa her blive blanke.«

Et af de mest gribende Træk fra Grønlandsudsendelserne skete ved en af de første Udsendelser i Aaret 1932. En ung Pige blev saa bevæget ved at staa overfor Mikrofonen og vide sig aflyttet af en bestemt ung Mand oppe paa Grønland, at hun brød helt sammen og ikke kunde faa et eneste Ord frem. Lederen af Udsendelsen maatte gribe hende i Armen, tage hendes Manuskript og læse hendes Julehilsen op, idet han tilføjede nogle Ord om, at Afsenderen ikke var syg, men blot altfor bevæget til at kunne tale.

I vor egen Tid har Danske fejret dansk Jul udenfor Fædrelandet under endnu langt frygteligere Forhold end Hartz og Mylius-Erichsen under Overvintringen i Østgrønland 1891 og 1906: i Skyttegravene i den første og den anden Verdenskrig. Vi anfører Uddrag af et Feltbrev til »Heimdal« den 26de December 1914, vistnok skrevet af den sønderjydske Patriot *Th. Kaufmann* i Bovrup:

»Der har ellers i de sidste Uger hvilet en ejendommelig Stemning over Nordslesvigerne her; Julen stod jo for Døren, og Tanken drog derfor ofte paa Langfart til vor kære Hjemstavn. Aa, hvor ofte har Jonas Lies Sang ikke ringet for vore Øren!:

»Ind under Jul, hvor er det trist!«

Men saa har man ogsaa gaaet og nynnet paa gamle Boyes Vers:

Lad Solen korte af sin Vej,
og Natten vokse til,
Guds Vældes Arm forkortes ej,
hans Visdom for ej vild.

Det er underligt, som man gaar og øser af den rige Skat, vi ejer i vore dejlige Salmer og Sange. Det er en Rigdom, som aldrig svinder, og dobbelt stor er denne Rigdom for dem, som er velsignet med Sangens Gave.

I Forgaars oprandt saa Juleaften, vi traadte om ved Klokken 5 an til Appel. Kaptajnen holdt en kort Tale, under hvilken flere af de gamle Soldater stod med Taarer i Øjnene, og saa blev Julegaverne fordelt blandt Kompagniet. Altsammen Gaver, som var sendt os til Julefesten, de fleste fra Kiel, det store Flertal af Mandskabet er fra Kiel. Derefter gik vi ind i de tætbelagte Kassematter, hvor der var pyntet op med Gran og smaa Juletræer.

Vi Nordslesvigere satte os tæt sammen i en Klynge, Pladsen var jo kneben, og saa sang vi vore dejlige Julesalmer, alt mens man spillede paa Tromme og sang Soldatersange ved Siden af os. Da vi var til Ende med Julesalmerne, sang vi andre Salmer og Sange »Tænk naar en Gang, den Taage er forsvunden« og »Saa langt, saa langt rækker Tanken frem, til gamle Mor og mit Barndomshjem«. Særlig denne Sang greb os dybt, hver tænkte paa sine Kære derhjemme. Men ved Tanken om dem derhjemme blev Sindet ogsaa saa underlig roligt og fredeligt stemt. En stemte i med »Og Kjesten og jeg«, og Selskabet sang ogsaa denne Sang med Liv og Lyst; det hele var saa hjemligt og hyggeligt. Vi sluttede saa med en af vore dejlige Aftensange, og hver søgte sit Leje. Vi havde Ordre til at holde os rede til hurtig Udrykning den Nat, i Fald der foretoges et fjendtligt Angreb. Der var vist ingen af os, der lagde sig til Hvile den Nat uden at have sendt en stille Bøn til Julens Herre og bedt ham om at sende Fred paa Jorden. Saa sov vi saa roligt og trygt, som laa vi hjemme i vor Families Kreds og ikke nogle Hundrede Meter fra Fjendens Skyttegrave.

Julemorgen var jeg oppe Kl. 5 for at forrette min Tjeneste i Køkkenet. Det var blevet stille, stjerneklart Frostvejr, og jeg studsede, stod som forstenet, ikke et eneste Skud hørtes. Lydløs Stilhed over hele Slaglinien, saa vidt jeg kunde høre! Opad Dagen kom nogle af vore Folk og fortalte aandeløst om noget højst mærkeligt, de havde oplevet. De havde været nede i vore Skyttegrave, og ingen af Parterne løsnede et Skud. Englænderne spillede Fodbold oven for deres Skyttegrave, man raabte over til hinanden, og enkelte besøgte endog Modstanderne i deres Skyttegrave. Stiltiende var man bleven enige om at holde Julefred. Det var som i Selma Lagerløfs Legende om »Juleroserne«, Julefreden havde sænket sig over den blødende Jord.

Jeg havde bagt Pandekager hjemme, og høstede af Kammeraterne

megen Anerkendelse for denne min Ydelse paa Madlavningens Omraade. Juledag forløb saa fredeligt og idyllisk her i Fortet.

Anden Juledag var vort Kompagni atter paa Skansearbejde. Først paa Dagen hørtes der endnu ingen Skydning, men lidt op ad Formiddagen saa man en Flyver kredse hen over vore Hoveder, og det varede ikke længe, før Kanonerne atter tordnede, og Granater fløj hid og did, Julefreden var til Ende.

Nu gaar vi atter de kedsomme Dage i Møde, alligevel taknemmelige for den Julefred, vi har haft. Vi haaber stedse at kunne vende hjem til vor kære Hjemstavn, inden vore Bøgetræer grønnes. Men indtil Gensynets Dag vil vi holde Humøret oppe og ikke tabe Modet.

Vor Skæbne ligger i Guds Haand, intet Haar krummes paa vort Hoved uden hans Villie.«

Mens Sønderjydernes Jul paa Vestfronten foregik forholdsvis idyllisk, saa kom der ikke selve Juleaften til at herske Julefred paa Østfronten. Aarsagen var naturligvis, at Russernes Jul falder efter den julianske Kalender, 13 Dage senere end vor almeneuropæiske Jul. Der blev sendt et Fællesbrev til »Heimdal«, undertegnet af 16 nordslesvigske Soldater:

»Vore Kammerater, som ikke var paa Vagt Juleaftensdag, havde travlt med at bringe lidt Julepræg ind i vor Lejlighed, et af de faa forladte Huse, der endnu er levnet af Granaterne ved at pynte et lille Juletræ i hver Stue; vi vilde jo gerne have det saa festligt og hjemligt, som Omstændighederne tillod det. Men ak, der kom nu lige Befaling, at vi alle skulde blive i Skyttegraven i Nat. Der blev frygtet et Angreb af Russerne, som ogsaa kom. Til højre for os lød Kanonernes Drøn og af og til Geværsalver uafladelig hele Natten igennem. End ikke paa denne Højtidsaften var der »Fred paa Jorden«.

Vi blev afløste fra Vagten Klokken 6 Aften. Klokken 8 skulde en Del af os igen afsted, saa der var ikke lang Tid til at hente og spise vor »Juleaftensnadver«, som bestod af Hvidkaalssuppe. Vi fik Juletræet tændt, bad en Bøn, og efter at have spist, sang vi et Par Julesalmer, hvorefter en af Kammeraterne holdt en gribende Tale. Mangen en Taare fældtes, mens Tanken dvælede derhjemme. Men Pligten kaldte. Vi maatte skilles. Vi bød hverandre »Glædelig Jul«, og Vagten forsvandt. Resten fik Julepakken, som lige var kommet, frem og udpakket. Vi kogte Kaffe, drak og spiste af Julekagerne i Fællesskab.

Efter at have læst et Par Stykker op af »Den nordslesvigske Kirkesag« gik vi til Ro, enhver ene med sine Tanker og sin Gud.«

Vi ved, at dansksindede Sydslesvigere i langt mindre Tal end Nordslesvigerne i forrige Verdenskrig har deltaget i denne Verdenskrig og har maattet holde Jul under langt frygteligere Forhold end Nordslesvigerne i sidste Krig. Lad os ikke glemme at tænke paa dem ogsaa i denne Jul, med sidste Vers af den skønne Fædrelandssang »Fjernt har dine Sønner, Danmark, faret fra Din Stavn«:

> Herre, hvert et Suk Du høre, trods Kanoners Brag!
> Bær Du Slesvigs trætte Sønner gennem Nødens Dag;
> lad dem se Dit Kors, der lyser gennem Røg og Brand,
> og Dit røde Blod, der købte Vej til Livets Land.

Ved Genforeningen kom mange af vore trofaste Folkefæller i Sydslesvig ikke med hjem, de maatte blive tilbage i Udlændigheden, for at hele Hovedskaren af kongerigske og sønderjydske Danske kunde blive frelste. For dem blev Julen Aarets bedste Tid. Det hedder herom i Sorø Amtstidende den 27de December 1935:

»Julen har hos de *Danske i Sydslesvig* med Aarene faaet sit ganske særlige Præg. Naar Julelysene hjemme i Danmark forlængst er slukkede, saa straaler Juletræet i de danske Forsamlingshuse fra Lyksborg til Aventoft i hele sin Glans og skaber Feststemning hos Gamle og Unge. Julen i Sydslesvig varer omtrent en hel Maaned. Den begynder allerede, naar Pigerne i Duborgskolens øverste Klasser tager fat med Julebagningen. Da dufter det i det store Skolekøkken dejligt efter Marcipan og Julekager. Bag ved det lange Køkkenbord staar de vordende smaa Husmødre med hvide Forklæder og Huer, travlt optaget og med røde Kinder, og bagefter tager de Juleduften i deres Klæder og deres første Julebagning med hjem til Mor og deres smaa Søskende.

Saa kommer Dagen, hvor Lysene paa de to store Graner i Duborgskolens Festsal tændes og kaster deres Glans over Lorenz Frølichs store Malerier og den gyldne Indskrift paa Talerstolen: »Modersmaal er vort Hjertesprog«. Da tændes ogsaa Lysene i Folkeskolen dernede i Fjorddalen og alle de danske Privatskoler ude paa Landet, da er der kun én Dag til Jul endnu.

Og fra Skolen paa Duborghøjderne vandrer Granerne ned til den lille Kirke paa Byens Strøg. Den straaler Juleaften i et æventyrligt Lys fra flere hundrede Kærter, og aldrig lyder Salmesangen her saa smukt og festligt som paa denne Aften. Men naar Juletræet slukkes her, saa er Julen endnu langtfra forbi i Sydslesvig. Nej her brænder Julelysene endnu, naar Kirkeklokkerne ringer det nye Aar ind, og Julefestlighederne varer ved til et godt Stykke paa den anden Side Helligtrekongersdag. Hver lille dansk Forening og hver Afdeling af den store danske Fællesorganisation i Flensborg holder Juletræsfest for Børn og Voksne. Hele Aaret igennem har hver Formand sparet paa sine beskedne Kontingenter for at kunne fejre Jul med sine Medlemmer, med Poser og Juleknas til Børnene og et festligt Kaffebord til de Voksne. Her fordeles ogsaa mange af de Gaver, som ind under Jul er blevet indsamlet i Danmark. Der gaar flere Uger, inden alle Foreninger har kunnet faa en Sal i de danske Forsamlingsbygninger og laane det fælles Juletræ til deres Sammenkomster. Derfor varer Julen saa længe i Sydslesvig, og derfor synges de danske Julesalmer her til langt ud over Nytaar.

Men Højtidsstemningen og Festglæden er lige stor, og navnlig hos de allerfattigste i det danske Samfund, for hvem Juletræet paa denne Maade maaske først tændes i Januar. Under Træet vender Tankerne i Sydslesvig sig stærkest imod Danmark, og medens man lytter til Julebudskabet, føler man sig her endnu inderligere knyttet til sit Folk.«

I »Thyras Vold«s Julenummer 1936 offentliggøres et Julebrev fra Sydslesvig om dansk Jul i et fattigt dansksindet Arbejderhjem midt i Angel: »Naar nu i Morgen Aften vi alle sammen gaar i Kreds om Juletræet, da toner ogsaa her de danske Julesalmer til vor Frelsers Pris, da gaar Tankerne paa Flugt mod Nord op til det Land og det Folk, vi kalder vort. Og naar vi saa til Slut synger Korsfarersangen »Dejlig er Jorden«, da er det med Tak og Bøn til vor Frelser, at han vil holde sin Haand over os og vort Folk. Ja, Gud velsigne Danmark!«

I Aarene før den anden Verdenskrig var Julen saa overordentlig smuk her i København. Hvem mindes ikke med Glæde Storbyens fælles Juletræ paa Raadhuspladsen, straalende med Tusinder af Lys de Aftenstunder imod Jul, hvor man gik paa Juleindkøb til sine Kære. Hvem glemmer nogensinde de straalende oplyste Gader med Broer af Julegran

og Julelys over Strøggaderne, og hvor savnes det bitterligt i disse sidste Aar, hvor vi maa famle i Bælgmørke gennem Københavns nu saa skumle og uhyggefyldte Gader.

Til 1940, den første, mørke Jul siden 1807, var det, at Redaktør, Forfatter *Kai Flor* foranstaltede Bidrag til Berlingske Tidendes Julekonkurrence om »Barndomshjemmets Jul«. Blandt de mange indkomne Bidrag, hvoraf vi jo ovenfor har anført fire Uddrag, skilte et sig helt ud fra de øvrige. Det var den unge danske Forfatter *Henrik Juul Hansen*, der vilde give en fjærn Eftertids Danske en Skildring af den mørke Jul 1940, af Folkets Stemning og Folkets Fremtidshaab. Vi anfører derfor korte Uddrag af denne Skildring:

»Julen nærmer sig. Men det bliver ikke rigtig Jul i Aar. Der er Krig og Nød i Verden. Hvor vi end vender Øjet hen, ser vi kun den knyttede Næve. Vi, der som jeg, er unge i Dag, kender væsentligst Verdenskrigen 1914—18 af Omtale. Men af bitter Selvoplevelse kender vi den Tid, vi nu maa igennem, knugede af Angst. Maaske kendetegnes Tiden bedst ved dette: Vi maa ikke tænde Lys paa Gaderne, vi sidder bag sorte Gardiner og vogter paa selv den mindste Lysspræk ke. Vi prøver at gardere os mod Faren fra Luften. Juletræerne vil i Aar blive tændt bag nedrullede Gardiner, og den »Juleløse«, hvis eneste Jul var den at gaa Gaderne igennem og se ind i Julens glade, oplyste Stuer, er nu sat endnu mere udenfor.

Det er en haard Skæbne, vi frister i Øjeblikket (Dec. 1940), men vi har en Trøst i Nøden: Som maaske aldrig før føler hver eneste af os sig uløselig forbundet med dansk Aand og Kultur. En Bølge af en Kærlighed, der er større og dybere end den, der udløses i Hurra-Raab, er gaaet over Danmark. Smukkest gav denne Følelsernes Dybde sig maaske Udslag paa vor Konge, Kristian den Tiendes 70 Aars Fødselsdag den 26de September. Paa denne Dag kørte Kongen og Dronningen gennem Københavns Gader i aaben Vogn, og Folk stod i titusindvis opstillet langs Ruten og hilste med blottet Hoved. Saa enkelt og stilfærdigt. Saa Dansk. Og saa ærligt.«

Den unge Forfatter omtaler derpaa Aaret 1940's Valg af Julemærke: »Et saadant sælges siden 1904 hver Jul til Støtte for Sanatorier for brystsyge Børn. Mærkets Motiver er skiftende, men i Aar kunde det ikke blive andet end det, det er: Fredens Due med det friske grønne Blad i Næbbet,

stigende mod en straalende Himmel. I det Motiv er alle vore Ønsker og Drømme bundet: Fred over Verden! Fred over Verden!«

Siden Juul Hansen skrev dette, har vi foruden 9de April 1940 oplevet den 29. August 1943. Vi maa vistnok sige om denne Dag, som der staar paa Mindestenen i Brøns i Sønderjylland:

Ej Mindet om en Glimredag,
kun om et trofast Hjertelag.

Mange gode Landsmænd maa fejre Julen i 1943 med den dybeste Hjertesorg. Vi vil af Hjærtet ønske, at de maa kunne finde Trøst i Grundtvigs Ord:

Guds Fred med vore Døde
i Danmarks Rosengaard!
Guds Fred med dem, som bløde
af dybe Hjertesaar!
Vor Kærlighed med alle,
de store og de smaa,
som vilde staa og falde
med Løven askegraa!

Mange Tanker vil gaa til *Kongen* i denne Jul. *Vi* tilegner vor Konge denne første Bog om vor danske Jul *gennem Tiderne*. Vi har valgt Omslagsbilledet til vor Bog i Overensstemmelse med denne Tilegnelse: den danske Konge Hans, der beder Kristus om Hjælp og Bistand til at styre og raade sit danske Folk med Visdom og Vælde.

Efter Julen 1943 kommer Nytaar 1944. Det ligger i Fremtidens Skød, hvilke Tilskikkelser der skal ramme vort Folk og Fædreland i det kommende Aar. Ingen nulevende dansk Digter har endnu, os bekendt, truffet Tidens Stemning omkring Nytaar 1944 bedre end Præsten i Søllerød, *Caspar Johannes Boye*, i sin Nytaarssang fra Revolutionsaaret 1830:

Af Nattens dunkle Skød fremgaar
en ukendt Dag;
men ham, der kender alle Aar,
vor Bøn paa Haabets Vinger naar;
og ej forgæves Korset staar
i Danmarks Flag.
Paa Troens Grund vort Haab er bygt;
til ham vi overgive trygt
vor Sag.

Forgæves ej fra Fædres Old
bær Danmarks Skjold
en Hjertekrans, der aldrig brast
for Tvedragts Haand, for Overlast;
held os, saa længe den er fast
og luerød!
Bestyrk den med Din Kraft, o Gud!
at ingen Storm maa slukke ud
dens Glød!

Vi slutter Bogen med samme inderlige Haab som Henrik Juul Hansen i December 1940:

»Det er mit inderste Haab, at de Landsmænd, som læser denne Bog om vor danske Jul om hundrede Aar, i Aaret 2040, maa leve i et frit og lykkeligt Danmark, der gik ud af de svære Prøvelsens Aar med alt det bedste i sig i Behold — med Øjnene aabne for det bedste i Tiden, med et godt Forhold til andre Folkeslag og først og fremmest: *Dansk* — i den bedste, dybeste og reneste Betydning, vi lægger i dette Ord.« Vi tilføjer Ønsket om, at vore Landsmænd i Fremtidens Danmark maa fejre en Godhedens, en Barmhjertighedens, en Sammenholdets danske Jul i en Maalestok, som vi endnu ikke evner, og at de af fuldt Hjerte maa kunne synge Grundtvigs dejlige Nytaarssalme fra 1849:

Vær velkommen, Herrens Aar, og velkommen her hid!
Sandheds Gud! lad Dit hellige Ord
oplive, oplyse det høje Nord!
Velkommen Nytaar og velkommen her!

Vær velkommen, Herrens Aar, og velkommen her hid!
Naadens Gud! lad dit Solskin i Vaar
os skænke paa Marken et gyldent Aar!
Velkommen Nytaar og velkommen her!

Vær velkommen, Herrens Aar, og velkommen her hid!
Fredens Gud! den livsalige Fred
Du skænke vort Land til at blomstres ved!
Velkommen Nytaar og velkommen her!

Vær velkommen, Herrens Aar, og velkommen her hid!
Fader-Gud, os til Glæde og Gavn
Nytaaret henskride i *Jesu* Navn!
Velkommen Nytaar og velkommen her!

I denne Salme, i denne Vise, er den urdanske Jul med dens Bøn til Guderne om »Aar og Fred«, den kristne Jul med dens Bøn »Fred paa Jord og i Mennesker Guds Velbehag« og det kejserromerske Nytaar med dens velvillige Fremtidsønsker, gaaet op i den nutidsdanske Samklang, som forhaabentlig maa vare og virke, saa længe danske Landsmænd synger den mest almenelskede af alle vore mange dejlige Julesalmer:

Julen har bragt velsignet Bud,
nu glædes gamle og unge,
hvad Englene sang i Verden ud,
nu alle smaa Børn skal sjunge.
Grenen fra Livets Træ staar skønt
med Lys som Fugle paa Kviste,
det Barn, som sig glæder fromt og kønt,
skal aldrig den Glæde miste.

Dansk Nutidsjuls Muse
Fru Lucie Ingemann.
(Efter Stik i det Kgl. Bibliotheks Billedsamling).